Výňatky z úvah o Rezkových Dějinách Saského vpádu do Čech a návratu emigrace:

Autor, *jeden z najzdolniejszych historyków czeskich młodszej generacyi*, znany z licznych prac po czesku i po niemiecku pisaných, wywiązał się znakomicie z zadania swego t. j. opisu saskiego napadu na Czechy w r. 1631.

Kwartalnik Historyczny 1890. (IV.)

..... Von dieser Publication ist die oben citirte Schrift der erste Sonderabdruck. Der Ref. muss mit Freude bekennen, dass das Unternehmen durch den Eintritt Rezeks *viel gewonnen hat*, dass die bisher erschienenen Partien ein *rühmliches Zeugniss* von der *Belesenheit und Objectivität* des Verf. geben, dass keine wesentliche Publication übersehen wurde und dass die Schrift *auf der Höhe der jetzigen* Forschung stehe. Neben der allgemeinen Literatur finden sich auch die einheimischen kleinen Annalisten als Vepřík, Kozmanecius etc., sowie die Forschungen der heimischen Forscher benützt. Was die Wallenstein-Frage anbelangt, so erklärt R., indem er die Verhandlungen des Generalissimus mit den Feinden des Kaisers *ruhig* zergliedert, dass der Bericht Rašíns zwar mit den bis jetzt zu Tage geförderten gleichzeitigen Schriftstücken in der Chronologie übereinstimme, doch aber nicht in allem glaubwürdig und wahr sei, da in demselben die Wünsche und Absichten der böhmischen Emigranten für die Gedanken Waldsteins ausgegeben werden und man in denselben Dinge aufnahm, die man eben brauchte. Waldstein habe zweideutig gehandelt, indem er von den Plänen wusste und sie doch ruhig gewähren liess. Bezüglich des Vorwurfes, als ob Waldstein den sächsischen Einfall veranlasst hätte, will R. den Feldherrn rein wissen. *Mitth. des Institutes für oester. Geschichtsforschung. 1890.*

..... Dějiny od r. 1628. ale již vyžadovaly historika *samostatného*, který ke stavbě svého díla nebeře hotové stavivo, ale takové stavivo teprve shledává po všech koutech archivů a knihoven, kritickým duchem je pořádá a upravuje a k pěknému, okrouhlému celku je snáší. V tom duchu ujal se pokračování českomoravské kroniky Dr. Antonín Rezek a dal tomu dílu směr vědecký, aniž by mu odňal srozumitelnosti knihy prostonárodní. Přítomný spis jest zvláštní otisk partie z onoho díla, určený pro kruhy vědecké.

Slušný a úpravný tento svazek 11archový podává nám způsobem *živým a zajímavým, jehož střízlivá věcnost uspokojí čtenáře kteréhokoliv strany a barvy, těžkou kapitolu z knihy utrpení země české.* Obsah je asi tento: ..... Výčtem trestů nad oněmi ze stavů českých, kteří nepřítele Sasa fedrovali a s emigranty za jedno byli, končí se *důležité* dílo Dra Rezka, které samo sebou *se odporučuje každému Čechu k hojnému odbírání a pozorné četbě.*

Pastýř duchovní IX. 1889.

V české literatuře dějepisné budí v posledních dvou letech největší pozornost pokračování známé Českomoravské kroniky, v jehož sepisování se uvázal prof. Dr. Antonín Rezek. Práce tato jest prvním rozsáhlejším pokusem systematického vylíčení českých dějin nového věku. Zevrubný český dějepis doveden jest Palackým až do roku 1526, od té doby v naší literatuře podrobnější

systematické vylíčení dějin domácích scházelo. Až prof. Dr. Rezek uvázav se v další spisování zmíněné kroniky, doplňuje práci Palackého, a to na základě výsledků nejnovějšího historického bádání a ve způsobu i širším kruhům české obecnosti přístupném. Práce Rezkova, pakli jí sám nerozšíří, zůstane asi opět na delší doba jediným širším českým dějepisem dob poslednějších a zároveň bude i celé generaci českých historikův osamotněným, ale spolehlivým vodítkem v jejich dalších bádáních a pracech.

Zejména pak chváliti se musí, že jmenovaný autor přiměl nakladatelstvo Českomoravské kroniky k tomu, že vydává jednotlivé její částky v zavřených pro sebe celcích, na něž včasno veřejnosť naši upozorniti.

Doposud vyšly Dějiny saského vpádu do Čech a návrat emigrace. Prof. Rezek líčí tu počátky švédské účasti na válce třicetileté, dále příčiny vojny proti restitučnímu ediktu směřující a původ vpádu saského do Čech. Zde nejprvnějším hrdinou jeví se býti na jedné straně Valdštein a na druhé česká emigrace. Co Rezek o stycích mezi nimi vypráví, jest u nás překvapující novinkou, jelikož se pořád chtělo dokazovati, že Valdštejn císaři a jeho zájmům upřímně sloužil. Prof. Rezek bez polemiky proti vývodům takovým staví o opaku svědčící fakta a líčí vznik a průběh událostí těchto *způsobem přímo úchvatným a tak mistrným, že vypsání epochy této po našem mínění jest jednou z nejlepších Rezkových prací.* Vypisuje poměry v Čechách, líčí klíčící centralisační pokusy vídeňské, kreslí zoufalé a usilovné pokusy emigrace české o obnovení starých dob a řádů předbělohorských, k tomu přidává jednání Valdšteinovo a dokládá saskou hrabivosť, která vlastně místo aby české věci prospěla, hleděla z ní těžiti. Zde dostihl autor přímo sensačního úspěchu, jenž vynikne teprve, *až se tato kniha jeho stane rozšířenější tak, jak toho zaslouží.* Z každé stránky její zní nám naučení, že Čechové nejvíce si vždy škodili, když své zájmy k hájení svěřovali cizincům. Objektivnosť Rezkova pak jeví se v tom, že nesvaluje vinu různých neštěstí na nepřátely, ale vážně uvádí, kde skutečně chyba a příčina jejich byla. Kniha tato psána jest způsobem značícím, že Rezek *pracoval s nevšední láskou o věci, a podrobnosti její znamenají* u nás rozřešení tak zvané Valdšteinské otázky, v niž jsme s Rezkem mínění stejného. Některé partie knihy té podány jsou skutečně dojemně, jako na př. pohřeb hlav bělohorských mučedlníků, jiné pak opět poučně, jako útěk císařských z Prahy, když se emigrací českou provázení Sasové blížili. Vylíčení pak po saském vpádu zavedených konfiskací a trestů za různá prohřešení, jichž se Čechové proti císaři dopustili, poskytuje i v našich dnech pěkné poučení. A tak venkoncem jest nám tuto knihu Rezkovu upřímně a vřele doporučiti.

Světozor 1891.

Výňatky z úvah o Rezkových Dějinách Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do míru Westfálského (1637—1648).

Mamy przed sobą *najnowszą pracę wielce uzdolnionego historyka czeskiego,* powyżej zaś wymieniliśmy książkę jego w poprzednim roku wydaną. Najnowsze to dzieło jego zawiera dzieje czeskie od roku 1637—1648 *z wielkim talentem, bezstronnie, jasno i przejrzyście napisane. W autorze już dzisiaj widzieć możemy godnego następcę Palackyego.* *Kwartalnik Historyczny 1890.*

Das Werk, auf welches in diesen Blättern bereits bei der Ausgabe der ersten Lieferung aufmerksam gemacht worden ist, liegt nunmehr *als stattlicher Band* vollendet vor und liefert *ein rühmliches Zeugniss für die Arbeitskraft und Tüchtigkeit des Verfassers, der in verhältnissmässig kurzer Zeit nicht nur ein reiches Material zu sammeln und kritisch durchzuarbeiten, sondern auch die Resultate seiner Forschungen in übersichtlicher und ansprechender Form darzustellen verstanden hat. Zum ersten Male erhalten wir hier ein umfassendes Bild der Zustände und Ereignisse in Böhmen während der letzten Jahre des dreissigjährigen Krieges auf quellenmässiger Grundlage. Der Verfasser hat die einschlägige Literatur in ziemlicher Vollständigkeit herangezogen und bietet schon mit dem Verzeichniss der benützen Druckschriften Arbeitern auf dem gleichen Gebiete ein willkommenes Hilfsmittel. Der Verfasser hat sich jedoch nicht auf die Literatur beschränkt, sondern auch archivalisches Material herangezogen.* Auf ein Eingehen auf den *reichen* Inhalt des Buches müssen wir hier verzichten, aber *hervorheben möchten wir*, dass fast jedes Blatt Zeugniss gibt von der *kritischen Arbeit des Verfassers*, der die vorliegenden Angaben sorgfältig prüfte und oft Gelegenheit fand, sie richtigzustellen. Wiewohl der Verfasser der politischen und Kriegs-Geschichte dieselbe Aufmerksamkeit und Sorgfalt gewidmet hat, wie den anderen Partien seines Werkes, möchten wir hier doch hauptsächlich auf jene Capitel hinweisen, welche die culturellen Zustände der in Frage stehenden Zeit beleuchten, da für diese Seite des Geschichtslebens jener Zeit bisher am wenigsten geschehen ist. Hier musste der Verfasser *zumeist selbständig* vorgehen und wo er Vorarbeiten benützen konnte, erscheint das Bild im Zusammenhange der Ereignisse in wesentlich anderem Lichte. Wir verweisen da auf die Darstellung der inneren Verhältnisse in den böhmischen Ländern, auf die Ausführungen über die zur verneuerten Landesordnung erlassenen Declaratorien und Novellen und namentlich auf die Schilderung der kirchlichen Verhältnisse, welche eingehend gewürdigt werden. Von besonderem Interesse ist hier der Streit der Jesuiten mit dem Cardinal-Erzbischof Grafen Ernest von Harrach um das Seminär und die Universität, der das Leben dieses ausgezeichneten Kirchenfürsten verbitterte, nicht minder das Gesammtbild der Gegenreformation, wie sie damals in's Werk gesetzt worden war. Treffend hebt auch der Verfasser die Bedeutung der von den Jesuiten in's Leben gerufenen Marien-Congregationen hervor, in denen er den Keim der späteren Studentenlegionen erblickt. *Nicht der letzte Vorzug des sich möglichster Objectivität befleissigenden Werkes ist die schlichte volksthümliche Sprache, in der es geschrieben ist* und die das Buch auch weiteren Kreisen zugänglich macht.

Mitth. des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen 1891.

Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. 1637—1648 *ist besonders dadurch von Bedeutung*, dass der Verfasser den kirchlichen Zuständen und dem confessionalen Elemente, das ja in den damaligen Wirren eine so grosse Rolle spielte und von der seitherigen Geschichtschreibung nicht ganz entsprechend berücksichtigt wurde, besondere Aufmerksamkeit zuwendet, *und wäre darum eine Uebersetzung seines Werkes in das Deutsche sehr zu wünschen.*

Historisch-politische Blätter 1891.

systematické vylíčení dějin ...
uvázav se v další spisování ...
lackého, a to na základě výs...
dání a ve způsobu i širším ...
Práce Rezkova, pakli ji ...
doba jediným širším českým ...
bude i celé generaci český...
hlivým vodítkem v jejich ...

Zejména pak chváliti ...
nakladatelstvo Českomoravsk...
tlivé její částky v zavřenýc...
řejnost naši upozorniti.

Doposud vyšly Dějiny ...
emigrace. Prof. Rezek ...
třicetileté, dále příčiny ...
a původ vpádu saského ...
býti na jedné straně Vald...
Rezek o stycích mezi ...
vinkou, jelikož se pořád ...
jeho zájmům upřímně ...
vodům takovým staví ...
událostí těchto *způsobem* ...
psání epochy této po ...
vých prací. Vypisuje ...
pokusy vídeňské, kursi...
o obnovení starých ...
jednání Valdšteinov...
místo aby české ...
autor přímo sensační...
kniha jeho stane roz...
její zní nám nan...
své zájmy k hájení ...
jeví se v tom, že ...
ale vážně uvádí, ...
tato psána jest ...
láskou o věci, ...
zvané Valdštein...
Některé partie ...
př. pohřeb hla...
jako útěk ...
Sasové blížil...
skací, a tras...
dopustili, ...
kousma ...

Výňatky z ...
Ferdina...
M...

začala se vlastní germanisace země — seslabena je fakty, že rozšiřování národnosti německé začalo se v Čechách i na Moravě ve století XVI., tedy v době, kdy koruna naše co do jazyku byla výlučně českou. Ovšem scházela v XVI. věku při proměnách národnostních a jazykových ona „vědomá účelnost,“ která charakterisuje naše století. A jaké bývaly pojmy o české šlechtě předbělohorské! Čtete na str. 11: „Neblahé následky šlechtické oligarchie v Čechách jeví se, hledíc k budoucnosti, především v tom, že vědomí o svrchovanosti stavovské příliš se zakořenilo, že stalo se nejen podstatnou částkou zřízení zemského, ale také mocnou pákou pro všechny možné interessy osobní a hmotné. V těchto okolnostech každý pokus o jiný poměr mezi moci panovnickou a stavovskou vedl nutně buď k revoluci neb k násilnému převratu! Símě zaseté u nás v době Jagellonské vyrostlo v XVI. ve velký strom a XVII. věku uzrálo na něm zhoubné pro náš národ ovoce!“ These tato pak podrobně probrána. Ukazováno na politickou a státnickou nezralost české šlechty předbělohorské. U dvora přízně se nedobyla a lid pro přitužování poddanství viděl v ní svého utlačovatele. Vše další je toliko nutným důsledkem... „Mírem Westfálským bělohorské vítězství královské moci nad mocí stavovskou, katolicismu nad protestantstvím, utraquismu nad češtinou bylo trvale a najisto zabezpečené!“

Úvod páně Rezkův zasluhuje, aby byl čten a rozvažován od všech vzdělaných, soudných Čechů. *Staré názory nechť jsou opraveny výsledkem nového studia založeného na podstatě široké, se znalostí dějinného hnutí všude po Evropě, kde možná předpokládati styky dějů českých.* O knize více povíme, až bude úplně vydána.

Lumír 1891.

Řekněme předem, *že Rezkovy „Dějiny“ jsou dílo výborné, mezi historickými prácemi našimi svou nestranností dílo vzácné.* Dosavadní činnost autorova ubezpečovala nás, že v Rezkovi *vyrůstá dějezpytec pilný, obratný, svědomitý, důkladný a přece poutavý a vroucí.* Rezek tu nezapřel, že jest odchován Palackým a jest žákem Tomkovým. Rezkův Ferdinand I., dějiny saského vpádu do Čech, dějiny náboženského hnutí, děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až na konec války třicetileté, druhý díl „Poselkyně“ atd. svědčí o *historikovi důstojném našich nejlepších dějepisců.* — „Dějin Čech a Moravy nové doby“ vyšlo dosud pět sešitů knihy prvé, která zaujme dobu od míru westfálského až po smrt císaře Ferdinanda III. (1648—1657). Úvodem podává autor pohled do minulé doby a dovozuje za souhlasu jiných spisovatelů, že novějším dějinám českým nelze rozuměti bez znalosti tehdejšího dějinného hnutí v Evropě ostatní. Vylíčiv markantními rysy dobu minulou, ukazuju nám úkol svůj jako dějepisec. *Úvaha jeho jest hodna zajisté péra Palackého a dokazuje, že autor počíná dílo své s nejzevdovějším vědeckým zápalem.* Dějepisec v ní vysvětluje, že až bitvu bělohorskou byl stát český státem stavovským, protetským a jazykově českým. Po bitvě staly se proměny radikalní, dle vývoje událostí za století 16. dávno připravované a vylitelné. Westfálským mírem byla emigraci naší odňata všechna ěje a možnost návratu do vlasti a obnovy starých řádů, mírem vítězství bělohorské teprve bylo dovršeno; zvítězilať moc ...ská nad oligarchickou mocí stavovskou, katolictví nad pro-

testantstvím a jazykový utrakvismus nad státní češtinou. Proto také mírem westfálským počíná se nová doba dějin českých a moravských, doba, v níž za staré panství stavovské došel vlády absolutismus, za protestantství katolicismus a za češtinu dvojjazyčnost. Jest tedy úkolem dějepiscovým, aby vylíčil, jak zmohutnělá moc korunní ponenáhlu připravovala cestu k úplnému absolutismu, jak vyplenila poslední zbytky kacířské a stanula na základě přesně katolickém, a jak idea jazykového utrakvismu počátkem nevědomě a neurčitě, potom rozhodně a účelně měnila se v nadvládu jediného jazyka německého až do posledních let 18. století. Pak přišla reakce. Dějepisec tu nesmí zanedbávati také líčení proměn společenských, národně hospodářských i kulturních, poněvadž jen takto můžeme správně vysvětliti vývoj hlavních a zásadních směrů politických, náboženských a národních. Práce jest tu obtížná, nevesela, ano trudna. Vylíčiti vývoj veřejného života v Čechách a na Moravě od míru westfálského jest tolik, jako podati klíč, abychom porozuměli nynějšímu životu a snahám přítomným. Objektivně a pravdivě chce autor psáti, úvod a počátek znamenité práce jeho svědčí, že stálým vodítkem jest mu objektivnost a pravda, subjektivně často velmi nemilé. *Programmový úvod Rezkův jest úvahou výbornou autor se nám uvádí ve vší zbroji pravého badatele....*

Vypravování Rezkovo jest doloženo tištěnými i archivními prameny neklamnými, nejsouc jen snůžkou suchopárných dát, ale jest dílem *moderně založeným, půvabně a srozumitelně psaným.* Autor líčí události objektivně, nestranně, ale pravdivě, jak v úvodě si vytkl. „Dějiny Rezkovy *poučují, přesvědčují, poutají i baví.* Dílem Rezkovým se nám objevuje docela jiný pohled na dobu pobělohorskou, dosavad líčenou více pérem belletristickým. Jasná kritika dějezpytná mnoho dosud světlého zakalí, ale přece na vrch přivede pouhou pravdu o nejosudnější době národa našeho. Líče tuto pašijovou dobu českou, autor, ač jest přesně objektivní, přece neostává docela v pozadí, sám cítě se synem svého kmene, jemuž objevuje pravdy nové. Tím dílo stává se rozmanitějším a záživnějším.

Přejeme autorovi, dosud mladému, *aby mu Bůh dal zdraví a síly, aby v dobrém a významném svém díle pokračoval svěže, svědomitě, nestranně a přesně i důkladně, jak učinil výborným počátkem jeho a skončil je s rozvahou a znalostí, která horlivými studiemi přípravnými oprávňuje k nadějím i výsledkům nejlepším. „Dějiny“ Rezkovy jsou kus dobré, poctivé práce vědecké, která dělá čest naší universitě.* *Hlídka literární 1892. č. 1.*

Vedle toho *obšírné velmi pochvalné* úsudky o spisech professora Dra A. Rezka pronesly četné jiné odborné časopisy zahraničné jako: *Revue historique* 1890., Varšavská *Prawda* 1890., Sybelova *Historische Zeitschrift* 1892., *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1889. a 1890., *Historisches Jahrbuch* XI., *Kritische Revue aus Oesterreich* 1891. atd. Z domácích časopisů: *Athaeneum, Časopis Českého Musea, Časopis Matice Moravské, Časopis katol. duchovenstva, Evanjelický Církevník, Zlatá Praha, Hlídku literární, Literární listy, Vlast, Učitelské listy,* atd. atd., a konečně **veškeré** denní i týdenní politické listy v Čechách a na Moravě vycházející.

DĚJINY
ČECH A MORAVY
NOVÉ DOBY.

SEPSAL

Dr. ANTONÍN REZEK,

ř. v. professor při c. k. české universitě.

KNIHA PRVNÍ.

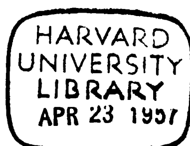
**Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III.
(1648—1657.)**



V PRAZE.

NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.

1892.



Národní knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

Wácslawu Wladiwoji Tomkowi.

Předmluva.

Přítomný spis vydáván byl po sešitech, z nichž první vyšel v lednu 1891, poslední v únoru 1892. I další svazky vycházeti budou tímto způsobem.

Kdyby vědecké poměry naše byly jiné nežli jsou, bylo by dílo, jehož první svazek obecenstvu předkládám, o mnoho dokonalejší a snad docela jiné. Než nemínim naříkati ani na nesnáze věcné a protivenství osobní, ani na obtížnost předmětu a velikou neschůdnost nezdělané dosud dráhy, po které mi kráčeti jest, protože nechci, aby se i jen zdálo, že nedostatky díla svého omlouvám a, přiváděje k platnosti polehčující okolnosti, že hledám pro ně milosrdenství.

Nikoliv. Nechť opravuje každý, kdo co lépe ví a umí, neboť v tom spočívá pokrok, a v tom také naděje, že zanedbávané novější dějiny České stanou se konečně v rozsáhlejší míře předmětem odborného studia nežli dosud.

Jestliže spis můj k tomu přispěje, a jestliže vedle toho obecenstvu našemu aspoň trochu osvětlí, jak po-

třebná jest znalost novějších dějin i pro vzdělání politické, budu za svou práci s dostatek odměněn.

Na konec děkuji co nejvřeleji těm přátelům svým, kteří vřelého brali podílu na mé práci a jejichž laskavá pomoc byla mi velikou podporou, nejen pro přítomný svazek, ale i pro další pokračování v díle započatém.

V Praze dne 12. února 1892.

A. Rezek.

DĚJINY ČECH A MORAVY NOVÉ DOBY.

KNIHA PRVNÍ.

Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648—1657).

»Skutkové předkův buďtež chloubou výstrahou potomkům.«

Pohled do doby minulé. Úkol dějepisců.



ž do roku 1620 byl stát český co do politického zřízení státem stavovským, co do náboženství státem protestantským, co do jazyka státem českým. Není tím řečeno, že nebylo za této doby v zemi katolíků, a že nebylo v ní také obyvatelstva jiného jazyka než českého, nýbrž má býti naznačen jen všeobecný ráz doby, jak vskutku byl a jak se současným i pozdějším pozorovatelům jevil. A tu není pochybnosti, že protestanté (t. j. dle našeho pojmu luteráni a bratří) tvořili velikou majoritu obyvatelstva *) a určovali ráz země rozhodněji, než nepatrný poměrně počet katolíků a katolická dynastie, v zemi častěji nepřítomná. Co do jazyka není rovněž pochybnosti, že před r. 1620 byl v zemi hojný počet nečechů, či konkretněji řečeno obyvatelstva německého; ba bylo ho nepochybně v Čechách již před katostrofou bělohorskou více, než dle dosavadní theorie, — že totiž teprv po 30leté válce začala se vlastní

*) Viz o tom ku př. statistické doklady Fr. Dvorského ve Sborníku Historickém II. 280—288.

germanisace země, — jsme se domnívali. Ale přes to, jazykem sněmů, soudů, desk a veřejné správy, pokud o ní v této době mluviti lze, byla čeština. Faktum tomuto neodpírala ani ta města česká a moravská, kteráž touto dobou byla německá, ba ani země skoro úplně německé jako bylo Slezsko i obě Lužice, tehdáž ke koruně české přivtělené. Nebo i s těmito vedlo se dopisování a jednání zhusta po česku. Jen v mezech vlastní, od stavů a zřízení zemského neodvislé, moci panovnické měl král volnost říditi se co do jazyka zásadami vlastními a tím, co jemu bylo příjemnější. A tudy v úřadech toliko osobě panovnické podřízených již téměř celé století před r. 1620 na venek zavládla dvojjazyčnost, uvnitř pak jazyk, jemuž panovník rozuměl, t. j. němčina.

Z tohoto stručného náčrtku jest patrno, že v době předbělohorské stát český co do náboženství měl ráz protestantský a co do jazyka český. — Že země koruny české v téže době byly státem stavovským, to zvláště vykládati netřeba, protože jest věc samozřejmá a od nikoho nepopíraná.

Po r. 1620 a událostech po tom následujících naše země přestaly do veliké míry býti státem stavovským, přestaly býti státem co do jazyka jen českým, a úplně přestaly býti státem protestantským. Tento obrat, či lépe řečeno převrat, nebyl ani dílem okamžiku, ani jedné ztracené bitvy, nýbrž připravoval se ode mnohých let, jakož v následujících řádcích vyložíme.

Podstata stavovského státu a stavovského zřízení spočívala v tom, že moc panovnická nebyla svrchovaná a neobmezená, nýbrž že král o vládu a správu státní se s někým dělil, čili byl ve své moci od někoho obmezen. Ale, kdežto v moderních státech ústavních obmezená jest moc vladařská zastupitelstvem ode všech

téměř tříd obyvatelstva voleným, ve státě stavovském obmezovaly panovníka jen jisté privilegované třídy, kterým říkalo se stavové. Byli to v době předbělohorské v Čechách páni (vyšší šlechta), rytíři (nižší šlechta) a královská města, na Moravě pak vedle nich také ještě vyšší svobodnými statky obdařené duchovenstvo, jakožto zvláštní stav. Kdo k těmto privilegovaným třídám nenáležel, a to byla zajisté převeliká většina národa, ten v stavovském státě byl bez politických práv a tudíž vůči všemu potlačování se strany vyšších bezmocen.

Stavovské zřízení a stavovské státy vyvinuly se ve středověku v celé Evropě. A všude také již v samých počátcích anebo později vedl se mezi mocí panovnickou a mocí stavovskou boj o to, komu více práva a více vlivu na vedení státu přísluší. Ve všech státech evropských pozorujeme tytéž zjevy: někdy panovník dovedl se vyvýšiti nad stavy, jindy stavové nad panovníka a zřídka kdy mezi oběma stranama byla taková rovnováha, kteráž by byla zabezpečovala spravedlivé dělení moci státní mezi panovníkem i privilegovanými třídami a tím klidný rozvoj stavovského zřízení. V bojích mezi mocí panovnickou a mocí stavovskou pozorovati bylo skoro bezvýminečně, že státu na venek i uvnitř vedlo se lépe, když moc panovnická nabyla převahy nad stavy, což bylo docela pochopitelno, protože z pravidla jen panovníci vynikajících darů ducha a velké energie toho dovedli, aby platila vůle jejich více než privilegie stavovské, a ti pak také měli potřebné schopnosti k povznešení svého státu.

Z tohoto poznání začalo se odvozovati učení, že neobmezená moc panovnická jest státu prospěšnější nežli obmezená, a při praktickém provádění tohoto učení v celé řadě států přišlo

k prudkým bojům proti té části stavů, kteráž moci panovnické byla nejnebezpečnější, t. j. proti mocným a bohatým rodům šlechtickým. Panovníci, jimž theorie o absolutní moci se záhy dobře líbila, opírali se z pravidla při praktickém její provádění o nižší šlechtu a měšťanstvo proti rodům mocným, a s touto pomocí podařilo se dosti záhy v několika zemích provésti převrat od státu stavovského (obmezeného) k státu absolutnímu s panovnickou mocí buď úplně nebo z největší částí neobmezenou. V převratu tomto vítán pokrok, protože vláda jednoho, a byť i tyrana, pokládána za lepší, nežli vláda několika set tyránků malých.

Není pochyby, že v boji proti zřízení stavovskému bylo mnoho interessů osobních a dynastických, jako spatřujeme jmenovitě v Italii; ale byli také panovníci, kteří zlomení moci stavovské pojímali z vyššího, svrchu naznačeného, stanoviska, kteří byli si vědomi vladařských povinností a hlavně proto stavovství chtěli odstraniti, aby mohli se státi bezprostřednými a pravými pány i krály celého svého národa, a aby povznášejíce moc vlastní, povznesli také moc státu a blahobyt obyvatelstva jeho. — K panovníkům tohoto druhu počítal se na příklad Ludvík XI., král francouzský (1461—1483). Přese všecky velmi nepěkné vlastnosti jeho, upříti nelze, že zlomil moc vysoké šlechty, zvrátil poměry feudální a stal se zakladatelem státu v moderním slova smyslu. Není potřebí, leč srovnati tehdejší zbědovanou říši německou s Francií, jak utvořil ji na základech svých předchůdců Ludvík XI. srovnati politickou moc, hospodářský význam, vědecký a umělecký vývoj státu Ludvíkova s troskami slavného kdysi římského imperia národnosti německé, aby každému bylo jasno, jak ohromný pokrok spočíval v povznešené moci královské a v absolutismu panovnickém takto

míněném. — Filip de Comines, důvěrný rádce Ludvíka IX. a důvtipný spisovatel dějin doby jeho, stal se mužem světovým, a kniha jeho*) takřka písmem svatým pro všecky dvory a říše, jimž provedení absolutismu bylo ideálem.

V Čechách vyvíjely se poměry nejinak. — Také zde přišlo k bojům mezi mocí panovnickou a stavovskou, také zde povznešená moc panovnická značí vždy lepší periody dějin našich. Ze starších dob známy jsou snahy Přemysla (Otakara) II. o zničení moci vysoké šlechty a povznešení stavů nižších, jmenovitě městského. Právě snahám těmto padl potom král za oběť. — Požehnanou pro všechny časy zůstane památka na vládu Karla IV. Vyvýšená moc jeho, spojená s výtečnými vlastnostmi vladařskými, zastiňovala moc stavovskou sice úplně, ale nezrušila ji, nýbrž hleděla jen přivésti do jakési pravé rovnováhy k moci panovnické. Vláda Václavova znamená však v tomto směru nešťastný obrat. — Po válkách husitských, když podařilo se obyvatelstvu královských měst povznésti se za třetí stav zemský, byla doba k tomu velmi příhodná, aby provedla se, neli více, aspoň rovnováha mezi pokleslou mocí panovnickou a příliš velikou mocí stavů vyšších, jmenovitě stavu panského. I pokoušel se o to král Jiří Poděbradský, současník Ludvíka XI.

Pohlížíme-li ze všeobecnějšího stanoviska na vládu Jiříkovu, na snahu jeho po stycích s Francií, na národohospodářské pokusy jeho dle tehdej-

---

*) Chronique et histoire contenant les choses advenues durant le règne du roy Louis XI. 1464—1483. — Vydáno mnohokráte za sebou od r. 1523 až na naší dobu. Do latiny přeložil dílo Cominesovo proslulý Joh. Sleidanus a vydal je 1545. O císaři Karlovi V. (bratru Ferdinanda I.) víme bezpečně, že Cominesův spis (patrně vydání z r. 1523) patřil k zamilovánému jeho čtení.

šího vzoru francouzského, nemůžeme ubrániti se přesvědčení, že v jistých snahách a cílech byla mezi Jiřím a Ludvíkem XI. veliká podobnost. A vezmeme-li v úvahu oblibu Ludvíka XI. u měšťanů francouzských i srovnáme-li ji s důvěrnými ba až tklivými zápisy našich městských knih, kde chudému králi Jiřímu propouští se odúmrť, půjčují se mu peníze, odpouštějí dluhy a činí odkazy, nelze nám neznamenati, že i v této stránce městský stav v Čechách viděl v Jiřím „krále svého," jako Pařížané v Ludvíkovi XI. Jen velmožní páni ve Francii nebyli spokojeni, protože král jich radami se nespravoval, nýbrž jak pravili, „celou radu na vlastním koni sebou nosil." Osnováno spiknutí za spiknutím, hledána pomoc a spojenectví v cizině, — z čehož vznikl boj a v boji tom francouzský feudalismus podlehl moci královské. K papeži ovšem páni francouzští nemohli, protože Ludvík XI. byl katolík pravověrný.

V Čechách boj o svobody zemské, to jest o výsady stavu panského, proti Jiřímu Poděbradskému počal tímtéž způsobem, a při podpoře, kterou měl král v nižší šlechtě i v měšťanstvu, byl by také tak skončil. Avšak páni čeští, když nesvedli nic nářkem, že jde o jich svobody, dovedli boji, kterýž jim nastal s králem o principy politické, dáti ráz boje náboženského, neboť Jiří byl husita a kacíř. — Tím nabyli spojence v Římě a u okolních panovníků katolických, čímž osud opravných snah v zemi na dobro byl rozhodnut. Neboť od toho okamžiku, kdy byl Jiří stížen kletbou církevní a místo vnitřního boje o přiměřené opravy státního života, musil podniknouti novou válku náboženskou, bylo reformám konec. Nikdo tehdy netušil jakého nešťastný obrat tento nabude významu. Teprve my to chápeme, poněvadž dějinný vývoj zemí našich učí nás, že král Jiří

byl jediný panovník český, který by byl provedl politické reformy ve smyslu tehdejším, — t. j. potřebné povznešení moci panovnické a trvalé zlomení přílišné moci stavovské — bez násilných převratů a bez nejcitelnějšího poškození životních podmínek našeho národa.

Co po smrti krále Jiřího se v zemích našich dálo, možno říci krátce. Kdežto na jihu a západě evropském toho času porušena byla rovnováha mezi mocí panovnickou a stavovskou ale tak, že panovníci a státové jich zmohutněli, kdežto stavovství pokleslo, v našich zemích (a také v Uhrách) provedl se proces opáčný: stavovství sesílilo měrou před tím neslýchanou, a moc království octla se v největším ponížení. Jaké to mělo následky, jest obecně známo. Stát na venek upadl v nevážnost a opovržení, uvnitř pak daremným hospodářstvím pánů stavů stal se neschopným k provedení jakýchkoliv oprav i pokroků. Stará prostota mravů a způsobů vymizela, místo její zaujala prostopášnost a neupřímnost, kteráž nejvíce se jeví v korrespondencích té doby. Jako jindy uměli Čechové vyjádřovati se prostě a pádně, tak teď virtuosní fráse o svobodách tohoto království a lásce k jazyku sloužily za zástěru pro nepočestné skutky, zejména nešetrné a podvodné zacházení s korunním jměním a s berněmi na potřeby zemské.

Doba tato — konec XV. a počátek XVI. století — označena jest velikými objevy nových, neznámých dosud zemí a pomořských cest, kteréž rázem daly jiný směr všemu obchodu a průmyslu; doba tato způsobila veliké proměny na poli vědy a umění, a tudíž úplný skoro převrat dosavadního názoru světového: ale naše království k pochopení a využitkování toho nalezeno bylo nepřipravené. A to proto, že moc královská byla v největším úpadku, a stavové, kteří

jménem krále v zemi vládli, měli smysl jen pro své obohacování a pro rozšíření svých svobod stavovských; pro jiné státní úkoly vlády výlučně stavovské neměli pochopení a schopností, ani v Čechách a na Moravě, ani nikde jinde. — Co jen města královská ztratila, když v době obecného převratu průmyslového a obchodního, musila se zabývati výlučně jen spory s vyššími stavy o vaření piva a jiná práva svá! — Čechům toužícím tehdáž po vzdělání a po jakémkoliv spojení se světem bez toho rozdíl ve víře působil veliké obtíže, a přemáhati je bylo stejně těžko v Němcích, ve Francii, nebo v Italii. A když potom ani v domově vlastním státní správa na žádné straně nedovedla hověti potřebám času, jest pochopitelno, že mnozí z nejlepších mužů doby té (jako p. Vilém z Pernšteina) viděli v duchu království káceti se do nevyvratné záhuby.

Nedošlo sice až k těmto koncům, ale další vývoj dějin českých ukazuje, že doba stavovské nadvlády a zlořádů v zemi měla pro Čechy i Moravu dalekosáhlé následky. Neboť v téže chvíli, kdy v západních říších moc stavovská ustoupila do pozadí na prospěch silné moci vladařské a pevné jednoty státní, u nás theorie o všemohoucnosti stavovské dostoupila nejvyššího vrchole a stát při praktickém její provádění ovládán byl zpupnou oligarchií, kteráž vůči moci panovnické již od současníků byla karakterisována slovy: „ty jsi naším králem, ale my jsme tvými pány." — Poohlédneme-li se po dějinách států evropských, vidíme, že ve všech říších, v nichž stavovství nabylo převahy, došlo k oligarchii, a vidíme zároveň, že všecky takové říše octly se v úpadku politickém, mravním i hmotném. Potřebí vedle Čech za doby Jagellonské podívati se na Uhry, Polsko i na tehdejší říši německou, a nalezneme pro své tvrzení dokladů co nejhojnějších.

Neblahé následky šlechtické oligarchie v Čechách jeví se. hledě k budoucnosti, přede vším v tom, že vědomí o svrchovanosti stavovské příliš se zakořenilo, že stalo se nejen podstatnou částkou zřízení zemského, ale také mocnou pákou pro všechny možné interessy osobní a hmotné. V těchto okolnostech každý pokus o jiný poměr mezi mocí panovnickou a stavovskou vedl nutně buď k revoluci nebo k násilnému převratu. Símě zaseté u nás v době Jagellonské vzrostlo v XVI. století ve velký strom a v XVII. věku uzrálo na něm zhoubné pro náš národ ovoce.

Reakce proti stavovské oligarchii vznikla v Čechách, jak povědomo, již za doby Jagellonské. Mezi šlechtou domácí našli se mužové, jimž prospěch státu a vlasti více vážil než interessy osobní. Tito mužové chtěli proti vůli svých přátel stavovských provésti restauraci moci královské a tím povznésti zemi z úpadku. Palacký nazval je stranou vlasteneckou. Pokusy mužů těchto o nenáhlý a nekrvavý převrat, pomocí Marie, manželky krále Ludvíka, zakrněly v samých počátcích, pro nedostatek energie u krále Ludvíka a pak ovšem pro předčasnou jeho smrt. — Při novém osazování trůnu českého, které po smrti rodu Jagellonského nastalo, jeví se nad jiné, k jakému mravnímu úpadku přivedeny byly Čechy za doby stavovského nadvládí. Potřebí jen porovnati, s jakou nezištností se volil v Čechách ku příkladu král Jiří i Vladislav a jaký systém svatokupecký nastal při volbě r. 1526. — Straně vlastenecké šlo o to, aby zvolen byl panovník, který by zavedl v rozervané zemi pořádek, a poněvadž mezi tehdejší šlechtou, na dví rozpoltěnou, marno bylo hledati muže duševními vlastnostmi a mravností povahy nad jiné vynikajícího, obracela zraky k arciknížeti Ferdinandovi, vladaři v zemích rakouských,

který před nedávném podal pořádný doklad panovnické energie. Ale tato strana byla v zemi v menšině a v nejvyšších úřadech zemských byla nevelmi zastoupena. Největší část ostatní šlechty rozuměla pak svobodě volby po vzoru voleb císařských v říši německé: ten totiž kandidát byl svobodně zvolen, kdo nejvíce slíbil a nejvíce platil. Vedle toho chtěli oligarchové míti i na příště zajištěné ponížení moci královské a svrchovanost stavovskou. V tom smyslu vypracována volební kapitulace.

Není úkolem těchto řádků líčiti volební boj o korunu českou; postačí říci, že dosahu této události nebyl si tehdáž vědom nikdo a že, s výminkou několika šlechticů, jimž vskutku šlo o povznešení kleslého království, veliká většina stavů i tento nejdůležitější akt státní nedovedla jinak pojímati, než se stanoviska svých interessů stranických a hmotných. — Po dlouhých spletitých intrikách, zvolen byl konečně 23. října 1526 svrchu vzpomenutý arcikníže Ferdinand. — Nový král český stal se zakladatelem dynastie, kteráž v mužské posloupnosti vládla u nás až do r. 1740, v ženské pak posloupnosti (jakožto rod Habsbursko-lotrinský) panuje až po dnešní den.

Král Ferdinand I. byl rodem Němec, vychováním Španěl. Otec jeho slul Filip (Sličný) a byl synem císaře Maximiliána I., matka sloula Johanka a byla původu španělského. Otce hoch téměř nepoznal, matku viděl častěji, ale jakožto ubohou paní, kterouž bolest nad ztrátou manžela přivedla k šílenství. Mladý Ferdinand vychován byl na dvoře děda svého Ferdinanda, krále Aragonského a Kastilského. Přišel do školy výborné. Aragonský král byl mistrem v zánovním tehdáž umění kabinetní diplomacie, a byl nejprvnějším představitelem idee o povznešení moci vladařské na útraty moci stavovské. Když s manželkou svou Isabellou Kastilskou nastoupil trůn,

shledal v Kastilii majetek státní rozchvácený v rukou velmožů, autoritu vlády a soudů podlomenou, šlechtu ve strany, kteréž válkou se potíraly, rozštěpenou; nikde nebylo spravedlivosti, nikde míru. Každý šlechtic na svém hradě dělal co chtěl a hubil zemi, kam až moc jeho sahala. V tom Ferdinand a Isabella způsobili radikální obrat. Lid obecný získán přísným bděním nad soudy a bezohlednou spravedlivostí, statek státní po dobrém i násilím vrácen koruně, zemi dáno pevné zákonodárství (na základech práva římského) a politická moc šlechty trvale i dokonale vyvrácena. Jest známo, že proslulý Machiavelli jednu významnou kapitolu spisu svého „Il principe" (kníže) věnoval za tyto skutky Ferdinandovi Aragonskému. — Není pochyby, že v boji absolutní moci proti privilegiím a moci stavovské zahynula také mnohá dobrá věc, ale ve Španělsku zmohutnění koruny pokládáno právem za jediný spásný prostředek, za jediný lék proti nesnesitelným poměrům, do nichž země byla přivedena šlechtickou oligarchií.

V tomto ovzduší narodil se a žil prvních 17 let svého života syn Filipův Ferdinand I. To co jsme krátce načrtnuli, vnímavý duch jinochův slyšel, viděl, a částečně prožil se všemi podrobnostmi. I jest pochopitelno, že tyto první dojmy v mladé mysli utkvěly trvale a nesmazatelně. K nim přidružil se smysl pro střídmost, šetrnost a práci, kteréžto ctnosti na dvoře španělském byly tehdáž domovem, a pak konečně pevné, ohnivé přesvědčení náboženské ve smyslu rozhodně katolickém.

Tedy nejen Comines a Machiavelli, ale hlavně Ferdinand Aragonský i veliký ministr jeho kardinál Ximenes, a konečně životní zkušenost i vlastní názor při praktickém provádění absolutistických zásad ve Španělsku, učinili z Ferdinanda I. panovníka docela opáčného přesvědčení, než jaké zastá-

vala většina českých stavů, kteráž ho na trůn povolala. Tento kardinální rozdíl mezi názory stavovskými a přesvědčením Ferdinanda I. nebyl v Čechách neznámou věcí. Vědělť se dobře, jak mladičký panovník ostře zatočil s nepokojnými stavy rakouskými v Novém Městě za Vídní, dada r. 1522 popraviti náčelníky stavovského hnutí proti moci panovnické. Byl-li přes to Ferdinand I. přece na trůn český povolán, jest to důkazem, jak u jeděch veliká byla touha, po panovníku, který by také v Čechách učinil pořádek, a jak u druhých (a sice právě u horlivců pro svobody stavovské) hmotný zisk za daný hlas zvážil v rozhodujícím okamžiku všecku jejich politickou moudrost.

* * *

Ferdinand I., nastoupiv vládu v zemích českých, shledal zde s nápadnou shodou skoro tytéž poměry, za jakých kdysi děd jeho Ferdinand a bába Isabella ujali se vlády v Kastilii. Užíval také k nápravě (ve smyslu svých zásad) týchž prostředků. Silnější vláda na stavy, pevné vůli královské již dávno odvyklé, velmi účinkovala. Zprvu nastal zmatek a ústup. Ale brzo oposice stavovská se soustředila. Ferdinand I. měl postavení těžké. Líšilť se od veliké většiny stavů nejen v základném pojímání otázky o zřízení státním, ale byl také jiného jazyka a jiné víry nežli většina jeho poddaných. Jak snadno bylo třídám bojujícím výhradně za privilegia stavovská, smísiti snahy své s bojem o jazyk a náboženství! Tím snadněji, čím více vláda královská v těchto stránkách se dopouštěla vážných chyb. Následkem toho konflikt mezi dvěma různými názory o způsob vlády, přiostřoval se zároveň v boj náboženský a národostní. Jedno faktum jest při tom zvláště pozoruhodné. Lute-

rání a bratří mezi stavy, to jest ti, kteří o sobě pravili, že hájí ideu pokroku ve věcech náboženských, utkvěly politicky na stanovisku stavovsko-středověkém, t. j. velmi konservativním; katolický dvůr a nepatrný v zemi počet katolických šlechticů, kteří v náboženství zůstávali konservativci, politicky hájili zmohutnění koruny a snížení moci privilegovaných tříd, tedy ideu, která v celé Evropě platila za pokrokovou. — Tak pomátla se stanoviska nejen u nás, ale také v jiných zemích.

Zjevně vypukla bouře revoluční v Čechách r. 1547. A tu se také ukázala pravá podstata věci. Stavové, kteří toho roku odepřeli táhnouti s králem do Němec proti nábožensky příbuznému spolku Šmalkaldskému, sestoupili se v Praze v samozvaný sněm a usnesli se o 57 artikulích, které, v naději na porážku krále v Němcích, mínili prosaditi a učiniti základem pro celou potomní správu státní v zemi. Z těchto článků viděti, oč vlastně stavům běželo. Bouře r. 1547 vznikla z podnětu náboženského: každý by tudíž očekával, že tato stránka bude se jeviti hlavně neli výlučně v článcích stavovských. Ale právě naopak. Artikulů náboženských jest ve snesení stavovském velmi málo; největší část jeho naplněna jest žádostmi politickými. Nelze popírati, že nejedno z přání stavovských dalo by se dobře hájiti a uvésti i v souhlas s principem královským o zmohutnění koruny; ale veliká většina článků, dotýkajíc se dědičnosti trůnu, soudů zemských, poměru mezi králem i sněmy a vojenské moci, měla uzákoniti v Čechách šlechtickou republiku nejhoršího druhu, jako pověstná Pacta conventa z r. 1573 učinila v Polsku na záhubu této země.

V Čechách nepřišlo k tomu. Stavové ve skutcích válečných (jakožto pomocníci spolku Šmalkaldského) ukázali se liknavě i zbaběle, a král se

z Němec vrátil jako vítěz. Ferdinand I. měl teď v moci mnoho, ba všechno. Mohl provésti obrat dle ideí svých jedním rázem. On tak neučinil, z několika příčin. Potrestal jen náčelníky vzpoury a zničil hmotné postavení královských měst. Sledoval snad i v tom způsob kastilský, kdež již od polovice XV. století dle principů hraběte Luny dokračováno proti městům se vší rozhodností. Aspoň celý způsob Ferdinandova chování proti pokořenému vzbouření českému v celku i jednotlivostech živě upomíná na události ve Španělích, když zde po bitvě u Villalaru (1521) pokořeno bylo demokratické (či spíše demagogické) povstání měst. — A ve Španělích zrovna tak po r. 1521, jako v Čechách po r. 1547, vyšší stavové z úpadku stavu městského v krátkozrakosti své se radovali.

Obmezování moci stavovské dělo se po r. 1547 ponenáhlu ale promyšleně. K tomu mísily se idee o vládě ústřední. — Nesmíť se zapomínati, že Habsburkové nevládli jen v zemích koruny české, nýbrž také v Uhrách a v dědičných zemích rakouských. Touha panovníků po utvoření jistých všem těmto zemím společných úřadů byla tudíž pochopitelná Základ k nim položil Ferdinand I. Vedle principů o zmohutnění koruny vystoupila tím na povrch také snaha centralisační. V počátcích svých nebyla nebezpečná; již proto ne, že panovníci pro špatný stav finanční a neustálé války s Turky byli od stavů, co berní se týkalo, dosti odvislí a nemohli záměry své vykonávati rychle a bezohledně. V této okolnosti spočívala naděje na kompromis mezi ideami stavovskými a absolutisticko-centralistickými, k němuž ostatně již události r. 1547 sami sebou ukazovaly a vésti měly. V 16. století byl takový kompromis v Čechách možný.

Ale ovšem kompromis, na vzájemné potřebě a doplňování se obou směrů založený,

předpokládal, že mezi tehdejšími stavy českými nacházejí a najdou se mužové vysokého politického a státnického rozhledu, jichž není tajno, jaký myšlenkový a po něm politický převrat udál se v Evropě od druhé polovice XV. století, a kteří pochopili, co za těchto změněných okolností z ideí stavovských pro budoucnost udržeti a hájiti se více nedá. Tací mužové byli by musili také uvažovati, že od r. 1526 země koruny české staly se částkou velikého svazku zemí, od téhož panovníka ovládaných, což nutně bylo by vedlo k pevným a určitým důsledkům ve příčině obávané centralisace.

Šlechta česká naplněna úvahami tohoto druhu, byla by musila přihlížeti k tomu, aby si zjednala veliký vliv při dvoře, což bylo jí mnohem snáze možno, nežli šlechtě rakouské nebo uherské, protože dvůr po celé šestnácté století nejčastěji a nejvíce sídlil v Praze. Při něm bylo vždy něco rádců, kteří, znajíce neobmezenou vládu v zemích západních, doporučovali tento systém také v Čechách. Šlechta česká byla by měla vůči tomu s ideou kompromisní snadné postavení, poněvadž panovníkům na nějakém dorozumění se stavy z příčin finančních mnoho záleželo. — Dále bylo nutno, aby šlechta nějakým způsobem dovedla zjednati si oblibu v širších vrstvách lidu, což moudrou činností sněmovní snadno docíliti se dalo.

Ale v XVI. století marně patráme po takovýchto zjevech ve šlechtě české. Neviděti ničehož o politické a státnické zralosti, kteráž by byla dovedla najíti prostředek ku smíření různých ideí, cestu ke dvoru a cestu k národu. Místo politické zralosti vidíme u šlechty tehdejší na větším díle jen hejskovství a rozmařilost; u dvora si pro tyto vlastnosti pevnou posici nezjednala a lid pro přitužování poddanství viděl v ní spíše svého utlačovatele než cokoliv jiného. —

Stavové čeští, kteří v XVI. stol. obávali se nebezpečí absolutismu a centralisace, neznali k zamezení toho jiného prostředku, leč podvrácení autority vladařské a zničení těch základů, na nichž moc koruny spočívala. Ideálem šlechty byla naprostá oligarchie doby Jagellonské, jak ji uzákoniti chtělo přátelské snesení z r. 1547. Při dvoře za těchto okolností nabýval vrchu vždy více a rozhodněji směr opáčný. A tu postavily se proti sobě příkře dvě protivy: absolutismus a šlechtická republika, mezi nimiž za daných, právě vylíčených, poměrů narovnání nebylo více možné. Stačiliť protivy tyto samy o sobě k velikému konfliktu; u nás, jak již podotknuto, mísily se k nim ještě také rozdíly v náboženství a do jisté míry i otázka jazyková.

Co náboženství se týkalo, jest nepopíratelno, že ve druhé polovici XV. a v první polovici XVI. století katolicismus nalezal se v Čechách i na Moravě ve hlubokém úpadku. Co nuntius papežský Commendone psal r. 1561 o bídných poměrech katolického náboženství v Němcích, platilo ještě větší měrou o zemích našich. Jenže u nás rozklad začal o mnoho let dříve. Pokud hynoucí katolicismus měl co dělati jen s utrakvismem, nebyl špatný stav jeho tak patrný, protože utrakvismus sám, přes to, že většina národa se k němu hlásila, byl touto dobou v tom ještě hůře. Zavinila to jeho nejasnost a neurčitost. Když však v Němcích povstal Martin Luther a utrakvisti, se stavem svým nespokojení, houfně přihlašovali se k jeho učení, začínalo postavení katolicismu býti zoufalé. Nejen luteranismus, v zevním rozšiřování své nauky velmi energický, ale také Jednota bratrská dotíraly silně na domněle hasnoucí církev římskou.

Katolická dynastie habsburská snažila se z počátku tento proces zadržeti. Doufala docíliti toho podporou těch zbytků starého utra-

kvismu, které ještě nezplynuly s luteranismem. Ale do mrtvoly těžko bylo vdechnouti nový život. Proto se od toho upustilo, a dynastie proti návalu luteranismu a bratrství jala se křísiti životní sílu náboženství katolického. I to se zdálo zprvu býti počínáním marným. Ale jen zdálo. Ve skutečnosti toho času v církvi samé bývalá nejasnost ustupovala určitosti, bývalá bojácnost rozhodnosti. Založení řádu jesuitského a koncil Tridentský značí největší převrat v církvi katolické. U nás přistoupilo k tomu ještě znovuobsazení arcibiskupského stolce, 140 let osiřelého. Byl to skutek velikého dosahu. Působením nových arcibiskupů a škol jesuitských nastával mezi katolíky obrat, a sice, hledíme-li k předešlému rozkladu, neobyčejně rychlý a rozhodný. Zevně sice katolíkům vyznávačů tak mnoho nepřibývalo, ale za to ti, kteří se k církvi hlásili, nabyli pevné organisace a jasného vědomí o svých cílech. Katolíci byli pořád ještě v nepatrné menšině v zemi, ale každý z nich něco vážil. Mimo to měli od počátku vlády Rudolfovy podporu dvora zaručenou.

Luteranismus naproti tomu zevně se šířil ustavičně, ale vnitřní pevnou organisaci dáti sobě nedovedl, ani ve chvílích velmi příznivých. Také spojení jeho s Jednotou se nedařilo. Bylť mezi luterány a bratřími ve věrouce i řádech podstatné rozdíly, a pak na žádné s obou stran nebylo k upřímnému a trvalému spojení mnoho chuti. Jestliže se vlivem vynikajících mužů přece na chvíli povedlo, bylo čistě zevní a netrvalé. Právě jednání o konfessí 1575 a o majestát 1609 poučuje nás o vzájemném poměru mezi luterány a Jednotou velmi nepěkně. — V jedné věci obě strany byly svorny: v boji proti katolickému dvoru, jakožto hlavnímu podpůrci vzrůstající katolické církve. Jako páni z jednoty Zelenohorské z politických příčin zvedli odpor proti

králi Jiřímu a dovedli odporu tomu vtisknouti ráz náboženský: tak učinili protestantští stavové v 17. století. Politická oposice stavovsko-oligarchická, jala se bojovati proti absolutismu dvora pod praporem náboženství, a tím pro snahy své, jinak čistě šlechtické a stavovské, nabývala také půdy i v těch vrstvách národa, které šlechtu nenáviděly. Ale ovšem přirozené spojení toto nebylo, a také k výsledku nevedlo.

Jazyková otázka v boji na život a na smrt, který nastával mezi principem stavovsko-protestantským a absolutisticko-katolickým, měla úkol poměrně menší, ač ne bezvýznamný.

Naznačil jsem již svrchu, že nepatřím k těm, kdož za to mají, že teprv 30letou válkou nastávaly přeměny v národnostních poměrech ve prospěch obyvatelstva německého. Po zdání mém, (kteréž sdílí také mnozí jiní), začalo se rozšiřování národnosti německé ve veliké míře v Čechách i na Moravě již ve století XVItém, tedy v době, kdy podstatou svou byla koruna naše co do jazyku výlučně českou. Nepatřím však také k těm, kdož toto bez hluku, tiše a ponenáhlu prováděné rozšiřování německé národnosti v XVI. století měří dle toho hlediska, které máme my o národnostní otázce na konci století XIXtého. Scházelať zajisté v XVItém věku při proměnách národnostních a jazykových ona vědomá účelnost, která karakterisuje naše století.

Známá a často citovaná jsou slova Bartoše Písaře, že Luther je větší muž než sv. Bernard, sv. Augustin a sv. Tomáš Aquinský, poněvadž žádnému z otců církevních se nepovedlo takový div způsobiti, jaký Luthrem se stal, že totiž národ německý „od dávných časův Čechům a Moravanům zlostný a nepříznivý“ ku přijímání pod obojí se obrátil a skrze to Němce s Čechy a Moravany v přízeň a milost uvedl

beze všech nesnází. Co Bartoš Písař tuto napsal, souhlasilo s tehdejším veřejným míněním. Stal se v říši div, kterýž Čechům připadal býti tím větším, ježto křižácká tažení Němců proti husitům byla ještě v živé paměti. A teď byli oba národové v náboženství za jedno! Do Němec chodili Čechové pro učení a poučení, ve Wittemberce bylo zřídlo, z něhož se napájeli, a z toho vznikla snášelivost národnostní mezi Čechy a Němci, kteří nedávno zuřivě proti sobě stáli. Ani Jednota bratrská, samorostleji se vyvinnvší, neubránila se obecnému proudu a hledala spojení s Wittemberkem, Vratislaví a Strasburkem.

Luteranismus. velmi se v Čechách i na Moravě rozšiřující, potřeboval kněží, a bral je odtud, kde jich bylo s dostatek, t. j. z Němec. Tím se stalo, že nynější německé území v severních Čechách již koncem XVI. století začalo ponenáhlu bráti na sebe tutéž podstatu a rozměry, které má nyní. Přesvědčil jsem se o tom studiem místních poměrů v severních Čechách sám. Způsobil to hlavně horlivý styk se sousedstvím nábožensky spřízněným a vliv luteranských kněží. To jest nepopíratelno *). Ale byly v nynějších německých krajinách Čech také okrsky, do nichž v XVI. století působením katolických vrchností luteranismus nevnikl, avšak i v těch se toutéž dobou šířil jazyk německý A sice opět působením kněží katolických, kteří, při nedostatku

*) Vedle jiných dokladů viz spisek R. Wolkanův Nordböhmen u. die Reformation Für die Feste u. Freunde des Gustav-Adolf-Vereines (Barmen 1885). — A. Paudler k němu podotýká (Mitth. des nordb. Excursionsklubs VIII. 309), že nové rozšíření německého jazyka v XVI. stol. připínalo se ke zbytkům němectví, které přetrvaly v severních Čechách bouře husitské. Toto zdání má dosti mnoho pro sebe, aspoň v některých krajinách a městech.

sil domácích, bráni byli také z ciziny; hlavně ti věrní víře své, kteří nepřidali se k Lutherovi a musili proto ze Sas a odjinud ustoupiti, nalezli v Čechách ochrany a útulku.

Než to nebylo všecko. Rozšiřování národnosti německé v XVI. století bylo ještě hlubší. Z jedné strany, jak jsem právě ukázal, způsobil je bez odporu protestantismus, z druhé — katolický dvůr. Dynastie byla německá, celé okolí její také. Již Ferdinand I. přivedl sebou do Čech mnoho rad i úředníků z Rakous a z Tyrol, pak bral sem také řemeslníky, horníky atd. — Dvorští úředníci královští nabývali v zemi časem majetku, na přímluvu krále dosáhli inkolátu a stali se členy stavu, buď panského nebo rytířského. Z domácích šlechticů ti, kdož ve dvorních službách výživy anebo hodností najíti chtěli, bez znalosti německého jazyka se ani v kanceláři ani v komoře neobešli. Králové čeští byli zároveň také císaři německými, a již to dávalo dvoru ráz jiný, ne pouze místní; za Rudolfa II. dokonce dvůr i Praha nabývaly rázu mezinárodního.

S důrazem bylo již od několika spisovatelů poukazováno k tomu, že novějším dějinám Čech, již pro postavení dynastie habsburské, nelze náležitě rozuměti bez znalosti tehdejšího dějinného hnutí v ostatní Evropě. Jest tomu tak, panující proudy politiky evropské obrážejí se v dějinách naší vlasti velmi mohutně: v jazykovém ohledu protestantismus přinesl sebou národnost německou, katolický dvůr internacionálnost, kteráž v Praze vedle španělštiny a vlaštiny jevila se rovněž hlavně němčinou. V 16. století byli v Čechách již rodové šlechtičtí, kteří byli původem i jazykem úplní Němci a česky ani neuměli. Usadili se zde většinou vlivem dvora, ale pak někteří přidali se ke hnutí stavovsko-

protestantskému, kteréž tím se stávalo také národnostně smíšeným.

Nicméně, když šlechta octla se pro zásady politické v oposici proti dvoru královskému, a když oposici tu jala se prováděti pod praporem náboženství, přimísila také k tomu zhusta ideu národnostní a vedla nářek na potlačování českého jazyka od dvorní strany. Opakovalo se v Čechách totéž, co se tou dobou dělo i jinde. Ve Španělích veliká oposice vzrostla proto, že Karel V., přijeda do země, obklíčil se radami svými z Burgundska, v Rakousích stavové horlili proti španělským rádcům Ferdinanda I., v německé říši proti cizincům při dvoře Karlově, v Čechách proti Vlachům, Španělům a hlavně Němcům při dvoře Ferdinandově, Maximiliánově i Rudolfově. Horlení a nářek nevedly však k ničemu. Jediná cesta k nápravě byla, aby stavové čeští sami domohli se rozhodného vlivu při dvoře. Ale to nešlo pro zásadní rozdíl v kardinální otázce politické a pro nedostatek státnických schopností u oligarchů českých. Proto vliv cizích rad stoupal, a sice tak, že i těm několika katolickým šlechticům domácím, kteří u dvora přízně požívali, bývalo to velmi protimyslné, ač jinak z náboženských příčin s dvorní politikou byli v souhlasu a spolu se dvorem v odporu proti velké většině ostatních stavů. Ale ne všickni katoličtí šlechtici toto stanovisko zaujímali.

V těchto bězích, kde principy politické, náboženské i národnostní den ode dne více se zaplétaly s různými interesy osobními, obyvatelstva německého jazyka valně v Čechách přibývalo, ve městech i ve šlechtě. Již i stavům českým věc ze zdála býti povážlivou a odhodlali se na sněmě r. 1615 k usnesení velmi rozhodnému, aby dalšímu vývoji německé populace přítrž učinili. Ale skutek ten nelíbil se. Mužové tak radikalně českého smý-

šlení, jako byl Mikuláš Dačický z Heslova, vyslovili se, že „věc již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná skrze vlastní nedbalost a nesvornost českou.“ Průběh dalších událostí dal Dačickému za pravdu. I po tomto snesení nezměnilo se nic. Ba titéž stavové, kteří na sněmě horlili proti němčině, předtím i potom jednali o alliance u náboženských souvěrců, a ty mohli nalézti a také nalezli jen v říši německé. Když pak bouře vypukla, bojovali proti dynastii stavové čeští vedle německých a měšťané čeští vedle německých, protože idea nábožensko-stavovská byla mocnější nežli idea národnostní.

Boj dávno připravovaný konečně vzplanul. Rozbroje v domě panovnickém za Rudolfa a slabost vlády Matiášovy dodávaly stavům chuti a naděje, že zvítězí a provedou převrat ve svém smyslu i co dynastie i co politického zřízení se týkalo. Nescházelo však mužů, kteří viděli hlouběji a netušili z toho nic dobrého, hlavně pro nejasné cíle a nedostatek pevné jednoty u stavů. Byli sice umlčeni, ale měli pravdu. Oligarchové čeští ve slovích plní odhodlanosti a síly, ve skutcích ukázali se, až na nepatrné výminky, liknavými a zbabělými. Proto také po jedné (a k tomu ještě dosti nepatrné) ztracené bitvě, ztratili vše.

Že vítězná moc státní po bitvě bělohorské užije šťastného obratu k politickým proměnám ve prospěch zmohutnění koruny a moci panovnické bylo nepochybno; tragika události spočívá však v tom, že při této příležitosti za hříchy stavovské oligarchie byl odsouzen celý národ! — Ale i to vysvětluje se, máme-li na paměti, že šlechta povstavší v boj proti dynastii pro oligarchické své snahy, vedla jej pod praporem náboženství. Když pak prohrála šlechticko-protestantská strana, vítěz absolutisticko-

katolický způsobil nejen převrat politický, ale i náboženský. Tím se stalo, že za stavy vytrpěl celý národ a že utrpení jeho přeneslo se u českého obyvatelstva také na stránku jazykovou a národní.

* * *

Boj absolutismu proti nadvládě stavovské nikde skoro v celé Evropě neodbyl se hladce, ale převrat, jaký v Čechách a na Moravě nastal, když nadvláda stavovská byla r. 1620 zlomena, jest svého druhu jediný. Proto také absolutismus, který všude jinde proti oligarchii se jevil býti pokrokem, u nás zanechal stopy neblahé.

Stát český byl státem stavovským, protestantským a českým; co teď následovalo, učinilo z něho pravý opak všeho toho. Úděly se proměny radikální, ale, když jsme přihlédli k vývoji věci v XVI. století, dávno připravované a tudíž vysvětlitelné. — Právní základ k novému stavu věci dán byl obnoveným zřízením zemským, pro Čechy r. 1627 a pro Moravu o rok později vydaným. K němu přistupovaly četné doplňky a vysvětlivky, čili deklaratoria a novelly, r. 1640 v jeden svod uvedené, ale postupem času vždy nově doplňované. Než převrat takto způsobený nemusil byti trvalý.

Stavovská revoluce z r. 1618 skončila sice bitvou bělohorskou, ale z ní vyvinula se evropská válka třicet let trvající. V boji tomto, pod praporem náboženství vedeném, několikráte šlo o existenci rodu habsburského. A není také pochybnost: kdyby se spojeným nepřátelům bylo povedlo rod habsburský dokonale potříti, také otázka česká byla by nabyla jiné tvářnosti. Každé vítězství Švédů a Francouzů, protestantským emigrantům českým po cizině roztroušeným dávalo naději, že se zase do vlasti navrátí a obnoví staré řády předbělohorské. Také při

jednání o Westfálský mír jednou z velmi důležitých otázek bylo, jak naložiti s českou emigrací. A ještě roku 1648, v posledním roce války, když učiněn od Königsmarka odvážný útok na Prahu, emigrace čerpala z toho naděje pro své záměry. Ale marně. Během války třicítileté nepodařilo se Švédům a Francouzům moc rodu habsburského zničiti a tudíž nebylo možno císaři Ferdinandovi III. výminky míru prostě diktovati. Westfálským mírem odňata emigraci veškerá naděje a možnost na návrat do vlasti a obnovu starých řádů; tímto mírem teprve bělohorské vítězství královské moci nad mocí stavovskou, katolicismu nad protestanstvím, utrakvismu nad češtinou bylo trvale a na jisto zabezpečené.

Proto také Westfálským mírem začíná se nová doba dějin českých i moravských, doba, v níž na místě starého stavovství panství došel absolutismus, na místě protestantství katolicismus a na místě češtiny jazykový utrakvismus.

Úkolem dějepisce této nové doby našich dějin jest i bude, aby vylíčil, jak po trvalém zabezpečení bělohorského vítězství mírem Westfálským zmohutnělá moc koruny připravovala ponenáhlu ale určitě cesty úplnému absolutismu moci panovnické, jak vymítila ze země poslední zbytky kacířství a postavila ji na základ přesně katolický a jak idea jazykového utrakvismu (založená na faktických poměrech v zemi nastavších), z počátku nevědomě a neurčitě, potom s rozhodnou účelností měnila se v nadvládu jediného jazyka, ale ne již českého, nýbrž německého. — Tento postup dá se stopovati zřetelně a jasně, až do posledních let XVIII. století. Pak nastala reakce.

Nejprve výlučný a jedině oprávněný kato-

licismus ustoupiti musil před tolerancí vyznání nekatolických Z tolerance vzešla rovnoprávnost pro všecka vyznání. Potom stavové jali se proti absolutismu moci panovnické dovolávati se svých práv; z toho po velikých převratech vznikly nynější řády ústavní. Konečně jazyk český vymaňoval se z nadvlády jazyka německého, ale — za radikalně změněných poměrů — nežádal již předbělohorské výlučné panství pro sebe, nýbrž přesně provedený rovnoprávný utrakvismus, jak jej stanovilo obnovené zřízení. Z toho vzešly národní i jazykové boje, dosud nevyřízené a neukončené.

Dějepisec nové doby našich dějin nesmí, vedle těchto stěžejných bodů, zanedbávati také líčení proměn společenských, národohospodářských a kulturních, poněvadž jen tehdáž, rozumíme-li těmto věcem, můžeme správně vysvětliti vývoj hlavních a zásadních směrů politických, náboženských a národních.

Jak viděti, čeká dějepisce nové doby práce veliká a upřímně řečeno zhusta neveselá i trapná. Snáze jest sepisovati a snáze dojíti obliby u čtenáře líčením slavných a skvělých činů velikých dob, než chvil těžkých, plných zápasů, protivenství a všech možných neřestí. Ale potřeba velí neděsiti se práce a podstoupiti pro ni také protivenství. Vždyť jasno jest, že celý nynější veřejný život ve všech mnohotvárných stránkách svých, politických i kulturních, v Čechách i na Moravě, u Čechů jak u Němců, jest výsledkem toho vývoje, který se udál u nás od té doby, co vítězství bělohorské bylo trvale zabezpečeno mírem Westfálským a co země naše absolutismem, katolicismem a utrakvismem dostaly docela nový, od řádů předbělohorských co nejpodstatněji se uchylující ráz. Vyložiti tedy vývoj veřejného života v Čechách i na Moravě od míru Westfálského jest tolik, jako po-

dati klíč ku porozumění nynějšího života a snah přítomných. A o to chceme se pokusiti v následujícím vypravování.

Mnoho mluvívá i píše se o objektivitě čili nestrannosti ve spisech historických. Neschází hlasů, a sice i od vynikajících historiků všech národů, že objektivita jest věcí nemožnou, protože spisovatel nemůže zapříti své vlastní já, nemůže potlačiti své přesvědčení politické, národní i náboženské. Proto prý každý spis historický jest zbarven vlastními názory spisovatele a nemůže býti leč jednostranný, subjektivní. Nechceme popírati váhu těchto slov a částečnou jich oprávněnost. Ale na druhé straně nesmíme zapomínati, že, má-li historické spisování sloužiti vědecké pravdě a vedle toho i politickému vzdělání, nesmí býti malováno dle zalíbených vidin a citové stránky autorovy.

V díle historikově patrnou musí býti snaha, pověděti pravdu, byť i subjektivnímu názoru jeho byla nemilá; jen tak dá se docíliti nestrannost ne sice naprostá, ale aspoň ta, která lidské vůli jest dosažitelná. Že jest to možno, toho novověké dějepisectví hojné podává doklady. Vizme jen jak mnozí nynější dějepiscové francouzští, osobně demokrati a republikáni, píšou o „velké revoluci." Jak liší se střízlivá objektivnost jich od chvalořečnictví, kterým obsypávali revoluci spisovatelé dřívější, kteří byli, jako ku př. Thiers, smýšlením royalisté! A podobných dokladů v anglickém, německém i slovanském (zvláště polském) dějepisectví nalézti lze více. — Na tom přestáváme; řekli jsme dosti, aby zřejmo bylo, jakého jsme v té věci názoru a čím se chceme při své práci říditi.



1. Všeobecné poměry politické po míru Westfálském.

Podepsáním úmluv ve Westfálských městech 1648
uzavřených (24. října 1648) byla sice válka ukončena, ale dokonce ne utrpení obyvatelstva v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. — Neboť zbývalo i potom ještě mnoho učiniti, o četných jednotlivostech se dohodnouti, a pak teprve mohla úmluva míru dojíti nejvyššího stvrzení od panovníků, čili tak zvané ratifikace. Dokud se to nestalo, zůstávali Švédové v našich zemích a nepočínali sobě o nic lépe než za dob válečných.

S úmluvami Westfálskými mnozí byli nespokojeni. Nejhlučněji ozval se protest papežského nuntia Fabia Chigi, po němž brzo následovala bulla papeže Innocence X. zvaná „zelo domus dei"; v ní protestovalo se a za neplatné vyhlásily se všecky články, jimiž porušena jsou práva papežské stolice a katolické církve. Praktického výsledku bulla neměla, ano císař Ferdinand III. zapověděl ve svých zemích ji tisknouti a rozšiřovati. Hůře bylo s nespokojeností vojska, a sice švédského jak císařského i bavorského. Dlouholeté válčení vychovalo vojáky z řemesla; s nimi a s jejich interesy souviselo mnoho všelijakých živností i obchodů. Důstojníci rovněž netoužili po míru, poněvadž válka byla pro ně zdrojem velikých příjmů. Mnozí generálové a plukovníci právě za 30leté války položili základ k rodovému jmění i k titulům, jichž potomci až dosud užívají. Bylo

1648 nebezpečí, že vojáci všech tří armád shluknou se i s důstojníky a dílo míru zamezí. Proto také u soldatesky musilo se přijetí úmluv Westfálských vykoupiti. K tomu cíli povoleno v Münstru Švédům pět millionů tolarů válečné náhrady pro vojsko, kterouž zaplatiti měla říše; upokojení vojáků císařských a bavorských zůstaveno Ferdinandovi III. a kurfiřtovi Maximiliánovi.

Švédové nechtěli se hnouti z posicí svých, dokud peníze nebudou zaplaceny a dokud také jiné výminky míru, jmenovitě restituce majetku protestantům v říši nebude provedena. O tyto věci počalo se znova jednati na exekučním konventu v Norimberce, kdežto císař, co dědičných zemí se týkalo, hleděl se narovnati se Švédy ještě zvláště, a sice poradami, k nimž přišlo v Praze. Norimberský konvent sešel se teprv 2. května 1649; konference v Praze započaly již v listopadu 1648.

Nepřátelská armáda rozprostřela se po Čechách na všecky strany. Jedna část vojska pustila se v listopadu 1648 do krajů Čáslavského a Chrudimského, kdež také falckrabí Karel Gustav po některý čas se zdržoval, maje hlavní stan v Kutné Hoře. Mezi Kolínem a Pardubicemi stavěn most, aby něco vojska mohlo býti usazeno v kraji Boleslavském. Königsmark zase hlavní stan svůj položil do Mostu a vojsko jeho leželo na mnoho mil kolem. Císařské vojsko pod Golčem stálo blíže Prahy na pravém a částečně i levém břehu Vltavy, maršálek Piccolomini na zimu z Bavor také přišel do země a usadil se v Klatovech, ostatek armády císařské byl v jižních Čechách, jmenovitě kolem Budějovic. V Budějovicích připomínají se dva pluky: Kolovratský a Plesský*). — Starost vlády byla především

*) Dle listů u Dudíka, Schweden in Böhmen und Mähren str. 346 a násl., dopisů Zuzany Černínové

o to, aby vojsko císařské netrpělo nedostatky. 1648
Pro to některá část armády z Čech poslána na Moravu; pro pluky, které při obléhání Prahy se vyznamenaly (Valdšteinský, Golčův, Gallasův, Hanavský, Kreuzův a Contiho), uchystáno poměrně nejlepší opatření a sice v kraji Prachenském. Odtud také musily se vozit potraviny pro posádku pražskou, kteráž záhy po vyhlášení míru začala trpěti hlad. — Mimo to po válce dostavil se napřed do hlavního města, potom do Plzně, a brzo i do celého království i markrabství hořký host — mor.

Švédové se na to na vše neohlíželi. Jim se na zimu ze země nechtělo a obživu sháněli si násilím. Měli v Čechách i na Moravě dosti mnoho pevných míst v rukou a ta byla také shromaždištěm loupeží od vojáků po krajích způsobených. V Čechách drželi vedle Malé Strany Pražské, Děčín, Litoměřice, Most, Cheb, Brandýs na Labi, Konopišť, Tábor a několik jiných méně důležitějších míst; na Moravě Olomouc, Uničov, Fulnek, Sovinec a Šternberk. Nebylo žádnou maličkostí vydržovati vojsko císařské; vždyť jen pro generální štáb Piccolominiův bylo potřebí měsíčně skoro 16.000 zl. a denně přes 3000 porcí pro lidi a koně. Ještě hůře bylo se Švédy. A přece císaři musilo na tom záležeti, aby sami v zemi neloupili, nýbrž, dokud se nevyklidí, aby s nimi bylo uhozeno o určitou summu peněz na výživu. K tomu cíli jednáno mezi zástupci císařskými a švédskými v Praze.

Se strany císařské byli k tomu ustanoveni generální komisaři Vilém Albrecht z Kolovrat a svobodný pán Blumenthal. Později na místě

---

u Dvorského Staré písemné památky žen a dcer českých str. 350 a násl., dle dopisů z pozůstalosti páně Donebaurovy, Theatr. Europ. VI. a některých zpráv monografických.

1648 Kolovrata vedl jednání generál jízdy Raimund Montecucoli. Se strany švédské přišli: generální president vojenský Alexander Erskein a generálmajor Hammerstein. Falckrabí Karel Gustav byl také v Praze přítomen*). Formalismus tehdejší doby byl příčinou, že se dlouho nemohlo začíti. Císařští zástupci nechtěli jíti na Malou Stranu ke Švédům, švédští zase nesnížili se, aby šli na Staré Město k jednatelům císařským. Proto začalo se jednati teprve 30. listopadu 1648 a sice na středokratech, to jest uprostřed kamenného mostu, kdež postaveny k tomu účelu dvě dřevěné boudy. Mezi nimi (zase uprostřed) postaven stůl, u kterého se zasedalo.

Předběžné otázky dotýkaly se hlavně dvou věcí: kde mají se vykázati pro švédské vojsko zimní byty, a jak se má býti zachováno vůči kontribucím, které Švédové vypsali v zemi ještě před vyhlášením míru? Ty vyřízeny tak, že Švédům určeny za byty krajiny Chebská, Litoměřická, Slanská a Rakovnická. Ve příčině kontribucí ustanoveno, že Švédům jest dovoleno vybírati je jen do konce listopadu 1648. V tom smyslu dopsáno všem krajským hejtmanům a pak ustanovení toto vztaženo také na Moravu. Ve hlavní věci uzavřeno: 1) že obě vojska zachovávati budou příměří a nechají s pokojem veškeré obyvatelstvo, aby mohlo věnovati se svému zaměstnání; 2) že země koruny české zaplatí Švédům na vychování 42 tisíc

---

*) Co o tomto jednání čte se u Dudíka str. 346 a 363 i násl. jest vše velice popleteno a částečně nesprávno. Totéž platí o zprávách u Kocha Gesch. des deutschen Reiches unter Ferd. III. díl II. str. 533. Velmi důležité zprávy jsou za to ve výtazích z akt dvorské komory, vydaných od D' Elverta v Beiträge zur Gesch. der böhm. Länder IV. str. 313—343. Smlouva sama najde se v Theatrum Europ. IV. 519.

zlatých měsíčně, a sice tak dlouho, pokud v zemi budou. Z toho Čechy budou platiti 19 tisíc, Morava 7 tisíc a Slezsko 16 tisíc měsíčně. Kvota tato rozvrhne se na kraje a každého 1. a 15. složí se Švédům polovice. — Bdíti na tím, aby peníze se pořádně vybírali a platili, budou na straně císařské generální komisař pro Čechy Vilém Albrecht z Kolovrat, generální komisař pro Moravu Jan hrabě Rotál a generální komisař pro Slezsko Maximilián z Gerštorfu. Kdyby některý kraj se nedbale zachovával, měl to maršálek Wittemberk dotčeným komisařům ihned oznámiti a směl „mírnou exekucí" proti nedbalcům zakročiti; 3) Profiant, zbraně a munice, od Švédů v pevných místech nastřadané, mají zůstati jejich majetkem. Co však po odtažení jich zbude připadne vojsku císařskému; 4) Švédové za to vzdají se vymahání kontribucí a ukládání výpalného *). 1649

Ani ve hlavní ani ve vedlejších věcech nebyla smlouva tato dodržána. Švédové neobmezili se co do zimních bytů na čtyři kraje jim vykázané, a nepřestávali v Čechách i na Moravě vymáhati kontribuce. Vinu toho ovšem do jisté míry měli císařští, kteří nikdy nebyli s to v čas míti peníze pro Švédy pohromadě. Ti si tedy pomáhali „mírnou exekucí." Komora dvorská dlužila si peníze na všech stranách, úřednictvu

*) Dle Tadrovy zprávy o Harrachovském archivě měla by smlouva tato datum 1. ledna 1649 (Sborník Historický I. 32.) Dle Dudíka str. 364 a Pilarze i Moravce (Moraviae Historia III. 274) Švédové slíbili také ještě navrátiti bez náhrady odcizené archivy státní. Že Švédové v této příčině mnoho uloupili v Praze jest dokázáno, jmenovitě sebrali veškerá akta české komory z let 1612—1641. — Avšak z akt dvorské komory (1649, 22. května, 1650, 22. července) viděti, že při této smlouvě Švédové navrátili císařským toliko klíč od české komory a puchalterie; o navrácení uzmutých spisů jednalo se ještě r. 1650 v Norimberce.

1649 české komory zapovězeno vypláceti komukoliv cokoliv, jen aby peníze zůstaly pohromadě, a Švédové mohli býti upokojeni. Neboť císaři bylo, vedle těchto povinností, vyplatiti také ze zajetí nejv. úředníky zemské, kteří od dobytí Malé Strany pořád ještě byli v táboře švédském. Jen vyplacení nejv. purkrabí Jaroslava z Martinic a syna jeho Bernarda Ignáce stálo 60 tisíc zlatých, které komora musila zaplatiti, protože nejv. purkrabí sám nebyl s to peníze tak na rychlo sehnati, a Švédové chtěli je míti, sice hrozili, že zajatce zavezou do Švédska. Nouze o peníze při komoře dostoupila následkem toho takové výše, že na vypravení legáta k portě turecké nebylo možno opatřiti potřebný náklad jinak než anticipacemi na účet v budoucnosti povolené berně!

Za těchto těžkostí pramalá byla naděje na rychlé vyklizení našich zemí od nepřátel; císař ovšem přál si toho toužebně, protože pokud neodtáhli, musilo se na ně platiti 42000 měsíčně. — V těchto okolnostech sešel se svrchu zmíněný exekuční konvent v Norimberce, kterýž měl blíže stanoviti a dojednati výminky míru Westfálského *).

Dne 2. května 1649 přijel do Norimberka Octavio Piccolomini, jakožto zástupce císaře Ferdinanda III. Falckrabě Karel Gustav, zástupce koruny švédské, byl již zde delší dobu. Když odbyli se nutné formálnosti a návštěvy, přikročeno k jednání, jehož vedle obou hlavních plnomocníkův účastnili se se strany císařské dvořští radové Blumenthal a Lindenspür, se strany švéd-

*) Meiern, Acta pacis executionis publica (1736—1737). — Z novějších prací: Zwiedineck-Südenhorst, Deutsche Gesch. im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums díl I., a B. Erdmannsdörfer, Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen 1648—1740, díl I.

ské Alexander Erskein a Benedikt Oxenstierna. — 1649
Mimo ně dostavili se do Norimberka zástupcové francouzský, bavorský, všech kurfiřtů a mnohých knížat. Jednání vleklo se po tehdejším způsobu velmi zdlouhlavě a neupřímně; zdálo se, že ze všeho nebude nic, než nová válka. Tu žádali Švédové pro sebe knížetství Hlohovské ve Slezsku, onde opět stavové říští psali císaři, že Švédové přeruší jednání a s celou armádou vtrhnou do Čech, aby si zde pojistili zimní byty.

Teprv 21. září 1649 přišlo k podepsání tak zvaného prozatimného recessu (Interims-Rezess), v němž Švédům zaručena výplata tří millionů válečné náhrady a sice prvního millionu za týden, druhého a třetího vždy za 14 dní potom. Zbývaly pak dle úmluv Westfálských ještě dva milliony, z nichž jeden (čtvrtý) měl se vyplatíti za 6 měsíců, poslední (pátý) nejdéle do roka. Dle výplaty peněz zřízeno odtažení Švédů, a sice tak, že vždy po složení určité částky peněz měli opustiti jistá místa. Co se dědičných zemí habsburských týkalo, učiněno dohodnutí zvláštní v ten smysl, že hned po podepsání prozatímného recessu měla se státi výměna taková, aby za to, že císařští opustí Augšpurk, Švédové vytáhli z Prahy, za Řezno aby vytáhli z Tábora a z Litoměřic, za Wilzburk a Weissenburk aby vytáhli z Brandejsa, Konopiště a všech ostatních míst v Čechách, vyjma Cheb. Pak se císař, vedle svrchu označené náhrady, zaručil zaplatiti Švédům 200 tisíc říšských tolarů ve třech lhůtách; po první lhůtě slíbili Švédové, že vyklidí se z Chebu, po druhé lhůtě z Moravy a po třetí lhůtě že Slezska. — Smlouva tato oslavená hlučnou a skvělou hostinou, kterouž uspořádal 25. září falckrabí Karel Gustav, a brzo na to (5. října) uzavřena mezi nim a Octaviem Piccolominim zvláštní ještě smlouva čili konvence, v níž upraveny všechny po-

1649 drobnosti, co propouštění čili abdankování vojska a odchodu jeho z císařských zemí se dotýkalo.

Hned 21. září 1649, jakmile prozatímní recess byl podepsán, odeslán kurýr do Čech, aby nařídil odchod Švédů z Prahy, z Tábora, z Litoměřic, Brandejsa, Konopiště a ostatních méně důležitých míst. Dne 24. září dal pak císař rozkaz dvorské komoře, aby okamžitě z Vídně přes Jindř. Hradec a Tábor poslala 100.000 zl. (t. j. 66 tisíc tolarů) pro Švédy, aby po zaplacení této první lhůty i také Cheb mohl od Švédů se vysvoboditi. Rozkaz tento v čas proveden. — Kurýr z Norimberka dorazil do Prahy 29. září *). V rychlosti vykonány všechny přípravy a na zejtří (30. září) odchod v pořádku proveden. Císařští generálové Conti, Golč a generální komisař hrabě Kolovrat rozloučili se s generálem švédským Wittemberkem skvělou hostinou odbývanou v královské Oboře, kdež se jedlo a pilo až do 10 hodin večer. Zatím jedna (větší) část švédského vojska odpůldne přes Holešovice pustila se k Brandejsu, aby i odtud posádku vyzdvihla, druhá menší část dala se přes Bílou Horu k severní hranici české. Wittemberk přespal v Oboře a druhého dne (1. října) se za nimi vypravil, přijav dříve ještě první třetinu ze 200 tisíc tolarů, které se Švédům vyplatiti musili.

Podobným způsobem také z ostatních měst českých touže dobou Švédové vytáhli. Neodbylo se to bez všelijakých nářků a těžkostí, protože vojáci na poslední chvíli brali nač přišli. Také od předešle byly ještě na Švédy mnohé stížnosti, že vydírali proti úmluvě na pražském mostě

*) V pamětní knize Kadaňské zachovala se relace o odchodu Švédů z Prahy, kteráž vydána jest tiskem v Mitth. des Ver. für Gesch. der Deutschen in Böhmen XII. 91. Zavírá v sobě mnoho dobrých zpráv.

uzavřené na obyvatelstvu více než jim příslušelo. 1649
Tak, abych příklad uvedl, obyvatelé panství Kostského vedli stížnost, že 13. prosince 1648 přišlo k nim 6 švédských pluků a za pětidenního pobytu (do 18. prosince) udělali škod v Sobotce, ve vesnicích i na zámku, téměř za 15 tisíc zlatých *). Ale pořídilo se s těmi a podobnými nářky nemnoho, z pravidla nic. Čechy měly aspoň tu výhodu, že od podzimku r. 1649 byly nepřítele sproštěny.

Na Moravě a ve Slezsku bylo hůře. Dvorská komora nebyla s to sehnati druhou a poslední třetinu ze slíbených 200 tisíc tolarů, a tudíž Švédové zůstávali v obou těchto zemích až do léta 1650. — Zatím v Norimberce jednáno 1650
dále o restitucí pro německá knížata protestantská a o podrobnou úpravu, co výplaty válečné náhrady a odchodu vojska se dotýkalo. O to o všecko stalo se konečně dohodnutí, tak že *26. června 1650* na hradě Norimberském dokonáno stvrzení míru Westfalského podepsáním tak zvaného Friedensexecutions-Hauptabschiedu. Skutek tento oslaven hned v Norimberce slavnými službami božími, hlučnou střelbou a velikou hostinou, kterou 15. července uspořádal Octavio Piccolomini. Mír veleben v prose i ve verších, slovy zajisté upřímnými. V allegorické básni Betuliové (Sigmund v. Birken) také Čechy pod jménem Meibohma (= Bohemia) vystupují a chválu vzdávaji dílu míru. — Císař zpravil hned zvláštním listem české místodržící o radostné události a nařídil, aby 24. července 1650 ve všech kostelích zpívalo se Te deum laudamus, a zvoněním i střelbou oslavilo konečné uzavření pokoje **). Teď mu také teprv lidé začali upřímně

*) Specifikaci škod na panství Kostském (14947 zl. 21 kr. 3 den) v rkp. univ. knihovny II. A 27.

**) Dopis místodržících do krajů v této záležitosti de dto 14. července 1650 v rkp. univ. knihovny XI. A 12.

1650 věřiti, a uvěřili z úplna, když konvent Norimberský, dokonav ještě některé podrobnosti, v červenci 1651 se rozešel.

Rozhodný krok k vyprostění Moravy od Švédů stal se po ratifikaci Norimberské a sice teprv 2. července 1650, když císař rozkázal dvorské komoře, aby se druhá třetina slíbené náhrady Švédům vyplatila *). Téhož dne vypraven hrabě Puchheim na Moravu, aby s generálem de Souchesem a hrabětem Rotalem „evakuaci" země provedl. Dne 6. července přijal Wittemberk peníze, a nazejtří (7. července) vytáhlo již vojsko švédské ze Sovince i Šternberka a začalo se stěhovati i z Olomouce, což dokonáno 8. července. Téhož dne odtáhlo také z Uničova a Fulneku. Koncem července 1650 došlo k vyplacení poslední třetiny, a Švédové vystěhovali se také ze Slezska, kteréž po nějakou dobu vůbec pro sebe podržeti chtěli. — Na Moravě oslaven velmi hlučně odchod Švédů i uzavřený mír. Dne 24. července slaveny služby boží po celé zemi a mimo to ve mnohých městech, jako v Olomouci, pořádány zvláštní radovánky. Ještě r. 1653. hrála Brněnská mládež gymnasijní divadelní hru k oslavě pokoje **).

* * *

Bylo správně řečeno, že Westfálský mír značil v Evropě konec a počátek. Třicetileté válčení rozpoutalo veškeré vášně a pohřbilo množství až dosud platných názorů. Nastal úplný rozklad všeho státního i společenského pořádku.

---

*) Akta dvorské komory u D' Elverta, Beiträge IV. str. 341 a násl. Dopisy o odchodů Švédů z Moravy u Dudíka str. 366 a násl., pak také u Pilarze i Moravce III. 277.

**) Znám titul její (Princeps pacis Christus. Drama, in quinquennalib. pacis in Moraviam reductae honori Joh.

Teprve když vichřice doburácela, začaly se objevovati nové snahy a směry, klestily si cestu jiné myšlenky a názory. Ale ovšem pomalu, nejistým chodem a zpočátku dosti neprůzračně. Ti, kdož prvně s nimi vystoupili, byli věštci budoucnosti, bez doufání a naděje, že by mohli dočkati se plodů ze semene, jež do vyprâhlé půdy zasévali. Proto však nesluší se snižovati je a líčiti dějiny po míru Westfálském, jako dobu pro všecky směry státního a společenského života neplodnou a neužitečnou. Není pochyby: třicetileté válčení způsobilo, že lidstvo šlo zpět a zejména ve mravní stránce velmi pokleslo; ale když nastal mír, sbírány nové síly, a po počátečném, nejistém sem tam tapání viděti určité stopy a směry, kteréž připravovaly cestu budoucnosti. Druhá polovice sedmnáctého století jest dobou přípravní, jest počátkem nového dějinného hnutí na poli praktickém i myšlenkovém, kteréž teprv mnohem později se v celé síle objevilo. To platí o veliké většině států evropských a v malém také o Čechách, Moravě i Slezsku.

Země naše klesly velmi, a ve veliké, světové politice byly úplně bez významu. Staly se pouhou částkou dědičných zemí habsburských, a se zeměmi rakouskými splývaly pak i společným, do zvyku přicházejícím názvem: dědičné země česko-rakouské. Ale král český byl zároveň panovníkem rozsáhlých zemí jiných, byl císařem římsko-německým, byl jakožto člen mladší větve rodu habsburského účastníkem politických záměrů i snah Habsburků španělských. Stál tedy uprostřed všeho tehdejšího světového hnutí politického. Veliké akce světové politiky

---

comitis de Rottal etc.) toliko z Rosenthalova katalogu (Slavica II.) před několika léty vydaného. V některé moravské knihovně se snad exemplář zachoval.

vrhaly pak své stíny na země naše; vnitřní politika i vnitřní proměny nebo opravy vždy řídily se dle okamžité situace veliké politiky a diplomatického postavení císařů římsko-německých. Tak bylo co do ideí politických, národohospodářských i všeho jiného. Dějinám zemí českých nové doby jen z tohoto stanoviska možno rozuměti, jen tak je náležitě chápati. Krkonoše ani Krušné hory netvořily nikdy čínskou zeď, kteráž by země naše před ostatním světem byla uzavírala. Co pak, od Westfalského míru počínaje, státní moc prováděla ve kterémkoliv směru veřejného života a správy státní v dědičných zemích česko-rakouských, bylo vědomě činěno a podnikáno dle vzorů cizích, dle toho, s jakým v jiných zemích podobné kroky potkávaly se úspěchem. A proto bez důkladné znalosti dějinného vývoje států evropských nelze ani vyložiti politiku rodu habsburského ani pochopiti novodobé dějiny zemí českých.

Velmi rozhodný vliv na dějiny našich zemí mělo nové postavení, do kterého dostala se moc císařská v Němcích. Co po více než století se připravovalo, stalo se po Westfálském míru skutkem: němečtí knížata nabyli suverenity a ústřední moc císařská stlačena na jistý počet nepatrných funkcí a stávala se vždy více prázdným titulem. Všech, i nejmenších dvorů německých, zmocnila se touha, aby také zaujaly nějaké místo ve vysoké politice; když to jinak nešlo, hleděly dosíci aspoň diplomatického zastoupení ve Francii, nebo v Hollandě, nebo v Anglii. Rozumí se samo sebou, že výsledky této činnosti nebyly žádné, nanejvýše nepatrný kníže německý rozuměl politice na vlastní pěsť tak, že bral peníze a subsidie, odkudkoliv se mu nabízely. Moc německé říše vůčihledě klesla, ale odpovídalo to pojmu, zhusta tehdáž hlásanému, dle něhož „svoboda německá“ („deutsche Libertät“)

nejlépe pokvete, když ústřední moc císařská co možná bude súžena od suverenních knížat a pánů říšských. Jen z toho je pochopitelno, jak mohli tehdáž vynikající úlohu hráti v říši páni tak nepatrní, jako kníže Clevský, biskup Münsterský a jiní, a jak mohla v hlavě osvíceného arcibiskupa Mohučského Jana Filipa ze Schönbornu vzniknouti myšlenka po jakési nadvládě v říši vedle císaře ano i proti císaři, ale ovšem s pomocí Francie.

Stav tento byl nezdravý a musil vésti k tomu, že jednotliví mocnější knížata němečtí na troskách hasnoucí říše zakládali mohutnou moc rodovou a organisovali síly své tak, aby mohli státi o sobě a býti shromažďovacím bodem pro nové útvary říše německé v daleké budoucnosti. Na toto stanovisko postavil se jmenovitě kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský, vlastní zakladatel nynější moci a velikosti pruské.

Také císaři římsko-německému byla suverenitou knížat německých vykázána dráha, po níž se nutně ubírati musil. Vládl-li v říši jen dle jména, musil těžiště moci své přenésti do vlastních zemí. Tak se také tlakem zevních událostí stalo, a tím teprv začal se vždy rozhodněji tvořiti jednotný stát Rakouský. Domovní moc rodu habsburského zařizovala se ponenáhlu tím způsobem, aby každým okamžikem, zejména kdyby hodnost císařská se na jiný rod přenesla, dědičné země a Uhry mohly utvořiti samostatný o sobě stojící stát. Úplné vypuzení habsburského rodu z říše mělo v zápětí první kroky k osamostatnění vlastních zemí a bylo počátkem k tomu, co dokonáno srpnovým patentem z r. 1804, jímž vlastním zemím habsburským dáno jméno dědičného císařství Rakouského *). — Že ponenáhlá

---

*) Pufendorf (Monzambano), De statu imperii Germanici, cap. II. §. 4. etc. — Viz také J. Zahna,

emancipace habsburských zemí od říše měla veliký vliv na utváření vnitřních poměrů v zemích našich, jest zajisté pochopitelno a bude více zřejmo z dalšího vypravování.

Avšak, ačkoli císařství po míru Westfálském mělo více břemen nežli výhod, ačkoli ničehož nevynášelo*), a počalo zaplétati majitele koruny do stálých nesnází, nepřestali panovníci z rodu habsburského ani potom, když soustřeďovali se ve svých zemích, státi o to, aby hodnost císařská byla jejich domu zachována. Nedělo se to z marnivé choutky po titulu, ale ze staré tradice, a pak proto, aby se tím zamezilo někomu jinému dosažení hodnosti císařské. Tento někdo jiný byla Francie.

Země rodu habsburského, z nichž se utvořil nynější rakouský stát, měly velmi těžké postavení tím, že půl druhého století musily býti na stráži na západě i na východě. Zde říše turecká, tam říše francouzská stály v odvěkém nepřátelství proti rodu habsburskému a začasté podaly si ruce ku společné práci. Turci opírali se při nepřátelských snahách svých o Uhry a tamější neunavnou oposici stavovsko-náboženskou, Francie opírala se o poměry v říši německé. Po míru Westfálském nabyla zde pevné posice, a kdyby se jí bylo podařilo také korunu císařskou strhnouti buď přímo na sebe anebo na kandidáta ku francouzským snahám povol-

---

Ferdinand III. und Leopold I. vom Westphälischen bis zum Karlovizer Frieden (1648—1699) str. 4. a spisek Šujanův, Rakousko po válce třicetileté str. 119. a j. v.

*) Příjmy císaře z říše obnášely toho času všeho všude asi 20—30 tisíc zlatých a později (v 18. století) ještě méně. Tehdáž vydán o tom „Authentischer Beweis, dass sich sämmtliche ordentliche Einkünfte eines deutschen Kaisers jährlich auf 13,884 fl. 32 kr. in voller Summe belaufen. (Göttingisches Histor. Magazin IV). — Za to musil císař vydržovati a platiti ze svého úředníky říšské, kteří při dvoře jeho se nacházeli.

ného, bylo by to pro rod habsburský značilo nebezpečí velmi hrozné.

A proto i po míru Westfálském vždy o to pracováno, aby císařství nevyšlo z rodu habsburského. I tato snaha nezůstávala bez vlivu na vnitřní poměry zemí našich. Nejznamenitější tehdejší znalec státního práva německého, Samuel Pufendorf, vykládá, že Čechy mají postavení v každém ohledu od říše docela neodvislé, ale při tom podotýká, že panovník český — nemaje za to nijakých povinností — požívá v říši kurfiřtského práva. Toto právo stalo se jakousi výsadou rodu habsburského (jakožto králů českých), a bylo nejednou i neposlední z příčin, že všecky volby císařské vypadly vždy ve prospěch králů-kurfiřtů českých, t. j. rodu habsburského. Již z toho viděti, jak i po úplném uvolnění poměrů mezi říší německou a Čechy, nepřestávaly jeviti se určité vlivy politické z říše na Čechy, a sice hlavně tou okolností, že král český byl zároveň císařem římsko-německým. Když r. 1669 pomýšlelo se na zřízení tak zvaného kurvereinu, v němž vedle kurfiřtů měli zasedati a míti hlas také někteří vynikající knížata německá, zaručoval se v něm především také hlas Čechám, a sice proto, aby císař tím snáze mohl dostati vedení kurvereinu do svých rukou. Rovněž tak, když jednalo se téhož roku o vojenské zřízení říšské, chtěl císař zúčastniti se ho „s dědičnými korunami a zeměmi“ (t. j. se zeměmi česko-rakouskými), kteréž měly platiti na říšské vojsko roční poplatek. Za to však říše měla v případě potřeby vojensky vystoupiti na ochranu těchto zemí. Z celého plánu sice sešlo, ale podobných záměrů objevilo se časem více; k obnovení jich přišlo počátkem 18. století, takže kurfiřt český císař Josef I. vedle práv vzal na sebe také jisté povinnosti k říši.

Již z těchto všech okolností viděti, jak sou-

visely osudy našich zemí a vývoj jejich s politikou panujícího rodu a s událostmi zahraničnými; ještě více platí to však o vlivu všeobecných zásad vladařských, které odjinud k nám byly přenášeny.

Jestliže již před válkou třicetiletou ve mnohých státech evropských boj se stavy a feudálními řády vedl k absolutismu, po míru Westfálském za jedinou správnou formu vládní pokládán toliko absolutismus. K němu vše směřovalo na všech stranách. Ani Anglie, kteráž přece docela jinak se politicky vyvíjela, nežli ostatní státy evropské, neunikla obecnému proudu; neboť panovníci její touto dobou snažili se vládnouti bez parlamentu a směřovali k samovládě. V Dánsku spojili se dokonce stavové duchovenský a městský proti ostatní šlechtě, a nekrvavou revolucí dopomohli králi k vítězství ve prospěch absolutismu. Jen tak daly se napraviti zlořády státní správy, do nichž stav šlechtický Dánsko uvedl. — V říši německé nastal boj všech proti všem. V tom okamžiku, kdy knížata uvolnili svůj poměr k císaři a stali se suverény, začali ve svých územích vyvraceti všecky překážky, které stavěly se v cestu absolutnímu vladaření. Při té příležitosti „duch času" pohltil téměř všecka říšská města a jich samosprávu. Padlať za oběť moci knížecí.

Německým knížatům nevedlo se všude stejně. S největší rozhodností, a bylo-li třeba, i bezohledností prováděl ideu absolutismu brandenburský kurfiřt Fridrich Vilém. Říše jeho zeměpisně nesouvislá, z různorodých částí složená a s nejpestřejšími stavovskými řády opatřená, byla by snadno při prvním velkém nárazu rozpadla se v prvky, z kterýchž vzešla. Tomu zabránil Fridrich Vilém upravením základů pro jednotnou státní správu a zlomením moci stavovské. Kurfiřt brandenburský šlechtu úplně

přivedl pod svou moc, ale za to vydal jí v šanc sedláky, stvrdiv všecky kruté povinnosti poddanství, jak se během času byly vytvořily. Jen na státních a korunních statcích vedlo se pak sedlákům lépe; všude jinde hůře, protože šlechta za odnětí veškeré moci politické vystupovala tím houževnatěji proti poddanému lidu.

Největším však ideálem absolutního státu v nejvyvinutějších a nejskvělejších formách jeho byl stát francouzský. Co zde na základech od Richelieua a Mazarina položených vykonal král Ludvík XIV., naplňovalo tehdejší svět obdivem a úžasem. Francie za Ludvíka XIV. porovnávana se sluneční soustavou; v středu trůnil král-slunce a kolem něho otáčelo se množství hvězd menší i větší velikosti; lid i šlechta, všickni brali světlo i teplo od slunce svého! Absolutistický stát Ludvíka XIV. stal se vzorem pro celý ostatní svět, ale ovšem vzorem nedostíženým a nedostížným. Nicméně za vzdělaného a pokroku milovného platil jen ten vladař, který dovedl francouzský stát napodobiti, a ten kdo francouzské zvyky a mody přijímal a francouzskou řečí mluvil.

Tážeme-li se po příčinách zjevu, proč po míru Westfálském „duch času“ tak mnoho hověl obsolutním formám vládním, máme odpovědí k tomu několik. Předně, po ukončení války třicetileté nedal se více mysliti stát bez stálého vojska, jehož vrchním velitelem byl panovník sám, kterýž také udílel hodnosti vojenské a důstojnické. Stálé vojsko sesílilo moc panovnickou a dopřávalo jí možnost, aby mohla stenčovati a odstraňovati svobody stavovské; nebo vladaři proto, aby snáze nabyli prostředků vydržování stálé armády, jali se rozhodně do-ačovati proti neochotným v povolování peněz vům. Jeden i druhý způsob vedl k cíli. Moc novnická vojskem zmohutněla a oposiční, na

výsady své hrdí stavové stali se poslušnými a pokornými sluhy dvora. „Veliký“ Condé, tento šlechtic ze všech nejhrdější, který vedl boj proti Mazarinovi a proti Francii za mládí Ludvíka XIV., teď s poníženou devocí zastával úřad nejv. hofmistra při dvoře krále-slunce. Takový příklad účinkoval. Šlechta, buď po dobrém nebo po zlém, smířila se s absolutismem, a v náhradu za bývalou politickou moc přijímala vděčně dvorské a vojenské hodnosti a stoupajíc v přízni panovníkově i ve společenském životě, rychle zapomínala na dávné snahy a dřívější postavení.

Za druhé, po třicetileté válce, když všecky poměry byly rozervány a veliká část střední Evropy ve hrozném spustošení, musilo se státi něco pro povznešení obyvatelstva po stránce hmotné i mravní. Snaha po vybavení se z barbarství, a po zlepšení poměrů všude byla patrná. A to také vedlo k absolutismu. Neboť náprava státní správy, nové, spravedlivější systémy berní, pozdvižení obchodu a průmyslu: to vše nedalo se mysliti ve státě stavovském. Zejména opravám v bernictví všude v cestě stála stará stavovská privilegia, houževnatě od šlechty hájená. — Velkolepé opravy, které provedli ve Francii Le Tellier, Lionne a Colbert na poli politické administrace, finančnictví, obchodu a průmyslu, jen tím byly možny, že jmenovaní mužové i jich pozdější nástupci opírali se při reformách svých o mohutnou vůli jediného muže a samovládce Ludvíka XIV. Stavovský stát, již pro mnohotvárnost svou a velikou různost interessů, podobných obrovských a možno říci revolučních oprav schopen nebyl; těžiště jeho příliš spočívalo v minulosti a v pevném lpění na staletých tradicích a pergamenech, pro nové potřeby nových dob neměly však porozumění.

Tak vše tíhlo k jednomu směru: vojenství i reformy státní. Touže cestou braly se také

věda a umění. Filosofická spekulace zbudovala dokonce hotový systém o království z „boží milosti.“ Angličané Francis Bacon a Hobbes i Francouz Bossuet stejně hájí absolutní vladařství, ač každý z nich vyrostl z jiného základu a ač všickni v ostatních věcech (ku př. v positivním náboženství) co nejvíce se rozcházejí.

V katolických státech panovnický absolutismus dotekl se také církve. Prvně ve Francii za Ludvíka XIV. Což bylo pochopitelnějšího, nežli že „smrtelný bůh“ a král z „boží milosti“ chtěl moci své podříditi všecko, a nechtěl trpěti samostatné zřízení církve, kteráž tvořila stát ve státě? Hobbes učil také, že církev musí podříditi se státu. Pro katolické absolutisty bylo to příliš lákavé, když viděli, že v protestantských říších panovníci jsou nejvyššími autoritami nejen ve věcech světských, ale i v církevních. A tak vznikl směr ponenáhlu šířený a zdokonalovaný, kterýž v XVIII. století otřásl samými základy katolické církve.

V 17. století však tyto snahy nepůsobily nijak ve smyslu náboženské snášenlivosti. Ludvík XIV. v tomtéž okamžiku, kdy zpořídil protipapežskou „deklaraci francouzského kněžstva,“ tasil již meč proti kalvinským Hugenottům. Vyhubení kacířů bylo také jedním z absolutistických úkolů krále francouzského, kterýž nemohl a nechtěl strpěti, aby někdo z jeho poddaných věřil jinak nežli on. A tak jako ve Francii dělo se i jinde. V Prusích kněžstvo luteránské postavilo se až i do řad odboje proti kurfiřtovi Fridrichovi Vilémovi, jen aby zamezilo jmenování „kalvinských kacířů“ za úředníky a professory v zemi. V Anglii veřejné mínění i parlament obracely se proti katolíkům nejinak.

Nescházelo tehdáž mužů, kteří spisy i životem hlásali sblížení a smíření různých konfessí. Vedle Jiřího Calixta a jiných i Amos Komenský

nebyl ideí těchto vzdálen, jak již učený jesuita Boh. Balbín poznal a svým způsobem dotvrzoval *). Také Bossuet horlil pro tyto snahy irenické. Ale nepřekáželo mu schvalovati zdvižení ediktu Nanteského, což, jak povědomo, bylo prvním krokem ku pronásledování Hugenottů. Irenismus byl teprv ideálem budoucnosti a mužové, kteří se k němu klonili v 17 století, předcházeli o sto let dobu svou. Sedmnácté století znalo jenom náboženskou nesnášenlivost; kde trpěla se různá vyznání vedle sebe, tam dělo se to hlavně z příčin politických anebo národohospodářských, aby se země zalidnila a mnoho vynášela. Doklady toho máme u Karla Ludvíka falckého a Fridricha Viléma brandenburského.

Se všemi zjevy, které jsme tuto stručně načrtnuli, setkáme se také v zemích našich. Formy stavovské zůstávají zde v platnosti, ale skutkem blíží se absolutismus, kterýž nejen zřízení státního, ale i také církve vždy hlouběji se dotýká. Absolutismus náš není podoben francouzskému ale spíše brandenburskému: podmaňuje šlechtu, ale vydává jí na milost a nemilost sedláky, čímž poddanské poměry měrou nebývalou přitužuje. Také snahy po sblížení konfessí, snahy irenistické, nacházejí ohlasu v zemích habsburských. Hlásí se k nim mužové tak vynikající jako Krištof de Roxas (Spinola), biskup v Novém Městě Vídeňském. Ale přitom a vedle toho pronásledování nekatolíků jest v největším květu, protože stalo se vyhubení kacířů interessem státním a politickým. Nejen naše země připravují se takto o poslední zbytky pracovitého obyvatelstva, ale také v Uhrách, dosud náboženskými boji nedotknutých, počíná zuřiti

*) Bohemia docta II. 314. Viz článek Zoubkův: Jakého byl Komenský náboženství? ve Sborníku dějepisných prací bývalých žáků W. W. Tomka str. 46.

válka náboženská. V říši sice také platila zásada „čí země, toho náboženství“ (cujus regio ejus religio), ale poddaným, kteří se jí podrobiti nechtěli, zůstalo „dobrodiní vystěhovati se“ (beneficium emigrandi). Toho v našich zemích nebylo. Jen šlechta a měšťané královských měst mohli pro náboženství odejíti ze země; poddaný lid práva k tomu neměl a ve smyslu dobrodiní mu ho neposkytnuto. Protož, pokud mohl, tajně prchal, a když to bylo nemožno, oddal se všude tam, kde neměl spořádané správy duchovní, tupé resignaci a nebo přetvářce. Vznikalo z toho mystické blouznění. Jiným výrůstkem nezřízených poměrů bylo čarodějnictví a jeho pronásledování. V tom protestanti s katolíky svorně zápolili, a množství ubohých obětí přivedli na hranici.

---

2. Stav našich zemí po válce třicetileté.

O stavu zemí našich po válce třicetileté 1648
víme mnoho všeobecného, ale málo, ba téměř nic, speciálního a na správné methodě založeného. Jestliže v německé literatuře historické již od časů Freytagových vede se stesk na nedostatečné vědomosti o pravém stavu říše po Westfálském míru, možno naříkati si ještě ve větší míře na tutéž nesnáz, co našich zemí se dotýče. Nemáme dosud nejmenšího ponětí o stavu Čech, Moravy i Slezska před válkou třicetiletou. Nevíme číselně, v jakých poměrech žila šlechta na svých statcích, mnoholi rolí a jak vzdělávala, mnoholi a jakých dluhů vázlo na zboží, a jakou majetek jich naproti tomu měl cenu. Co stavové sami o sobě vyznávali, když své zboží šacovali, jest naprosto nespolehlivé i nesprávné, a nemůže nikdy býti základem pro

1648 pořádné výpočty. Dále nemáme nejmenšího ponětí o stavu a směrech tehdejšího obchodu a průmyslu, o jeho výnosnosti, vývozu a dovozu, o majetku měst, obecním i soukromém. A zrovna tak nedostatečny jsou naše vědomosti o stavu selském, o zřízení vesnic, o poměrech poddanských, o počtu usedlostí a obyvatelstva poddaného vůbec. Čeká zde na badatele práce obrovská, kteráž se nedá mysliti bez předchozího vydání velikých sbírek pramenů, jako ku př. desk zemských. Ale práce tato musí býti jednou vykonána a sice tak, aby národohospodářské methody zkoumací přivedeny byly přitom k plné platnosti. A když vedle toho podobnými pracemi vyšetřen bude stav literatury, vědeckého zkoumání, umění, školství i právních řádů, bude se moci mluviti a psáti o kulturních dějinách a budeme pak teprv věděti náležitě, čím jsme až do r. 1620 byli, jaký byl náš stav, naše přednosti a vady. Potom také snáze pochopíme, co jsme třicetiletou válkou ztratili.

Nechci nikterak dotýkati se jednotlivých prací, které k poznání stavu po míru Westfálském sloužiti mají, protože záslužnost jich měrou co nejvyšší uznávám. Ale nelze popírati, že jsou to studie a drobnosti bez jednotného základu sestavené, a že pro toho, kdo shrnouti má je v celkový obraz ztrát, utrpených třicetiletou válkou, naskytují se bezčetné nesnáze a nesrovnalosti. Těm teprve časem bude odpomoženo, až na základě výsledků svrchuvzpomenutých postoupí se o krok dále, a od místa k místu od panství k panství provede se spočtění škod do r. 1648 v našich zemích učiněných, a upraví se ke kritickému vydání berní rolle z r. 1654. To obé musí býti provedeno na základě jednoho a téhož principu, sice jinak — měla-li by táž cifra pokaždé míti jinou hodnotu — číselné výsledky práce byly by velmi nespolehlivé. —

Ztráty na duševním poli dají se pak snáze od- 1648
hadnouti, když stav našich zemí do r. 1620 bude náležitě prozkoumán. Tak se věci mají a bylo by povážlivým klamem představovati si je jinak.

Pokud tyto průpravné práce provedeny nebudou, nelze nic úplně bezpečného, ciferně dokázaného tvrditi a o celkovém, do všech podrobností správném, obraze o stavu našich zemí po válce třicetileté nemůže býti řeči. — Co se dle nynějšího stavu literatury a vědeckého zkoumání vypravovati dá, vyložíme ve stručném přehledu v této kapitole následovně.

Především jest třeba míti na zřeteli, že v současných zprávách o záhubách válkou třicetiletou způsobených se velmi přehání. Stížné a prosebné listy v jediné tonině píší a mluví, a sice jen v superlativech. Je těžko říci, oč skutečná bída tímto způsobem ještě byla zvýšována; ale jisto jest, že jednozvučný nářek, který neměnil se, ať již okamžité poměry byly o něco lepší nebo horší, zděláván je takměř dle stejného formuláře *) Nechcemeli upadnouti do

---

*) B. Erdmannsdörffer (Deutsche Gesch. vom Westfälischen Frieden str. 102) vyslovil se, co poměrů v říši se týká, následovně: „Es lässt sich nicht verkennen, dasz in der fürchterlichen Noth jener Zeit auch die deutsche Sprache einen gewissen Hang zum Ungeheuerlichen erlag. In allen Schriftstücken, die von Krieg und Kriegsnoth sprechen, gewahrt man eine zur stehenden Manier gewordene Überschwänglichkeit fast winselnder Klagetöne; eine fortwährend, so zu sagen, händeringende Ausdrucksweise ist allegemein gebräuchlich geworden. Während das Elend, so grosz es war, doch seine wechselnden Grade hatte, kennt für die Beschreibung desselben das Schriftthum der Zeit fast ine Nüancen. Der Superlativ des Entsetzens domi-rt fast ausschlieszlich, und mit einer überaus fruchtren Erfindsamkeit ergeht man sich in immer neuen, mer blutrünstigeren Variationen des einen Themas von it und Brand, von Trübsal und Hunger.“ — Kdo jen

1648 veliké chyby a historické nekritičnosti, jest tedy potřebí opatrnosti. Však i když všechno, v čem se přehání, si odmyslíme, když ze slupky frásí jen positivní jádro budeme dobývati, zbude ještě potom skutečné bídy, mravné i hmotné, dost a dost. Vždyť v Čechách, na Moravě i ve Slezsku sotva se najde jediná víska a dědinka, kteráž by byla třicetiletou válkou ničehož neztratila, buď emigrací, buď válkou nebo morem.

V současné zprávě švédské *) podána jest statistika úplně vypálených zámků, měst a vesnic jak v říši tak v zemích našich. Dle ní zkaženo bylo v Čechách 215 zámků, 80 měst a 813 vesnic; na Moravě 63 zámků, 22 měst 333 vesnic; ve Slezsku 118 zámků, 36 měst a 1025 vesnic. Dohromady v celé tehdejší koruně české 396 hradů a zámků, 138 měst a 2171 vesnic. Přitom výslovně se podotýká, že v tomto počtu nejsou obsaženy spustošené stříbrné i měděné doly a železné hamry, jichž prý v Čechách a ve Slezsku několik set vzalo za své.

Na jakých výpočtech se tyto cifry zakládají, není možno zjistiti, jakož rovněž není jasno, co se úplně vypálenou vesnicí nebo zámkem rozumělo? Že mnoho hradů a vesnic, zkažených za války třicetileté, se nikdy více nevzkřísilo, jest dokázáno a bude ještě zřejmější až jednou celá berní rolle z r. 1654 bude tiskem vydána. Ale plného výsledku se ani potom nedoděláme, poněvadž jednak některé docela vypálené vsi přece zase byly po r. 1648 znovu osazeny, a jednak komisse, která berní rollu sestavovala, byla od obyvatelstva všelijak šizena, takže výsledky její, jak na svém místě ukážeme, nejsou docela přesně spolehlivé.

---

trochu obeznámil se se žalobami a nářky z této doby v našich zemích, musí uznati, že platí o nich skoro doslovně totéž.

*) Vydané u Dudíka Schweden str. 377.

Než jisto jest, že počet hradů, měst i ves- 1648
nic, které, byť i ne zkaženy, přece byly válkou citelně poškozeny, byl větší, než vzpomenutý pramen uvádí. Co se týče železných hamrů a stříbrných hor, jest udaj švédský v podstatě docela správný. Toto odvětví průmyslu na delší čas vyhynulo úplně, ale ne tak válkou, jako prováděním reformace katolické po válce. Neboť při této příležitosti rozprchl se teprve poslední zbytek hornického lidu *). Ostatkem každé město české, moravské i slezské mělo své hrůzy i těžkosti, a všechny dohromady množství dluhů, pro které nebylo možno najíti tak brzo cest k nápravě.

Ta města, kteráž po válce spočetla, že mají spustlých a pobořených domů do jedné třetiny, patřila ku šťastnějším. Z pravidla, jmenovitě u měst položených při hlavních směrech a cestách, kudy vojska táhla, scházela celá polovice obyvatel, ba někde i tři čtvrtiny, čtyři pětiny a až do devíti desetin. V severních, severovýchodních i severozápadních Čechách hojné jsou toho doklady. Rovněž na Moravě a ve Slezsku. Ale daleko větším psotám na krvi i majetku vydán byl po celou dobu války lid venkovský ve vesnicích a nehražených městečkách obývající. Zde ztráty byly také největší. Města se přece zase, byť i ponenáhlu, zmohla, ale vesnice zůstávaly na mnoze na vždy opuštěnými a z velké části až do 18. století řídce obydlenými. Grunty, jichž majitelé zahynuli, potáhla na sebe vrchnost. Mnohý rod šlechtický tímto způsobem majetek svůj zdvojnásobnil, ale užitek měli z toho teprv pozdní potomci. Neboť nebylo-li v městech pro řemesla a obchody tovaryšů a jiných pomocníků, scházelo sedlákům i pánům

---

*) Doklady u Dudíka str 365 a jinde jiné, o nichž později řeč bude.

1648 na pracovném lidu i dobytku úplně. Vrchnosti pomáhaly si tím, že na prořídlý zbytek vesnického lidu ukládaly všecky ty robotní povinnosti, které dříve konalo obyvatelstvo mnohem větší; sedláci, aby svá pole obdělati mohli, zapřahovali se zhusta k pluhům sami. Že neblahé poměry obyvatelstva venkovského měly určité následky ve příčině utužení poddanství a rozmnožení robot, jest věc nepochybná; jakými způsoby se to jevilo v celku i v krajinách jednotlivých bude předmětem výkladu našeho později.

Spustlost země, prořídlost obyvatelstva, všeobecná chudoba, to vše způsobilo již během války veliký úpadek průmyslu, obchodu i zemědělství, kterýž jevil se pak ještě dlouhá léta po válce. Připomínáme toliko soukenictví české a výrobu zboží lněného, ukazujeme k hornictví a sklářství. Sukna česká i lněné zboží panovalo před válkou vedle hollandských a westfálských výrobků na světovém trhu, po válce zavládly výrobky hollandské a anglické úplně. Ve příčině obchodu země české s ostatními zeměmi rakouskými sdílely společnou nehodu, že rodu habsburskému nepodařilo se pevně usaditi při moři severním a nabyti vlastního, přímého spojení s velikými světovými obchodními cestami i směry Hollanďanů a Angličanů. To Terst tehdáž nahraditi nemohl. — A čím skrovnější byly prostředky i užší cíle pro práci a snahu lidskou, tím více zmáhal a šířil se malicherný, úzkoprsý duch, kterýž jal se ovládati řemeslníky i obchodníky, měšťany i jich cechy a kterýž stával se hradbou proti všemu pokroku. A to v době, kdy Francie, Anglie a Hollandsko velikolepým způsobem hájily i šířily své zájmy obchodní a průmyslové.

Na duševní obmezenost působila válka měrou převelikou. Generace obyvatelstva, kteráž

r. 1648 byla v mužném věku, vyrostla na mnoze 1648
bez náboženství, beze škol a bez spořádané
správy státní, a po celý život nepoznala leč krev,
loupeže, pálení a vydírání. Veliké sesurovění
mravů a tupost k čemukoli lepšímu byly při-
rozeným toho následkem. Ano známe z této
doby příklady lidí docela spustlých, zvěři po-
dobných, po celém těle i obličeji jako opice za-
rostlých, kteříž těkali po lesích, živíce se byli-
nami a kořínky, a ozývali se zvuky zvířecími,
nemajíce ponětí o mluvě lidské, náboženství a
člověčím způsobu života.

Nesmíme si však představovati, že jen
obecný lid takovouto měrou spustl a zhovadil;
nýbrž mravní sesurovění dotklo se všech stavů
a tříd, každé svým způsobem. V mluvě i ve způ-
sobech života i u stavů vyšších (šlechty, ducho-
venstva, i měšťanů v královských městech) na-
cházíme hrubosti tak neotesané a smýšlení tak
nízké, že jen všeobecným úpadkem doby si je
vysvětliti lze. Ano mezi mladými šlechtici v na-
šich zemích (jmenovitě ve Slezsku) utvořily se
společnosti za účelem systematických rvaček
s každým, koho potkali; členové spolku byli po-
vinni choditi bez pozvání k svadbám, křtům, po-
hřbům, hostinám, začínati tam sváry, kamna a
okna vybíjeti, jídla pokáleti a p. Zevně označo-
vali se mladí pánové tím, že si nestříhali vlasů,
vousů, ani nehtů. Způsob mluvy u těchto i jiných
současníků byl těmto skutkům ne nepodobný.
Měřítkem pro to, co bylo dovoleno říci, mo-
hou nám zajisté býti tehdejší kazatelé a mravo-
kárci, kteří mluvili tak, jak by ku př. nyní ni-
kdo, ani za účelem stejně ctihodným, vyjádřiti se
nesměl. Že z toho vyplynul veliký úpadek věd
umění a zvláště jazyka, jest věc patrná a také
becně známá. Francouzské mody a způsoby ži-
vota, které záhy po válce třicetileté do celé
Evropy a také k nám se plížily, byly při vší ti-

1648 těrnosti, kterou napodobování jich mělo v zápětí, oproti surovosti a spustlosti v našich zemích obecné, velikým a vítaným pokrokem, ať již obhrublí mravokárci mluvili a psali proti nim jakkolivěk.

Celkem zajisté vše to, co jsme pověděli, poskytuje velmi neutěšený obraz o stavu našich zemí po válce 30leté. A přimyslíme-li si k tomu, že při všeobecné chudobě rozhostilo se po zemi veliké lichvářství, a že následkem vylidnění celého království toulalo se po polích a lesích množství dravé zvěře, divokých koček, medvědů, vlků, lišek, ostrovidů, ano dle Balbína i pardálů, s nimiž venkovský lid musil zápasiti na obhájení života vlastního i svých zvířat domácích: shledáme zajisté, že předkové naši, kteří přetrvali válku třicetiletou, ještě dlouhá léta po ní vedli život nesmírně smutný a že bylo třeba napjetí všech sil a neobyčejné houževnatosti, aby národ, do všech těchto běd upadnuvší, ponenáhlu se vzkřísil a vybral k životu lepšímu.

Aby obraz náš byl úplný, bylo by třeba, podati také ještě statistické doklady o počtu obyvatelstva v zemi před i po válce. Ale z doby bezprostředně po míru Westfálském nedostává se nám celkového sečtení obyvatelstva, ač dosti číslic jest po ruce o jednotlivých městech. Než brzo potom, když po ratifikaci míru v Norimberce začala se znovu klidnější a spořádanější vláda, staly se za účelem náboženským a berním pokusy o sčítání obyvatelstva v zemi. Výsledky jich sice nejsou daleko tak spolehlivé, jak snad na mnoze se za to mělo, ale mají přece velikou cenu. Bude podán výklad o nich v dějinné souvislosti s ostatními snahami opravnými v následujících kapitolách.

* * *

V sousední říši německé byly tytéž po- 1648
měry, nevšude stejně špatné, ale všude ubohé. Obyvatelstvo prořídlé, lid mravně spustlý, pracovních sil po řídku. Poddanské poměry velmi se zhoršily, jmenovitě na panstvích, kteráž během války nebo po ní obdržela nové majitele. Šlechta na větším díle náramně byla zadlužená, a čím více tísnila ji lichva, tím více libovolných povinností ukládala poddaným. Platilo za pravidlo: čím menší statkář tím bídnější poddaný. V městech pozorovati bylo veliký úpadek řemesel a obchodů, všude úpadek školství, věd, umění a především i jazyka. I jest zajímavo stopovati, co se v jednotlivých státech německých dělo k povznešení hmotného i mravního stavu u obyvatelstva, abychom mohli porovnati to s opravnými snahami v zemích našich.

Především ve veliké většině zemí německých převládalo mínění, že není radno pro náboženství zbavovati se poddaných, kteří ve víře se neshodovali s panovníky. „Dobrodiní vystěhovati se" (beneficium emigrandi), kteréž bylo zaručeno těm, kdož nechtěli změniti víru dle vůle panovníkovy, fakticky provádělo se málo kde, protože katoličtí i protestantští knížata ve většině případů nečinili ve věcech víry nátlak na své poddané, aby se jim nerozbíhali. Tomu náhledu hověl i kurfiřt-arcibiskup Mohučský Jan Filip Schönborn, když dobyl protestantského města Erfurtu a připojil je k svému panství. Rovněž tak ke všem konfessím chovali se laskavě kurfiřti brandenburský i falcký a po nich mnozí jiní drobnější knížata. Rozhodoval přitom ovšem hlavně a především interes fiskální. V některých krajinách touha po rozmnožení poddaných vedla k ustanovením až velmi podivným. Tak sjezd kraje Franckého usnesl se, že každý muž smí míti dvě ženy, že katoličtí kněží mohou se ženiti a že nikdo nesmí vstupovati do kláštera před

1648 60. rokem svého věku. Pro zlepšení zemědělství vlády i stavové zasahali rozhodně do poměrů selských, upravováním mzdy dělnické a určování cen obilních tak, aby sedlák mohl býti živ. Ve příčině povznešení průmyslu, obchodu, věd, umění a školství děly se v jednotlivých státech německých veliké věci. Jen pěstění jazyka ponecháváno oblibě soukromníků, officiálně se v 17. století staral v **Němcích o to málo kdo.**

Uvidíme, že v našich zemích císař i stavové v nejednom směru týmiž prostředky upřímně se snažily, aby hmotný i mravní stav obyvatelstva byl povznešen, a vykonalo se již v 17. století v těchto směrech více, než by se povrchnímu pozorovateli zdálo. Jen ve věcech víry nepovoleno v našich zemích ani v nejmenším, čímž způsobeno, že v sousedním Sasku i Brandenbursku neustále přibývalo obyvatel z uprchlíků českých, moravských i slezských po celé 17. a 18. století.

Celkem však země naše, jako všecky ostatní země rakouské, přese všechny snahy svrchu zmíněné, poměrně velmi zůstávaly ve vývoji pozadu za všemi zeměmi sousedními. Příčin toho bylo několik. Říše naše churavěla mnohými neduhy. V různých oborech státní správy nebylo potřebné pevnosti a přesnosti, k nepoctivostem osob vysoce postavených chováno se příliš shovívavě, k obecnému lidu tvrdě, stav finanční nikdy nebyl jasně vyložen a určen: proto také zhusta na zbytečnosti vydalo se mnoho peněz, a naopak zavládla úzkostlivá šetrnost, kde šlo o veliké cíle a za žádnou cenu nemělo se šetřiti. V době stálého míru a malých potřeb státních, jaké bývaly v starších dobách, byly by tyto nedostatky snadněji se odklidily: ale tehdejší říše habsburská ani po míru Westfálském nepožívala stálého míru, nýbrž zapletena byla záhy v těžké, dlouholeté války; potřeby státní pak rozmnožovaly se

měrou před tím nikdy nevídanou, protože po 1648
ukončení vojny třicetileté ve všech státech došlo ku zřizování stálých vojsk, a říše habsburská nemohla samojediná zůstati bez armády.

V těchto okolnostech dotčené chyby státní správy byly příčinou, že říše naše nepovznášela se a nepokračovala ve zvelebení svém v tom poměru, ve kterém vzrůstaly její potřeby. Následkem toho k starým dluhům přidělávaly se nové a potřebné opravy ku zvelebení zemí dály se jen po velikých oklikách a mnohých přestávkách. Zatím na západě evropském vyvíjely se říše první velikosti a v sousedství našem Branden-bursko přetvořovalo se za vlády „velkého kurfiřta“ ve stát velice mohutný a na pevných základech založený. Rakousko zůstávalo často státi, to jest, bylo záhy proti sousedům svým ve všem pozadu.

---

3. První starosti vlády po uzavřeném míru.

Císař vydržoval až do konce války a do konečného uzavření míru dosti velkou armádu. I nebylo nic přirozenějšího než myšlénka, aby část tohoto vojska podržena byla v stálé službě císařské, a aby současně s tím provedla se také nová organisace pevností. V tom smyslu přičiňoval se získati dvorskou radu vojenskou i císaře Raimund Montecucoli, ne-li nejlepší jistě nejučenější generál Ferdinanda III.

Již v prosinci 1648 sepsal pamětní spis*) v němž dovozoval potřebu pevností a organisace vojenské pro říši různými příklady z dějin vlastních i cizích. Ale na rozdíl od dosavadní

*) Discorso sopra le fortezze, che si dovriano avere negli Stati di S. M. Cesarea. In Praga li 14. Decembre 1648. Tištěn u Dudíka str. 409—419, bohužel velmi chatrně.

1648 praxe, měl Montecucoli za to, že není třeba, aby pevností bylo mnoho, neboť jeli jich větší počet a nemohouli řádně vším býti opatřeny, jsou ve válce více na závadu nežli ku prospěchu. Proto navrhoval, aby ty pevnosti, které nejsou v dobrých místech založeny, byly hned úplně zrušeny, aby snad při nějaké nastávající válce nemohly sloužiti nepříteli za útočiště. Nové pevnosti měly se založiti v místech přírodou i uměním pevných, zdravých, výhodných, rozsáhlých, kde možno umístiti nejen větší posádku, ale také lid obecný, když by se sem v případě nebezpečí utekl. U velikých měst pevnostních měly se poříditi citadelly a sice na návrší a u řek.

Pak činí určité návrhy, ve kterých městech v celé říši by se pevnosti založiti měly. V Čechách navrhuje k tomu: Prahu (se dvěma citadellami na Hradčanech a na Vyšehradě *), Cheb, Děčín, Plzeň, Budějovice, Hradec Králové, Fridland a Kladsko. Zrušiti se měly pevnosti povstalé za 30leté války v Lokti, v Táboře, v Brandýse na Labi, v Pardubicích a Grabšteině, jakožto v místech nevhodných. Na Moravě měly na příště býti toliko tři pevnosti: Brno, Uničov a Jihlava; zrušiti se měly Olomouc, Šternberk a Fulnek. Ve Slezsku Hlohov obdržeti měl citadellu, a za pevnosti měla se zříditi města Břeh, Namyslav, Opava, Jablunkov, Nissa a Svídnice. Zrušiti se měly pevnosti v Trachenberku, Opolí, Ratiboru, Hlubčici, Krnově, Hirschberku, Greifensteině a Johannisberku.

---

*) Praha, popisuje Montecucoli, zasluhuje býti pevností, protože jest metropolí království, v srdci země, schopná pojmouti mnoho vojska, jest protékaná Vltavou, vhodná pro obchod, možno sem stáhnouti všechen lid z okolních krajů a je prý „con aere salubre.“ Když vydával Montecucoli Praze chválu, že má zdravý vzduch, řádil v ní právě — mor.

Vojska ve všech pevnostech (nejen v tuto 1648
vyjmenovaných ale také v ostatním Rakousku) mělo se chovati 7 tisíc jízdy a 10 tisíc pěších. Všeho stálého vojska mělo býti vydržováno 15 tisíc pěchoty, 8 tisíc jízdy. Vedle toho měly se zříditi pořádné arsenály císařské pro dělostřelectvo, zhotovování nábojů, nástrojů, hmoždířů a děl. Všecka děla císařská měla se přelíti na nový kaliber dle změněných potřeb válečných. Plány k novým pevnostem měly se provésti dle výpočtů velmi přesných.

Pamětní spis Montecucoliův celkem doznal schválení. Jen co pevností se týkalo, trochu se mínění rozcházela. Jmenovitě v tom, zdaž by se přece neměla Olomouc ponechati pevností místo Uničova, a nebo zase, zdaž by místo Jihlavy nemělo se opevniti raději Uherské Hradiště. V Čechách byla pochybnost, zdaž místo Děčína nemělo by se opevniti některé místo při Labi jižněji položené, jako Litoměřice neb Mělník.

Provedení však plánu zajisté dobrého a pěkně promyšleného nebylo naprosto možné. Vydržovati na 20 tisíc mužů stálého vojska a založiti přes 30 pevností, z nichž 18 mělo býti v zemích koruny české, bylo pro tehdejší stát holou nemožností. Jediný pohled do akt dvorské a zemských komor dával o tom svědectví nepopíratelné. Mluvilo a psalo
se sice po celý rok 1649 o „reformě“ několika 1649
pluků, čímž mínilo se stabilisování jich, ale nepřišlo k tomu pro velikou bídu peněžní. Po norimberské ratifikaci s velikými prosbami, úsilím ba i hrozbami sháněny potřebné peníze, aby císařské vojsko mohlo býti „abdankováno“ t. j. zaplaceno a rozpuštěno. Ano docela proti Monte-
cuculiově plánu na podzim r. 1650 šance Ja- 1650
blunkovské rozkázáno pobořiti, střelivo odvezeno do Opavy, ostatní vojenské potřeby roz-

1648 prodány *). Nicméné císař nemínil se vzdáti myšlenky na vydržování stálého vojska po celé říši rozloženého, a lépe organisovaného i zřízeného, než bývalo stálé vojsko v pevnostech uherských již od XVI. století **). Ale úmysly své mohl panovník prováděti z prostředků komorních velmi po skrovnu. Proto pomýšleno na cesty, jak by sněmy jednotlivých zemí mohly býti potaženy k povolování peněz na výchovu vojska beze srážky na ostatních berních. S jakým úspěchem se tato myšlenka v našich zemích potkala a prováděla, bude na svých místech vypráváno.

Princip, na který se při snaze o stálou armádu postaveno, spočíval v tom, že na místo jednotlivců, kteří dříve, obdrževše plukovnické patenty, verbovali pluky a vedli s nimi nejen válku než i také obchod, měl teď nastoupiti stát a převzíti sám všecky úkoly se zřízením vojska spojené. Montecucoli neustával v tomto směru býti činným. Vedle nedostatečných prostředků vadila však také churavost presidenta dvorské vojenské rady hraběte Jindřicha Šlika, sestárlého pána, kterýž jen se léčil, v letě v Karlových Varech a v zimě ve Vídni. Ve vojenské radě zastupoval ho Václav Euseb kníže z Lobkovic, kterýž měl hodnost polního maršálka a držel od r. 1649 druhé místo v tajné radě
1650 císařské. Když Šlik v lednu 1650 zemřel ***), stal

*) Dle akt dvorské komory u d'Elverta Beiträge IV. 321 a násl. — Dislokace císařského vojska v zemích českých 1649 v Theatrum Europ. VI. 616.

**) Gömöry von Gömör, Notizen über Stand, Eintheilung des kais. Fuss- u. Reitervolkes etc. im XVI. Jahrh. (Mittheilungen des k. k. Kriegsarchivs 1881).

***) Ve příčině smrti Šlikovy a nastoupení Lobkovice i násl. událostí, jsou u spisovatelů co do letopočtů největší různosti. Přidržel jsem se Firnhabra (Zur Gesch. des öst. Militärwesens), Hallwichovy bio-

se Lobkovic po něm presidentem dvorské vojenské rady. Byl tehdáž statný čtyřicátník v nejlepším věku a síle. Jméno jeho odtud po léta stálo v popředí všech veřejných záležitostí. Lobkovic pohnul rozhodněji otázkou vojenskou, neboť za jeho předsednictví dvorská rada vojenská nabyla širšího působiště a jmenovitě co do povolování peněz k účelům vojenským stala se neodvislejší od dvorské komory. Mimo to hned r. 1650 zřízeno místopředsednictví ve vojenské radě a počet přísedících radů ustanoven na pět. Prvním místopředsedou jmenován polní zbrojmistr Walter Leslie, mezi radami přední místo zaujal Montecucoli. Ale i při tomto složení vojenské rady trvalo to mnoho let nežli stálé vojsko s jednotnou organisací stalo se v našich zemích skutkem. 1650

Zatím co s vojenskou záležitostí šlo to ku předu jen velmi ponenáhlu, provedly se větší změny ve dvorské i zemských komorách, a pak v nejvyšších úřadech, jak ve Vídni, tak v Čechách a na Moravě.

V září 1648 dosavadní president dvorské komory Oldřich František z Kolovrat, k opětované žádosti své složen z tohoto úřadu a odstěhoval se do Prahy. Tajným radou zůstal a v Praze spravoval pak úřad nejv. hofmistrovství, kterýž držel od r. 1646. Presidentem dvorské komory stal se hrabě Ungnad. — Komora česká octla se následkem dobytí Malé Strany pražské ve velikém nepořádku; Švédové dostali se do úředních její místností, uzmuli všecka akta a způsobili ve všem veliký zmatek. Císař tehdáž ustanovil pro běžné práce prozatimné správce komory. Jakmile byl však uzavřen mír, hned 1648

---

grafie Waltra Leslie (Allg. d. Biographie) a anon. spisku Die Hofkriegsraths-Präsidenten u. Kriegsminister der k. k. Armee (1874).

1649 (10. února 1649) vydal rozkaz, aby prozatimní správcové složili účty a předseda i radové komorní aby započali předešlou pravidelnou činnost. President Jindřich Wolf Berka měl na starosti, aby nejen vymohl uzmutá akta, ale také aby podal brzo návrhy, na potřebné změny a opravy v komorních řádech *). Ale zatím přišlo najednou k velikým proměnám v nejvyšších úřadech královských v Čechách a komora při té příležitosti ztratila dosavadního předsedu a na nějaký čas v ní zavládlo opět provisorium.

Dne 21. listopadu 1649 zemřel totiž nejv. purkrabí pražský Jaroslav Bořita hrabě z Martinic následkem nemoci, do niž upadl v zajetí švédském. Nejbližším k nástupnictví po něm byl nejvyšší hofmistr František Oldřich z Kolovrat, rovněž starý a velmi churavý pán. Nicméně zdá se, že vedl hned po smrti Martinicově některou chvíli úřad purkrabský, ač nejv. purkrabím jmenován dle všeho nebyl. Neboť než se otázka tato nějak vyřídila zemřel dne
1650 3. ledna 1650 sám, želen a oplakáván jakožto „velký patron království Českého." Mimo to během roku 1648 zemřeli nejvyšší komorník i generalní komisař vojenský hrabě Sezima z Vrtby a nejvyšší sudí František Matiáš ze Šternberka, teprv téhož roku k tomu úřadu povolaný. Byly prázdny tudíž najednou čtyři z nej-

*) „Wie ein melioration und mutation einzuführen". — Zprávy o proměnách a reformách v úřadech mám z akt dvorské komory u D' Elverta IV. str. 305 a násl., z dopisů Zuzany Černínové vydaných od Dvorského, z D'Elvertova spisu Beiträge zur Geschichte der Rebellion, z Památek archaeologických, z Palackého a Bočkova Přehledu nejvyšších úředníků v Čechách a na Moravě; co se úřadu podkomořského a král. měst týče z Jar. Čelakovského práce o úřadě podkomořském v Č. Č. Musea 1877 str. 568 násl. a co hejtmanů krajských se týče z Riegrova Zřízení krajského v Čechách.

vyšších úřadů královských. Největší boj vedl se, 1648
jak se zdá, o první mezi nimi, totiž o nejvyšší purkrabství, kteréž zůstalo celý rok neobsazeno. Nejvyšším komorníkem po Vrtbovi stal se ještě r. 1648 druhorozený syn páně Bořitův Bernard Ignác z Martinic (předtím nejv. sudí) a nejvyšším sudím po Šternberkovi jmenován v říjnu
1649 hrabě Heřman Černín, dosavadní sudí 1649
dvorský, jehož místo ihned zaujal dosavadní předseda české komory Jindřich Wolf Berka z Dubé, čímž opět jeho místo bylo uprázdněno.

Bernard Ignác z Martinic v nejv. komornictví téměř ani se neohřál, neboť hned po smrti nejv. hofmistra Františka Oldřicha z Kolovrat dosazen na jeho místo, dostav se takto v krátkém čase na druhé místo v pořadí nejv. úředníků. Avšak jemu to nepostačilo, neboť toužil po nejv. purkrabství. O ně stálo více pánů, mezi jinými i také Maximilián hrabě z Valdštejna, kterýž dosud v žádné úřední hodnosti nesloužil, ale za to vynikal jakožto voják. — Po smrti Františka Oldřicha z Kolovrat se docela určitě vyprávělo o tom, jako o hotové události, že hrabě z Valdšteina nejv. purkrabím již jest jmenován. Ale za tím u dvora, jak mám za to, pan Vilém Slavata a jeho adlatus, kancléř Jiří Adam z Martinic, překáželi tomu. Celý rok se otázka tato vlekla, až konečně v prvních dnech ledna
1651 Bernard Ignác z Martinic zvítězil a nejv. 1651
purkrabství pro sebe dosáhl. Byla to rychlost neobyčejná, s jakou tento pán proběhl všecky stupně úředních hodností, ale ti, kteří byli za nim, všickni mu toho přáli, protože také postupovali.

Heřman hrabě Černín z nejv. sudství po Martinicovi s touže rychlostí převzal nejv. komornictví (1650) a hned potom (1651) nejv. hofmistrovství; ale když 7. března 1651 zemřel, nastal nový rychlý postup na všech stranách,

1651 zvýšený ještě tím, že také bývalý předseda české komory a nyní sudí dvorský, Jindřich Wolf Berka z Dubé, r. 1650, a nejv. písař Přibík Jeníšek z Újezda 1651 (25. března) *) se světem se rozžehnali. To mělo za následek všeobecné proměny, které dotkly se dle výslovného přání císařova také úřadu nejv. mincmistrovství a komory, v níž nejen předsednictví, ale i místa radovská znovu se obsazovala. Návrhy vyžádal si panovník od Berky (ještě za jeho života) a pak ode všech tehdejších rad komorních, Viléma Albrechta z Kolovrat, Hýzrla, hraběte Wolkensteina, Günzla a Fridricha Freyszlebena. Potom provedeno jmenování a sice tak, že za rady komorní povýšeni
1650 r. 1650 Mikuláš ze Šenfeldu a prokurátor královský Christián Iter; prvnější z nich obou jmenován zároveň nejv. mincmistrem, po Oldřichovi Adamovi Popelovi z Lobkovic **). Předsedou české komory v červnu téhož roku ustanoven pan Vilém Albrecht z Kolovrat.

V ostatních úřadech proveden postup velmi pravidelný. Podkomoří Oldřich Sezima Sku-
1651 hrovský stal se nejv. písařem (1651); podkomořství zdědil Mikuláš z Gerštorfu, a když
1652 ten zase postoupil za nejv. písaře (1652), obdržel podkomořství téhož roku Fridrich Leopold z Věžník; oba sloužili nyní v těchto úřadech dlouhá léta. Věžník byl před tím purkrabím kraje Hradeckého; k tomu úřadu povolán po něm Josue Kořenský z Terešova a když za rok
1653 (1653) zemřel, Jan z Gerštorfu.

V úřadech panskému stavu vyhražených dosavadní appellační president Jan Hartvik z No-

---

*) Paměti březnické ve Zprávy o zased. král. Č. Spol. Nauk 1881.

**) Tento pán byl ještě *1649* mincmistrem, jak viděti jest ze současného tisku moravského snešení sněmovního r. 1649.

stic roku 1650 skokem přes dva úřady stal se 1650
po Heřmanovi Černínovi nejv. sudím, a hned
za rok po témž pánovi nejv komorníkem. Sudím
dvorským po Jindř. Wolfovi Berkovi z Dubé
stal se r. 1650 Krištof Ferd. Popel z Lobkovic,
ale hned za rok, skokem přes 4 úřady, stal se
nejv. hofmistrem po zemřelém Heřmanovi Černínovi.

Nejvyšší kancléřství bylo sice v pořadí úřadů
na šestém místě, ale fakticky stalo se úřadem
nejdůležitějším a nejpřednějším, protože nejv.
kancléř bydlil při dvoře a byl zde zástupcem
celé české koruny, maje při tom v politických
i soudních věcech velikou moc. Nejv. kancléřství
zastával již od l. 1628 Vilém Slavata, kterýž
od roku 1632 měl k ruce Jiřího Adama z Martinic,
nejstaršího syna paně Bořitova, s titulem
kancléře. Jiří Adam zemřel 1651 a brzo po
něm dokonal pozemskou pouť osmdesátiletý nejv.
kancléř Vilém Slavata (19. ledna 1652). Za tři 1652
neděle na to jmenován nástupcem jeho v úřadě
svrchu vzpomenutý nejv. komorník Jan Hartvik
z Nostic, kterýž tím v hodnostním pořadí šel
o dvě místa zpět, ale hledě k významu úřadu
kancléřského ovšem velmi povýšil.

Pro ostatní nejv. úřady dosud neobsazené vyhlídnuti
kandidáti mezi mladším dorostem šlechtickým
a sice tak, že presidentem appellačního
soudu po Hartvikovi z Nostic stal se v září r. 1650 1650
Ferdinand Arnošt z Valdšteina; ale nezůstal
v úřadě tom ani rok, neboť již v květnu 1651 po 1651
témž pánovi převzal nejv. sudství a opět za rok,
když Nostic stal se nejv. kancléřem, postoupil
na jeho místo za nejv. komorníka. Nástupcem
Valdšteinovým u appellačního soudu stal se roku
1651 František Karel Libšteinský z Kolovrat.
Sudím dvorským po Krištofovi Ferdinandovi
z Lobkovic r. 1651 jmenován Ferdinand Vilém
Slavata, vnuk páně Slavatův, kterýž spokojil se

1652 s tímto úřadem až téměř do své smrti. A nejv. sudím konečně po Valdšteinovi stal se r. 1652 Maximilián Valentin hrabě z Martinic.

Tak během 4 let všechny nejvyšší úřady znovu a několikráte za sebou byly obsazovány, což ve šlechtě tehdejší způsobilo velmi živý ruch a mnoho nepřátelství i řevnivosti. Neboť veliká byla tehdáž touha po nabytí úřadů těchto, ač dle obnoveného zřízení nebyly více zemskými, než čistě královskými! Po r. 1652 nastal pak v této příčině několikaletý klid. — Beze změny zůstalo toliko nejv. maršálství, které od r. 1645 nepřetržitě po 40 let držel Adam Matiáš hrabě z Trautmansdorfu.

V drobnějších úřadech udály se rovněž mnohonásobné změny, kteréž však dopodrobna vykládati nemůžeme. Jen tolik sluší zmíniti se, že dosti důležitý úřad hejtmana německých lén koruny České během třicetileté války zanikl a potom již více zřízen nebyl. Hejtman německých lén koruny české byl nejvyšším úředníkem nad lény v Loketsku, Chebsku, Ašsku, pak ve Falci a v jiných částech říše německé. Měl úplnou a samostatnou právomocnost ve všech záležitostech veřejných t. j. politických; rozepře právní nesměl však rozsuzovati sám, nýbrž k tomu cíli zřízen byl zvláštní soud, složený z určitého počtu vasallů pod předsednictvím hejtmana. Odvoláníš lo, jak se podobá, již v XVI. století k appellačnímu soudu do Prahy.

Po válce třicetileté, když dvůr na všech stranách pomýšlel na opravy ve státní správě byl úmysl přiděliti německá léna dvorskému sudímu, jehož úřad věcně i povahou svou stál hejtmanovi německých lén nejblíže. Ale potom rozhodnulo se jinak. Resolucí ze dne 1651 18. července 1651 *) přenešeny veškeré povin-

*) Vydána tiskem u Schmidta, Monographie des böhm. Appellationsgerichtes, str. 85.

nosti bývalých hejtmanů německých lén na appelační soud v Praze. Tomu nařízeno, aby bděl přísně nad vykonáváním spravedlnosti, měl na zřeteli interessy fiskální i komorní, a především vyhledával všecka bývalá všelijakými nedovolenými způsoby odcizená léna a podával o nich dobrá zdání císaři. K vlastnímu vedení lenních záležitostí při appellačním soudě ustanoveni dva radové (Jan Reichard Schwab a Adolf Hammer), a určeno podrobně, jak mají došlé kusy se vyřizovati, ve kterých případech bude volno k panovníkovi se odvolati, jak má býti zařízen pro lenní věci zvláštní podací protokoll i registratura atd. — Udělování lén, vyhotovování listin na léna, stvrzování jich a p. vyhraženo dle dosavadní praxe i na dále české dvorské kanceláři. 1651

Také v krajích staly se změny v hejtmanech, 1650
jmenovitě r. 1650. Určité doklady toho máme ovšem toliko ze 4 krajů (Hradecka, Čáslavska, Boleslavska a Bechyňska), než dá se mysliti, že proměny provedeny i jinde. V Loketsku příslušelo radě města Lokte a šlechtě v kraji usedlé právo navrhovati 3 osoby k úřadu hejtmanskému. Brzo potom, když funkce hejtmana německých lén převedena na appellační soud, zrušena r. 1652 1652
i tato výsada a panovník dosazoval do Loketska hejtmany jako do jiných krajů, dle dobrého zdání místodržících a své vůle. — O hejtmanství krajské za války třicetileté stál málo kdo, protože s tím úřadem bylo spojeno mnoho svízelů; ale na sklonku války, když úřad stal se placeným a když hejtmani mohli ještě všelijaké jiné výhody si zjednávati, bylo v chudší šlechtě stavu panského a rytířského vždy hojně kandidátů, kteří se „třeli“ k hejtmanství, pokládajíce je za první stupeň k hodnostem vyšším. Plat hejtmanů sice nebyl takový, aby úřad sám byl rázem ztratil povahu úřadu čestného, ale při

1650 veliké potřebnosti tehdejší šlechty a touze po zaopatření ve službách, odvislost krajských hejtmanů od vůle vyšší byla den ode dne patrnější.

Při všech těchto proměnách v úřednictvu nejvíce ze všeho šlo císaři, jak již svrchu podotknuto, o českou komoru. Neminulo téměř dne, aby nebyla bývala upomínána o nějaké návrhy k pozvednutí správy své a ku zlepšení důchodů. Pak nařizoval císař, aby se provedla důkladná prohlídka komorních panství, stříbrných a jiných dolů, cel pohraničných i na mostě v Praze vybíraných a aby o stavu toho všeho podány byly podrobné zprávy. Hned potom výběrčí nápojového tácu a správce obchodu solního byli vyzváni, aby podali podrobný výkaz, co za poslední tři léta tyto dávky vynesly a jaký užitek vyplynul komoře z veliké berně r. 1646 povolené z masa, ryb, másla, sýra, vlny, bot, střevíců a pantoflí? Když odstraněno provisorium, po odchodu Berkově nastavší, a když dosazen za předsedu komory Vilém Albrecht z Kolovrat, prováděly se visitace všeho zboží královského. Jindřich Kustoš ze Zubřího, za dob válečných generální proviantmistr, poslán na panství Kolínské, Poděbradské i Pardubické a shledal všecko ve špatném stavu. Hejtmani na panstvích byli samý dluh a „rest". Bylo potřebí opraviti zámky, pomoci dvorům i poddaným, a do lepšího řádu přivésti lesnictví. Kustošovi, který při visitaci patrně objevil mnoho nepořádku, nabídnuto bylo místo nejvyššího hejtmana všech královských statků v Čechách, ale on je nepřijal. Nicméně víme bezpečně, že potom mnohé opravy se prováděly*), a sice dle návrhů Kustošových.

*) Zoubek, O správě panství Poděbradského v XVI. a XVII. století, ve Sborníku Historickém I. a II.

Při visitaci cel a mýt přišlo se také na 1650
nepořádky, a sice hlavně pro nesrovnalosti mezi soukromými na výsadách založenými mýty a mýty královskými. Potíže jevily se hlavně při průvozu polského dobytka, honěného skrze Moravu a Čechy do jižních Němec atd. Honci musili platiti z každého kusu dosti vysoký poplatek výběrčím komory české, ale soukromí majitelé mýt požadovali také pro sebe zvláštní taxu. Následek toho byl, že polští kupci honili dobytek skrze Sasy a Brandebursko. Císař proti tomu nařídil vydání patentů (1650 v únoru). v nichž majetníkům soukromých cel přísně a pod ztrátou privilegií se nařizovalo, aby obchodníky s polským dobytkem kromobyčejnými platy nesužovali, a komora česká obdržela rozkaz, aby každého, kdož se dle toho nezachová, ihned císaři udala. Ale při nedostatečné exekutivě spory o tyto věci a jich nápravu vlekly se mnoho let.

Za doby provisoria v nejvyšším purkrabství (od poč. 1650 — do poč. 1651) také statky tohoto úřadu dostaly hejtmana, Jana Jiřího Mazánka ze Zlatého Pole; důchody z nich připojeny k české komoře, hejtman jí zplna a ve všem podřízen *). Povinnosti jeho do nejmenších podrobností předepsány. Měl dohlížeti na stavby, udržeti v pořádku inventáře, knihy urburní a spisy hospodářské; měl času zimního, hned po Novém roce, „říditi“ soudy, v přítomnosti rychtáře i konšelů, a potom skládati počty a předkládati je komoře; měl každý týden, vždy v sobotu, přijímati stížnosti lidu poddaného a dle možnosti se jeho zastávati. Pak mu přede-

*) Instrukce pro něho ze dne 22. června 1650 v rukopise universitní knihovny II. A 27. — Vydána jest jménem císaře Ferdinanda III.; podepsán jest předseda komory Vilém Albrecht z Kolovrat, vedle něho komorní rada Hýzrle a Mařan Bohdanecký z Hodkova.

1650 psáno, jak má říditi vlastní hospodářství, v čem má rozhodovati sám, a kdy musí vyžádati si svolení komory. Platu měl 200 rýn. zlatých, a byl povinen vydržovati si na vlastní groš písaře.

1652 R. 1652 nařízena přehlídka a zavedena stálá inspekce pražských fortifikací. Inspektorem stal se generál-strážmistr svobodný pán Cron a za „assistenta" přidán mu inženýr Pieroni. Fortifikační stavitel Karel Lurago byl povinen skládati pravidelné účty.

Všecky tyto a jiné podobné, stejně chvalitebné skutky ukazovaly dobrou vůli a pevný úmysl pro pořádek. Ale předseda komory Vilém Albrecht z Kolovrat v prvním zadání svém k císaři doznal, že česká komora jest přes příliš prodlužena, a děj se co děj, že úroky a splátky všechny příjmy její pohlcují. Týž stesk na prodlluženost komory ozval se také ze Slezska a z Moravy. Musilo se tudíž pomýšleti na pozdvižení příjmů, sice jinak bídě nebyl tak snadný konec. — K tomu připravováno se ve velikých rozměrech. Komorní správa, stav královských a věnných měst, poměr podkomořského úřadu a krajských hejtmanů k nim, nové instrukce pro správu jmění obecního a pro městské soudnictví: to vše a a ještě mnohé jiné věci učiněny předmětem podrobných úvah ve smyslu opravném, a na sněmích žádáno také o spolupůsobení stavů při všem tom, co mělo sloužiti k povznešení země a k polepšení státních příjmů.

* * *

Zatím také na Moravě i ve Slezsku tytéž byly okolnosti a důrazně voláno po reformách. Pro první chvíli provedeny zde, jako v Čechách, potřebné změny v úřadech.

Dosavadní hejtman zemský, Krištof Pavel 1648
hrabě z Lichtenšteina, zemřel 30. srpna 1648. Ihned jmenován za nástupce jeho dosavadní místohejtman a nejv. komorník Jan hrabě Rotál, pán na Napajedlích a Kvasinách. Zemský hejtman byl zároveň předsedou tribunálu a jako takový měl pevný plat 3000 zl. Ale Pavel z Lichtenšteina požíval mimo to ještě přídavku (aiuto di costa) 4, později 3 tisíce zl. ročně. Podobný přídavek z komory české (v obnosu 3000 zl.) dostával také nejv. purkrabí pražský. Ač teď, po válce, doby byly pokojnější a nesnází přece o něco méně, hrabě Rotál dostal 4000 zl. platu a přes to nepřestával žádati také o přídavek,
až mu v listopadu 1649 v sumě 4000 zl. na jeden 1649
toliko rok poskytnut; ale pak týž obnos až do roku 1655 (t. j. až do jeho resignace na úřad) každoročně povolován; za to zvláště přísně měl bdíti nad pořádkem při vybírání kontribucí. Roku
1650 (v březnu) jmenován k ruce zemského hejt- 1650
mana moravského zvláštní sekretář František Griesslau.

Na úřad nejv. komorníka po Rotálovi povýšen dosavadní nejvyšší sudí Gabriel hrabě Serenyi a za místokomorníka ustanoven Adam Ladislav svobodný pán z Věžník. Nejv. sudím po Serenyim
stal se 1649 hrabě František de Magni, ale již 1649
r. 1651 ustoupil Maximilianovi Valentinovi hra- 1651
běti z Martinic. Za rok (1652) jmenován tento 1652
pán, jakž svrchu vypráveno, nejv. sudím král. Českého a uprázněný úřad moravský dostal se Lvovi Vilémovi hraběti z Kounic. Nejv. sudím dvorským stal se 1649 bývalý nejv. písař a podkomoří Jan starší Jakartovský ze Sudic; nejv. písařství obdržel 1648 Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic, místopísařství (1649) Jakub Arnošt Roth z Almšteinu, a tak zvané purkrabství zemské téhož roku Tobiáš Almann z Almenšteinu, dosud výběrčí kontribuce v kraji brněnském.

1649 Rentmistrem moravským byl již od r. 1633 Mikuláš Nusser a zůstával ve službě i po válce třicetileté, a rovněž tak rentmistrovský kontrollor Erasmus Preheuser. Nusser měl platu 1000 zl., Preheuser 450 zl., kterážto summa mu r. 1650 zaručena doživotně. V úřednictvu rentmistrovi podřízeném nestaly se veliké změny. Místo Tobiáše Almanna 1649 jmenován Jiljí Rubín výběrčím kontribuce v brněnském kraji, Jan Karg téhož roku kontrollorem při výběru cel z vína na moravské i české hranici. Filip Widemann jmenován výběrčím tácu v Uherském Hradišti a dozorci tamějšímu Frant. Střechovi svěřen také dozor v Kyjově. Platy všech těchto úředníků byly velmi malé. Krajští výběrčí kontribuce měli denně 2 zl. 30 kr. po případě 2 zl., výběrčí tácu a dozorce při tom 48—52 zl. ročně. A to mnozí za to, že úřadů nabyli, musili půjčiti komoře hotové peníze, jako ku př. Jan Karg, kterýž půjčil 3000 zl.

Při tribunálu, u desk a u zemského hejtmanství nenastalo rovněž podstatných změn, jen nový prokurátor jmenován r. 1649 a sice Eliáš Wisner z Wisenau. Úředníci u všech těchto úřadů za posledních let války zhusta nedostávali platu; za tyto „resty“ povoleno jim po válce zvláštní příbytečné. Když po odchodu Švédů zbylý po zásobárnách profiant se prodával, propuštěni v Čechách i na Moravě ze služeb komorních skoro všickni profiantmistři a hlídači zásobáren. — Zdali také hejtmané krajští byli toho času na Moravě znovu ustanoveni, o tom zpráv nemáme; jen tolik bezpečně víme, že tito úředníci již během války třicetileté byli na Moravě ve mnohé větší odvislosti od moci zeměpanské nežli v Čechách. Za to byli také příjmy krajských hejtmanů moravských mnohem větší, nežli českých, ale ovšem brali plat z rentmistrovského úřadu královského.

Opravy a reformy komorní a berní správy,

úřednických platů, městské správy a t. p. za- 1649
čaly se hned po 1649, a budeme o nich v souvislosti mluviti na jiném místě. Jen potřebí jest ihned několika slovy zmíniti se o tribunále*).

Úřad tento, soudní i politický, jehož předsedou byl zemský hejtman moravský, přestěhoval se r. 1641 z Olomouce do Brna a měly se zde proň i pro desky upraviti v zemském domě úřadovny. Ale k tomu během války nepřišlo, tak že tribunál zasedal v soukromých domech a registraturu jeho přechovávali kancellisti a registrátoři u sebe. Pro úřad i pro strany, kteréž zde spravedlivosti hledaly, vznikly z toho nemalé nesnáze, jakož rovněž i z toho, že radové i nižší úředníci tribunální stranám všelijak za peníze sloužili. To císař Ferdinand III. instrukcí ze dne 21. listopadu 1649 přísně zapověděl, rozkázav přitom, že sezení tribunálu na dále nesmějí se jinde odbývati, leč v zemském domě, tam také musí chovati se veškeré radní protokolly, expeditní knihy, repertoria a registratura; tato musí se přivésti do pořádku, a do repertorií všecko býti vypsáno, co k jasnému a rychlému poznání předcházejících akt a staršího soudnictví posloužiti může. Při té příležitosti rozkázáno také, že má v zemském domě pro tribunál postaviti se zvláštní poschodí, a povolena také
k tomu na r. 1650 první lhůta 1500 zl. Ale 1650
k dokonání stavby nepřišlo velmi dlouho, neboť

---

*) Ustanovení a zařízení tohoto úřadu popsáno jest v Českomoravské Kronice V. str. 893 a 894, potom v mých Dějinách Ferdinanda III. str. 40—45, 308—310, 329, 396, 456. — Co zde nyní doplňuji, zakládá se na instrukci vydané tiskem u Weingartena, Vindemiae judiciales str. 293—305, a ve zlepšené formě u D'Elverta, Rebellion str. 433 a 580. (Zde pokaždé s jiným datum.) Srovnej také D'Elverta, Zur öst. Verwaltungsgeschichte str. 212—214.

1649 ještě za císaře Leopolda I. záležitost tato nebyla ukončena. Tribunál vypomáhal si zatím místnostmi prozatímními, a zdá se, že on i desky, měly v zemském domě o pořádný kousek místa velikou nouzi.

Při komoře slezské ve Vratislavi dosavadní direktor (od r. 1647) Ferdinand Krištof z Lobkovic jmenován 1649 presidentem, ale v září
1650 1650 stal se po smrti Jindřicha Wolfa Berky z Dubé sudím dvorským v Čechách. Od komory navržen byl za nástupce jeho svobodný pán Horatius Forno, kterýž také jmenován a sice
1651 1650 v říjnu direktorem a v dubnu 1651 presidentem. Na počátku r. 1649 ustanoveni nově úředníci celní při hranicích, výběrčí nápojového tácu, kontribucí a všech jiných příjmů komorních.
1650 Správa mincovny Vratislavské r. 1650 zvláštním dekretem znovu ponechána dosavadnímu mincmistrovi Jiřímu Reichardovi s platem 1000 tolarů; jeho prubíř stříbra čili vardein obdržel 240 zl. ročně.

V úřadech jiných zůstalo na větším díle všecko při starém a teprve, když začala se prováděti v zemi katolická reformace a úmrtím některých rodů spadala knížetství slezská přímo pod korunu, nastaly větší proměny. Po válce třicetileté velikého vlivu u dvora požíval v záležitostech slezských Otto z Nostic, až do r. 1650 hejtman knížetství Vratislavského a od roku 1651—1665 plnomocný hejtman císařský ve knížetstvích Svídnickém a Javorském,

Hrabství Kladské sice tehdáž patřilo k Čechám, ale mělo od r. 1641 vlastní politickou zprávu, jakési místodržitelství, pro věci správní, soudní i komorní. Předsedou jeho byl Jan Putz,
1648 kterýž však kolem r. 1648 stal se radou u dvorské komory ve Vídni. Za nástupce jeho, který zove se v úředních aktech „vrchním regentem“ (Oberregent) Kladska ustanoven svobodný pán

von Götten *), jemuž v září 1649 nařízeno, aby 1649
vypracoval podrobný přehled všech komorních příjmů kladských, jako také měly vypracovati komory česká i slezská a rentmistrovský úřad moravský, aby byl učiněn pořádný základ pro pokusy a směry opravné.

---

4. Odměny za zásluhy v minulé válce.

Sotva že r. 1648 proklamován byl mír, 1648
hlásil se, kde kdo byl, o odměnu za práce ve válce vykonané. Generálové i vojáci, šlechtici i měšťané. Každý měl neb aspoň činil si nějaký dle osobního zdání platný nárok na odměnu. Jako vždy při podobných okolnostech bývá, neodbylo se vše po právu a dle spravedlnosti. Na vojenského velitele v Praze Rudolfa Colloredu veřejně i mezi šlechtou si stěžováno, že zpráva jeho, kterou podal císaři o vítězných bojích u Prahy nebyla docela nestranná; zásluhy některých mužů byly prý přes míru vylíčeny, jiných zamlčeny aneb nepatrnou zmínkou odbyty. Generálové a důstojníci dovedli si však najíti cestu ke dvoru, a po nich činili tak i jiní; zejména o Pražanech víme, že přímo podali žádost, v jakém směru si přejou, aby za přestálou vytrvalost a horlivost byli odměněni **). Se stanoviska

---

*) Tak píše se v aktech dvor. komory. D'Elvert IV. 326.

**) O odměnách vojenských, a peněžních u měst, hlavní pramen v aktech dvorské komory u D' Elverta IV. 318 a násl. Privilegia Pražanům udělená, vydána jsou s celým literarním aparatem od J. Čelakovského, Privilegia měst Pražských č. 326—330. K tomu úvod str. XLVII., LXXI. a XC. O odměnách pro měšťany a studenty Pražské psal A. Rybička „Měšťané a studující Pražští 1648“ (Vědecký sborník Musea král. Č. 1870); dodatky k tomu najdou se v Památkách IX. 156, 957, v do-

1648 finančního upříti nelze, že císař Ferdinand III., ač v těchto věcech byl mnohem šetrnější nežli otec jeho, po r. 1648 na odměnách vydal více, než se smutným stavem komorních důchodů se srovnávalo.

Statků zemských ovšem bylo toho času již málo po ruce, a přece generálové právě o ně nejvíce stáli. Jan de Werth, proslulý generál jízdy, kterýž na sklonku války dal v šanc postavení své v Bavořích, aby mohl sloužiti císaři *), teď nemohl tak lehko do vlasti zpět pro nepřátelství kurfiřta Maximiliána; zůstal tudíž v Čechách a císař dal mu v majetek panství své Benátské u Mladé Boleslavi.. Generál Ludvík Ratvit de Souches obdržel za odměnu, za staré pohledávky a za půjčku nově císaři poskytnutou, panství Jevišovické na Moravě. Generální strážmistr Innocenc Conti, kterýž vyznamenal se jakožto ředitel opevňovacích prací při obležení Prahy, obdržel 40 tisíc zl., obhájce Špilberka Jiří Ogilvi 10 tisíc zl., znamenitý vojenský inženýr Jan Pieroni, kterýž již od roku 1635 dostal k správě statek Dubenec (v Hra-
1651 decku), 1651 obdržel ho dědičně, a sice v summě 21.872 zl., z čehož jenom něco přes 4 tisíce zaplatiti musil, ostatek byla odměna a náhrada za zadržený žold. František Arnošt hrabě Šlik, syn zemřelého r. 1650 předsedy dvorské vojenské rady Jindřicha Šlika, obdržel l. 1651 za zásluhy otcovy a v náhradu za plat jeho 150 tisíc zlatých, které se mu postupně u dvorské komory měly vyplatiti.

Ukázky tyto tuším postačí, aby bylo jasno,

písech Zuzany Černínové (Dvorský str. 175, 176, 194), ve snešení stavů na sněmu Budějovickém i Brněnském r. 1649, a v Tomkově Gesch. der Prager Universität 270 a násl.

*) Viz moje Děje Čech a Moravy za Ferd. III. str. 480.

jak mnoho dvorská i zemské komory při ostatních 1650
nesnázích svých ještě také s odměnami pro vojáky zápasiti musily. Vedle těchto a jiných dosti velikých darů na statcích a penězích, povoleno mnoho vyznamenání drobnějších: zlatý řetěz, prsten, několik set zl. a p. Sběhly se přitom i případy, že komora zůstávala dlužna čestné řetězy, protože neměla prostředků, aby je dala zhotoviti. Tak ku př. hejtman kraje Čáslavského Ferdinand Rabenhaupt, za horlivou podporu při dobývání Jihlavy r. 1647, měl obdržeti zlatý řetěz v ceně 200 korun, ale r. 1650 se s ním česká komora vyrovnala, že mu za tuto „pohledávku" dala 300 tolarů!

Hůře než s vojáky bylo s městy, úředníky a měšťany. — Města z celé koruny žádala pro sebe mnohých různých výhod, neli více, aspoň příročí na dluhy a osvobození od berní na delší nebo kratší dobu. Také mnohá z nich dosahovala částečně přání svého, jak při výkladu o berních a nápojových daních uvidíme. Co do rozšíření starých anebo vydání nových privilegií města většinou stála na stanovisku obchodním a žádala v tomto směru výhody, na útraty příjmů fiskálních. Jedno z největších podobných privilegií uděleno r. 1649 Brnu, jemuž vedle jiných 1649
výhod a zápisů povoleno, že obyvatele jeho směli ve všech dědičných zemích habsburských kupovati, prodávati, vyvážeti a dovážeti všecko zboží i potraviny, bez jakéhokoliv cla nebo mýta. Podobná privilegia a výsady obdržela také Olomouc a některá města slezská.

Výhod zvláště velikých nabyli Pražané Staro- 1648
i Novoměstští, což ovšem bylo přirozeno, protože obrana Prahy r. 1648 byla nejskvělejším skutkem válečnickým té doby a přispěla nad jiné tomu, že mír Westfálský v té formě byl skonnován, aby císař i stavové v dědičných zemích zůstali při katolickém náboženství zachováni a

1648 aby utvrdil se ten politický stav, který zahájen byl obnoveným zřízením zemským. Výsledky dosahu tak velikého nemohly zůstati bez odměny. Pražané obou měst také rychle sepsali své žádosti a odevzdali je 22. prosince 1648 císaři. Velikým přímluvčím za ně byl nejvyšší purkrabí pražský Jaroslav Bořita z Martinic. Ještě o něco dříve také obě university, klementinská i karolinská, hledaly u císaře prospěchy a vyznamenání pro svá učení. K tomuto kroku dal Ferdinand III. podnět sám. Hned totiž po skončeném obležení Prahy dopsal 14. listopadu 1648 oběma universitám, poděkoval studentům za jich zmužilost a zakazoval se jim císařskou milostí. To mělo za následek, že poslány dvě žádosti ke dvoru, jedna od Jiřího Plachého jménem studentů z Klementina, druhá od kolleje karolinské, podepsaná od představenstva obou tamějších fakult a ode všech důstojníků bývalé studentské setniny.

Studentské žádosti byly vyřízeny velmi rychle a záhy. Generálové Colloredo a Conti byli horlivými za ně přímluvčími. — Obě university žádaly mezi jiným také o věci, které byly v souvislosti s dávným sporem universitním mezi kardinálem Harrachem a jesuity. Vyřízení jich se císař vyhnul, protože mínil starý spor o universitu rozhodnouti při příležitosti dle svého názoru; k ostatním však ochotně svolil. Klementinští dostali odpověď 4. prosince 1648, Karolinští 9. ledna
1649 1649. Studentům poskytnuta peněžitá pomoc na vychování a ošetřování raněných a nemocných, mimo to povolen jim tříměsíční žold, což schválil také sněm český v Budějovicích v září 1649 odbývaný. Všickni bývalí členové legie studentské, kteří z rodičů svobodných se narodili, povýšeni do stavu šlechtického; bylo jich 48, a jest pamětihodno, že ani jediný z nich si nezvolil šlechtický predikát český, nýbrž všickni dle vkusu doby

německý, jako z Freyfeldu, z Braunthalu, z Eisen- 1649
feldu, z Ehrenfeldu atd., atd.

Studentům z poddanských rodin pochodícím slíbeno, že bude postaráno o jich osvobození z poddanství. O to se také císař ucházel na zmíněném sněmě v Budějovicích a na moravském sněmě v Brně. Stavové obou zemí svolili k tomu v ten smysl, že poddaní studenti, kteří v legii studentské bojovali, mají býti z poddanství propuštěni, ale toliko pro své osoby, a že jménem císaře hejtmané krajští záležitost tuto s dotyčnými vrchnostmi vyříditi mají. Větší díl studentů, do šlechtictví povýšených i z poddanství osvobozených, nalezl potom existenci v císařských službách, pokud ovšem na kněžství se neoddali. — V kruzích drobnější šlechty viděno rádo rozmnožení řad vladyckých a rytířských mladými muži, a sice v naději, že „ti studenti se potom také ženiti budou a někteří rádi sobě od stavu zase bráti panny“. Neboť po dlouhotrvající válce bylo prý „mládenců málo a pannen dar boží.“

Žádosti akademie karolinské směřovali také ještě k tomu, aby universita měla místo a hlas ve sněmě, aby nejstarší dva světští professoři obdrželi titul císařských radů, a aby professoři i jich dědici směli svobodně kupovati statky zemské i šosovní, t. j. městské. O místo a hlas na sněmě císař jednal, ale pro všelijaké překážky sešlo z toho; titule císařských rad dostalo se oběma nejstarším professorům, a sice slavnému lékaři Markovi Marci a professorovi kanonického práva Janovi Düsterwaldovi. Marcus Marci potom o něco později (1654) povýšen do stavu vladyckého s titulem z Kronlandu. Císař rád byl by vyznamenal také professory klementinské, jmenovitě Jiřího Plachého, ale poněvadž byli členové řehole jesuitské nešlo to; i poctěni toliko pochvalnými listy od samého panovníka. — Ko-

1649 nečně i žádost professorů, aby směli svobodně nabývati zboží, vyřízena příznivě zvláštním dekretem ze dne 29. srpna 1649.

Poněkud nesnadněji bylo vyhověti všem žádostem Pražanů, protože mnohé věci, o které oni stáli, spadaly do kompetence sněmu anebo zase z jiných příčin nezdálo se dvoru jim vyhověti. Zejména Novoměstští měli některá přání, kteráž již od dlouhých let bývala předmětem sporu aneb aspoň žárlivosti mezi nimi a Staroměstskými. Tudíž reskriptem dvorské kanceláře ze dne
1648 23. prosince 1648 odpověděno především toliko Staroměstským: vyloženo jim, co se jim dáti nemůže, a slíbeno vydání majestátu, kterýž by zavíral v sobě všecko, co dvůr povoliti a poskytnouti chce. Pro přítomnou chvíli reskript obsahoval ustanovení, že až do příštího sněmu uděluje se Pražanům Starého Města osvobození od berní a dává se jim příročí co se dluhů obecních týče; konečně se jim zaručovalo, že vojenská posádka v Praze bude se vydržovati na útraty zemské, a že postaví se pro vojsko baráky na hradbách z fondu fortifikačního, aby měšťané novými platy a dávkami nemusili býti
1649 obtěžováni. Brzo potom, 3. ledna 1649, nový dekret dvorský svědčící již také Pražanům Novoměstským oznamoval, že císař oběma městům daruje určitou sumu peněz na opravu bran, hradeb, mostů a na podporu zchudlých obyvatel, kterýžto dekret byl potom také pojat do slíbeného majestátu.

Tento byl vydán pro Pražany Staroměstské 20. dubna 1649, a pro Novoměstské 3. května téhož roku. Obsah jest týž; Novoměstským toliko přiříká se právo patronátní a presentanční k farám v jejich městě, kteréhož požívali Staroměstští již od r. 1640, ne bez odporu kardinála Harracha. — V ostatních věcech oba majestáty srovnávaly se, a povýšena jsou

jimi města Pražská z předešlého ponížení opět 1649
na přední mezi městy královskými. Neboť rozšířen jim erb městský, přiřčen konšelům titul „slovutní," jehož musili úřadové v dopisování s městy užívati, při čemž upraven také způsob dopisování mezi úřady zeměpanskými a městy pražskými. Dále prohlášeno, že zmínka o nich, jakožto účastnících povstání českého *), nemá býti více na ujmu jich poctivosti, poněvadž vinu svou při posledním obležení Prahy „krví svou smazali," a že každého, kdo by jim to ještě vytýkal, mohou k soudu pohnati a k potrestání odevzdati. Tím dle přání katolických Pražan a nejv. purkrabí Jaroslava Bořity z Martinic na na dobro smířena dynastie se stavem městským a takřka s celým národem, na němž až dosud lpěla pohana „ohavné rebellie."

V dalších článcích majestátu poskytovalo se Pražanům obou měst 300.000 zl., kteréž se jim dle reskriptu ze dne 3. ledna 1649 měly vyplatiti ve 30 letech, po desíti tisících ročně, a sice od výběrčích dědičného posudného a berně nápojové i důchodu solního Ant. Losiho a Wolfa Höniga. Peněz mělo se užívati k účelům svrchu vytknutým. Při sněmích a sjezdech král. Českého směli vyslaní Pražané na příště seděti uvnitř šranku na obzvláštní lavici hned za stavem rytířským, a směli také v sedě přímluvy činiti a hlasovati. Dále všickni ti, kdož v předešlých bojích se vyznamenali, vepsáni zejména a na věčnou paměť do majestátu, ano celý „ouřad" Staroměstský a Novoměstský i s dědici povýšen do stavu vladyckého, a kanceláři dvorské na-

*) Nachází se v artikulu A XXXIV. Obnoveného řízení. Pražané zde výslovně jmenováni nejsou, nýbrž nenují se toliko města Plzeň a Budějovice jakožto ždycky věrná, kterážto se za to osvobozují od posudného, kdežto **všecka** ostatní města (tedy i Praha), jakožto nevěrná, posudné platiti musila.

1649 řízeno, aby každému z radních osob, jakmile se ohlásí, vydala na takovéto povýšení do stavu majestát s erbem a příslušným predikátem. Tím způsobem povýšeno 35 osob; některým, kteří již erb měli, dostalo se zlepšení, jiní teprv erbu a přídomku nabyli. Jeden občan, majetník mlýna Václav Novotný, který byl poddaným nejv. purkrabství, z poddanství osvobozen; komorní rada Ant. Losi povýšen do konce do stavu panského. — Ze všech vyznamenaných toliko 7 zvolilo predikáty české, ostatní německé (ze Scherlingu, ze Strombergu, z Lövenburgu, z Freyfeldu etc.). Potomci mnohých z těchto rodin žijí a užívají titule šlechtického po dnes.

Až dosud stav městský zastoupen byl toliko při soudě appellačním; teď oznamovalo se Pražanům, že z nich také povoláváni budou úředníci do soudu dvorského, komorního, purkrabského a menšího při deskách zemských. Dále udělovalo se Pražanům dosti veliké rozšíření právomocnosti policejní i soudní tím, že v majestátu se rozkazovalo, aby nikdo z vyšších stavů nekupoval více žádného domu v městě, který by pod šos čili plat městský příslušel; pokud takové domy jsou v držení šlechty nebo duchovenstva, jsou majetníci povinni všechna břemena s obcí nésti a žádných živností v domech těch neprovozovati. Kdo by ze šlechty nebo z duchovenstva šosovního domu se zbaviti chtěl, směl prodati jej toliko měšťanovi. Při téže příležitosti nařízeno, že všechna tak zvaná postranní práva ve věcech veřejných t. j. politických a vojenských, i ve věcech trestních, podříditi se musí úřadům městským, tak že majitelům postranních zpráv zbylo toliko soudnictví ve věcech práva soukromého nad poddanými čili úročníky jejich. Konečně postoupena obcím Pražským druhá polovice (první polovice požívali od dřívějších dob) odúmrtí po všech obyvatelích,

kteří k soudu městskému příslušeli *), a osvobození obyvatelé obou měst na 50 let od platů z vinic a zahrad v městě i okolo města t. j. tak zvaného perkrechtního tácu; při čemž výslovně podotknuto, že osvobození vztahuje se jen na měšťany Pražské a na vína domácí, ne přespolní. — Za několik dní (13. května 1649) po vydání obou majestátů potvrzená Staro- i Novoměstským všecka starší privilegia jakož i nadání nová, ale ovšem s tím doložením, že jich mají užívati, jen pokud zůstanou věrni náboženství katolickému. 1649

Nepochopitelno zůstává, proč majestáty nebyly také vztaženy na Malou Stranu Pražskou, která sice neubránila se Švédům, ale přes to neméně vytrpěla, se stejnou oddaností zůstávala věrna rodu panovnickému a chovati musila nepřítele i strádati pro něho na všech stranách. Ve příčině vlivu obce na postranná práva nabyli sice Malostranští týchž výhod již před vpádem švédským do Prahy, ale v ostatních věcech, na četné žádosti ke dvoru podané, nepřišla zprvu vůbec žádná odpověď, a teprve po několika letech (1653) zřízena komise, kteráž měla 1653
prosby Malostranských vyšetřiti a podati o nich dobrá zdání. Záležitost tato vlekla se znovu několik let a teprv nástupce císaře Ferdinanda III. Leopold I. 15. prosince 1657 vydal Malostranským 1657
majestát zavírajíci v sobě podobné výhody, jako obdrželi Staro- a Novoměstští, ale v míře mnohem menší. Nepovolil jim válečnou náhradu, nepovýšil nikoho do stavu šlechtického, a osvobodil je od placení perkrechtního tácu toliko na 25 let. Téhož

---

*) Tento odstavec majestátu nabyl pro obec Pražskou v našich dobách praktické důležitosti a vedl J. Čelakovského k sepsání zvláštního, samostatného spisu o „Právu odúmrtním,“ kterýž vydán byl po česku i po německu.

1649 roku, jen o několik dní dříve (7. prosince) nabyli také Hradčanští potvrzení starých privilegií, ale nového neobdrželi nic, leč jen výsadu, aby domy městské nebyly odcizovány od šosu městského.

Vedle odměn za zásluhy, pomýšleno také na stálé díkučinění Bohu za šťastné skončení války a žádoucí mír, čili na „odměnu nebesům." Musili bychom daleko jíti za mez líčení našemu vytknutou, kdybychom měli vypráděti vše, co v tomto směru se stalo. Postačí zmíniti se toliko o těchto stránkách bohoslužby, které dávají ráz tehdejší době. A to jsou slavnosti k poctě P. Marie. Jesuitům především přísluší zásluha, že ctění Rodičky Boží systematicky vypěstovali; jejich přičiněním vštípeno v mysl všeho věřícího lidu katolického pevné přesvědčení, že odvrácení záhub nepřátelských a zamezení návratu předbělohorských řádů politických a náboženských stalo se hlavně na přímluvu blahoslavené P. Marie. Z toho dá se vysvětliti hluboké zanícení a nadšení náboženské, s nimž potkávaly se skutky císařské vlády směřující k úctě marianské.

Císař Ferdinand III. prohlásil P. Marii za zvláštní patronku domu Rakouského a jmenovitě přál si, aby učení o neposkvrněném početí P. Marie, od starých dob (na př. od sv. Tomáše Aquinského) v církvi hlásané a v novější době jmenovitě od jesuitů hájené, stalo se uznaným článkem věrouky katolické. Ale poněvadž tehdejší papežové tomu odporovali, zaváděl ctění neposkvrněného početí sám a sice na tak dlouho, pokud by papežové opak toho věřiti nenařídili *). Jmenovitě rektorům, děkanům, professorům,

*) Zmínil jsem se o této věci již stručně v Dějinách Ferdinanda III. str. 6.

kandidátům doktorských hodností a všem jiným 1649
příslušníkům university pražské, jakož i všech ostatních universit v celé říši habsburské, předepsaná r. 1650 přísaha o neposkvrněném po- 1650
četí P. Marie, kterouž všickni musili složiti, a každoročně v určitý den v chrámě Týnském opakovati. Ustanovení toto zůstávalo v platnosti až do císaře Josefa II., kdež dekretem ze dne 15. června 1782 bylo zrušeno. — V témže smyslu dal Ferdinand III. v červnu 1650 uprostřed Staroměstského náměstí postaviti vysoký sloup s obrazem Neposkvrněné P. Marie na památku míru Westfálského, a zřídil nadání, aby každou sobotu byla zde zpívána litanie loretánská a sice u přítomnosti jednoho kanovníka a dvou vikaristů chrámu svatovítského. Nadání toto trvá dosud, jenže se nezachovává více v původní, nýbrž ve změněné formě.

Největšího rozsahu nabyla úcta k P. Marii při přenášení obrazu P. Marie staroboleslavské z Vídně (kdež obraz chován k vůli bezpečnosti) do Staré Boleslavi. O přípravách a slavnostech, které s tímto aktem byly spojeny, nemůžeme si učiniti ani pořádné ponětí: tak byly velikolepé. Když v srpnu 1650 odvážen obraz z Vídně, stalo se to za účastenství celého dvora; nemocného císaře zastupoval syn jeho král Ferdinand IV. Obraz měl býti vezen do Čech přes Jihlavu a Čáslav, ale stařičký Vilém Slavata vyprosil si, aby byl vezen přes Jindřichův Hradec. Tam přivítán s nesmírnou nádherou a velikými slavnostmi. Zpívána při tom píseň nově složená od Adama Michny z Otradovic, známého tvůrce hudebně proslulé „České Marianské muziky.“ Za neustálých slavností odvezen obraz z Hradce do Prahy; zde chován nejprve na Vyšehradě, potom v Týně, konečně i sv. Víta, až 7. září v přeslavném processí za účastenství všech hodnostářů církevních i svět-

1650 ských, jakož i množství obecného lidu, odvezen do Staré Boleslavi *).

Není pochybnosti, že vzrůst kultu marianského měl také ráz protiprotestantský. V pojímání úcty ku P. Marii katolicismus ode všech vyznání nekatolických velmi se rozlišoval a bylo záhy patrno, že ti, kdož se marianských slavností nezúčastnili, byli ze stanoviska církevního kacíři a ze stanoviska obnoveného zřízení politicky trestuhodní lidé. Rovněž tak přísaha o víře v dogma neposkvrněného početí byla závorou, kteráž až do císaře Josefa překážela přemnohým k dosažení professur a hodností akademických, a to nejen nekatolíkům, ale i těm katolíkům, kteří o této věci, jakožto od stolice papežské dosud neuznané, měli jiné mínění. Se stanoviska svobody církevní bylo také velmi pochybeno, že do záležitostí čistě dogmatických vměšoval se stát a směl činiti co do víry závazné předpisy. Trpěla-li a schvalovala to tehdejší správa církevní v tomto případě, stála na základě pochybeném, což se ukázalo velmi záhy, když stát míchal se do záležitostí náboženských i tam, kde to musilo býti a bývalo zástupcům církve velmi nemilé. Než tyto a podobné úvahy pronikly teprv později, až když nebezpečí, že církev ocitne se v úplném područí státu, bylo docela patrné. Na ten čas zástupci církve, stavové a vychovanci škol katolických, vliv státu na církev pokládali za blahodárný a nejen v povznešení náboženství katolického, ale i v potlačení posledních zbytků kacířství stáli se státní mocí za jedno, rozcházejíce se do jisté míry jen v prostředcích, které k tomuto cíli vésti měly.

---

*) Popisů tohoto processí, současných i pozdějších, jest velmi mnoho. Já jsem (nemoha pouštěti se do podrobností) přidržel se Beckovského Poselkyně II 3. str. 403.

Katoličtí stavové, jichž přesvědčení nábo- 1650
ženské i hmotná existence během války třicetileté několikráte byla vydána v šanc velikému nebezpečí, největší odměnu spatřovali v tom, že mírem Westfálským návrat k bývalým řádům náboženským stal se nemožným; oni také ihned chopili se myšlenky, aby reformace katolická, kteráž během války nedala se úplně provésti, teď provedla se dokonale a na všecky věky trvale.

5. Sněmy v Čechách i na Moravě r. 1649.

Naposledy sněmovalo se v našich zemích 1649
roku 1646, a tehdáž povolena veliká berně na tři léta *), kteráž došla 1649. Na Moravě svolán byl sjezd stavovský již v březnu 1649, aby na rychlo svolil některé pomoci **), a sice hlavně, aby prodloužil na několik měsíců dávky svolené před třemi lety. Stavové usnesli se povoliti na 6 měsíců, od 1. dubna do konce října, kontribuci z kupců, nájemníků, řemeslníků i jich tovaryšů, z mlýnů, pivovarů, rybníků, vápenic, hamrů, skelných hutí atd. v tom způsobu, jak tato berně povolena byla v Čechách i na Moravě r. 1644 ***). Pak svolili 6000 zl. na výrobu

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 447.

**) Zprávy o tomto sjezdu čerpám jen ze zmínek v srpnovém snešení sněmovním obsažených a pak z Pilarze a Moravce Historia Moraviae III. 275. Že to byl pouhý sjezd a ne sněm, viděti z toho, že nebyli při něm král. komisaři. — Bylo-li vydáno tiskem nějaké snešení, nevím, protože o tisky stavovských snešení moravských jest veliká nouze. V Praze jsou jen některé a na Moravě z jiných příčin nejsou dosažitelné. Jen správa c. k. studijní knihovny v Olomouci zapůjčila mi s ochotou vše, co měla, ale bohužel i její sbírky jsou v tomto směru dosti neúplné.

***) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 377 a 382.

1649 prachu a sice tak, aby rozvrhla se tato summa na podíly po 500 zl., splatné každý měsíc; a konečně vzali na sebe zaplacení šestinedělního žoldu vojákům v zimních bytech na Moravě ležícím. Za to žádali odstranění anebo aspoň polevení mýt a cel zřízených během války od rentmistrovského úřadu a pro stálý nedostatek peněz rok od roku zvyšovaných. Mimo to učinili určité opatření, co se kontribucí pro Švédy v zemi ještě zůstávající týkalo, a sice tak, že nemá je platiti země jako celek, nýbrž každá vrchnost dle své povinnosti.

Císař byl se snesením sjezdu moravského celkem spokojen, ale dříve ještě, než došla lhůta, na kterou pomoci dány, staral se o svolání sněmu nejen na Moravě ale i v Čechách a ve Slezsku, aby nabyl stálejší a větší berně. Sněmy český i moravský svolány k 11. srpnu 1649 do Prahy a do Brna. Kdežto však sněm v Brně sešel se v ustanovený den a začal rokovati, sněm český, pro prudký mor v Praze řádící, musil býti přeložen do Budějovic, kdež sešel se teprv 25. srpna *).

Komisary královskými při sněmu moravském byli Oldřich Adam Popel z Lobkovic, rada dvorské komory i nejv. mincmistr král. Českého a Gabriel Peverelli, skutečný dvorský rada, známý oddaný služebník a rádce panovníkův ve věcech fiskálních. Na vychování jich vyměřeno, Lobkovicovi jakožto „principal komisaři“ 500 zl. a Peverellimu 400 zl. měsíčně; rentmistrovskému úřadu pak rozkázáno, aby tuto summu jim vyplatil. Peverelli vedle sněmovního komisařství

*) Tištěna současná snešení sněmovní česká i moravská. Mnohé zprávy také v aktech dvorské komory, D'Elvert IV. str. 325 a násl., výtahy ze snešení v téhož Rebellion str. 576, 650 a násl. Že mor byl příčinou přeložení sněmu z Prahy do Budějovic potvrzuje také Zuzana Černínová (Dvorský str. 214).

obdržel ještě zvláštní úkol, aby totiž vyšetřil 1649
stav prachároen moravských a podal návrhy k polepšení jich.

V proposici stavům předložené, žádáno o peníze, kterýchž nevyhnutelně bylo třeba na „abdankování" vojska, na rozličná poselství, na uherské pevnosti a na jiné veřejné potřeby. Stavové dle tehdejšího způsobu v sáhodlouhých řečech omlouvali se a líčili svou záhubu, ale pak přece povolili 100 tisíc zlatých na rok a sice od 1. listopadu r. 1649. Za to ovšem císař musil upustiti od toho, aby se nově povolili „akcisy" z masa, piva, vína a jiných věcí dle způsobu z r. 1646.

Povolená summa rozvržena byla takto: k volnému použití zůstaveno panovníkovi 58 tisíc zlatých, na platy pro úředníky při tribunále, deskách zemských, pro krajské hejtmany i komisaře a pro zemské doktory vyměřeno 26 tisíc zl., na opravu opevňovací 10 tisíc zl., na výrobu prachu 6 tisíc zl.

Způsob k vybírání obrán starý a špatný. Již tolikráte bylo naříkáno, že rozvrhování berní na Moravě dle tak zvaných „zbrojných koní" čili giltpferdů*) jest nanejvýše nestejné a nespravedlivé, ale přece zase bylo se k němu navráceno. Omlouváno to nedostatkem času a válečnými příhodami, že až dosud nějaký nový, lepší způsob berních rozvrhů upraven nebyl. Jako se již dříve dálo, tak i teď provedena jenom nějaká nejnutnější oprava čili redukce giltpferdů. Napočteno jich již jen 250, takže z každého musilo se zaplatiti 400 zl., aby 100 tisíc zl. mohlo býti sebráno. Ovšem berně nevybírala se najednou, nýbrž v měsíčních lhůtách po částech. Krajští

*) Obšírnější výklad o jich podstatě podán v Dějinách Ferdinanda III. str. 321 a násl. Dle rejstříku (heslo: Giltpferd) snadno se najdou všecka dotyčná místa.

1649 výběrčí, kteří měsíční kvoty přijímali, byli povinni odváděti je do rentmistrovského úřadu a císař ihned také vydal rozkaz, aby peníze povolené k volné jeho disposici každý měsíc pravidelně se posílaly ke dvorskému výplatnímu úřadu (Hof-Zahlamt). Ač krajští výběrčí dostali instrukce a vymyšleny všecky prostředky, aby bez velkých útrat a rychle se pracovalo, bylo přece potřebí velmi mnohých rozkazů a upomínek, než peníze vskutku byly odvedeny. Zatím pomaháno si anticipacemi, čili děláním dluhů na účet povolené berně; zemský hejtman Rotál sám půjčil na to císaři 25000 zl.

Stavové moravští nezůstali státi při tomto svolení, nýbrž prohlásili, že vedle svrchu vzpomenutých 100 tisíc zl. jsou hotovi převzíti všecka vydání, která s rozpuštěním vojska na Moravě v posádkách ležícího budou spojena. Žádali jenom, aby císař brzo určil, mnoholi vojska bude rozpuštěno a kdy se to stane. Přitom neopomenuli dodati, že počet vojska, který na dále zůstane ve službách císařských, v pevnostech a po hranicích, bude zredukován na počet co nejskrovnější. Císař to Moravanům v proposici naznačil, a oni neváhali rychle v tom smyslu se usnésti. Záměry o vydržování většího stálého vojska tím ovšem povážlivě se bortily. — Dokud ještě vojsko nebude „abdankováno“, povolili na jeho vydržování 16 tisíc měřic žita, 10 tisíc měřic ovsa a po 5 tisících měřic pšenice a ječmene, kteréž se měly vybírati také dle giltpferdů, a odvésti do krajských měst a zásobáren čili profianthauzů, jak bylo zvláště nařízeno.

Císař nemínil povoleného obilí užívati, nýbrž prodati a peníze na vojsko upotřebiti. V tom smyslu zemský hejtman musil podati zdání, jak by nejlacinějším způsobem obilí se sebralo a jak co nejdráže prodati mohlo. Také

profiantmistr Girola v témže směru obdržel 1649
instrukci.

Několik let již svobodníci moravští, t. j. majitelé dvorů nebo mlýnů, kteří sice byli bez vlastních poddaných, ale také sami vrchnostem v dědičné poddanství zavázáni nebyli, bývali osvobozeni od berní, nepochybně proto, že válkou nesmírně sešli. Při tomto sněmu jim však uloženo, aby do vánoc složili po 12 zlatých, jakožto příspěvek k abdankování vojska, ale ovšem tak, že bohatší měli dáti více, chudší méně, dle uznání krajských hejtmanů a deputovaných. Při této příležitosti nařídil sněm revisi svobodníků a sice tak, že každý majitel svobodného dvora nebo mlýna měl 11. listopadu 1649. dostaviti se před hejtmana svého kraje, a předložiti mu privilegia a nadání, na nichž svobodnictví jeho se zakládá. Kdo by v určený den se nedostavil, měl propadnouti a ztratiti svobody své. Ale přes nařízení tak určité s trestem velmi citelným trvalo to dlouho, než záležitost tato byla uvedena do pořádku. Bylo to jako s hrozbami naproti těm, kdož neplatili berně; vojenské exekuce se sice přiostřovaly, ale berních nedoplatků pranic neubývalo. Státní správa za doby převratu politického a dlouhých válek tak se pokazila anebo byla nehotová, že všecky hrozby nevedly k ničemu; teprve ustálenější praxe správní a zlepšené poměry způsobily pořádek.

Z jiných článků sněmovních pro další vývoj důležitější jsou tyto. Již roku 1642 vyhlášeno všeobecné příročí čili generální moratorium ve příčině placení dluhů *), kteréž každoročně obnovováno a nyní ještě na jeden další rok prodlouženo. — Ode mnohých let zřízena byla na Moravě stavovská komise k ohledání a vyrovnání zemských dluhů. Na tomto sněmě poděkoval se

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. 328.

1649 z ní Jan hrabě Rotál, protože převzal úřad nejv. hejtmanství zemského a tím také předsednictví tribunální. Stavové vzali resignaci jeho na vědomí, a při téže příležitosti obnovili tak zvanou zemskou komissi, zvolivše členy nové a potvrdivše některé ze starých. Komisse skládala se potom z 8 členů, po dvou z každého stavu. A sice zvoleni: z duchovenstva, kanovník Olomoucký Jan Merkurián, a opat Zábrdovský Vavřinec; ze stavu panského, nejv. komorník Gabriel hrabě Serenyi a appellační rada Maximilián Valentin hrabě z Martinic; ze stavu rytířského, nejv. písař a hejtman kraje brněnského Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic a místokomorník Melichar Ledenický z Ledenic; ze stavu městského, soused olomoucký Julius Ferd. Zirkendorfer a soused brněnský Ondřej Boreš z Borštendorfu. Vedle toho zvoleny ještě jiné dvě komisse, osmičlenná k vyrovnání sporu o hranici s královstvím uherským, na panstvích Strážnickém a Hodonínském, a čtyřčlenná k dalšímu provádění staré právní rozepře o privilegie Lichtenštejnská, s náčelníkem rodu tohoto. — Dle starého zvyku klíče od zemských privilegií mívali u sebe dvě osoby, jedna ze stavu panského, druhá z rytířského. Ponévadž během války obě zemřely, usnešeno, aby jeden z klíčů svěřen byl zemskému hejtmanovi Janu Rotálovi, druhý podkomořímu Janovi Jakartovskému ze Sudic.

Nejdůležitější bylo usnešení o náboženství. Stavové byli vděčni za uzavřený mír a přáli si, aby teď křesťanská pobožnost se všude hojněji než dříve pěstovala, ale ovšem jen a jedině na základě víry křesťanskokatolické. Protož kladlo se především stavům na srdce, aby vše činili co k upevnění katolické církve slouží a dále pak, aby poddané své k témuž vedli, a ve věcech víry postupovali dle starších patentů a nařízení císařských o tom vydaných, t. j. aby

poddané přiměli všude k přijetí víry katolické. 1649
Konečně žádán císař a král Ferdinand III., aby nad katolickým náboženstvím ochrannou ruku držel a všecky bludy, kdekoliv by se jaké vyskytly, odvracel, tak aby jednota i svornost v jednostejné víře na vždy byla zachována. Podobně, jak uvidíme, usnesl se také sněm český; což ovšem nezůstalo bez následků na vývoj otázky náboženské.

S tím se sněm moravský v měsíci září 1649 rozešel.*) — Gabriel Peverelli, jeden z obou sněmovních komisařů, ještě před odjezdem z Brna přivedl do pořádku výrobu střelného prachu; na základě jeho zdání uzavřel v listopadu r. 1649 rentmistrovský úřad k rozkazu císařskému s výrobcem prachu, Petrem Haugeckem v Brně, novou smlouvu.

Český sněm sešel se, jak svrchu praveno, pro mor v Praze řádící, teprve 25. srpna 1649 a sice v Budějovicích. Komisaři královskými byli při něm Václav Euseb kníže z Lobkovic, president české komory Jindřich Wolf Berka z Dubé (kterýž se psal hrabětem Hovorou z Dubé), a purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník z Věžník. Průběh byl celkem týž jako na Moravě. Císař žádal o peníze na zaplacení a rozpuštění vojska, a stavové mu odpověděli, že by spíše zasluhovali oddechnutí nežli nových berní, ale přes to přece svolili mimořádnou berni, a sice ze dvou důvodů: předně aby již jednou vojenským neřestem byl konec učiněn, a za druhé, aby ukázali vděčnost císaři, že je zachoval „při starožitném, pravém, samospasitelném římsko-katolickém náboženství, jakožto nejpřed-

*) Ve výtahu u D'Elverta Rebellion str. 577 jmenuje 6. September, v současném tisku teprv „16. listopad", mž po mém zdání nemíní se konec sněmu, nýbrž bezpohyby datum reversu, anebo vydání tištěné zprávy o sněmovním snesení.

1649 nějším, nejpevnějším a nejstálejším základu, na kterémž práva a ustanovení, též i prospěch a všeobecné dobro tohoto království záleží."

Stavové čeští na rozdíl od Moravanů nepovolili berni v určité summě, nýbrž rozhodli se pro svolení nápojové daně, dle způsobu již ve dřívějších létech obvyklého. a sice tak, aby po celý rok platilo se ze čtyřvěderního sudu piva, bílého nebo ječného, 45 krejcarů, z vědra vína (32 pinet) po 15 krejcařích. Každý jedenáctý sud piva a sedmé vědro vína pro dolivku od daně osvobozeno. Platiti musil berni tuto každý (i obyvatelé Chebska a Kladska), ať již pivo vařil a prodával, aneb jen ku své potřebě a pro domácnost užíval. Vyjmuti byli toliko řádové mnichů žebravých, nápoje potřebované ve špitálích pro chudé a víno koupené pro potřebu služeb božích. Potom také vyjmuti Pražané, ve smyslu císařského slibu vepsaného potom v majestát svrchu vyložený. Rovněž vysloveno, že obyvatelé nebudou nuceni platiti z piva, které se na vychovávání vojáků spotřebuje.

Na potřeby vojska povolen čtyřicátý mandel z letošní sklizně; aby v tom byla rovnost, určeno, že mandelem rozumí se dva věrtele pšenice, žita a ječmene a tři věrtele ovsa. Toto obilí mělo se dovézti na útraty stavů do nejbližších zavřených měst, a sice pšenice, žito a ječmen musily se odměřovati „štrejchovaně" oves pak „s vrchem": praxe to, která se až dosud při prodeji obilí zachovává. Osvobozeni byli, kdož povětřím, ohněm, nebo krupobitím o úrodu přišli. — Co kdo za posledního obležení Prahy na vojsko a koně půjčil, mělo mu teď býti nahraženo.

Za toto svolení žádali stavové, aby zrušeno bylo hraničné clo z obilí, a aby na nejmenší počet bylo ztenčeno vojsko, kteréž po rozpuštění armády v zemi se posádkou vydržovati bude. Císař

v obou případech slíbil žádostem stavů dle 1649
možnosti vyhověti a k tomu dodal, kdyby budoucně mělo pro Čechy ustanoviti se nové rozvržení vojska, a k tomu byly pozvány osoby z jiných zemí, že ze stavů českých přibeře se k takové práci nejv. hofmistr František Oldřich hrabě z Kolovrat (Libšteinský) a generální komisař vojenský Vilém Albrecht z Kolovrat (Krakovský), aby byla zachována náležitá proporce, a na Čechy nebylo ukládáno více než snésti mohou.

Co vybírání svolené berně nápojové a obilné se dotýkalo, stavové dali to jako r. 1646*) 1646
úplně a dokonale v moc Jeho Milosti Císařské, čili dle tehdejšího způsobu mluvení „modum exigendi zanechali k disposicí J. M. Cské.“ Za to panovník se zavázal, že výběrčí daně nápojové ve příčině berních exekucí budou odvislí od místodržících, (tedy ne od komory, ale také ne od nej. berníkův stavovských) a bez jejich vědomí a svolení nebudou směti nižádné exekuce předsebráti.

Vedle svolené berně vzali na sebe stavové čeští také povinnost, že budou vydržovati vojsko v Čechách rozložené tak dlouho, dokud abdankováno nebude, při čemž vyměřeno, že na jednoho koně vojenského více týdně nemá od obyvatel se žádáti než dva věrtele ovsa. Císař zavazoval se za to, že rozpouštění armády začne co nejdříve, aby břímě s vychováním vojska spojené dlouho netrvalo. Tímto způsobem, jak ukázáno, stavové na Moravě i v Čechách, vedle berně a bez újmy její, vzali na sebe starost o vojsko, a sice o všecko, a pak aspoň o to, které i po rozpuštění armády zůstane pohromadě v posádkách. Tak učiněn byl počátek pro budoucí pravidelný požadavek o výchovu jisté části vojska na útraty

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 450 a 452.

1649 země*). Za to panovník vzal na sebe pro tentokráte výchovu posádky Pražské, zaplacení místodržitelské kanceláře a zemských lékařů, a rovněž slíbil, že na vlastní útraty bude dále zpořizovati pořádné opevňování Prahy.

Generální vojenský komisař a hejtmani krajští měli dle snesení tohoto sněmu býti z prostředkův zemských placeni, „poněvadž v službách a potřebách zemských pracují;“ přitom císař vydal ještě nařízení o těchto úřednících, kteráž rovněž pojata do sněmovního snesení. A sice: 1) generální vojenský komisař i hejtmani krajští jsou odvislí od císaře, a když jeho v zemi není, od královských místodržících; 2) mají na svých platech zúplna přestati a od stavův žádných jiných dávek, než které na sněmě svoleny byly, neukládati a nevybírati; 3) kontribuční účty mají hejtmané každého čtvrt roku předkládati generálnímu komisaři a on, přehlídna je, má přednésti je ku schválení místodržícím; 4) krajští hejtmané nemají při svých pochůzkách a jízdách v kraji od obyvatel venkovských nebo městských žádných zvláštních pomocí žádati, aniž poddaný lid k postranným službám a robotám pro sebe potahovati, nýbrž naopak, mají se poddaných ve všech případnostech věrně ujímati a je chrániti; 5) s důstojníky vojenskými nemají míti hejtmani žádného srozumění a nemají jim žádných dávek obzvláštních na obyvatelstvu vykazovati, nýbrž mají kontribuce dle rozkazu místodržících sebrati a přitom vlastní své statky jako jiné šacovati, a berni ke komoře, aneb kamž jinam náležeti bude, odvésti.

Těmito články měl býti položen základ k nové, přísnější správě státní. Neboť za pře-

*) Vedle snesení sněmovního svrchu citovaného viz také Riegrovo Zřízení krajské I. 251; později bude o tom řeč obšírnější.

dešlé války hejtmaui příliš bývali odvislí od 1649
generálních komisařů vojenských, a ve vypisování i vybírání dávek po krajích hověli zhusta veliké libovůli. To sice nyní nařízením císařským od sněmů přijatým mělo býti zamezeno; ale ve skutečnosti trvalo dosti dlouho, než zásady tuto projevené se ujaly. Krajští hejtmané musili býti, jak uvidíme, ještě zvláště a znovu upomínáni, aby nepotlačovali obyvatelstvo městské, a ochranu nad lidem poddaným rovněž nevykonávali tak, jak těžké a zlé doby by byly vyžadovaly. Nicméně staly se na sněmě Budějovickém aspoň první kroky k zákonitému pořádku.

Vedle usnesení na prospěch studentstva, o němž svrchu již řeč byla, jsou ještě dvě věci důležité, kteréž stavové uzavřeli. První dotýká se příročí čili moratoria na dluhy, kteréž od léta 1640 každoročně obnovováno a teď ještě na rok povoleno, druhá dotýká se náboženství.

Příročí na dluhy nejpotřebnější bylo pro Pražany a obyvatele královských měst. Pražané Staro- i Novoměstští žádali císaře za osvobození ode všech berní a za udělení zvláštního příročí na deset let, aby ani kapitálu spláceti ani úroků platiti nemusili. Císař, jak povědomo, osvobodil je od placení dědičného tácu, jakožto platu komorního, na 50 let, ale od berní nemohl jinak, než osvoboditi je jen do příštího sněmu, jemuž žádost Pražanů předložil a skrze komisaře sněmovní horlivě za její přijetí se přimlouval. Ale stavové nesvolili k ničemu jinému, leč k příročí na jeden rok a sice ve smyslu od Pražanů žádaném, aby vztahovalo se na kapitál a úroky. Co berní se dotýkalo, vytkli stavové Pražanům, že beztoho mají velikou polevu odpuštěním tácu na 50 let, a nesvolili k ničemuž více, než aby sproštěni byli ode všech dávek a břemen na tomto sněmě svolených,

1649 kromě „nápojné a obilné kontribuce, kromě ubytování vojska a jemu náležitých potřeb.“ Jinými, přímými slovy řečeno, nebylo Pražanům sleveno nic; posádka vojenská vydržována sice na útraty panovníkovy a ne měšťanů, ale to nebyla koncesse od sněmu Pražanům udělená, nýbrž od císaře. — Pro ostatní města království příročí, na jeden rok toliko sněmem povolené, nemělo téměř významu, a musilo znovu býti prodlužováno a i také jinými způsoby o to býti postaráno, aby města své obecní hospodářství a dluhy do pořádku mohla přivésti.

Ve příčině náboženství stavové čeští zrovna tak jako Moravané postaviili se na stanovisko co nejrozhodněji katolické. Čechové usnesení své trochu jinak stylisovali, a sice, jak se mi zdá, ještě důrazněji. Pravili totiž ku konci sněmu, že pro císaře učinili, co jim nejvýše bylo možné, a že jsou hotovi i na dále ve všech potřebách při panovníkovi státi a statky i hrdla v nezměnitelné věrnosti proň nasaditi. Za to však očekávali i cele se ubezpečili, že je císař a král bude ochraňovati, „obzvláštně pak nad starožitným, pravým, samospasitelným římsko-katolickým náboženstvím“ že bude ochrannou ruku držeti dle královské povinnosti své a dle přísahy korunovační; neboť, doložili stavové, katolické náboženství „jest nejpřednější, pevné, hlavní, základní a gruntovní tohoto království privilegium, v kterémž stavové bez proměny žíti i umříti hotovi jsou.“ Stavové čeští mimo to dobře věděli, že knížata němečtí vyhradili si, aby na říšském sněmě směli za emigraci českou se přimlouvati, a proto vyslovili ku konci své žádosti ještě přesvědčení, že císař nebude se na žádné „intervence nebo přímluvy“ ohlížeti a dle toho se zachová, jak oni žádají. — V tomto směru nebylo zajisté třeba císaře Ferdinanda III. tak horlivě napomínati: neboť, postaral-li se o to,

aby ve Westfálském míru požadavky emigrace 1649
naprosto byly zamítnuty, nemínil zajisté dbáti nějakých dodatečných přímluv na sněmě říšském v Řezně.

Katoličtí stavové čeští i moravští, kteří hned na prvním sněmě po uzavřeném míru s takovým důrazem ukazovali panovníkovi cestu, po které ve věcech víry kráčeti měl, byli si zajisté dobře vědomi, že přání jejich shoduje se s vůlí a přesvědčením panovníka i představenstva církve katolické v obou zemích. A oni sami zajisté toho času velmi hluboce byli o správnosti toho, co žádali, přesvědčeni. Neboť pod záštitou katolického náboženství dostali se k nám a udrželi se v zemích našich: i bylo pochopitelno, že s celou sílou duší svých byli katolíky a že rodiny své v duchu nejvroucnějšího zápalu pro věc církve katolické vychovávali! Ale vedle této stránky ideální nesluší se zapomínati na stránku hmotnou. Katoličtí stavové v obou našich zemích srostli s novými poměry politickými a jim největším dílem děkovali za svůj majetek i společenské postavení. Těch, kdož neobohatili se přízní panovníka a ze statků bývalé šlechty nekatolické, teď v cizině strádající, bylo hrozně málo. Každá změna v poměrech politických, kteráž by byla laskavější tvář ukázala emigraci, mohla býti pro majetek katolických pánů nepříjemnou. Dokazujíť nám protokolly konfiskačních komisí, že ještě dlouhá léta po válce třicetileté vlekly se právní rozepře dětí a vnuků po emigrantských rodičích o majetek otecký anebo peněžité náhrady zaň. I lze si snadno představiti, do jakých spletitých processů byla by bývala zapředena veliká většina katolické šlechty, kdyby emigrace, navrátivši se domů, byla se domáhala toho, co otcům dříve patřívalo. A z toho jest pochopitelno i jasno,

1649 že katoličtí stavové čeští i moravští, když během války třicetileté s největší obětavostí povolovali panovníkovi prostředky na vojsko, činili tak nejen z rozhodného přesvědčení pro víru katolickou, ale také z pudu po sebezachování. A tytéž zajisté motivy — ideální a praktické — byly také příčinou, že po skončené válce stavové obou zemí zavdali podnět k tomu, aby moc světska a církevní konaly svou povinnost vůči těm zbytkům kacířstva, kteréž za dob válečných dovedly se v zemi udržeti anebo pod ochranou nepřátel sem se navrátily.

Budějovický sněm skončil práce své a rozešel se dne 2. října 1649, když byl ještě na samém sklonku panovníka žádal, aby obyvatelstvo ničím jiným postranním nebylo obtěžováno a žádné vymyšlené berně nebyly naň ukládány, leč jen ty, kteréž na tomto sněmu povoleny.

---

6. Sněmování r. 1650.

„Kdyby Bůh všemohoucí ráčil srdce naší nejmilostivější vrchnosti k nám věrným, poslušným Čechům nakloniti a aspoň na dvě léta kontribuci nás zbaviti, tu bychom tak trošku mohli se zotaviti.“ Těmito slovy paní Zuzana Černínová karakterisovala poměry v zemi roku
1650 1650. Ale nebylo nejmenší naděje, že by této touze bylo a mohlo býti vyhověno, protože zející na všech stranách prázdnota komorních pokladen nedopouštěla vládě oddechu. Na Moravě již 1. září 1650 byl opět sněm pohromadě a sice v Brně *).

---

*) Instrukce a proposice sněmovní u D'Elverta Rebellion str. 593; tamže str. 600 snesení sněmovní;

Královskými komisaři při něm byli hrabě 1650
František Euseb z Pöttingu, český místokancléř, Gabriel Peverelli a Krištof starší Martinkovský z Roseče. Ze zachované proposice a snesení lze dobře poznati, co si vláda přála a jak daleko stavové moravští jí vyhověli. V proposici žádal císař o 150 tisíc zlatých „k volné disposici,“ 5000 zlatých pro prachárny, 6000 zlatých na fortifikace, a konečně o potřebné summy na platy pro úředníky zemské, tribunální, krajské, pro výběrčí berní a zemské lékaře. Dle žádosti předešle od stavů vyslovené zmenšen počet stálého vojska na Moravě v posádkách ležícího; za to od stavů žádáno, aby potravou vojáky vydržovali, a kdyby ještě trochu ho mělo býti rozpuštěno, aby zavázali se dáti potřebnou k „abdankování“ summu peněz. Na opravu uherských pevností žádáno o svolení „domovní daně,“ kteráž by se vybírala z každého vskutku osedlého poddaného, ať křesťana nebo žida.

Poněvadž výroba prachu není možná bez dostatečného množství salnitru čili ledku, žádala proposice, aby hledání a kopání jeho bylo pokládáno za zeměpanský regál a bylo volné na všech panstvích bez překážek a náhrady. — Několik dalších článků proposice týkalo se starých berních restů, povolení 3000 zl. na stavbu domu pro tribunál *), obrany proti loupežnictví po silnicích, jmenovitě proti Valachům, zrušení generálního komisariátu válečného, jehož funkce, pokud i v míru trvaly, přeneseny úplně na úřad zemského hejtmanství, prodloužení moratoria čili příročí, odstranění sporu o hranici zemskou mezi Moravou a Uherskem, vyklizení židů z Mo-

---

výtahy z knih dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. 345 a násl.; Pilarz i Morawetz Moraviae Historia III. 279.

*) Viz nahoře str. 75.

1650 ravy, aby se jich více netrpělo v zemi nežli jich bylo r. 1618 a aby nesměli býti pachtýři cel, mýt, ani držiteli živností, kde toho před dotýčným rokem nebývalo.

Na konec proposice ponechány dvě velmi důležité žádosti. — V Německu jednotliví panovníci vší silou se starali o rozmnožení obyvatelstva válkou prořídlého. Zmínil jsem se svrchu (str. 57) o některých prostředcích, které k tomu vésti měly. Vedle těchto hlavně v Brandenbursku a ve Falci ujala se myšlénka, aby všem obyvatelům, kteří nově v zemi se usadí, zbořených domů se ujmou, nové postaví, anebo pole ladem ležící vzdělávati budou, dopřálo se na několik let osvobození ode všech a jakýchkoliv berní a platů, ať již zeměpanských nebo vrchnostem odváděných. Prostředek velmi patrně účinkoval: ve Falci celá města (ku př. Mannheim) tímto způsobem znovu založena. Císař Ferdinand III. hodlal pokusiti se o totéž i v dědičných zemích, jmenovitě v Čechách a na Moravě. Proto do této proposice pro stavy moravské vložil žádost, aby každý do země se navrátivší obyvatel anebo nový příchozí, kterýž by zpustlého gruntu se ujal anebo nový dům v městě neb i ve vsi stavěl, na tři léta byl ode všech platů osvobozen. Císař, co daní jemu odváděných se týkalo, mohl ovšem takové svolení dáti i bez sněmu a osvoboditi od berní, koho chtěl, ale šlo tu hlavně o to, aby také stavové těm a takovým všecky dávky poddanské na tři léta odpustili.

Konečně panovník žádal v proposici, aby stavové moravští upustili od repartic berních dle tak zvaných „giltpferdů“ čili zbrojných koní, protože na nespravedlivost tohoto způsobu již dávno bylo naříkáno, a aby místo toho uradili se o nějaký nový spravedlivější způsob, jak svolené berně by měly se rozvrhnouti.

Sněm uvažoval o předloze vládní až do 1650
13. října, než dospěl k usnesení. Dovolil si měniti ledacos z přání ve proposici vyslovených, ale jmenovitě užil svého práva (dle moravského obnoveného zřízení) a přidal k artikulům proposice také články své, týkající se záležitostí obecného dobrého a katolického náboženství. Tak činili stavové na Moravě i v Čechách (zde na základě deklaratorií i novell z r. 1640) po válce 1640
třicetileté téměř při každém sněmu.

Žádaných 150 tisíc zlatých bylo povoleno, ale tak, aby se z nich zaplatily také potřebné summy na prachárny, fortifikace, opravy uherských pevností a stavba tribunálu. Potom převzali stavové výchovu dvou pluků až do konce října
1651 a zavázali se, že zaplatí po případě summu 1651
k rozpuštění jich potřebnou. Dobývání salnitru svoleno, ale jinak než chtěla proposice; vrchnosti totiž měly jej dobývati, do císařských skladů odváděti a za mnoho-li peněz by ho odvedly, tolik si při placení berně strhnouti. V krátkosti stavové svolili k volbě komisí pro vymahání berních nedoplatků, povolili peníze a jiné prostředky k vyhubení loupežnictví po válce v zemi se rozmáhajícího, srovnávali se s tím, aby úřad generálního komisariátu vojenského byl sloučen se zemským hejtmanstvím, ale tak, aby o důležitějších věcech vojenských nerozhodoval hejtman sám, nýbrž kollegiálně se sborem deputovaných od sněmu k tomu navržených. Proti všeobecnému příročí vyslovil se sněm rozhodně a žádal, aby se povolovala jen moratoria speciální, jednotlivým osobám, stavům nebo městům, dle okolností a potřeby. Za to úplně sněm souhlasil s tím, aby židé na Moravě se trpěli jen tam, kde seděli
1. ledna 1618, odevšud jinud měli býti všickni, 1651
ve smyslu proposice královské, vyhoštěni. Rovněž tak mělo se naložiti se zbytky novo-

1650 křtěnců, kteří se ještě po skončené válce 30leté na Moravě po různu objevovali.

Policejních opatření uzavřel sněm, částečně i z vlastní iniciativy, několik. Postaral se o to, aby o trzích a jarmarcích netrpěly se v dotyčných městech lehké „ženky“, kteréž prý mnoho neplechy a neřesti působily. Učiněno opatření o opravách cest, stezek a mostů, o bezpečnost na silnicích hlavně tím, že sedlákům, kteří během války chodili ozbrojeni, nyní zbraň nositi bylo zakázáno. K policejním opatřením náležela také volba komise, kteráž měla postarati se o jednotnost měr a váh v zemi. Zajímavo jest, že uložena tímto sněmem také pokuta všem, kdož by z lehkomyslných příčin sezením sněmů se vyhýbali. Členové stavu duchovního mohli býti pro tento přestupek trestáni pokutou 20 zl. rýn., členové stavu rytířského 12 zl. rýn.

Ve hlavní věci, o kterou proposice stála, nepřišlo se však toho času ku předu. Stavové neodhodlali se ku změně berního systému, nýbrž žádali toliko, aby panovník schválil změny v soustavě giltpferdové, kteréž byly učiněny roku předešlého (1649); ale opravám bernictví se sněm nevyhýbal, nýbrž, dle tehdejšího těžkopádného způsobu, jenom obtíží s tím spojených velmi se lekal. Císař byl spokojen a dohodl se potom se stavy v ten smysl, že se vykonají přípravné práce ku provedení generálního „šacunku“ země, a dle výsledku jeho že potom se upraví nová berní soustava *). Za to stavové ihned při tomto sněmu svolili k tomu, aby obyvatelům nově na spustlých pozemcích usazeným na tři léta dostalo se osvobození ode všech berní i dávek, a pak také snesli se, že dle zařízení r. 1649 znova zavedeného, ničehož proti tomu nenamí-

*) Viz k tomu D'Elvert, Zur oest. Finanzgeschichte str. 299.

tají, když nedbalcům v placení kontribuce pěší 1650
vojsko posílati se bude na exekuce.

Jako roku 1649 tak i teď moravským stavům nejvíce záleželo na otázce náboženské. Věděli, jako v Čechách, velmi dobře, že protestantští stavové něměčtí vyhradili si právo, aby na říšských sněmích směli se přimlouvati za „svobodné užívání jiných věr“ v dědičných zemích habsburských; i vyzývali důrazně panovníka, aby k takovýmto prosbám dokonce nic nepřihlížel a stavy i zemi moravskou při „samospasitelné katolické apoštolské víře, při kteréž živí i mrtví býti žádají, milostivě přichrániti a zachovati ráčil.“ Prosby této nebylo třeba; vždyť toho času již připravovaly se cesty, jak po skončené válce provésti reformaci v Čechách i na Moravě do nejposlednějších důsledků. Nicméně sněmovní usnesení moravské, jako později i české, dalo těmto snahám určitější a obecnější ráz i směr.

Za málo dní potom, když moravský sněm byl uzavřen, sešel se 24. října 1650 sněm český v Praze *). Za komisaře císařské posláni k němu nejv. sudí dvorský Krištof Ferdinand Popel z Lobkovic, president české komory Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a podkomoří Oldřich Sezima Skuhrovský ze Skuhrova. Dříve ještě než do Prahy přijeli, psal císař mnohým vynikajícím osobám, aby na sněmě komisaře

*) Vedle současného tisku sněmovního snesení mohl jsem užiti důležitých zápiskův kardinála Harracha, kteréž se chovají ve dvorské knihovně Vídeňské. (Srovnej také Sborník Historický I. 32.) P. skriptor Ferd. Menčík sepsal na základě jich obšírnější článek o sněmě r. 1650, kterýž vyjde ve „Květech,“ ale mně byl s velikou ochotou zapůjčen ještě před tiskem, tak že jsem výsledků jeho v této kapitole užiti mohl. Některé zprávy jsou také v dopisech Zuzany Černínové a v aktech dvorské komory u D'Elverta i v Riegrově Zřízení krajském.

1650 jeho podporovali a proposici brzo vyřídili. Zahájení sněmu bylo by málem se zpozdilo pro tuhý spor ve stavu duchovním o přednost místa a hlasů. Svářili se opati Osecký se Želivským, benediktinský od sv. Mikuláše na Starém Městě s opatem benediktinů Montserratských ze Slovan, a konečně opat Strahovský s Broumovským. Dlouho to trvalo, než se podařilo kardinálovi tyto i jiné ještě spory duchovenské narovnati.

O sněmě z r. 1650 zachovaly se nám všecky podrobnosti, co formalního řízení schůzí, zasedání a uzavírání se týkalo. V podstatě však formalie tyto neobsahují mnoho nového, čeho by nebylo bývalo již při sněmování předbělohorském, a proto musíme výklad o nich stranou zanechati. Jen tolik podotýkáme, že instrukce komisařů císařských čtena byla shromážděnému sněmu nejprve jazykem českým, potom německým. Tak také nepochybně se naložilo i s proposicí. — Císař hověl v ní na nejpřednějším místě otázce náboženské, aby ukázal, že mu starost o zvelebení víry katolické zrovna tak leží na srdci jako stavům, kteří již loňského roku stejně s Moravany o rozhodné kroky v této věci žádali. Odpověď na proposici a usnesení, jaké sněm český teď ve příčině náboženství učinil, tvoří základ pro všecku příští reformační činnost katolickou v celém 17. i 18. století. Proto zůstavujeme si výklad o něm do zvláštní kapitoly.

Druhá starost vlády byla o peníze na vojáky. Císař žádal o 40tý mandel z letošní sklizně, a sice tak, že polovice měla se v plodinách odvésti vojákům v posádkách po zemi zůstávajícím, a druhá polovice měla se dáti v penězích. O tento požadavek vypukl ve sněmovně prudký a déle trvající spor, až konečně se svolením císaře původní návrh vlády byl zavržen a přijato, že stavové nedají 40tý mandel, nýbrž vojsko

v Čechách ležící po celý rok sami budou vydržovati. Hned sněm usnesl se na jistých normách, mnoho-li na jednoho muže dáti přijde, a že více žádáno býti nesmí. Byly to celkem porce dosti hubené: jezdec i s koněm měl nárok na denní porci 13½ krejcarů a za „servicie“ 2 krejcary. Tato dávka mohla se odváděti v penězích anebo také v plodinách. Přes to bylo hned ve sněmě vypočteno, že výživa vojska na vlastní útraty přijde obyvatelům skoro o 10 tisíc zlatých dráže, nežli kdyby odváděl se 40tý mandel, ale za to prý se ujde velmi četným nepříjemnostem jiného druhu. Židé k vychovávání vojska měli přispívati tisícem zlatých a sice mimo všecky ostatní platy komorní. — Hned při tom jednalo se také o rozpuštění všeho vojska; stavové navrhovali, aby si císař sumu k „abdankování“ potřebnou někde vypůjčil, a že příští sněm mu ji pak povolí. Ale to dle všeho nezdálo se komisařům, proto stalo se jiné usnesení, a sice, aby stavové napřed (anticipando) složili tolik, co by vojenský žold za půldruhého měsíce obnášel; těchto peněz mělo býti užito k abdankování, ale ovšem s tou výminkou, že stavové dotyčnou summu při povolení příští berně budou si moci sraziti. 1650

Další článek proposice týkal se domovní daně na opatření pomezních pevností v Uhrách, kteráž bez odporu byla povolena, a sice z každého domu na panstvích, v němž lidé skutečně bydlí, 18 krejcarů, z domu ve královských městech po 21 krejcařích a z domů židovských po 2 zl. 6 krejcařích. Za to však následující požadavek o vyupomínání zadržalých vojenských estantův setkal se s velikým odporem. Stavové ozhodli, aby věc tato nejméně rok zůstávala ři svém způsobu, a než se s ní znovu před sněm přijde, měla zvláštní stavovská komise 8mičlenná) resty vojenské, jich velikost a spra-

1650 vedlivost, vyšetřiti a císaři o tom zprávu podati. Na tomto základě měl teprv panovník zpořiditi proposici pro příští sněm. Při té příležitosti podotkli však stavové ihned, že země Česká vlastní zemské pokladny či kassy nemá a ani prý míti nechce, a že všecko předešlé svolování peněz na vojsko (vyjma loňský sněm v Budějovicích) stalo se s výslovným podotknutím, že berní má se užíti na výchovu vojáků, bez jakýchkoliv dalších pro stavy závazkův, a že by tedy bylo slušno a spravedlivo, aby panovník vyupomenul berní resty a z těch platil restanty vojenské, pokud za správné budou shledány. Při tomto snesení také zůstalo.

Na uhražení válečných nákladů, na opravení i udržení domácích pevností, a na zhotovování nábojů žádal panovník kontribucí z piva a z vína, ovšem, jako vždy předešle, vedle povinného a dědičného tácu měst královských, ale také se šetřením výsady Pražanům loňského roku udělené. Ze sudu jakéhokoliv piva žádal císař 1 zl. rýnský a z vědra vína 20 krejcarů. To sněmovníkům zdálo se býti požadavkem nesmírně vysokým, a horlivě mluvilo se proti povolení „těžké a tyranské daně,“ kteráž prý od orgánů k tomu určených vybírala se až dosud vždy způsobem příliš příkrým. Jiní mluvili aspoň proti dani z vína a tvrdili, že sám Bůh tuto berni zatracuje, neboť prý od té doby, co se z vína platí, vinice neustále mrazy a jinými pohromami trpí. — Ale ovšem postavení sněmu bylo takové, že když jednotlivci z dostatek se vymluvili, něco se povoliti musilo. Nejvyšší purkrabí hrabě Bernard Ignác z Martinic navrhl tudíž, aby se svolila polovice toho, co žádáno, t. j. ze sudu piva půl zlatého (30 krejcarů) a z vědra vína 10 krejcarů. To sněmovním komisařům nepostačovalo, i dovedli sněmovníky přiměti k tomu, aby povolili 45 krejcarů z piva a

15 krejcarů z vína. Na to psal císař stavům, že svolení jejich nepostačuje k „nad míru velikým a vysoce potřebným nákladům a vydáním." 1650

Císař Ferdinand III. byl tehdáž po druhé vdovcem; druhá manželka jeho Marie Leopoldina, arcikněžna tyrolská, s níž zasnoubil se v červenci r. 1648, zemřela již za rok (11. srpna 1649), 1648
následkem těžkého porodu*). Na sklonku r. 1650, 1649
právě když tento sněm se odbýval, strojil se ku třetí ženitbě s Marií Eleonorou, dcerou knížete Karla Mantuanského. I sděloval to sněmu se slibem, že s mladou manželkou do Prahy přijede a „residencí svou zde držeti bude." K tomu připojil žádost, aby stavové „k svatebnímu praesentu a fedruňku Jeho Milosti příjezdu" povolili vyšší daň z piva a vína, než o které se byli usnesli. Tomuto přání nebylo možno nevyhověti; sněm k 45 krejcarům za sud piva přidal ještě 15 krejcarů a k 15 krejcarům za vědro vína přidal ještě pět, t. j. svolil nápojovou daň v té výši, ve které byla na počátku od vlády žádána (1 zl. z piva a 20 kr. z vína). Ovšem vyhnul se tímto nové berni, kterouž by byl jinak k svadbě císařské znovu a zvláště povoliti musil.

Svolivše stavové po dlouhém odporu daň nápojovou v žádané výši, chtěli všelijak se ohraditi proti kontrolle, čili, jak oni říkali, proti

---

*) Velmi sympaticky o zemřelé císařovně píše Zuzana Černínová (Dvorský str. 210): „Naše nejmilostivější paní a císařovna taky dluh smrti zaplatiti musila v některou málo hodinu po porodu děťátka a synáčka svého, kterýž živ zůstává (arcikníže Karel Josef, narozen 7. srpna 1649 zemřel 27. srpna 1664). Tak se ta dobrá paní málo s svým nejmilejším pánem a císařem těšila. Tak se praví, že hlasem jak panstvo tak jinší pro tu vzácnou paní při dvoře plakali, což i my Čechové velice ji máme litovati, nebo jest Bůh za prostředek pokoje svatého ji dáti ráčil."

1650 přílišnostem při jejím vybírání. Nápoj v domácnosti vrchnostenské spotřebovaný měl býti od daně osvobozen, špehouni a udavači, kteří pídili se po důkazech, mnoholi kde piva nebo vína se spotřebuje, měli býti odstraněni. Ale do snesení sněmovního nepřišlo z toho všeho nic. Za to dostala se tam jiná ustanovení, jako že daň nápojová povoluje se toliko na rok, že každý, kdo nějakou anticipací přispěl na „abdankování" vojska, směl si summu tuto strhnouti, že sice způsob vybírání úplně se ponechává panovníkovi, ale co exekucí proti nepořádným platcům se týče, výběrčí nápojové daně postaveni, jako r. 1649, pod dozor místodržících a ne komory. Bez svolení jejich nikdo nesměl býti pro neplacení daně exekvován. Konečně také usneseno, aby z každého vybraného zlatého odvádělo se 10 krejcarů místodržícím, kteří měli z té summy zapraviti dlužné platy úředníkům u kanceláře a platiti dále služné jejich i ostatních úředníků a lékařů zemských.

Jako na Moravě generální komisařství vojenské sloučeno bylo s úřadem zemského hejtmana, tak v Čechách týž úřad splynul s místodržitelstvím. Za povinnosti s komisařstvím vojenským spojené brali místodržící jakýsi plat, od tohoto sněmu jim povolený, a rovněž tak hejtmanům krajským na další rok byl plat zaručen, ale ovšem dáno jim znovu napomenutí, jako již roku předešlého v Budějovicích, aby v rozvrhování daní a v kontribučních počtech měli co největší pořádek. Při té příležitosti poněkud v jiné formě obnoven ústav krajských deputo-
1648 vaných, zřízený prvně r. 1646 a zrušený r. 1648 *).
Aby totiž v krajích nikdo nemohl si stěžovati na nějaké nerovnosti, bylo usneseno, aby

*) Viz moje Dějiny Čech a Moravy za Ferdinanda III. str. 459, 460.

zřízeny byly čtyři stavovské osoby, prelát, pán, 1650
rytíř a měšťan, které by repartice čili rozvržení vojska přehlédly, a všecky nerovnosti místodržícím, jakožto vojenskému komisařství, oznámily zároveň s dobrým zdáním, jak by věc se napraviti mohla. Rovněž tak měli čtyři deputovaní při budoucím rozvrhu vojska býti nápomocni. Bohužel není přitom docela nic řečeno, kdo deputované ustanoviti měl, zdaž byli jmenováni od panovníka, nebo voleni od krajů. Dle jistých okolností dalo by se souditi, že oba krajští hejtmané, (jeden z panského a druhý z rytířského stavu) byli vlastně také dvěma deputovanými, tak že k nim přibráni toliko zástupcové stavu duchovního a městského *).

Těmito usneseními nebyly pořád ještě požadavky proposice vyčerpány. — Již r. 1644 uzavřeno na sněmě povoliti potřebnou summu na rozšíření panenského kláštera u sv. Jiří na hradě Pražském **). Ale berně k tomu účelu tehdáž rozvržená nesešla se vůbec. Tudíž k žádosti císařově stavové znovu povolili 5000 kop míš., a sice tak, aby vybrala se summa tato od krajských hejtmanů po krajích vedle ostatních repartic, a odvedla se u desk; až bude celá pohotově, měl ji k sobě vzíti nejvyšší písař království a koupiti za ní dům pro svůj úřad, dům pak dosavadní postoupiti k rozšíření jmenovaného kláštera. Kdyby však nejv. písaři žádný dům ke koupi se nehodil, mohl oněch 5000 kop uložiti tak, aby on i jeho nástupcové měli z ní spravedlivý úrok.

Tím byla proposice královská, co se týkalo kontribucí a jiných dávek, vyčerpána. Jen podotknuto ještě, že Pražané Starého i Nového

*) Riegrovo Zřízení krajské str. 318, 319.
**) Moje Dějiny Čech a Moravy za Ferdinanda III. str. 390.

1650 města musí na všech berních sněmem povolených participovati, vyjímaje ovšem ty dávky, od nichž byli privilegiem, v loni jim uděleným, osvobozeni.

Teprv potom došlo také na články obecného dobra se dotýkající. V první řadě šlo o odstranění loupežnictví, kteréž po válce obecně se rozmohlo. — Jsme v době tak zvaných Petrovských*). Byli to na větším díle sedláci (dříve „dobří lidé,“ jak potvrzuje Zuzana Černínová), kteří, jsouce bez potravy a pořádného gruntu a k tomu od vrchnosti tlačeni, prchali ze statků do lesův a zorganisovali se v tlupy tuláků i konečně loupežníků. Přepadali hlavně šlechtice, kupce, pošty, dvory panské a zřídka kdy lid vesnický. Tvořili prý celý pluk, a náčelníci jejich dávali si jména dle proslulých vojevůdců císařských a švédských. Tak měli Petrovští svého Montecucola, Piccolominiho, Colloreda, Wrangela, Königsmarka atd. Vláda vydala proti nim 7. srpna 1650 ostrý patent, ale loupežnictví neubylo, protože patent se neprováděl a protože Petrovští u obecného lidu nacházeli dosti podpory a v případě pronásledování i úkrytu. Tam, kde lid poddaný utiskován nebyl, kde vrchnost s ním trpěla a trávila dni ve zlém i dobrém, nebylo naprosto příčin ku stížnostem. Poddaní všechno ochotně udělali, co se jim rozkázalo a byli vděčni, přišla-li vrchnost častěji mezi ně. Kde tomu tak nebylo, dali se sedláci mezi Petrovské a ti, kteří při gruntech zůstali, poskytovali jim přístřeší i všelijaké jiné ochrany.

Sněm vystoupil proti Petrovským s velikou

---

*) Dle Stranského a po něm Balbína (Miscellanea I. 24). Petrovští sluli tak od vrchu Petřína, na němž prý ponejvíce v úkrytech se zdržovali. Mnohé zajímavé zprávy o nich u Zuzany Černínové. (Dvorský str. 170, 173, 174, 182, 197, 206 a o poměru k poddaným zvláště str. 214.)

rozhodností. Patent ze dne 7. srpna měl zůstati v platnosti, ale k snazšímu a lepšímu jeho provedení ustanovena řada pravidel. Předně měli všickni poddaní býti odzbrojeni. Již v XVI. století platilo u nás za zákon, že poddaní nesmí nositi zbraně, a obnovené zřízení rovněž tak přikazovalo; ale v době třicetileté války, když zhusta nastala potřeba sebeobrany, nikdo nemohl v tom sedlákům zabrániti, když šavlemi a ručnicemi se opatřili. Teď ovšem bylo po válce a tudíž sněm rozkázal vrchnostem, aby poddaným všecku zbraň odejmuly a ji na bezpečném místě uložily. Bude-li potřebí jíti na zločince a škůdce zemské, tu vrchnosti musí ozbrojiti některé ze svých služebníků i poddaných a těm pak dáti „pascetle,“ že mají až do určitého času právo se zbraní choditi. Kdo by nápotom, bez „pascetlu“ nebo s „pascetlem“ více než 4 neděle starým, se zbraní byl postižen, měl býti hned zatčen, uvězněn, útrpně tázán (t. j. mučen), a vedle uznání ortelován. Byl-li to člověk jinak lidem známý a nepodezřelý, nepřikročeno sice k němu s tak přísným trestem, ale aspoň těžkou pokutu (10 kop gr. českých) musil složiti, nebo na čtvrt léta do vězení jíti. Na měšťany královských měst nevztahovalo se toto usnesení; ti směli na vlastních gruntech ručnic užívati, a sice osoby radní bez jakéhokoliv svolení, jiní měšťané na písemné povolení od purkmistra a rady městské. — V podstatě patent ze dne 7. srpna a toto usnesení sněmovní neobsahovalo mnoho nového, co by již nebylo ve článcích Q 58 a násl. obnoveného zřízení.

Za druhé usnesl se sněm (jako se také stalo na Moravě), aby lesy kolem silnic byly vysekány a dříví odvezeno, mlází a křoviny každý rok podél silnic mýtěny a sice až do jednoho honu z šíří, aneb co by z pistole pře-

1650 střeliti mohl, aneb konečně co by vůz se šesti koňmi mohl volně se obrátiti. I také to ustanovení nebylo nové, nýbrž uvádělo v paměť jen nařízení a snesení starší.

Za třetí, sněm rozhodl se pro rychlé a přísné trestání Petrovských. Každá vrchnost obdržela právo, aby loupežníky Petrovské při skutku postižené, anebo „patrně podezřelé,“ mohla bez odkladu se světa sprovoditi dáti. Také soudy ve městech královských i šosovních mohly zločince jim dodané sumárně a bez průtahů souditi a rozsudky vykonávati. Útraty soudní a popravní měla pak města pohledávati na jmění odsouzených. Pokud vrchnost neměla vlastního práva hrdelního nebo zločinec byl beze jmění, a nebylo tudíž po ruce nákladu na popravu, byl každý jiný soud povinen dodané loupežníky a zločince přijímati a souditi, sic jinak ztratil své vlastní hrdelní právo.

Za čtvrté, vysazeny na Petrovské odměny. Každý člověk, který by zločince nebo škůdce zemského, buď mrtvého nebo živého, vrchnosti dodal, měl nárok na polovici jeho jmění, anebo na 10 kop míš. odměny od vrchnosti. Jestliže loupežník udal své spolutovaryše, měl vedle toho ještě nárok, aby za počestného byl držán a všecky předešlé zločiny mu byly prominuty. Hejtmanům krajským uloženo za povinnost, aby nad zachováváním tohoto snesení bděli a o vyplacení odměn udavačům s obzvláštní pilností se vynasnažovali. Jinak měli udavači právo i u vyšších vrchností, t. j. u místodržících, o odměnu se ucházeti, kdyžby nesprávně jim se zadržovala.

Za páté, pro kontrollu všech pocestných a „přes svět pracujících lidí“ nařízeno, aby ve všech městech, městečkách a zavřených místech dva radní páni osobám, které nepatřily k stavům a o nichž se nevědělo, zdaž jsou v zemi usedlí, vydávali „palety“ a sice zadarmo a bez

oupíatků, v nich mělo býti napsáno jméno i po- 1650
volání cestujících, odkud a kdy přišli, kam a kdy odjedou a jak dlouho pobudou. Palety musily býti řádné podepsané a spečetěné. Kdo z cestujících průkazu takového neměl, nesměl pod pokutou do žádného města a městečka býti vpuštěn anebo z něho vyjíti. Za tři měsíce po skončení sněmu mělo se toto usnešení prakticky prováděti. Bylo velikým zostřením dosavadních nařízení a zejména patentu ze dne 7. srpna, v němž jen tolik se nařizovalo, aby krčmáři denně rychtářům nebo jiným úředním osobám oznamovali, koho přes noc u sebe mají, a osoby podezřelé nesměli přijímati ani přechovávati.

Za šesté, patent ze dne 7. srpna předpisoval pokutu pro ty obyvatele, na jichž gruntech by loupežníci (či jak se říkalo „nákeřníci") se zdržovali; ale sněm poukázal k tomu, že Petrovští náhodou mohou chyceni býti na gruntě, kde nikdy před tím nebyli, nýbrž kam v posledním okamžiku přeběhli, a tudíž vyměřená pokuta měla býti uložena jen těm obyvatelům, jimž by se dokázalo, že Petrovští u nich nejméně dva dni se zdržovali, aniž by proti nim bylo se zakročilo.

Za sedmé, vrchnosti a komora česká, kteráž správu královských statků měla na starosti, měly k tomu přihlížeti, aby myslivci žádných nepříslušností proti poddaným se nedopouštěli a dobytek do lesa zbloudilý jim nestříleli, ale ovšem také s Petrovskými žádného srozumění neměli, nýbrž, jakožto nejlepší znalci lesních slují, loupežníky chytati a zajímati pomáhali.

Za osmé, krosnáři, t. j. lidé, kteří z měst s různým zbožím vycházeli a po kraji je nosili, sem tam se potulujíce, byli ve velikém podezření, že mají s Petrovskými srozumění, kupují od

1650 nich loupeže a prodávají jim potraviny, prach a olovo. Proto živnost krosnářská celkem byla zapovězena; jen ten směl ji provozovati, jehož mravní zachovalost byla nepochybná, kdož byl pevně na některém panství usazen a měl od své vrchnosti vysvědčení.

Za deváté, majitelům vinic přísně zapovězeno, aby „v boudách a v lisích" Petrovské nepřechovávali a schůzek jim tam pod těžkými pokutami netrpěli. Vedle Petrovských postavilo snesení sněmovní také „predikanty," na něž všecka ustanovení článku devátého rovněž se vztahovala.

Za desáté, všechny hospody, krčmy a domky o samotě stojící měly od vrchností dobře se opatrovati, aby majitelé jejich ani zbraní nenosili, ani Petrovské nepřechovávali, a kdyby se na něco nekloudného přišlo, okamžitě měl dotyčný dům jakožto hnízdo loupežnické býti zbořen. Hejtmanům krajským rozkázáno, aby na samoty ve kraji co nejbedlivěji pozor měli.

Patent ze dne 7. srpna 1650 a toto snesení sněmovní na dlouhá léta platily za normu čili všeobecné pravidlo proti loupežnictví a škůdcovství. Petrovští ovšem hned tak vyhubeni nebyli, protože praxe tehdejší veřejné správy silně pokulhávala za theorií, a ani polovice toho nebylo řádně vykonáváno, co patenty a sněmy sebe přísněji nařizovaly. Ještě za císaře Leopolda I. uvidíme, že sněm zanášel se vyhubením Petrovských.

Jako na Moravě tak i v Čechách žádal císař o osvobození od daní pro ty, kteří by spustlé grunty a domy nově osazovali. Sám předešel dobrým příkladem, prohlásiv, že všecky ty, kdožby v královských městech, městečkách a vesnicích se osadili, nějakého gruntu ujali, nové domy stavěli nebo spustlé opravovali, na tři léta ode všech berní sněmovních a zemi povinných osvo-

bozuje. Stavové se své strany usnesli se podobně, jen s tím rozdílem, že požadovali, aby noví osadníci, když kam na panství přijdou, s vrchností jakožto s prodávající se domluvili o grunt, který osaditi chtějí a jej zaplatili a pak obvyklým způsobem se dali v poddanost té vrchnosti, pod kterou seděti chtějí. Také podotknuto, že výhody sněmem povolené užíti mají jen ti, kdož pusté domy a grunty na svůj vlastní groš opravovati budou. 1650

Největší těžkost od dlouhých let byla o placení dluhů. Všeobecné příročí čili generální moratorium od předešlého sněmu na rok prodloužené, teď zase, a sice opět na jeden rok, prodlouženo, při čemž, co placení ouroků se týkalo, ustanovena jistá hranice, za níž se jíti nesmělo, a pak přijato 17 článků, kteréž zavíraly v sobě výminky, na které příročí vztahovati se nemůže. Články tyto z většího dílu neplatily pro Pražany Starého i Nového města, kteří po těžkém odporu, jmenovitě stavu rytířského, vymohli si pro sebe i své dluhy na rok příročí zvláštní (specielní), kteréž jen v několika málo případech nemělo míti místa. Stav rytířský a část stavu duchovního nebyli s tím spokojeni, a jmenovitě s velikou horlivostí a prudkostí mluvili proti těm kusům velikého privilegia, roku loňského Pražanům uděleného, v němž se jednalo o povinnostech těch šlechticů k obci, kteří měli domy v obou městech Pražských (str. 84). Zástupcové Pražanů nemlčeli k výtkám od ostatních stavů jim činěným, z toho vzešel spor takový, že až rytíři s některými duchovními odbývali postranní schůze, chtějíce vyslati zvláštní deputaci k císaři s protestem proti takovýmto výsadám. Ale za člena deputace nikdo se nehlásil a duchovenstvo, vidouc marnost všeho, pomalu se z toho vytahovalo. Spor skončil teprv potom, když císař sám dopsal nejv. purkrabímu

1650 Martinicovi a udělil mu důtku, že dopouštěl tajné schůzky a dovolil odpor proti správně vydanému privilegiu, k jehož udělení radili svým časem i dva z místodržících stavu rytířského, kteří teď proti němu jsou. — Také ostatní města královská ucházela se o speciální příročí, ale nebylo jim všeobecně povoleno, protože hmotné poměry měst byly předmětem zvláštních úvah a podrobného vyšetřování, které v čas zasedání sněmovního nebylo ještě ukončeno. Promluvíme o věci na stránkách následujících.

Vedle příročí na dluhy obcí a dluhy soukromníků šlo také o nějakou nápravu dluhů komorních, které se páčily na mnoho set tisíc zlatých. — Bylo ode dávna snahou panovníků, aby dluhy české komory přeneseny byly na zemi, a stavové až dosud vždy dovedli všelijakými se tomu oklikami ubrániti *). Bylo pochopitelno, že císař, když teď bylo po válce, přišel znovu k sněmu s podobnou žádostí. Stavové byli v nemalých rozpacích. Nejlépe líbil se jim způsob, jakým si od dluhů pomohla komora slezská, kteráž zastavila platy a přiměla věřitele k nucenému narovnání na 10 percent. Avšak v Čechách byla obtíž, odkud i v takovémto případě vzíti potřebnou summu peněz na vyrovnání s věřiteli? Stavové neměli chuti ji povoliti, a proto sáhli k osvědčenému prostředku: odkázali věc osmičlenné komisi, a sice ne zvláště zvolené, nýbrž té, která vyšetřovala finanční poměry královských měst a příročí jejich. Pak dle rovněž starší ale také osvědčené methody vyložili, že napřed „velikost a pořádnost“ komorních dluhů musí býti na jisto postavená, a když to vše bude dopodrobna provedeno, a když napřed království České ode všech vojenských obtížností a na ně vycházejících nákla-

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. v Čechách a na Moravě str. 27.

dův dokonale osvobozeno bude a císař to potom 1650
na ně vznese, že budou hotovi komoře ku pomoci přispěti. Zatím usnesli se, aby komora česká užila také na rok příročí, a radili panovníkovi, aby z dosavadních příjmů komorních vykázal asi 50 nebo 60 tisíc pro upokojení chudých věřitelů. Do snesení sněmovního však tato rada přijata nebyla.

Poslední odstavec královské proposice týkal se „vybytí židův" z Čech a byl podán sněmu českému docela v tom znění jako před krátkým časem stavům moravským. Stavové čeští také s touže ochotností, ale s většími ještě pokutami, usnesli se, aby židé po 1. lednu 1618 v Čechách usazení ve 4 měsících se vystěhovali; vedle toho pak ještě řadu všelijakých obtížností na židy si vymyslili a přijali. Počítalo se tehdáž v Čechách židů kolem 3600; nejméně dvě třetiny byly by měly se vystěhovati. Ale snesení se neprovádělo a neprovedlo.

Tím vlastní činnost sněmu českého byla skončena, ale on dosud se rozejíti nemohl. O jednotlivé články dopisovali komisaři přímo císaři, a bylo třeba, aby sněmovníci zůstali pohromadě, pro případ, žeby císař jiné znění si přál. Mimo to zápisy sněmovní nemohly býti tak rychle pořízeny, jak jindy, protože překážela tomu dvojjazyčnost do sněmovního jednání zavedená. Času, který stavům následkem toho přebýval, užívalo se ve smylu deklaratorií a novell k tomu, aby k artikulům, dle proposice přijatým, přičinily se také návrhy vlastní.

Stavové především obnovili starší snesení o rovnosti v měrách i váhách s pokutou padesáti kop grošů českých proti těm, kdoby falešných měr a vah užívali. Polovice pokuty měla připadnouti udavači, druhá polovice české komoře. Hejtmani pak krajští především měli bdíti nad tím, aby nesprávné míry

1650 byly odklizeny a míry na rathouze Starého města vycejchované užívány. Potom usnesli se stavové, aby majitelé cel a mýt pořádně upravovali silnice, cesty a jezy, konečně pak vyslovili se rozhodně proti tomu, aby pohraničný les, jmenovitě při hranici saské, neprodával se cizozemcům. — Komorní cla a mýta toho času velmi byla zvyšována, což na sněmě také vedlo k nějaké stížnosti, a sice v tom smyslu, že nejen ničí se tím všechen obchod, ale že stavové za těch okolností nebudou moci ani zaplatiti berně právě povolené. Císař vyžádal si v té věci dobré zdání komory, ale do snesení sněmovního nesmělo býti nic z toho pojato. — Naposled předložena stavům ještě žádost, aby země udělila nějakou odměnu všem těm diplomatům, kteří o uzavření míru Westfálského měli nepopíratelných zásluh. Ale stavové odmítli, poukázavše k tomu, že již povolili císaři vše, co mohli, a aby panovník dal těm osobám nějaké dary z výnosu nápojové daně.

Mezitím co tyto drobnější záležitosti byly vyřizovány, urovnány konečně sporné otázky ve hlavních kusech, a stavové ve všem přiklonili se dle vůle panovníkovy, takže resolucí ze dne 5. prosince snesení sněmovní bylo přijato a následkem toho dne 7. prosince sněm uzavřen.

---

7. Osazování nového obyvatelstva a opravy ve správě královských měst.

Smutný stav královských měst byl již roku 1649 předmětem sněmovního jednání. A sněm z r. 1650, jehož průběh jsme právě vylíčili, znovu k témuž předmětu se vrátil a výslovně se usnesl, že města, kteráž „přes třetí díl ruinirovaná nejsou“ mají užiti příročí na

jeden rok, a na města, kteráž jsou v tom 1650 hůře, že nemá s exekucemi pro dluhy dokračováno býti, protože byla zřízena komise, kteráž měla raditi a pracovati k tomu, aby města dluhů svých se zbavila a mohla zase v lidský stav býti přivedena. Nejlepším prostředkem k povznesení měst bylo by bývalo jejich zalidnění; o to, již během války 30tileté, pokoušel se císař Ferdinand III. *), ač s nevelkým zdarem, protože jediný prostředek, který by byl vlasti zachoval původní obyvatelstvo, t. j. snášenlivost k jinověrcům, byl docela proti mysli vládě i stavům.

Úlevy v placení daní a všelijaké jiné výhody, kteréž na mnohých místech byly novým osadníkům poskytovány, lákaly po válce ponenáhlu dosti lidí, aby štěstí svého hledali v zemích našich. Ovšem, nemohlo ani jinak býti, než že to byli lidé pochybné minulosti a velmi různé mravní hodnoty, zkrátka vysloužilí vojáci (což tehdáž něco zcela jiného znamenalo, než nyní) a dobrodruzi z celého světa. Do vsí tito noví osadníci na větším díle nešli. Tam rozmnožování obyvatelstva dálo se cestou velmi ponenáhlou, ale přirozenou. V dobách míru byli sedláci déle živi, a měli více dětí: úmrtnost byla menší nežli průměrná výše přírůstků. Proto také na venkově mezi sedláky zachovalo se mnohem více z původního rázu i tradicí předbělohorských, nežli ve městech, kteráž na větším díle dostala nové obyvatelstvo. A jaké! Toho máme doklady velmi zajímavé. — O Jindřichově Hradci, městě sice poddanském ale jednom z větších a před tím velmi zámožných, jsou po ruce zprávy, o přijímání obyvatelstva do svazku městského **), a z nich jest viděti,

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 489 a 490.
**) Jan Orth, Jindřichohradečtí měšťané v letech

1650 že již během války třicetileté a ještě více po ní usazovali se v Jindř. Hradci lidé rodilí v Solnohradsku, Tyrolsku, Korutanech *), Štýrsku, Rakousích, Bavořích, Sasku, Švábsku, Falci, Porýnsku, Nizozemí, Italii a Uhrách. A ti smísili se se zbylou populací domácí a utvářeli za stále nových přeměn nynější obyvatelstvo ve jmenovaném městě. A jestliže v Jindř. Hradci, v zákoutí položeném, nastaly takové proměny, jakž potom ve městech při velkých řekách i blíže hranic zemských a zvláště ve městech královských! Vidíme tu před sebou jasně příčiny velikých, na mnoze až do nejnovější doby ještě patrných, rozdílů mezi českým obyvatelstvem vesnickým a městským!

V obvodu pohraničném měla nově přibývající populace také ještě význam jiný. Nejen města ale i vesnice před tím české anebo aspoň smíšené, dostávaly teď ráz převahou německý. Přeměna tato připravovala se tiše, ale jistě již v XVI. století, a po válce třicetileté byla ponenáhlu dokonána. Jeden příklad, na místě mnohých jiných, věc osvětlí. U samé Plzně, v obvodu bývalého kláštera Chotěšovského, první německá jména vyskytují se r. 1650 a brzo potom již v matrikách začíná se boj mezi češtinou a němčinou, až na konec jazyk německý vždy novými a novými příchozími sesilovaný, nabývá té převahy, kterouž má až do dnešního

1623—1727 do svazku městského přijatí (zvláštní otisk z Ohlasu od Nežárky 1884). — Již r. 1884 napsal jsem ve Sborníku Historickém II. 60, jak užitečno by bylo, kdybychom takové seznamy měli ze všech měst, jakožto živé doklady, z jakých prvků nynější populace měst (českých i německých) vznikla. Nemohu jinak, než přání toto znovu opakovati. — Některé příklady najdou se také ve Vávrově monografii Kolína II. 181.

*) Odtud přišla do Hradce daleko široko známá knihtiskařská rodina Landfrassů.

dne *). Podobné proměny udály se také v čet- 1650
ných vesnicích panství Hradeckého a všude jindy v místech pohraničných. Bude naším zvláštním úkolem, abychom při sklonku XVII. století vyložili je všestranněji a podrobněji.

V městech poddanských správa obecní již v dobách předbělohorských byla od vrchností dosti přitužována, a nebylo divu, jestliže po skončené válce dělo se to v míře ještě hojnější. Ale tou dobou došlo také na města králová. „Duch času" tehdejšího hověl, jak šířeji bylo ukázáno, snahám absolutistickým a silné moci zeměpanské. Této snaze padla za obět i velká většina svobodných měst říšských, jakž tedy měla udržeti bývalou samosprávu naše poměrně malá, finančně zubožena města králová, s obyvatelstvem prořídlým a válkou sesurovělým, bez úcty k sobě, bez občanské hrdosti a s názorem velmi obmezeným? Obyvatelstvo nově v městech usazované, podle toho, co o něm právě vyprávěno, rovněž nemohlo buditi úctu ani býti zárukou pro pořádnou správu. Za těchto okolností nebylo si ani také velké samosprávy obcí co přáti, neboť kus moudrého a energického absolutismu více spořídil, nežli nejlepší samospráva ve špatných rukou **). Tak na věc pohlížela také vláda.

Především šlo o to, aby městům nějak se
pomohlo od přetěžkých dluhů. Příročí r. 1649 1649
a 1650 měšťanům povolené, nemělo velikého smyslu, protože choroba obcí byla tím jen prodloužena, ne vyhojena. To vláda dobře věděla,

*) P. Felix, Uiber das Vordringen des deutschen Elementes bei Pilsen im XVII. Jahrh. v Mitth. des Ver. für Geschichte der Deutschen in Böhmen I. 4. Hft str. 24.

**) Rovněž v tomto smyslu, jen že obšírněji a dle mého zdání velice správně, vyslovil se J. Čelakovský, Úřad podkomořský v Čechách (v Č. Č. Musea 1877 str. 566).

1650 a protože příjmy komorní z královských měst tím byly menší, čím déle bída obcí trvala, staráno se všemožně o nápravu. — Věřitelové hrdlili obce zle a vymohli si v některých městech jako v Táboře, dokonce i sekvestrací všeho majetku*), z čehož si obec Táborská ostatně nic nedělala, protože byla ráda, když věřitelé sami se přesvědčí, že veliké dluhy obecní (se zadržalým úrokem přes 130 tisíc kop) z výnosu těchto statků zaplatiti nelze. Příkladu Táborských chtěla pak i jiná města následovati a důchody svým věřitelům ke správě odevzdati. — Během války třicetileté proveden byl již jednou bankrot královských měst spojený s nuceným narovnáním, při němž většina dluhů prohlášena za neplatné a ty, které zbyly. srovnány na 50 a ještě méně procent. Teď schylovalo se k něčemu podobnému. Sněm r. 1650 zvolil osmičlennou komisi „strany příročí stavu městského,“ v níž zasedali: František Raš z Ašenfeldu, probošt u sv. Víta a Krišpín Fuck z Hradiště, opat Strahovský i světící biskup, ze stavu duchovního, Jan Hertvík hrabě z Nostic, nejvyšší sudí zemský a Arnošt Ferdinand hrabě z Valdšteina, appellační president, ze stavu panského, Friedrich Věžník z Věžník, purkrabí kraje Hradeckého, a Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu, ze stavu rytířského, Baltazar Werner, měšťan Staroměstský a Severin Landšadl, měšťan Malostranský, ze stavu městského.

Tato komise zdá se, že mnoho nepořídila,
1651 protože příštího roku (1651) s jistými změnami byla obnovena a bylo ji přímo nařízeno, aby vezmouc k poradě oba podkomoří, prostředkovala mezi městy a věřiteli o polehčení dluhů.

*) Fr A. Slavík, Panství Táborské str. 95. — O dluzích Kolínských, Slánských a jiných viz příslušné monografie.

Jmenovala se teď generalní komisí k traktírování dluhů měst královských. Zatím co dosti 1650
dlouho se radila, provedl během r. 1650 a do polovice r. 1651 podkomoří Skuhrovský několik narovnání mezi městy a věřiteli na svůj vrub a sestavil také jistá pravidla, jimiž nepochybně přitom se řídil a kteráž nabyla potom obecné platnosti. Generalní komise roku 1652 ukončila 1652
předběžné práce a dle jejího snesení vydal císař v měsíci říjnu t. r. (9. a 22. t. m.) nařízení do všech královských měst, a ke všem věřitelům, aby do tří měsíců podali k menším úředníkům desk zemských podrobné zprávy o stavu dluhů i jmění obecního. Rozumí se samo sebou, že města užila této příležitosti, aby vylíčila poměry své v barvách co nejkřiklavějších a pohnula věřitele i komisi k tím větší útrpnosti. To z velké části se povedlo, protože ze zpráv o stavu měst, když i vše, v čem se přehánělo, se odstranilo, bylo viděti, že dluhy a zadržalé úroky zaplatiti s to nejsou. Jednání o potřebné slevy vedly pak částečně menší úředníci desk, částečně komise k tomu zřízená. — Mnoho let nemohlo se přijíti z místa, poněvadž ani jedna ani druhá strana povoliti nechtěly, a záležitost dluhů městských skoncována ku prospěchu měst a v neprospěch věřitelů teprve za Leopolda I.

Vedle úpravy dluhů musilo se také přihlédnouti k tomu, aby obyvatelé měst požívali dostatečné ochrany proti přechmatům úředníků a aby pro správu obcí dostalo se jim nějakých změněným poměrům odpovídajících předpisů. V obou směrech velmi se přičiňoval podkomoří Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova. — Nejvíce nenází bylo městům královským zakoušeti od krajských hejtmanů, kteří dostavše teď dosti mnoho moci do rukou, podřizovali si také města královská, ačkoliv ona v potřebách svých

1650 měla hleděti toliko k úřadu podkomořskému. Hejtmani libovolně měšťany tiskli, žádali od nich všelijaké pocty, pro malichernosti sázeli je do vězení a p. Oldřich Skuhrovský vedl na to stížnost u císaře (1650) připomínaje, že za takových okolností nikdo, ba ani už voják se v městech osazovati nechce*), a žádal o nápravu v tom smyslu, aby hejtmanům, bez zvláštního rozkazu císařského aneb místodržitelského, veškeré vměšování do městských záležitostí bylo zakázáno. Císař velmi rychle stížnosti vyhověl a místodržící musili přísně rozkázati hejtmanům, aby všeho bezpráví proti měšťanům zanechali. Tím způsobem byl na několik let zjednán pokoj.

Ve příčině předpisů pro obecní správu stal se rozhodný krok rovněž roku 1650 a sice 27. srpna, vydáním rozsáhlé instrukce pro rychtáře, purkmistry a rady královských měst, kteráž
1651 přípisem místodržících ze dne 2. března 1651 byla všem obcím doručena**). Právem vyslovil se o ni J. Čelakovský, že jest „prvním pokusem jakéhosi ustálenějšího zřízení obecního v Čechách a zároveň důležitou změnou platného dosud práva městského z r. 1579.“ — Hlavní podstata instrukce v tom spočívá, že správa

*) J. Čelakovský Úřad podkomořský (Č. Č. Musea 1877) str. 575.

**) Vydána byla ponejprv tiskem r. *1673* v Hradci nad Labem u Daniele Kamenického. Německý text pojal J. J. Weingarten do spisu svého Vollkommener gegen der böhm. Edition collationirter Auszug der Stadrecht im Königreich Böheimb r. *1688*; český text uveřejnil Jakub Ferd. Ant. Vrba ve spisu „Krátký vejtah práv městských král. Českého“, a sice ve vydání z r. *1700*. Rukopisně chová se na mnohých místech, současný opis jest ku př. v archivu musejním v Praze. Nejobšírněji o významu instrukce pojednal až dosud J. Čelakovský v častěji citované práci o Úřadu podkomořském v Č. Č. Musea 1877 str. 570 a násl., pak také zmínil se o ní ve vydání Privilegií měst Pražských v úvodě na str. XLIX.

obecní podřízena co možná dozoru moci státní, 1650
což nutně vyplývalo nejen z tehdejšího theoretického nazírání na úkoly státní a z absolutistického ducha času, nýbrž v tomto případě obzvláště bylo ještě podporováno úvahami o tehdejší populaci městské, jejíž ráz jsem svrchu stručně vyložil.

Poněvadž instrukce z r. 1650 byla na dlouhá léta základem pro správu i soudnictví městské, musíme také blíže k jejímu obsahu přihlédnouti. — Prvních osm článků dotýkalo se věcí náboženských, a bude o nich v jiném spojení obšírněji promluveno. — Od článku devátého začínají se nařízení o věcech soudních a správních. A sice:

Nařizovalo se především, aby purkmistr i konšelé pravidelně a každodenně v 8 hodin ráno do rady se scházeli, nijakých prázdnin sobě libovolně neukládali, k sobě s náležitou úctou se chovali, zástupce stran, kteří v radě co činiti mají, rovněž ke slušnému chování vedli, v zasvěcené dni a svátky do kostela chodili, nařízené posty zachovávali a všech veřejných processí jakožto osoby úřední se účastnili. Všecky přestupky proti těmto řádům měl císařský rychtář kárati a přetrhovati; pakli by sám nebyl s to, měl přestupníky k české kanceláři oznamovati.

Co se týkalo soudů a „lidské spravedlnosti.“ rozkazovalo se, aby chováno se bylo ke každému stejně, k bohatému jako chudému, a hlasování i potazy aby se dály tak, jak každému svědomí káže a před Bohem zodpovídati si troufá. V hrdelních věcech, pod pokutami v právech ustanovenými, musila se zachovávati tajnost. Instrukce pro appellační soud r. 1644 vydaná*)

*) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 386 až 389.

1650 přikazovala přísně, že při soudech městských, od nichž šlo odvolání k soudu appellačnímu, všecko řízení musí býti písemné. Této okolnosti užíváno bylo od prokurátorů čili zástupců stran mnohonásobně k tomu, že brali dlouhé lhůty a způsobovali ve sporných záležitostech zbytečné průtahy. To se touto instrukcí přísně zakazovalo.

Proti prokurátorům (nyní by se řeklo advokátům) byl v instrukci zvláštní odstavec. Tomu, kdo zastupovati chtěl strany při soudech městských, nepředpisovalo se tehdáž, jako nyní, aby odbyl určitá studia a opatřil se předepsaným odborným vzděláním, nýbrž prokurátorství bylo tehdáž pouze věcí praktické zkušenosti. Že to mělo zlé následky, bylo záhy patrno. Neboť na prokurátorství dávali se lidé bez znalosti „pořadu právního a jeho processu“, lidé, kteří zběhli od řemesel i obchodů a stranám nesloužili v zájmu práva, nýbrž vlastní kapsy. Instrukce líčí dosti drasticky, jak takovíto prokurátoři a solicitátoři přijímají zastoupení u soudů, strany pak často navštěvují a „hodováním vyžírají“, jak lidi ženou do sporů a protahují je, starajíce se všemožně, aby strany po dobrém se nesmluvily. Ale vedle toho byli také prokurátoři, kteří spisovali poddaným žaloby proti pánům, anebo měšťanům proti konšelům a působili tím prý místodržícím mnoho zaneprázdnění. Proto teď se nařizovalo, že každý podaný spis musil býti podepsán od toho, kdo ho podával, a také od toho, kdo k němu radil nebo jej spisoval, t. j. od prokurátora. Ke spisům nepodepsaným nebyl soud městský povinen přihlížeti. Vedle této kontrolly také ještě se nařizovalo, že soudy městské mají právo „zkažené řemeslníky“, pak zvláště židy, kteří za prokurátory se dávají, od šranků soudních hnáti a

vypuzovati. *) Za to však byly městské soudy povinny chudým lidem k vedení pří „přísežného, rozumného prokurátora“ sami (ex authoritate officii sui) vyhledati. 1650

Veliké stížnosti byly až dosud na to, že rady městské stranám, když ve právní anebo jakékoliv jiné věci měly s nimi co činiti, ukládaly veliké taxy, větší, než ku př. platiti se musily u soudu appellačního. Dle tohoto příkladu chovali se pak také sluhové úřední, kteří za dodání obsilek a p. „libovolné, prve nikdy neslýchané“ záplaty požadovali. Jest známo, že panovník u vyšších soudů sám určil taxy, kteréž překračovati se nesměly. I oznámeno bylo teď v této instrukci, že po vykonaných poradách také městům pro všecky případy určité taxy se předepíšou, a nařizovalo přísně, aby tento řád pak bezvýminečně se zachovával. Jmenovitě kladlo se městům na srdce, aby počínaly si skromně při vyměřování platů za udělování městského práva a při přijímání nových mistrů do cechů, neboť že přece mnohem lépe obce budou prospívati, čím více řemeslníkův a obchodníků v nich bude se osazovati. Zle prý té obci, od které lidé pro velikost outrat s usazením spojených se odvracejí.

Ve příčině městského věznictví dostalo se obcím rozsáhlého naučení. Především v pamět přivedeny starší předpisy práva městského, dle nichž dva konšelé každý týden měli vězení prohlížeti a činiti soupis, kolik osob v něm sedí, kdo pro jakou vinu, a jak jest opatřeno vycho-

*) Podobné nařízení dostalo se také r. 1650 zástupcům stran u menšího i většího soudu zemského, kteréž r. 1653 obnoveno. Advokáti theoreticky vzdělaní (graduovaní) přáli si, aby mezi nimi a obyčejnými prokurátory dělal se u zemských soudů patřičný rozdíl, k čemuž r. 1654 svoleno. (Dle rukopisných zpráv, kteréž mi laskavě sdělil p. V. Nováček.)

1650 vání jejich. Při té příležitosti bylo povinností purkmistrů a rad, aby, vyslechnouce zprávu konšelů, vězně, kteří pro věci civilní ve vězení sedí, na závazek anebo na revers propouštěli; kteří se něčeho trestního dopustili, ale ovšem jenom v lehčích případech, mohli vůbec z vězení i bez závazku propuštěni býti, když se shledalo, že nebyli obviněni pořádně a v času dle práva vyměřeném. O vězních do cizích obcí anebo jiným vrchnostem náležejících mělo státi se oznámení, kam bylo třeba; a teprv když by v určitý čas nepřišla odpověď, že by ty vrchnosti, kam sluší, ujímati se jich chtěli, mohlo se proti nim dokročiti v tom městě, kde byli uvězněni. Kde nebylo původa čili žalobce soukromého, měl dle povahy věci i osoby zastupovati žalobu z úřední povinnosti buď rychtář císařský nebo rychtář městský. Chudých vězňů mohlo k obecnímu dílu býti užíváno, jaksi za náhradu stravy, kterou ve vězení dostávali. Konečně se nařizovalo, že pro vězně musila se častěji v kapli radnic městských čísti sv. mše.

K těmto článkům o soudnictví a řízení městském na konec doloženo, aby při něm se zachovával určitý pořádek. Nejprvé mělo vždy raděno se býti o záležitostech náboženských, pro které i jeden určitý den v týdnu mohl obrán býti, a po nich mělo dojíti na věci trestní. Cokoliv by od panovníka anebo od místodržících purkmistrům a radám buďto k opatření nebo o správu odesláno bylo, mělo vyříditi se vždy hned po trestních věcech a nikdy nemělo přes týden ležeti a odkládáno býti, leč by šlo o větší předmět a dotýčná obec delší lhůtu byla obdržela. Jakmilo se vyřídily tyto záležitosti, mělo dojíti na všechny takové, které by nějak se dotýkaly fiskalních zájmů panovníka a jeho komory; po nich měly přijíti spory, kde bylo nebezpečí škody z prodlení, kde se dotýkalo zbožných

fundací a nadání, na konec záležitosti osob 1650
nuzných, vdov a sirotků a konečně lidí přespolních.

Velké nesnáze bývaly během války s jměním vdov a sirotků, ačkoliv práva městská i novelly k obnovenému zřízení z r. 1640 pevný pořádek v této věci předpisovaly. Zejména stávalo se, že jmění sirotků bývalo rozchváceno, aneb že poručníci dovedli to opatřiti, aby sirotci pro náboženství se vystěhovali, čímž pak o dědictví své „mizerně připravováni byli.“ Proto přítomná instrukce obnovovala a zostřovala starší nařízení, v ten smysl, aby pozůstalosti byly hned po smrti každého souseda od osob radních pečetěny, sirotkům ihned zřízeni poručníci, pak v jejich přítomnosti pozůstalost popsána a zinventována, a inventář chován ve dvou opisech; jeden měl zůstati u poručníků, druhý při knihách městských na radnici. Za poručníky měli býti ustanoveni lidé rozšafní a usedlí, kteří by přísahou se zavázali, že statek sirotčí tou měrou spravovati budou, aby ho raději přibývalo nežli ubývalo; mimo to měli býti tak zámožní, aby statek sirotčí dobře uručiti mohli. Za přední povinnost ukládalo se jim, aby sirotci k náboženství katolickému vedeni a v něm vychováváni byli. Jestli vdova sama statkem sirotčím po muži vládla, bylo povinností rad městských postarati se, aby sirotci byli dobře opatřeni, zvláště v tom případě, kdyžby vdova po druhé se vdáti chtěla. Rada městská mohla v těchto okolnostech, uznala-li za dobré, poručenství vdově odníti a jiné poručníky ustanoviti.

Obnovené zřízení zemské (článek A 2) předpisovalo všem obyvatelům země přísahu, „dědičné poddanosti“ a v deklaratoriích z r. 1640 se vyměřovalo, že v městech královských nikdo nemá k městskému právu připuštěn býti, pokud dotčenou přísahu nesloží. Ale přes tato velmi přísná a určitá nařízení málo kdo se dle nich

1650 řídil. Proto instrukce znovu ukládala městům, že nikdo nesmí míti ku právu a ke knihám městským přístupu, nikdo nesmí živnosti městské provozovati a nikdo nesmí k obecním úřadům „fedrován“ býti, dokud předepsanou přísahu nesloží *).

Další články instrukce dotýkaly se řemeslníků i obchodníků ve všech směrech a podrobnostech. Zakazovalo se, aby při přijímání nových mistrů do cechů nebraly se veliké úplatky a nestrojily na útráty nově přijatého „svačiny;“ nařizovalo se, aby řemeslníci dělali díla hodná i podstatná, a neutiskovali lid zvyšováním cen. Co se týče prodeje a kupování různých věcí a způsobu, který se při tom zachovávati měl, jakož i co se najímání čeledě dotýkalo, upozorňovala instrukce na staré nařízení z doby Rudolfinské a na opatření učiněné r. 1626, aby se zachovávala a sice ve způsobě, dle povahy času pozměněné. A co se týče měr a váh, mělo se zacho-

*) Formule přísahy zněla následovně: Já N. přisahám Pánu Bohu všemohoucímu, blahoslavené Panně Marii matce Boží, všem svatým a Vám (titul) N. N. atd. jakožto králi Českému a mému pravému dědičnému pánu, Vaší královské Milosti dědicům a budoucím králům Českým, stále věrný a poslušný býti, a nikdy vědomě a v radě té a spolu s jinými v takovém shromáždění, kdež by se co proti Vaší královské Milosti osobě, vzácnosti, důstojenství, řádu a právu před se bráti chtělo, nebývati, méněji pak k tomu povolovati, aneb přistupovati, nižádným způsobem; nýbrž V. K. Mti i též dědiců V. K. Mti, budoucích králů Českých, vzácnosti, dobrého a užitečného vyhledávati a fedrovati. A kdybych tomu srozuměl, že by něco proti V. K. Mti před se bráno a jednáno bylo, tomu věrně odpírati chci a mám, a V. K. Mti bez meškání vejstrahu dáti, a to všecko, což poslušnému a věrnému poddanému vrchnosti své dědičné činiti náleží, věrně a upřímně, bez všelijakého ostýchání konati. Toho mi Pán Bůh dopomahej, blahoslavená Panna Maria matka Boží a všickni svatí“ — H. Jirečkovo vydání Obnoveného zřízení zemského strana 10.

vávati snesení sněmovní a dle něho na radnici 1650
každého města měl býti „jeden dobře udělaný mustr“ měr a váh, dle něhož všechny ostatní v městě měly se říditi. Kdo se tomu nepodrobil, propadl pokutě. — Obšírná policejní nařízení zavírala v sobě instrukce o řeznících, rybářích, sládcích a pekařích, jak mají vážiti a prodávati maso, dle jaké taxy prodávati chleba; při tom hrozilo se velikými pokutami všem, kdož by klamali lid vyššími cenami anebo špatným zbožím, ku př. nevypečeným chlebem.

Přitom určen zvláštní článek (22) jenom pro Pražany, a sice o překupnících, to jest lidech, kteří od přespolních kupců, rybářů, sedláků, kupovali z první ruky všecko jich zboží „až do nejmenšího kuřete a vejcete,“ a pak teprve z druhé ruky prodávali to obyvatelstvu s příslušným výdělkem. Toto překupnictví a vedle něho lichva s obilím naprosto a pod velikými tresty se zapovídalo.

Rovněž zakazovaly se všecky „fortele a šmejdy“ při prodeji piva i vína, a podotýkalo se přitom, že hospodští mají se zachovati dle patentů nedávno vyšlých (10. května 1649 a 3. února 1650) a netrpěti v šenkovních domech „muziky“ i jiné rozpustilosti, a nenalévati hostům déle než do 9 hodin v letě a do 8 hodin v zimě. Kdo po této hodině naleje, bude i s hostem trestán, a rovněž tak i ti, kdož by večer bez světla a se zbraněmi po ulicí chodili nebo dokonce z bambitek stříleli.

Dalších několik článků předpisovalo, jaká mají býti v každé obci opatření proti ohni, jak pro zachování zdraví má se přihlížeti k čistotě, „aby na ryncích, placích, při chrámích a v ulicích nebyly po zemi všelijací neřádové“; kdo by aspoň jednou týdně před domem svým zametati a nečistoty uklíditi nedal, mohl býti penězi nebo i vězením pokutován. Co se týkalo zamezování

1650 loupežnictví při silnicích, a kontrolly těch, kdož světem chodili, a v tom kterém městě přenocovati chtěli, instrukce dávala poučení docela v tom smyslu, jako také předepsal poslední sněm (str. 116); přidána k tomu jenom opatření ,jak se zachovati k těm, kteří by přicházeli z krajin, kde panují nakažlivé nemoci. — Přísný dohled v obcích předepsán proti lichvářům i překupníkům a pak proti těm, kdož v městě sice zůstávají, „ale u nikoho v službě nejsou, nic nedělají, poctivých obchodů nevedou, jen po hospodách a po městě se potulují.“

Nejdůležitější ustanovení nařizovala instrukce ve příčině správy obecního jmění. — Přicházelo tehdáž do zvyku (ničím neodůvodněného), jako by toliko třem nebo čtyřem předním osobám radním příslušelo vládnouti důchody obecními a dle libosti o nich rozhodovati. Naproti tomu přivádělo se teď obcím na paměť, že všickni konšelé jsou povinni dobrého obecného vyhledávati a proto že nic nemá se díti pokoutně, nýbrž v plné radě, zejména o důchodech obecních, špitálních a zádušních, že má každý z konšelů dobře věděti, aby při kladení počtů mohl „podstatně k věci mluviti,“ jestližeby přitom co scestného se shledalo.

Stávalo již ze starší doby (1628) obšírnější nařízení ve příčině správy jmění obecního, jehož podstata byla v tom, aby vláda měla co možná přísný a rozhodující vliv na finance městské. Předpisovalo se v něm, a) že smí obec činiti dluhy jen se svolením krále nebo české komory, b) že z důchodů obecních, zádušních a špitálských nesmí nic se vydávati na pouhý rozkaz jedné osoby, nýbrž vždy jen na základě usnesení plné rady, c) že náhrada za správu purkmistrovského úřadu má vždy „neprodleně“ v plné radě se uvážiti a že má býti „mírná;“ d) že netrpí se jakékoliv nehospodářství úředníků se

jměním obecním a také žádné pořádání „bankétů“ 1650
na útraty jmění obecního. Císařský rychtář v první řadě a vedle něho kterýkoliv konšel byl povinen, kdykoliv by co scestného shledal a toho po dobrém v radě napraviti nedovedl, učiniti oznámení k české kanceláři.

Toto nařízení, které za dob válečných zachovávati ani se nemohlo ani nechtělo, v celé ostrosti obnoveno a ještě novými přídatky doplněno. Účty obecní měly teď se schvalovati čtvrtletně a sice v plné radě, zejména i v přítomnosti císařského rychtáře, nebo (v městech Pražských) hejtmana, a též předních starších obecních, kteří k tomu jsou spůsobní a obecní majetek dobře znají. Celoroční pak účty důchodní i kontribuční vždy o vánocích musily býti hotovy tak, aby je rada, když by o to požádána byla, ihned, kdež náleží, složiti mohla. Rovněž se nařizovalo radám městským, že bez svolení starších obecních a některých předních osob z obce nesmějí ani žádných dluhů na obec uvozovati ani platiti; bez povolení královského anebo české komory nesměly obce vůbec nikomu nic na svém majetku pojišťovati, ani co od něho zastavovati, anebo jinak odcizovati nebo prodávati.

Také velmi přísné ustanovení dáno ve příčině vybírání kontribucí. Bylyť na to staré stížnosti, že rady městské ukládaly nerovné kvoty, na některé sousedy mnoho, na jiné málo, na sebe z pravidla nic. Mimo to vybírávaly někde městské rady libovolné dávky pro rozličné potřeby, které se jindy z důchodů obecních platívaly, ano byly také stesky, že i peníze kontribuční k jiným potřebám se obracely. Nebyla v tom vždy nepoctivost, nýbrž zhusta také bída a nemožnost, kteráž správy městské nutila ke krokům protizákonným. Teď však upravovalo se vybírání kontribucí ve městech způsobem

1650 velmi podrobným, aby byla kontrolla, že se nepožaduje od sousedů více, a že berně rozvrhla se spravedlivě. Jmenovitě přísně se zakazovalo, že konšelé nesmějí sebe „šanovati a ze všeho se vytahovati."

Poslední článek konečně nařizoval, aby městské „kompanie" od officírů byly dobře spravovány, hlídky a stráže souměrně rozdělovány a zvláště v noci pilně konány; důstojníkům se zapovídalo měšťanské vojáky peněžitě pokutovati, protože jen radám městským příslušelo vzniklé spory vyšetřovati, a čeho k uklizení jich bylo třeba, nařizovati.

Celá tato rozsáhlá instrukce neměla zůstati na papíře, nýbrž vskutku také býti prováděna. Aby pak nikdo vymlouvati se nemohl, že ustanovení její neznal, měl opis vždy býti vyložen na radnici vedle práv městských a zřízení zemského. Mimo to měl každý člen konšelského sboru míti opis doma a častěji v něm čítati, aby vše dobře v pamět si vštípil. Čtyřikráte za rok měl purkmistr v plné radě instrukci předčítati sám a vedle ní veškeré artikule z práv městských, kteréž instrukcí blíže se vysvětlovaly anebo s ní souvisely.

Jako všude jinde tak i při této instrukci vidíme, že bylo dlouhé doby třeba, než všecko provedlo se tak, jak bylo nařízeno. Mnohé články bylo také třeba postupem času měniti. O správě důchodů městských víme bezpečně, že ještě dlouho po r. 1650 byla právě tak špatná jako před tím, o úzkoprsosti cechů řemeslnických při přijímání nových členů ještě z velmi pozdních dob máme po ruce stesky nejhoršího druhu, a ve všech jiných stránkách veřejného života i správy (ku př. čistoty ve městech) dlouho nevypadalo to o nic lépe, než před vydáním instrukce. Jen z kompanií městských dosti rychle vznikaly všude (postupně i ve městech poddanských)

sbory pro parádu: známé ozbrojené sbory měšťanské čili ostrostřelecké. — Diviti se tomu všemu nelze; bylo potřebí velikého i všestranného sebrání sil a ponenáhlého vzpamatování se, než proniklo obyvatelstvo zubožených zemí k novému lepšímu životu. 1650

---

8. Přípravy ke katolické reformaci.

Po celou dobu války třicetileté neustávala činnost vlády i kněžstva ve prospěch katolického náboženství. Ale rozhodné kroky, jmenovitě co venkovského obyvatelstva se týkalo, nebylo možno provésti, protože protestantský nepřítel byl zhusta v zemi a s ním navraceli se emigranti. Ty pak kraje v Čechách i na Moravě, které bývaly v rukou nepřátel, musily pro činnost missionářskou pokládati se za ztracené. Následkem toho také výsledky nebývaly v žádném poměru k vykonané práci. — Teprve Westfálský mír způsobil v této stránce nápravu, protože po uzavření jeho nebylo překážek, které by byly vůli vlády i církve v cestu se stavěly.

Ferdinand III. ujal se úkolu reformačního s velikou horlivostí, ač vřele katolické smýšlení jeho musí vždy zřejmě se rozlišovati od jeho theorií o moci vladařské. Panovník byl přesvědčen, že protestantismus ve všech formách jest jeho státu záhubný a proto se přičiňoval, aby přivedl veškeré obyvatelstvo do lůna církve katolické. Celkem ovšem raději volil prostředky mírné, ale nevyhýbal se také trestům a příkrostem, kde mírnost nebyla nic platnou.

Katolická reformace měla, jakožto v první řadě činnost vládní, ráz čistě politický, což až dosud vždy se přehlíželo, ale na dále přehlížeti nesmí. Že církev katolická kroky vládní

1650 nejen schvalovala. ale všemožně podporovala, rozumí se samo sebou; všaktě v tom také tkví příčina, proč dvůr navykl si pohlížeti na kněze i biskupy jako na své úředníky a veškeré záležitosti církevní pojímal úplně se stanoviska světského, a proč u nás již Ferdinandem II. a ještě více Ferdinandem III. začíná vždy patrněji se vyvíjeti směr, kterýž v XVIII. století vrcholil v josefinismu, čili v úplném podřízení církve pod moc státní. Josef navázal svou činnost církevně-politickou na staré tradice a směr již dávno pěstovaný; co nového dodával, to, jak nyní s přesvědčivou určitostí jest dokázáno *), bral téměř do slova ze spisů známého biskupa Justina Febronia (Jana Hontheima).

Vyložil jsem již svrchu, jak Ferdinand III. o vlastní ujmě nařídil přísahu v dogma neposkvrněného početí (str. 86); on tímtéž způsobem nařídil ve všech dědičných zemích svátek sv. Josefa, a ponechal biskupům, aby se ve příčině schválení papežského sami dohodli s římskou stolicí. Bude o tom blíže vyprávěno při sněmu r. 1654. — Týž panovník zapověděl také rakouským biskupům odvádění tak zvaných annatů (poplatků za udílení církevních hodností),
1641 papežům, zavedl již r. 1641 v Rakousích tak zvané placetum regium, dle něhož listy papežské (breve i bully) dříve, než byly uveřejněny, musily dojíti schválení od vlády, osobil si právomocnost biskupů, nařizoval farářům něco zcela opáčného nežli konsistoř a t. p. **). Jaké stanovisko hájil v Čechách ve sporu s papežem a kardinálem Harrachem o Pražskou universitu,

---

*) J. Kuntzinger, Febronius et le Febronianisme. (V Bruselu 1889.)

**) Obšírněji u Wiedemanna, Geschichte der Reformation und Gegenreformation im Lande unter der Enns, zvláště v V. svazku.

bylo již *) a bude ještě šířeji vyloženo. — 1650
Pokládal jsem za nutné o těchto stránkách názoru Ferdinandova se zmíniti, poněvadž potom reformační snahy jeho budou čtenářstvu jeviti se docela v jiném světle, než až dosud bylo obvyklo.

Vedle toho ještě k jedné věci ukázati nutno, že totiž katolická reformace po skončení třicetileté války prováděla se všude týmž a jednostejným způsobem. Co se dálo v Čechách i na Moravě, platilo s jistými obměnami také pro Slezsko a skoro bez výminky stejně vykonávalo se ve všech tak zvaných dědičných zemích rakouských **). Jen pro země uherské pravidla tato neplatila Zásada, že panovník nesrovnává se svým svědomím, aby trpěl v zemích jiných poddaných nežli katolíků, prováděla se jen tam, kde vláda měla k tomu po ruce hmotnou moc; kde jí nebylo, musilo se od zásady upustiti. A to platilo o Uhrách.

Staly se zde během první polovice 17. století také veliké proměny na poli náboženském, ale ty nebyly způsobeny násilnými převraty, nýbrž horlivou činností jesuitských škol a Ostřihomského arcibiskupa, kardinala Pázmáně. K rozhodným, třeba i násilným krokům proti luteránům a helvetům uherským neměla vláda moci; ano v tom okamžiku, kdy nasazovala poslední síly, aby zachránila katolicismus v zemích českých a rakouských, musila s Uhry narovnati se na základě úplné svobody pro obě vyznání, augšburské i helvetské. Stalo se tak v Linci
r. 1645 a Prešpurský sněm r. 1646 narovnání 1645
toto schválil.

---

*) **Dějiny Ferdinanda III. str. 94 a násl., pak 300 a násl.**

) **Doklady pro srovnání najdou se v starém díle Raupachově, Evangelisches Oesterreich I. str. 300,

1650 V Uhrách vládlo se jinak než v dědičných zemích českých a rakouských. Pokusy o přízpůsobení Uher k zemím dědičným, které se potom zhusta dály a jmenovitě za Leopolda I., nepovedly se: mezi správou zemí dědičných a uherských utvořila se hluboká propast. Následky toho byly dalekosáhlé a jsou citelny i viditelny až po dnešní den. Otázka náboženská měla při tom veliký úkol. — V našich zemích byl protestant politickým zločincem, v Uhrách mohl dosíci i nejvyšších úřadů; ano panovníci sami zhusta přimlouvali se za uherské protestanty a podporovali je proti snahám domácích katolických biskupů a jesuitů. Později, když vedli Habsburkové již otevřený boj proti moci papežské a právě protestantů uherských jakožto pomocníků při tom užívali, nepřekáželi jim nejen kacíři luteránští a helvetští, ale ani unitáři a sobotáři a jiné odrudy náboženské roztříštěnosti uhersko-sedmihradské.

Jestliže tedy v následujícím vypravování dotkneme se zásad vládních a všeobecných opatření proti kacířům, rozumí se vždy, že vztahovaly se jen na země českorakouské a ne na Uhry, pro něž platila jiná pravidla a jiné zásady.

* * *

Největších poměrně výhod poskytl Westfálský mír v ohledu náboženském Slezanům. Tam nejen ve knížetstvích, která nepodlehala bezprostředně císaři, mohlo zůstati vše při starém, ale i v dědičných knížetstvích nikdo nesměl býti nucen, aby pro víru se vystěhoval. Potom dovoleno luteránům, aby si směli postaviti tři

---

Beilagen str. 63., Erläutertes evang. Oesterreich III. str. 461, Beilagen str 258, a pak ve svrchu citovaném spisu Wiedemannově.

kostely, ve Hlohově, Javoru a Svídnici, ovšem mimo zdi městské; ale vykonávání bohoslužeb v těchto chrámech a velmi četná návštěva při nich nemohla býti zabráněna. V knížetstvích dosud vlastními pány spravovaných na mnoze zavládly zásady, které současně i v říši platily (viz str. 57) a tudíž ze strachu před přílišnými národohospodářskými následky katolická reformace prováděna s menší příkrostí, na větším díle jen mírnými prostředky, anebo vůbec teprv po letech, celkem všude mnohem později nežli v Čechách i na Moravě. I knížata smýšlení tak rozhodně katolického, jako byl Václav Eusebius z Lobkovic, od r. 1646 kníže Zahaňský, zdráhali se prováděti úmysly vlády ve příčině katolické reformace po mnoho let *). 1650

Nemá tím býti řečeno, že ve Slezsku k příkřejší reformaci vůbec nedošlo, nýbrž poukázáno k tomu, že v této české korunní zemi pro nekatolíky (ale ovšem jen konfesse Augšpurské) byly poměry nejsnesitelnější, a že přímluvy knížat a stavů německých za protestanty v Čechách, na Moravě i v zemích rakouských, byly by se pokládaly za docela splněné, kdyby v těchto zemích bylo se povolilo aspoň tolik, jako platilo ve Slezsku.

Přímluvy stavů německých, o nichž v současné literatuře i na sněmích českých a moravských tolik se mluví, byly ostatně vedle jiných příčin

*) Od Václava Eusebia z Lobkovic pocházejí všickni nyní v Čechách žijící členové knížecího rodu Lobkovického, a sice jsou potomky z druhého manželství jeho s Augustou Sofií falckraběnkou Sulzbašskou, kteráž byla luteránkou při provdání a zůstala jí až do smrti. Děti ovšem vychovati směla jen po katolicku. — Vlivu této dámy přičítalo se ve Slezsku obecně, že kníže Lobkovic k protestantům Zahaňským po dlouhá léta mírně se choval. Viz A. Wolf, Fürst Wenzel Lobkowitz str. 40 a násl., Grünhagen Gesch. Schlesiens II. str. 321.

1650 také tím docela bezvýznamny, že přicházely pozdě, když totiž katolická reformace byla již v plném proudu. Největší část přímluv stala se teprv roku
1652 1652 i 1653, a nebyly ani provázeny s patřičným důrazem. Jmenovitě dosavadní náčelník německých protestantů, kurfiřt saský, pro své osobní poměry k císaři nechtěl s celou věcí nic míti, leda že se přimlouval za některé jednotlivce*) a jmenovitě za kněze protestantské v Čechách vězněné. Když mu však císař důrazně odepsal, že predikanty, kteří by domácí obyvatelstvo od náboženství katolického odluzovati chtěli, musí trestati, zanechal všeho přimlouvání.

R. 1652 prosili v Řezně zástupcové knížetství Javorského a Svídnického za polevu v náboženství, a vedle nich delegát protestantů dolnorakouských. O něco málo později vystupoval poněkud s větším důrazem ve prospěch protestantů v dědičných zemích kurfiřt brandeburský, kterýž toho času úplné přejímal vedení protestantů v říši na místě liknavého Saska. Ale bylo to právě tak málo platno, jako veliká
1653 „intercesse" německých knížat a stavů z r. 1653, kteráž ostatně netroufala si žádati o nic více než o křesťanské slitování. — Němečtí knížata pokládali věc protestantismu v dědičných zemích za „desperátní" i ztracenou a dle toho se také chovali, číníce kroky takové, aby jen se zdálo, že se něco dělá. Při dvoře pak švédském, myšlence protestantské před tím vždy nakloněném, připravoval se toho času veliký obrat; dcera Gustava Adolfa, královna Kristina, stála

*) R. 1651 ucházel se Baltazar Lumpe z České Kamenice o přímluvu u saského kurfiřta, aby se směl s majetkem svým vystěhovati ze země. Kurfiřt u hrabat Kinských, jimž Kamenice patřila, vskutku se přimluvil v červenci téhož roku. Mitth. des. Nordböhm. Excursions-clubs V. 122, 123.

již ve blízkém styku s katolickými kněžími, 1650
jmenovitě jesuity, a strojila se opustiti říši a státi se katoličkou. Dvůr císařský o všech těchto poměrech dobře věděl, a proto pokládal stížnosti i prosby ve prospěch nekatolíků za plané demonstrace, jichž všímati si netřeba*). — Ostatně, jak svrchu podotknuto, když přímluvy a intercesse přicházely, bylo již pozdě, neboť dvůr císařský připravoval se k rozhodným krokům ve prospěch náboženství katolického od samého sklonku války třicetileté a byl k ráznému vystoupení pohotově, jakmile válka se ukončila.

Přípravy k reformaci konaly se ve dvou směrech; první čelil k povznesení katolické církve a její organisace, druhý k potlačení kacířství. Bylo na obou stranách práce tuze mnoho, a nevykonala se také najednou a bez chyb.

Především pomyšleno na duchovní správu v krajinách, kde se jí až dosud naprosto nedostávalo. A jako během celé války třicetileté pomaháno si missiemi, tak hned r. 1648, ještě 1648
za přítomnosti Švédů v zemí, zahájena missionářská činnost ve větších rozměrech; zejména víme z toho roku o missiích ve krajině Kladenské. Uctívání p. Marie, kteréž na Svaté Hoře u Příbrami působením jesuitů již od delšího času (1632) byla pěstováno, nabylo roku
1647, když jesuité trvale tam se usadili, v těchto 1687
místech největšího rozsahu. Rovněž tak obnoveny poutě, processí a všeliké církevní pobožnosti, jako ku př. v letě 1650, kdy slaveno s nádherou „milostivé léto.“ Kardinál-arcibiskup
Harrach již r. 1642 dal tiskem vydati tak zvaný 1642

*) Obšírněji o těchto věcech v citovaných již spisech Zwiedineck-Südenhorstově a Erdmannsdörferově. Doslovné znění prosebných listů u Lüniga Deutsche Reichskanzlei I 409 a na mnohých místech u Raupacha, s podrobnými a správnými výklady.

1650 Pražský ritual *) a nařizoval všem vikářům a skrze ně veškerému kněžstvu, aby si ho zaopatřilo. Však ale dlouhá léta nebylo tohoto rozkazu uposlechnuto. — Pevný základ pro novou organisaci církve katolické v Čechách dala dioe-
1605 cesální synoda z r. 1605, za arcibiskupa Zbyňka Berky. Kardinál Harrach hned po válce staral se o to, aby snesení synodální znovu bylo tiskem vydáno a kněžím rozdáno. Nový tisk upraven r. 1650 **) a dle všeho hojně rozšířen.

Dále staráno se pečlivé o upravení finančních poměrů far i kapitol, při čemž Harrach z mysle nespouštěl zamilovanou myšlenku o zřízení dvou nebo tří biskupství v Čechách. Pro budoucí biskupství Litoměřické koupil panství Sto-
1647 linky již na počátku r. 1647, přemahaje veškeré nesnáze, kteréž se mu při tom v cestu stavěly ***). — Kardinál počítal, že biskupství Litoměřické bude moci hned býti zařízeno. Biskupství pak ve Hradci Králové, pro krajinu veskrze kacířstvím prosáklou, mohlo dle jeho zdání rov-

*) Rituale Pragense ad usum Rom. accomod. jussu Ernesti Adalberti card archiepiscopi Pragae 1642 (in fine indicis: Viennae Austr. per Mathiam Cosmoravium 1645). Měl jsem ve Mnichově v ruce exemplář, kterýž přestál dobu Josefinskou, neboť listy, na nichž byla bulla Coena domini, byly vytrženy.

**) Já sám jsem bohužel otisku z r. 1650 neviděl, vím jen z Rosenthalova katalogu, že byl vskutku vydán. Pátral jsem po něm na mnohých místech, poněvadž snad v nějaké předmluvě budou blíže vyloženy příčiny nového vydání.

***) Harrachův denník ke dni 8. února 1647: Der Cardinal ist gar stark in dem Kauf der Herrschaft Drumb, welche mit der Zeit zu einem neuen Bistumb applicirt werden solle, begriffen, die Creditores allein, deren gar viel und die Alle von diesem Kaufgeld gern kontentirt wären, machen den Kauf noch etwas schwer; sonsten ist das Gut jetziger Zeit gar sehr ruinirt.... A ke dni 27 února 1647: Heut ist der Kaufkontrakt umb die Herrschaft Drumb, welche der Cardinal fort umb 53 000 fl. erhalten, in die Landtafel eingelegt worden.

než býti způsobeno brzo, nejdéle v několika 1650
měsících. Bylať komora královská dlužna solní pokladně*) 76000 zl., za kteroužto summu snadno nějaký statek k výživě biskupa a kapitoly zakoupen býti mohl. Se třetím biskupstvím, kteréž mělo býti v Plzni, musilo se ovšem několik let počkati, ale Harrach si myslil, že přece dosti záhy k němu dojde. Zatím nic z toho se nestalo, hlavně asi proto, že komora nebyla s to zaplatiti dluh solní pokladně. — Za to hned po ukončené válce začínal se nový rozkvět řeholí a klášterů.

Hned v prvních letech po míru Westfálském (až do smrti Ferdinanda III.) především jesuité založili residenci v Jeníkově (1652), dokonali přeměnu Březenské residence v kollej
(1651) a položili 1653 základ ku stavbě nové velko- 1653
lepé budovy pro kollej u sv. Klimenta v Praze. Vedle nich nejvíce se rozšířili kapucíni, kteří
v letech 1651 až 1656 zřídili kláštery v Sušici, 1651
v Horšově Týně, v Litoměřicích, a položili základ 1656
k budoucímu klášteru v Chrudimi. R. 1651 klášter na Karlově v Praze dán Augustiniánům a zřízeno při něm proboštství; téhož roku v měsíci lednu uvedeno 12 františkánů do Turnova;
r. 1652 zřízeno benediktinské opatství 1652
u sv. Jana pod Skálou, r. 1655 stal se první 1655
pokus osaditi v Čechách Voršilky i bosé Karmelitky (řádu sv. Terezie) a položen základní kámen ke klášteru Paulanskému v Nové Pace.

Všecky tyto řády měly především za povinnost starati se o rozvoj katolického náboženství; kapucínům a františkánům přáno proto, že byli vedle jesuitů nejpilnějšími missionáři. Nově osazený klášter působil vždy na celou

*) O jejím vzniku a účelu viz Dějiny Ferdinanda III. str. 61—63.

1650 krajinu. Pěkný a současný doklad máme o Turnově *). Když tam 17. ledna 1651 františkáni přišli, největší část obyvatelstva smýšlela po lutербánsku. I začali hned kázati, katechismus vykládati a zpovídati, a v krátkém čase způsobili úplný obrat bez jakéhokoliv násilí. Pro nově obrácené zřízeno bratrstvo třetího řádu sv. Františka. Tři českého jazyka znalí mniši (Jeronym Žatecký, Ivo Nevřelý a Jeronym Lang) měli hlavní o to zásluhu. A zrovna tak dělo se všude jinde, ale ovšem ne vždy klidnými a mírnými prostředky.

Rovněž bděl kardinál Harrach přísně nad kázní kněžskou. Dovedl býti laskavý, ale také neuprosný. Některé doklady toho máme z kláštera Emauského, a jeden zvláště rozhodný odjinud. Týkal se provinciala Minoritův od sv. Jakuba, Antonína Spechta a jeptišky Kateřiny Maršálkové od sv. Anežky. Veřejné hovory, které se po Praze šířily, o neklášterním životě těchto obou osob, přiměly kardinála k tomu, aby na-
1651 řídil co nejpřísnější vyšetřování, kteréž r. 1651 vedli: generální vikář Caramuel z Lobkovic, arcibiskupský kancléř František Wisenteiner a sekretář Tomáš Javornický **). Přímluvy a prosby nebyly nic platny a také ne počáteční odpor jeptišek u sv. Anežky; vyšetření i potrestání provedlo se s bezohlednou přísností.

Největší část činnosti na prospěch zmohutnění katolické církve spadá ovšem za jedno s vlastní prací reformační. Tato byla dvojího druhu; jednak starala se o vypuzení všeho kacířstva, které se během války v zemi

*) Potřebný opis z archivu Františkánského konventu v Turnově opatřil mi posluchač můj pan Viktor Šimák.

**) Akta jeho mám z jedné knihy (č. 26) archivu Harrachovského.

nasadilo, jednak současně pracováno o obrácení 1650
těch, kteří zůstávali kacíři, ale ze země odejíti ani vypuzeni býti nesměli *).

Hned po uzavření míru Westfálského doléháno na to, aby nekatoličtí kněží ze země byli vyobcováni a vrchnostem, které by je přechovávaly, pohroženo velkým ubytováním vojska. Ostrý patent proti jinověrcům vyšel
pak roku 1649, 25. září; vrchnostem rozkazo- 1649
valo se, aby netrpěly u sebe ani kněží ani úředníkův nekatolických, a poddané své aby bez výminky, buď domluvami nebo přísnými prostředky, přivedly do lůna církve katolické. Když během války třicetileté se prováděla protireformace v městech královských, pomaháno si vojskem proti zatvrzelým kacířům; roku 1649, 28. září vydán podobný rozkaz také pro ven-

*) O těchto stránkách katolické reformace jest mnoho pramenů vydáno a veliká literatura tištěna. Výbornou pomůckou pro zákony a nařízení ve příčině kacířů jest Jakschův alfabetický Gesetzlexicon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache für das Königreich Böhmen 1601—1800. Z literatury, vedle starší a zhusta nekritické knihy Peschkovy, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (II. díl), hlavně spadají sem práce Bílkovy, Reformace katolická v Čechách 1650—1781 (Č. Č. Musea 1877) a pak více článků o témž předmětu v Mittheilungen des Vereines für Gesch d. Deutschen in Böhmen. Mnoho o katolické reformací napsáno jest také v obšírné knize Kráslově, Arnošt hrabě Harrach, a v I. svazku mého spisu Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách. Dle rukopisů dvorské knihovny podal některé vzácné příspěvky F. Menčík ve článku Z dějin reformace katolické r. 1650 (ve feuilletonu „Nár. Listů 1887 č. 210-212). — Co v následujícím vypravování z Jakschova Gesetzlexiconu a ze spisů právě uvedených podávám, k tomu nebude již potřebí zvláště citovati, ani tam ne, kde v pojetí některých událostí anebo v chronologickém pořadí od běžného názoru se uchyluji. Ale co odjinud, buď ze zpráv archivních buď z roztříštěné literatury, k tomu dodávati budu, najde se na příslušných místech pod čarou poznamenáno.

1649 kovský lid, neboť se nařizovalo, aby při ubytování a dislokacích vojenských vždy k tomu se hledělo, aby kacířští sedláci více byli obtíženi než katoličtí a poslušní obyvatelé. Patent tento několikráte byl obnoven a stal se pak normálním pravidlem při ubytování vojenském až do 18. století.

Víme z předešlého vypravování, že sněm český v září 1649 v Budějovicích odbývaný s důrazem hájil stanovisko katolické a dá se tudíž mysliti, že všecky kroky vlády, až dosud učiněné docela schvaloval. Ale ovšem mnoho se jimi nespomohlo, protože nebylo dostatečné exekutivy. Pak jevil se v patentech přílišný chvat: nařizovaly se všeobecnými slovy věci, které ani v našich dobách by rázem se neprovedly, tím méně v tehdejších Čechách, na ten čas vší spořádané správy postrádajících. Nahlíželo se dosti všeobecně, že, když nyní trvale byl zabezpečen mír a když návrat bývalých řádů náboženských i politických stal se naprosto nemožným, bude potřebí dotvrditi náboženský převrat ve smyslu katolickém způsobem jiným, než se dálo po r. 1620, a během války. Mínění jen v tom se rozcházela, zdaž způsob příkřejší nebo mírnější a systematický povede lépe ku cíli.

Pro příkré a rozhodné vystoupení horoval Caramuel z Lobkovic, od července 1647 opat v Emausích a od konce 1649 nebo počátku 1650 generalní vikář arcibiskupův i zvláštní jeho důvěrník. — Don Juan Caramuel z Lobkovic, zrozený v Madridě (1606) z české matky a otce původem z Lucemburska, pokládán byl od současníků za „div světa." A sice pro vlastnosti fysické i duševní. Byl to muž zběhlý ve všech vědách i uměních, přitom výborný voják a vynikající theolog, rázu ovšem kasuistického. Psal spisy o mathematice, hvězdářství, přírodních vědách, dějepisu, přitom dělal verše a skládal knihy ascetické. S jesuity

žil ve velikém nepřátelství po celý život *), kteréž 1649
nejevilo se pouze ve slovích ale také ve skutcích. Rozhodnost, s jakou psal, v bitvách bojoval, a proti kacířům vystupoval, má v sobě spíše něco dobrodružného, nežli vážného; ale každým způsobem byl Caramuel zjev neobyčejný, v chybách i cnostech svých, takže „jako samolet v Evropě svítil se velikým vtipem a rozumem."

Tento muž tedy podle svého názoru staral se o mnohem rozhodnější způsob katolické reformace. Příčinu k tomu zavdala mu dosavadní praxe a pak patent císařský ze dne 25. prosince roku 1649. Jím se uváděla na pamět všecka předešlá nařízení ve příčině náboženství a zakazovaly schůzky kacířů. Generalní vikář postaral se o to, aby místodržící čeští vydali k patentu tomuto prováděcí nařízení, které hovělo více jeho chuti nežli patent sám.

*) Proto se také mýlí Bílek, když za to má, že Caramuel dělal své návrhy-„ku povzbuzení" jesuitů. — Jediný nedosti přesný životopis Caramuelův lze čísti u F. Procházky (De saecularibus liberal. artium in Boh. et Mor. fatis commentarius v Praze 1782) a dle něho v Jungmannově literatuře str. 243, v Riegrově Naučném Slovníku III. 49. u Krásla str. 206 a j. Anekdot otištěno hojně na mnohých místech. Známá historka: „Buď Caramuel si, buď ďábel" čte se ku příkladu v Lumíru 1851 str. 67. — O jiném životopisu vydaném v Benátkách r. 1760 vím jen z titulu (Memorie della vita di monsignore Giov. Caramuele di Lobkowitz, vescovo di Vigevano, descritta da Jac. Ant. Tadisi), ale nikdy jsem jej neměl v ruce. Spisů Caramuelových sám, pro utvoření úsudku, prohlédl jsem několik, jmenovitě theologických (Apologema pro doctrina de probabilitate, Theologia fundamentalis moralis, Theologia rationalis); z kázání jeho ono, které měl ve Vídni 1655 k poctě známého Dominika a Jesu Maria; z historických knih spis Philippus Prudens, Caroli V. imp. filius etc., jímž hájí právo španělských Habsburků na Portugalsko. V archivu Harrachovském chová se pojednání jeho (1654): Quaestio, utrum servorum filii, qui nascuntur in parochiali domo aut schola, sunt liberi (Sbor. Hist. I. 34).

1650 Jak věc se sběhla dopodrobna známo není. Víme jen tolik, že přičiněním Caramuelovým vydali místodržící 1. února 1650 nařízení, aby k nekatolickým poddaným, neobrátí-li se ve 3 nedělích, ihned se přikročilo uvězňováním, vypovídáním ze země, ubytováním vojska, odnímáním statků a **trestáním** na hrdle, jakož i pokutováním všech, kdo by obyvatele pro víru zběhlé přechovávali.

Nejvyšší purkrabí hrabě z Martinic začal první na panstvích svých dle toho se říditi. Ale poddaní se rozutekli, a když náčelníci nekatolíků měli býti schytáni a do Prahy zavezeni, vypukla vzpoura, kteráž teprv vojskem utišena, když několik lidí bylo zastřeleno. I na jiných stranách poddaní utíkali, kdo kam mohl, zejména za hranice. Z panství Fridlandského a Libereckého prchlo přes 2000 usedlých osob do Lužice, a z měst Jáchymova, Blatné a Božíhodaru, když sem vložena vojenská posádka, všickni nekatoličtí obyvatelé *) utekli do Sas. Nastal všeobecný postrach, že páni přijdou o všecky poddané. Krásně vyslovila se o tom paní Zuzana Černínová v dopise k synovi: „Sedláci se zase vkládají do práce a velmi silně bohdá k setí někteří se strojí, jen aby pán Bůh ráčil jim dobrý oumysl dáti, aby se nerozběhli. Soudím, že se dovtípíš proč. Máť pán Bůh taky jejich srdce a mysl v svých mocných rukou.“ — Z tohoto a z jiných podobných výroků jest viděti, že z katolického panstva téměř nikdo si nepřál

---

*) Zpráva císařského generála Golče Piccolominimu (ze dne 4. května 1650). „Dass die protestantischen Einwohner der Gebirgsposten: Joachimsthal, Blatna und Gottesgabe insgesammt entflohen und die Häuser leer stehen liessen.“ **Dudík**, Schweden str. 365. — Útěk stal se v **březnu**. Také **Bernau** (Ottův Slovník Naučný, článek Boží dar) má o tom zprávy, jen že klade útěk teprv do r. 1654, což se nepodobá.

násilností proti nekatolickým poddaným a v tom 1650 smyslu také žalováno u dvora na příkrý rozkaz místodržících.

Císař následkem toho již 23. března 1650 nařídil, aby přísná exekuce proti nekatolíkům byla zastavena, a aby nejvyšší úředníci se zodpovídali z toho, proč dotčený rozkaz bez císařského povolení uveřejnili. Pro příště zůstavoval panovník sobě k prohlédnutí všecka nařízení ve věcech politických i náboženských. Místodržící se omlouvali, že meze své působnosti nikterak nepřekročili a že za tvrdost, se kterou úředníci na některých panstvích si počínali, dokonce nemohou. Císař se tím upokojil, ale chtěl věděti, kdo ono nařízení sepsal. Ale nedozvěděl se, protože kardinál Harrach vlastní osobou Caramuela z Lobkovic chránil.

Trestání na hrdle a odnímání statků bylo tudíž zastaveno, což mnohé rozběhlé poddané přimělo, že zase do domovů svých se navrátili. Jmenovitě víme z pozdějších akt archivních o obyvatelstvu Jáchymova a Božího daru, že se zase z větší části navrátilo a ještě potom dlouhá léta houževnatě a neoblomně při víře luteránské stálo.

Zároveň s tímto zákazem vyžádal si panovník od místodržících, aby mu sestavili obšírný seznam nekatolických osob stavu vyššího, zvláště pak úředníkův vrchnostenských; pak chtěl míti seznam všech far a kněží katolických s udáním příčin, proč tak veliký nedostatek farářů všude se vynachází. Nějakou odpověď dali místodržící k těmto dotazům, jmenovitě co se dotýče nedostatku duchovenstva, protože si na rychlo v téže věci vyžádali dobré zdání od krajských hejtmanů. Dva patenty brzo na to (2. a 9. dubna 1650) vydané vztahovaly se již k těmto oběma záležitostem. V prvním z nich dána úředníkům vrchnostenským lhůta tříměsíční k pře-

1650 stupu ke katolické víře anebo ku vystěhování; lhůta tato mohla býti prodloužena nejdéle o týden, ale jen v tom případě, šlo-li již o skutečné obrácení na víru. Ve příčině far dáno nařízení, aby osazeny byly katolickými faráři do 6 neděl! K tomu připojen později dodatek (21. června 1650), v němž se předpisovalo, jakými prostředky mají faráři působiti na lid i ku povznesení katolické církve a ukládalo se jim za povinnost, aby čtvrtletně (vždy o suchých dnech) krajským hejtmanům podávali zprávy o stavu svých osad.

Současně obnovovaly a doplňovaly se některé starší patenty, jako ku př. že nekatoličtí obchodníci cizozemští smějí toliko o trzích býti v zemi trpěni; stálé sklady a závody se jim zapovídaly, leč by je katolickým správcům postoupili. Jinak musili své obchody prodati domácím katolickým lidem. Následkem toho stěhovalo se mnoho kupců z měst, jmenovitě z Prahy. Ale císař proto neustoupil od učiněného rozhodnutí. Jen dodal k němu, že s těmi obchodníky, kteří by snad u víře katolické se chtěli dáti vyučiti, má nakládati se shovívavě, ale ovšem zase ne tak, aby vůbec na náboženské jejich smýšlení se zapomínalo. — Ve příčině řemeslníků a zvláště tovaryšů musila při velikém nedostatku pracovních sil dopustiti se výminka a to taková, že směli v zemi zůstávati, pokud by bez pohoršení katolické víry žili; ale samostatným a do cechu přijatým mistrem směl ovšem, jako již dříve, státi se toliko katolík. Totéž platilo o udílení práva sousedského a ženitby k živnostem městským. Pro důkladnou kontrollu kacířských tovaryšů byl každý mistr povinen vésti jejich seznam a zasílati jej pravidelně k české kanceláři s podotknutím, zdaž některý z těchto tovaryšů od času k času katolíkem se stal.

Místodržící vzali všecka nařízení na vědomí, ale velikého výsledku si od nich neslibovali. Patent o vrchnostenských úřednících byl vydán bez valného rozmyslu; patent pak o obsazení všech far katolickými kněžími v 6 nedělích svědčil o naprosté neznalosti poměrů v zemi. Veškerý vliv moci duchovní i světské nedovedl tuto zásadu provésti v Čechách a na Moravě po celé 17. a 18. století, jak tedy měla se uskutečniti v 6 nedělích? Zdá se tudíž, že nebylo mnoho uspokojení v kruzích zemského úřednictva nad rozkazy jednak naprosto nemožnými, jednak zase dle jich zdání příliš mírnými. Proto již před patentem ze dne 21. června místodržící radili císaři k rozhodnějším krokům, ukazujíce, že „reformace ustydá,“ jakmile kacířům se povoluje. 1650

Potom k radě generálního vikáře Caramuele z Lobkovic a snad též dle jeho myšlenek, vypracovali místodržící obšírný pamětní spis s námitkami proti některým předešlým patentům a s positivními návrhy, jak by kacířství se odstraniti a náboženství katolické pozdvihnouti mohlo. Císaři podán 8. července 1650, ale minul se s účinkem. Panovník stál na tom, aby se provádělo, co bylo nařízeno; zvláště patent ze dne 21. června měl pro příště býti pravidlem. Jenom přidán k němu doplněk toho smyslu, aby ze čtvrtletních zpráv farářských krajští hejtmané dělali soupisy neposlušných vrchností a osob i míst v kacířství nejzatvrzelejších. — Již r. 1637 vydán patent o pokutách proti těm, kdož by emigranty 1637 a nekatolíky přechovávali; ten teď obrácen hlavně proti vrchnostem, kteréž by nekatolictví trpěly, poddané z cizích gruntů pro náboženství odběhlé u sebe přechovávaly anebo je dokonce pro časný zisk k sobě loudily. Pokuty na tyto přečiny vyměřené byly dvojnásobny, než ustanoveno r. 1637, t. j. obnášely mnoho tisíc zlatých.

1650 Také prvních 8 článků známé nám instrukce pro královské rychtáře ve městech dotýká se věcí náboženských *), a sice docela ve smyslu svrchu citovaných anebo podrobněji uváděných patentů. Všickni konšelé měli ihned po obnovení rady skládati vyznání víry římskokatolické; dbáti toho, aby v městě nic se nedělo, co by čelilo proti pánu Bohu, vrchnosti a křesťanským mravům; netrpěti žádného nekatolíka, ani zapovězených postranních („pokoutních“) schůzek; nepřechovávati emigranty· světiti neděle a svátky, zachovávati předepsané posty a navštěvovati pilně chrám Páně. Přitom mělo se pilně hleděti, aby v zasvěcené dni žádné obchody se nevedly, krámy neotvíraly, v hospodách po čas služeb Božích nešenkovalo, pod těžkými na to pokutami. Chasa a čeládka řemeslnická mívala způsob v neděli scházeti se po domích, tam zpívati a všelijaké zapovězené knihy čísti, anebo zase mezi židy na „pálené“ (t. j. kořalku) choditi. I byli konšelé povinni takové věci netrpěti, lidí do kostela honiti a každého, kdo by odporoval, trestati. Rovněž tak dáno konšelům právo, aby, kdykoliv chtějí, vykonávali visitaci po městě a přesvědčili se, zdaž všickni obyvatelé byli v čase velikonočním u zpovědi i přijímání a zdaž mají toho hodnověrné vysvědčení (zpovědní cedulky). Konečně pak předpisovala instrukce podrobně, jak mají obce spravovati fundace čili zbožná nadání ke kostelům, kaplím, oltářům a špitálům učiněná.

---

*) Viz str. 128. — Ale i ostatní články instrukce mluví o náboženství, kdekoliv příležitost k tomu se naskytuje (ku př. článek 10 a j. v.).

9. Reformační návrhy jesuitů, kardinála Harracha a sněmu českého z r. 1650.

Veškeré tyto rozkazy a přípravy ukazují 1650
hojnou měrou, že povznesení náboženství katolického a potlačení věr nekatolických vedlo se hlavně cestami politickými. Ale ovšem, církev ani nesměla a ani nechtěla vzdalovati se spolupůsobení při tom. Máme také velmi důležité o tom doklady, že kněžstvo nezahálelo. Jmenovitě zajímavy jsou náhledy, které o katolické reformaci pronášel řád jesuitský. Jest z nich patrno, že otcové tovaryšstva Ježíšova stáli roku 1650 ve příčině boje proti kacířům na stanovisku docela jiném a opáčném nežli generální vikář Caramuel z Lobkovic.

Jesuité dle všeho nesouhlasili s ostrým nařízením ze dne 1. února 1650 *). Stanovisko své vyložili takto: Nekatoličtí obyvatelé, aby ušli trýznění, budou přijímati víru katolickou jenom na oko, budou se zpovídati a přijímati, ale jen pokud je někdo bude nutiti, jinak nic. Proto mocí nedá se docíliti ničehož, leč jen stálým vyučováním a dobrým příkladem. Dokonce nemají lidé ku přijímání býti honěni, nýbrž má na ně tak býti účinkováno, aby nepozorovali, že jednají nesvobodně. Ve příčině „dobrého

---

*) Všecko následující vím toliko ze svrchu (strana 149) citovaného článku p. Menčíkova. Jest tištěn v denním listu a tudíž přirozeně není prost mnohých tiskových, smysl rušících chyb. Píše se ku př., že jesuité s oním nařízením „souhlasili,“ ač patrně dle následujících výwodů má státi *ne*souhlasili. — Věcnou pochybnost ovšem mám: zda totiž návrhy, dle p. Menčíka od jesuitů pocházející, nebyly aspoň z části výsledkem porad tak zvané „důvěrné konference“ o níž dole řeč bude. Shoda jest nápadná, ač ovšem i jinak vysvětlitelná.

1650 příkladu" byli jesuité velmi nespokojeni se světským duchovenstvem, pro mnohé tehdejší jeho nezpůsoby, i radili, aby faráři podřízeni byli dvojímu dozoru, duchovnímu a světskému, vždy ovšem tak, aby knězi nebyla odňata možnost k obraně proti křivým obžalobám.

Co se týkalo poučení, měl arcibiskup, na náklad farních patronů, dáti tisknouti a rozdávati stručné katechismy v řeči české i německé, duchovní měli obdržeti sbírky dobrých tištěných kázání, aby měly vzory, dle nichž by se řídili, v obou jazycích měla se vydati kniha, v níž by byly vyloženy hlavní články katolické víry, a katechismus měl po případě uvésti se do veršů, tak aby se zpívati mohl a lidu zpěvumilovnému stal se pochopitelnějším a přístupnějším. — Faráři měli dále zamezovati křty, oddavky, a pohřby od kněží nekatolických předsebrané, měli vésti pořádné matriky narozených a zemřelých, pravověrných i kacířů. Poněvadž jim tím přibude mnoho práce, mělo za každou cenu záhy se zameziti, aby jediný farář spravoval více far; na příště neměl jeden duchovní více míti na starosti než obyvatelstvo v objemu dvou mil. K témuž cíli bylo třeba, aby faráři měli také vliv na jmenování učitelů i kostelníků a aby fary byly opatřeny slušnou výživou.

Jesuité ukazovali k tomu, že mimo některá proboštství, jichž pravidelně jen osoby šlechtické nabývaly, jsou fary celkem chudé; proto měly se pořídit dobré seznamy veškerého bývalého jmění farního i desátků, a která vrchnost by potřebných k tomu spisů nechtěla vydati, měla býti stížena od arcibiskupa tresty církevními. Tím způsobem a z jiných ještě zdrojů mohla upravena býti lepší existence farářů a mohla potom býti naděje, že více mladíků se oddá kněžskému povolání. Ale bylo k tomu také ještě třeba, aby vrchnosti pouto poddanství uvolnily a

daly sedlákům aspoň tolik svobody, aby směli 1650
syny posílati na studie. — Také neměl arcibiskup v moci své nad faráři od vrchností býti zkracován.

Co se týče vlivu světské moci na obrat náboženský, měl císař stavům důrazně pověděti, s jakými obětmi mír byl vykoupen, a že toho nyní vlastní jeho prospěch žádá, aby všickni obyvatelé se s ním u víře srovnávali. — Stavové ustavičně žádali, aby panovník rozpustil vojsko. Má-li se to státi, musí vrchnosti přijíti ku poznání, že sami se musí postaviti v čelo ruchu reformačního, sice jinak nemůže vojsko býti rozpuštěno, nýbrž musí býti ponecháno pohromadě a posíláno za trest těm, kteří vůli císařské odporují, nebo jen liknavě hoví. Proto katolické vrchnosti neměly trpěti ani jediného nekatolického úředníka a nesměly se spokojovati tím, jestli někdo za katolíka se vydává, ale ve skutečnosti jím není. Rovněž tak dbáti bylo toho, aby nekatolický šlechtic nespravoval sám své statky nýbrž bydlel v Praze a správu majetku jeho vedl úředník od císaře ustanovený. Šlechticům nemělo se dovoliti, aby měli zpovědníky dle libosti zvolené, nýbrž bylo nutno rozkázati jim, aby se zpovídali u svých farářů.

Praktičtější a mírnější než rady Caramuelovy jsou tyto návrhy. Ovšem, nového v nich mnoho není, neboť kardinál Harrach některé hlavní z myšlenek tuto vyslovených zastával již mnoho let. Patrně však v této příčině názory nejpřednějšího řádu katolického s náhledy Harrachovými v podstatě se srovnávaly, což po bývalých tuhých sporech na jiném poli, bylo pro společné snahy dobrým znamením, třeba že nedalo se všecko ihned provésti, jako ku př. návrhy na vydávání knih a katechismů v tak rozsáhlé míře.

Kardinál Harrach se své strany postaral se na sklonku léta r. 1650 o to, aby byla svolána

1650 s vědomím vlády „důvěrná konference“ *), patrně na větším díle z osob stavu duchovního, kteráž měla raditi se o podrobnější způsob reformace katolické a jmenovitě o osazení zašlých a spustlých far. Dá se dobře mysliti, že jesuité také konference se účastnili a že mínění svá na ni přednášeli. Na základě porad, patrně déle trvajících, sestavil kardinál Harrach 23. září některé určité návrhy, kteréž svědčí o tom, že nevymizela v něm stará náklonnost k pořádné statistice, jakožto jediné správnému základu dalších kroků **). Neboť on přál si, aby se provedl úplný popis všeho obyvatelstva na všech panstvích, a přitom zvláště se podotklo, kdo chodí neb nechodí ke zpovědi. Dále v souhlase s návrhy jesuitů vyslovil přání, aby se pořídil pořádný popis far a jmění farního i desátků, při čemž mělo se udati, kde jaká fara jest obsazena, jaký jest dotýčný farář, zdaž je dobrým kazatelem, kolik zná řečí, jak se chová v ohledu mravním a nemá-li příliš mladý služebný personál ženského pohlaví. Pak mělo se zvláště prokazovati, zda-li farář spravuje toliko faru jednu nebo více, jak jsou od sebe farnosti ty vzdáleny a jsou-li v okolí nebo v sousedství protestantští kazatelé? — Jiných třinácte článků podal Harrach (nepochybně ve jménu „důvěrné konference“) císaři a žádal ho, jakož i nejv. purkrabí Marti-

*) Snesení sněmovní z r. 1650, výslovně o ni mluví. Vedle toho zachovaly se zprávy o přípravách kard. Harracha v témže směru v jeho zápiscích, užitých ode mne dle svrchu citovaného (str. 107) rukopisného článku páně Menčíkova. (O sněmu r. 1650). Domnívám se, že tyto udaje vztahují se rovněž k „důvěrné konferenci,“ ač p. Menčík zřejmě toho nepodotýká.

**) O sbírání statistických dokladů k účelům církevním z dřívější doby viz Dějiny Ferdinanda III. str. 129 a násl.

nice, aby mu při jich provádění potřebnou 1650
pomoc poskytnul.

Císař odhodlal se za těchto okolností předložiti věc stavům, což také se stalo a sice na sněmě, který se sešel 24. října 1650. Hned první článek proposice císařské dotýkal se náboženství a sněm neváhal dáti k němu rozhodnou odpověď. Stav duchovní a jmenovitě kardinál Harrach měl přitom zvláště veliké účastenství.

Když sekretář Smolík v sezení sněmovním dne 25. října přečetl článek o „o rozmnožení a utvrzení svatého, pravého, samospasitelného náboženství katolického, římského“ vyzval nejv. purkrabí stavy, aby o něm přemýšleli a na zejtří k odpovědi se schystali. Především šlo o hlas stavu duchovního; i svolal jej Harrach k poradě na 26. října před schůzí sněmovní. Ale napřed musil ukonejšiti rozvaděné opaty Caramuele z Lobkovic ze Slovan a Matouše Sobka od sv. Mikuláše, kteří byli v tuhém sporu o přednost míst. Když to bylo narovnáno, stalo se o proposici brzo dohodnutí, protože všecko bylo již dříve připraveno. Návrhy podány od stavu duchovního čtyři: 1) aby císař vydal nové patenty proti nekatolickým úředníkům a správcům na panstvích; 2) aby reformace prováděla se pravidelným krokem bez ohledu na různé osoby a přímluvy, a také aby zvláštními patenty bylo ustanoveno, že vystěhovalci z Čech nemají býti přijímáni do ostatních zemí císařských ani do Uher; u kurfiřta saského mělo rovněž o to býti postaráno, aby jich také nepřijímal; 3) nekatoličtí kněží, kteří zdržují se při hranicích českých, jmenovitě ve slezských knížetstvích Svídnickém, Javorském a Minsterberském, aby byli vypuzeni; 4) aby bylo pomýšleno, jak by chudobě far a farářů se odpomohlo. V té příčině navrhovala se volba hlavní komise se sídlem v Praze a vedlejších komisí po krajích;

1650 ty měly vyhledati a popsati nedostatky far a učiniti návrhy, jak by hmotné postavení farářů mohlo se polepšiti, aby mladíci s větší chutí se oddávali na kněžství a odstranil se nedostatek duchovenstva.

V plném sněmu (26. října) mluvil k těmto návrhům prvně nejv. purkrabí, po něm pak kardinál Harrach, kterýž s důrazem vytýkal, že někteří faráři spravují tři až sedm far, a žádal, aby se dle urbářů vyšetřily fundace kostelům odcizené a aby byly kam náleží navráceny. Během jednání sněmovního měl kardinál častěji příležitost dotknouti se ještě otázky reformační, a tu opakoval na větším díle všecko to, co jesuité v dobrém zdání svém vykládali a patrně také v důvěrné konferenci bylo přijato. Jmenovitě horlil pro mírný způsob reformace a pro trpělivost duchovních a jen tam radil ku přísnosti, kde lid zatvrzele bránil se všemu poučení. Ostatní stavové celkem se vším se srovnávali, jen někteří si přáli, aby nikdo mimo katolíky nesměl míti v zemi majetek a desky aby kacířskými zápisy se nepoškvrňovaly. Císař v zásadě s tím se shodoval, ale nepřál si, aby se to provedlo příkře, než znenáhla.

O návrzích stavu duchovního stalo se pak snesení, do kterého všecko pojato, mimo žádost o vypuzení „predikantů“ ze slezských knížetství a přání, aby emigranti z Čech nesměli jinam býti přijímáni. Saský kurfiřt, jehož země právě českou emigrací bohatla, byl by v přijímání vystěhovalců ani po zlém, ani po dobrém brániti si nedal, jak zejména r. 1652 se ukázalo, a do dědičných zemí habsburských, kde přece protireformace také se prováděla, nikdo z Čech se nestěhoval. Do Uher šli mnozí zejména z Moravy, čemuž zabrániti se nedalo; ano v 18. století (za Marie Terezie) objeven v tom i zvláštní národohospodářský interes státní, když ti, kdož

nechtěli se státi katolíky, nesměli do cizích 1650
zemí utíkati, nýbrž musili nuceně se stěhovati do Uher, jakožto země nábožensky svobodnější, ale také císařské.

Snesení o náboženství bylo krátce toto: Poněvadž panovník s velikou ztrátou krve a statků domohl se toho, že mu v dědičných zemích náleží plné právo k reformaci (jus reformandi), tedy ho stavové žádají, aby je bezohledně provedl a stavovské osoby i úředníky jich, v „bludech urputně vězící“ do 6 neděl k přijetí víry katolické přiměl, anebo ze země vyobcoval. Co far a záduší se týkalo, uznával sněm, že musí se státi nějaká náprava, ale shledával zároveň, že to nepůjde tak rychle; proto zvolena 12členná komise, jíž především uloženo, aby nynější způsob far a jmění zádušního vyhledala. Do komise zvoleni: ze stavu duchovního, Dr. František Raš z Ašenfeldu, probošt u sv. Víta, Krištof Jan Reinhold, děkan tamtéž a Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku, opat benediktinský od sv. Mikuláše; ze stavu panského, Jan Hertvík hrabě z Nostic, nejvyšší sudí zemský, Krištof Ferdinand Popel z Lobkovic, nejvyšší sudí dvorský a Arnošt Ferdinand hrabě z Valdštejna, appellační president; ze stavu rytířského, Oldřich Sezima Karel Skuhrovský ze Skuhrova, podkomoří, Mikuláš Gerštorf z Gerštorfu, J. M. Cské rada a Rudolf Tycho Gasneb Tengnagel z Kampu, hejtman hradu Pražského; ze stavu městského, Pavel Wolf, měšťan Staroměstský, Pavel Trman Ostrovský, měšťan Novoměstský a Daniel Ories, soused Malostranský.

Tato komise pokládána za hlavní a jí k ruce v každém kraji měla pracovati čtyřčlenná komise krajská; jejím předním úkolem bylo provésti pořádnou statistiku i soupis „nynějšího způsobu záduší, far a kaplí“ a podati o tom zprávu přímo císaři a sice prostředkem místodržících,

1650 s nimiž měla komise ve všem potřebném se raditi. Týž účel měla také „důvěrná konference“ svrchu zmíněná. Pracovaly obě vedle sebe a sněm to výslovně schválil. Máme také o stavu far z té doby zprávy dvoje, pokud ovšem vůbec se zachovaly.

Při shledávání církevní statistiky nemělo však s vlastní reformací odkládáno býti, nýbrž kde bylo možno měla ihned způsobena býti náprava. Shledalo-li se ku př., že by některá vrchnost měla prostředky k vychování faráře, mohla komise ji donutiti, aby hned ho ustanovila, a sice buď pod pokutou ztráty patronátního práva anebo s hrozbou jiného, od císaře ustanoveného trestu. Kde by se nalézal naprostý nedostatek důchodů a tudíž nebylo možno fary obsaditi, sliboval císař, že způsobí prozatímnou nápravu tím, že do všech krajů a obzvláště do míst pohraničných pošle „dobré, hodné, spůsobné a příkladné“ missionáře, aby ubohé, „více z hlouposti než z urputnosti v bludech pohřížené lidi poddané“ poučovali a do lůna církve katolické přiváděli.

Aby missionářům v činnosti jich nebylo překáženo, měli nekatoličtí duchovní (říkalo se jim „predikanti čili lidských duší svůdcové“) odevšad býti vyhnáni, schůzky nekatolíků zapovídány, všickni učitelové, kteří by ve víře byli podezřelí, míst svých býti zbaveni. Mimo to každý kollator, kterýž by faru obsaditi nemohl, byl povinen missionáře nejen živiti, ale také jim při práci býti nápomocen. Kde by se to nedělo, měla světská moc právo ve prospěch missionářů zřejmě vystoupiti a jim dopomáhati.

Hlavní komise od sněmu zvolená sice na větším díle tato ustanovení neprováděla, a ve příčině statistiky far i záduší také práce její vedly se, jak uvidíme, tuze zvolna i liknavě. Ale co vlastní reformace se týkalo zastali ji krajští

hejtmané a pak reformační komise po krajích 1650
nařízené. Tak zvaná „důvěrná konference“ měla prostředkem vikářů a farářů dosti záhy potřebný statistický materiál pohromadě. — Dříve než o tom blíže promluvíme, jest ještě nutno, abychom naznačili, jaké kroky proti kacířům podnikla vláda na základě tohoto snesení sněmovního.

Především 3. března r. 1651 vydán nový 1651
dekret proti nekatolickým úředníkům a správcům na statcích panských. Dostali svrchu sněmem vyměřenou 6nedělní lhůtu k vyučení katolickému náboženství; kdo by do té doby se neobrátil anebo okamžitě nevystěhoval, měl za odbojníka proti rozkazům císařským býti pokládán a podle toho také veřejně potrestán. — Když pak hned po sněmu k místodržícím přicházely zprávy krajských hejtmanů o bídném stavu katolického náboženství, nedostatečnosti a částečné i neschopnosti farářů, a o velikém počtu nekatolíků a oni posílali je k arcibiskupské konsistoři, odpověděl Caramuel z Lobkovic 27. února 1651 obšírným dopisem, v němž žádal, aby reformace dle snesení sněmovního provedla se pořádně a radil zase k rozhodné přísnosti, jmenovitě co se týkalo kraje Hradeckého, odkud nejšpatnější zprávy docházely.

Caramuel z Lobkovic vykládal, že si kardinál Harrach ode všech provinciálů mnišských řádů a jmenovitě od jesuitů, taktéž od některých biskupů z Rakouska a Tyrolska, vyžádal již missionáře, aby tedy byli vysláni do krajův a měli právo dle předešlých patentů a posledního snesení sněmovního zajímati predikanty, přísně trestati jich přechovavače, odměňovati jich udavače, zavírati nekatolické kostely, zapovídati a lidem odnímati kacířské knihy a pokutovati jich prodavače. Tvrdošijné vrchnosti měly býti trestány vězením a odnímáním statků, poddaným jich mělo se vkládati do příbytku vojsko a ukládati

1651 i jiné přísné tresty. Caramuel nebyl, jak již víme, ani proti trestu smrti, háje zásadu, že dle výroků nejlepších theologů jest dovoleno dokročovati proti kacířům trestem na hrdle. Zejména měl tento nejvyšší trest stihnouti ty, kdož by nekatolické kostely, z moci arcibiskupské uzavřené, násilně opět otvírali, anebo kdož by kacíře na místě posvěceném pochovávali.

Místodržící s velikým kvapem doplnili a ještě přiostřili návrhy Caramuelovy a poslali je 1. března do Vídně. Přiostření dotýkalo se mnohých článků. Především měl nejen proti vrchnostenským úředníkům, ale také proti vrchnostem vydán býti patent se lhůtou 6 neděl k vystěhování; kdo by neposlechl, tomu mělo se pohroziti, že pětina jeho jmění propadne fisku a že statky jeho do sekvestru vzaty a veřejnou dražbou prodány budou. Také nekatolické manželky katolických obyvatelův měly býti do Prahy povolány, zde domácím vězením ke katolickému náboženství přidržovány a kdyžby se neobrátily, měly véna svého i všech práv stavovských zbaveny i ze země vypovězeny býti. Pro přechovávání nekatolických osob od stavů vyšších navrhovali místodržící pokuty, jaké se
1637 předpisovaly již v patentech z r. 1637.

Ve příčině nekatolických poddaných vyslovili místodržící co nejurčitěji zásadu, že jim nepřísluší právo ze země se vystěhovati. A poněvadž ve vlasti opět nesměli býti živi po nekatolicku, bylo jasno, že buď po dobrém nebo po zlém musili se státi katolíky. Místodržící navrhovali vězení a vojenskou moc. Exekuci nad poddanými měla vykonávati těmito prostředky vlastní vrchnost, kteréž i za povinnost uložiti se mělo, aby v určitém čase se vykázala dvojím hodnověrným vysvědčením, že všickni její úředníci, služebníci, čeládka i poddaní obojího pohlaví víru katolickou přijali. Vy-

svědčení mělo býti podepsáno od faráře nebo 1651
missionáře a mimo to ještě od vikáře. Jeden exemplář měl pak se odevzdati české kanceláři, druhý ke konsistoři. Pod trestem ztráty hrdla zapovídalo se vydávati vysvědčení nepravá. Která vrchnost by vysvědčení neměla, aniž by v čas dokázala, že jí nebylo možno předepsaného obratu se dodělati, měla býti odsouzena k citelné pokutě; a sice měla zaplatiti z každého usedlého poddaného, který se dosud neobrátil, 15 kop českých, za jeho ženu polovici této summy (7½ kopy), za nájemníky, domkáře, chalupníky a čeledíny čtvrtinu té summy (3 kopy 45 gr.). Tato pokuta však měla stoupati až k dvojnásobné summě, kdyžby po prvním jejím zaplacení poddaní ještě zůstávali zatvrzelými. Veliké tresty navrhovali místodržící pro přechovavače nekatolických duchovních čili, jak se říkalo, predikantů. Člen panského stavu, byl-li při takovémto skutku postižen, měl zaplatiti 1000 dukátů, člen stavu rytířského 1000 kop míš., člen stavu městského 500 zlatých. Z toho pak jedna část měla připadnouti královskému prokuratorovi, druhá udavačům, třetí ke zbožným nadáním.

Při dvoře císařském shledáno, že návrhy Caramuelovy a místodržících jsou tuze příkré; po nedlouhém uvažování byli sice přijaty a a schváleny, ale ve formě mnohem mírnější, která více odpovídala návrhům jesuitů, důvěrné konference a vlastnímu zdání císařskému. Dne 14. března 1651 poslána do Čech o tom resoluce, kteráž se stala základním pravidlem pro příští provádění katolické reformace a dle nabytých zkušeností byla vždy ob čas doplňována. Ze stručného obsahu, kterýž v následujících řádcích podám, vysvitne velmi jasně, ve kterých kusech císař návrhy jemu podané zmírnil a jakým způsobem.

Resoluce skládala se z osmi hlavních článků

1651 a sice: 1. přísný dozor má se vésti nad smíšenými manželstvími, zejména nad rodinami, kde žena jest nekatolička; jakmile by se pozorovalo, že děti vychovávají se dle způsobu nekatolické matky, mají rodičům se odníti a dáti na vychování do rodin čistě katolických; 2. renitentní a zatvrzelí poddaní mají podle možnosti býti stíženi vojenským ubytováním; 3. vrchnosti, kteréž by činnost katolických missionářů s dostatkem nepodporovaly, mají býti sepsány a seznam podán do císařské kanceláře, zároveň s návrhem na příslušné tresty; 4. přechovavač nekatolických duchovních má platiti pokutu, jak svrchu byla od místodržících navržena. Z toho dostati se má 50 zl odměny denunciantovi, který přechovavače vypátral a udal; vydal-li ho hned také soudu v ruce, má obdržeti 100 zl. odměny. Kdyby přechovavačem byl sedlák, aneb taková osoba stavovská, kteráž není s to pokutu složiti, má jiným způsobem „exemplariter" býti potrestána; 5. kdoby kostely nekatolické z nařízení arcibiskupského zavřené, otevříti se vynasnažil, má hned uvězněn a v každém jednotlivém případě dle zvláštního rozhodnutí dvora potrestán býti; 6. přísně mají potrestáni býti ti, kdož prodávají a kupují knihy kacířské; ponejprvé vězením, pak vedle toho ještě nějakým jiným trestem, dle uznání; 7. nekatolíci nemají se pochovávati do země zasvěcené; 8. nekatolíkům mají se odepříti oddavky.

První doplněk k resoluci této vydán byl již za několik dní potom (23. března). Neobsahoval mnoho nového, nýbrž přiváděl na paměť starý
1638 patent ze dne 1. září 1638 proti chování nekatolického služebnictva a poněkud jej přiostřoval. Mimo to zakázány všady postranní schůzky nekatolíků, nařídilo se odstranění všech z kacířství podezřelých učitelů a vrchnostem znovu se

ukládalo, aby zdělaly důkladné seznamy o veškerém obyvatelstvu svých panství se zvláštními rubrikami o počtu nekatolického obyvatelstva a rovněž i počtu neobsazených far s udáním příčin, proč tak jest. Seznamy takové v 6 nedělích měly se zasílati do královské kanceláře. Ale nezachovávalo se to vůbec anebo velmi špatně, protože u přemnohých vrchností, jinak katolicky smýšlejících, převládal strach, že poddaní se jim rozutekou a výnos statku scvrkne na částku nejmenší. 1651

Druhý doplněk k resoluci vydán byl 15. dubna 1651 a obsah jeho ve značné míře hověl tomu, co navrhovali jesuité a „důvěrná konference.“ Za hlavní pravidlo při reformaci doporoučel císař vrchnostem i kněžím, aby z počátku vždy jen prostředků mírných užívali, a teprve, když nic nespomohou, měli sáhnouti k přísnosti. Jmenovitě mělo se v tomto případě vkládati vojsko do domů nekatolických obyvatel co možná často a hodně; tím prý zajde protestantům chuť i příležitost pořádati postranní schůze. Ostatně neškodí, když nekatolíci zvědí, proč vojsko mají na statku a když uvidí, že je tak dlouho a často míti budou, dokud se neobrátí. Úřad arcibiskupský měl k tomu přihlížeti, aby katolické kněžstvo horlivě svůj úřad plnilo, kázalo, katechisovalo, dobré knihy rozdávalo, při každém důležitějším obrácení na víru první přijímání nového katolíka co možná veřejně a před velikým počtem obyvatelstva uspořádalo. Toto prováděli, jak z pozdějších dokladů Balbínových víme, jmenovitě jesuité, od nichž nepochybně i myšlénka sama pocházela. — Dále rozkazoval císař, že nemá se trpěti, aby sedlák, jemuž odepřeny oddavky od kněze katolického, dal se oddati od „predikanta“; kdo by toho se dopustil, měl ihned býti uvězněn a pak dle rozhodnutí dvora potrestán.

1651 Dosti málo důvěry měl dvůr, z příčin svrchu vyložených k vrchnostem, že tak se zachovají, jak se žádalo. Proto patent ze dne 25. dubna předpisoval, že do holdovní přísahy stavů mají se vložiti slova: „slibuji, že při svaté římsko-katolické víře pevně setrvám a poddané sobě svěřené k témuž vésti chci.“ K tomu dodáno 4. května 1651 ještě nové nařízení, že poddaní musí bez odporu býti poslušni všech rozkazů ve příčině reformace, a že vrchnost, která by jich nedbala. anebo byla vlažnou v podpoře prospěchů katolické církve, má býti pokládána za potupitele císařských patentů, zákonů zemských, a snesení sněmovních a dle toho také býti potrestána. Tím co nejjasněji vysloveno, že nejen poddaní, ale i pán a stavovská osoba, kteráž by jinak smýšlela o obracování na víru katolickou, než se předpisovalo upadala v podezření a trest — jako zločinec politický.

Mezitím co tyto věci se nařizovaly, byla reformace již v plném proudu. Kardinál, jak svrchu podotknuto, opatřil si ze všech řádů missionáře a přál si ovšem, aby sám směl je potvrzovati v úřadě a udávati jim místa, kam by se odebrati měli, poněvadž dle slov jeho. mnozí prý lakotně si počínali a zhusta ubírali se do míst, kde jich nejméně bylo třeba. Císař dohodl se o to s kardinálem Harrachem, listem ze dne 27. ledna 1651. Missionáři dostali na cestu tištěný patent jakožto instrukci, v němž především se jim nařizovalo, aby kacířské knihy lidem odnímali, ale neničili, nýbrž posílali je ku prozkoumání ke konsistoři. — Tou dobou zřízena také reformační komise a ta, majíc za základ svrchu vyložené patenty a nařízení, započala novou, systematičtější a důraznější reformací katolickou v Čechách.

Bohužel nezůstalo při tom, co původně bylo nařizováno, nýbrž následkem různých okolností

reformace na četných místech měla průběh krutý. 1651
Vyšli mnozí síti lásku a zasili nenávist, kteráž dědila se z pokolení na pokolení, až se objevila v našich dobách v jiné, nové podobě, ne více náboženské, nýbrž národnostní.*) Zatím zrovna v té chvíli, co u nás v zemi začal se „boží soud“ proti zjevným kacířům, výkvět emigrace české, opuštěný a mírem Westfalským oklamaný, buď hynul, anebo, jako tonoucí stébla, chytal se blouznivých proroctví, jimž věřil, v něž doufal a nepřestával doufati i když všecka „zjevení“ ho oklamala. „Duch svatý“ mluvil tehdáž z Mikuláše Drabíka, a veliký učitel národů Jan Amos Komenský byl jeho pobočníkem! Neumorná naděje v konečné vítězství evangelia, naděje, že zřítí se Babylon a panství Antikristovo i zahyne dům Achabův (papež, císařství a rod Habsburský) tuze mohutně vryla se v duše všech nekatolíků: i což po úplném sklamání a zničení všech nadějí, do Švédska kladených, bylo přirozenější, než víra ve „zjevení“, kteráž učila doufati, že staré sny přece se vyplní! —

Neutěšený obraz. — Doma nový boj náboženský, za hranicemi úplné scestí a mystické blouznění, do něhož upadl i největší muž doby, Jan Amos, k vlastnímu neštěstí za živa a také ještě po smrti!

---

*) Nověji vyslovil se o tom Zwiedineck-Südenhorst (Deutsche Geschichte etc. I. 228.): . . . „In Böhmen und dessen Nebenländeren aber, wo Deutsche und Tschechen in dem Kampfe für die Glaubensfreiheit und die territoriale Selbständigkeit gemeinsame Sache gemacht haben, trat die katholische Reaktion im Namen einer deutschen Regierung auf und aller Unmut und Groll gegen die Unterdrücker nährte die Abneigung gegen deutsches Wesen, welche erst in unseren Tagen zum vollen Ausbruch kommen konnte.“ — Ne ve všem správné, ale celkem trefné propovědění!

10. Činnost reformační komise a missionářů, zvláště v kraji Hradeckém.

1580 Reformační komise určené k tomu, aby obracely protestantské obyvatelstvo k náboženství katolickému, vznikly prvně ve Štyrsku, Korutanech a Krajině, a sice po roku 1580 za vlády arciknížete Karla II., syna císaře Ferdinanda I. Prvotní způsob jejich byl dosti nevinný a nepraktický; zdokonalení dostalo se jim teprv
1598 1598, za vlády arciknížete Ferdinanda, později krále českého a císaře, toho jména Druhého. Tu již reformační komise byly provázeny vojskem a kde nepomohlo dobré slovo kněží a světských komisařů, tam vojáci užívali násilí. Také pálení kacířských knih bylo zavedeno jakožto pravidlo. — Komise se osvědčily. Za léta
1602 1598—1602 kacířství ve Štyrsku, Korutanech a Krajině bylo úplně vypleněno, aniž by bylo celkem příliš mnoho prostředků násilných se užívalo. Vojenský průvod sloužil komisi toliko za ochranu a působil více strachem a ubytováním, než užitím zbraně. Zkrátka, způsob těchto štyrských komisí má v sobě zárodky pro další jejich vývoj a největší rozkvět, jak jej spatřujeme v zemích českých po r. 1620.

Když arcikníže Ferdinand štyrský stal se králem českým a pokořil bitvou bělohorskou protestansko-stavovské povstání, nastalo pronásledování nekatolíků a pracovaly v zemích českých reformační komise po způsobu štyrském. Jen že u nás odpor byl větší a komise také počínaly si následkem toho rozhodněji. V zemích štyrských vykonala se protireformace bez hmotných záhub a bez velikého vylidnění země: v Čechách a na Moravě s těžkými záhubami a a s nejcitelnějšími ztrátami obyvatelstva. Ostatek

pak dohubila dlouhotrvající a surová válka. — 1620
Viděti z toho, že katolická reformace v zemích českých vyvíjela se sice dle vzoru štyrského, ale ne k mírnější a lepší, než ku hroznější a bolestnější formě. Nezavinila toho ona sama, nýbrž mnohé okolnosti, které vyplývaly z politických i válečných poměrů. Ale nelze proto zastírati ztráty, které způsobila, ani je všelijakými domněnkami a hypothesami umenšovati. Byla a jest to práce marná, jíž se ani pravému stavu věci ani katolické církvi neposlouží. Pravda, byť i trpká, jedině vede ku zdárnému cíli.

Reformační komise po r. 1620 zařizované během války třicetileté musily ustati v činnosti, aniž dílo náboženského obratu bylo vykonáno. Po míru Westfálském, jak v předešlých kapitolách bylo ukázáno, raděno se velmi všestranně o další postup reformace a konečné i trvalé obrácení celých Čech na víru katolickou. Z porad jest viděti, že vyjímaje jedinou osobu, nikdo nepřál si příkrého postupování: ani katolická šlechta, ani kardinál Harrach, ani jesuité. Ano členové tovaryšstva Ježíšova v návrzích svých ukazovali k nutnosti, aby s poddaným lidem lépe se nakládalo, a aby pouta poddanských poměrů se uvolnila. Že mezi jesuity všeobecně tak se smýšlelo, toho máme ještě jiné velmi důležité a pro jesuity čestné doklady; při líčení poměrů poddanských bude jich blíže vzpomenuto.

A přece, jakmile od theoretického přemítání přešlo se ku praktické práci reformační, ihned opakovaly se také stesky na násilné skutky, jimiž katolická víra se vnucovala. Příčinu toho shledávám ve smíšených komisích reformačních a ve vlivu zahraničném. Smíšené komise reformační, jak byly zřízeny po r. 1648, dopřávaly tuze mnoho 1648
místa vlivu světskému a vojsku. Jakou byla tehdejší soldateska, jest obecně známo a bylo

1648 od nás obšírně na mnohých místech*) pověděno. Vojáci toužili jen po lupu a nasycení svých zvířecích chtíčů: k tomu byla jim každá příležitost vítána. Jest známo, že ani vojevůdcům zhusta se nepovedlo uvésti pořádek a kázeň do rot žoldnéřských a tím méně mohl toho docíliti kněz anebo světský člen reformační komise. A přece všecky výstřednosti soldatesky přirozeně spadaly na vrub komise, jejímiž průvodčími byli vojáci. Další nesnáz, z téhož zdroje plynoucí byla, že lid vida nenáviděné vojsko, od kteréhož tolik protivenství zkoušel po celou dobu války, byl tím rozhodněji zaujat proti katolickému náboženství; tlak hmotné síly, budil protitlak, a z toho potom z pravidla přišlo k násilnostem.

Cizina přitom také nezahálela. Okolní sousedé měli z toho prospěch, když docházelo v Čechách pro náboženství k rozbrojům, protože lid prchal ze země a usazoval se u nich. Hustota obyvatelstva ve království Saském jest až do dneška dokladem toho, jak panovníci této země dovedli těžiti z náboženství pro hmotné interessy svých států. Nescházelo tudíž v Čechách nikdy
1650 pounkatelů. Z r. 1650, tedy právě z doby, než nová reformační komise započala činnost, máme positivní doklad, že zemský správce z Lužice (saské) vyslal do Čech lidi, aby pobuřovali nekatolíky před hrozící protireformaci a tím je přiměli k útěku do ochrany saské. Sám císař musil lužickému správci pohroziti, aby pobuřování přestalo.**)

Zkrátka, z celého průběhu katolické reformační činnosti po r. 1648 jest viděti, že kde působili missionáři sami, odbývala se věc klidně,

*) Viz ku př. Dějiny Ferdinanda III. (1637—1648.)
**) Viz článek p. Menčíkův, Z dějin reformace katolické r. 1650, svrchu častěji citovaný.

kam přišla komise s vojskem, že docházelo 1648
k bouřím a nebo k — pokrytectví. Selský lid naučil se oklamávati kněze i vojáky; podrobil se na oko všemu, ale v srdci zůstával tím houževnatějším a zatvrzelejším. Povaha obecného lidu obojetností a pokrytectvím brala zkázu; stopy toho patrny jsou na mnoze až do dneška.*)

* * *

Podle nařízení a instrukcí v předešlé kapitole vyložených začato se systematickým obracením lidu na katolickou víru po celých Čechách, avšak zvláště a nejrozhodněji ve kraji Hradeckém. Odtud totiž docházely již během roku
1650 nejhorší zprávy a sice jak od hejtmanů 1650
krajských, tak od farářů. Dle nich ze 54 panství toliko 11 bylo katolických úplně, 10 jich bylo částečně nekatolických a 33 téměř úplně kacířských; z několika panství vůbec zprávy nedošly, což bylo zajisté důkazem, že stav katolického náboženství byl tam velmi špatný. Nejvíce kacířů bylo na panstvích: Žacléři a Žírci, Radimi, Pecce, Solnici, Kumburku, Oulibicích, Velíši, Kopidlně, Smiřicích, Hostinném, Náchodě, Opočně, Novém městě nad Metují, Žamberku, Sejfech (Hermannseifen), Vlčicích, Branné, Jilemnici, Vrchlabí, Hořicích, Černikovicích, Vamberce, Potštýně, Chlumci, Rohoznici, Aberšpachu, Chvalči, Poličanech, Starých Bucích, Maršově, Malých Bukovinách a Smidarech. — Z králov-

*) Promluvil jsem šířeji o této věci ve svých „Dějinách prostonárodního hnutí náboženského v Čechách" (1887). O něco později tytéž resultáty následkem týchž příčin konstatuje o obyvatelstvu Hornorakouském Th. Wiedemann v zajímavém spisu „Die religiöse Bewegung in Oberösterreich und Salzburg beim Beginne des 19. Jahrhunderts" (Insbruck 1890). Podám o něm na jiném místě obšírnější zprávu.

1650 ských měst kraje Hradeckého všecka byla katolická, jen Bydžov velmi pochybný. Na četných panstvích kraje měly vrchnosti nekatolické správce a úředníky, jako v Náchodě, v Novém Městě nad Metují, ve Vlčicích, v Branné i Jilemnici a ve Smidarech. Mimo to spočtěno, že žije v Hradeckém kraji dosud 38 šlechtických rodin (asi o 60 členech) úplně nekatolických. Víme ostatně, že nekatolickým stavům dávaly se zhusta delší lhůty, než nařízení dopouštěla a že sám starý Vilém Slavata za mnohé šlechtice se přimlouval, aby ze země se nevyháněli: kdo k otcovské zemi tak přilnul, že přese všecky rozkazy zdráhal se ji opustiti, ten jistě po delších odkladech stal se katolíkem.

Císař projevil velikou nelibost nad tak velikým počtem nekatolíků, zejména ostře vytýkal, že na Opočensku, Novoměstsku a Smiřicku zdržuje se tolik kacířů. — Zvláštními dopisy pokáral ty šlechtice, na jichž panstvích se dosud zdržovali kněži nekatoličtí; tak jmenovitě knížete Václava Eusebia Lobkovic, na jehož statku Byšicích predikant veřejně pořádal schůzky věřících nekatolíků.

Za generálního komisaře reformačního pro celé Čechy ustanoven Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu a za duchovního komisaře přidán mu k návrhu kardinála Harracha Rudolf Roder z Felsburku, probošt ve Staré Boleslavi. Platu jim vyměřeno 300 zl. měsíčně a sice z komory české; k ruce přidán jim přísežný notář se 30 zl. měsíčního platu. Instrukce vydána
1651 pro ně dne 25. října 1651, v níž se nařizovalo, aby se odebrali osobně napřed do Hradeckého kraje, zvláště na panství Opočenské, Novoměstské a Smiřické, aby vyšetřovali stav far a počet katolického duchovenstva, pak počet katolíků a kacířů po panstvích, i překážky, které obratům ve víře v cestu se staví.

Dříve ještě, než vládní komise reformační 1651
započala činnost svou, některé vrchnosti jaly se o své ujmě, dle posledních patentů a nařízení císařských, užívati přísnějších prostředků proti nekatolickým poddaným, aby je obměkčili a obrátili. Nekatolický lid však se vzbouřil. Již v březnu vypuklo povstání ve Vrchlabí, kteréž odtud s velikou rychlostí rozšířilo se jednak do Žacléřska, jednak do Branné, Jilemnicka, Smiřicka a Poděbradska. Nekatolíci utíkali houfně do Slezska, aby reformaci se vyhnuli. To však vrchnosti těžce nesly, protože ztrácely mnoho poddaných. Proto celním úřadům při hranicích přikázáno, aby zběhlé poddané zadržovaly a přes hranice nepouštěly; velitelům císařských posádek ve Slezsku poručeno, aby obyvatelům království Českého, jichž poddaní do Slezska utekli, při vyhledávání a navracování jich byli nápomocni.

V těchto okolnostech vidělo se býti nutným, aby reformační komise pro bezpečnost před vzpourami lidu dostala vojenský průvod 50 dragounů s jedním důstojníkem. Vojáci měli mimo to ještě zvláštní ze starších patentů a nařízení vyplývající úkol. Kde totiž komise pro houževnatost lidu musila déle se zdržovati, tam dragouni na útraty tvrdošijných kacířů tak dlouho musili býti opatřováni stravou a denní pokutou po 4 krejcařích pro každého muže, pokud odpor nekatolíků nebyl zlomen. V případě většího odporu bylo nejbližším velitelům posádek rozkázáno, aby ihned poskytli tolik pomocného vojska, mnoholi komisaři budou si přáti. Vláda nezapomněla sice do instrukce dodati, že jest povinností důstojníků, aby při všech těchto případnostech udržovali přísnou kázeň: ale stará zkušenost učila, že toho druhu rozkazy nebývaly pranic platny, protože vojsko nedalo si poroučeti, a protože důstojníci, berouce z vo-

1651 janských loupeží zhusta lví podíl, o pořádek pranic se nestarali.

Reformační komise hned na podzim roku 1651 započala činnost svou a sice prvně v kraji Hradeckém. Proboštu Roderovi kardinál ještě zvláště rozkázal, aby dobře přihlížel ke krajinám, do nichž bude potřebí na stálo posílati missie. — Missionáři již před příchodem komise ve mnohých místech, z pravidla bez příkrostí a se zdarem, pracovali. Oktavián
1650 Piccolomini od r. 1650 měl dva kněze z řádu jesuitského na panství Náchodském. Vilém hrabě Lamboy osobně přijel z Nizozemí do Hostinného a uvedl sem r. 1651 jesuity jakožto missionáře, chtěje aby ponenáhlu vznikla v Hostinném kollej řádu Ježíšova, z čehož však nebylo nic, pro veliké hmotné oběti, které Lamboy buď dáti nemohl, nebo nechtěl. Spokojil se potom s klášterem františkánským, jehož zařízení mnohem méně stálo *). — Ve Vrchlabí činnost missionářů a rozhodnost dědičného pána Pavla hraběte Morzina spůsobila selské povstání svrchu vzpomenuté, kteréž teprve Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu brannou mocí upokojil.

Nebylo zkrátka panství, kde by již před příchodem komise reformační nebyly působily missie. — Všude se jim stejně nedařilo. P. Jiří Holenius poslaný do Branné někdy z jara 1651, do září neobrátil více než 70 duší, a vinu toho dával hejtmanovi panství Václavu Wedrichovi, kterýž sám kacířem byl a tudíž sedláky k víře katolické nenutil. Místní farář ve Branné prý dobře věděl, jak věci stojí, ale musil mlčeti, protože s hejtmanem panství, kterýž měl velkou moc při dvoře kardinála Harracha **), nechtěl

*) Životopis Lamboyův od H. Hallwicha v Allg. d. Biographie.

**) „In aula Suae Eminentiae" praví se v referátu

utkati se nepřátelsky. Proti této zprávě, stojí 1651
jiná, od panství samého podaná, v níž se praví, že již v květnu 1651 všem sedlákům nařízeno, aby dostavili se do vrchnostenské kanceláře v Branné. Ale nepřišel nikdo jen rychtář z Vichové. Poručeno tedy, aby v každé vesnici všickni obyvatelé se sešli u rychtáře, že hejtman sám k nim přijede. To sice částečně se provedlo, ale o katolické reformaci nechtěl nikdo slyšeti; mnozí lidé, zejména z Poniklé, Křelic, Štěpanic utekli raději do lesů a hejtman panství nevěděl si prý rady.

Viděti z tohoto, podrobněji vypravovaného příkladu, jakého druhu nesnáze missionáři měli. Celkem však činnost jejich byla plná velikých výsledků. Vydán pro ně — mezitím co již reformace se prováděla — velmi pěkný list od kardinála Harracha (1652, 20. března), v němž 1652
se označoval způsob, jak by si počínáno býti mělo při obracování nekatolíků. Význačná místa jsou v něm tato: „Ať rozpomenou se tedy (missionáři) na vznešenost duší i chybujících, které ráčil Kristus Pán předrahou krví svou vykoupiti. Duše bludem zastíněné nechať doporučují Pánu Bohu, obzvláště na modlitbách prosebných a při obětěch, aby byly hotovy zříci se bludu svého a jeho želeti. Tak obcujtež s kterýmikoliv jinověrci, aby bylo na bíledni z otcovského a bratrského se chování, jež sdruženo býti má s pokorou a trpělivostí, že vše děje se z toužebností po spáse, cokoliv se počíná s nimi. Snažlivě ať o to dbají a péči mají těch osob, které vzdáleny jsouce osad farních, nemohou pohodlně účastenství bráti na posvátných kázáních proto,

---

o tom chovaném v archivu Harrachovském. — Panství Branná patřilo totiž sirotkům po Ottovi Fridr. hraběti z Harrachu. — Z téhož archivu ještě mnoho jiných podrobností jsem čerpal a doleji vyprávěti budu.

1652 že dni života svého tráví uprostřed lesův a rolí. Nechať vedou si opatrně i rozšafně v rozhovoru a střeží se, aby přílišnou horlivostí v činech aneb slovech nedali se unášeti; v úkonech svých ať zachovávají slušnou obezřetnost, vyznačují se zbožností a čistým svědomím a tak příkladem života svého táhnou jinověrce k náboženství katolickému. Nechať nikdy nevystupují z mezí skromnosti a mírnosti i varují se dávati příležitost špatného příkladu. Zůstávejtež v místě vykázaném, nepřecházejtež z místa na místo, přestávejtež na určeném podílu výživy, neobtěžujtež úřady světské, nebuďtež nikomu za obtíž, tím méně jinověrcům*)."

Vedle těchto všeobecných slov, plných ušlechtilého zápalu, mírnosti a proseb, udílela se missionářům rozsáhlá právomoc, co se rozdávání svátostí a vyhražených případů zpovědních dotýče; ze všech hříchů směli rozhřešovati, vyjma trestu výslovně ustanoveného pro ty, kdož násilně by ruku vložili na kněze. Nejtvrdší ustanovení pastýřského listu bylo, že kacířské knihy mají se lidem bráti a buď býti ničeny anebo pro klášterní knihovny zachovány. Druhý případ byl zajisté lepší i rozumnější; proti prvnímu, t. j. ničení knih, vyslovili se přemnozí missionáři, jmenovitě Boh. Balbín. Jiní zase právě v této stránce činnosti missionářské spatřovali hlavní práci a zásluhu svou.

Většina missionářů působila již dříve v duchu kardinálova listu, kterýž stal se pak na dlouhá léta základem vší reformační činnosti, pokud moci duchovní se při ní týkalo. — Vycházeli nyní přemnozí missionáři ze řádu jesuitského, kapucínského, františkánského, augustiánského, pre-

*) Orig. listu nepochybně jest latinský; užil jsem českého překladu doslovně dle znění u Krásla, Kardinál Harrach str. 145.

monstrátského, benediktinského částečně i piaristického do všech krajů českých, aby provedli dílo státem i církví předepsané. Nejrozhodnější zřetel obrácen byl, jak praveno, do východních krajin českých, zejména do kraje Hradeckého, kterýž byl tehdáž podstatně větší, než za našich časů. Nadšeně velebí se od současníků missionářská a spisovatelská činnost jesuity Bridla v Hradecku, Chrudimsku, Čáslavsku a Boleslavsku; v pověsti muže svatého byl jesuita Adam Kravařský, kterýž toho času hlavně působil na Hradecku; v tomto kraji pracoval také Bohuslav Balbín, kterýž sám o tom prostosrdečně vypravuje*). 1652

R. 1650 dokončil B. Balbín studium bohoslovecké a byl vysvěcen na kněžství; ihned potom šel k vyzvání hraběte Františka z Kolovrat kázat nekatolíkům na panstvích Rychnovském a Častolovickém. V ustanovený den obesláni všichni sedláci, aby se dostavili na vrchnostenský úřad, aby byli o víře vyslechnuti a po případě poučeni. Ale nepřišel nikdo. Všichni uprchli buď do Slezska neb do blízkých lesů. Balbín tedy prošel veškeré farnosti na Rychnovsku, Častolovicích i Týništi a obrátil, jak vypravuje, více než 500 duší. Byl pro lidskost a šlechetnost povahy velmi oblíben; lidé při kázaních jeho zhusta propukali v pláč. Jednou přihodilo se mu v Rychnově, že při kázání nedobře citoval nějaký text ze svatého písma. Babička jakási poznala to a hlasitě chybu ka- 1650

*) O Kravařském viz Balbína Miscellanea decas I., lib. IV. pars 2 str. 139 atd. O své vlastní činnosti vypravuje Balbín tamže dec I. lib I. str. 123 a j. v. K tomu obšírný životopis Balbínův od F. Menčíka ve Světozoru 1888 str. 390 a násl. O jiných missionářích zpráv mnoho po různých místech. Důležitější literaturu snesl jsem v Dějinách prostonárodního hnutí náboženského v Čechách str. 44 a násl.

1650 zatelovu opravila. — Po dvou měsících odebral se do Vysokého a na Horku.

1652 V únoru 1652 přišel na panství Žamberecké, a obešel odtud všechny důležitější fary a vesnice v okolí (Kunvald, Rybnou, Klášterec, Doudleby, Jelení). Prospěly mu již výborně jeho vědomosti historické. Když podařilo se mu přesvědčiti protestanty a bratry české, že v starých dobách celé Čechy byly zemí katolickou, podali se mu všickni, celkem asi 1400 duší. I město Žamberk celé ke katolictví bylo obráceno r. 1652, hlavně osobní vlídností a rozšafností Balbínovou. Jen kněz protestantský, který se toho času v Žamberce zdržoval, neobrátil se, nýbrž podstoupiv s Balbínem bezvýslednou hádku náboženskou, odešel pryč do Skalice v Uhrách. S knězem Václavem Píseckým pokoušel se Balbín také o obraty na panství Novoměstském, kdež protestantský lid byl zvláště houževnatý. Úspěchy jeho byly zde ovšem neveliké.

Tak jako vypravuje Balbín o sobě, chodilo to také na jiných místech, kde jen missionáři byli činni; kde však lid byl houževnatější a musila přijíti reformační komise s vojskem, tam došlo k novým dragonádám. Pověstný doklad, jak toho druhu reformace se prováděla, máme na panství Opočenském*). Pět měsíců pracoval zde Adam Kravařský s pěti nebo sedmi soudruhy, ale výsledek se nedostavoval. Bylo tudíž celé panství obklíčeno 50 dragonny a 60 mušketýry od pluku Waldštein-

*) Jest o tom psáno na mnohých místech. Vedle spisů svrchu (str. 149) citovaných dodati sluší ještě vlastní vypravování Kravařského u Balbína, Miscell. l. c. str. 141, 142, kdež ovšem o účastenství vojska se nemluví, a pak archivní příspěvky Fr. Dvorského v Památkách VII. 294—302." — Obšírné výtahy z Balbínova životopisu Kravařského čtou se ostatně také u Krásla str. 118 a násl.

ského a když se to stalo, sehnal hofmistr panství 1652
Opočenského Cyril Geer všechny sedláky do Opočna a sice s pomocí 60 mušketýrů domácích. Zde kázali jim missionáři a napomínali je s největší horlivostí i výmluvností. Lid vida nezbytí poddal se. Uprchnouti nebylo možno, prohlásiti se ještě teď za nekatolíky velmi nebezpečno. I přistoupilo veškeré obyvatelstvo k víře katolické v počtu kolem 6000 duší *).

Podobným způsobem provedla se pak reformace katolická všude tam, kde missionáři sami nestačili, jmenovitě na panstvích Novoměstském, Náchodském, Smiřickém, Vrchlabském, v Branné a j. Ale byly to přestupy z velké částky vynucené, a tudíž pokrytecké, kteréž neměly dlouhého trvání, nezůstal-li po odchodu reformační komise v dotyčné krajině nebo panství výborný kněz, který by byl lid ponenáhlu utvrzoval v tom, co násilně mu bylo vnuceno. Kde byla hned potom spořádaná správa církevní, tam z pravidla, již ve druhém koleně, přilnul lid k náboženství dříve nenáviděnému velmi horlivě a vroucně. — O Kravařském se vypravuje, že majitel panství Opočenského hrabě Colloredo ve vítězoslávě dovedl ho do Prahy, když

*) Udaje rozcházejí se mezi 5558 a 6040. — Máme troje vydání statistiky o nekatolických poddaných obrácených, neobrácených a ze země uprchlých, ale bohužel cifry dosti zhusta se nesrovnávají. Pověděl jsem o tom více v „Dějinách prostonárodního hnutí“ str. 45 a 46. — Vydání statistických dokladů pochází od Dvorského (Památky VII., 294—302), od J. Svobody v Časopise katolického duchovenstva 1875, str. 440—442 a od Bílka v Č. Č. Musea 1881 str. 71 a 231. Vedle toho některé jednotlivé udaje najdou se u Rieggra, Materialien zur Statistik I. 81, u Zoubka, Náboženské poměry na Poděbradsku Č. Č. Musea 1878, ve feuilletonu Menčíkové v Nár. Listech 1887 č. 210—212 a j. v. Hleděl jsem srovnáním všech těchto zdrojů dosíci správnosti, a kde to jinak nešlo, přidržel jsem se „zlatého středocestí“.

1652 provedl obrat na jeho panství: ale kdo zná další náboženské osudy této krajiny po celé 17. a 18. století, přisvědčí mi, že r. 1652 nebylo k triumfu příčiny.

Celkem počítalo se, že před příchodem reformační komise bylo v kraji Hradeckém nekatolíků přes 52 tisíc; z těch obráceno po dobrém i po zlém asi 46 tisíc, do Slezska uprchlo jich přes 5 tisíc, a přese všechnu práci smýšlelo veřejně po nekatolicku i na dále 560 osob. Tito nejhouževnatější byli zejména z panství Novoměstského, Chlumeckého, Hořického, Brandejského, Černikovského, Maršovského a j.

Největší počet na víru obrácených kacířů byl, vedle svrchu vzpomenutého panství Opočenského, na panstvích Poděbradském (850), Smrkovickém (949), Náchodském (4433), Velišském a Kopidlenském*) (1337), Kumburském a Oulibickém**) (2436), Dymokurském (977), Hostinském (1044), Novoměstském (1514), Chlumeckém (975), Lomnickém (684), Vlčickém (965), Hradištském a Heřmanickém (803), Smiřickém (3658), Hořickém (1536), Vrchlabském (2360, dle jiných 2800), Brandýsském nad Orlicí (508), Černikovickém (1081), Maršovském se Starými Buky (920), Vamberském a Potenšteinském (1029), Branském a Štěpanickém (1572), Jilemnickém (780), Poličanském (595), Smidar-

*) Krásl (str. 148) vypravuje, že v Libáni a některých okolních vesnicích (jichž jména však správně neuvádí) zdržovali se a tajné schůzky odbývali bratří Pecinovští t. j. Mikulášenci. Údaj tento stál by z mnohých příčin za bližší objasnění.

**) Nejrozhodněji chovali se poddaní v Libštátu, a nepodali se dříve, pokud 27 předních sousedů nebylo zatčeno a do Jičína odvedeno do vězení. Tam se teprv obrátili a brzo po nich celá ostatní osada 300 obyvatel čítající. — Z pozdějších událostí jest však patrno, že tento obrat byl neupřímný a toliko na oko učiněný.

ském (589), Starkovském (561), Třeboučeveském s Vinicí i Sádovou (655) a v městě Novém Bydžově i poddaných vesnicích (675). 1652

Některé věci ovšem ve zprávě komisařů a ve statistických dokladech překvapují. Víme ku příkladu určitě, že na jesuitských panstvích Žirci a Žacléři dle roku 1651 provedeného 1651
sčítání bylo: v Žirci 843 katolíků, 74 nekatolíků, v Žacléři 15 katolíků, 1209 nekatolíků. Zpráva však udává na obou panstvích na víru obrácených 202, uprchlých ze země 583, a neobrácených kacířů, kteří v zemi zůstali 11, tedy čísla nepoměrně menší, než by se dle sčítání z r. 1651 očekávati mělo. Podobných neshod jest více. — Do Slezska prchalo nejvíce lidí právě z těch panství, kteráž vykazují největší čísla obrácených. To platí z pravidla; výminka jest jen tam, kde jako v Opočně celé panství záhy bylo obstoupeno vojskem a nikdo uprchnouti nemohl. To byl také způsob, který vrchnostem dosti mnoho se líbil; jinak přemnozí páni bránili se katolické reformaci ze strachu před ztrátou poddaných. Zejména víme to o hraběti Pavlovi Morzinovi, majiteli panství Vrchlabského, kterýž nedávným povstáním lidu beztoho dost utrpěl. — Bylo dlouhého přemlouvání třeba, než dovolil reformaci prováděti, a když mu uteklo 372 poddaných (horníků), vymohl si jejich návrat a zároveň také list císařský, aby s nimi mírně bylo naloženo a jen povlovně ve víře katolické byli vyučováni.

Zkušeností nabytých při reformaci kraje Hradeckého užilo se také již na sněmě českém, kterýž se sešel v prosinci 1651 a trval až do března
1652. Učiněná na něm další opatření proti pod- 1652
daným pro víru do jiných zemí utíkajícím, nařizovalo se vrchnostem, že mají právo i povinnost obraceti na víru nejen své poddané, ale i cizí, jmenovitě takové, kteří, aby se vyhnuli pravé

1652 víře, z jednoho panství na druhé přebíhají. — Co pak se týkalo kontrolly nových katolíků, mělo se především přihlížeti, aby chodili ke zpovědi a ku přijímání. Dle resoluce ze dne 9. dubna 1652, hejtmanům krajským příslušelo, aby k tomu napomenuli a vedli osoby stavovské, magistráty a vrchnosti byly poučeny, aby dbaly toho u svých obyvatel a poddaných*). — Zatím reformační komise v únoru 1652, když dílo v Hradeckém kraji bylo dokonáno, obrátila se do kraje Boleslavského.

11. Katolická reformace v ostatních krajích českých.

Na místě Mikuláše svobodného pána ze Schönfeldu jmenován byl reformačním komisařem pro Boleslavsko Jan Karel Příchovský z Příchovic. Ostatkem se pranic nezměnilo. Jen postavení komise tím bylo horší, že obyvatele před ní prchali ne do Slezska, odkudž poměrně snadno bylo je možno donutiti k návratu, ale do Sas, kdež s otevřenou náručí byli přijímáni, aniž zpět původním vrchnostem byli vydáni. Již
1650 14. března 1650 saský kurfiřt vydal nařízení o přijímání emigrantů a rozsazování jich po své
1652 zemi, kteréž r. 1652 (22. června) bylo doplněno přípisem k radě města Žitavy, aby uprchlíky z Čech z milosrdenství přijímala do svazku obecního a nehleděla k přísnému znění obecních statut, protože uprchlíci pro náboženství opouštějí vlast a zasluhují, aby trpký osud jejich nebyl příliš stěžován **).

*) Současné sněmovní snesení a Riegrovo Zřízení krajské str. 305 poz. 40.

**) Peschek Gegenreformation II. 467. — Jiné podrobnosti ve zpravách jesuitů (jmenovitě P. Stepha-

Missionářům i komisařům reformačním práce 1652
také tím byla stížena, že právě na panstvích pohraničních, odkud útěk do Sas byl velice snadný, většina panských úředníků rovněž smýšlela po luteránsku. Páni, aby udrželi poddané, musili trpěti kacířské hejtmany a správce na zámcích. Pokud však ti byli ve službě, nedalo se ve prospěch katolického náboženství pranic učiniti. Komise reformační postarala se, hledíc k celé řadě nařízení a patentů v této příčině, o jich odstranění. Když toho dosáhla nejen v kraji Boleslavském ale i také ve všech pohraničných panstvích kraje Litoměřického, přestupovalo pak dosti lidí ke katolictví, ale kde to bylo možno ještě více jich prchalo.

Celkem spočetlo se v Boleslavském kraji něco přes 37 tisíc kacířů; největší počet jich byl v krajině pohraničné. V Liberci ku př. 28 usedlých měšťanů hlásilo se ke katolictví, všichni ostatní byli protestanti. Největší počet na víru obrácených kacířů byl ve vesnicích k Brandýsku náležejících (666), pak na panstvích: Kosmonoském (561), Kostském se Sobotkou (1094), Doubravickém (628), Mnichovohradištském (930), Turnovském (903), Svijanském a Skalském (2300), Rohozeckém, Semilském a Maloskalském (2349, dle jiných 2838), Dubském s Hodkovickým (1187), Grabšteinském (1132), Libereckém (1213), Fridlandském (1586), Bělském s Kuřívodou (722), Navarovském (741), Dörfelském

nidesa) vydaných od F. Menčika v Nár. Listech 1887 č. 238 a 240 (viz článek Jesuitenberichte über die Gegenreformation in Nordböhmen. Nord. Excurs. Club X. 295), u P. A. Frinda, Die Protestantisirung und Rekatholisirung des böhm. Niederlandes, (programm Litoměřického gymnasia 1856), u Svobody, Katolická reformace II. str. 8., u Rohna, Reichenberger Chronik, v Jahrbuchu Comotovia IV., u Bernaua, Der politische Bezirk Dauba a j. v.

1652 (585), Dokském (744), Wartenberském (573), Lemberském (538), Mimoňském (877) a Jabloneckém (505). V městě Mladé Boleslavi shledáno ještě 233 kacířů, ale vedle nich již také mnoho nově přistěhovalých katolíků, většinou národnosti německé, kteří přáli si, aby jim byl ustanoven kněz, kterýž by jim po německu kázal. Za hranice uteklo lidí přes 11 tisíc, z čehož hlavní podíl připadl na Fridlandsko (5575), a na panství Rohozec, Semily a Malou Skálu (2345). Na Semilsku zavinil to hejtman panství. Před příchodem missionářů svolal rychtáře a konšely ze všech 33 vesnic panství a dal je zavříti. Jedva se to rozhlásilo, uprchlo všecko ostatní obyvatelstvo v počtu 1300 lidí do lesů a do ciziny. Někteří vrátili se potom dobrovolně, jiní od vojáků byli schytáni, nazpět přivedeni a ponenáhlu obráceni. Protestantů, kteří v zemi zůstali a nepoddali se, byl na Boleslavsku počet velmi malý; udává se 79 v pramenu jednom, toliko 8 v pramenu jiném. — Ale přílišný útěk z pohraničných míst a stesky i žaloby kurfiřta saského, že ani jeho poddaní se nešetřují, byly příčinou, že vydána zvláštní resoluce (1652, 6. dubna), aby reformační komise v místech pohraničních vykonávala úkol svůj bez vojska, bez exekuce, jen po dobrém. Následkem toho přemnozí, kdož před příchodem komise uprchli, navraceli se domů a dlouhá léta potom pracováno, než víru katolickou přijali.

Z Boleslavska postoupila reformační komise do kraje Litoměřického. Zde před jejím příchodem mnozí majitelé statků a missionáři horlivě pracovali, tak že většina panství byla již katolická. K bouřím selským přišlo pro náboženství v Týnci (1652), statku to děkana Litoměřického, ale povstání nenabylo větších rozměrů; poddaní žádali toliko kardinála Harracha, aby se jich zastal, což on odmítl. Horší průběh

mělo povstání v Benešově, a pak na statku 1652
Šonvaldském, kterýž patřil generálnímu komisaři reformačnímu Mikulášovi ze Schönfeldu. Sem bylo potřebí poslati 150 mužů vojska, než nastalo upokojení. Pán ze Schönfeldu počínal si dle všeho velmi tvrdě, protože mnoho poddaných do Sas utíkalo. Totéž dělo se také z panství Benešovského.

Nejhorší byly poměry na panstvích Šluknovském, Rumburském a Hanšpašském*). V Rumburce a spojeném s ním Warnsdorfě již r. 1650 pracovali jesuitští missionáři, 1650
ale celkem až do r. 1652 jen 260 osob přistoupilo ke katolictví, asi 400 jich uprchlo a přes dva tisíce zůstávalo nekatolickými. Katoličtí faráři v Rumburce a v Hanšpachu, teprve snad z jara 1652 sem dosazení, užívali při křtu jazyka německého (ne latiny), dávali věřícím píti z kalicha a ve všem přidržovali se rituálu Budyšínského, tvrdíce, že tamějšímu děkanovi jsou podřízeni a ne arcibiskupovi Pražskému. Z těchto nesrovnalostí těžili ovšem hlavně kněží protestantští, kteří kolem sebe denně shromažďovali vždy větší počet stoupenců. Ti, kdož do Sas prchli, přes tu chvíli se navraceli, aby své domy a pole zhlédli, při čemž se zdá, že sousedy k odporu podněcovali. Protestanti, v zemi zůstavší, prohlásili pak veřejně, že všickni ze země odejdou, budou-li nuceni jíti ke zpovědi. Následkem toho, že byli jako na skoku, nevzdělávali polí a neodváděli vrchnosti povinné dávky. V této situaci přišla reformační komise.

Majetník oněch tří panství, Karel Adam hrabě z Mansfelda, žádal tudíž císaře o delší lhůtu, aby o poddané nepřišel; byla mu svo-

*) Bohužel se zprávy (z místních archivů) u Frinda (l. c) s relací vydanou u Krásla (141) ve věcech dosti podstatných neshodují.

1652 lena, a komisařům reformačním nařízeno (1652, 13. dubna), aby v kraji Litoměřickém při pomezí zastavili reformaci jako se stalo v kraji Boleslavském. Komise tedy odebrala se dále. Hrabě Mansfeld chopil se věci sám. Kázání a činnosti církevní ujali se jesuitští missionáři, donucování světského hejtman panství Jan Jiří Otto. Byl to urputný člověk, který znal jen bití, vězení a jiné horší tresty (ku př. přikování k trdlici). Obrátil tím způsobem během
1653 r. 1653 970 lidí na panství Rumburském; ostatní se nepoddali, ač jednotlivci po 4—10 nedělí byli vězněni. Aby poddaní neutekli, bývali s pomocí vojska v noci jímáni a vězením k přijetí katolické víry nuceni. Uprchlo jich však přece dosti mnoho.

V Žateckém a Loketském kraji, kamž se reformační komise z Litoměřicka obrátila, ukázala se v plném světle nesprávnost úředních udajů krajských hejtmanů. Ti totiž ve zprávě své (22. čer-
1651 vence 1651) tvrdili, že byla sice tři panství (Přísečnice, Neydek a Heinrichsgrün) úplně luteránská a Červený Hrádek z většího dílu nekatolickým. Ale hejtmani prý způsobili již takový obrat ke katolictví, že jen 114 lidí uteklo do Sas, a jen 141 zůstává v kacířství. Sotva však reformační komise přišla, shledala, že tomu tak není. V Přísečnici bylo 553 nekatolíků, z nich teď 448 se obrátilo, 26 uprchlo a 76 při víře vytrvalo, v Hauenšteině a Kupferberku 115 protestantů zůstalo při své víře a jen 26 se jich obrátilo, v Neydeku shledalo se 1170 kacířů, z nichž 127 prchlo, jen 231 se obrátilo a 812 zůstalo při svém. V Červeném Hrádku 314 lidí přestoupilo ke katolictví, 79 jich uprchlo, 9 zůstalo. V Heinrichsgrünu nalezeno 1073 luteránů, z nichž 409 obráceno, a 664 nechtělo o změně ve víře ani slyšeti. Poněvadž byli to horníci, nařízeno od císaře, aby se s nimi mírně

nakládalo a nebyli násilím k víře nuceni, aby 1652
neuprchli. To se také provádělo, tak že jen 4 lidé z panství toho do Sas odešli.

Komise netroufala si, hledě k pohraniční poloze kraje, rázněji vystupovati, a rozkazy vládní také v tom smyslu přicházely. Následkem toho o celou řadu panství ani nezavadila, spokojivší se zprávou hejtmanů, že tam nekatolíků není. Z udání Tachovského děkana, který koncem r. 1652 Loketský kraj, jakožto vikář, prohlížel, vychází na jevo, že postavení katolických farářů bylo zde velmi zlé; trpělit přemnoho útisku od patronů. Z kraje Žateckého opět přicházely stesky na liknavost mnohých vrchností ve věcech víry; jmenovitě žalováno na majitelku Nepomyšle, paní Kvestenberkovou. Zajímavo jest, že i také v královských městech Žatci a Lounech našel se poměrně dosti veliký počet nekatolíků. Celkem obráceny ke katolictví skoro 2000 obyvatel, a něco málo menší počet (1736) zjevných protestantů zůstalo v zemi; obrácení jejich a pak těch nekatolíků, kteří spočteni nebyli, protože komise se o nich nedozvěděla, musilo býti ponecháno budoucnosti.

Loketský kraj byl ještě v jiném směru velmi povážlivý *). Již svrchu (str. 152) zmínil jsem se, kterak následkem nařízení ze dne 1.
února roku 1650 velká část protestanského 1650
obyvatelstva z Jachymova, Blatna a Božíhodaru

*) Užil jsem v hořejším i následujícím vypravování rozsáhlého materiálu z archivu arcibiskupského a místodržitelského, (na mnoze dle opisů chovaných v archivu zemském v Praze). Mimo to viz: Bílek, Die Gegenreformation in den Bergstädten des Erzgebirges 1623—1678. v Mitth. des Ver. f. Gesch. der D. in Böhmen XXIII. (1884). Jest to rozšířený výklad toho, co podáno v Č. Č. Musea 1881 str. 226. Vypravování Kráslovo (str. 142—145) srovnává se s Bílkovým místy až do nejmenších podrobností.

1650 prchla do Sas. Když příkré nařízení bylo zastaveno, navrátili se někteří; s jinými, zejména s lidem hornickým, vyjednával císařský vrchní správce dolů Jachymovských Jan Jakub Kuttner, ale uprchlíci kladli za výminku, aby zaručila se jim úplná svoboda svědomí a osvobození ode všech poplatků. Po velikých obtížích se v letě r. 1650 z valné části vrátili.

Nejvyšší mincmistr král. Českého známý nám již Mikuláš svobodný pán ze Schönfeldu, objel brzo potom všecka horní města v Krušných Horách a podal 6. října 1650 zprávu, že jsou úplně nekatolická, jmenovitě Jachymov, Božídar, Blatno, Bleistadt, Abertham, Jungenhengst, Vejprty, Český Wiesenthal, Slavkov a Schönfeld. V Slávkově byl usazen farář neznalý jazyka německého; většina hornického lidu však byla německá a tudíž farář s nimi nic nepořídil.
1651 Katolická městská rada potom (1651, 16. srpna) prosila u arcibiskupa o jiného kněze. V Jachymově shledáno jen 9 katolických měšťanů, ale dva z nich požívali tak špatné pověsti, že nemohli do rady městské připuštěni býti; dáno tam tedy jen sedm zbylých katolíků, a ostatní členové musili býti vybráni z protestantů. — V lednu 1651 sděloval již Schönfeld, že přičiněním Jachymovského děkana 82 měšťanů přijalo víru katolickou a 40 jiných tak učiniti slíbilo. Za to se ženami prý byl veliký kříž, neboť těch získáno jenom 9.

Také obyvatelé Aberthamu a Jungenhengstu byli ochotni k poučování náboženskému; ale neuprosně houževnatými zůstali Blatenští a Božidarští. Na základě toho vydán rozkaz (13. února 1651), aby „predikanti" byli schytáni a dodáni do vězení do Prahy, kdežto děkanovi Jachymovskému zvýšila česká komora plat. On ale byl by si raději přál, kdyby do Blatna i Aberthamu byli se dosadili faráři. — Hned

potom dostal Schönfeld nařízení (28. února 1651), 1651
aby pokračovalo se v reformaci jen prostředky mírnými, a kdo by se vystěhovati chtěl, aby se mu to povolilo.

Majitelé panství Kraslického, páni ze Schönburka, byli luteráni a sídlili v Sasích. Jeden z nich (Jiří Arnošt) byl roku 1652 1652
rektorem university v Lipsku. Ti naprosto nechtěli nutiti poddané své k víře katolické a v obšírném přípisu k císaři dokazovali, že v Kraslici jaktěživi katolíci nebyli, a město nikdy pod právomoc arcibiskupa Pražského nepříslušelo. Kurfiřt saský přimlouval se rovněž za ně. Následkem toho panství Kraslické z reformace katolické vyňato, ale dosazen tam r. 1652 katolický farář. Majetníci panství odepřeli však dávati mu plat a musil býti živen od české komory. Do r. 1655 přivedl k víře katolické 1655
toliko 12 osob.

Za těchto okolností měla reformační komise v horních městech velmi těžké postavení. Sotva že roku 1652 přišli do nich dva jesuité z kol- 1652
leje Chomútovské, majíce sebou k své ochraně i také k ubytování u kacířů něco vojska, zvedalo se veškeré měšťanstvo na útěk do Sas. Z Jachymova prchlo 854 usedlých měšťanů a horníků, z Českého Wiesenthalu všecko obyvatelstvo až do posledního muže. Kurfiřt saský přijal hornický tento lid s otevřenou náručí a založil proň ihned město zvané Johann-Georgenstadt, kteréž pak s doly císařskými silně soutěžilo.

Nastalo těžké vyjednávání, aby uprchlí lidé, bez nichž v dolech pracovati se nemohlo, se navrátili. Vrchní správce hor Jan Jakub Kuttner a nejvyšší mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu psali jim, a zaručovali, že vojáci v horních městech ubytovaní jim nikterak neuškodí; protestanti však odmítli, ukazujíce na to, že vojsko již jim vyhubilo majetek a že se strany úřadů neza-

1652 ručuje se jim svoboda svědomí. Se strany duchovní
rovněž útěku tolika pracovníků litováno, ale děkan
1653 Jachymovský v dopise k arcibiskupovi (1653
29. ledna) měl za to, že lidé prchají z Čech
do ciziny ne tak pro náboženství, jako pro
kruté dávky a daně, které na nich císařští úřed-
1654 níci vymáhají. O něco později (1654. 18. září)
vyslovil se v témže smyslu také Mikuláš ze
Schönfeldu. — Vláda v těchto okolnostech byla
nucena nařídíti reformačním komisařům, aby
od práce své zatím upustili, což se ihned
1653 stalo; jenom navrženo (roku 1653) opatření,
aby pro obyvatelstvo v Českém Wiesenthalu
a okolí zřídila se fara. Katolickou reformací
prováděli potom jen missionáři; toliko v Aber-
thamu zdá se, dle pozdějších zpráv, že užito
bylo 1654 vojska a násilí. Město tím způsobem
celé stalo se katolickým, ale ne na dlouho. — Po
odchodu komise rozprchlí obyvatelé z největší
1654 části se opět navraceli; v lednu 1654 bylo v Ja-
chymově ještě 140 domů prázdných a Božídar,
skorem úplně pustý, ale brzo potom se již zase
pracovalo a lidé začali vyhledávati své domky
a políčka. Jak mnoho lidí se navrátilo, pozná
se z pozdějších událostí a z velkého počtu ne-
katolických obyvatel, kteří bydleli v Jachymově
a okolí r. 1676 i v letech následujících*).

Dosavadní průběh reformační činnosti vedl
opět ke mnohým novým zkušenostem, jichž se
chopil sněm český, kterýž zasedal od 3. prosince
1653 1652 do 14. února 1653. Ukázalo se mezi jiným,
že jest ještě dosti panství, kde nekatolíci se
zdržují, aniž by vrchnosti jim v tom více pře-
káželi, než právě nejnutněji musili. Těm sněm

---

*) Rukopis dvorní knihovny vídeňské č. 8038, kterýž přichystal jsem k tisku (Relatio progressus in exstirpanda haeresi per regnum Bohemiae etc.), podá o tom bližší zprávy.

nařizoval, aby si do nejbližšího postního času 1653
opatřili faráře, nebo missionáře. O tyto bylo
třeba hlásiti se při místodržitelství, odkud uvedlo
se to v známost arcibiskupovi a on je ihned
poslal. Do nejblíže příštích Velikonoc měli
všickni kacíři býti tak vycvičeni, aby mohli jíti
ku zpovědi a přijímání. Nedbanlivé vrchnosti
byly povinny faráře živiti, pokud by neměl výživy z důchodů farních, a sice tak, že měl
denně dostávati jeden zlatý rýnský; missionářům
měla se zaplatiti cesta a dáno vedle toho vždy
dvěma missionářům po 1 kopě míšenské na den,
a to tak, že polovici zaplatiti měla vrchnost,
polovici nekatoličtí poddaní. Majitelé panství,
kteří by všech těchto nařízení nedbali, odsouzeni
sněmem k pokutě (dle starších nařízení) a sice
k určitému poplatku z každého nekatolického
poddaného. Peněz těchto mělo se užívati k opatření far *).

Z kraje Rakovnického, kde pracovala
reformační komise před prosincem 1652, nemáme 1652
bližších zpráv. Probošt Rudolf Roder doznával
jen, že kraj jest velmi zbědovaný a spustlý;
krajský hejtman, Jaroslav z Kolovrat, nedbal
mnoho nařízení o dosazení farářů, neboť sám
ve faře své kollatury měl za nájemníka — žida.
Vévoda Julius Jindřich sasko-lauenburský, pán
na Novém Strašecí, rovněž patřil k liknavcům,
kteří neprováděli, co vůči nekatolickým poddaným se rozkazovalo. Dle způsobu far a spustlosti kraje soudíc, reformační komise zanechala
marné na ten čas práce a počátkem prosince
odebrala se do kraje Plzeňského.

Kraj Plzeňský, katolické víře „vždy
věrný“, měl celkem poměry nejspořádanější. Dle
zpráv vikářů z r. 1651 bylo ve vikariátě Tachovském 18 a v Týnhoršovském 188 kacířů, kteří

*) Současný tisk sněmovního snesení z roku 1653.

1652 žili ve vesnici Chlumě a okolí. Také Domažlice toho času nebyly a nechtěly býti úplně katolickými a pak okolo Klatov jevilo se ještě hnutí kacířské. Jinak celý kraj byl u víře nejvíce jednolitý a co do církevní správy nejspořádanější. Komise dle všeho byla také brzy hotova. Za liknavého a neochotného vykonavatele vůle císařské ve příčině nekatolických sedláků poznamenala komise hraběte Trautmansdorfa, majitele Horšova Týna.

Z Plzeňska snad komise podívala se také do kraje Prachenského. Také o tom máme velmi sporé zprávy. Víme, že v krajině kol Prachatic působili jesuitští missionáři, a že zejména kázal a na víru obracel tam Bohuslav Balbín. Za město velmi kacířské pokládána Sušice. Ve vikariátě Prachatickém (říkalo se mu
1651 také Sušický) spočteno r. 1651 441 nekatolíků, z nichž 341 žilo ve farnosti Bohumilické, ku které náleželo 18 vesnic. O činnosti komise ve kraji nevíme však ničehož.

Z r. 1653 máme dosti hojných zpráv z krajů Slanského, Podbrdského, Vltavského, Kouřimského a Čáslavského. V kraji
1653 Slanském r. 1653 napočetlo se nekatolíků celkem 1601, z nichž podařilo se ke katolické církvi obrátiti 1314, a sice jmenovitě v Kamýku a okolí (106), na panství Roudnickém (318), Hornobeřkovickém (198), Páteckém (108) atd. Do ciziny anebo do lesů uprchlo před komisí 105 osob, mezi nimi všickni obyvatelé ze vsi Charvátce na statku Mšenském v počtu 30 osob. 182 prohlásilo jich ještě nyní, že zůstanou nekatolíky a z těch 97 bydlelo na panství Roudnickém. Stížnost byla na knížete Václava Eusebia z Lobkovic, že na panství Nelahozevském trpí nekatolíky. Podobná žaloba přišla na jeho úředníky také z Encovan (Litoměřicko) a z Vysokého Chlumce (Vltavsko), kdež sedláci, v naději

na milostivou vrchnost, co nejhouževnatěji missionářům odpírali. Kníže Lobkovic jim také dle možnosti a co nejdéle hověl. 1653

V kraji Podbrdském spočetlo se 1138 kacířů, a z nich se obrátilo 1109. Komise počínala si tam dle zdání místodržících poněkud kvapně; dostala tudíž naučení, aby postupovala pomalu od panství k panství; jmenovitě měla ostře zakročiti na panství Dobříšském a ve Mníšku donutiti vrchnost, aby obsadila faru. — Dobříšské panství nepodalo žádné výkazy o náboženském stavu; vědělo se, že celé jest kacířstvím prosáklé. Zdržovali se tam potají také dva nekatoličtí kněží, Řeřicha a Čermák; o těch dán rozkaz, budou-li chyceni, aby v poutech byli dodáni na Novoměstskou radnici do Prahy, což se tuším také stalo. Dobříšské panství však, když komise kraj opouštěla, ještě z velké části bylo nekatolické. Rovněž také na panství Točnickém, jmenovitě v Kublově, a na panství Nížburském zdržovali se ještě nekatolíci.

V kraji Vltavském působilo před příchodem komise a společně s ní mnoho missionářů; celkem z 5034 kacířů 5019 se obrátilo. V kraji Kouřimském shledány poměry velmi špatné. Missionáři nemnoho tam pořídili. Zejména jesuité byli zde na mnoze neoblíbeni. R. 1651 v září farář v Kostelci nad Černými lesy výslovně žádal u konsistoře, aby se mu poslali na panství za missionáře kapucíni; jesuity prý lid venkovský nenávidí. Podobná žádost opakována u konsistoře ještě r. 1656. Jediný jesuita, o němž víme, že v kraji Kouřimském r. 1650 se zdarem působil, byl Bohuslav Balbín (v Kamenici a v Jílovém). V nevelikém tomto kraji spočteno celkem 8962 nekatolíků; komise s pomocí 25 dragounů obrátila jich 8178; zůstávalo ale vždy 784 neobrácených, s nimiž nebylo nic možno pořídíti. Svobodníci ve Vesci a Sedlečku nejen

1653 zůstávali nekatolíky, ale přechovávali vždy také
některého kněze nekatolického, kterýž potom
evangelíkům na Kouřimsku rozšířeným obstarával
potají služby boží.

Z kraje Čáslavského se opět zpráv nedostává.
Probošt Roder píše jen (1653, 27.
května), jestliže v Kouřimsku byl stav katolického
náboženství špatný, že v Čáslavsku není
o nic lepší, neli ještě horší. — Chotěbořský
1654 farář ještě 1654, 10. června popisuje, jak celá
jeho kollatura byla plná kacířů a kacířských
knih, kteréž on lidem bral a pálil, a jak jenom
ponenáhlu se způsobuje obrat. Mnoho misií působilo
v krajině kolem Lipnice a potom v Polné.
Odtud větším dílem utíkali lidé na Moravu, na
panství Třebíčské, kteréž náleželo Zdislavě
z Valdšteina a bylo útočištěm nekatolíků. Polnenský
děkan několikráte obšírněji na to si
stěžoval; komise, která sčítala r. 1654 obyvatelstvo
(zvala se visitační) doznávala, že děkan
v Polné má pravdu, že na panství Třebíčském
žije prý 13 sekt*). Císař dal věc vyšetřiti,
ale zemský hejtman Moravský nechtěl pranic
o tom věděti. Žádány tedy z Polné a od hejtmanů
Čáslavského kraje podrobnější doklady.
1656 Teprv roku 1656 (10. listopadu) nové vyšetření
skončeno a konstatováno, že z Čáslavského
kraje něco přes 500 lidí uprchlo pro náboženství
na panství Třebíčské.

Komise reformační mnoho v Čáslavsku ani
nepracovala. Listy Roderovy odtud psané dělají
dojem veliké unavenosti po přestalé a těžké práci
v tolika krajích. Do Čáslavi obesláni hejtmani
z krajů Chrudimského a Bechyňského, aby

---

*) Komise jmenuje výslovně: Luterány, Kalvinisty, Ariány, Zwingliány, Flacciány, Pikarty, Husity a Anabaptisty. Již toto sestavení ukazuje, že pisatelé jeho o dogmatických rozdílech „sekt“ tuze málo věděli, a že udaj jejich o 13 sektách jest libovolný.

se vyslovili, zdaž jest třeba, aby komise také 1653
k nim se odebrala. „Kéž by naší přítomnosti v těch dvou krajích potřebí nebylo," volá v jednom dopise probošt Roder. Přání toto se vyplnilo; ale představuji si, že komise ne pro nedostatek nekatolíků, ale pro velmi špatné spojení a obtíže na cestách do Chrudimska a Bechyňska nejela. Ponechána zde veškerá činnost missionářům, bez vojska a bez vlivu světského.

Co Chrudimska se týče, musí rozhodnutí reformační komise velmi překvapovati. Ovšem, veliká a nábožensky důležitá část, kteráž později připojena ke kraji Chrudimskému, v době o níž píšeme patřila ke kraji Hradeckému. Ale v hornatině kolem Hlinska, Skuče, Richenburka, Poličky a Lanškrouna jistě byl luteránů a bratří českých, jak nasvědčují tomu události pozdější, veliký počet; nemáme o nich však z doby reformační komise nijaké statistiky. Dá se toliko mysliti, že před missionáři a zpovědními cedulkami hledán také často útulek na Moravě. Třebíčské panství až do r. 1665*) poskytovalo 1665
útulku též velmi četným nekatolíkům z Chrudimska; pak ale na ně také zde došlo.

V kraji Bechyňském byli poměry o mnoho lepší. Již během války 30leté provedla se zde jakož i v Prachensku katolická reformace způsobem celkem klidným a nenásilným. R. 1651 kon- 1651
statoval vikář Bechyňský (Jindřichohradecký), že má v okršku svém 843 nekatolíků; z nich 205 ve Stráží a okolí, 177 v Kumžaku a Strmilově, 224 v Novém Rychnově. — Pro reformaci katolickou působili v Bechyňském kraji: na Milevsku premonstráti, v Krumlově jesuiti, mezi nimiž zejména i Balbín se nacházel,

*) Dle rukopisu Relatio progressus, svrchu citovaného.

1653 na četných menších panstvích Augustiniáni z Tábora. Ty mívala také paní Zuzana Černínova v Radeníně, a veselila se, když dílo v míru i klidu se dařilo. Paní tato vypravuje sama o sobě, jak se o to „dosti nahádala", když jí kdosi tvrdil, „že žádný Čech nemůže býti kardinálem" *). Viděti z toho jasně její smýšlení národní i náboženské, a chápeme radost, kterou měla, že se jí dílo reformační nejen u poddaných, ale také u příbuzných dobře dařilo. — Z míst kraje Bechyňského nejkacířštější pověst měl Týn nad Vltavou.

Také v Praze, ne sice od komise reformační, nýbrž od visitační, vykonána od 30. června do 10. srpna 1653 všeobecná přehlídka far, kněžstva i kollatur a zejména revise zpovědních cedulek. Ze zprávy učiněné o tom (12., srpna 1653) nedozvídáme se bohužel nic statistického. Jen se oznamuje, že zpovědní cedulky vydávají se v různé formě, často beze jména komu náležejí a bez podpisu faráře, tak že s nimi mohou se díti a také dějou veliké neplechy. Rovněž konstatováno, že dosud se zdržuje v Praze několik nekatolických osob z vyšších stavů. Z pozdějších dokladů víme, že veškeren dělnický lid, jmenovitě ve vinicích kolem Prahy, byl úplně nekatolický: to visitační komisi roku 1653 ušlo.

Docela zvláštní byly poměry ve krajině Chebské, dosud za plný kraj k Čechám nepřivtělené, nýbrž jen jako zástavou od říše spravované. Sem také jmenována a vyslána byla jiná reformační komise **).

---

*) Dopis ze dne 3. července 1649. Dvorský str. 203. O reformací dopisy na str. 253, 256.

**) Čerpal jsem vypravování své hlavně z akt archivu místodržitelského. Z literatury vedle Bílka (Č. Č M. i Mitth. XXIII) a Krásla, prospěl mi

Chebští byli rozhodní luteráni, a ač přední 1653
město krajiny před mírem Westfálským bylo již pokatoličeno, nepřestávali ti, kdož se nepoddali, ukazovati k tomu, že Chebsko není krajem Čech, nýbrž jenom zástavou od říše, a odvozovati z toho pro sebe výlučné postavení ve věcech víry. Zástupcové luteránsky smýšlejících občanů a šlechticů Chebských dovedli záležitost tuto předložiti i jednatelům o Westfálský mír i Norimberskému kongressu, který články míru dojednával. Žádali pro sebe svobodu luteránského vyznání a nacházeli souhlas u knížat německých a také u Švédska. Žádáno, aby Chebský kraj směl býti restituován do stavu, ve kterém byl 1624. Ale věc se neprovedla pro rozhodný odpor vyslanců císařských. Chebsko za nic jiného ve příčině víry nekladeno, než za dědičnou zemi císařskou, a to sice dle četných analogií v říši německé, kde protestantští knížata, zástavami od říše vládnouce, osobovali si v nich ve příčině náboženské veškerá práva.

V městě Chebu, kde až dokonce roku 1649 1649
byla švédská posádka, zdržovali se také kněži luteranští, kteří zůstali zde i potom a vykonávali v ustanovené hodiny ve farním chrámě své bohoslužby. Protestantů bylo však tehdáž ve městě již jen něco málo přes 100 a katolíků něco přes 400. Hned po odchodu Švédů vznikaly spory mezi stranami, až konečně katolická rada městská žádala císaře aby vystoupil na její prospěch. Pokud jednání konventu Norimberského neblížilo se ke konci, nedalo se však nic dělati. Naopak, zástupce císařův Octavio Piccolomini 26. prosince 1649 nařizoval veliteli císařské

Kürschner, Eger und Böhmen a pak důležitý anonymní článek Zur Geschichte der Rekatholisirung Egers v Mitth. des Ver. f. G. der D. in Böhmen XXIII. s. 55 a násl. Stará literatura o katolické reformaci Chebsku jest velmi hojná.

1653 posádky v Chebu, aby luteráni Chebští až do další disposice císařské byli na pokoji zanecháni a v bohoslužbách jejich nebylo jim překáženo.

1649 Ale zatím hned právě o Vánocích r. 1649 mezi jesuity a kněžími protestantskými přišlo k prudkému výstupu v kostele. Duchovní luteranští, soudíc dle zprávy katolické městské rady, chovali se přitom nemoudře, neznajíce a nebo nepovážíce pravého stavu věci. Následkem toho vedena stížnost na ně, a v tajné radě císařské
1650 rozhodnuto i resolucí ze dne 15. ledna 1650 rozkázáno, že oba protestantští duchovní během 24 hodin musí z města se vystěhovati; luteranské obyvatelstvo mělo sice požívati vší právní ochrany, ale služby boží a schůzky mu zakázány. Resoluce tato provedla se ve zmírněné formě; teprv 9. března 1650 opustili luteránští kněží město. — Vzájemné stížnosti tím ne-
1651 přestali. Dne 7. srpna 1651 městská rada Chebská oznamovala, že ani jeden z luteránů nebyl u zpovědi, a žádala císaře o naznačení cest, jak by proti nim měla vystoupiti. V lednu
1652 1652 navrhovali místodržící, aby posádka Chebská rozložila se jen po domech luteránů; návrh tento byl předmětem jednání v tajné radě císařské 4. února 1652, kdež ustanoveno se také o programu, jak by proti Chebským nekatolíkům se vystoupiti mělo.

Především vydán roku 11. března 1652 reformační dekret, aby protestanti Chebští ve dvou měsících se staly katolíky a nebo se vystěhovali. Hned potom zřízena zvláštní samostatná reformační komise, skládající se z několika konšel, přísežních soudců i starších městských a jednoho kněze
1654 ze řádu jesuitského. Do konce roku 1654 téměř všecko obyvatelstvo v městě i ve vsích Chebu příslušných stalo se katolickým, protože vždy přísnější a rozhodnější dekrety přicházely

a nebylo jiného vysvobození. Za to ovšem 1654
u přemnohých vykonán byl obrat velmi neupřímně. — Markraběti Kristianovi brandeburskému, kterýž ve prospěch Chebských všelijak vystupoval, císař to přísně zapověděl (16. srpna
1652). Ti když naprosto nechtěli se obrátiti, 1652
vystěhovali se většinou do Aše, na lenní panství české koruny, které bylo toho času v držení šlechtického rodu Zedtwitzů, velmi rozhodných luteránů.

V kraji Chebském šlo to s reformací trochu pomaleji nežli ve městě, protože vrchnosti byly luteránské, a tudíž poddané dokonce nepřidržovaly k víře katolické. Nejrozhodnější odpor kladl Hanuš Vilém Zedtwitz seděním na Lichtensteině a Eva Polixena z Trautenbergů (i s rodinou) na Wildšteině. K návrhu místodržících a české dvorské kanceláře (1652, 23. března a 31. května) zřízena tedy zvláštní reformační komise pro kraj Chebský. Dlouho nebylo se možno dohodnouti o vhodných osobách. Konečně sestavena následovně: Světským členem byl plukovník Vít Theodor svobodný pán ze Steinheimu a duchovním přísedícím křižovník s červenou hvězdou Matouš Augustin Višňovský, správce komendy Chebské. Jim k ruce jakožto missionář přidán jesuita P. Ondřeje Kuhn. Liebensteinský Zedtwitz kladl tuhý odpor, pročež vypovězen ze země. Ale na obyvatelstvo nikterak to neúčinkovalo; missionář pracoval bez patrných úspěchů. Proto k jeho radě schváleno, že povolá se vojsko.
Dne 3. září 1653 obstoupeno v noci panství 1653
Liebensteinské a obyvatelstvo donuceno poslouchati výklady P. Kuhna. Do 14. září všickni se stali katolíky, ale na oko. Poddaným panství Wildšteinského dána 6mésíční lhůta. Oni sami
za to u vrchnosti své prosili (1652, 26. června), 1652
ukazujíce k tomu, nedá-li se jim delší termín, že odejdou do ciziny. Vrchnost se tedy v tomto

1653 smyslu přimlouvala a to se zdarem. V nedostatku světského kněžstva jesuité vykonávali bohoslužby skoro ve všech farnostech a nastupovali
1659 proti kacířům na cesty příkřejší. — R. 1659 musila však pro Chebsko reformační komise znovu býti zřízena.

Jen v Aši (městě i vesnicích panství) ka-
1649 tolická reformace naprosto se nepovedla. R. 1649 Zedtwitzové obsadili faru v městě protestantským knězem, a sem prchali z Chebska i odjinud ti, kdož nechtěli se státi katolíky. — Všecky pokusy o rozhodný a trvalý obrat náboženský minuly se v Aši účinkem; v 18. století pak, v době kdy jinde v Čechách kacířství pořáde ještě bylo státním zločinem, protestanti v Aši požívali již vší svobody a právní ochrany pro své náboženství.

O hrabství Kladském, kteréž také tehdáž ke království Českému příslušelo, máme ve příčině katolické reformace po r. 1650 velmi málo zpráv*). Dlouholetý, energický vikář kladský Jeronym Keck způsobil skoro všeobecný obrat ke katolické církvi již před mírem Westfálským. Pak již málo učiniti zbývalo. Viděti to z ná-
1651 sledující události. Roku 1651 obžaloval kdosi kladské kněžstvo katolické u mladého krále Ferdinanda IV. (jemuž hrabství Kladské od otce bylo odevzdáno), že jest velmi nedbanlivé v kázání a vyučování slova božího. Ferdinand IV. podal žalobu kardinálovi Harrachovi a on opět sdělil ji kladskému vikáři a děkanovi Adamovi Preslerovi. Vikář svolal všecky faráře na poradu; i uzavřeno hájiti se, a sice přímo u kardinála a pak u zemského úřadu kladského. Z obhajovacího spisu (1651 26. července) vysvítá, že velkonoční zpověd vykonalo (1651) ve

---

*) Zprávy, které tuto podávám, čerpal jsem z archivu arcibiskupského.

hrabství 27199 osob, nevykonalo 132 osob. Tedy počet nekatolíků byl ovšem velmi malý. Hlavní město Kladsko sice v počtu tomto zahrnuto není, ale tam zajisté také nebylo mnoho nekatolíků, protože v městě byla kollej jesuitská. 1651

Když reformační komise česká koncem r. 1651 a počátkem 1652 pracovala ve Hradeckém kraji, zacházela částečně také do Kladska, ale byly ji se strany tamějšího úřadu činěny nějaké překážky. Komise si stěžovala, král Ferdinand IV. psal do Kladska dopis plný výčitek (5. prosince 1651) a úřad se srdnatě bránil. Zemský hejtman Jindřich Jan hrabě z Bubna, vrchní regent Emond von Götten a assessor Jindřich ze Schenckendorfu *) odpověděli 14. prosince 1651 dosti rozhodně; ale vysvítalo z dopisu jejich, že nepokládali za svou povinnost reformační komisi podporovati, protože jim nebylo sděleno, že také do Kladska přijíti má. Jinak královský úřad kladský ukazoval na svou horlivost ve věcech víry. Sotva katolická reformace v Čechách začala, hned také oni prý v Kladsku činili svou povinnost, ač, vyjma 4 nebo 5 vdaných žen a asi 40—50 luteránů ve třech pohraničných vesnicích (při Slezsku), v celém hrabství vůbec nekatolíků není. Královský úřad kladský obdržel potom napomenutí, aby reformační komisi, až k nim přijde, podporoval, ale zdá se, že komise si tuto cestu uspořila; vůči souhlasným zprávám farářů i úřadů, nebylo téměř v hrabství kacířů a nebylo tudíž třeba protireformace.

Z pozdějších akt víme, že jesuité kladští konali drobné obchůzky missionářské po hrabství ještě mnoho let, avšak počty na víru obrá-

*) Ti dohromady tvořili královský úřad hrabství kladského po způsobě moravského tribunálu a eského místodržitelství.

1652 cených udávají se rok co rok neveliké. Také z toho viděti, že v hrabství kladském katolická reformace byla vlastně provedena a odbyta již
1650 před rokem 1650. — Místo nesnáze náboženské mělo však Kladsko jinou: ustavičné spory mezi kněžstvem a zemským úřadem. Svrchuvzpomenutá žaloba na kněžstvo z r. 1651 stala se jistě
1654 z popudu úřadu kladského; r. 1654 27. února vystoupili však zemský hejtman (tehdáž Jan Jiří hrabě Götz), vrchní regent a assessor zřejmě u kardinála Harracha s velikou stížností na špatnou kázeň a nedbalost katolických kněží v Kladsku. Podobné žaloby přes tu chvíli se opakovaly a nelze jasně dokázati, pokud byly oprávněny a pokud vycházely z osobních nechutí.

* * *

1653 Pro karakteristiku doby nelze na konec této kapitoly ještě jednu okolnost mlčením pominouti Reformační komise měla určený plat měsíční, kterýž měla jí vypláceti česká komora (strana 176). Ale ta zůstávala dlužna a na konec (roku 1653) vznikl velmi prudky spor o to, kdo komisi platiti má. Netočil se o to, že snad několik kas chtělo platiti komisařům, nýbrž o to, že nechtěl platiti nikdo a jedna instance svalovala břímě platu na druhou*). Na sněmu českém svolaném 2. prosince roku 1652, kterýž zasedal až do 14. února roku 1653, povoleny panovníkovy určité summy peněz, a mimo to vzal na sebe sněm povinnost, že zaplatí „všelijaká jiná zemská a správy tohoto království se dotýkající vydání.“ Mezi těmi, ve snesení sněmovním, výslovně se jmenuje vy-

*) Dle akt uložených v archivu bývalé dvorské komory (nyní říšského ministerstva financí) ve Vídni.

dání za „reformací v religii.“ Jan Antonín Losi, 1653
inspektor nad nápojovou daní a obchodem solním, ihned zastavil výplatu měsíčního služného komisařům reformačním a odkázal je na místodržící, aby u nich pohledávali záplatu z peněz sněmem povolených. Podobá se, že při tom také i to, co ještě z doby před snesením sněmovním zůstávala komora komisařům dlužna, teď mělo se přenésti na stavy.

Místodržící se bránili, ukazujíce, že není peněz; co sněm svolil, musí prý ukládati se stranou pro císaře. Losi naproti tomu stál při snesení sněmovním a sám nechtěl platiti rovněž nic. Beztoho prý také není: nápojová daň a obchod solní již tolika anticipacemi jsou obtíženy, že až peníze se sejdou a zaplatí se dluhy napřed a na příští účet udělané (anticipace), nezbude císaři skoro nic. Spor o zaplacení poměrně nepatrné summy dospěl až k osobním urážkám a k žalobám místodržících na Losiho u dvorské kanceláře, Losiho na místodržící u císaře. Věc došla až do tajné rady císařské, tehdáž s panovníkem v Řezně meškající, a vyřízena 12. srpna 1653 dle návrhu dvorské komory v ten smysl, že komisařům reformačním musí dle sněmovního snesení zaplatiti se z berní a ne z vlastních příjmů panovníkových. V tom smyslu vyhotoven 14. srpna dekret dvorské komory k české dvorské kanceláři, a vydán od ní ve formě listu císařského dne 8. září. Místodržící nečekali, až rozkaz, který pro ně znamenal porážku, přijde do Prahy, nýbrž znovu žádali, aby reformačním komisařům, kteří několik měsíců již žádných peněz nedostali, zaplatilo se z daně nápojové. Když potom 15. září došel list císařský do Prahy, místodržící znovu odpírali a 4. října 1653 podali císaři opětnou žádost, aby z peněz sněmem povolených nemusili reformačním komisařům platiti, nýbrž aby se jim

1653 zaplatilo z výnosu nápojové daně a obchodu solního. Ukazovali k tomu, že teď právě země na sebe vzala povinnost platiti komise visitační, kteréž k vůli sečtení obyvatelstva po krajích pracovati budou a jestliže se musí od země platiti komisi reformační, pak že na komisi visitační nebude peněz: na poddané více ukládati možno není a za těchto okolností jest prý velmi pochybno, jak se zachová příští sněm k novým žádostem o povolení berní. Místodržící si patrně i zahrozili a to s velikou odhodlaností, ale dle všeho nebylo jim to nic platno. Reformačním komisařům zaplatiti musili.

Nějaký dobrý špekulant (jmenoval se Erhard Ferdinand hrabě Wetzhausen), jemuž nepochybně finanční stav komory byl velmi dobře znám, udělal v březnu 1653 císaři návrh (obsahu nám neznámého)*) na zřízení zvláštní pokladny k obracování kacířů a vydržování nových katolíků. Ferdinand III. vyprošoval si o něm dobré zdání českých místodržících. Ale pak již se o věci více nemluvilo, protože patrně byl plán pana hraběte Wetzhausena velmi nepraktický, neli dobrodružný.

Nápadnou jest při všem tom ta okolnost, že při notorickém nedostatku prostředků na vydržování reformačních komisí v Čechách a při nesnázích, které vznikly o konečné zaplacení nepatrné poměrně summy pro ně, byly peníze pro
1654 missie do Číny! Dne 9. září 1654 nařízeno**) výběrčím důchodů nápojových v Čechách, aby
1655 od 1. dubna 1655 počínaje, vyplácelo se ročně 1000 zl. prokurátorovi Rakouské provincie jesuitské P. Melchiovi Mayrovi, na missie čínské. Později (3. dubna 1655) se dokládalo, že tyto

*) Zmínka v dopise císaře Ferd. III. 1653, 28. března v archivu místodržitelském.

**) Archiv dvorské komory ve Vídni.

peníze mají se vypláceti ve čtvrtletních lhůtách po 250 zl. tak dlouho, pokud by rozkazem císařským něco jiného se nenařídilo. 1655

12. Výsledky reformace a církevní statistika.

R. 1654 dílo reformační komise bylo dokonáno a nutno seznati, že celkem důkladně. 1654
Neboť podle úředních čísel zajisté největší počet nekatolíků přijal víru katolickou a ostatní zbytek útěkem ze země vybavil se z povinnosti od stavů českých i vlády uložené. Slezsko i Sasko získaly nejvíce těmito uprchlíky. Těch, kteří potom ještě zřejmě a veřejně vyznávali se býti nekatolíky, byl počet tak skrovný. že se vskutku mohlo říci: katolická reformace Čech, jest dokonána. Ale ovšem dle úředních čísel a na papíře. Ve skutečnosti bylo ještě tuze mnoho učiniti třeba, aby obraty, zhusta vynucené, staly se trvalými. To všeobecně se uznávalo. Vláda světská i duchovní všemožně se přičiňovaly o taková zařízení, aby země, majíc spořádanou církevní správu, odolati dovedla jakémukoliv odpadlictví. Byl v tom dobře promyšlený systém. Jenže pro nedostatky financí a nespořádanost i nemožnost státní správy dála se opatření liknavě, pomalu, s častými přestávkami. Tím se stalo, že luteránství a bratrství zhusta znovu propukalo, po celé 17. i 18. století. Čím dále, tím jevilo se rozhodněji a tím také příkřeji trestáno.

Ku trvalému zabezpečení výsledků, jichž se dodělala reformační komise, činnou byla církev, stát i stavové. Měli dobrý podklad statistický. Neboť již tak zvaná hlavní komise od sněmu r. 1650 zvolená sbírala statistický materiál, vedle ní činila taktéž vláda, a pro své potřeby i také kardinál Harrach. Dle návrhu 1650

1651 r. 1651 od arcibiskupa učiněného *) mělo se provésti sečtení tehdejšího způsobu záduší, far i kaplí. Co pak sčítání obyvatelstva se dotýkalo, mělo se užívati rubrik: jméno, stav, povolání nebo úřad, stáří, náboženství. Rubrika o náboženství měla se rozděliti ve dví: a) katolící b) nekatolíci. Při nekatolických osobách vždy měla se připojiti poznámka, zdaž je naděje na obrat k víře katolické čili nic. Děti sčítati se neměly.

Na tomto základě začalo se sčítání prováděti hned r. 1651, ale 3. června t. r. došel od císaře Ferdinanda III. list ke hlavní komisí, aby takového obšírného počítání bylo zanecháno a aby jen počet osob nekatolických se zaznamenával. Tak se to potom, jmenovitě od komise reformační, provádělo; odtud pochodí veškerá čísla o nekatolickém obyvatelstvu po krajích, která ve předešlé kapitole jsme uvedli.

Dle návrhu arcibiskupova sčítalo se málo kde, jen v několika obcích městských, na statcích kněžských a pak v některých vikariátech v západních a jižních Čechách (v Tachovsku, Týn-Horšovsku, Prachensku, Krumlovsku a Bechyňsku **). Pokud se týká sečtení obyvatelstva při tomto pokuse, užijeme výsledků jeho při výkladu o visitační komisi. Ve příčiny statistiky far a kostelů sebrala hlavní komise s pomocí komisí krajských dosti udajů; ale mnohem více zvěděl kardinál Harrach ze zpráv vikářů. Když potom reformační komise putovala po království od jednoho kraje ke druhému měla příležitost podívati se na stav far a kostelů velmi z blízka a podávala o něm zprávy místodržícím i kardinalovi Harrachovi. Co odtud se dovídáme, a co spojením různých,

---

*) Archiv arcibiskupský (bez datum měsíce).
**) Riegger, Materialien zur Statistik I. 81 Dvorský, Historické zprávy o lidnatosti král. Českéh v Památkách X. str. 676 a násl.

ze tří stran poskytnutých udajů na světlo vy- 1654
chází, načrtneme v krátkosti v následujících řádcích *).

V nejkacířštějším kraji Hradeckém bylo celkem na 105 panstvích a v 5 královských městech 109 far s 78 filiálními kostely, ale z nich toliko 42 fary byly osazeny řádnými duchovními a 67 bylo neobsazených. Vypomahali na nich buď okolní faráři, nebo missionáři. Děkan Poděbradský tím způsobem sám spravoval 8 kostelů farních 11 filiálních, děkan Náchodský 5 kostelů farních a 8 filiálních, a tak nápodobně dále. V kraji Boleslavském nacházelo se na 73 panstvích a v městě Ml. Boleslavi 91 kostelů farních a 89 filiálních. Obsazeny byly 33 fary většinou kněžstvem řeholním; 58 far bylo bez kněží. Děkan fridlandský spravoval následkem toho sám 15 far, děkan Turnovský 9**) far atd. V kraji Litoměřickém byly poměry o něco lepší, nebo ze 64 far toliko 18 bylo neobsazených. V kraji Žateckém spočteno na 93 panstvích a v 5 městech královských 101 kostelů farních a 65 filiálních. Obsazeno jich bylo 52, tedy polovice a sice většinou řeholníky. V Loketsku bylo toliko 25 far vůbec, a z těch jen 7 bylo obsazeno.

*) Vedle Dvorského hlavní zásluhu má Bílek o vydání statistického materiálu a sice v Č. Č. Musea 1881 str. 232 a násl. potom v Památkách XIII.: Stav far v kraji Chrudimském, Hradeckém, Boleslavském, Slanském a Žateckém 1650—1652. Některé drobnosti naleznou se také v článku Zoubkově, O věcech církevních na Poděbradsku v Č. Č. Musea 1877. Já jsem dle možnosti doplnil zprávy tyto z relací vikářů a probošta Rodera chovaných v arcibiskupském archivu v Praze.

**) Když r. 1683 děkan Turnovský Jan Augustin Chlumský utkal se v prudký spor s obcí, vypravuje ve stížném spise k vrchnosti, že před 30 a více lety děkanové Turnovští „jedenácte kostelův drželi.“ (Archiv města Turnova.)

1654 V horních městech katolických far nestávalo, až teprve komise reformační je zařizovala. Také v Loketsku se ujal zvyk, že v nedostatku farářů učitelové v neděli a o svátcích čtli evangelium, křtili novorozeňátka a jiné funkce církevní vykonávali.

Velice bídné byly poměry v nevelikém co do rozlohy kraji Rakovnickém. Celý kraj měl míti asi 13—15 far, ale měl, mimo klášter Plasský, jen 4 faráře, 3 na venkově, jednoho (děkana) v Rakovníce. Probošt Roder podrobně popisuje spustlost kraje a vypravuje, že kollatoři pozemky kněžské nechávají pusté. Jsou-li proto napomenuti, odpovídají, že není dosti pracovních sil, aby dali vzdělati svá pole. Následkem toho faráři, i kdyby byli na fary dosazeni, naprosto by nenalezli obživení. — V kraji Plzeňském bylo osazeno duchovními celkem asi 100 far, hlavně řeholníky z klášterů Kladrubského a Tepelského. Vikariát Tachovský sám měl 40 a vikariát Týn-Horšovský 31 far*). Arciděkanovi Plzeňskému vedlo se zle; měl všecko zastaveno a čtyři kaplani jeho každou chvíli prý hrozili, že od něho odejdou. O kraji Prachenském úplných zpráv se nedostává, ale byl jeden z lepších. Ve vikariátě Sušickém, který asi polovici kraje Prachenského v sobě zavíral, spočteno roku 1651 20 a o něco později 24 obsazených far.

V kraji Slánském počítalo se farních kostelů 47, filiálních 45, ale toliko 8 far bylo řádně a stále osazeno, 39 zbývalo prázdných, na nichž přisluhovali faráři odjinud a nebo občas missionáři. Průměrně spravoval jeden kněz 6 far a 7 kostelů filiálních. Z kraje Podbrdského nejsou podrobnější zprávy; na dvou

*) Tak dle zpráv vikářů. U Dvorského (Památky X. 676) na Tachovsku 30 na Horšovo-Týnsku 24 far.

velikých panstvích, Zbirovském a Točnickém, 1654
bylo toliko po jednom faráři katolickém. Ve Vltavském kraji osazeno bylo již r. 1650 9 far, což byl, hledě k malé rozloze kraje, počet znamenitý, který svědčil o poměrech dosti spořádaných. V kraji Kouřimském, o mnoho větším, bylo opatřeno 19 far; počet kostelů bez kněží neudává se. V kraji Chrudimském počet far znám není; jen se udává, že 33 farních chrámů bylo bez kněze, takže faráři, na určitých místech osazeni, musili spravovati 5—13 far a filiálních kostelů v okolí. Rozlehlý kraj Bechyňský tvořil tři vikariáty: Jindřichohradecký, Budějovický a Krumlovský. Máme o dvou z nich dvě zprávy z r. 1651. První udává, že na Hradecku bylo far 15, druhá 19; na Krumlovsku první počítá 27, druhá 30 far osazených. Celkem byl kraj Bechyňský v lepším stavu, ač zvláště v neschůdné krajině krumlovské fary velmi od sebe byly vzdáleny. — Z kraje Čáslavského, z Chebska a hrabství Kladského statistika far a kněží chybí docela.

Statistické výkazy, stručně tuto podané, sami sebou postačují, abychom si udělali jasné ponětí o bídném stavu katolické církve v Čechách po skončení třicetileté války. Ale nebylo to ještě všechno. Kdyby aspoň fary, kněžími opatřené, byly měly všude správce a pastýře dobré! Toho však na mnohých místech nebylo. Mimo to během války odcizily se farám anebo zpustly zádušní grunty, zmizela mešní roucha a kostelní nádoby, farní i chrámová budova ocitly se ve stavu prašpatném. Faráři, i dobří a osobně šlechetní, musili hrdliti se s lidem o každé sousto chleba, kteréž jim příslušelo; byl-li pak farář špatné povahy a neřestem oddán, nabývaly spory jeho s osadníky rázu velmi ošklivého. Když potom po návrhu kardinála Harracha (strana 160—162) dle

1654 urbářů, register a pamětí starých osob začal se vyšetřovati a sepisovati bývalý farský majetek a srovnáván se stavem po r. 1650*), nebylo rekriminacím a hádkám konce. Církev stála o to, aby dostala všecko zpět, co držívaly kostely a fary před vypuknutím 30leté války; ale majetek tento byl přečasto již ve třetích, čtvrtých rukou a nynější majitelé jeho zdráhali se vraceti to, čeho právem nabyli. Dokonce pak nikdo nechtěl platiti úroky a jakékoliv jiné platy ke kostelům, poněvadž při úplném rozrušení právních řádů za války 30leté v největší části Čech docela se na ně zapomnělo a nyní, když se měly obnoviti, zdály se býti těžkým, „nebývalým", nespravedlivým břemenem. — Úprava těchto poměrů nedala se dosíci hned, než ponenáhlu. Nejvíce při tom záleželo na pánech kollátorech a na okolnostech osadníků. Nebylo na mnohých místech bez dobré vůle, ale naprostá bída a nedostatek pracovných sil činily všecky opravné pokusy na dlouhou dobu marnými.

Prostředky k povznešení katolických far i kostelů a tím také náboženství hledány přemnohé; při tom přirozeně pátráno po příčinách úpadku tak hlubokého, jak se následkem zpráv hejtmanů, vikářů i reformačních komisí jevil. Vzešly z toho žaloby místodržících proti kardi-

*) Soupisy takové viděl jsem o všech kostelích panství Zákupského v tamějším zámeckém archivu. Mají dvě rubriky: v první vyličuje se stav kostela i jeho majetku r. 1615 nebo 1616, ve druhé roku 1653, 1654 a i 1655, dle toho, kde se kdy s tím začalo. Myslím, že tato statistika jest zachována z největší části Čech. Její sebrání a vydání bylo by znamenitým příspěvkem k dějinám církevního majetku v dobách před i pobělohorských, a také cenným příspěvkem k dějinám církevního umění i umělého průmyslu, protože v rubrikách se popisují zde onde také roucha mešní, oltáře obrazy, kostelní nádoby atd.

nálovi Harrachovi. Nevidíme dobře do vlastního 1652
zdroje sporu; jen tolik jest jisto, že r. 1652 někdo z jiného řádu žaloval na české jesuity v Římě u papeže, že jsou líní a neužiteční*). Současně vystoupili čeští místodržící 26. března 1652 s těžkými žalobami proti kardinálovi a poslali je císaři**). Zdaž jest či není nějaká příčinná souvislost mezi žalobami na jesuity v Římě a na Harracha u císaře, netroufám si rozhodnouti; osobně klonil bych se k tomu, že obě tyto věci nějak souvisí.

Místodržící vytýkali kardinálovi, že bez vědomí jejich, stavův i sboru kanovnického zavádí mnohé novoty a aby neobmezeně vládnouti mohl, do konsistoře nepřijal ani jediného kanovníka od sv. Víta, než jen samé řeholníky, cizince, poměrů i řeči neznalé a že i nejdůležitější místo generalního vikáře svěřil cizinci (Caramuelovi z Lobkovic). Konsistoř takto složená stará prý se jen o výhody a prospěchy pro řehole a ne o vzdělání a rozmnožení duchovenstva světského! Dále prý Harrach libovolně dal zavříti dva pražské kostely a jiné fary ve hlavním městě obsadil dle své vůle bez vědomí obcí. Podobných menších stížností předneseno ještě více.

Chceme-li zkoumati podstatu těchto žalob, tu především nutno doznati, že měl kardinál Harrach velikou oblibu v Caramuelovi z Lobkovic, ač s ním a s jeho náhledy ve mnohém (ku př. co provádění protireformace se týkalo) naprosto nesouhlasil. Že generálnímu vikáři ne-

---

*) Balbín, Bohemia sancta II. str. 146: cum id temporis Romae ex certa religiosorum hominum familia unus aliquis dictis et scriptis provinciam Bohemiam Societatis accussasset ignaviae multumque operae pretium a nostris hominibus in Bohemia factum asseruisset. . ."

**) Znám je jen z vypravování Bílkova v Č. Č. Musea 1881 str. 236.

1652 znalost jazyka celkem byla závadou o tom nebude nejmenší pochybnosti. — Co se týkalo osazení konsistoře s pominutím kanovníků Svatovítských, tu již má se věc trochu jinak. Roku 1652 bylo při kapitole Hradčanské toliko 6 kanovníků a z nich jeden (Benno z Martinic) vůbec na hradě nesídlil. Tři byli staří, churaví páni; mezi dvěma mladšími, Václavem Frant. Nebeským a děkanem Krištoforem Reinheldtem, byly stálé spory, dle všeho děkanem zaviněné. Příjmy kanovníků byly nepatrné a poměry jejich na všech stranách velmi neutěšené *). Jest tudíž dosti pochopitelno, že vybíral si Harrach přísedící konsistoře odjinud. Co pak se týče výčitky, že osazoval pražské fary o své ujmě, nebylo to ponejprve, co stížnost tato se objevila. Arcibiskup po bitvě bělohorské ve všech městech královských a na všech statcích komorních dosazoval faráře sám. Města královská však prosebně záhy se obracela k císaři, aby právo patronátní se jim navrátilo. Obec Starého Města Pražského docílila toho r. 1640, obec Novoměstská velikým privilegiem ze dne 3. května 1649 (viz str. 82). Stalo se to proti vůli kard. Harracha, kterýž jmenovitě do Staroměstských trpce si stěžoval, že uprázdněné fary neosazují řádnými faráři, nýbrž dávají je spravovati kaplany, že předpisují kněžím, co a jak smějí kázati, zkrátka, že nevedou si řádně a snižují důstojnost kněžskou **). Za těchto okolností kardinál, patrně pro záchranu autority církevní, nedbal privilegií a počínal si libovolně,

*) Dle rukopisné autobiografie Václava Františka Celestina (Nebeského) z Blumenberka v archivu kapituly Pražské. (LXXIV). — Životopis Nebeského sepsal P. J. K. Votka S. J. (Časopis katol. duchovenstva 1882.)

**) Viz Dějiny Ferdinanda III. str. 144, 145.

ale libovůle jeho měla hlubší a mravnější podklad, 1652
nežli pouhou panovačnost a vzdorovitost.

Z těchto vzájemných žalob vyvinulo se nové nepřátelství mezi arcibiskupem, jesuity a místodržícími. Na venek zachovávána sice společenská zdvořilost, ale uvnitř vřel boj, kterýž každou chvíli v různých skutcích stran se jevil, ale ve zřejmý, veřejný konflikt (jako se stalo v letech třicátých) nevzplanul.

Mezitím výsledky reformační činnosti hleděno udržeti a doplniti všemi možnými prostředky. — Vláda podporovala, pokud finanční zřetel dopouštěl, katolickou reformaci penězi a mocí úřední. Kněží, kteří působili v horních městech v Krušných horách, dostávali plat z příjmů Jachymovských dolů, z prvu 200 potom 300 zl. ročně, z nápojové daně povoleny prostředky, ovšem nepatrné (200 zl.), na zakoupení kostelních rouch pro chrámy v týchž městech, ano v tajné radě císařské rozhodnuto se také
již r. 1651 (18. dubna), že na zakoupení po- 1651
třebných pro reformaci knih a jmenovitě kontroversních katechismů povoluje se almužna 300 zlatých*). Odpovídalo to známým nám návrhům jesuitským a důvěrné konference; jenom však se zdá, že na ten čas pro nedostatek vhodných knih mnoho katechismů se neskoupilo. Aspoň reformační komise ani missionáři ve zprávách svých ani v nejmenším o rozdávání nebo užívání knih se nezmiňují. — Úředníci císařští ve Slezsku musili bedlivě pozorovati, do kterých míst utíkají nekatoličtí sedláci z Čech a vyžádáno si od nich dobré zdání, jak by nejlépe proti nim dokročiti se mělo. Kdekoliv která vrchnost domáhala se pomoci ve příčině uprchlých pro víru poddaných, bývala jí poskytována**).

---

*) Všecky tyto zprávy mám z archivu ministerstva financí (dvorské komory) ve Vídni.

**) Archiv arcibiskupský r. 1651 1. února;

1651 Královský prokurátor pro Čechy, Jan Gräff z Gräfenberka (před tím appellační rada), obdržel 1. července 1651 instrukci, v níž mnoho opakovalo se z instrukce starší (r. 1629) a pak z té, kteráž vydána 1640 pro prokuratora moravského *). Zvláštní důraz položen v ní na „blahodárné dílo reformační;" prokurator měl za povinnost stopovati, kdo jak podporuje náboženské snahy dvora a měl právo žalovati jménem krále všecky ty, kdož dle vyšlých patentů a nařízení se nechovali. Všaktě víme, že reformační komise nepřestávala podávati zprávy
1655 o „liknavých" mezi šlechtou; r. 1655, 20. února nařízeno od místodržících, aby se velmi přísně dokročilo proti pánům z Lipé **), kteří se nechovali dle náboženských předpisů.

S tím souběžně šlo stíhání a trestání predikantů čili „svůdců lidských duší." Rámě světské propůjčovalo se k soudům velmi horlivě. Jakým způsobem právní process se vykonával, o tom poučuje několik případů. Byl-li zatčen někdo na udání katolického kněze, provedlo se vyšetření od místodržících a rozsudek od nich vydán, nebo také, v případech těžkých, hledáno poučení u appellačního soudu. Byl-li někdo udán a zatčen od světské moci, zavolána před jeho odsouzením některá osoba duchovní, aby zkoumala obviněného a podala o jeho náboženském smýšlení

archiv místodržitelský 1655 únor: Malostranským Karmelitanům utekli poddaní ze statku Solnického do Slez, a sice do knížetství, kde luteránství bylo dovoleno. Nicméně místodržící starali se o jich vydání.

*) Instrukce z r. 1651 v archivu ministerstva vnitra i v archivu dvorské komory ve Vídni; měl jsem v ruce tři exempláře, dva de dto. 1. července, jeden 2. září 1651. Trochu se od sebe liší, ale v nepodstatných věcech. Moravskou instr. z r. 1640 viz v Dějinách Ferdinanda III. str. 319.

**) „Die von der Leipa" praví se v přípisu toho datum v archivu místodržitelském.

věrohodnou zprávu. Rozsudek soudní potřeboval 1652
po případě i schválení panovníkova.

Asi od r. 1650 seděl na radnici Novoměstské v tuhém vězení Jakub Reyl (nebo Riel), jinak Nicasius řečený, jehož zprávy úřední líčí jako hrozného darebu. Býval prý pacholkem u koní, potom krčmářem, konečně bez jakéhokoliv oprávnění jal se kázati a vykládati písmo svaté. Se ženou, která ho provázela, prý nikdy oddán nebyl, než žil jen v manželství divokém. Jdeme-li k jádru věci, vysvítá z těchto zpráv, že byl to muž z lidu, kterýž jistě nebyl od nikoho k úřadu kněžskému zřízen, ale konal, co tehdáž, v nedostatku řádného kněžstva nekatolického, činili mnozí jiní: svolával tajné schůze, předčítal v nich písmo svaté a předsebrával snad i jiné funkce kněžské. Nesmíme zapomínati, že tehdáž ve Slezsku a v Čechách začínala doba tak zvaných „buschpredigerů," lidí sice na větším díle neučených, prostých sedláků a řemeslníků, ale pro své přesvědčení velmi zanícených a horlivých. — I s konkubinátem Nicasia má se snad věc tak, že nebyl oddán od kněze katolického. Toť bylo ovšem se stanoviska úředního prosté souložnictví.

Tento Nicasius byl od appellačního soudu 28. května r. 1652, odsouzen „ku věčné práci na hranici Uherské". Ale císař trest neschválil, protože prý by i tam duše lidské sváděl a zavozoval. Proto zůstal v radnici Novoměstské. Manželka (či souložnice) jeho Anna utekla se o pomoc ke kurfiřtovi saskému, odkudž ke konci roku 1654 došla přímluva. Ale místodržící, byvše
otázáni, líčí (v lednu 1655) Nicasia znova jako 1655
člověka na prach spustlého. — Mezitím navštěvovali ho ve vězení dva jesuité, Jan Hubatius a Fridrich Bridel. Ti oba dosti záhy jinak smýšleli a asi tak v květnu 1655 způsobili při něm obrat k víře katolické. Ale ještě potom trvalo to celý rok, a bylo třeba horlivých pří-

1656 mluv obou jesuitů, než byl Nicasius (1656, 1. června) k nařízení místodržících z vězení propuštěn, a sice na revers, kterýž podepsal 17. června t. r. *).

Jiný příklad soudní procedury jest s Janem Lygvanem či Liganem. Farář v Železné **) Vojtěch Hájek, patrně teprv nově sem dosazený, obžaloval v březnu 1656 vzpomenutého Jana, starce 87letého, že bez jakéhokoliv svolení zřídil školu, kdež mládež v kacířství vyučuje. V neděli bývá prý vždy u něho shromáždění lidu, při němž se konají modlitby, čtou zapovězené knihy a posluchači vybízejí k vytrvalosti, neboť „brzo přijde král, kterýž dá svobodu náboženskou.“ Na den Narození Páně odbýval Lygvan slavné čtení a nešpory v noci. Udržoval spojení s nějakým predikantem, přijímal jej u sebe a býval přítomen, když v lesích podával lidu tělo a krev Páně. Katolíkům říkal: katoví kolíci, a o jesuitech mluvil, že zfalšovali písmo svaté.

Tak znělo udání. Lygvan byl zatčen, a poněvadž kacířství jeho bylo již doloženo, odevzdán rameni světskému. Byl zavřen ve vězení při universitě. Měl však za to, že děje se mu křivda, a že veškerá obvinění jsou nesprávná. Proto žádal arcibiskupa, aby přiměl faráře ze Železné, aby to, co tvrdil, také dokázal. Místodržící nařídili vyšetření celé záležitosti, ale jak potom dopadlo, nevíme.

1655 Malostranský rychtář zatkl v dubnu 1655 jakéhosi Matouše Praetoria z Dolejších Lužic, kterýž přišel na Malou Stranu a kázal obec-

*) Dle akt archivu místodržitelského a arcibiskupského.

**) Akt v archivu arcibiskupském 1656 20/3. píše: „parochus Zeleznensis.“ — Myslím tedy na Železnou na panství Chrašťanském a ne na Železnici a nebo Železnou v Žatecku.

nému lidu, čili, jak rychtář praví, „frašky roz- 1655
trušoval a jako za proroka se vydával.“ Byl z krajiny, kde působil známý visionář Krištof Kotter. Rychtář Praetoria zajal a uvěznil, ale k potrestání jeho nesmělo se přikročiti, pokud nepožádán kapitulní probošt Raš, aby poslal „nějakou osobu duchovní,“ která by vyslechla prorockého muže. — Rovněž tak naloženo s jakýmsi Sobětickým, patrně rytířem, kterýž sedě na bílé věži upadl v blouznění náboženské a psal všelijaké „karaktéry“ i divná písma po čarodějnicku. Hejtman hradu Pražského vyžádal si 1656, 10. července dobré zdání o tom 1656
všem od jistého kněze Augustiánského.

Pokud byl někdo v trestání duchovním, mohl býti propuštěn z vězení na pouhý rozkaz kardinálův. Tak se stalo v listopadu 1652 jistému 1652
Janovu Hrubetiovi, kterýž chodíval po krajích a rozdával pod obojí. Dostal se do vězení arcibiskupova, ale když byla naděje, že k víře katolické se obrátí, byl propuštěn *).

Horlivě katolické vrchnosti celkem volily kratší postup. Zavíraly predikanty i kacíře a bitím vynucovaly na nich vyznání. Ne vždy našel se šlechtic, který napřed u arcibiskupa se zeptal, aby vinu zatčeného náležitě zjistiti mohl *). Pravidelně platilo násilí dle způsobu tehdejšího obhrublého století.

Moc církevní spojila se se světskou k trvalejšímu zabezpečení víry katolické prostředkem missií a lepšího opatření far. Co missií se tý-

---

*) Všechny tyto případy dle akt archivu arcibiskupského.

**) R. 1651, 17. července (Archiv arcibiskupský) sděloval Vilém Václav z Talmberka arcibiskupovi, patrně za účelem informace, že jistá žena v Německém Brodě po oddavkách byla u přijímání, ale hostii vyplila do šátku, majíc za to, že dopouští se hříchu, přijímá-li pod jednou způsobou.

1652 kalo, zřízena věc následovně. Již reformační komise na sklonku r. 1652 (31. prosince) podávala zprávu, kam kolik missionářů by stále se posílati mělo. Z toho vyvinula se praxe, že vikáři arcibiskupovi a krajští hejtmani místodržícím podávali zprávy, mnoholi která osada nebo město potřebuje missionářů pro čas velikonoční anebo vůbec. Místodržící dohodli se potom s arcibiskupem o jich vybrání i vypravení do příslušných krajů a hejtmani krajští obdrželi rozkaz, jak se mají k nim chovati a je opatřovati. O missionáře z řádu jesuitského dopisovali místodržící provinciálovi přímo a bez prostřednictví arcibiskupova *). — V čase velikonočním byl povinen každý jíti ke zpovědi a přijímání. Aby nikdo krátkostí času vymlouvati se nemohl,
1654 prodlouženo (1654, 6. března) velikonoční období z milosti arcibiskupovy až do svátku sv. Trojice, což potom mnoho let za sebou se opakovalo. Na doklad vykonané zpovědi musil se každý opatřiti cedulkou; dle nařízení ze dne
1656 8. července 1656 císařští hejtmani byli povinni sbírati tyto cedulky v městech Pražských, krajští hejtmané po krajích a oba podkomoří ve městech královských i věnných. Sebrané cedulky musili se odváděti na českou kancelář. Přitom zhotovovány seznamy všech těch, kteří „neřádný“ život vedli a o veliké noci se nezpovídali.

1655 Roku 1655 bylo v Čechách 22 missionářů stálých, z nich 13 jesuitů; pro čas velikonoční rozmnožen počet jejich na 35. V r. 1656 bylo celkem missionářů 41 a sice v krajích: Kou-

---

*) Doklady o tomto postupu měl jsem v rukou teprve od r. 1655, ale mám za to, že se tak dělo již dříve. Četné dopisy a nařízení o těchto věcech v archivu místodržitelském a arcibiskupském. Něco také v mých Dějinách prostonárodního hnutí I. str. 49 a v Zápiskách jesuitů uveřejněných od F. Menčíka v Nár. Listech 1887 č. 238 a 240.

římském 8, Bechyňském 2, Hradeckém 6, Ža- 1656
teckém 2, Loketském 3, Čáslavském 4, Boleslavském 7, Chrudimském 3, Slánském 1, Litoměřickém 3, Prácheňském 2. Do kraje Plzeňského neposlán nikdo, ač pravilo se ve zprávě vikářů, že by pro 15 míst bylo missionáře potřebí. Patrně jinde byly potřeby ještě naléhavější. V kraji Prácheňském 8 míst bylo zvláště podezřelých a posláni tam dva, v Čáslavsku do 14 míst čtyři. Loketský vikář pravil, že potřebuje missionáře jen pro Jachymovskou krajinu a dostal pro ni 3; Kadaňský a Krumlovský vikář mohli se pochlubiti, že nepotřebují výpomoci pražádné. — R. 1656 již také Litoměřický biskup s pomocí krajských hejtmanů, jimž dán na to rozkaz od místodržících (1656, 31. března), řídil samostatně missie a práci reformační v dioecesi své, kteráž zabírala toliko tehdejší kraj Litoměřický. — Dosti zle bývalo o missionáře znalé jazyka německého. R. 1655 před velikonocí dožadován převor řádu Servitského (Diviš Maria Öttl) o dva missionáře pro německé obyvatelstvo kraje Boleslavského, kteréž také dáti přislíbil.

Veliká práce o otázkách čistě církevních spadala na bedra kardinála Harracha, při čemž bylo nepříjemno, že moc státní a sněmy zemské vždy víc a více zasahovaly do ústrojí církevního, aniž bývalo možno tomu zabrániti. Nejdále zašel sněm odbývaný od 13. dubna do 20. června 1654 v Praze. Ale nepřišlo vše o čem se radil do snesení sněmovního, nýbrž jen ta ustanovení, kteráž bez vlivu světského provésti nebylo lze. Zdá se, že bez boje věc se neodbyla, ale blíže spraveni o tom bohužel nejsme *). Následující vypravování podrobněji celý stav vysvětlí.

*) Naše vědomosti zakládají se na četných aktech sněmovních od 16/4.—9/6. 1654 chovaných v archivu

1654 Kardinál Harrach udržoval rozsáhlé, pravidelné spojení s vikáři a jeho vlivem od května r. 1654 odbývány dosti pravidelně vikariátní sjezdy. Roku 1655 byly sjezdy v listopadu*). Již předtím vikáři byli o všech důležitostech spravováni, aby mohli poučovati ostatní kněžstvo i lid ve svém okršku. Tak ku př. 13. října 1653 oznámena vikářům bulla papeže Innocence X., vydaná 31. května 1653 proti zemřelému nizozemskému theologovi Jansenovi a jeho francouzským přívržencům (jansenistům). Ale karakteristické jest, že Harrach žádati musil o svolení u císaře, aby bullu papežskou směl ohlásiti **). Tedy placetum regium před Josefem II.!

1653 Brzo potom (1653, 29. října) vydal arcibiskup seznam zasvěcených svátků, rozeslal jej všem tehdejším 24 vikářům, aby se dle něho řídili, a nikdo v ty dni nepracoval, leč se svolením arcibiskupa, generálního vikáře, aneb místního faráře. Sídla vikářů byla tehdáž: v Kladsku, v Hradci Králové, Chrudimi, Kutné Hoře, Kouřimi, Sedlčanech, Jindřichově Hradci, Krumlově, Budějovicích. Sušicích, Blatné, Týně Horšově, Tachově, Lokti, Plzni, Doupově, Kadani, Příbrami, Rakovníku, Slaném, Ústí na Labi, Lípě, Fridlandě a Mladé Boleslavi. Svátků

---

místodržitelském. (Dle opisů chovaných v archivu zemském.) Jeden z nich nese nadpis: Antwort der auf dem Prager Schlosz versammelten Stände des Königreiches Böhmen auf die Königl. Landtagspostulate. — Přitom poznámka: NB. In dieser Schrift wird der elende Status regni haubtsächlich beschrieben. Vedle toho srovnati sluší: současný tisk snesení sněmovního, J. Svobody, Památky kolleje Klementinské, v Časopisu katol. duchovenstva 1875 str. 418., Kráslova Kardinála Harracha str. 150.

*) Dle zpráv archivu arcibiskupského.

**) Arch. místodržitelský: 1653 16/10. oznamuje císař Ferd. III. místodržícím, že k uveřejnění bully svolil. Srovnej Krásla str. 151.

byl proti naší době veliký počet. Z pohyblivých 1668 dnů svátečných jmenuje se především velikonoční neděle, pondělí a úterý, potom Na nebe vstoupení Páně *), Seslání Ducha svatého' (přitom pondělí a úterý) a slavnost Božího těla.

Po měsících vypočteny potom svátky nepohyblivé a sice: v lednu Nové léto a Tří králů s předcházejícím celodenním postem; v únoru Očisťování P. Marie a sv. Matěje apoštola s předcházejícím dokonalým postem celodenním; v březnu Zvěstování P. Marie; v dubnu sv. Marka, jakožto svátek dopolední s předchozím dobrovolným postem, sv. Vojtěcha; v květnu sv. Filipa a Jakuba; v červnu sv. Víta a Narození sv. Jana Křt. s předchozím celodenním postem dokonalým; v červenci sv. Markéty, sv. Máří Magdaleny, sv. Jakuba s předchozím postem; v srpnu sv. Vavřince, Na nebevzetí P. Marie a sv. Bartoloměje, všechny tři s postem předchozím; v září Narození P. Marie, sv. Matouše ap., sv. Václava a sv. Míchala; před svatým Matoušem půst; v říjnu sv. Šimona a Judy s postem; v listopadu Všech Svatých s postem, Dušiček jakožto svátek polodenní, sv. Martina, sv. Kateřiny a svatého Ondřeje s postem; v prosinci sv. Tomáše ap. s postem, Narození Krista Pána s předchozím postem, sv. Štěpána muč. a sv. Jana evangelisty.

Mimo to nařizovalo se, aby každá obec, v městě i ve vsi, světila svátek založení nebo posvěcení svého chrámu, a ponechávala se volnost jednotlivým obcím, zdaž mimo to chtějí světiti ještě nějaké svátky, které u nich dle

*) K tomu poznámka: Tři dni před božím vstoupením až do poledne, pro procesí, která se ty tři dni konají, jest půst dobrovolný. Čechové starší to konali, nebo pobožní byli. — Nařízení o svátcích chová se v archivu arcibiskupském.

1653 starobylé zvyklosti se zachovávaly. Předpisovalo se také, že svátek začíná v půlnoci a trvá do půlnoci, že však lze velmi chváliti obyčej, aby svátky se začínaly již od nešporů aneb od západu slunce, jmenovitě ve příčině odpočinku od hmotné práce a přípravy k pobožnostem. Trefil-li se svátek v pondělí, a je-li na předchozí den předepsán půst, nezachovává se v neděli, nýbrž již v sobotu. Čtvero Suchých dnů co do postu zachovávati přísně se rozkazovalo. Trefilo-li se Narození Krista Pána v pátek nebo v sobotu, bylo dovoleno požívati masitých pokrmů.

Mělo-li toto nařízení se zachovávati, bylo třeba podpory světské. K tomu propůjčoval se
1654 sném z r. 1654. V komisi pro náboženské záležitosti bylo rozhodnuto, že neděle a svátky musí se světiti, všechny vrchnosti světské mají k tomu farářům dopomáhati a císař požádán, aby vydal o tom brzo platné nařízení, v němž by také určil pokuty pro přestupníky. To se provedlo patentem 1654, 22. října *). Ale již ve sněmě bylo naříkáno, že mnohé vrchnosti poddaným tolik roboty ukládají, že sedláci k obdělání svých políček musí pracovati v neděli i ve svátky, a nebo zase vrchnosti ve dni sváteční volají sedláky na kancelář k řízení. Do sněmovního snesení sice stížnost tato nevložena, ale pro vrchnostenské správce, kteří by sedláky k znesvěcení svátku nutili, určena v císařském patentu pokuta 6 kop. míš. Bohužel však nebylo to nic platno. Na velkém díle neměli páni slitování. Dřeli sedláky po celý týden, a když pak poddaný v neděli chtěl pracovati něco pro sebe, byl pro znesvěcení božího dne zhusta poku-

*) Současný tisk patentu zachoval se mnohonásobně a také vydán již několikráte. Cf. Rieger, Zřízení krajské I. 301.

tován on a ne vrchnostenský správce, a to dosti 1654
těžce; z pravidla složiti musil desátou část toho, co se mu pobralo při práci (koně, vozy atd.). Tak nařízení o nedělích a svátcích, kteréž mělo býti zároveň ochranou proti přetěžování poddaných, stalo se takřka novým nástrojem ku zhoršení poměrů selského lidu. Mnozí, zejména faráři a missionáři, nesli nelibě tento stav a po dlouhá léta všelicos činili pro nápravu. Ale proti vrchnostem byl těžký boj, stížený ještě známými nám a velmi neuspořádanými poměry far a kollatur *). Následkem toho mnohý farář raději mlčel a nestíhal přestupky pro nesvěcení neděl i svátků, protože dobře věděl, že vina skutku spočívá jinde, než u poddaných. Tím zase dohled na tajné nekatolíky byl stěžován.

Císař vedle svátků svrchu vyjmenovaných přál si, aby ještě jeden nový svátek, a sice sv. Josefa, byl veřejně ve všech zemích jeho říše zaveden. Vydal o tom prostě nařízení, a dopsal mezi jinými také kardinálovi Harrachovi, aby opatřil, čeho po stránce církevní jest třeba. Arcibiskup musil vyhověti, ač při povaze jeho, velmi pochybuji, že mu tento způsob byl právě vhod. Když však zvěděl, že připravuje se vydání císařského patentu o svátku sv. Josefa, uveřejnil o něco dříve mandát (roku 1654, 10. ledna), jímž kněžstvu svátek tento nařídil **). — Potom k žádosti císařově ujal se

*) Mám vzácné doklady pro tyto stránky náboženských a poddanských poměrů. Na některé (Considerationes) upozornil mne P. J. Svoboda a potřebné přepisy z tajného státního archivu ve Vídni opatřil mi s velikou ochotou J. Excell. p. tajný rada Alfred Arneth, ředitel jmenovaného archivu. Podrobný výklad zavedl by mne v těcho místech daleko; něco povím ve zvláštní kapitole o poddanských poměrech, ale doklady archivní hodlám dle možnosti vydati o sobě.

**) Orig. mandátu v archivu arcibiskupském. Harrach přímo v něm dovolává se rozkazu císařského:

1654 toho také sněm z r. 1654 a prohlásil sv. Josefa za spolupatrona království Českého i ochránce pokoje; schválil ustanovení o svěcení jeho svátku a snesl se, že útraty, kteréž s tím byly pro první čas spojeny, země uhradí arcibiskupovi, kterýž všecko k tomu cíli zaříditi měl. Prvně sice sv. Josef slavil se již 19. března 1654, ale
1655 teprv příštím rokem (1655) oslava jeho nabyla, následkem tohoto snesení sněmovního, rázu všeobecného, jakožto svátku církevního, zemského i císařského. Od té doby užívalo se také v Čechách křestného jména Josef mnohem houfněji, nežli v časech starších. Jen Chebští nechtěli o svátku sv. Josefa nic slyšeti, když jim o tom
1654 od vrchnosti duchovní 13. března 1654 rozkázáno. Musil dojíti teprv tuhý reskript císařský 10. dubna 1654, než uposlechli. Příčiny odporu nebyly však náboženské, nýbrž politické. Chebští žárlivě hlídali výlučné své postavení vůči české koruně, a byli ihned hotovi k oposici, jakmile posílaly se jim rozkazy, jakoby byli pouhým krajem království. A to právě stalo se s mandátem o svátku sv. Josefa. Proto Chebští byli proti němu *).

Jiná záležitost, kteráž nedala se vyříditi bez spolupůsobení vlivu světského, byla otázka far a kollatur. Také té ujala se vláda i stavové na sněmě r. 1654 způsobem dosti rozhodným. Stavové odpovídajíce na příslušný odstavec královské proposice, projevili především velikou radost, že začíná již také tužší reformace kato-

---

Exposuit nobis Ferdinandus III., se jam pridem singulari devotione et ferventi... zelo, ad id desiderii impulsum fuisse, ut annua eiusdem sancti (Josephi) solennitas tam in foro, quam in choro.... proponeretur. Arcibiskup schvaluje tento úmysl a nařizuje, aby již od letoška tak se stalo.

*) Kürschner, Eger und Böhmen str. 131; Mitth. des Ver. f. G. der D. in Böhmen XXIII. 69, 70.

lická ve Slezsku a žádali panovníka, aby v bez- 1654
prostředních knížetstvích slezských netrpěl „predikantů“ pod žádnou výminkou. Do tištěného snesení sněmovního ovšem tento radostný projev nevložili.

Ale sněm s vůlí panovníka zašel ještě dále. Dne 12. května r. 1654 začaly zvláštní porady o farách i kněžstvu, kteréž, jak za to mám, trvaly až do 28. května. Do tištěného sezení sněmovního pojata jen některá starší ustanovení, jako: 1) že nedbalé v reformaci vrchnosti musí platit z každého kacířského poddaného pokutu a peněz těch že se užije k „snadnějšímu osazení“ far; 2) že nesmí se trpěti, aby lidé pro víru utíkali na Moravu a tam přebývali bezpečně, nýbrž že má císař u stavů moravských to zameziti; 3) že v pohraničných místech mají se dosaditi faráři nebo stálí missionáři na fary s týmž platem, který již předešlý sněm byl ustanovil. Tímto způsobem aspoň v místech pro kacířství nejpodezřelejších mělo o stálou duchovní správu býti postaráno.

Stavové však vedle toho, způsobem sice velmi krotkým, upozornili ještě na jiné možnosti, kudy by počet kněží a far mohl býti zvýšen. Nejlépe bude prý, když polepší se návštěva škol, kde budoucí kněží se vychovávají. K tomu sněmovní komisaři odpovídali, že české komoře bylo již nařízeno, aby vyplácela pravidelně všecky zadržalé fundace, které k výchově kněžstva byly založeny a aby zejména studentské nadání zemřelé císařovny Anny pořádně bylo v život uvedeno. Mimo to povolil císař pro studenty bohosloví 3000 tolarů ze zadržených starých restů berních a jiných platů komorních. Byla to nepatrná kapka do moře velkých potřeb.

Vláda i stavové chtěli však na sněmě jíti mnohem dále. Máme toho zřejmé doklady, že

1654 ve sněmě mluvilo se o žalostném nedostatku vyučování mládeže i lidu, což ovšem souviselo s nedostatkem far. K tomu cíli navrhováno, aby kardinál Harrach svolal provinciální synodu, při níž by byl také přítomen císařský komisař. Na synodě mělo by slavně vyhlásiti se usnesení koncilu Tridentského a pak právomoc duchovní přivedena býti v souhlas s pravomocí světskou *). Na tomto základě Tridentinum, od stavů potom „adjustované“, mělo býti vloženo do desk zemských. Jest pochopitelno, že kardinál Harrach se stanoviska církevního něco podobného naprosto nemohl přijmouti. A proto také dovedl způsobem nám neznámým vyhnouti se této záležitosti. Bylo o ní psáno a mluveno, ale do sněmovního snesení nebyla pojata.

Stavové také obírali se otázkou zřízení biskupství, ale i o té nepřišlo k žádnému snesení. Císař Ferdinand III. opět přál si, aby studium theologie bylo opraveno. Citelný nedostatek kněžstva spatřoval mezi jiným v tom, že bohoslovci studovali dlouho a neprakticky. Zanášejí prý se tuze mnoho filosofií a spekulativnou theologií a neumějí kázat. Proto mělo studium theologické se zkrátit a zařídit lépe pro potřeby praktického života. Také touto otázkou obíral se sněm roku 1654, což asi nikomu z církve nebylo vhod, protože rozhodování o školách bohosloveckých mělo svěřeno býti laikům. Sněm však nepřišel s tím z místa, a císař vyžádal si potom (1. června 1654), co opravy theologických studií se týkalo, dobré zdání od arcibiskupa a od provinciála řádu jesuitského. Otázka tato vyřizovala se pak

*) Archiv místodržitelský: „Die geistliche Jurisdiction mit der politischen in billigmässige, verlässliche Ordnung zu bringen.“

zvláště a sice ve spojení se záležitostí universitní. 1656

Poslední sněm za vlády císaře Ferdinanda III. r. 1656 (17. července — 12. září) odbývaný, uhodil na nový způsob ve příčině far, kterýž byl na dlouhá léta potom základem vší činnosti. Stalo se totiž snesení, aby hlavní komise r. 1650 pro věci náboženské zvolená (str. 163), opatřila si od komise visitační veškeren statistický materiál, pokud far a záduší se týče, vyslýchala kollatory o stavu jmění zádušního a podávala o tom zprávy i s dobrým zdáním, buď k české dvorské kanceláři anebo k místodržícím. Pokud by sama k této práci nepostačila, směla hlavní komise ustanoviti tak zvané subdelegáty či komisaře subdelegované. Až do té doby, než výslechy a ostatní práce komisařů budou vykonány, nemělo nic ve příčině far se podnikati. Na tomto základě pokračovalo se potom za vlády císaře Leopolda I. Otázka far byla definitivně vyřízena vlastně teprv za císaře Josefa II., kterýž dle svých zásad a po svém způsobu ji ku konci přivedl.

Viděti z toho, že věc, která podle původního přání vlády měla býti v pořádek uvedena v několika nedělích (str. 154), vyřizována velice ponenáhlu skoro 150 let. V letech, o nichž ve přítomném svazku vypravujeme, zůstaveno bylo jenom dobré vůli kollátorů, chtěli-li zádušního majetku se vzdáti a faru zříditi, čili nic. Takovýchto ochotných šlechticů, i mezi horlivými katolíky, příliš mnoho nebylo. Počet far stoupal sice přes to, ale pomaloučku. Jako veliký pokrok vítáno, že ku př. v Slanském kraji r. 1655 již 13 far bylo osazeno*).

Drobných starostí měl vedle toho všeho kardinál Harrach dost a dost. Jmenovitě při-

*) Archiv arcibiskupský.

1653 cházely zhusta různé žaloby na faráře, které bylo třeba vyšetřovati a dle okolností i trestati *). Potom vypukly občas a místy spory mezi farním duchovenstvem a missionáři, zejména jesuity. Nejvíce vedly se o kompetenci. Tak stěžoval si (1653) arciděkan Kutnohorský Jan Pasch a téhož roku vikář Královéhradecký Martin Štípek, že jesuité potahují na sebe práva a povinnosti farářské. Zejména na kollej Jičínskou byly tyto stížnosti. Arcibiskup 11. července 1653 vydal „připomínku“, že jesuitům v místech, kde jest stálá duchovní správa, není dovoleno bez svolení místního faráře udíleti svátosti a konati funkce farářům příslušné. V Ne-
1656 pomuku opět farář 1656 naříkal na vrchnost, (Ludmilu Benignu ze Šternberka), že ho pronásleduje proto, že hájí majetek církve. Sporu toho užili jesuité, aby kostelík založený od Františka ze Šternberka ke cti Jana Nepomuckého (již tehdáž za svatého pokládaného) na sebe potáhli **). Farář si na to stěžoval u arcibiskupa a ten musil srovnávati. K jesuitům však v těchto sporech docela nestranným nebyl, což vyplývalo z předešlých i nynějších vzájemných sporů mezi ním a nimi. — Zhusta tázali se venkovští děkani a faráři i na docela zbytečné

*) Veliký počet akt zachován jest ku př. o nesprávnostech Ondřeje Vrabského, faráře na Hrádku (Frimburce), panství Opočenského. Žalovali naň poddaní a vrchnost (1656). On dobře se bránil rovněž spisy dlouhými. Podobných akt jest v archivu arcibiskupském velmi hojně. Rovněž o sporech mezi faráři a jesuity. Veliký poplach po celé zemi vzbudilo uvěznění (1655—1656) pověstného děkana Litomyšlského Jana Ludvíka de Girové, rodem Francouze. Dopisy jeho chovají se v archivu Harrachovském. Viz také Jelinkovu Litomyšl II. 105 a V. V. Zeleného Životopis Pešinův v Č. Č. Musea 1884 str. 17.

**) Jesuitas tempellum a Francisco de Sternberg beato Joani Nepomuceno fundatum in usum suum appetere.“ — Archiv arcibiskupský.

věci, o nichž mohli dle stávajících nařízení cír- 1656
kevních a státních sami rozhodovati. Tak děkan Jachymovský Lukáš Bridel 1656 a 1657 neustále se dotazoval, co má dělati s „predikanty,“ kteří z Míšně do horních měst den co den přicházejí, lidi oddávají, pod obojí jim podávají atd. — To přece byly otázky zbytečné, co s nimi dělati!

Největší těžkosti bývaly s vrchnostmi, kteréž o vydání zádušního jmění nechtěly slyšeti, a sotva kde který farář na panství zemřel, již veškerou pozůstalost jeho pro sebe zabavovaly. Prudký a hlučný spor v této věci vedl kardinál Harrach s Marií Majdalenou hraběnkou Buquoiovou, majitelkou Nových Hradů, Rožmberka a Libějic. Došlo tak daleko, že Harrach hraběnce pohrozil, že ji z církve vyloučí a vyřkne exkomunikaci. Teprv potom stalo se narovnání (26. 1653
června 1653). Hraběnka vydala zápis, že jakožto cizinka poměrů v zemi neznalá a zejména nepovědomá statut synodálních (z r. 1605), nechovala se k pozůstalostem kněžským správně, ale slibovala, že toho nikdy více učiniti nechce.

Se světskými úřady měl Harrach, jak z hořejšího vypravování viděti, pořáde nějaké nesnáze. Zvláště jedna týkala se toho, že Harrach rozhodně hájil právo kostelů, aby směly býti útočištěm či asylem pronásledovaných a odsouzených, dle způsobu již v prvotní církvi obvyklého. R. 1654 v lednu, žena jakási, která 1654
dítě své zabila, utekla se do kostela v Zezicích (Litoměřicko) a položila se na stupně oltáře. Vrchnost její dala ji tam hlídati, a žádala arcibiskupa, aby ji k soudu vydal. On dlouho se zdráhal a poručil ji teprv potom vydati, když vrchnost se zaručila za její život. Téhož roku v červnu nějaký vinník v Praze utekl se na schody kláštera sv. Jiljí. Rychtář městský s biřiči pronásledoval ho a strhl se schodů. Převor

1654 kláštera vedl stížnost na porušení „immunity církevní,“ a Harrach horlivě ji podporoval. Podobných zajímavých dokladů jest z této doby více *).

Tak se všech stran pracováno ku sesílení církve katolické a k zachování toho stavu, který způsoben byl komisí reformační. Kardinál Harrach při tom vždy vracel se k zamilované a staré myšlence o zřízení nových biskupství v Čechách. Jakmile činnost náboženská po míru Westfálském započala, hned uchopil se znovu této věci a byl tentokráte o něco šťastnější než v letech předešlých. — Císaři Ferdinandovi III. opět velmi záleželo na odklizení universitního sporu, na novém studijním řádu pro studující bohosloví a podobných věcech, což vedlo k novému jednání o spojení universit pražských, kteréž také dokonáno. S universitou souviselo veškeré ostatní školství tehdejší, poměry censury a literatury.

13. Pokusy o zřízení nových biskupství v Čechách.

Bylo již svrchu vyprávěno, že kardinál
1647 Harrach koupil r. 1647 pro budoucí biskupství Litoměřické panství Stolinky a že sháněl peníze pro budoucí biskupství v Králové Hradci a v Plzni (str. 146 a 147). Věc tak potřebná a jasná vlekla se však mimo jeho nadání po několik let a docházela jen velmi ponenáhlu uskutečnění. Poměrně nejlépe dařilo se ještě projektu Litoměřickému. Již od r. 1646 pracováno

*) Archiv arcibiskupský. Pro novější dobu (konec 17. a počátek 18. věku) sebral některé příklady F. Tadra ve článku Das Asylrecht der Prager Kirchen und Klöster, v jednom feuilletonu „Politik“ 1890.

na uklizení všech obtíží a na zjednání příjmů 1646
proboštství Litoměřického pro příštího biskupa, dále projednána otázka příbytků pro biskupa, probošta, děkana a tři kanovníky; čtvrtý kanovník měl býti vždy městským děkanem. Císař to schválil a zejména dopustil, aby důchody proboštství na 10 let byly postoupeny k biskupství. Avšak pro kanovníky nebylo možno nic učiniti, protože příjem z pokladny solní byl malý, a všecky peníze za předešlých let rozpůjčeny na vojsko, bez naděje, že budou brzo moci býti zaplaceny.

Ale přes to prosadil Harrach, že byl 1649
r. 1649 od císaře za biskupa Litoměřického designován tamější probošt Maximilián Rudolf svobodný pan Schleinic a hned potom, téhož roku 5. července, žádal arcibiskup císaře, aby ustanoveného již biskupa ohlásil v Římě, dohodl se s papežem o „patronátní právo“ a hleděl pro veliké kacířství v kraji Litoměřickém toho dosíci, aby Schleinic dosáhl brzo papežského stvrzení a mohl co nejdříve zahájiti svou činnost*). U dvora měli chuť posečkati, až také výživa pro kanovníky bude zjednána; ale Harrach znovu (1649, 29. listopadu) napomínal a prosil, že není radno k vůli tomu věc zdržovati, že otázka kanovníků vyřídí se ponenáhlu, jen když Schleinicovo jmenování bude rychle posláno do Říma.

---

*) Tento i všechny následující dopisy (pokud pod čárou jiný zdroj nebude udán) o biskupstvích Litoměřickém, Hradeckém atd. mám z archivu ministerstva vyučování ve Vídni. Z Tadrovy zprávy ve Sborníku Hist. I. 20—35 viděti jest, že velká jich část nalezá se také v Harrachovském archivu v Mostě nad Litavou. — Literatura starší i novější jest dosti veliká. Přehledně podal ji Krásl v Kard. Harrachovi str. 201. Životopis Schleinicův čte se u Balbína, Bohemia docta II. 127.

1651 Tak se také stalo. Ale u stolice papežské narazila věc na odpor, protože se neuznávalo za právo, aby císař za biskupa designoval koho by chtěl. Papežská stolice vyhražovala jmenování sama sobě. R. 1651, 15. března dožádán byl Harrach, aby odstranil tyto obtíže, k čemuž ihned ochotně se propůjčoval. — Zatím uzrával další projekt, to jest, aby se přikročilo ku zřízení biskupství v Králové Hradci, v Plzni a v Budějovicích. Kardinál Harrach přál si o tom dobré zdání kapitoly u sv. Víta, a ta podala je v květnu 1651.

Především vysloveno v něm přání, aby hranice nových dioecesí shodovaly se s hranicemi krajů. Arcibiskupovi pražskému — aby nad suffragány vynikal — měla zůstati polovice dosavadní veliké dioecese, a druhá polovice měla se rozděliti novým biskupům tak, aby zabrali největší kraje Čech: Litoměřický biskup kraj Litoměřický, Hradecký týž, Plzeňský týž a Budějovický biskup kraj Bechyňský. Dle rozvržení z r. 1615, které kapitola vzala za základ, jmenované čtyři kraje měly vskutku bez mála polovici všeho obyvatelstva *). Arcidioecese měla potom dle přání kapitoly býti rozdělena dle bývalého způsobu na archidiakonáty čili arcijahenství, a v každém okršku (patrně v kraji politickém) měl sídliti arcijahen, jakožto „druhé oko“ arcibiskupovo. Arcijahnové měli k ve-

*) Počítáno takto: R. 1615 měl: kraj Litoměřický 5 měst, 117 far, osedlých poddaných mimo města 1539 a duší ovšem o mnoho více; kraj Hradecký 7 měst, far 102, osedlých pod. mimo města 21490; kraj Bechyňský 9 měst, far 103, osedlých pod. mimo města 18350; kraj Plzeňský 15 měst, far 158, osedlých pod. mimo města 17039; čtyři biskupství tedy dohromady osedlých poddaných 72198. Roku 1615 bylo všech osedlých 148822½. Odečte-li se hořejší summa, zbývalo ještě arcibiskupovi 76624½ osedlého.

likým slavnostem přicházeti do Prahy a sloužiti 1651
arcibiskupovi vedle prelátů a kanovníků. Přitom zdá se, že kapitola měla na mysli sloučení arcijahenství s kanonikáty, protože obšírnými slovy vykládá potřebu, aby pozvedena byla kapitola z nynějšího prabídného stavu.

V principu tedy kapitola roku 1651 zřízení nových biskupství podporovala a způsob, jak si provedení věcí představovala, hověl tuším docela názorům kardinála Harracha, vyjímaje ovšem otázku arcijahenskou. Zbývalo jenom promluviti s dotýčnými městy, čehož u Litoměřic třeba nebylo, protože patronem tamějšího proboštství i kapitoly býval král Český od jakživa. Jinak bylo v Hradci, v Plzni a Budějovicích, kde obce měly patronát děkanských chrámů v rukou a bděly tak nad příjmy duchovního. Tyto měly připadnouti příštím biskupům. Po dlouhých odkladech a oklikách, psali tudíž místodržící (16. července 1653) Plzeňským a Budějovickým žádajíce, aby se vzdali patronátů ve prospěch biskupů, a Hradeckým z nařízení místodržících psal téhož dne Jindřich Kustoš ze Zubřího, podkomoří věnných měst.

Odpověď Hradeckých, dodanou již 11. srpna, 1653
neznáme; odpověď Budějovických ze dne 24. srpna 1653 zachovala se úplně; odpověď Plzeňských ze dne 19. září známe toliko u výtahu *). Co nikdo nečekal stalo se: Hradečtí, Budějovičtí a Plzeňští biskupa ve svých zdech míti nechtěli. Opatrní páni Budějovičtí pravili, že jsou kollátory děkanství a kdyby polovičku příjmů měli postou-

*) Tanner M. S. Hist. Plsnae. Místo, které jsem potřeboval, vypsal mi laskavě p. prof. Strnad v Plzni. Že také Hradečtí dělali obtíže, vysvítá ze knihy „Liber documentorum tertius,“ o níž zprávu podal J. Čelakovský v Památkách X., 781. Já nemohl jsem bohužel na ten čas této knihy podrobněji užiti.

1653 piti biskupovi, že by pak děkan se 3 kaplany neměl od čeho býti živ, neboť musí prý ze svých příjmů vychovávati ještě školního mistra, kantora a varhaníka. Místodržící sice teď říkají, že jim nepřibudou biskupstvím nové povinnosti, ale pak by přece třeba k tomu došlo, aby platili na biskupa, probošta a kanovníky. To však obec, kteráž má 150 tisíc dluhů a skoro tolik nezaplacených úroků, není s to podniknouti.

Nejlepší a nejzajímavější příčinu položili Budějovičtí na konec. Jest známo, že mnohé říšské svobodné město musilo se utkávati v boje s biskupem, kterýž v něm měl residenci. Boj takový z pravidla končil tím, že města svobodná upadla v poddanství svého biskupa. Současníkům byla známa veliká a dlouholetá válka obce Münsterské s biskupem Krištofem Bernardem von Galen, jehož tehdejší satirikové vyobrazovali v šatě půl kněžském, půl rytířském. Také tato válka skončila v neprospěch měšťanů. Budějovičtí tudíž chtěli z cizí škody býti moudrými a vyslovili obavu, dostanou-li biskupa, že by mohli přijíti o své svobody a o právo podací. — Zkrátka, odmítali rozhodně. Aby pak se jim nevytýkala vlažnost pro náboženství, neopomenuli dodati, že jsou dobří katolíci a kněžstvem hojně opatřeni, majíce v městě vedle správy duchovní ještě dva kláštery, kapucinský a dominikánský. Z toho prý viděti, že biskupa nepotřebují. Ale v sousedním Táboře, končili pichlavě, nedávno teprv k víře katolické obráceném, tam prý byl by biskup tuze dobře na místě.

Stejně odpovídali také Plzeňští. U nich prý se kacířství naprosto není co obávati; patronátu nad kostelem, který jim od Ferdinanda II. výlučně byl udělen, nemohou se vzdáti a ani příjmů kostelních, z nichž arciděkan vy-

držuje 4 kaplany, školmistra a správce kůru. 1653
Ostatně nejen patronát, ale i kostel jest jejich, protože ho sami postavili a na svůj groš opravují. Mimo to má arciděkan právo nositi ve zdech městských odznaky biskupské a to prý jim úplně postačuje. — Viděti z toho, že u obou měst především rozhodoval strach, aby na sebe neuvalila nová břemena a aby nepovstaly záhy spory mezi mocí biskupskou a městskou ve světských záležitostech. Se stanoviska tehdejší všeobecné bídy jsou podobné obavy dobře pochopitelny. — O sto let později a v našich dobách pohlíží se na věc ovšem docela jinak. Dnes ku př. Plzni především jiným to schází, že není sídlem biskupa a středem zvláštní dioecese.

Těm, kteří nesdíleli náhled Harrachův o potřebě nových biskupství v Čechách, nebyl odpor měst nevhod. Za to tím tížeji snášel ho kardinál, a do jisté míry i dvůr. Harrachovi šlo především o to, aby nesnáze vzniklé mezi papežem a císařem o právo dosazovati biskupy, brzo byly odklizeny a aspoň jedno nebo dvě biskupství záhy byla zřízena. Chtěl k tomu cíli sám se odebrati do Říma. Avšak nebylo peněz.
V září 1652 psal Harrach císaři, že se v Římě 1652
ani ukázati nesmí, pokud nebude do pořádku přiveden dluh solní pokladny. Vláda celkem si vypůjčila, jak již svrchu podotknuto, 76 tisíc zlatých. Na zaplacení celé sumy nebylo nejmenší naděje. Kardinál chtěl se spokojiti, když by pokladně solní zaplatilo se aspoň těch 40 tisíc zlatých, které musil zapůjčiti arciknížeti Leopoldovi Vilémovi r. 1645 po bitvě Jankovské. Půjčil je tehdá na 6 ze sta, ale neobdržel ani krejcaru úroků, čímž dluh vzrostl o 16.800 zl.

Harrach sám navrhl způsob, jak by se s ním o záplatu této částky uhoditi mělo. V tajné radě stalo se 3. září 1652 usnesení, aby inspek-

1653 tor nápojové daně Ant. Losi zjednal nějakou slevu. Kardinál chtěl odpustiti veškeren úrok, obdrží-li ihned kapitál. Konečně se spokojil, že sleví celý úrok i tehdáž, bude-li mu do roka zaplaceno 40 tisíc zlatých. Ale v květnu 1653 neměl ještě ani krejcaru a znova tuze dolehal na komoru. Dluh měl se mu spláceti z výnosu mýta v Trbiži (Tarvis) v Korutansku, avšak nedostával odtud nic, proto tuším, že výběr mýta na důležitém tomto místě byl současně i jiným osobám zastaven. Výnos pokladny solní, z příčin, o nichž na jiném místě promluvíme, klesal až na 13—14 tisíc zl. ročně, a z toho měly se pořídíti všecky potřeby rozsáhlé arcidioecese! Avšak ani tento nový důrazný nářek nevedl k místu. Byl sice předmětem porady v tajné radě (10. května 1653), než komora česká ani dvorská neměla peněz, a proto i kardinál musil znovu čekati *) Myslím, že krátké toto vylíčení poměrů více osvětlí situaci, nežli sebe delší výklady.

Spor mezi papežem a císařem týkal se „juris conferendi“ čili podacího práva, které chtěl vykonávati papež sám. Během r. 1653 stalo se velkým přičiněním kardinála Harracha narovnání a sice v ten smysl: jestliže císař k biskupství Litoměřickému a k ostatním třem biskupstvím, která se zříditi mají, připojí trvale dosavadní důchody, které proboštství Litoměřické a děkanství oněch tří měst mají, bude moci míti a užívati podacího práva a jmenovati biskupy tak, že osobu, kterou zvolí, papež v Římě potvrdí. Víme dobře, že ve příčině Litoměřic a snad také Králova Hradce bylo to možno provésti; rozhodnou překážku činila města Budějovice i Plzeň.

Narovnání, které Harrach způsobil, před-

*) Tato finanční záležitost dle akt z archivu ministerstva financí (dvorské komory) ve Vídni (1632 Sept., 1652, 3. a 6. Sept. 1653 10. Mai).

ložilo se císaři, aby je schválil. Probošt Schleinic, 1654
designovaný biskup Litoměřický, sám (21. února 1654) prosil Ferdinanda III., aby aspoň co Litoměřic se týče, schválil přivtělení proboštství tamějšího ke statku biskupskému, již proto, že panství Stolinky jest nesmírně zbědováno a bez příjmů proboštských nemohl by biskup býti živ. Sliboval přitom, že se postará, aby to bylo časem svým proboštství nějak nahraženo. — Podle způsobu tehdáž velmi široce se rozvětvujícího, žádal císař z několika stran dobré zdání, dříve než se rozhodl. Jedno měli dáti místodržící. Ti vzali prosebný list Schleiniců v, připojili k nim svrchu vzpomenuté odpovědi měst a vyžádali si zase pro sebe dobré zdání od kapitoly u sv. Víta.

Tato odevzdala je teprv 1. července 1654. A podivno, i ona nyní velmi rozhodně se vyslovila proti zamyšlenému zřízení biskupství, kteréž v květnu 1651 ještě podporovala. Kapitola postavila se teď na stanovisko zastávané dříve od jesuitů, ale nehájila je tak věcně, ač ledacos pověděla správného. Především jala se vykládati, že v Čechách nebylo několik set, snad tisíc let, žádných biskupství a proto přece katolické náboženství v zemi kvetlo. Ano nebývalo v Čechách ani arcibiskupa, a kapitola za času nejhoršího kacířství, všecko sama zastávala. Ale jak, to ovšem neřekla, protože tehdejší kanovníci neměli patrně o minulých nesnázích z doby církevního bezvládí správných vědomostí.

Potom se praví v dobrém zdání, že jindy byly Čechy plny obyvatelstva a plny far; teď není ani jednoho ani druhého. A proto hájila kapitola zásadu, docela ve smyslu kdysi P. Lamormaina, zpovědníka císaře Ferdinanda II., že především jest potřebí far, aby lidé nemusili na mnoho mil choditi do kostela a v zimě za

1654 nečasu postrádati křtu i pohřbu a žíti jako prý hovada. Že by zřízení nových dioecesí mohlo vésti k intensivnější činnosti právě v tomto směru, již proto že by s arcibiskupem o práci dělili se ještě tři biskupové, to kapitola, jak se zdá, nenahlížela, nýbrž naopak tvrdila, že zřízením biskupství počet far ještě se zmenší, poněvadž mnozí faráři se stanou kanovníky a budou voláni ke službám biskupů, do jich residencí. Aby pak proto, že budou v zemi čtyři biskupství, šlo hodně lidí studovati bohosloví, to prý naprosto očekávati se nedá.

Na konec neopomenuli kanovníci dodati, že jest nesprávno mluviti o nových biskupstvích, co zatím hlavní chrám u sv. Víta jest v nejbídnějším stavu a kanovníci při něm ve špatných poměrech. Poměry ty byly ubohy, jak víme z každé stránky v líčení Václava Nebeského*), a není pochybno, že tím méně byla naděje na jich zlepšení, čím více jiných, nových projektů se objevovalo.

Otázka biskupská tímto dobrým zdáním nepopíratelně se zhoršila. Za to kapitola Litoměřická nevyslovila se proti biskupství a tuším že také rada města Litoměřic ne. Kapitola vypočetla, že biskup bude míti příjmů 6000 zl., 4000 ze Stolinek a 2000 z dosavadního proboštství, a dobře nahlížela že při tehdejších poměrech a povinnostech jeho nemůže míti méně. Při tom podala podrobné návrhy, jak by časem nové proboštství se dalo zříditi a vůbec poměry církevní upraviti. Všecka tato dobrá zdání, i dopisy Budějovických a Plzeňských odeslány byly od místodržících císaři 31. října 1654. — První následek byl, že o biskupství v Budějovicích a v Plzni více se ne-

*) Rukopis jeho Pamětí chová se v archivě kapituly Pražské.

mluvilo, a hleděno jenom dosíci aspoň Litoměřic a bude-li možno Hradce Králova. Narovnání se stolicí papežskou, jak je způsobil Harrach, bylo od císaře přijato a kardinál odejel do Říma k volbě nového papeže (Innocenc X. zemřel 6. ledna 1655), při čemž hodlal věc konečně k místu přivésti *). 1654

Císař mezitím, aby své podací právo hájil, způsobil na rychlo 21. ledna 1654, v Řezně „v české radě" („in concilio Bohemico")rozhodnutí, že generální vikář Caramuel z Lobkovic má býti „pro své zásluhy" designován za biskupa v Hradci Králové, a jakmile kasa solní bude s to biskupství vskutku zříditi, měl ihned za skutečného biskupa býti dosazen. Ještě téhož dne vyhotoven list a poslán Caramue-

*) O jízdě Harrachově do Říma a volbě papežské uveřejnil Ferd. Menčík článek plný zajímavých podrobností (dle zpráv rukopisných) ve feuilletonu Nár. Listů 1890 č. 75: Konklave r. 165 . — Kratší výklad o tom u Krásla str. 549. — Harrach vyjel z Čech 14. ledna na zprávu, že papež těžce stůně. On však mezitím byl zemřel Již 16. ledna sešli se kardinálové do konklave, ale boj volební byl velmi zuřivý; napřed rozštěpen sbor v 6 stran, potom ve 4. Na konec zůstávalo při boji mezi stranou španělsko-rakouskou a francouzskou. Harrach dojel 6. února a jakožto jeden z nejstarších kardinálů prostředkoval mezi stranami. Jeho přičiněním po 80 dnech (7. dubna) zvolen konečně kardinál Fabio Chigi, známý z jednání o mír Westfálský. Francouzská strana původně o něm nechtěla slyšeti, ale hlavně přičiněním kard. Harracha zanecháno odporu. Chigi přijal jméno Alexandra VII. — Menčík jen praví, že Harrach odejel do Říma bez instrukce ode dvora. Ale dle zprávy zachované ve Sbor. Historickém I. 31. byl by přece instrukcí měl a sice již od 12. října 1654, když prvně se proslechlo, že papež Innocenc X těžce jest nemocen. O činnosti v konklave mělo se zachovávati všeobecné mlčení; poněvadž však nikdo dle toho se nechoval, upokojil též Harrach své svědomí a posílal císaři pravidelné zprávy o průběhu jednání. Zachovaly se částečně v Harrachovském archivu.

1655 lovi *); o něco později (12. února) sdělil to císař také kard. Harrachovi.

Pokud nebyla provedena volba nového papeže, nejednalo se o česká biskupství. Jen se ukázalo, že presentace probošta Schleinice za biskupa Litoměřického, vyhotovená již roku 1649, se v Římě ztratila. I dopsal Harrach hned Schleinicovi, aby si opatřil nový opis a přijel brzo do Říma. Schleinic žádal oň císaře. V sezení tajné rady v Prešpurce, 26. dubna 1655, rozhodnuto, že prosbě proboštově má se vyhověti a záležitost biskupská co možná fedrovati. Zatím téhož 26. dubna bylo v Římě sezení kongregace pro rozšíření víry (de propaganda fide), v níž o Litoměřicích učiněno toto konečné rozhodnutí: protože císař přivtělil proboštství k budoucímu biskupství a tím částečně ze svého je opatřil, má jemu na vždy presentace čili podací právo býti ponecháno **). Teď bylo jen ještě třeba nové slavnostní schůzky propagandy, v níž by i před papežem věc formálně byla skoncována. To také se provedlo a 3. července 1655 vydána bulla papeže Alexandra VII. o zřízení biskupství Litoměřického.

Vypravuje se v ní o rozsáhlosti arcidioecese Pražské, popisuje se vhodnost polohy města Litoměřic pro nové biskupství, vyjímá se kraj Litoměřický z dosavadní dioecese a zřizuje za dioecesi vlastní, chrám pak sv. Štěpána v Litoměřicích

*) Dodatkem k literatuře o Caramuelovi na stránce 115 podotýkám, že o něm a jmenovitě o činnosti jeho v mathematice napsal obšírné pojednání prof. J. Smolík v programmu Malostranského gymnasia 1872. — Mne upozornil na to laskavě P. Fr. Ekert.

**) List Harrachův ze dne 1. května 1655 v archivu min. vyučování, praví doslovně: weil K. Mt. de suo die Probstey alda darein incorporiren lassen u. es also ex parte dotiren, in dero favor und das E. K. Mt. praesentation in perpetuum zu passiren, decretirt worden.

prohlašuje se za kathedrální. Téhož dne byl 1655
také Schleinic od papeže za biskupa potvrzen a 9. července v Římě od kardinála Františka Brancacciho posvěcen. Do Prahy došla bulla papežská teprve 10. ledna 1656. Zatím jednalo se již o installaci. Kardinál 5. prosince 1655 mínil, že nestojí nic v cestě, aby se neprovedla, jen když místodržící krajským hejtmanům Litoměřickým hotovou událost oznámí. Také Schleinic, biskup tolik let již designovaný, byl by rád slavně na stolec dosedl. Ale dříve ještě musil podepsati revers.

Vláda totiž nemínila proboštství Litoměřické zrušiti. Přivtělila statky jeho proto k biskupství, aby odstranila překážky v Římě, ale biskup měl nyní ze svých příjmů probošta vydržovati. Schleinic se k tomu zavázal. Dekretem
císařským ze dne 20. ledna 1656 bylo mu pak 1656
uloženo, že musí postarati se i o postavení nové residence pro probošta. Tak daleko však revers bikupa nešel. Proto Harrach vložil se do věci, a sice dosti prudce. Žádal, aby podobné výminky biskupovi se neukládaly. Pravda prý jest, že časem měla se vystavěti nová residence pro celou kapitolu, ale nejde naprosto, někoho k tomu zavazovati. Neboť, pravil kardinál, papežské stolici nesmělo se vůbec říci, že z příjmů proboštství, přivtěleného ku biskupství, má se vydržovati probošt dále a ponenáhlu zříditi proboštství nové, sice by byla propaganda právem řekla, že císař, co na jedné straně biskupství dal, na druhé straně opět béře. Bude-li se to prováděti příkře, pak ku zřízení dalších biskupství nepřijde. Neboť v Římě stojí papež a kardinálové na stanovisku, chce-li císař užívati práva presentačního a patronátního, že musí z vlastního něčím ke zřízení biskupství přispěti; a nemá prý se ve sboru kardinálském za vlastní to, co se dává z cizího měšce!

1656 Jak viděti, nebyl dopis Harrachův příliš zdvořilý, ale dle všeho účinkoval. K radě místodržících poslána komise, ku které také Harrach jednoho člena dal, aby provedla taxaci proboštských gruntů dle urbářů a dle skutečnosti; potom měla se učiniti nová úmluva se Schleinicem a ustanoviti summa („ein gewisses, billiges Quantum“), co by měl budoucímu proboštství ročně dávati. Pak teprve mělo se proboštství znovu obsaditi. Kandidátů byla však hojnost ihned. Františka hraběnka z Meggau, vdova po Jachymovi Oldřichovi Slavatovi, ucházela se o proboštství pro svého syna Františka Leopolda. Podporoval ji v tom starší syn Ferdinand Vilém Slavata, toho času nejvyšší sudí dvorský. Arcibiskup vida to, přál si, aby proboštství Litoměřického dostalo se světícímu biskupovi Josefu z Corti čili Curtiovi *). Zatím však věc zůstala na odkladech. Ale za to konečně po 7letém jednání vykonáno 25. května 1656 nastolení prvního biskupa Litoměřického Maximiliána Rudolfa ze Schleinic. — Byl dobrým duchovním pastýřem, kterýž nejen staral se o to, aby příjmy biskupské zvýšil, kanovníky opatřil a kathedrální kostel zvelebil, nýbrž obrátil hlavní zřetel k rozmnožení farního duchovenstva své dioecese a učinil v tomto směru záhy pozoruhodné pokroky. Počet far v Litoměřicku za jeho biskupství vůčihledě se množil **).

Když byl Harrach v Římě jednalo se také o ostatní 3 biskupství, ale jen všeobecně. V se-

*) Za jakou příčinou 1654 proti němu vedeno vyšetřování, o němž zmiňují se akta ve Sbor. Historickém I. 34, neumím pověděti, protože jsem jich v ruce neměl.

**) Bernau, Der politische Bezirk Dauba str. 86. Vedle toho Krásl str. 302 atd.

zení propagandy 26. dubna 1655 vyložil kardinál nepochybně obtíže, jaké činí města, v nichž biskupství zříditi se mají. Následkem toho nestalo se žádné snesení. Jen přítomným kardinálům se zdálo, nepřičiní-li císař ze svého něco pro zamýšlená biskupství, že nebude moci sám biskupa ustanoviti. Na nejvýše jmenovati smí tři osoby a z nich papež koho by chtěl vybere a biskupem ustanoví. Harrach však těšil císaře (dopis ze dne 1. května), až podruhé se sejde propaganda a kardinálové strany španělské budou v ní míti většinu, že uzavře se něco jiného, pro císaře snesitelnějšího. 1655

Potom o Budějovicích a Plzni již více se nemluvilo ani nejednalo, než jen o Hradci Králové. Kardinál Harrach 3. prosince 1655 prosil císaře, aby aspoň nepatrné příjmy vikářství Hradeckého k biskupství obrátil a tím pro sebe v Římě patronátní právo zachránil. Sám Harrach jednal toho času o koupi panství Chrasteckého, tehdáž velmi spustlého, a počítal, že by ve třech letech mohlo tak se spraviti, aby poskytlo biskupovi výživu. Hůře bude prý s kapitolou, která musí déle čekati. — Vyskytl se tehdáž také plán, aby biskupství v Hradci se zřídilo hned, biskupovi aby se poskytlo 2000 zl. ročně a na místě čtyř kanovníků, aby se opatřila výživa 4 kaplanům, kteří by zatím kapitolu tvořili. Harrach, ač jinak pro zřízení biskupství horlil, proti tomuto záměru vyslovil se rozhodně, a přál si, aby raději se posečkalo. Za to dvůr byl netrpěliv a nařizoval 20. ledna 1656 místodržícím, aby bez odkladu a ustavičně 1656
jednali s Harrachem o prostředky pro biskupství Hradecké. I koupeno 8. března 1656 panství Chrastecké (a Uhřetice) v kraji Chrudimském od Anny Eusebie z Harrachu, rozené Švamberkové, za 88.000 zl. z pokladny solní. Kardinál vyslovil naději, že časem ponese

1656 panství 6000 zl. ročně, které biskup nezbytně k výživě potřeboval.

Zatím však, pokud nevyřízena otázka patronátu, pokud nebylo prostředků pro kanovníky a pokud obec houževnatě stála na svém, že na biskupa platiti nebude, biskupství definitivně zříditi se nemohlo. Ferdinand III. vůbec se ho již nedočkal. Po těžkém a trapném jednání teprve Leopold I. přivedl záležitost tu ke konci 1664. O tom v následujícím svazku obšírněji promluvíme.

---

14. Sloučení university. Něco o školách.

Jak viděti, stálo zřízení jedinkého biskupství ohromnou práci. S druhým se již za života císaře Ferdinanda III. nepřišlo ke konci. Za to poněkud snadněji uspořádány poměry v universitě, jejíž sloučení také úzce souviselo s katolickou reformací.

Od r. 1622 vedl se v Čechách spor o universitu mezi kardinálem Harrachem a jesuity. Byl příčinou, že arcibiskup zřídil si vlastní seminář a gymnasium v rozsáhlé budově tak zvaného Dvoru Králova u Prašné brány. Až do r. 1638 jesuité neobmezeně vládli Klementinem (fakulty bohoslovcká a filosofická) i Karolinem (fakulty právnická a lékařská). Toho léta Karolinum vyňato z jejich moci a postaveno pod dozor zvláštního od císaře jmenovaného protektora. Tak bylo v Čechách troje od sebe oddělené vysoké učení: jesuitské v Klementině, arcibiskupské v Královĕ Dvoře a císařské v Karolině, ale žádné z nich nebylo úplné. Oddělení Karolina od Klementina stalo i provedlo se rozkazem císařským, s porušením všech práv a nároků stolice papežské i kardinála Harracha.

Mělo to za následek, že Harrach pro svůj seminář vymohl si bullu (1638), s velikými výhodami. Vzešel z toho nový, tuhý boj s mocí císařskou. Ferdinand III. dal školy arcibiskupovy vojskem obstoupiti a násilně zavříti (1640). Harrach následkem toho obžaloval císaře i jesuity u dvora papežského. Co Ferdinanda III. se týkalo, žaloval kardinál naň hlavně, že libovolným zasahováním do university porušil práva arcibiskupů pražských, jakožto kancléřů university od doby jejího založení. 1638

Nemělo-li obecné pohoršení vzrůsti, musil tento spor nějak jinak, než soudem papežovým, býti rozhodnut. I pracováno o mírné narovnání. Došlo r. 1642 k volbě komise, kteráž měla podati návrhy, jak by universitní otázka s pokojem se vyřídila. Ale pro velikou různost v zásadách nebylo možno dosíci smíru. Jesuité chtěli, aby Klementinum (t. j. jejich školy) sloučilo se s Karolinem, a arcibiskup opět svůj seminář byl by rád, jakožto fakulty theologickou a filosofickou, spojil s Karolinem, aby jesuité zůstali se svými školami mimo universitu. Císař, vládní kruhy i professoři z Karolina přáli více návrhům jesuitským, ale přece zase nechtěli znovu a příliš příkře vystoupiti proti Harrachovi, jenž opíral se o autoritu a vážnost stolice papežské. Za těchto okolností nesvedlo se nic, a všecko zůstávalo na ten čas při starém. 1642

R. 1647 dal císař znovu si předložiti veškerá privilegia a listiny týkající se Pražské university. Kardinál doufal, že v tuto chvíli stane se rozhodnutí pro něho příznivé, protože poměr jeho ke dvoru zatím byl se polepšil. Ale zuřivá válka a vpád Švédů do Čech zmařily jeho naděje *). — 1647

*) Co až potud v největší krátkosti jsem vyložil, pro lepší porozumění následujícího vypravování, najde

1648 Když Švédové od Prahy byli odraženi a statečné legii studentské naznačeno, že císař milerád chce se jí odměniti: hned obě university, Klementinská a Karolinská, prosily císaře o nové některé milosti a obdarování (str. 80).

Mezi jiným žádal Jiří Plachý, jménem studentstva z Klementina, o sloučení jesuitských fakult, bohoslovecké i filosofické, s císařskými fakultami, právnickou a lékařskou, v jednu universitu Karlo-Ferdinandskou; professoři z Karolina, kteří v komisi r. 1642 odbývané také byli pro toto spojení, teď najednou obraceli, aniž víme, proč. Byli by nejraději zůstali pro sebe. K tomu cíli opětovali žádost svou z r. 1642, aby směli voliti rektora a připojili k ní prosbu o stvrzení starých privilegií učení Karlova. Císař, jak povědomo, vyhověl všemu, oč professoři a studenti se ucházeli, jenom těmto dvěma kusům ne, protože se dotýkaly starého sporu o universitu. Nicméně jesuité neustáli znovu žádati, kdežto professoři z Karolina počátkem
1651 r. 1651 opětovali prosbu o potvrzení privilegií učení Karlova a předložili zvláštní návrh statut universitních, prosíce, aby byly schváleny. Ná-

---

se velmi obšírně v mých Dějinách Ferdinanda III. str. 87 a násl. — Pro další výklad užil jsem, vedle některých listin z archivu ministerstva vyučování ve Vídni a archivu arcibiskupského v Praze, hlavně W. W. Tomka, Geschichte der Prager Universitaet od str. 271 a Frant. Krásla, Arnošt hrabě Harrach od str. 402. — Co starší literatury se týče, pokládám za nejcennější spis Schnablův, Geschichte der juristischen Fakultaet (III svazky, 1827) a téhož historickou skizzu, Ferdinand der Dritte, der Wiederhersteller der Prager Universitaet. (Vydaná k poctě císaře Ferdinanda Dobrotivého v říjnu 1835 v Praze přítomného). Slavnost sloučení Karolina s Klementinem popsána jest v četných spisech, nejpřístupněji v mém vydání Beckovského Poselkyně II. díl, 3. svazek str 425 a v Illustr. Chronik v. Böhmen II. 708.

vrh vypracoval professor lékařství Marcus Marci, 1651
dříve vřelý přítel spojení Klementina s Karolinem, a nyní jeho odpůrce. Příčina odporu vězela jistě v poměrech fakultních a ne v nepřátelství k tovaryšstvu Ježíšovu. Císař 26. března 1651 zamítl prosbu professorů z Karolina, ale se slibem, že budou při dosavadních svobodách přichráněni a novými co nejdříve obdařeni.

Ferdinand III. byl totiž od prosince r. 1648 rozhodnut, že provede sloučení kolleje Karlovy s kollejí Klementinskou, a pomýšlel již jen na způsob, jak věc uskutečniti, aby nikomu nebylo ukřivděno. Kardinál Harrach ovšem měl býti zkrácen, protože po provedeném spojení jeho seminář a školy v Královè Dvoře musili octnouti se mimo universitu. Zato mělo arcibiskupovi při spojeném vysokém učení dopřáno býti trochu vlivu a sice obnovením hodnosti kancléřské, ač ovšem v míře mnohem skrovnější, nežli si Harrach myslíval. K tomu bylo třeba, aby papež učinil rozhodnutí o žalobě Harrachově proti císaři, co práv kancléřských se dotýkalo. Ferdinand III. r. 1652 (18. dubna) žádal sám kardinála Co- 1652
lonnu, aby záležitost tato brzo se skoncovala; ale mimo několika zdvořilostí nedostal co do věci odpovědi, ač dal na jevo, že jest po případě i odhodlán, jednati o své ujmě a dle vlastního zalíbení, jestliže v Římě do roka se nestane rozhodnutí.

Císaři neochota papežského dvora nebyla právě nevhod. Dopsal místodržícím, aby podali mu o některých punktech university se týkajících dobré zdání, a když je obdržel, rozhodl se pro úpravu vysokých škol Pražských bez ohledu na papeže. Rádcem byl mu plnomocník kolleje Klementinské P. Karel Grobendonque, člen řádu jesuitského. Z kolleje Karlovy zdá se, že nikdo poradám přítomen nebyl, ač professoři fakulty právnické i lékařské

1653 o nich věděli. Výsledek jednání shrnut v listinu, vydanou *17. listopadu 1653* v Řezně, kdež tehdáž císař se zdržoval. V ní vyslovovaly se zásady příštího zřízení Pražského vysokého učení a sice drženo se celkem návrhu komise z r. 1642 a dobrého zdání Martinicova z r. 1643.

Především rozhodnuto, že universita má se jmenovati Karlo-Ferdinandskou a sestávati ze 4 fakult: dvou Klementinských a dvou Karolinských. Privilegia a svobody obou dosavadních kollejí mají zůstati v platnosti a tvořiti základ sloučených vysokých škol. Kancléřství nad universitou má míti arcibiskup Pražský, ale s právy mnohem menšími, než si ku př. kardinál Harrach představoval. Rektor má se voliti ročně a sice střídavě po fakultách; volba stane se právoplatnou teprve, když dojde císařského schválení. Ve fakultě bohoslovecké a filosofické obmezeno však passivní právo volební na tři osoby z tovaryšstva Ježíšova a sice na představeného (sloul také rektor) kolleje Klementinské a přednosty jesuitských kollejí Novoměstské nebo Malostranské. Dosazování professorů právnických a lékařských vyhradil si panovník; professoři bohosloví a filosofie vybírali se z jesuitů, ale musili od císaře býti potvrzeni. Statky kolleje Karlovy měl spravovati zvláštní úředník od české komory k tomu ustanovený; rektor a senioři fakult měli nad ním míti dozor a přehlížeti účty. Professoři světští (práva a lékařství) dostávali platy z příjmů těchto statků. Veliký majetek kolleje Klementinské patřil jesuitům a nebyl přivtělen ke sloučené universitě; řád si ho sám spravoval a z příjmů jeho uhražoval vydání nejen pro obě fakulty, které obsazoval, než i také ostatní své potřeby. Přednášky měly se odbývati v dosavadních místnostech, t. j. v Klementině i v Karolině; veřejné slavnosti a promoce vždy jen v Karolině.

Zásady právě vytknuté oznámeny P. Grobendonkovi, aby je sdělil představeným řádu jesuitského, ale jinak zachoval v tajnosti. Mimo to dáno jesuitům soukromé ujištění, že professury na fakultách bohoslovecké a filosofické zůstanou jim na vždy vyhraženy a že potvrzování professorů z řádu nebude ničím jiným, než pouhou formou a sice tak, že rektor kolleje Klementinské pošle každoročně seznam professorů k české dvorské kanceláři. Toto poslednější ujištění dáno jesuitům proto, aby nebyli nikterak obmezováni v libovolném dosazování svých členů k professurám. 1653

Základní listina ze dne 17. listopadu 1653 téhož dne, kdy vydána, sdělena přípisem českým místodržícím s nařízením, aby vyslali ze sebe tři osoby ke kardinálovi Harrachovi, nabídnuly mu kancléřství ve formě obmezené a sdělily mu stručně hlavní zásady, dle nichž universita bude sloučena. Stalo se tak a Harrach kancléřství přijal, ovšem s jistou byť i zakrytou klausulí, že by si přál, aby spojení vysokých škol, jak je císař zamýšlí, od papeže dobře bylo přijato. Ferdinand III. viděl v tom vytáčku a proto musili místodržící poslati druhou deputaci k Harrachovi s vyřízením, že císař úmysl svůj pojal a provésti hodlá bez ohledu na schválení nebo neschválení papežovo, a kardinál požádán, aby nabízené kancléřství přijal bez výminek a klausulí. Harrach nevida jiné pomoci svolil (4. ledna 1654), ač nepochybně dosti nerad.
Místodržící sdělili to (14. ledna 1654) císaři a 1654
obdrželi za několik dní (25. ledna) odpověď, aby sloučení university hned provedli a s arcibiskupem, jesuity i dosavadním protektorem kolleje Karlovy dohodli se o slavnostní způsob, jakým by se to státi mělo.

Když vše bylo připraveno, vydány 23. února 1654 císařské rozkazy, v nichž se dotyčným

1654 osobám oznamovalo, že arcibiskupové Pražští budou kancléři university, dosavadní protektorát kolleje Karlovy že se zrušuje a professorům se nařizuje, aby uzavřenému sloučení Karolina s Klementinem se podrobili. Zároveň rozkázáno, že bohoslovecká fakulta má býti první, z níž se bude voliti rektor spojené university. Pro tentokráte však se nevolilo, nýbrž dle přání císařského přijat za prvního rektora magnifika P. Jan Molitoris, toho času představený či rektor kolleje Klementinské.

Dne 4. března 1654 prohlášeno v kostele Týnském sloučení obou kollejí v universitu Karlo-Ferdinandskou způsobem velmi slavným. Slavnosti účastnili se nejvyšší úředníci zemští, kardinál Harrach, zástupcové čtyř měst Pražských, všichni professoři, doktoři a studenti i množství lidu. Po slavných službách božích, které měl probošt od sv. Víta Jan Raš z Ašenfeldu, sekretář místodržitelský přečetl (latinsky a česky) zakládací listinu o sloučení university, a po něm děkovací a oslavné řeči měli děkan fakulty lékařské Marcus Marci a P. Karel Grobendonque. Potom přezpíván hymnus „Tě boha chválíme“ a celá společnost k universitě příslušná odebrala se do Klementina, kdež jesuiti upravili kardinalovi, místodržícím a professorům skvělou hostinu. — Fakulty zvolily si ještě téhož roku patrony, a sice bohoslovecká sv. Jana evangelistu, filosofická sv. Kateřinu, právnická sv. Ivona a lékařská sv. Kosmu a Damiána. Za chrám pro služby boží pro fakulty sídlící v Klementině vybrán kostel sv. Salvátora, pro fakulty v Karolině kostel P. Marie v Týně. Zde též odbývány veškeré slavnosti sloučené university se týkající, jmenovitě installace rektorské *).

---

*) Prvním rektorem byl, jak svrchu pověděno P. Jan Molitoris (theologie), druhým teprv po druhé

Kardinál Harrach zůstal se svým theologickým a filosofickým ústavem (v Králové Dvoře) docela mimo universitu, což bylo pro něho a žáky, kteří tam vstupovali, velikým ponížením. Arcibiskup nesl to tuze těžce, již proto, že přirozeně, následkem odloučení od university, míval žáků mnohem méně. Mohl sice vždy se opírati o bullu papeže Urbana VIII. a dosáhl také toho, že semináři jeho 27. listopadu 1655 propůjčena byla táž práva, která měla akademie jesuitská *): celkem však přece jenom ústav jeho byl školou soukromou, kdežto sloučená universita byla velikým ústavem veřejným. — Za císaře Leopolda I. (1657, 30. června) začalo se potom jednati, aby také učení arcibiskupovo připojeno bylo k universitě, o čemž později budeme vyprávěti.

1654

1655

V Římě rovněž nebyla radost ze sloučení Klementina s Karolinem a sice hlavně proto, že věc se provedla docela bez hlasu papežova i kongregace k rozšíření víry čili tak zvané propagandy. Harrach sám r. 1655**) slyšel, jak „velmi ostře“ kardinálové o tom se vyslovovali. Ale nový papež Alexandr VII. smýšlel mírněji. Přál si jen, aby se stalo něco, čím by reputace propagandy, tímto případem poškozená, byla nějak napravena, a pak aby ve příčině přednášek na fakultách bohoslovecké a filosofické nalezl se prostředek, aby tak docela všecko nepřednášeli jenom

volbě prof. Jan Pippius (práva), třetím prof. Mikuláš Franchimont (lékařství), čtvrtým P. Ondřej Schambogen S. J. (filosofie).

**) Toto faktum jest mi známo jenom ze zmínky v Menčíkově článku: Censura v Čechách (Věstník Uč. Spol. 1888).

*) Dopis Harrachův ze dne 1. května 1655 v archivu ministerstva vyučování ve Vídni. (V přepisu chovaném v archivu zemském v Praze jest: 1650; toť však patrný omyl písařův.

1655 jesuité. Bude-li v těchto věcech vyhověno, chtěl papež všecko ostatní schváliti, jak císařem bylo provedeno. — Ale nestalo se ani jedno, ani druhé; universita přece zůstala sloučená a papežská stolice neprotestovala proti tomu.

Zakládací listina ze dne 17. listopadu 1653 stanovila, jak pověděno, jenom hlavní zásady. Spojená universita Karlo-Ferdinandská potřebovala však nové řády, jak pro správu svou vlastní, tak také pro postup vyučování. V obou směrech staly se některé kroky, ale s velikými obtížemi a po tuhých bojích.

Ve příčině řádů pro správu university nařídil císař záhy po provedeném sloučení (14. dubna
1654 roku 1654), aby zpořízen a jemu ke schválení předložen byl návrh statut pro vysokou školu. Porady o návrh, vedle rektora a professorů ze všech 4 fakult, zúčastniti se měli také zástupcové vlády, aby prý práva císařská v ničem nebyla zkrácena. K tomu cíli vysláni do schůzky komise jeden z místodržících, dva appellační radové a jeden z úředníků české komory. Professoři, jmenovitě jesuitští, byli tímto ustanovením tuze nemile dojati. Užívali všech prostředků, aby se prokázala veřejně neodvislost university od místodržících. Ale císař nesl to nelibě, již proto, že místodržící tehdáž v doslovném toho slova smyslu zastupovali panovníka a drželi úřady své vlastně jen po čas jeho nepřítomnosti. Jinak Praha platila formálně za residenční město, a když císař přijel, místodržící přestali úřadovati, t. j. na venek vycházela veškerá nařízení jménem panovníka a nic jménem úřadu, který ho zastupoval po dobu nepřítomnosti.

Z té příčiny také císař, nepochybně dle návrhů pánů místodržících, ostře dokračoval proti pokusům university o úplnou samostatnost a neodvislost. V komisi, kteráž měla připraviti

návrh statutu universitního, přicházelo zatím 1654
k tuhým sporům, hlavně mezi professory a rektorem. Tento zdráhal se předložiti komisi privilegia Karolinská i Klementinská, jichž bylo nutně potřebí. Když tato nesnáz byla ukončena, a sice teprv po zprostředkování císařském, rektor Jan Molitoris předložil komisi hotový návrh příští zlaté bully pro universitu, kteráž by zavírala v sobě všecko, čeho bylo třeba, a sice v duchu zásad zakládací listiny ze dne 17. listopadu 1653. Světští professoři byli návrhem rektorovým velmi překvapeni, poněvadž byl zdělán bez jejich vědomí. Zdráhali se jednati o něm, pokud neobdrží pro sebe přepisy. Rektor je nechtěl dáti, a když konečně svolil, povstal hned zase spor nový, zdaž se má o návrhu hlasovati dle počtu professorů anebo dle fakult, tak aby každá pro sebe měla jeden hlas.

Zatím panovník, jemuž jednání o statuty trvalo dlouho, vydal 8. července 1654 po dorozumění s místodržitelstvem dekret, jímž bez ohledu na přání university ze své moci nařídil celou řadu ustanovení pro budoucnost platných. Především dostala universita nad sebou policejní dozor tím, že zřízeno místo tak zvaného císařského superintendenta, jehož povinností bylo, aby docházel do všech sezení akademického senátu, zdaž neděje se tam nic protizákonného, co by se nesrovnávalo se zřízením zemským a zákony politickými. V takovýchto případnostech měl právo napomenouti senát anebo snesení jeho zastaviti, až do dalšího nařízení místodržících. Pak měl vésti dozor nad professory, zdaž dle předpisů odbývají přednášky, a jak spravují jmění university. Veškeré these, které měly býti předmětem veřejných disputací, musily se napřed předložiti superintendentovi, aby je zkoumal po stránce politické. — Za prvního superintendenta jmenován 24. září 1654

1654 František Ferdinand Camel, od r. 1650 rada při soudě appellačním. Bližšího nevíme o něm bohužel nic, jen to, že při appellačním soudě zůstal až do smrti své 9. října 1681.

Dekret ze dne 8. července 1654 vedle toho učinil ještě několik do života universitního hluboce zasahujících opatření. Především stanovil složení akademického senátu, potom způsob volby rektorské, konečně určil meze soudní pravomocnosti universitní. Akademickému senátu přiřknuta sice soudní právomocnost nade všemi professory, úředníky a řádně imatrikulovanými studenty, ale jen jakožto první instancí. Ve věcech soukromoprávních a trestních za druhou instanci nad universitou prohlášen appellační soud, ve věcech politických královské místodržitelství. Tím odvislost university od tohoto úřadu zřejmě a znovu byla vyslovena.

Zasedání komise, která měla vypracovati návrh statutu universitního, stávalo se po 8. červenci bezúčelným a porady její byly také k výslovnému rozkazu císařskému přerušeny. Universita činila sice ještě potom všelijaké kroky, aby zbavila se odvislosti od místodržitelství a
1656 appellačního soudu. R. 1656 připadl někdo na myšlenku, aby stížnosti své s podpisy všech professorů, doktorů i studentů podali přímo císaři. Stalo se tak skrze akademický senát, ale výsledek byl špatný. Vláda spatřovala v tomto kroku „spolčování, závazky a puntování,“ kteréž obnoveným zřízením (čl. A 13) přísně se zapovídaly, a i smrtí mohly býti trestány. Stížný spis musil tudíž ihned býti zničen.

Vláda upravovala potom všecky ostatní řády universitní sama. Roku 1655, 9. dubna vydáno nové nařízení o volbách rektorských, roku 1656, 16. září podrobněji provedeno ustanovení o poměru university k místodržitelství. Při té příležitosti vysloveno, že these k disputacím dok-

torským nemusejí se více předkládati super- 1656
intendentovi, nýbrž toliko rektorovi university, kterýž ovšem musil s toutéž opatrností bdíti, aby neproklouzlo něco vládě nelibého. —
Na počátku roku 1657 (10. března) zřídil císař 1657
novou komisi, kteráž měla ve spojení s akademickým senátem udělati svod všech nařízení pro universitu platných a sice jako jeden dobře upravený celek. Komise však nepřišla z místa. Tehdejší doba tuze dbala forem etiketních a professoři nebyli v té příčině lepší nežli jiní lidé. Od počátku universitní unie začaly se titěrné spory o vyšší a nižší hodnost a o pořadí, jak professoři vedle sebe anebo za sebou mají státi, seděti atd. Několikráte musil i panovník sám do sporů těchto zasáhnouti. I komise nově zřízená, dříve než ještě úplně se sešla, byla již také plná podobných malicherností. Než z nich vybředla, zemřel císař Ferdinand III., a ona pak se více nesešla. Svod universitních zákonů dodělán nebyl. Základem universitního zřízení zůstával nápotom dekret ze dne 17. listopadu 1653 a ony přípisy panovníka a místodržících, které k vysvětlení a doplnění jeho byly vydány.

* * *

Bedlivější čtenář shledal, že sloučení Klementina s Karolinem v jedinou universitu Karlo-Ferdinandskou bylo více formální, než věcné. Světské fakulty (právnická i lékařská) měly jiný řád pro jmenování professorů, jiné platy a povinnosti, nežli fakulty jesuitské (bohoslovecká a filosofická). Jesuité byli sice velmi bohatí, ale jmění jejich patřilo kolleji Klementinské, a nikdy nebylo sloučeno ani s universitou ani s vlastními fakultami jesuitskými, takže obě fakulty jejich byly jako fakulty velmi chudy. Karolinum mělo dosti veliký důchod

1654 ze jmění svého, které taktéž nesloučeno s universitou, nýbrž zůstalo majetkem pouze oněch dvou fakult, které Karlovu kollej tvořily, t. j. právnické a lékařské.

Ve příčině studijního řádu a kázně nad posluchači nestalo se sloučením universit rovněž pranic, co by i na vnitřní jednotu vysokého učení Karlo-Ferdinandského ukazovalo. Fakulty jesuitské šly úplně vlastní cestou a řídily se toliko předpisy svého řádu. Kázeň nad posluchači fakulty bohoslovecké a filosofické vykonávali sami, bez ohledu na společného rektora a právomoc senátu. Co vyučování se týkalo, nedali si jesuité již dokonce nikým poroučeti a nijak se obmezovati. Blížili se tehdáž k největšímu vývoji síly a slávy své; tuhá organisace řádu, veliké jmění i nepopíratelné zásluhy o katolickou církev, činily je mohutnými, že nikdo proti nim vystoupiti si netroufal. Fakulty jesuitské měly tehdáž také poměrně veliké počty posluchačů; ve filosofii (jakožto studiu přípravném) bývalo jich mnoho set a ne méně i v theologii. Provinciál řádu následkem toho ustanovoval větší počet professorů, ale ovšem ne na stálo, nýbrž dle pohodlí řádu: dnes někdo učil, zítra poslán jinam a nahražen silou novou.

Naproti tomu fakulty světské, i po sloučení, měly hojně nesvobody a odvislosti: ve věcech politických i světských od superintendenta, ve věcech náboženských od jesuitů. Professorů a posluchačů na nich bylo velice málo. Právnická fakulta měla toho času čtyři řádné professory;
1655 r. 1656 (v říjnu) přibyl k nim na čas jeden mimořádný. V roce 1654, kdy sloučení univer-
1656 sity Karlo-Ferdinandské se stalo skutkem, měla právnická fakulta 53 posluchače, 1655 jenom
1657 45, 1656 43 a 1657 klesl počet až na 29. Doktorské promoce byly roku 1654 a 1655 dvě, 1656 žádná, 1657 tři. Hodnost licentiátskou dosáhlo za

tato 4 léta celkem 10 studujících. — Na fakultě 1654
lékařské byly tuším poměry ještě o něco horší. Slovutný professor Marcus Marci udělal sice návrh statut, dle něhož veškerá věda lékařská přednášeti se měla od pěti řádných professorů, a každý posluchač měl 5 let býti ve fakultě zapsán. Návrh se však neprovedl; ve skutečnosti nebylo více učitelských sil než 3 professoři řádní a jeden mimořádný. Počet posluchačů byl rovněž pramalý. Na venek fakulta lékařská tím měla vliv, že dle císařského reskriptu ze dne 25. dubna 1651 všickni praktičtí lékaři, chirurgové, lékárníci a porodní baby byli podřízeni dozoru fakulty, a bez jejího svolení nikdo nepřipuštěn k vykonávání praxe.

Z pravidla sčítá se vina špatného stavu fakult právnické a lékařské na nedostatečný řád studijní, a na nepatrnou vědeckou snahu největšího počtu professorů. Zajisté že do veliké míry právem. Ale po hrůzách války třicetileté nebylo na velmi četných universitách o nic lépe, ba nebylo možno ani jinak, než velmi ponenáhlu pozvedati vědeckou snahu a opravovati řády studijní. Celý tehdejší život veřejný a společenský i poměry hospodářské dlouho byly takovy, že málo koho lákaly ke studiu práv anebo lékařství. Ba tyto poměry působily více, než nedobré studijní řády, čehož nejlepším dokladem jsou fakulty od jesuitů řízené. Na těchto byly studijní řády rovněž dosti chatrné. Jesuité s houževnatostí lepší věci hodnou stáli, co vyučování se týkalo, na principech, které byly dobré při vzniku řádu, ale postupem času nevyhovovaly, nýbrž potřebovaly nutně oprav. V tomto přemrštěném konservativismu spočíval zárodek vnitřního úpadku jesuitského řádu*). Po válce

*) V 19. století chovají se jesuité vůči vědeckému ruchu a naukovým snahám docela jinak, neboť členové

1654 třicetileté způsob jejich vyučování ve filosofii i v bohosloví měl citelné nedostatky, větší snad než na př. tehdejší studium právnické, a přece fakulty filosofická i bohoslovecká byly plny studentstva. A to proto, že zde kynula budoucnost, moc, síla a obecná vážnost.

O způsobu přednášek, řádech studijních i pokusech opravných mohu zevrubněji pojednati teprv až delší periodu politických i vnitřních dějin budu míti za sebou. Bez porovnávání s universitami jinými, jmenovitě zahraničnými, nebyl by náš obraz úplný, a to lze provésti teprv v dalším postupu našeho vypravování. Na ten čas třeba jen promluviti blíže o pokusech k opravě studia bohoslovného, kteréž podnikal císař sám, a sice ne za účelem vědeckým, než čistě praktickým, chtěje dobu studijní zkrátiti, aby rychleji vycházeli kněží do světa a mohly fary jimi býti osazovány. Zmínil jsem se již svrchu o této věci (str. 230) a také, že původně účastněn chtěl býti při ní i český sněm. Konečně žádal císař o dobré zdání u arcibiskupa a provinciála jesuitů. Co tento odpověděl, není povědomo, ale dle zásad řádu, sotva jesuité v něčem císaři povolili. Arcibiskup poslal list císařský rektorovi svého semináře Jindřichu Meckenburgrovi a jeho odpověď (ze dne 20. června 1654) zachovala se nám *). — Z ní viděti jest dosti hluboko do tehdejšího zřízení bohosloveckých studií.

U jesuitů v Klementině trvalo studium filo-

řádu účastní se snažení vědeckého na všech jeho polích se zdarem z pravidla vynikajícím. Z toho souditi možno, že sami nahlížejí chyby, kterých řád v minulosti se dopustil.

*) V archivu Harrachovském v Mostě nad Litavou. Já užil opisu chovaného v archivu zemském v Praze.

sofické tři léta a bohosloví čtyři léta. V ústavu 1654
kardinálově filosofie jen dvě a bohosloví jen tři léta. Dříve než někdo do theologie vstoupiti směl, musil filosofii míti odbytou, a sice ti, kdož chtěli bohosloví studovati u jesuitů, musili u nich bývati ve filosofii, a totéž platilo i o semináři arcibiskupském. Císař naproti tomu si přál, aby jesuité i arcibiskup přijímali do theologie žáky i odjinud, jen když budou mravní, 24—25 let staří, a aspoň částečně ve filosofii sběhlí (tolik, jako posluchači, kteří absolvovali tak zvanou logiku). S těmi mělo bohoslovecké studium ve třech letech býti odbyto; a sice tak, aby vycvičili se v písmě svatém, v právě kanonickém a kasuistice, především však měli se vzdělávati v kázání a katechisací.

Rektor arcibiskupského semináře v zásadě neměl ničehož proti tomuto přání císařskému, a byl hotov přijímati odjinud posluchače do bohosloví; než v praxi pravil, že nedá se to provésti, poněvadž mezi 8—10, kteří se hlásí, sotva jediný jest dosti zralým a mezi 20 sotva jediný zralým a zároveň mravným. Udělali se s těmito lidmi již několikráte trpké zkušenosti; jest prý obecně povědomo, jak potom kněží, kteří z nich vyšli, jen všude byli ku pohoršení, a s kollátory i konsistoří v ustavičných svárech. Proto prý není jiné pomoci, než přijímati mladíky 18—20leté napřed do filosofie a když tu odbudou teprv do bohosloví. Tím jedině je možno, každého mladíka dokonaleji seznati a během 5letého studia odhadnouti, zdaž se hodí ku kněžství čili nic.

Meckenburger připouštěl ovšem, že dle nynějších poměrů ani jesuité ani arcibiskup nepostačí obsazovati místa po zemřelých farářích, tím méně pak dodávati kněze na fary nově zřízené. Neboť ze semináře Harrachova za $1^1/_2$ léta (1652—1653) vyšlo toliko 13 kněží a

1654 r. 1654 mělo jich vyjíti všeho všudy 11. Ale proti tomu neznal jiné pomoci, než aby se farářům neodnímaly příjmy, a pak aby seminář arcibiskupský se také spojil s universitou Karlo-Ferdinandskou *).

Zkrátka, rektor arcibiskupského semináře odmítl návrhy císařovy, a Harrach tudíž dle všeho nepřijal je také. Zaváděl ve svém semináři pořáde nějaké novoty, jmenovitě tuhou disciplinu, přísné zkoušky z bohosloví i zkoušky farářské, ale po úpravě studií ve smyslu přání císařova, neviděti ani stopy. Rovněž jesuité zůstali naprosto při svém dosavadním způsobu ve fakultě filosofické i bohoslovecké. Snahy o rychlejší zjednání kněží minuly se tudíž s cílem.

Co ostatních škol v zemi, mimo university a kolleje jesuitské, se týkalo, máme o nich zprávy tuze špatné. Již sněm r. 1654 naříkal na veliký nedostatek při vyučování mládeže. O dobré učitele byla nouze a i rodinám šlechtickým se jich nedostávalo **). Na školách městských, pokud o nich zprávy máme, bylo ještě hůře.
1648 V Písku r. 1648 obec žalovala se s děkanem o učitele; děkan protežoval jednoho, o němž Písečtí pravili, že s manželkou svou nenáležitě a nekřesťansky nakládá; obec chtěla míti jiného, o němž zase děkan vyznával, že jest opilec. Kandidát páně děkanův sotva prý uměl
1652 slabikovati. V Poděbradech r. 1652 byla škola sešlá, strhaná, tak že školní správce i s mládeží za deště sotva v ní hlavy ukrýti

*) Meckenburger užil každé příležitosti, kde mohl trochu s úštipkem mluviti o jesuitech. Tak učinil 1653, když novosvěcence arcibiskupovi doporučoval (Krásl str. 198) a tak učinil i ve přítomném dobrém zdání, řka, že u jesuitů studuje se 7 let a v semináři 5; ale dobře prý se ví, odkud vycházejí kněží vzdělanější.

**) Dopis Zuzany Černínové 1650, 1. listopadu u Dvorského str. 245.

mohl a probošt Roder vyznával, že jest strach, 1653
přijde-li vichřice, aby krovy, trámy i zdi se
nesřítily. — Za to však Poděbradští měli v knězi
Ondřeji Janovi Výslavovi dobrého učitele, aspoň
pro náboženství, neboť 1653 sami doznávali, že
děti jejich u ného prospívají, ano staří rodičové
od vlastních dětí prý se přiučují.

Jediné město, o němž záhy po skončené
válce jsou zprávy, že mělo školu dobrou a spořádanou, jest Příbram. Farář tamější r. 1650 1650
vyznává, že učitel Příbramský byl u jesuitův
vychován, a že jest mravný i učený. Také o jiných učitelích své farnosti celkem mluvil příznivě *).

Za to máme dosti zpráv o vagantech, „štercýřích“ a zběhlých studentech, kteří jmenují se zhusta dešperátní logikové („desperati logici“). Chodili po městech a znepokojovali lidi. „Lecjací“ tito mendikové (potupně „mendlíci“) všelijak si vydělávali živobytí. Chvíli někde sloužili a pak zase šli o dům dále. Jiného druhu byli chudí žáci či mendikové, kteří sice také bývali bujní a veselí, ale celkem jen za tím účelem, aby vtipnými zpěvy vyloudili na dobrodincích dary. Brali všecko: prádlo, svrchní oděv, boty i potravu.

Zpěvů mendických bohužel pramálo jest dosud známo. Pokud nás došly, jsou velmi zajímavy i se stránky kulturní i poetické. Obhrublý mrav tehdejšího věku vždy ovšem musíme míti na zřeteli, když si představujeme mendiky zpívající ku příkladu:

---

*) Tyto doklady mám z Pamětí o školách českých vydaných od Dvorského str. 137, 248, 360. Tamtéž otištěny jsou také (str. 556—558) zpěvy mendiků, o nichž doleji se zmiňujeme. — O vagantech a zkažených studentech mluví svrchu uvedená zpráva Meckenburgrova v archivu Harrachovském a pak dopisy Zuzany Černínové (vydání Dvorského).

1654 Chlubím se a chlubit budu,
pokud nejdéle živ budu,
to proto, že se mám dobře,
nevím skoro, co jest hoře;
neboť ačkokoliv jsem mendik,
však věřte, že žádný knedlík.

Nebo zase:

Vás pak prosím, posluchači milí,
rozpomeňte se v tu chvíli,
mou milou osobu fedrujte,
a po troníčku mi darujte,
abych mohl čtrnáct krejcarů míti,
střevíce si vyplatiti,
abych nechodil na boží hod bos,
toť by bylo nového cos.

V Praze nejen mendlíci a desperátní logikové, než často i také řádně zapsaní posluchači vysokých škol znepokojovali obecenstvo. Z doby válečné zbylo mnoho bujnosti, a protože každý uměl zacházeti se zbraní, šly půtky hned do krve. Zejména mezi vojáky a studenty přicházelo ke rvačkám téměř každodenním. V dubnu 1654 nabyla jedna z nich takových rozměrů, že bylo na obou stranách několik osob zabito a několik těžce poraněno.

Na nápravu těchto poměrů ani nikdo pomysliti nemohl; teprv čas musil ji přinésti. — V prvních letech po válce 30leté universita byla ve zlých poměrech, školy městské většinou velmi špatné, ve vsích vůbec škol naprosto nebylo.

* * *

S universitou a školstvím souvisela také censura. — Jesuité měli vlastní tiskárnu a osobovali sobě, ukazujíce na příklady z dob dřívějších, i právo censury, kteréž ku příkladu na Moravě měli úplně. V Čechách však kar-

dinál Harrach nepovolil a vrchní dozor nad 1655
tiskem nedal z rukou. Nejen že veškeré spisy jemu musily býti předkládány, ale ani knihy od jesuitů sepsané, schválením řádu opatřené a ve vlastní tiskárně vytištěné, nesměly býti vydány bez svolení arcibiskupského censurního úřadu. Správcem jesuitské tiskárny při universitě byl Jiří Plachý a po něm od r. 1655 Jakub Bohr. Počátkem r. 1657 (4. března) ucházel se provinciál jesuitský Jindřich Lamparter u arcibiskupa, aby knihy od otců tovaryšstva Ježíšova vydané nepotřebovaly již žádné jiné censury a revise; dokud však byl Harrach živ, byla žádost jesuitů marná *).

Arcibiskupovi vkládal se opět do censury stát. Kardinál Harrach měl také tiskárnu. Když 27. listopadu 1655 jeho semináři udělena byla tatáž práva, jako kolleji Klementinské, bylo ve příčině censury řečeno, že sice co víry se týče kardinál jistě bude dobře bdíti nad tiskem, ale poněvadž lehko se může státi, že by něco se vytisklo, co by čelilo proti státu a správě politické, tudíž že bude povinen všecky ve své tiskárně k tisku přichystané spisy předkládati superintendentovi university Karlo-Ferdinandské, kterýž bude je odevzdávati místodržícím ku prohlídce, není-li v nich nic závadného. Harrach dosti dlouho se zdráhal, než s jistou výhradou se podvolil**).

---

*) Tak dle akt archivu arcibiskupského. Liší se podstatně od udaje p. Menčíkova (Censura v Čechách a na Moravě str. 111). Jinak poskytla mi práce p. Menčíkova mnoho podrobností.

**) Jeden dosti zajímavý doklad arcibiskupské censury mám po ruce z r. 1656. Toho léta v dubnu předložen byl ku schválení německý kalendář. Byla v něm mimo jiné jména 26 „vornehme Leut“ v dějinách vynikajících. Mezi nimi také Martin Luther. Censura approbovala kalendář, ale s výminkou, že jméno Lutherovo musí bezvýminečně býti vyloučeno. (Archiv arcibiskupský).

1655 Censura začala brzo doléhati na literáty tehdejší velmi těžce. Arcibiskup byl sklíčen mocí světskou, jesuité instrukcemi svého generála i provinciála; revisoři ze řádu vybíraní musili se tudíž tuze míti na pozoru, aby pranic neproklouzlo. A nad nimi pak stála ještě kontrolla arcibiskupská. Vyvinula se následkem toho hrozná úzkostlivost, a nikdo nechtěl míti odpovědnost i za spisy neb věty sebe nevinnější. Proto raději všecko potlačováno. Že tím literatura nesmírně trpěla a i mužové jako jesuita Balbín byli vydáváni v šanc těžkostem všeho druhu, jest obecně známo a bude v kapitole o literatuře místněji doloženo.

Ku konci této statě, universitě a školám věnované, nelze nezmíniti se ještě o jedné starosti kardinála Harracha, a sice o český hospic v Římě, založený Karlem IV. Císař Ferdinand III. již r. 1645 vyžádal si dobré zdání místodržících o tomto hospici, který „zašel a jehož příjmy k jiným účelům byli obráceny". Ale místodržící patrně nevěděli si rady. Teprv o deset let později (1655) když Harrach byl v Římě dopsal císaři (30. července) a připomenul mu, v jakém stavu se hospic nalézá a co by se nyní, když Čechy se staly katolickými a více poutníků do Říma se odebírati bude, státi mělo pro jeho nápravu a pozvednutí. V letech 1655 až 1657 mezi kardinálem a místodržícími houfně o to dopisováno, ač bez příliš patrného zdaru. Nicméně neslušelo se mlčením pominouti ani tuto stránku činnosti Harrachovy*).

---

*) Korrespodence z let 1655—1657 chová se v archivu arcibiskupském (opis v zemském archivu v Praze). Stála by za zvláštní článeček již proto, že já nemohl jsem se obšírněji tou věcí zabývati. — Dopis ze dne 30. července 1655 vydán jest od Tadry ve Sborníku Historickém I. 33 a od Krásla v Kard. Harrachovi str. 582. K celku viz důkladný článek Marešův Český hospic v Římě v Č. Č. Musea 1890.

15. Katolická reformace na Moravě a ve Slezsku.

Na Moravě také stavové na sněmích zavdali podnět k reformaci náboženské, jakož na svých místech bylo pověděno. A vedly je k tomu tytéž podněty jako stavy české. Jenže poměry na Moravě byly pro církev katolickou mnohem horší nežli v Čechách. Pokud byl živ kardinál František z Ditrichšteina, biskup Olomoucký, dodělával se katolicismus nepopíratelně velkých úspěchů, třeba že na zřeteli míti sluší, že kardinál ve zprávách do Říma posýlaných výsledky své činnosti upřílišoval. Ale po jeho smrti (1636, 19. září), když arcikníže Leopold Vilém stal se biskupem Olomouckým, když přišlo k trvalému osazení markrabství od Švédů, když administrátor biskupství a kapitola následkem toho se rozprchla, nastal veliký obrat k horšímu. Jest jisto a ciferně dokázáno, že po třicetileté válce žilo na Moravě mnohem více nekatolíků než v království českém.*) 1650

Na Moravě především scházela osobní autorita, jakou měl v Čechách kardinál Harrach. Neboť arcikníže-biskup Leopold Vilém v Olomouci nikdy nesídlil; administrátor biskupství Roderich hrabě Saint-Hilaire bydlel ve Vídni, nejen pro nebezpečné poměry moravské. ale také proto, že mu arcikníže Leopold Vilém svěřil též administratorství svého biskupství Passovského. Generálního vikáře, který by biskupa v úkonech církevních zastával, nebylo pak na Moravě, následkem neshod v kapitole, od r. 1647. Teprve po Westfálském míru, když klonilo se k odchodu Švédů z markrabství, rozprchlí členové kapitoly Olomoucké vraceli se na Moravu a vidouce bídný stav církve žádali

*) Doklady najdou se v mém článku, který za nedlouho bude vydán tiskem v Časopisu Matice Moravské.

1650 arciknížete-biskupa, aby směli konati schůzku kapitoly, kterouž potom svolali ke 13. červnu 1650 do Vyškova, protože Švédové ještě nebyli opustili Olomouc. Snesení této schůzky dotýkala se mnohých církevních záležitostí, jako pokladu kathedrálního kostela, archivu kapitulního do Vídně odvezeného atd. S důrazem však žádali kanovníci, aby arcikníže-biskup jmenoval za sebe generálního vikáře a pak aby přiměl administrátora biskupství k tomu, aby bydlel na Moravě.

Arcikníže-biskup Leopold Vilém zdržoval se tehdáž jakožto místodržitel ve španělském Nizozemí (Belgii) a trvalo tudíž déle, než došla na Moravu jeho odpověď. Celkem však schválil usnesení schůzky a ve všem jejímu přání vyhověl. Protože hrabě Saint-Hilaire buď na Moravu nechtěl nebo nemohl, ustanovil nového administrátora pro biskupství Olomoucké, a sice tamějšího kapitolního probošta Jakuba Merkuriána.*) Za generálního vikáře a zástupce svého při úkonech církevních jmenoval arcikníže děkana Olomoucké kapitoly Claudia svobodného pána ze Sorina. Potom učinil arcikníže ještě mnohá jiná důležitá nařízení: jmenoval přísedící konsistoře, rozkázal, aby se provedla revise celé dioecese a kacíři, kteří za švédské doby se zde usadili, aby buď byli na víru obráceni nebo přinuceni vystěhovati se ze země; konečně přál si, aby počet vikariátů čili děkanatů po venkově byl zvýšen, k vůli snadnějšímu přehledu a častějšímu dozoru nad kněžstvem i obyvatelstvem. Za faráře neměly se dosazovati leč osoby vědomostmi i zbožností vynikající.

---

*) V dopise finančního archivu ze dne 1650. 6. července, jmenuje se ještě „Roderigo Graf von Sainthiller Administrator der beiden Hochstifte Passau u. Olmütz“. Jmenování Merkuriána mohlo se tedy státi teprv po 6. červenci, a nepochybně stalo se ještě později.

Všecky tyto věci snadněji se vyslovily, nežli 1650
provedly. Zejména rozmnožení vikariátů a osazování far schopnými kandidáty. Byloť na Moravě jako v Čechách kněžstva tuze málo, a v něm ještě mnoho osob docela nepovolaných. Za doby švédského panství v markrabství rozprchl se mimo to hojný počet duchovenstva po ostatních zemích, zvláště do Čech; bylo třeba mnoholetého dopisování, než aspoň někteří z nich se navrátili.*) — Nedostatek biskupské autority pociťován byl při každém kroku, jmenovitě při pokusech vlády o vměšování do poměrů církevních. Již r. 1651 měl generální vikář Claudius 1651
ze Sorina těžký boj o dvě věci, o desátky a o právo patronátní. Sporné záležitosti v těchto obou směrech potahoval na sebe císařský tribunál (resoluce císařská ze dne 29. července 1651) a byl podporován od stavů, kteří chtěli, přitom aby také něco připadlo k zemskému soudu. Generální vikář naproti tomu mínil, že spory toho druhu náležejí před soud biskupský.**) Otázka zůstávala déle nevyřízená a zkalila dosti povážlivě poměr moci státní k moci církevní. Arcikníže-biskup však přes to na Moravu nepřišel, pro velmi četná, důležitější zaměstnání v jiných stranách. Teprv když složil místodržitelství v Nizozemí (1655) a odstěhoval se do Vídně, přijel 1656 do Olomouce, 1656
ale na kratičkou chvíli. Ostatek byla kapitola úplně ponechána sama sobě.

Také ve příčině řeholí stalo se na Moravě

*) Dopisy toho druhu od konsistoře Olomoucké ke Caramuelovi z Lobkovic z r. 1653, 10. února a 1654, 14. září, nalezají se v arcibiskupském archivu v Praze. Zvláště ve druhém z nich hořekuje se velmi na nedostatek farářů na Moravě. — Co ostatního vypravování se týče viz Pilarze a Moravtze Moraviae historia III. str. 541.

**) Archiv arcibiskupský v Praze: dopis Sorinův ze dne 19. května 1653 Caramuelovi z Lobkovic.

1653 mnohem méně nežli v Čechách. Za celou dobu od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1657) zřízeny jsou dva nové kláštery. Roku 1653 Františka hraběnka Slavatová rozená z Meggau, vdova po Jáchymovi Vilémovi Slavatovi, druhorozeném synovi bývalého nejvyššího kancléře pana Viléma Slavaty, založila kollej*) pro jesuity v Telči, kteráž postupem času i velmi hojně byla nadána.
1650 R. 1657 Jan Ferdinand kníže z Lichtensteina zřídil klášter pro Barnabity čili Pauliny v Moravském Krumlově. — Jesuité měli na Moravě, možnoli, ještě větší vliv a moc nežli v Čechách. Nebylot v markrabství ústavu pro vzdělání kněžstva jen toliko u jesuitů; oni také měli sobě již od času kardinála Ditrichšteina svěřenou censuru knih a nepodlehali nijaké censuře biskupské. Toto privilegium dali si znovu potvrditi od arciknížete-biskupa Leopolda
1653 Viléma dne 17. října 1653.**) Měli tudíž nejen literaturu, ale také výchovu všeho příštího kněžstva úplně v rukou.

Nicméně za okolností právě vyložených katolická reformace na Moravě při nedostatku vrchní správy církevní byla úplně prováděna od státu a od stavů; kněžstvo moravské samo účastno bylo v menší míře porad konaných o reformací při dvoře, a co v zemi potom provádělo, činilo vše jen jakožto pomocný orgán vlády.

Vláda nečekala ani, až Švédové budou z Moravy pryč, ale hned po míru Westfálském a ještě za jejich přítomnosti v zemi nastoupila na rozhodnou dráhu proti nekatolíkům. — Ná-

---

*) V pramenech jesuitských až do r. 1663 jmenuje se „domus tertiae probationis“, potom teprv „collegium“.

**) Menčík, Censura v Čechách a na Morav ve Věstníku Učené Společnosti 1888.

sledkem určitého případu vydána byla 23. července 1649 císařská resoluce,*) že královský fiskál má bedlivý pozor míti, aby nikdo z emigrantů nezdržoval se v zemi přes lhůtu od panovníka jemu povolenou. Kdo by tak činil, aniž by o prodloužení terminu požádal, měl býti zatčen a uvězněn. Když potom sněm r. 1649 a 1650 (str. 94 a 107) ujal se horlivě otázky náboženské, vydal panovník řadu patentů proti kacířům a kněžím nekatolickým.**) Na větším díle jsou téhož obsahu jako patenty vydané do Čech, proto jen kratičce lze o nich se zmíniti. 1649

Dne 8. ledna 1651 vydáno nařízení proti 1651
nekatolickým kněžím, že mají býti schytáni a vězněni; dne 21. února uveřejněna ve trochu jiné úpravě resoluce, vydaná o něco dříve pro Čechy (1650, 26. října), že nekatoličtí majitelé statků zemských nemají práva činiti nové vklady, nýbrž že buď do dvou měsíců se mají státi katolíky, anebo musí ustanoviti si katolické zástupce. Zprávy z panství Třebíčského a jiných několika zavdaly podnět k patentům ze dne 3. a 23. března 1651, že páni nemají na svých statcích trpěti nekatolické úředníky a služebníky. Dána jim lhůta 6 neděl, aby se k víře katolické obrátili; kdo by tak neučinil, měl úřadu nebo služby své úplně býti zbaven a jakožto přestupník vládních rozkazů vězením nebo jinými tresty stížen. Jisto jest, že provedení těchto i jiných nařízení císařských setkávalo se s velikými překážkami a sice z těchže příčin, o nichž jsme již obšírněji mluvili při dějinách reformace v Čechách.

---

*) Tištěná u D'Elverta, Rebellion str. 558 č. 179.

**) D'Elvert, Rebellion str. 602 č. 196, Pilarz a Morawetz Moraviae historia III. 281; stručný ale dobrý náčrtek v Šujanově spisku Rakousko po válce 30leté str. 56 a násl.

1651 Konečně žádal panovník 3. srpna, aby stavové všecku píli věnovali na vyplenění kacířstva a dali mu zprávu o náboženském stavu země, jmenovitě, kde až posud zdržují se lidé nekatoličtí. Žádost tato zavdala podnět k obšírnému jednání o náboženství na sněmě moravském, kterýž se sešel 3. listopadu a zasedal až do 22. prosince 1651,*) maje za císařské komisaře Julia hraběte Salma a rytíře Jana Ferdinanda ze Švábenic.

Stavové žádali především panovníka, aby obnovil staré, již během 30leté války vydané patenty proti nekatolickým vrchnostem a jich úředníkům, a dal jim poslední lhůtu 3 měsíců od publikování tohoto snesení sněmovního, aby buď se stali katolíky a nebo ze země se vystěhovali. Nad náboženstvím stavů měl bdíti tribunál, zemský hejtman a hejtmani krajští, nad náboženstvím sousedů magistráty ve městech, nad poddanými vrchnosti. Zvláštní pozor měl býti věnován „predikantům“, kteří ze Slez a z Uher do země přicházeli, podomní schůzky konali, a lid od pravé víry odvraceli. Jestliže nedávný patent hrozil jim vězením, usnesl se sněm, aby jiným ku výstraze pořádně byli trestáni a s nimi i ti, kdož je v tom podporovali a jim nadržovali.

Sněm netajil se tím, že obnova katolického náboženství nebude tak dlouho možnou, pokud nebudou spustlé a zašlé fary obsazeny řádným kněžstvem a pokud venkovskému lidu, válkou na těle i duši spustlému, nedostane se pořád-

*) Snesení sněmovní u D'Elverta Rebellion str. 605 č. 197. Co tam jest vynecháno, vypsal pro mne laskavě ze současného sněmovního tisku p. prof. Dr. Fr. Kameníček v Brně. — Konstatovati však nutno, že český a německý text snesení sněmovního nekryjou se úplně, nýbrž připouštějí v různých věcech různé výklady.

ného vedení i vyučování. A proto usnesl se, 1651
velmi podobně jako o něco dříve v Čechách, aby zvolily se komise k prohlídce far a bývalého jich majetku; poznání skutečného stavu mělo potom vésti k soustavné nápravě.

K tomu cíli zvoleno pět krajských komisí po čtyřech členech; v každém kraji pracovati měla jedna komise a čtyři členové její obráni po jednom z každého stavu.*)

Nad komisemi krajskými stála komise hlavní, kterouž dle všeho také zvolil sněm. Byla tříčlenná a sice náleželi do ní: Claudius svob. pán ze Sorina, děkan Olomoucké kapituly a generální vikář biskupství, Jan hrabě Rotál, zemský hejtman a direktor markrabství, Jan Jakartovský ze Sudic, podkomoří, hofrychtéř a assessor při tribunálu. K těmto třem osobám měl biskup Olomoucký právo přidati ještě dvě, jakožto zástupce biskupství. — Od hlavní komise měla

*) Obyčejně počítalo se na Moravě 6 krajů; v této příčině však tak zvaný díl čili kraj Přerovský položen za jeden s krajem Olomouckým. Stavovské komise krajské byly složeny následovně. V kraji Olomouckém: Šebastián Lustrier z Liebensteinu, scholastikus hlavního chrámu v Olomouci, Jan Baltazar Vetter svobodný pán z Lilieu na Čechách, hejtman kraje Olomouckého, Bernard Václav Bartodějský z Bartoděj a na Opatovicích, a Jiří Řehoř z Olomouce; v kraji Brněnském: Gotfried Ollenius opat kláštera Zábrdovského, Lev Vilém hrabě z Kounic, Zdeněk Diviš Vlkovský z Ouberovic, Jan Heuffer z Brna; v kraji Znojemském: Benedikt Lachenius opat kláštera v Louce, Jindřich z Blíru a na Žiroticích, Fridrich Geuer ze Znojma (zde zástupce stavu panského chybí). — V kraji Jihlavském: Engelbert Benátko probošt v Nové Říši, Ferdinand Arnošt svob. pán z Bukova, Hendrich Matiáš Krabice z Weitmile, Jakub Koucman z Jihlavy; v kraji Hradištském: Jan Salix, opat Velehradský, Gotfried Horecký svob. pán z Horky, Absolon Chorinský z Ledské, Ignatius Jelínek, královský rychtář z Hradiště. — První z osob tuto jmenovaných je ze stavu duchovního, druhá ze stavu panského, třetí ze stavu rytířského, čtvrtá z městského.

1651 vyjíti instrukce pro komise krajské a sice s vědomím císařské vlády sestavená a od ní potvrzená. Dle ní mělo se v krajích postupovati, a každý obyvatel byl povinen komisím ve všem býti nápomocen.

Vedle těchto farských komisí světských slíbil administrátor biskupství Jan Merkurián v plném sněmě, že se strany církevní zřídí se visitace, která také bude choditi po farách, ale ne za účelem zkoumání bývalého jich majetku a způsobu obnovy, nýbrž za účelem povznesení stavu duchovenského; neboť bude prý zkoumati jen fary osazené, zdaž faráři v nich jsou křesťansky živi a bedlivě zastávají povinnosti úřadu svého, a zdaž duše sobě svěřené náležitě opatrují. Kde pak ukáže se potřeba nápravy, tam církevní komise visitační slibovala ji provésti. Mimo to prohlásil ještě administrátor Merkurián, že při arciknížeti-biskupovi vymůže, aby na útraty jeho 6 alumnův studovalo v konviktě Olomouckém. Tím mělo se přispěti k rozhojnění dobrého kněžstva. — Když arcikníže Leopold Vilém stal se biskupem Olomouckým, založil nadání pro 12 alumnův, ale to patrně pro válečné běhy nevešlo v život; Merkuriánův slib zavíral v sobě tedy toliko obnovu něčeho, co ve větší míře díti se mělo již od r. 1639.

Z tohoto usnesení sněmovního viděti jest, že komise hlavní i krajské, r. 1651 volené, dokonce nebyly komisemi reformačními v tom smyslu, jako v Čechách, nýbrž účel jich byl jiný, mnohem užší. Měly toliko sebrati pořádný statistický materiál, který by sloužil za základ k obnově zašlých, spustlých a neobsazených far v markrabství. Vlastní činnost reformační t. j. obracení nekatolického obyvatelstva k víře katolické zůstavil sněm moravský výslovně tribunálu, krajským hejtmanům, magistrátům měst a, co poddaného lidu se týkalo,

vrchnostem, a sice ve smyslu starších patentů 1651
císařských, dle nichž tito úřadové měli bdíti nad tím, aby v zemi nezůstávali kacíři a aby všickni, kdož se obrátiti nechtěli, do určité lhůty (3 měsíců) ze země se vystěhovali. Poučování obyvatelstva ve smyslu náboženství katolického zůstalo duchovenstvu farnímu a kde toho nebylo missionářům, kteří ze všech řeholí, jmenovitě však z řádu jesuitského, vycházeli a po městečkách, vesnicích a zámcích kázali.

Nelze upírati, že tento způsob byl mnohem méně pronikavý nežli reformace současně v Čechách prováděná; čeští nekatolíci záhy to prohlédli a také před komisemi reformačními prchali, jak víme, na Moravu, kdež bylo bezpečněji a úkryt možnější. Výsledky činnosti reformační byly vskutku na Moravě celkem velmi nepatrné, jak uznával sněm odbývaný v prosinci 1652.*)

Císařští komisaři na něm prohlásili, že 1654
co dřívější sněmy ve příčině náboženství schválily, téměř nikdo nekoná a dle toho se neřídí. Stavové „litostivě" vyznali, že jest tomu tak, a hned doložili, že v markrabství žije dosud mnoho nekatolických vrchností a nekatolických úředníků i služebníků při nich; ti všichni prý se neohlížejí pranic na to, že lhůta, do které se měli obrátiti nebo vystěhovati, již dávno uplynula. Proto usnesli se stavové v plném sněmě na tom, aby nekatolíkům žádná lhůta více se neposkytovala, nýbrž všickni kacířští páni i jich úředníci aby byli zatčeni, čtyři neděle vězněni a pak ze země vypovězeni. Statky vrchností nekatolických měly se z úřední moci prodati těm, kdož by za ně nejvíce nabízeli a byli katolíky.

---

*) Mám po ruce český exemplář současného tisku sněmovního, výtah u D'Elverta Rebellion str. 616 č. 201 a u Peschka, Geschichte der Gegenreformation II. 371.

1652 Také komise ku prohlídce far r. 1651 zřízené po celý rok nezačaly práci, protože neobdržely instrukce, a té nedostaly proto, že ve Vídni na celou věc buď se zapomnělo, anebo návrh instrukce zůstal ve dvorské kanceláři ležeti. Prosincový sněm r. 1652 žádal tudíž co nejponíženěji, aby císař s instrukcí pro farské komise si pospíšil, tak aby ony činnost svou zahájiti mohly.

Ve příčině poddaného lidu neučinil sněm nižádného usnesení. Jestliže vrchnosti byly tak horlivými na svých statcích, jako hlasovaly na sněmě, bylo zajisté provedení reformace katolické v dobrých rukou. Ve skutečnosti vedlo se však jinak. Zpustlost statků, měst i vesnic byla na Moravě, aspoň místy, větší nežli v Čechách, a proto vrchnosti měly také mnohem větší strach, aby poddaní se jim nerozutíkali, kdyby ostřeji na ně se dokročilo. Bez práce poddaných nebyla by měla vrchnost výživu a nebyla by mohla také platiti berně rok od roku ve větší výši od císaře požadované. A tudíž všecka nařízení zůstávala na papíře, nebo prováděla se vlažně a pomalu. Stavové moravští usnesli se sice v prosinci 1652, že uprchlí odjinud poddaní mají se původním pánům navraceti, ale toto snesení, které se státi musilo již k vůli vzájemnosti s Čechami a se Slezskem, kde sněmy totéž byly uzavřely, provádělo se na Moravě, pokud stopovati můžeme, měrou menší nežli jinde.

Celkem však prosincový sněm r. 1652 označuje přece jenom jistý obrat, jmenovitě co nekatolických vrchností a jich úřednictva se týče. Jest pravda: statky se sice z úřední moci nekatolíkům neprodávaly aniž kacíři dávali do vězení; ale rozhodné snesení sněmovní způsobilo, že se nekatolíci houfněji ze země stěhovali anebo k víře katolické obraceli nežli před tím. Mnohým povolovali se za tímto účelem nové

lhůty. Když potom na prosincovém sněmě 1653 1653
císařští komisaři znovu napomínali stavy,*) aby zachovávali všecko, na čem se usnesou, zvláště co katolického náboženství se dotýče, odpověděli oni, že tak učiniti chtějí, ale aby panovník nekatolickým vrchnostem neposkytoval více nijakých lhůt a zatvrzelé kacíře aby trestal.

To vedlo k vydání patentu ze dne 3. března 1654
1654**) proti všem nekatolickým vrchnostem, kteréž dělají, jakoby statky prodati chtěly, ale kupců prý nalézti nemohou, a pak proti těm, kteří ze země se vystěhovali jenom na oko, že musí do 14 dní statky své prodati, sice jinak že úřady budou je sekvestrovati, dají je do veřejné dražby a prodají těm, kdož nejvíce za ně nabídnou. Ze stržené summy zaplatí se dluhy na statku váznoucí a ostatek dostane majetník. Rozkaz tento účinkoval. V krátké době nekatolické panstvo a rytířstvo zmizelo z Moravy téměř úplně, a rovněž vrchnostenské úřednictvo i služebnictvo stalo se brzo, až na něco málo výminek, katolickým. Ve městech zeměpanských také nebylo možno nekatolickým obyvatelům se udržeti, protože nesměli provozovati řemesel, vstupovati do cechů, nabývati městského práva atd Tudíž i zde za několik let po Westfálském míru vykonán obrat celkem důkladný a pronikavý.

Obyvatelstvo vesnic a měst poddanských zůstávalo za to velikou měrou nekatolické. Jen tam, kde dobrou shodou a methodou vrchností i missionářů bylo možno zavésti pravidelné vyučování, lid ponenáhlu se obracel; kde toho nebylo, nedocíleno po celou dobu vladaření Ferdinanda III. nižádných úspěchů. Ano mezi moravskými Valachy po r. 1648 nastaly poměry

*) Výtah u D' Elverta, Rebellion str. 622 č. 205 a u Peschka Gesch. der Gegenreformation II. str. 372.
**) U D'Elverta, Rebellion str. 624 č. 207.

1649 mnohem horší, nežli byli v první polovici 30tileté války. Tvrdí a otužilí horalé valaští hledali u Švédů pomoci a pomáhali za to také jim. Víme z předešlého vypravování,*) že Valaši hrozným způsobem byli od císařského vojska i mimořádného soudu za tuto zpronevěru strestáni. Potom dařilo se také missionářům jesuitským mezi nimi, ale jen do r. 1648. Léta následujícího (1649) bouřili se zase již Valaši tak, že proti nim hledána pomoc mezi Valachy katolickými (portáši). Těchto najato 50 do služeb císařských, a sice na 4—5 měsíců. Platu pro ně povoleno 1000 zl. z rentmistrovského úřadu moravského**). Po míru Westfálském ani nejzkušenější a nejobratnější missionáři nebyli s to s Valachy nic pořídit. Oni nevzdorovali více, jako dříve, a nedělali revoluci, nýbrž podávali se všemu, co se od nich žádalo. Zpovídali se i velebnou svátost pod jednou přijímali, než to vše jen na oko. V srdcích zůstávali tím rozhodnějšími luterány nebo bratry. Tento odpor byl daleko nebezpečnější a horší nežli zjevný odboj. Nastoupeno proti nim od vrchností žalářováním, mukami, posty, ale nic naplat. Valaši slíbili, že budou katolíky, než slibu nezdrželi, jakmile se jim
1653 polevilo. Následkem toho r. 1653 i jesuité zastavili na ten čas missie své mezi nimi ***).

Hlavní příčinou těch a takovýchto zjevů byl naprostý nedostatek **stálé** a spořádané duchovní správy. Jedním slovem: nebylo kněžstva, nebylo far. Komise pro otázku farskou r. 1651 zvolené, r. 1652 neměly, jak pověděno, ještě instrukce a domáhaly se jí na sněmě. Ale neobdržely jí po celou ostatní dobu vladaření Ferdinanda III.,

*) Děje Čech a Moravy za Ferd. III. str. 391.

**) Regesta z knih dvorské komory u D'Elverta, Beiträge IV. str. 323.

***) M. Václavek, Dějiny města Vsetína a okresu vsackého str. 196, 197.

takže vůbec nezahájily činnost. Na posledním 1657
sněmě, který na Moravě za života Ferdinandova byl odbýván (v únoru 1657), konstatovalo se, že mnoho členů komise té již zemřelo. I byli na místě jich povoláni jiní. A sice do hlavní komise na místě Claudia ze Sorina Petr de Requesens, officiál biskupa Olomuckého a arcijahen kapitoly tamější, a na místě Jana hraběte Rotála nový zemský hejtman Gabriel Serenyi. V komisích krajských obsazeno nově 6 míst*). Ale ani obnovené takto komise nezačaly činnost a otázkou lepšího obsazení far pohnuto na sněmě teprve zase r. 1667 za vlády Leopolda I.

Ač tudíž pro dobu až do r. 1657 bližších statistických údajů se nedostává, přece z pozdějších hojněji tekoucích pramenů viděti jest, že katolická reformace, co lidu se tkne, nedodělala se rozhodnějších výsledků za vlády Ferdinanda III., nýbrž teprv v době Leopoldinské. Morava byla se stanoviska církve katolické r. 1657 mnohem hůře v tom nežli Čechy.

* * *

Ve Slezsku správa církve katolické byla rovněž nedobře opatřená. Biskupem Vratislavským byl od r. 1625 do 1655 Karel Ferdinand, princ Polský, kterýž toliko příjmy biskupské

---

*) V Olomouckém kraji na místě Jiřího Řehoře ustanoven Martin Neumann z Olomouce; v Brněnském kraji na místě Lva Viléma hraběte z Kounic, Ferdinand František Max hrabě z Heussensteina, na místě Zdeňka Diviše Vlkovského z Ouberovic Karel Václav Chorinský z Ledské; ve Znojemském kraji na místě opata Lacheniusa probošt Peltenberský Tomáš von Schlessin, na místě Jindřicha z Blíru Adam Matiášovský z Matiášovic; v Jihlavském kraji na místě Ferdinanda Arnošta z Bukova Vilém Dubský z Třebomyslic. — Současný tisk snesení sněmovního z r. 1657.

1650 bral, ale ani v dioecesi nesídlil, ani o potřeby její se nestaral. Nedal nikdy na kněze se vysvětiti a nebyl také za biskupa konsekrován. Vratislavská kapitola důrazně proti nehospodářství jeho vystupovala, ale na konec musila ustoupiti vždy moci vyšší. Duší biskupství Vratislavského byl generální administrátor a světící biskup Baltazar Lisch von Hornau*). Provádění katolické reformace bylo ve Slezsku vedle toho spojeno také ještě s jinými obtížemi, které souvisely s právním stavem země, s akkordem Drážďanským 1621, s mírem Pražským 1635 a s mírem Westfálským 1648. Za války 30tileté vykonávána protireformace v mezech dovolených jen místy a chvílemi, od r. 1639 nastala vůbec přestávka, protože od této doby až do r. 1650 Slezsko bylo téměř ustavičně v rukou švédských. Mírem Westfálským a odchodem Švédů ze země nastaly také ve Slezsku poměry pro luterány nepříznivé, ale jenom v bezprostředních knížetstvích, kam přímo moc rodu habsburského zasahala (viz str. 142). Protireformace nejevila se v první době v tom, že na protestantský lid by se bylo kázáním a jinými
1653 prostředky působilo, nýbrž v tom, že v létech
1654 1653 a 1654 provedla se všude, kam dle úmluv míru Westfálského moc císařská ve věcech náboženství sahala, veliká redukce kostelů, t. j. odevšud vypuzeni byli kněži protestantští a kostely jejich upraveny ve chrámy katolické.

Redukci prováděly komise k tomu určené, kteréž měly k pomoci také něco vojska. Ale až na nepatrné výminky nebylo vojenského zakročení třeba. Tím způsobem odňato protestantům za dvě léta, pokud povědomo, 656 kostelů**).

*) Viz Dějiny Čech a Moravy za Ferd. III. str 165—178

**) V knížetství Vratislavském 115, ve Hlohovském 156, Minsterberském 48, Svídnicko-Javorském 206

Velká část z nich před reformací Lutherovou 1654
patřívala ovšem církvi katolické, ale mnohé si
teprv luteráni sami byli postavili. — V nynějším rakouském Slezsku nařízení císařské o odnětí kostelů protestantům prováděl s největší rozhodností Karel Eubesius kníže z Lichtenšteina, vévoda Opavský a Krňovský, kdežto naopak v Těšínsku kněžna Alžběta Lukrecie, poslední potomek rodu Piastovského, ač katolička horlivá, odporovala přílišné přísnosti, hlavně z příčin národohospodářských. Když však r. 1654 (20. března) zemřela a Těšínsko spadlo na císaře, byl i na této straně konec vší mírnosti.

Vypuzení protestantského kněžstva a odnětí protestantských kostelů minulo se pro první dobu téměř úplně s účinkem. Lid zůstával luteránským se vší rozhodností. Měl několik dobrých opor v okolí. Především musí se míti na zřeteli, že knížetství Lehnické, Břežské, Olavské, Olešnické i město Vratislav byly z ruchu protireformačního vyjmuty; v nich ani kostely se nezavíraly a ani kněží luteránští ze země nevyhnali. Vedle toho knížetství Zahaňské, kdež také redukce se prováděti měla, zůstalo na ten čas netknuto, protože pán jeho, kníže Vácslav Euseb z Lobkovic nehleděl nic na rozkazy císař-
ské a nechal protestanty v klidném držení ma-
jetku i chrámů až do r. 1668. Připisovalo se 1668
to obecně vlivu manželky jeho, horlivé luteránky. Protestantský lid z knížetství bezprostředních mohl tudíž užiti bohoslužby dle svého řádu tam, kde redukce se provésti nesměla, t. j. ve knížetstvích vlastní knížata majících, pak ve Vrati-

Těšínském 50 (Dr. Sláma, Dějiny Těšínska str. 178, uvádí 49), a na panstvích stavovských (Standesherrschaften) či bezprostředních 81. — Počet kostelů protestantům odňatých ve knížetství Opavsko-Krňovském povědom není. Grünhagen Geschichte Schlesiens, Quellennachweisungen II. str. 37.

1654 slavi a v Zahaňsku. Toho také hojně bylo užíváno.

Vedle toho povolil Westfálský mír slezským protestantům v knížetstvích bezprostředních postavení tří kostelů, kteréž v r. 1652 ve Hlohově, 1655 v Javoru, 1665 ve Svídnici byvše postaveny, byly luteránům oprávněným a trvalým útočištěm náboženským. — Ve mnohých částech Slezska blízkost protestantského Pruska, protestantské Lužice a nábožensky volných Uher měla veliký účinek. Lidé šli za hranice hledat potěchu ve svém náboženství, kteréž doma nalézati nesměli. Kurfiřt brandeburský Fridrich Vilém užíval těchto okolností hojně při velikolepých plánech svých o novou kolonisaci marky braniborské. Luteránští Slezané šli na mnoze rádi a stali se výbornými osadníky v pusté marce i dobrými poddanými nového, protestantského pána.

Jestliže již všecky tyto a mnohé jiné drobnější okolnosti byly příčinou, že lid ani potom, když byl zbaven svých kněží, nestával se katolickým, přispěl k tomu nade všecko také ten skutek, že katolická církev nabyla sice redukcemi 656 kostelů, ale neměla ani pro jedinou třetinu z nich povolaných kněží*). Následkem toho obyvatelstvo venkovské buď bylo bez kněží vůbec anebo potají přijímalo návštěvy vypuzených kněží luteránských. Těch zůstávalo v zemi mnoho, žili v úkrytu v horách, lesích a skalách, nebo zase ve knížetstvích, kde luteranismus byl dovolen, a občas navštěvovali bývalé osadníky, křtili jejich děti, oddávali snoubence, a podávali jim chleb a víno pod obojí způsobou. Tajní kazatelé tito zvali se „Buschprediger“, a ujali se nejen ve

---

*) Jak veliký počet far spravoval často jediný kněz, o tom viz doklad v D. Ae. Bittner Chronicon Braunense str. 20.

Slezsku, než i na Moravě a v Čechách. Kde 1654
kněží luteranských nebylo, i laikové jali se zastávati potulný úřad kazatelský.

Přemnohé obce slezské ostatně i bez Buschpredigerů požívali pravidelné útěchy náboženské. Neboť když se v letech 1653 a 1654 při redukcích vypovědělo luteránské kněžstvo, zapomnělo se úplně na luteránské učitelstvo. Tam kde hned po r. 1654 bylo možno při kostele usaditi faráře katolického, vzala činnost protestantského učitele záhy za své, ale poněvadž víme, že katolických farářů téměř nebylo, zůstali luteránští učitelové větším dílem ve svých místech bez překážky a sice až do r. 1666. — Myslím, že za tohoto stavu věcí velice jest pochopitelno, proč katolicismus ve Slezsku ještě dlouho po Westfálském míru nedodělával se téměř žádných větších úspěchů.

Na straně katolické se tyto nedostatky od samého počátku dobře viděly. Popudem generálního administrátora Lische došlo ke svolání dioecesální synody, ku kteréž princ-biskup sám přijeti mínil. Synoda rozepsána do Nissy k 26.
květnu 1653, a sice tak, že všichni arcijahnové 1653
(archipresbyteri) měli před tím svolati schůzky kněžstva svého okršku, vyslechnouti veškeré stížnosti a potřeby, a svá snesení o nich do 12. května poslati biskupské kanceláři do Nissy. Ke schůzkám v archidiakonátech určen 5. květen*). To se v pořádku provedlo a v ustanovený den sešla se synoda ve farním chrámu v Nisse. Princ-biskup Karel Ferdinad vskutku předsedal. Dlouhých rozprav krátký smysl byl, že zpořízeno vydání nové agendy církevní, že prohlášeny císařské patenty proti predikantům a že uvažováno o způsobu, jak povznésti vnitřní i zevní

*) Archiv für die Gesch. des Bisthums Breslau (d A. Kastner) I. 247.

1653 život v církvi i rozmnožiti počet dobrých duchovních správců. Účinek synody byl nepochybně dobrý, protože po dlouhých letech sjednotil opět kněžstvo katolické ve Slezsku a naznačil cesty, po kterých jíti třeba. Ale výsledky objevily se až po letech, když na stolec biskupský ve Vrati-
1664 slavi dosedl r. 1664 Šebestián z Rostocku, kterýž nejen biskupem se nazýval, ale také jím vskutku byl. Teprve za Leopolda I. katolická církev ve Slezsku nabývala jiné tvářnosti a také protireformace provedla se s pevnou a jednotnou organisací.

Do té doby působila ve prospěch katolické reformace toliko vláda a četní missionáři i školy katolické. Vláda dávala na jevo nechuť k luteránství při každé příležitosti. Orgánové její ve městech, tak zvaní císařští rychtáři, a pak hejtmané jednotlivých knížetství byly vesměs rozhodní katolíci a starali se již o to, aby žádný nekatolík nedostal se do jakéhokoliv úřadu. Naopak zase obrat k víře katolické odměňován byl zhusta hojnými a výnosnými hodnostmi úředními. Nejrozhodnějším hubitelem kacířů byl Otto z Nostic v l. 1661—1665 císařský hejtman ve knížet-
1652 ství Svídnicko-Javorském, který již r. 1652 ostře bděl nad kněžstvem luteránským, aby nikoho k sobě nelákalo, a ani slovem ani skutkem ničehož nepodnikalo proti zamyšlené katolické reformací*). V knížetství jeho správě svěřeném vykonána redukce kostelů nejrychleji a bezohledně.

V ústředních úřadech císařských již během války třicetileté netrpívali se nekatolíci, a máme po ruce několik rozkazů, jimiž se propuštění luteránských úředníků nařizovalo. Nicméně v posledních letech třicetileté války, při nedostatku pracovních sil, opět mnozí protestanti stali se

*) List de dto 16. února 1652 v archivu arcibiskupském v Praze.

úředníky a výběrčími při slezské komoře. V pro- 1651
sinci r. 1651 vydán však znovu rozkaz, že všickni nekatoličtí úředníci a služebníci komory musí býti propuštěni, jestliže ve třech měsících nestanou se katolíky*). Že za těchto okolností mnozí dali výhost luteranismu, aby v úřadě se udrželi a nebo nějakého postavení v císařských službách nabyli, jest velmi pochopitelno; z doby Leopoldinské máme toho také četné doklady.

Mezi missionáři a školami stojí ve Slezsku jak v Čechách i na Moravě na prvním místě jesuité. Nesnáze jejich ve Slezsku byli větší než kdekoliv jinde, a nepocházely toliko od protestantů, než na mnoze i od katolíků, od jiných řádů, ba od samé kapitoly Vratislavské. Nicméně v letech od míru Westfálského až do smrti Ferdinanda III. počíná se doba velikého jejich rozkvětu, kteráž za Leopolda I. dostoupila potom téměř vrchole svého. Ve Vratislavi sice ani po Westfálském míru otázka stavby nového kollegia tak hned nebyla rozřešena, ale za to ve Hlohově
začalo se nádherně stavěti 1653, v Opavě do- 1653
cíleno narovnání s obcí 1655, v Zahani mohli 1655
jesuité nastoupiti znovu nepřerušenou již čin-
nost 1652, ve Svídnici dosavadní pouhá residence 1652
změnila se ve velikou kollej, koleje v Nisse a Kladsku (tato ovšem počítána do Čech) zůstávaly v nepřetrženém držení majetku i škol a vyvíjely se po Westfálském míru statněji dále. Pro zakládání nových residencí bylo mnoho míst obráno; prozatím došlo toliko na Hirschberk, blíže hranic českých. Jen v Opolí, kde již 1638 složen kapitál pro kollej jesuitskou, nepřišlo se ku předu dříve až za císaře Leopolda I.

U všech kollejí byly školy, ve Vratislavi již v té době, dokud tam byla pouhá residence.

*) Příklad provádění ve výpiscích z dvorské komory u D'Elverta Beiträge IV. str. 449 (10. prosince 1651).

1654 Školy tyto byly dobře řízeny a záhy velmi četně navštěvovány. Ve Vratislavi byla škola jesuitská jedinou školou katolickou, protože město samo veskrze bylo protestantské i správa jeho také. Nicméně žilo ve hlavním městě mnoho katolíků ve službách kapitoly, a jmenovitě ve službách císařských. Tudíž Vratislavští jesuité měly záhy školu plnou. Oni ale přijímali zde i ve všech ostatních kollejích také děti protestantské do svých škol, což přirozeně vedlo ke konversím. Každý obrat ke katolické církvi vykonán velmi obřadně, týkal-li se rodiny vznešenější i velmi nádherně. Katolické svátky církevní, jichž oslava v protestantské Vratislavi a ostatních městech slezských dávno byla zapomenuta, od jesuitů byly obnoveny. Učitelové i žáci chodili na processí k poutnickým místům, uvedli v život slavnost Božího Těla, a všemi prostředky vnitřní pobožnosti i zevní nádhery působili na mysl všech tříd lidu, kteréž u tehdejší zkostnatělé orthodoxie luteránské nenacházely uspokojení*). Obraty den ode dne se množily; jmenovitě šlechta a lid městský valem vstupoval do lůna katolické církve.

Největším triumfem pro jesuity a porážkou pro luteránskou církev byl přestup dvou mužů v literárním světě proslulých. První z nich byl

*) Colmar Grünhagen, muž veskrze protestantského smýšlení, píše o tom (Gesch. Schlesiens II. 335): ... „Auch die Protestanten und ihre Geistlichkeit tragen einen Theil der Schuld an ihren damaligen Verlusten. Jene starre immer mehr verknöchernde lutherische Orthodoxie erzeugte bei vielen, oft gerade den tiefer angelegten Naturen, ein Gefühl der Unbefriedigung, welches.. zur Bekehrung benutzt werden möchte. Für den in der Zeit liegenden Hang zum Mysticismus hatte die protestantische Orthodoxie nur ein Verdammungsurtheil, während die geschmeidigere Denkart der Jesuiten derartigen Geistern auch in der Umfriedung der katholischen Kirche Nahrung und Bewegung zu verschaffen wusste“.

známý básník Adam Scultetus, kterýž přestoupil již r. 1644 a pak z rozhodností konvertity vyzýval k disputacím a bojům bývalé své protestantské učitele. Druhý byl učený lékař Ondřej Scheffler, kterýž stal se katolíkem v létě 1653, veřejně vykonav přestup v jednom z chrámů katolických ve Vratislavi. Při biřmování nazván Angelus a proslul po tom pod tímto jménem (Angelus Silesius). 1654

Scultetus i Scheffler mysticismem dostali se z luteranismu ke katolictví, a byli oba v tomto směru i dále velmi plodni. Zvláště Scheffler či Angelus Silesius, jehož básnické plody, ve pěkné formě sepsané, přesyceny jsou myšlénkami ze sv. Bonaventury, sv. Bernarda, sv. Augustina a španělských mystiků, jest zajímavavým dokladem muže, který ukojení náboženských potřeb hledal v hloubavém přemýšlení a v citupiné zbožnosti, ale ovšem také jako ctitel jesuitů neštítil se rozhodného boje s církví luteránskou, od které byl odstoupil. Byl mystický, jemnocitný básník a přitom bojovný theolog.

Venkovský lid byl nepodajnější. Zhrubl a zdivočil dlouholetým utrpením a věřil pak jen těm, kdož také trpěli, jmenovitě vyhnaným kněžím luteránským a odhodlaným, žádného nebezpečí se neštítícím „buschpredigerům". Při nedostatku stálé a spořádané duchovní správy katolické, pracovalo se mezi lidem buď tlakem vrchností, anebo missiemi. Těchto jesuité posílali nejvíce, a kde toho potřebu shledali, zřídili stálé missijní stanice, z nichž v některých případech postupem času vyvinuly se i residence. Ale katolická reformace ve Slezsku, z příčin již ve Westfálském míru obsažených, nikdy neprovedla se tak úplně jako v Čechách a na Moravě; kde pak v lidu obecném činnost missionářů padla přece na půdu úrodnou, trvalo to dosti dlouho, nežli símě vzešlo. Na

1654 Opavsku, Krňovsku, Těšínsku i v celém ostatním (nynějším pruském) Slezsku teprva Leopoldinská doba dokonala obrat ve smyslu katolickém.

* * *

Kdo jen poněkud pozoroval, co v náboženských příčinách se dálo v našich zemích po míru Westfalském a kdo jen trochu viděl co pro budoucnosť se připravovalo: musil nabýti pevného přesvědčení, že věc protestantismu jest v Čechách, na Moravě a částečně i ve Slezsku na dobro ztracená. Mínění toto pronikalo také všeobecně, doma i za hranicemi. Emigrace na větším díle vpravovala se do nezbytné nutnosti; v druhé, třetí generaci ztrácela touhu po vlasti, kteréž nepoznala, a pozbývala také vědomí bývalé pospolitosti i mateřského jazyka.

Jenom v jednotě bratrské nedocházelo k resignaci. Náčelníci její, jmenovitě Komenský, byli plni plodné práce, ale také plni vidin. Zmínil jsem se již jednou, že věřeno v různá proroctví, kteráž slibovala Čechům návrat do vlasti. Po míru Westfálském vedle proroctví Drabikových byl to hlavně tak zvaný „apokaliptický klíč“ (clavis apocalyptica), jemuž důvěřováno, protože věštil splnění některých věcí pro r. 1655. V okolí Komenského klíč stal se knihou váženou; známý Hartlib, Komenského ctitel v Anglii, přeložil a vydal jej po anglicku.

Avšak tolik praktického ducha bylo v Jednotě, aby vědělo se, že nelze čekati výsledků s rukama v klín složenýma, bez příprav a bez práce. Kde kdo byl, s každým jednáno, na každého počítáno. Rozhodným prováděním protireformace v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Rakouských zemích rostla mezi protestanty rozhořčenost myslí. Na tisíce prý bylo „čekajících a prosících Boha, aby seslal nějakého

Žižku, jenž by počal válku za věc protestant- 1654
skou"; ale na knížata německá nebylo již dávno spolehnutí, protože neměl nikdo z nich zmužilosti vystoupiti proti domu habsburskému. Jak se zachovalo Švédsko při jednání o mír Westfálský, bylo mezi emigranty v živé paměti.

Tu pak oči všech obrátily se do Anglie, kde král Karel I. Stuart skončil r. 1649 na popravišti a země proměněna v republiku pod protektorátem Olivera Cromwella. Tento muž, jeho činnost a jeho náboženské snahy, byly podle srdce bratří. Vstoupeno s protektorem Anglie ve styk, nepochybně prostřednictvím Hartlibovým. Odtud měla vzejíti hvězda spásy. V zachovaném jednom dopisu,*) psaném od zetě Komenského Petra Jablonského, vypravuje se, jak císař nehledá než zahlazení církve boží i rozšíření moci své a jak společně s papežem jest odhodlán zdvihnouti válku proti protestantům, k níž všecky kláštery slíbili přispívati, každý po dvou vojácích. Takové líčení mělo za účel pohnouti lorda-protektora Cromwella, aby v státních poradách republiky anglické byl také v úvahu brán osud českého národa a „nás ubohých exulantů". Jak od úvah mělo se přejíti ke skutkům, není v listě pověděno, než toliko naznačeno. Někdo jiný (snad Švédsko?) měl vystoupiti válečně proti císaři, Anglie pak stejnou dobou měla povznésti zbraně proti Španělsku, aby odtud nemohlo se císaři dostati podpory.

Jest trapno pozorovati, kterak muž tak vynikající a bystrý, jako byl Komenský, nejen věřil ve blouznivá proroctví, ale po tolikerých

---

*) Zachoval se ve sbírce zvané „Thurloe-Papers", zavírající v sobě dopisy a jednání sekretáře Cromwellova Thurloe. Odtud přeložil zmíněný dopis Jar. Goll a uveřejnil jej v Příspěvcích k životopisu Komenského v Č. Č. Musea 1874 str. 271.

1654 zkušenostech neviděl dosud, že láska Němců, Švédů a Angličanů k české emigraci byla a mohla býti pouze theoretická, kteráž ve praxi na nejvýše jevila se — v almužnách! Běda národu, jenž ztratil důvěru ve vlastní práci i ve vlastní sílu a spásu svou hledá v pomoci ciziny! To se osvědčilo na Komenském a české emigraci, u níž ovšem ztráta důvěry ve vlastní síly jest tuze pochopitelná.

Veliký boj proti císaři a Španělsku, jehož účastniti se měla také anglická republika Cromwellova, nestal se skutkem; přispěním lordaprotektora docházely jen almužny pro emigranty a vznikl také návrh (1658), aby čeští vystěhovalci i s Komenským usadili se v Irsku. Ale návrh tento byl zamítnut; emigraci bylo jedno kde žije, když nemohla se vyplniti neumořitelná touha po návratu do vlasti.

Jisté proroctví „klíče apokalyptického“ nevyplnilo se sice r. 1655 ale brzo potom; avšak pro jednotu bratrskou a zvláště Komenského strašným způsobem. Míníme osud Lešna, o čemž v jiné souvislosti bude vypravováno.

---

16. Počátky hospodářských oprav.

Musil jsem déle a obšírněji zdržeti se při výkladu otázky náboženské a reformační, protože ona jest stěžejným bodem, kolem něhož veškeré ostatní dějiny tehdejší doby se otáčely. Při každé, ať jakékoliv, politické nebo národohospodářské záležitosti, stanovisko náboženské přicházelo ku platnosti. Tudíž bez porozumění protireformaci, nelze rozuměti a chápati také vývoj běhů ostatních. A dále: válka třicetiletá i mír Westfálský, vyhubení protestantů i výlučné panství církve katolické z toho plynoucí: to vše dalo zemím našim i jich dějinám určitý

ráz, který v nezměněné tvářnosti potrval až do 1650
císaře Josefa II., a v následcích svých jeví se, byť i s četnými proměnami, až na naše dny. Tím zajisté z dostatek jest vysvětleno a omluveno, proč pozdrželi jsme se déle u náboženských a reformačních dějin naší vlasti.

Mezitím všeobecná bída obecného lidu nezůstávala bez vlivu na správu státní. Čím hůře se vedlo obyvatelstvu, tím obtížněji scházely se povolené berně a tím méně bylo naděje, že by finance koruny záhy přišly do pořádku. Finanční náprava a hmotné pozdvižení země potkávalo se s překážkami téměř nepřekonatelnými. Nejhorší ze všech byl nedostatek smyslu pro obecné dobré a úplná zdivočilost myslí ve všech vrstvách. Nemáme sice před rukama pro Čechy a Moravu tolik dokladů současných, jaké ku př. pro Německo podali Grimmelshausen a Moscherosch,*) avšak můžeme dobře souditi, že při stejném vývoji poměrů mnoho z toho, co tito spisovatelé vypravují, platí také pro naše země.

Všeobecná bída mravní zapudila veškeren interes pro společné dobro, každý jen na sebe pamatoval a pro sebe hleděl něco urvati: prospěch celku byl všem lidem lhostejným. Spatřujeme to nejlépe na pokusech české komory a rentmistrovského úřadu moravského o pozvednutí důchodů královských. Kamkoliv tyto úřady zasáhly, všude došly k výsledku, že se hospodaří nepoctivě a nesprávně, ano na konec shledalo se, že i ti, kdož v Čechách a na Moravě měli býti

*) Od prvního pochází známý cyklus románů, jichž hrdinou a předmětem jest Simplicissimus. Jeden z těchto románů (Trutz-Simplex oder die Landstörzerin Courage) odehrává se částečně v Čechách. Od Moscherosche pochází proslulé líčení (na způsob cestopisu) zvané Philander von Sittewald. Práce obou těchto spisovatelů mají pro politické i kulturní dějiny doby velikou cenu.

1650 strážci dobrého a poctivého úřadování, nejsou o nic lepší nežli ostatní lidé a že s penězi státními vedou obchody lichvářské. Také nejvyšší úředníci zemští i říšští šli, až na nepatrné výminky, za svými osobními cíli a rodinnými interessy, pokládajíce úřady za nejvhodnější příležitost k obohacení, nebo aspoň za prostředek, který jim poskytoval možnost, vyvléci se ze všelijakých berní a jiných povinností státních. Že za těchto okolností nedalo se nic lepšího čekati od zuboženého měšťanstva a otupělého obecného lidu jest příliš přirozeno a pochopitelno. Všaktě právě způsob, jakým šlechta zásady římského práva přenášela na svůj poměr k poddaným aby je mohla co možná utisknouti, svědčí více než co jiného o sobeckém stanovisku tehdejší doby a o naprostém nedostatku citu pro zájmy společné. — Všeobecný tento výklad dojde dotvrzení při podrobnějším vypravování v řádcích a kapitolách následujících.

Připomenul jsem již na jiném místě (str. 70), že při všech proměnách v úřednictvu, které se provedly v prvních letech po míru Westfálském, především šlo císaři o komoru v Čechách i ve Slezsku a o rentmistrovský úřad na Moravě. Bylo přirozeným přáním dvora, aby příjmy těchto pokladen královských se zvýšily, a bylo také interessem státu, aby se tak stalo. Nebylo tehdáž ještě mezi státními a dvorními potřebami toho rozdílu, který jest nyní. Kdyby se bylo komorám dobře vedlo, není pochyby, že by nejen dluhy komorní se byly poplatily, ale také berně od sněmů požadované byly by se snížily. Princip berní pořáde ještě spočíval v tom, že sněmy povolovaly panovníkovi tolik, mnoho-li z vlastních příjmů komorních se mu nedostalo.

K povznešení příjmů komorních užíváno

všech prostředků, které tehdejší umění finanční 1651
znalo. Především vládla při dvoře veliká šetrnost, odpovídající úplně smutnému stavu financí. Z prvních let po míru Westfálském známe tuze málo komorních vydání, která by pro pouhý luxus dvora byla se učinila. Císařův komorní deputát obnášel z Čech měsíčně 1250 zl., a ten neodváděl se z vlastní komory, nýbrž z nápojové daně. Tento deputát byl r. 1651 zvýšen o 603 zl. měsíčně, t. j. o summu, kterouž z Čech se přispívalo na velkolepou a proslulou dvorní kapelu a sbor zpěváků. Poněvadž však summa tato, dohromady 1853 zl. měsíčně, dokonce nepostačovala, učinil panovník rozhodnutí, aby
se mu, počínaje od r. 1652, jmenem komorního 1652
deputátu vypláceły měsíčně 2000 zl. a vedle toho 603 zl. pro dvorní kapelu.*) Nutno zajisté doznati, že i zvýšená summa 2603 zl. měsíčně byla poměrně dosti nepatrná. Vedle toho až do sklonku r. 1651 vydal dvůr něco peněz na podpory chudým klášterům, nemocným mnichům, potom kupoval, kde co možno, zpět z uloupených pokladů sbírky kdysi Rudolfinské, a konečně nařídil, aby z peněz sněmem r. 1651—52 povolených vyplatilo se 1245 říšských tolarů Divišovi Miseronovi, za všelijaké umělecké předměty, které pro členy císařského domu byly zhotoveny. **) To jest všecko, čeho jsme z pramenů dobrali se o útratách dvora na mimořádné věci a pro pouhý přepych, na které požadovány peníze

*) Dle údaje v archivu ministerstva financí ve Vídni (25. list. 1651). Podrobný seznam osob ve dvorní kapelle Ferdinanda III. najde se u Oscara Teubera, Geschichte des Prager Theaters I. str. 37. Ferdinand III. byl nadšený ctitel hudby a zvláště tehdejší nové vznikající opery italské. Sám také se zdarem pokusil se jakožto skladatel

**) Archiv ministerstva financí ve Vídni (1651. 27/II.). — D'Elvertovy výpisky v Beiträge IV. str. 442.

1651 z komor našich zemí. Zajisté byly to potřeby velice skromné!

Druhá cesta pro pozvednutí komorních příjmů směřovala k zavedení nového, lepšího pořádku v těchto úřadech a ve všem, co s nimi souviselo. Byla tó práce nemalá, často dlouhá léta naprosto bezvýsledná. Zmínil jsem se již (str. 70), čeho všeho se dotýkala. Musíme obdivovati se kvapu, se kterým jedno nařízení stíhalo druhé. Vedle prohlídek komorních panství, dolů, cel, fortifikací, došlo brzo také na královské lesy, k čemuž podnět dal nejvyšší lovčí František
1649 Vilém z Lobkovic, který již 13. února 1649 žádal císaře, aby českou komoru přiměl k lepšímu opatrování lesů, k vyrovnání všech sporů mezi hejtmany panství a úředníky nad lesy a k pořádnému vyplácení služného všem osobám při lesnictví zaměstnaným. Nejen mezi nižšími úředníky na panstvích byly spory, ale také sám nejvyšší lovčí utkal se ostře s Divišem Miseronem, správcem pokladu císařského, o to, komu přísluší dozor nad královskou oborou u Prahy a nad opravami při stavbách, které se hned r. 1649 k nařízení císařskému tam prováděly.*) — Ve příčině nepořádků v lesích podal potom František z Lobkovic v listopadu 1652

*) Archiv ministerstva financí ve Vídni (ad 1649, 13. února). — Odtud mám veškeré následující zprávy, které dotýkají se finanční stránky státního hospodářství. Lituji jen, že program a rozsah tohoto díla mého naprosto nedopouští, abych obšírněji o těchto věcech promluviti směl, neboť na větším díle byly a jsou dosud úplné neznámy. — V archivu ministerstva financí pro tuto dobu a v těchto směrech nepracoval dosud nikdo, a také tiskem není vydáno nic, leč stručné výtahy (regesta) z některých knih dvorské komory od D'Elverta (až do r. 1653), na které jsem již častěji byl poukázal. — Bylo mi velikou pomocí, že zemský archiv král. Českého dává nyní na své útraty pořizovati opisy z archivu ministerstva financí, kterých jsem také z části použiti mohl ku své práci.

nový spis a sice ke dvorské komoře, kterýž 1653
předložen k dobrému zdání dvornímu nejvyššímu lovčímu hraběti Harrachovi, a vedl pak k důležitému nařízení (1653, 3. února), kteréž v dějinách lesnictví a honitby v Čechách začíná novou dobu, ale nám pro obmezenost místa nelze se podrobněji s ním zabývati.

Veliký nepořádek zavládl v poštovnictví, jmenovitě proto, že postmistři (zvaní postbeförderer) nedostávali platu, tak že jen v Čechách byla jim komora dlužna přes 20 tisíc zlatých. Císař, jemuž na zlepšení pošt velmi záleželo, nařídil (1649, 9. října), aby se post- 1649
mistrům během roku aspoň 4 tisíce zaplatily, ale nepochybně že se to nestalo, protože stesky vzrůstaly a prosby ke dvoru o zaplacení se opakovaly. Následkem toho vydal císař nařízení
(1651, 10. června), aby komora česká podala 1651
návrhy, jak by bylo lze postmistrům nejsnáze dluh zaplatiti a co by se dalo učiniti pro ně okamžitě, aby na srážku svých požadavků aspoň něco obdrželi. Toto nařízení dlouho zůstalo neprovedeno, protože komora nevěděla, jak uhoditi na cestu, aby se postmistrům zaplatilo, když v pokladnici ani groše nebylo. — Zatím však síť spojení poštovního vždy, byť i velmi ponenáhlu se rozšiřovala, anebo pošty během války zašlé obnovovaly. Nejdůležitější v této příčině bylo znovuzřízení stálého poštovního spojení mezi Vídní a Krakovem, kteréž provedlo se s pomocí rentmistrovského úřadu moravského a komory slezské, protože se obou těchto zemí dotýkalo (1651, 13. června). — Při prohlídce pošt šlo se do nejmenších podrobností, tak že ku př. bylo i přesně určeno, kdo smí posílati psaní bez poplatku, zadarmo. Byli to především úředníci dvorní, komorní a pak všickni ti, kdož stáli ve službách výběrčích nápojové daně a obchodu solního. Těmto dáno

1649 k tomu zvláštní svolení 1649, 21. dubna, ale ovšem s výhradou, aby se neopovažovali k zásilkám svých dopisů také cizí listy přidávati. — Viděti v tom první počátky dosud známého, v jiné ovšem formě platného, zasílání úředních dopisů zdarma (ex offo).

Největší nesnáze byly s obchodem solním, který panovník sám provozoval prostředkem svých úředníků. Sůl dovážela se k nám ze solivaren rakouských, což bylo bez obtíží, pokud týkalo se jižní polovice Čech a veliké části Moravy. Pro severní Čechy, severní Moravu a zvláště pro celé Slezsko byl dovoz rakouské soli spojen s velikými obtížemi, proto si také záhy pomáháno jinými prostředky. Do těchto krajin vozila se sůl ze Sas, do Slezska, pokud poměry politické dopouštěly, z Polska. Pražský žid Löbl Mirovic předložil císaři na sklonku třicetileté války nějaký plán, že by se dalo ročně mnoho set tisíc zlatých vydělati, když by slezská komora zařídila si pořádný a stálý dovoz soli z Polska do Slez.*) Vedle toho vyskytl se druhý, podobný projekt, kterýž pocházel od Krištofa von Zobel, patrně obyvatele Slezského. S tímto dal císař prostředkem tří radů dvorské komory jednati (1649, 11. února), a jestliže se dojedná, měli hned vypracovati návrh smlouvy se Zobelem a podati dobré zdání dvorské komoře. Brzo potom (1649, 31. dubna) dva úředníci slezského oberamtu zároveň s úředníky tamější komory dostali nařízení, aby tuto záležitost zrale uvažovali a podali o ní konečné návrhy. Pak dostalo se uvedení v život obchodu solního s Polskem do rukou hraběte Jiřího Ludvíka ze Sinzendorfu, který byl tehdáž úředníkem dvorské komory**) a prvně

*) Viz. Děje Ferdinanda III. str. 478.
**) Leckde jmenuje se již radou, ale proti tomu

zřejmějším způsobem při této příležitosti vystupuje na veřejnost jakožto finančník rakouský. 1649
Muž tento rychle docházel vždy k vyšším a vyšším hodnostem a stal se za to největším zhoubcem a pravým neštěstím dvorních i státních financí a tím i hlavní příčinou nepatrných pokroků na dráze oprav národohospodářských v našem státě. Naučil se záhy užívati úředního postavení k vlastnímu obohacení; počátky této činnosti s velikou pravděpodobností sluší hledati právě v solním obchodu s Polskem.

V červenci 1649 vyslán Sinzendorf do Slez, aby záležitost solní skoncoval a v život uvedl. On však podal nějaké docela nové dobré zdání, které bylo opět předmětem porad jak v komoře dvorské, tak i slezské. Zatím byl ve Slezsku již citelný nedostatek soli, a Jan Weikhard hrabě Vřesovec o své ujmě začal s Polskem vésti obchod, při čemž dopouštěl se všelijakých nesprávností, pro něž stavové slezští naň ve Vídni žalovali. Z jiných stran poukazováno na sůl ze Sas, nebo z Pomořanska, ano nescházelo hlasů, které měly za to, že by císaři prospělo nejlépe, kdyby se vozila do Slez i severní Moravy sůl gmundenská z Rakous a sice přes Králové Hradec a nebo přes Olomouc. V těchto obou městech měly se zříditi k tomu cíli hlavní sklady. Naproti tomu dva židé moravští (Josef Munk a Samuel Marx) žádali, aby také na Moravu směli dovážeti sůl polskou, jako dříve bývalo, a chtěli za dovolení k tomu platiti jistou roční summu rentmistrovskému úřadu. Nářky na nedostatek soli byly mezitím ze všech stran veliké, ale jednání o hojnější dovoz buď soli gmun-

mluví docela určitá zpráva finančního archivu, že byl teprv 23. dubna 1650 přijat za radu s obvyklým platem 1300 zl. — Možno ovšem také, že byl dříve radou neplaceným.

1649 denské anebo polské nevedlo se proto o nic rychleji. Ba naopak. Právě řešení této pro denní potřebu všeho obyvatelstva tak důležité otázky, jest dokladem, do jakých konců zabřídala správa státní. Popsaly se veliké spousty papírů, vyžadovala z nejrůznějších stran dobrá zdání, posílaly komise, a lidé zatím trpěli nedostatkem, jemuž nevědělo se jak odpomoci. Vedlo to k podloudnictví anebo k úplatkům. Na Moravě jmenovitě obyvatelé z Uherského Hradiště nedbali ničehož a vozili si sůl z Polska dle potřeby, až z toho měli potom nesnáze u rentmistrovského úřadu. Správa biskupských statků vymohla si opět právo k dovážení soli z Polska a sice za roční náhradu 1000 zl. královskému fisku.

1650 Teprve na samém sklonku roku 1650 stalo se rozhodnutí, že na Moravu polská sůl se nebude více pouštěti, nýbrž že bude tam se dovážeti sůl z Gmundenu. K tomu cíli měly se zříditi sklady v jednotlivých městech, opatřiti dovoz a vypočítati, v jaké asi ceně v markrabství bude moci sůl se prodávati. O těchto věcech měl podati zprávu zemský hejtman hrabě
1651 Rotál, ale ještě 1. července 1651 byl upomínán, protože ji dosud byl nepodal. Téhož měsíce opět dva členové dvorské komory*) byly k vůli soli na Moravě a v srpnu 1651 ustanoveni konečně hrabě Rotál a dvorský rada komorní Peverelli, aby solní obchod na Moravě definitivně zavedli. Peverelli po čas pobytu svého v markrabství dostával 500 zl. a jeden nižší úředník z účtárny, jemu přidělený, 100 zl. měsíčně. Pak to ko-

*) Rada dvorské komory Jan Putz, a hrabě Sinzendorf, kterýž tehdáž byl již místopředsedou tohoto úřadu s platem 1800 zl. ročně (1651, 29. března). Postupoval, jak viděti, velmi rychle, a ač z domova byl chud, účastnil se již různých finančních operací, jmenovitě půjčoval peníze k potřebám dvora.

nečně šlo; 12. listopadu 1651 vyhotoven a podepsán byl patent o prodeji gmundenské soli na Moravě a zároveň vydána zápověď, že žádná jiná cizí sůl se v markrabství prodávati nesmí. Patent vyšel 20. listopadu po česku a po německu ve 200 exemplářích. Současně vyslán na Moravu Jan Baptist Garibaldo, správce solního úřadu ve Vídni, aby shlédl, co se provedlo, a zařídil sklady. Rentmistr Nusser zároveň obdržel rozkaz, aby dal dobře hlídati hranice, aby z Uher a Slez cizí sůl se nepřivážela; do Slezska pak dáno nařízení, že za každý cent polské soli, která by se vezla na Moravu, zaplatí se na hranici 3 zl. 20 kr. cla a že k lepšímu dozoru mají se zříditi 4 nové celnice (ve Frýdku, v Polské Ostravě, Fryštaku a Hlučíně). R. 1652 zřízeno jich pak ještě více. Nevíme bohužel, ve kterých městech moravských byly zřízeny solní sklady; v Brně je povědomo, že byl tam sklad solní a sice v suchém sklepě císařské zbrojnice. — Zvláštní horlivost při zavádění obchodu solního dal na jevo nejvyšší komorník moravský Gabriel hrabě Serenyi, začež mu panovník vlastnoručním dopisem poděkoval (1651, 10. listopadu). — Dle patentu ze dne 20. listopadu prodávali se malé prostičky soli dle odlehlosti krajů buď za 24 nebo za 27 krejcarů, kterážto cena neměla býti zvyšována. Sněm moravský v listopadu a v prosinci 1651 odbývaný vzal to na vědomí, děkoval císaři za jeho starostlivost a sliboval, že bude o to pracovati, aby postranní prodej cizí soli byl zamezen. — Když potom brzo se ukázalo, že obyvatelé při slezské hranici mají daleko pro sůl gmundenskou a věc přišla na přetřes na sněmě prosincovém 1652, slíbil panovník, že i v těchto odlehlejších krajinách sklady rakouské soli zřídí.*)

1651

1652

---

*) D'Elvert, Rebellion str. 612 a 617.

1652 Do Slezska však dovoz vlastní soli z Gmundenu hned se provésti nedal a proto zůstalo jednak při starém, jednak učiněna opatření, aby také se dovážela sůl z Polska. Rozumí se však, že nedovážel a neprodával ji kdo chtěl, nýbrž jen komora slezská, při níž za tím účelem zřízen zvláštní úředník nad solí (Salzoberamtmann). Byl jmenován k tomu r. 1652 Baltazar z Borvic. Jednou koupilo se ve Štětíně a Hamburce veliké množství francouzské a španělské čištěné soli mořské (boysalz), kteráž do Slezska přivezena a zde prodávána. Pokud vím, zůstalo při tomto jediném pokusu. Neboť císaři i dvorské komoře vždy tanulo na mysli, zdaž by nebylo možná také ve Slezsku výlučně jen rakouskou sůl prodávati. V červnu 1652 jel rada dvorské komory Peverelli v této záležitosti do Vratislavi; ale jednak pro brzkou smrt jeho, jednak pro jiné příčiny nepřišlo se dlouho vůbec k cíli; a pak později jen částečně. — Soukromá solivarna zřízena byla ve Slezsku jedna a sice na panství Pruskově od bratří Hanuše a Krištofa Pruskovských. Císař dal k ní své svolení 1651, 13. února, ovšem za určitý plat ke komoře. S jakým zdarem pracovala, známo není.

Po delší dobu obchod s rakouskou solí na Moravě prospíval velmi špatně. Od dlouhých let byli lidé zvyklí na sůl polskou, kterouž patrně měli o něco levněji, i nebylo možno podloudný dovoz její zameziti. I pomýšlelo se v letě 1652 na to, aby rentmistrovský úřad nestaral se o sůl, nýbrž aby obchod s ní se pronajal. Ale nepřišlo se ani s touto myšlénkou z místa, nýbrž pomaháno si proti podloudníkům zostřenými patenty a jinými represaliemi. *) — Žid Löbl Mi-

*) O důležitém příjmu státním ze soli pojednal také D'Elvert, Zur oest. Finanzgeschichte str. 398 a násl. Je to práce velice záslužná, ale čím já se přes to od ní liším, pozná věci znalý čtenář záhy.

rovic, kterýž prvně pohnul otázkou solního obchodu, ve kteréžto věci měl patrně veliké a dlouholeté zkušenosti, užil malého vděku; ba někdy r. 1651 dostal se do vězení u úřadu nejvyššího purkrabství, odkudž byl vyproštěn na sklonku r. 1652 jen proto, že sliboval podati císaři důležité návrhy, z nichž veliký finanční prospěch pro komory vzejde. Löbl Mirovic odebral se za tím účelem do Vídně, a dle všeho zdá se, že návrhy jeho nezavíraly v sobě nic jiného, nežli že vypověděl o různých šmejdech, které se při komoře slezské dály. — V letech šedesátých 17. století byl však zase ve vězení. 1652

V Čechách byl solní obchod celkem v lepším pořádku. Spravován byl od výběrčích nápojové daně a tácu pivního a vinného. Starší z obou správců Antonín Losi byl v úřadě od r. 1645, dosáhl titule komorního rady a pak dvorského komorního rady a stal se po r. 1648 svobodným pánem z Losinthalu. Druhý úředník Wolf Hönig sloužil od r. 1647. — Za obchod se solí měli oba určitý roční plat, za výběr daní a poplatků nápojových 5% z odvedených peněz. Služné zůstávalo se jim z části dlužno, ale přes to nevedlo se těmto úředníkům právě špatně. Aspoň všickni ostatní se závistí na ně pohlíželi. Losi byl také zhusta obdarován. Po r. 1648 vedle povýšení do stavu svobodných pánů dostal od císaře 12000 zl. Nicméně nechtěl anebo aspoň stavěl se, jako by nechtěl déle sloužiti. Potom to srovnáno tak, že přece ještě zůstal, a obdržel titul ředitele a inspektora nad obchodem solním i dávkami nápojovými, kdežto účty klásti měl toliko Wolf Hönig. Při té příležitosti učiněno také narovnání, aby oba úředníci brali na místě 5 toliko 4 percenta z odvedených peněz, nebo i tak byli nejlépe placenými úředníky v zemi. Za to zase směli si přibrati ještě tře- 1650

1650 tího úředníka k výpomoci, který by ovšem prozatím sloužil zadarmo Tato úprava stala se v říjnu 1650. Než Hönig nebyl s ní spokojen a hned složil úřad, patrně následkem nějakých intrik ředitele Losiho, kterýž prohlásil ho za nezpůsobilého k vedení účtů. Místo jeho záhy nově obsazeno a sice obdržel je, podle návrhu v prosinci 1650 podaného a schváleného, Jan Pavel Bartolotti, dosud dvorní kupec. Přijal místo s týmiž povinnostmi, které míval a měl pro budoucnost míti Hönig; musil za sebe i manželku svou dáti revers, složiti kauci a vzdáti se vlastního obchodu. Za dohlídku k soli měl dostávati 1000 zl. ročně a z výběru nápojové daně 4%. V lednu 1651 Bartolotti, obdržev dekret, nastoupil službu. — Oba tito úředníci zvali se krátce deputovanými nad tácem i obchodem solním a zaujali v zemi záhy postavení velice důležité i vlivu plné; stalif se také neodvislými od komory české a podřízeni přímo komoře dvorské.

Nejpřednější zřetel jejich byl obrácen k obchodu solnímu, jakožto pro komoru zvláště výnosnému, pro obyvatelstvo nesmírně potřebnému a také pro církev důležitému, ježto dle množství prodané soli, přispívalo se v Čechách určitou summou k účelům církevním.

Když na sklonku r. 1650 vyžádal si císař sestavení všeobecného přehledu, mnoholi vinný a pivní tác i obchod solní za posledních 10—20 let vynesl, bylo nařízeno, aby o soli udělala se zvláště podrobná specifikace. Z ní jest viděti, že do Čech vozila se po celé dvacetiletí sůl v bečkách čili prosticích velkých z Gmundenu, a vedle toho také sůl bavorská a saská, z níž ovšem na hranici musilo se platiti dosti velké clo, aby co možná nemohla soutěžiti se solí gmundenskou. Nepořádky v obchodě solním vznikly v naší zemi hlavně tím, že mnozí výběrčí pohra-

niční zemřeli nebo jinam odešli, a místa jich 1651
zůstala neobsazená, jmenovitě pak tím, že všecky starší patenty o prodeji soli úplně přišly v zapomenutí.

Obnovení jich bylo nutností a dvorská komora v tom smyslu činila 1651 návrhy, přejíc si zejména nové vydání solního patentu z r. 1628. Zároveň měl Bartolotti vydati se na cestu po krajských městech a po hranici, shlédnouti solní sklady a solnice i učiniti návrhy, čeho by k opravě bylo třeba. Bartolotti nechtěl však z Prahy, pokud solní patent nebude znovu vydán. Ospravedlňoval se tím (1651, 23. září), že bez patentu venku nic nepořídí, zejména již proto, že nesmí nikoho vzíti s sebou, neboť v Praze blížila se doba Svatováclavského trhu, a tu v solním úřadě bylo nejvíce práce. Dvorská komora přijala toto ospravedlnění, ale měla za to, že obnovené patenty solní nemohou se tak hned uveřejniti a sice z důvodů politických. Na sklonku 1651 sešel se sněm český, kterýž, jak uvidíme, ocitl se v dosti tuhé oposici k požadavkům dvora; i mínilo se, že by bylo lépe sečkati, až bude po sněmu. Potom obnovený patent vydán 1. ledna 1652.

Vypracování jeho zpořízeno v listopadu 1651, 1652
ale nebylo tak nesnadné, protože se nepovědělo nic nového, leč toliko obnovil a upravil patent ze dne 7. prosince 1628. Za hlavní zásadu stanoveno, že obchod solní povede se jen prostřednictvím císařských úředníků, a to proto, aby lidi nemusili si stěžovati na zdražování soli. Pro dovoz a prodej v Čechách ustanovena následující pravidla:

Veškerá gmundenská sůl ve velikých prosticích ukládati se bude ve dvou hlavních skladech v Linci a v Mauthausenu. Odtud lze ji rozvážeti a prodávati na všecky strany. Pro dovoz do Čech budou (jako za starší doby) sklady solní

1652 v Cáhlově (Freistadt v Rakousích), v Budějovicích, v Týně nad Vltavou a v Praze. V těchto místech povinni budou císařští úředníci za určitě ustanovenou summu lidem sůl prodávati. A sice: Velká prostice soli státi bude v Linci a v Mauthausenu 3 zl. 20 kr., v Cáhlově 3 zl. 45 kr., v Budějovicích 4 zl. 20 kr., v Týně nad Vltavou 4 zl. 30 kr. a v Praze 5 zl. 15 kr. Dráže se nesměla prodávati a každý měl právo v těchto skladech sůl koupiti a dále voziti, aniž by byl povinen platiti z ní nějakých cel, mýt anebo přirážek.

Pro vozky, kteří by chtěli z Lince a Mauthausenu voziti sůl do císařských skladů v Čechách, určená v patentu pevná taxa. A sice z obou jmenovaných míst do Cáhlova 20 kr. z jedné prostice, odtud do Budějovic 30 kr., z Budějovic do Týna a do Prahy dle okolností. V příhodné době užívalo se totiž cesty vodní po Vltavě a jen když to nebylo možno, dovážela se sůl vozmo. Platívalo se z Týna do Prahy z bečky 15 krejcarů. — Dovoz malých prostic soli polské do Čech naprosto se zapověděl, ale dovoz bavorské a saské soli dovoloval se, ovšem jen za určitý plat, kterýž hned na hranicích úředníkovi k tomu ustanovenému odevzdati se musil Výše tohoto platu či přirážky (Aufschlag) se v patentu neudávala, ale byla veliká. Víme z doby
1653 o málo pozdější (1653), že kurfiřt bavorský a arcibiskup solnohradský trpce si stěžovali na vysoké clo. Vypočetli také císaři, že prostice soli stojí v Passově 2 zl. 14 krejcarů; když se po zlaté stezce doveze do Čech, musí se zde zaplatiti z ní 2 zl. 20 kr. cla, čímž prý jest solní obchod z Bavor do Čech úplně zničen. Žádali tudíž za odstranění tak vysokého poplatku a dle všeho dovolávali se při tom nějakých více domnělých než skutečných práv svých na dovoz soli do našich zemí.

Následkem dřívějších i těchto rozdílů, na-

řídil císař již 18. září 1652, aby se sestavil pamětní spis, kdy se začal dovoz bavorské a hallské (solnohradské) soli do Čech, od kdy jiní okolní kurfiřti a knížata (mínili se saští) sůl sem vozí, jestli o tom jsou smlouvy a zdaž by se vůbec dovoz cizí soli do Čech dal zakázati? 1652
Solní úřad v Gmundenu a dvorská komora nalezly sice několik smluv ze 16. a 17. století, ale uzavírati se z nich nedalo nic. Z té okolnosti však, že dobývání soli v Solnohradsku bylo staršího původu nežli v Rakousích, dalo se souditi, že Čechy braly původně sůl hallskou, a potom teprv rakouskou. Poněvadž však v Rakousích vyrábělo se soli méně, bylo pochopitelno, že, čeho odtud se nedostávalo, musilo dovážeti se odjinud. Tedy: dovoz cizí soli do Čech nezakládal se na žádném právě a zvláštních privilegiích, nýbrž na zvyklosti a potřebě. Když byla potřeba menší, dovoz cizí soli tím samým upadal, což bylo zřejmo od XVI. století. 1653

Aby dovoz soli odjinud vůbec se zakázal, k tomu dvorská komora na ten čas neradila a sice z důvodů velmi jasných. Uvažovala následovně: Gmunden zásobuje České království průměrně ročně 50.000 velkými prosticemi soli,*) a dovoz mohl by se zvýšiti s největším napjetím o 20 tisíc prostic, ale o více na ten čas ne. To však nepostačuje, protože potřeba soli v Čechách jest tak veliká, že kurfiřt bavorský a arcibiskup solnohradský prodají ročně v Čechách 200 tisíc prostic! O tolik výroba v Gmundenu se zvýšiti nemůže, a kdyby mohla, bylo by pro dovoz po vodě místo nynějších 180—200 pramic

*) Pro dobu po válce třicetileté vzat měl býti průměr o něco vyšší. Víme z jiných akt finančního archivu, že r. 1651 do Čech z Gmundenu se dovezlo 75 tisíc prostic, r. 1652 pak 40 tisíc prostic, a tak i v letech následujících, tak že průměr roční blížil se k 60 tisícům; na sklonku 17. století byl pak o mnoho vyšší.

1653 potřebí 6—700 pramic, které se teď poříditi nedají. Proto dvorská komora doporoučela, aby císař se Solnohradskem a Bavorskem uspořádal společnou komissi, ve které by vyložil, že jim trpí dovoz soli do Čech z dobré vůle, a pak aby učinil s nimi narovnání o počet prostic, který dovážeti mají. — Aby nedováželi více a nepřekáželi tím císaři, o to patrně mělo se postarati svrchu zmíněné vysoké clo. Ferdinand III. potom oba sousedy své s domnělými nároky odmítl a clo také nesnížil. Až zase r. 1658 začalo se znovu v tomto směru vyjednávati.

1652 Clo na dovoz soli saské byl po válce třicetileté ještě vyšší než 2 zl. 20 kr. z prostice. Místodržící čeští stěžovali si na to, a dvorská komora radila, aby se snížilo na 2 zl. 20 kr., jak bylo před r. 1648. Proti námitce, že pak mnoho saské soli do Čech voziti se bude a obchod se solí gmundenskou klesne, odpovídala komora, aby se uvážilo, že dovoz z Gmundenu do severních Čech jest příliš drahý. V tajné radě císařské přijato (1652, 2. srpna), aby napřed se vyšetřilo, mnoholi v těch stranách solní obchod vynášel, a pak že se bude moci jednati o snížení cla. Vyšetření však se mělo státi rychle, sice prý si lidé zvyknou na jiná koření,*) a nebudou sůl vůbec kupovati.

1653 Číslo 200 tisíc, kterým označen dovoz bavorsko-solnohradské soli do Čech, zdá se mi býti téměř neuvěřitelné **), neboť vedle toho dovážela

---

*) „Ehe man sich in den Landen an die andern Säuren anstatt des Salz gar gewöhnen thue."

**) Ve zprávě ze dne 8./I. 1653, kterouž znám z přepisu chovaného v zemském archivu v Praze, opakuje se však totéž číslo několikráte a jsou i úvahy k němu připojeny. Jen proto přijal jsem je do svého vypravování, ač i potom nepřestávám býti nedůvěřivým. Možné ovšem, že prostice byly velmi malé; pak by se však zase na ně nehodila cena i clo, o kterém svrchu se mluví.

se také ještě ze Sas sůl do Čech, a mimo to 1653
se mnoho soli prodalo potajmu od podloudníků, kteří po neschůdných stezkách s obejitím celnic přinesli ji do země. Tento podloudnický obchod byl veliký, a teprv když vykonána od Bartolottiho pořádná inspekce, udělal se veliký kontraband a zřídili dozorci pohraniční, zalekli se lidé a zanechali trochu podloudného řemesla. Ale jenom na chvíli. Za nedlouho (1653, 10. září) stěžovali si Losi a Bartolotti znovu, že není možno podloudnictví překaziti, protože ustanovení hlídači hraniční (Salzbereiter) nejsou s to všude dohlížeti. Okolnosti totiž zhoršily se tím, že na sněmě nebyla více povolena nápojová daň a tudíž hraniční dozor byl o několik osob, které si vzájemně vypomáhaly, snížen. K zamezení podloudnictví na severní hranici měl se zříditi pořádný sklad solní v Děčíně, aby lidé nemusili tak daleko pro sůl jako dosud a tudíž neměli příčin k úskokům; mimo to mělo se nařiditi všem vrchnostem, které se Saskem hraničily, aby udělaly na rozhraní záseky tak, aby postranními cestami nic do Čech vézti se nemohlo, než jen cestami řádnými, od výběrčích osazenými. Návrhy tyto přijaty a schváleny v tajné radě císařské 20. září 1653 a za několik dní vydány příslušné patenty. Podloudnictví se ani potom nezamezilo, podporováno jsouc jmenovitě nesvědomitými úředníky při skladech soli císařské, kteříž proti zřejmému zákazu císařskému vybírali pro sebe mýto z vozů i z pramic a tím sůl zdražovali.

Nicméně byla sůl nejvýnosnějším obchodem, který císař k svému prospěchu vedl, a proto také pořádku při něm a nutným opravám ve Gmundenu věnováno tolik pozornosti.

Jako škodilo podloudnictví při soli, tak také zkracovalo panovníka ve příjmech při cizích vínech, která se v dosti velkém množství do země

1650 přivážela a všelijakými způsoby vyměřená daň z nich platiti se opomíjela. Nejvíce vína vpravilo se podloudně do Prahy. Následkem toho dvorská komora nařídila 2. dubna 1650 deputovaným nad pivním a vinným tácem, aby s českou komorou se dohodli a ustanovili jisté osoby v branách městských, které by k tomu hleděly, aby se cizí vína podloudně do Prahy nevozila. Toto nařízení provedlo se a stalo zárodkem dalších kroků, z nichž vznikl postupem času výběr potravní daně u bran hlavního města.

1649 Jinou starostí vlády bylo, aby se netrpěla v zemi české cizozemská, drobná a lehká mince; v této příčině vydán první zákaz 7. září 1649, kterýž potom častěji opakován. — Rovněž tak zakazován vývoz všech těch věcí, kterých k potravě, k různým živnostem a k soukromým stavbám, nebo k fortifikacím a stavbám veřejným nezbytně bylo potřebí; nejzajímavější jest v této příčině zákaz pálení drasla a vyvážení jeho do ciziny, daný do Slezska 22. září 1649*). Stalo se to hlavně proto, že bylo třeba lesů, beztoho vyhubených, šetřiti, aby bylo s dostatek stavebního dřeva pro spustlá města i vesnice.

Při revisi účtů komorních a následkem zpráv o výnosů různých daní a akcízů, přišlo se na celou řadu nedostatků, k jichž napravení učiněny teď první kroky. Tak ku př. bylo se zodpovídati deputovaným nad tácem, proč za poslední rok nápojová daň tak málo vynáší.
1651 Oni (1651, 15. srpna) výborně dovedli se omluviti. Předně, pravili, odešlo většinou ze země vojsko, kteréž hodně pije; potom uteklo mnoho obyvatelstva následkem reformace náboženské. Ostatně jest prý celému světu povědomo, co lidí

*) D'Elvert, Rebellion str. 577 č. 183.

v Čechách vůbec ubylo, a co válka způsobila 1651
žebráků. Následkem toho lidé pijou málo, nebo nic, a pivovarníkům musí se daň čekat, sice by vůbec přestali vařiti. Po tomto vyjádření dvorská komora více již se neptala.

Jindy zase komora česká měla vyložiti, jak 1650
vznikly některé platy úřednické, které se zdály panovníkovi a dvorské komoře býti příliš vysokými. Jeden z četných toho druhu případů, týkal se platu pro nejvyššího purkrabí Pražského. Česká komora vyšetřila věc a podala v dubnu 1650 tento zajímavý referát. Nejvyšší purkrabí začal bráti plat 1548 a sice 500 kop českých, ne z povinnosti, ale z milosti. To trvalo až do r. 1608 Toho léta nejv. purkrabí plat 500 kop potvrzen a 1610 přidáno mu 2000 kop míš., takže, převedeme-li celý plat na míšensko, měl 3000 kop. A při tom zůstalo až do přítomné doby. Ale komora dodala, že nejv. purkrabí má vedle toho ještě jiné příjmy: z Velvarských poddaných, z Újezda Malostranského, z vesnic purkrabských, z vinic kolem Prahy, z cihelen, z přívozu, posudné z Velvar, z pivovaru na Starém městě, což vše spočteno v summě ročního příjmu 6422 zl. — U dvora se teď teprve náležitě chápalo, proč po smrti Jaroslava Bořity z Martinic bylo o nejvyšší purkrabství tolik uchážečů.

Nade všecko největší nesnáz byla s berními nedoplatky a resty. Bylo jich vždy hojně, ale za války třicetileté nepořádky tyto veškerou finanční správu činily nemožnou. Jakmile nastal mír, odhodlal se císař učiniti tomu všemu konec a zavésti do komorního hospodářství pořádek. První pokusy v tom směru vedly k odhalením pro komoru a deputované nad tácem i solí přímo zdrcujícím. Ukázalo se mezi jiným, že 58 panství a měst (královských i poddanských) nezaplatilo daň z vína a piva od

1651 r. 1626 až do r. 1651 a sice buď za všecka léta, nebo za největší jich většinu!*)

Na Moravě bylo restů ještě více. Mnoholi jich bylo při akcízech, nevíme, jen tolik povědomo, že rentmistr Nusser obdržel v březnu 1650 nařízení, aby okamžitě sestavil účty akcízové za poslední tři léta. Kontribuční resty spočetly se teprv na sklonku r. 1651 a to jenom za léta 1632—1640. Obnášely 52 575 zl. Dále se nemohlo, neboť kontrolor rentmistrovského úřadu Erasmus Preheuser od r. 1644 nesložil žádných účtů. Dostal za to ovšem důtku (1650, 1. září), ale resty prozatím zůstaly nevyřízeny. Také účty z pobělohorských konfiskac nebyly ještě v pořádku a sice ani v Čechách, ani na Moravě, ani ve Slezsku. Již v dubnu r. 1648 nařízeno v té věci vyšetřování a sestavení podrobných seznamů, protože se však neprovedlo, opakován rozkaz 21. ledna 1651. Ve Slezsku byla největší potíž s Vratislavskými, kteří vybrané v městě akcízy nechtěli odvá-
1650 děti do slezské komory. R. 1650 (7. listopadu) nařízeno císařem, aby jim česká dvorská kancelář dala ostré napomenutí a přinutila je k pořádku.

*) Akt finančního archivu ze dne 6. září 1651 jmenuje tato města: Týn nad Vltavou, Vodňany, Volyň, Horaždějovice, Prachatice, Vimperk, Strakonice, Příbram, Cerhovice, Mýto, Zdice, panství Ledečské, Haberské, Chotěbořské, Světelské a Polenské, města Brandýs nad Orlicí, Hlinsko, Lanškroun, Bohdaneč, Sezemice, Přelouč, Týnec (Hrochův?), Dašice, Skuteč, Neustadtel (Bělá nebo Stráž v Plz.), Haslava, Kladruby, Horšův Týn, panství Chlumecké, Dobrušské, Novoměstské, Kostelecké (nad Orlicí), města Náchod, Skalice, Police, Broumov, Slaný, Velvary, Brandýs na Labi, Stará Boleslav, Čelakovice, Lysá, Benešov, Vlašim, Jílové, Kostelec na Labi, Přerov, Jindř. Hradec, Počátky, Strmilov, Kumžák, panství Rosenberské, Královice, Unhošť, Zákupy, Mimoň, Benátky. — Některá z těchto měst nezaplatila vůbec nic, některá jenom za jednotlivá léta, obyčejně za ta první.

Na Moravě vymahání berních restů již bě- 1650
hem války třicetileté působilo mnoho nesnází; po válce zřízena k tomu cíli zvláštní komise, kteráž v prosinci 1650 obdržela instrukci. Za zástupce fisku jmenováni do ní Mikuláš Nusser, Ondřej Strobely a Erasmus Preheuser. Potom hrnuly se jedna upomínka za druhou, proč komise nepracuje rychleji, proč není dosud hotova
atd. Ona však se skonstituovala a začala činnost 1652
teprve k jaru 1652; z Vídně k tomu vyslán známý nám již Gabriel Peverelli. Komisi předsedal zemský hejtman hrabě Rotál a jak se zdá, důležité místo zaujímal v ní sudí zemský Maximilian Valentin z Martinic; soudím tak z toho, že i když roku 1652 jmenován byl nejvyšším sudím král. českého, císař psal mu, aby při této komisi zůstal, dokud práce neukončí, a pak teprv aby přijel do Čech. Tak dlouho nebylo možno čekati, protože mezi zástupci stavů a fisku přicházelo k četným nesnázím, pro které nebylo možno jednání ukončiti. Když Peverelli zemřel, jmenován (v listopadu 1652) nástupcem jeho při komisi rada dvorské komory Jan Putz.

Není pochyby, že náprava těchto poměrů mohla se státi jen tehdá, jestliže se napřed provedly velmi pronikavé reformy v komorách a rentmistrovském úřadě, velmi rozhodné kroky k národohospodářskému pozvednutí země ve všech směrech a nový systém berní, který by lépe odpovídal poměrům a netížil tak nerovnoměrně obyvatelstvo jako systémy dosavádní.

Co komor a rentmistrovského úřadu se týkalo, provedl panovník, jak již vyprávěno, změny rozhodné hned po ukončené válce; na této dráze bylo pak pokračováno bez přetržení dále. President dvorské komory David Ungnad, jehož vynalezavost a energie nemohla ani dosti býti oceněna, jmenován 2. března 1650 tajným ra-

1650 dou, aby s tím větším důrazem pracoval na organisaci úřadů sobě podřízených. Hned potom (18. března) vydáno generální pravidlo pro všecky finanční a fiskální úřady císařské, v němž se prohlásilo, že na příště není dovoleno, aby úředníci na účet příštích příjmů napřed se dlužili či přijímali anticipace; bylo-li anticipací třeba, jako že bylo, smělo se jednati o ně jenom když panovník nařídil. Tím se mělo zabrániti soukromým šmejdům komorních úředníků.

Povinnosti jejich, od nejvyšších do nejnižších, určeny velmi přesně a přísně; každá odchýlka trestána. Nejenom že úřední hodiny musily se dodržovati, ale ani jinak nesměl nikdo na kratší nebo delší dobu se vzdáliti. Presidenti komory potřebovali k dovolené přímého
1651 svolení císařského.*) Příčina velikých berních nedoplatků na Moravě shledávána v tom, že krajští hejtmani nekonali svou povinnost. I vyžádána si o tom zpráva (1651, 26. dubna), aby se vědělo, které z nich lze pokládati za dobré a které za liknavé úředníky. V platech pro moravské výběrčí berně zavládla veliká šetrnost, kteráž potom napodobena i jinde. - Aby rychle mohla dvorská komora do všeho zasáhnouti,
1652 zdokonalováno r. 1652 poštovní spojení mezi Prahou a Brnem, Prahou a Lincem, Vídní-Prahou a nebo Vídní-Brnem do Vratislavi. Ve zprávě hor, podřízené české komoře, způsoben

*) Akt finančního archivu ze dne 23. června 1651: President české komory Vilém Albrecht z Kolovrat chtěl s dětmi jeti na pouť „zu unser lieben Frauen zum heiligen Blut sonsten Neukirchen in Baiern.“ Prosil císaře o dovolenou prostřednictvím dvorské komory a zavazoval se, že učiní opatření, aby služba komorní jeho odchodem netrpěla. Žádosť přišla 23. června do tajné rady, jíž předsedal císař, přítomen byl mladý král Ferdinand IV. a 10 radů. Tam rozhodnuto panovníkem, že se mají Kolovratovi povoliti 4 neděle.

nový pořádek jmenováním úředníků, instrukcemi 1651
a visitacemi. O kutnohorských dolech a reformě jejich podal obšírný referát (1651, 4. prosince) Jakub Bernard Wülkern, pražský mincmistr, kterýž hlavně poukazoval na technickou a obchodní stránku, jak mají počínati si šmelcíři, jak zříditi pece, jak chovati zásoby stříbra, jaká má býti zásoba olova a uhlí, jak se chovati k vodní síle a t. p. Co obchodu se týkalo, měl za to, že císař tak zvaný erzkauf (koupí rud od majitelů jednotlivých dílů horních) musí naprosto podržeti pro sebe, a kupovati přímo, ne prostřednictvím obchodníků jiných.

Téhož dne, kdy podána tato zpráva, jmenován komorní rada Mikuláš ze Schönfeldu nejvyšším mincmistrem s platem 1000 kop míš. a s přídavkem 100 kop míš. na různé potřeby. Bydleti musil v Kutné Hoře a bez potřeby neměl se odtud vzdalovati. Vedle dozoru a prací v Kutné Hoře měl dojížděti ku prohlídce hor u Českých Budějovic, u Jilového, u Knína, v Příbrami, v Kašperských Horách, u Tábora (v Ratibořicích), a v Krupce. Postupem času měla se všecka ostatní horní místa podříditi nejv. mincmistrovi, vyjímaje ta, která ode dávna spravovala se jen českou komorou a úředníky od ní ustanovenými. K těmto městům počítán Jachymov, Slavkov, Přísečnice a všecky ostatní hory v Rudohoří. Ty výslovně z právomoci nejv. mincmistra se vyjímaly, a stavěly pod dozor české komory, hejtmanů a správců zvláště pro ně jmenovaných. Návrh k tomuto dělení vyšel od komory dvorské ve Vídni a neměl toho času velikého smyslu, protože jak poměry se vyvinuly, nejv. mincmistr byl také podřízen panovníkovi a po něm české komoře, jejímž byl a zůstával radou. Tato podřízenost byla v jeho instrukcí zřejmě vytknuta. Ovšem do jisté míry byl panovník

1651 při osazování úřadu nejv. mincmistra vázán k určitému stavu, kdežto úředníka pro doly v Rudohoří ustanovil docela neodvisle. Jmenoval také současně se Schönfeldem Jana Urbana Muschlitze vrchním horním mistrem (Oberbergmeister) a jemu nepochybně svěřen dozor nad horami, jež vyjmuty z právomoci mincmistrovy.

Jinak odkázán nejv. mincmistr k horním řádům z r. 1534 a 1575, dle nichž měl se říditi; obdržel toliko bližší naučení o pořádku při sazení konšelů, o dosazování podřízených horních úředníků a o zachovávání poctivosti při dolech i v hutích šmelcířských. Nejdůležitější bylo však, že císař byl hotov přispěti i finančně k pozvednutí hor a jmenovitě zašlé Kutné Hory. K tomu cíli obdržela komora česká rozkaz, aby na první potřeby v Kutné Hoře vyplatila 6000 zl. Byl to počátek mnohoslibný.

Důležitou ve fiskalním ohledu jest také instrukce (1651, 1. července a 2. září) pro českého komorního prokuratora Jana Gräffa z Gräffenberka (někde také z Gräffenburku), o které jsem již při protireformaci se zmínil.*) — Prokurator měl býti strážcem nad přečiny a zločiny, na které soudy ukládaly pokuty. Panovník nesměl ani o jedinou pokutu přijíti, a proto v tom případě, když by přečin zůstával bez trestu, měl prokurator sám vystoupiti jakožto žalobník, a hleděti toho, aby strany ve sporech, kde o pokuty šlo, po dobrém se nevyrovnávaly. Dále bylo povinností prokurátora dávati pozor na královská města, židy a odúmrtě, bdíti nad lenními statky, aby nevcházely do desk bez vědomí panovníka, míti seznamy svobodníků, kteří byli povinni panovníkovi různými službami a platy, což však přišlo v zapomenutí. Aby se tyto povinnosti obnoviti mohly, musil přihlížeti proku-

*) Viz str. 218 Dějiny Ferd. III. str. 319.

rator, aby žádný statek svobodnický neprodal 1651
se bez králova vědomí. Když panovník o prodeji zvěděl, mohl na novém majiteli ihned žádati, aby v zapomenutí přišlé služby konal. — Prokurátor byl by na tyto všechny a ještě mnohé jiné úkoly nestačil, proto směl míti příruči čili adjunkty. Určitého platu jak se zdá neměl; dostával však 5% ze všech peněz, které jeho přičiněním komora vyzískala. Z toho $^{2}/_{3}$ patřily jemu, $^{1}/_{3}$ jeho adjunktům nebo jiným pomocníkům. Prokurátor byl úředník zeměpanský, kterýž směl postupovati ve všem samostatně; u komory české hledal toliko poučení ve případech fiskálních. Ve věcech politických, pakli někdo dotekl se krále, mluvil proti vydaným zákonům, nařízením, patentům a t. p., neměl vlastní právomoci, nýbrž toliko povinnost učiniti o takovýchto přečinech a zločinech udání u české dvorské kanceláře.

Žádalo-li se od komor i rentmistrovského úřadu a úředníků od nich odvislých přísné konání povinností, musilo se jim také platiti, aby nehledali výživy jinde. Také v tomto směru vydáno bylo v létech 1650—1652 několik nařízení, jimiž se platy úřednické upravovaly, a komorám rozkazy udílely, aby bez jakýchkoliv srážek, v čas a pořádně úředníkům se platilo. Vedlejší zaměstknání se jim netrpělo. Přímo v instrukcí zapovězeno měl prokurátor, že nesmí ničím se zanášeti, čím by úřad jeho a fiskus trpěl. Také funkce začaly se toho času již přísně děliti; zprvu u dvorské komory, potom i v komorách zemských. Každý z radů spravoval ponenáhla jen jistý, určitý odbor, *)

*) Jan Putz byl referentem nad solí, Gabriel Peverelli nad salitrem a střelným prachem; po jeho smrti přešel na dvorního radu komorního Jana Richthausra. Referát se tomu však tehdáž neříkalo, nýbrž „má directorium“, nebo „má inspekcí“ nad tím neb oním.

1651 jehož byl pak stálým referentem; usnesení však dála se, jako ve starších dobách, kollegiálně t. j. ve společném zasedání. Deputovaní nad tácem a prodejem soli nebyli úředníky české komory a nechodili tudíž do sezení, nicméně podávali písemně svá zdání o všech záležitostech, jejich odboru se týkajících. S dvorskou komorou dopisovali si přímo.

V komorách stal se, jak viděti, nepopíratelný krok k lepšímu. Co však pronikavějších hospodářských proměn na jiném poli a nového systému berního se týkalo, nedalo se bez sněmů zemských z pouhé moci panovnické nic trvalého pořídíti. Bude tedy v souvislosti s dějinami sněmování o tom více vyprávěno.

---

17. Sněmy r. 1651—1652.

Nejen reformy, ale také a snad hlavně nouze finanční nutila panovníka, aby svolával často sněmy. Na nich dalo se jedině docíliti svolení takových sum peněz, které se komorám z ostatních příjmů královských nedostávaly k placení dluhův, vydržování dvora a k potřebám státním. Proto také zemské komory činily návrhy, co by se mělo od sněmů žádati a dvorská komora i kancelář sestavovaly proposice. Stanovisko komory bylo co nejvíce fiskální, a proto také stavové, kteří zase jen své těžkosti měli na zřeteli, tolik bývali s ní nespokojeni. Dvorská komora byla jasnější a určitější v cílech svých nežli stavové v nářcích, ale ovšem ohledů na těžké okolnosti národa mívala tuze málo, protože zřetel k rychlému nabytí velikých peněžitých pomocí platil u ní nade všecko

R. 1651 sněmovalo se ve všech zemích české koruny. Ve Slezsku byl komisařem sněmovním president tamější komory Horatius Forno,

jemuž nařízeno (1651, 18. října), pracovati 1651
k tomu, aby stavové slezští berni v žádané výši povolili a jmenovitě také akcízy, t. j. nápojovou daň, při které nemělo býti dopuštěno, aby domácí spotřeba od daně se osvobodila.

Na Moravě sešel se sněm 3. listopadu a zasedal do 22. prosince 1651.*) Povolil 200.000 zl. rýnských berně od ledna 1652 počínaje na 10 měsíců. Vybírati a platiti se měla dle giltpferdů, protože prý stavové pořáde ještě lepší a spravedlivější způsob si vymysliti nemohou. Vedlejší svolení na některé nutné potřeby obnášelo 8000 zl. a z berně od předešlé povolené nebylo ještě doplaceno 12.500 zl. Aby berně snáze a spravedlivěji se rozvrhla, obnovili také stavové usnesení z r. 1649 o svobodnících (str. 93), aby hned po publikování tohoto sněmu prokázali se svými svobodami, sic jinak, kdo by toho neučinil, měl upadnouti v nesvobodu a berně na něho měla býti rozvržena zároveň jako na poddané.

Při této příležitosti usnesl se sněm také o zvláštním článku co poddaných se týkalo. Stavové napomínali sami sebe, aby poddané příliš nedřeli ani nepotlačovali, a tím o pracovní lid se nepřipravovali. Velmi pokrytecky se přitom podotýkalo, že tyto výtky na nikoho se nevztahují, protože asi nikdo něčeho podobného se nedopouští, ale kdyby přece dopustil, měl ten a takový dle obnoveného zřízení před zemský soud k obyčejnému soudu volán, souzen i po případě odsouzen býti. Naproti tomu ovšem napomínali se také poddaní, aby od nikoho nedali se svozovati, vrchnost svou poslouchali a povinné platy i služby konali.

Důležité snesení týkalo se obchodu a průmyslu. Bylať na Moravě, jako i v Čechách, stará

*) Výtah u D'Elverta, Rebellion str. 606, č. 198.

1651 nesnáz o cla a mýta, jichž za poslední léta mnoho vzniklo způsobem nenáležitým. Kdo něco do země vezl nebo vyvážel, byl stížen tolika platy, že veškeren obchod musil tím váznouti. Vláda již během války 30tileté dávala vyšetřovati oprávněnost všech cel a mýt a vydávala v té příčině různé rozkazy, kteréž však se z pravidla neprováděly. Po válce rozhodl panovník, na návrh rentmistrovského úřadu a dvorské komory, že všechna cla a mýta, která povstala až do r. 1618 mají zůstati v platnosti; která však libovolně a bez svolení panovníkova vznikla po r. 1618, že mají všecka okamžitě býti zrušena a na dále neplatná. Sněm schválil a přijal toto nařízení císařské a pojal je mezi svá snesení. Prováděti inspekci nad mýty a cly měli krajští hejtmani, jimž každý obyvatel povinen byl dokázati, jakým právem je zařídil. Neprokázal-li vůbec nebo nedostatečně, mohl krajský hejtman dotýčné mýto nebo clo ihned vyzdvihnouti.

S tím souvisela lepší správa silnic a mostů. V té příčině bylo mnoho stesků a vycházelo také dosti patentů i stalo se několik usnesení sněmovních, kteráž však nemnoho přicházela ku platnosti. Císař stál na stanovisku, že oprava silnic a mostů patří těm stavům, kteří od starodávna cel a mýt při nich užívají, a přál si, aby také dle toho se zachovali. Poněvadž starší a předešlá snesení sněmovní se neprovedla, obnoveny veškeré stesky na sněmě tomto a přijato, že ihned, jakmile přítomný sněm bude zavřen a usnesení jeho publikováno, mají veškeré „cesty, silnice, pasy a mosty“ se opravovati a v dobrém pořádku udržovati, od těch, jimž činiti tak přísluší. Kdo by dobrovolně nechtěl se podvoliti, měl od krajských hejtmanů býti udán a od zemského hejtmanství přiměřeně pokutován. Aby na silnici byla větší bezpečnost, měly

lesy a křoviny podle nich, až na jistou, již předešlými sněmy předepsanou (str. 115) šířku se vymýtiti. — Na kolik tato usnesení vskutku se provedla, dozvíme se v letech následujících. 1651

Skončil pak moravský sněm práci svou obvyklým přiročím čili moratoriem, které teď mělo však vztahovati se toliko na dluhy zemské. Raději prý by stavové je zaplatili, nežli nové příročí požadovali, ale veliké kontribuce a dávky od císaře požadované jsou příčinou, že na srovnání zemských dluhů nelze pomysliti.

Český sněm r. 1651 sešel se na samém sklonku roku (4. prosince), později než slezský a moravský. Stalo se proto, že dosti dlouho nebylo možno sepsati proposici a nedocíleno shody o to, jaká berně a mnoho-li se v Čechách žádati má.

Dvorská komora již 26. srpna 1651 žádala od deputovaných nad solí a daní nápojovou, Losiho i Bartolotta, a potom od české komory, aby podali návrhy, co by na příštím sněmě mělo od stavů se požadovati. Deputovaní odpověděli 2. září a snad i potom později v několika přípisích.*) — Pravili, že obyčejná berně na příště císaři nepostačí, protože již u české komory i u deputovaných mnoho poukázek jest složeno, které na účet příští berně byly vydány a musí z ní býti zaplaceny. Jestliže stavové posledně svolili 1 zl. ze sudu piva a 20 kr. z vědra vína, měl by se teď žádati 1 tolar říšský (= 1½ zl.) z piva a 1 zl. z vína. Vedle

*) Zprávy o tomto jednání, o proposici a o odporu stavů ve sněmě proti požadavkům vlády, mám z akt archivu říšského ministerstva financí ve Vídni. Sněmování pobělohorské osvětluje se jimi znamenitě způsobem docela novým, dosud neznámým. Proto také vypravování moje jest trochu obšírnější než by býti mělo. Kde jsem z literatury současné a novější něco přibíral, na svých místech pod čárou jest doloženo.

1651 toho měla se žádati daň z masa jako byla r. 1646.*) Ale to ještě nebylo všecko. — Císař se strojil k důležité jízdě na říšský sněm, o čemž v jiné souvislosti budeme vypravěti. Na tuto cestu a útratu při sněmě měli stavové povoliti buď 400.000 zl. na hotově, anebo místo toho daň z komínů, tak aby pravidlem platil se z jednoho komínu tolar, od chudých měšťanů po 1 zl., z městeček a vesnic z osedlých po 30 kr., od chalupníků po 15 kr. Jestliže vrchnosti a města spravedlivě udají počet komínů, mohl by prý výnos této berně býti značný. — Tolik navrhovali deputovaní, neopomenuvše připomenouti, že bude dobře, když v proposici tyto požadavky ještě o něco se zvýší, aby se mohlo stavům sleviti, až začnou se smlouvati.

Česká komora podala své zdání teprve 18. října a sice tohoto asi obsahu. Především připomínala, že při všech dosavadních sněmích mluvilo se v proposici o velikosti komorních dluhů a tudíž že by se to mělo státi i nyní. Stavové při posledním sněmě r. 1650 (str. 120) usnesli se zkoumati dluhy komorní a projevili ochotu, až budou prozkoumány a země zbavena vojska, přičiniti se nějak o jejich zmenšení t. j. vzíti jich část na sebe. K tomu dodávala komora, že seznam dluhů až do r. 1636 jest hotov, a dluhy dle různých kategorií srovnány; že by tedy komisi stavovské, k tomu na předešlém sněmu ustanovené, nezbývalo již nic jiného, než provésti revisi a doplňky. Ale stavové prý se i tomu budou brániti a předstírati, že jest v zemi dosud vojsko. I neškodilo by připomenouti jim, aby plnili, co slíbili, a aby na zaplacení chudých věřitelů povolili aspoň 60—70 tisíc a na ostatní dluhy dali přiroči dle obvyklého již způsobu.

*) Děje Čech a Moravy za Ferd. III. str. 449.

Co se týče peněz potřebných císaři k jízdě 1651
do Řezna, tu česká komora dovolávala se návrhu, který učinili oba deputovaní, ale s jistou trpkostí podotkla k tomu, že jest tuze snadno dělati návrhy na papíře, ale těžko takové, které by se daly provésti a vskutku něco vynesly. K tomu sluší dodati, že úředníci české komory byli sice úředníky zeměpanskými, ale z pravidla také stavovskými osobami a domácími obyvateli; nestavěli se tudíž tak příliš na stanovisko čistě fiskální jako Losi a Bartolotti. Česká komora mívala trochu citu pro zemi a důrazně vytkla, že obyvatelům vede se velmi zle, že jsou v bídném postavení a k tomu ještě obtíženi vojenským ubytováním několika pluků. A až těchto v zemi nebude, bude prý království mnoho let míti co dělat, aby trochu z nynějšího stavu se pozvedlo. Následkem toho komora ve příčině opatření peněz pro jízdu ke sněmu do Řezna nečinila nijakého návrhu.

Co se týkalo berně z nápojů, musili oba deputovaní v některých pozdějších, nám neznámých, přípisech raditi k něčemu protiústavnímu. Sice jinak nerozuměli bychom, proč česká komora dosti podrážděně připomíná, že daň z piva vybírá se od měst v jisté obnoveným zřízením (A 34) předepsané výši, jakožto věčná dávka, ale od vyšších tří stavů že dle téhož zřízení nesmí se nic takového požadovati bez svolení sněmovního. To přece dělá dojem, jako by někdo, nepochybně deputovaní, byli radili, aby se stavům uložila trvalá nápojová daň jako platila města. Česká komora vyslovila se nepřikrytě proti tomu, čímž, ač byla úřadem zeměpanským, ukázala, že smýšlí se stavy a není nakloněna k absolutismu, jaký dle vzoru cizích chtěla prováděti fiskalnými prostředky komora dvorská i čeští deputovaní nad nápojovou dávkou.

1651 Komoře dvorské líbily se nepochybně návrhy deputovaných lépe než návrhy české komory. Především provedeny některé rozpočty a prohlédnuty účty loňské nápojové berně. Z nich se ukázalo, že daň z piva a z vína, r. 1650 povolená, vynesla za tři čtvrtě léta, či tři kvartály, toliko 134.449 zl. 39 kr. Byla to summa velmi nízká, hledě ku výši poplatku ze sudu piva a z vědra vína. Příčiny tak malého výnosu byly několikery. Některé z nich deputovaní sami 15. srpna 1651 sdělili dvorské komoře (viz předešlé kapitoly str. 310); že nebyly nepravdivy, vysvítá z toho, že vláda byla v několika případech nucena některá města od dědičného tácu na čas osvoboditi, aby sousedé tuto daň snadněji mohli platiti.

Ale dvorská komora i deputovaní čeští viděli hlavní a nejdůležitější příčinu malého výnosu daně nápojové jinde. R. 1646, když povolila se veliká daň čili akcíz ze spotřeby masa, vína atd., způsob vybírání dán úplně i dokonale v moc J. M. Císařské. Císař si ustanovil své úředníky k výběru a tito lidé také měli právo exekuce proti nedbalým nebo nesvědomitým plátcům. Avšak r. 1649 a 1650 právo exekuce úředníkům a výběrčím císařským od sněmu byla odňato, a svěřeno místodržícím. Tito pak, jsouce sami také stavové, zavedli mírnější praxis a následkem toho obyvatelé, nebojíce se exekuce, hůře platili. Tak rozumovali deputovaní a dle nich dvorská komora, kteráž (7. listopadu 1651) důrazně stála na tom, aby česká dvorská kancelář položila do proposice, že deputovaní nad nápojovou sbírkou, kteří od císaře jsou ustanovení a placení, musí míti na příště exekuci v ruce; neublíží prý se přitom nikomu, nýbrž naopak rozhodným prováděním exekuce prospěje se císaři i těm, kdož pořádně platí. — Ze stanoviska fiskálního byl výklad dvorské ko-

mory docela správný, ale zavíral v sobě podezření proti místodržícím, jakoby hůře dbali prospěchu císařova, kdežto oni, znajíce zemi a její bídu, postupovali toliko o něco mírněji nežli deputovaní. Ti ze sebraných peněz dostávali, jak víme, určitá procenta, a proto ovšem co možná ostře přihlíželi, aby se pořádně platilo, na chudobu i vyhubení země málo se ohlížejíce. Bylať situace vůbec velmi zlá: vláda potřebovala velmi mnoho a země mohla dáti tuze málo! Vzešel z toho spor mezi místodržícími i deputovanými, a mezi sněmem i císařskými komisaři. Při tom příčiny malého výnosu nápojové daně znovu přesuzovány a všelijak vykládány. 1651

Co ostatních částí proposice se dotýče, vybrala si dvorská komora z došlých návrhů to, co se jí nejlepším býti zdálo, a žádala od dvorské kanceláře, aby v tom smyslu sepsala se proposice. I mělo býti požadováno: 1 zl. z piva, $^1/_2$ říšského tolaru z vína a k tomu 300.000 zl. pro potřeby císařské; tyto měly se sehnati berní z komínů, požadovanou v té výši jak deputovaní navrhovali; co by pak chybělo do 300 tisíc, o to měli stavové se postarati způsobem, který by za nejlepší uznali. Všecky povolené peníze měly býti odváděny jen deputovaným, protože měly zůstati k volné disposici panovníka. Nic tudíž dle staršího způsobu nemělo se dávati stranou pro platy místodržících a jiných zemských úředníků; však již prý císař dá deputovaným nařízení, aby z docházejících berní platili kurýrům, úředníkům a na potřeby kancelářské.

Konečně přála si dvorská komora, aby stavové, bez jakékoliv srážky na některé berní, vydržovali a zásobovali vojsko v zemi, a aby příročí, kteréhož česká komora, co placení dluhů se dotýkalo, od let užívala, bylo na další rok prodlouženo.

1651 Poněvadž dvorská komora nevěděla, zdali při kanceláři dvorské nebudou proti některým z těchto přání námitky, navrhovala, aby zástupcové obou těchto úřadů sešli se ke společné poradě, kde by se stalo definitivní usnesení o sněmovní proposici. Mezitím co nepochybně tyto porady se odbývaly, svěřil císař hraběti Nosticovi*) zvláštní poslání. Měl s inspektorem Ant. Losim míti porady, jak by výnosy dosavadních akcízů bylo možno pozvednouti, a jak by vedle nich nějaké nové prostředky se daly najíti k polepšení příjmů státních. Losimu 16. října 1651 nařízeno, aby ihned do schůzky o tyto věci se dostavil, jakmile od hraběte Nostice bude vyzván.

Na čem tito pánové se usnesli, není povědomo. — Za to ovšem víme, že dvorská kancelář celkem přiklonila se k žádostem dvorské komory a předložila císaři ke schválení sněmovní proposici s požadavky svrchu zmíněnými. Sněm byl potom ke 4. prosinci 1651 rozepsán a jakožto komisaři císařští vysláni k němu: nejv. sudí Ferdinand Arnošt z Valdšteina, praesident české komory Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník.

Když předložena byla „těžká“ proposice, stavové vyžádali si některý den na rozmyšlenou. Potom 13. prosince odpověděli velmi rozhodným způsobem, že žádané berně v té výši povoliti nemohou. Vyložili to v obšírném spise, plném národohospodářských theorií, jimž oprávněnosti upírati nelze. Pravilit císařským komisařům: My jsme očekávali slibované polehčení v berních, protože jsme posledně povolili všecko;

*) V dopise finančního archivu ze dne 16. října 1651 jmenuje se jen „Graf Nostitz“, bez bližšího udaje, který se mínil. Nám se zdá, že hrabě Jan Hartvik.

ale na místě úlevy žádá se více, což musí vésti 1651
ku zkáze země. Zvyšování daně z piva jest nebezpečné, neboť již posledně se ukázalo, že větší berně měla menší výnos; musilo se totiž zdražiti pivo a pak je skoro nikdo nepil; ještě horší budou následky, jestliže by se povolilo opětně nové zvýšení. Však prý ukazuje zkušenost, kam vede zvyšování ku př. při cle z volů. Dokud bylo nízké, honilo se jich skrze Čechy hojně, ale jakmile se zvýšilo, prochází jich málo.*) — Ještě méně dá prý se ospravedlniti zvyšování daně z vína. Vinařství jest v Čechách zaměstknáním obtížným, užitek nese malý a nejistý, protože již po mnoho let vinobraní bývalo tuze špatné. Jako lidé raději prodají obilí a slady, než by vařili vysokou daní stížené pivo, tak také raději nechávají vinice státi pusté a nevzdělávají jich, nežli by platili z nich těžkou daň. Za císaře Karla IV. prý — dokládali stavové — lidé „svobodami" a „šetřením" (Verschonung) byli ve vinařství podporováni a tak by tomu mělo býti i nyní, aby lidé dostávali chuť a nebyli odstrašováni. — Konečně uvedli stavové císařským komisařům na rozum, že jak věci v zemi stojí, na pivo měla by se ukládati daň malá, aby pivovarský průmysl se nezničil, a na domácí víno z téhož důvodu pranic, leč jen na víno cizí. Přece prý musí císaři více na tom záležeti, aby měl užitek častější, byť i menší, než jednou mnoho a potom nic.

Když stavové takto, ve slovích obšírných a ve slohu až k odpornosti zkrouceném a ne-

*) Stavové přitom zamlčeli, že císař zvýšil clo z volů, ale snažil se odstraniti nespravedlivá mýta postranní, od jednotlivých stavů zřízená. Kdyby se odstranění bylo povedlo, pak i při vyšším mýtě komorním bylo by se platilo méně; ale císař zvýšil mýto své a stavové postranních mýt nezrušili. Pak ovšem honci raději Čechy obcházeli. — Viz nahoře str. 71.

1651 jasném, vyložili své stanovisko, prohlásili, že jsou hotovi povoliti na nejvýše 45 kr. ze sudu piva, 10 kr. z vědra vína domácího, 15 kr. z vědra vína cizího. Nápoje pro domácí spotřebu však že musí býti osvobozeny, každý jedenáctý sud piva a a sedmé vědro vína rovněž, a pak že musí při výběru této daně zvláštní pozornost věnována býti židům. Srážeti neměl si na dani nápojové nikdo nic, leč ti, kdož půjčili peníze či dali anticipace na zaplacení žoldu vojákům a na jich rozpuštění.

Druhý požadavek vlády týkal se povolení 300.000 zl. na potřeby dvora a na útraty při sněmování říšském v Řezně. Ten stavové naprosto odmítali,*) a sice z těchto důvodů: Jsou prý všickni zadluženi, a nemohli by tuto summu na sebe rozvrhnouti, nýbrž musili by opatřiti ji půjčkou, čímž by upadali do dělání dluhů zemských, což jest věc velice nebezpečná. Všude jinde žádána na sněmích jen jistá summa a ne také daň nápojová, v Čechách se žádá obojí, bez ohledu na nemožnost země. A proto nelze povoliti. Stavové opět pustili se do výkladů národohospodářských, ukazujíce obšírně, že ceny obilí jsou velmi nízké, obchod nejde, vrchnosti i poddaní na penězích mají nesmírný nedostatek, musejí při tom vydržovati vojáky, jichž důstojníci utrácejí peníze mimo zem, platiti kontribuce, pamatovati na opravu spustlých příbytků a zašlých rolí! Kdyby prý od poddaných měli chtíti každou chvíli nějaké platy, zanechají všeho a utekou do Polska, Bavor a Míšně, kamž všelijakými prostředky jsou lákáni. Tudíž aby císař pamatoval na budoucnost království Českého a od požadavku svého upustil.

Stavové přičítali v těchto svých vývodech

*) Užívají výrazu, že musejí „unumgänglich remonstriren“.

velmi nízké ceny obilní té okolnosti, že z dob válečných zůstávala ještě v platnosti vysoká cla vývozní, a tudíž nebylo možno voziti obilí za hranice a tam prodávati. Tím, že pak všechno zůstávalo doma (a léta hned po skončené válce byla úrodná), klesalo tou měrou v ceně, že páni ani poddaní nic netržili. Výklad tento nebyl úplně správný a nebyl založen na znalosti poměrů. Odstranění vývozního cla nebylo by obilí českému pranic pomohlo, protože v Němcích byl právě tak veliký přebytek všech plodin a ceny jejich rovněž ustavičně klesaly. A to následkem všeobecné krise hospodářské zaviněné tím, že městské obyvatelstvo bylo vyhubeno a města zbavena velké většiny obyvatelstva. Ten trošek lidí, kterýž ve městech zůstával, byl oddán z největší části sám také hospodářství polnímu, protože průmysl a obchod úplně byl zničen. Kdo měl potom od sedláků a vrchností polní a hospodářské plodiny kupovati?*) V Němcích jako v zemích našich byly poměry tytéž: za války bylo by se prodávalo velmi draho, ale nebylo zhusta co, po válce přišla léta úrodná, a bylo všech plodin na prodej v hojnosti, ale nebylo prodávati komu. Okolnosti se ještě zhoršily tím, že výroba celkem byla drahá, protože pracovních sil bylo po řídku. Co vrchnosti nebo sedláci nemohli poříditi sami než s pomocí najaté čeládky, to tuze stoupalo v ceně, právě pro citelný nedostatek pracovních sil. Proto také mnoho polí zůstávalo nevzděláno. 1651

V Německu pomáháno si na mnoze tím, že panovníci ze své absolutní moci upravovali mzdu čeládky a dekretovali také, v jaké ceně

*) Paní Zuzana Černínová naříká si (1650, 3. srpna a 26. října), že dávala v Praze omastek „odpolu darmo“, a jindy zase lidé nenabízeli ani půl zlatého za centnýř. — Dopisy Z. Černínové vydané Dvorským str. 231, 243.

1651 se obilí prodávati nebo kupovati smí, aby sedláci mohli býti živi (str. 58). U nás se sněm chopil této úlohy a sice v témž směru, ale teprv r. 1654, a v létech následujících. Prozatím pomáháno si nářkem na vysoká cla vývozní a odporem proti požadovaným berním.

Oposice stavů proti proposici nebyla výkladem o dávce nápojové a o požadované summě 300.000 zl. skončena. Neboť předloha vládní měla ještě několik odstavců, s nimiž stavové nesouhlasili. Císař nejenom žádal dvě berně, ale, podle výše zmíněného návrhu dvorské komory, chtěl také, aby způsob vybírání jich dokonale a úplně zůstával v jeho moci, jako bylo přijato od stavů r. 1546. Stavové však opřeli se tomu výkladem, který nejenom dotýkal se do jisté míry právního poměru jejich ke králi, ale ve velké míře císařských fiskálních úřadů. Stavové pravili, že když mají právo povolovati berně, chtějí také věděti, mnoho-li vynášejí a co se s nimi děje? Odvozovali z práva povolovati berně práva jiná, kterých před obnoveným zřízením a částečně i po něm docela nepochybně měli a užívali. Ukazovali, že jindy nebylo o exekucích na nezaplacené daně ani slyšeti, že věřilo se přiznáním stavů na slovo a na pečeť, že berně vybírali nejvyšší berníci, kteří byli zvoleni od stavů, ale přes to ochotně podřídili se předpisům o pravidelném skládání účtů a poslouchali také ve všem místodržících. Tehdáž prý vynášela daň více a nebylo se strany obyvatelstva žádných stížností.

Když takto stavové vylíčili bývalý způsob vybírání berní jakožto nějaký zlatý věk, ač ve skutečnosti se věci měly trochu jinak, jali se v barvách temných malovati obraz toho způsobu, který nastal, když vybírání daní bylo úplně zůstaveno moci panovnické. Radové české komory a deputovaní nad tácem a solí nemohli

všude býti sami, a proto ustanovili k výběru 1651
berně „subdeputované“ či tak zvané výběrčí. Poněvadž byli to lidé většinou jen na čas a na kvap najatí, nacházeli prý se mezi nimi mužové bůh ví odkud přišlí, v zemi neusedlí, lehcí, špatní a podplatní, kteří ve vědomí své moci zle nakládali s úředníky vrchnostenskými, stavy mučili, a hovíce svému pohodlí, nutili obyvatele, aby pro „palety“, jimiž se zaplacená daň, jmenovitě nápojová, vykazovala, na mnoho mil do krajských měst si dojížděli. Tím daň dobrovolně svolená za těžkých protivenství se odváděla.

A pak, tázali se dále stavové, kam berně takto sebraná přichází? Z potu a krve chudých obyvatel této země se vybírá a přece ani Jeho Královské Milosti ani obecnému dobru k užitku není, než prý rozběhne se na všelijaké assignace, kteréž si soukromé osoby opatřily. A když potom ti ke kase přijdou, kdož půjčili peněz napřed (anticipace) na vojáky, nedostanou již ničehož. Stavové tudíž opakovali, že jim mnoho na tom záleží, aby zvěděli, mnoho-li svolené berně vynášejí a k jakým účelům se jich užívá, a to proto, že berní úřad od starodávna jen z osob stavovských se skládal. Jestliže v těžkých válečných dobách povolili jiný způsob vybírání, stalo se to docela mimořádně a na obecný revers, že to jejich privilegiím ke škodě býti nemá.

Po tomto dlouhém výkladu však došli stavové k jiným koncům, než by se očekávalo. Nechtěli na sebe uvaliti zdání, že jsou na veskrz oposiční a že proti všem požadavkům sněmovní proposice brojí, a proto byli ochotni „ještě pro tentokráte“ ponechati vybírání daní panovníkovi, avšak se dvěma výminkami: předně, že inspekce nad exekucemi zůstane při místodržících a bez jejich vědomí nebudou ukládány, za druhé, že za výběrčí po krajích vyberou se po-

1651 ctiví lidé; ti, kteří z dosavadních „subdeputovaných“ nejsou slušní, měli býti odstraněni. — Jakmile však berně na tomto sněmě svolená dojde, má také způsob vybírání daně r. 1646 zavedený přestati a při příštích sněmích ke starému způsobu se navráceno býti.

Proposice sněmovní zavírala v sobě také přání, učiněné ve smyslu deputovaných nad tácem a solí, aby stavové povolili a odváděli celou berní summu výběrčím k tomu ustanoveným a nevymiňovali přitom částku pro místodržící a úředníky jejich. Však prý deputovaní sami budou dle potřeby vypláceti peníze tomuto úřadu. Stavové rozhodně odmítli, pravíce, že by to bylo něco neslýchaného, aby gubernium zemské bylo bez peněžitých prostředků; ukázali pak ostrým způsobem, k jakým koncům by to vedlo, kdyby místodržící měli ke komoře a nebo k deputovaným posílati pro každý zlatý. Konečně navrhli, aby z povolené pivní daně šestý díl byl „separován“ a odváděn místodržícím pro potřeby jejich i úředníků jim podřízených.

Z výkladu našeho viděti jest, že stavové se tentokráte odhodlali zaujati stanovisko velmi opoziční; avšak podle povahy tehdejší doby nesetrvali při něm. — Císařští komisaři sněmovní, znajíce smýšlení při dvoře, namáhali se všelijak, aby sněm přiměli k povolnosti. Popsalo se mnoho papíru než stavové konečně 29. prosince dali si říci a slíbili, že svolí nápojovou daň v té výši jako loňského roku, t. j. 1 zl. ze sudu piva a 20 kr. z vědra vína. Daň tato měla se vybírati jeden rok a sice s týmiž různými výhradami a výminkami jako loňského léta. Co se žádaných 300.000 zl. týkalo, slevovali komisaři, žádajíce 250 a konečně již jen 200 tisíc; ale stavové odpověděli opět záporně. — Způsob výběru této berně, aby totiž platilo se z komínů, zdál se sněmu býti docela špatný:

na zámcích prý jest komínů dosti, ale neužívá 1651
se jich a proto také těžko jest platiti z nich.

Z celého jednání viděti jest, že stavové nechtěli svoliti určitou summu. Neboť když potom na ně znovu a znovu doleháno, vymyslili si známý již prostředek, aby totiž, na místě summy od císaře žádané, povolila se jistá daň z poddaných a z ostatních obyvatel,*) při čemž ovšem naprosto věděti se nemohlo, mnoho-li vydá, a stavové se také k určitému výnosu nejen nezavazovali, ale připojili k návrhu ještě jisté výminky. Tato daň osobní měla se odváděti ve dvou lhůtách, první ve 3 měsících po ukončení sněmu, druhá za 4 neděle po císařově příjezdu do Čech. Vyrozumělo se z toho, nepřijede-li panovník, že druhá lhůta se nezaplatí.

Co se týkalo způsobu vybírání, zůstávali stavové při prvnějším docela odmítavém mínění, že má způsob z r. 1646 platiti jen pro tentokráte a dále již ne. Ku předešlým výminkám dodali ještě, aby každému, kdo zaplatí, výběrčí hned také dali kvitanci, a aby ti, kdož ukvapenou exekucí utrpěli ztrát, měli právo k náhradě.

Komisaři sněmovní poslali odpovědi stavovské do Vídně, a radili, aby se přijalo, co nabízejí, protože se nic více na nich nevydobude. Na nejvýše prý jest naděje, že by jednotlivé položky při dani osobní o něco se zvýšily.**) Císař odevzdal tento přípis s repli-

*) Původní návrh stavů zněl: páni měli dáti z každého poddaného po 30 kr.; poddaní sami po 1 zl.; Pražané a obyvatelé měst královských i horních z každého osedlého 4 zl. 30 kr.; kdo v městech těch žije, nemaje však přitom živnosti 1 zl. 30 kr.; faráři nebo kollatoři 1 zl. 30 kr., kupci a kramáři 12 zl, majitelé statků bez poddaných 6 zl, svobodníci, svobodní rychtáři, manové Karlšteinští a Křivoklátští 6 zl., ovčáčtí mistři 1 zl., 30 kr.. pacholci jejich 22 kr., židé více než 20letí 3 zl. mladší polovici té summy.

**) Jmenovitě aby páni místo 30 kr. platili po 1 zl.

1652 kami i duplikami stavovskými dvorské komoře, aby podala dobré zdání. Stalo se tak dne 6. ledna 1652.

Dvorská komora s nabídkou stavů, co se berně nápojové týkalo, byla spokojena, ale se vší rozhodností modus exigendi na vždy chtěla stavům vyrvati z moci. Proto měl císař naléhati, aby výběr daně a také neobmezené právo exekuce zůstalo deputovaným i jejich výběrčím. Kdo prý bude míti příčinu ke stížnostem, najde příležitost k tomu, protože císař k jízdě do Čech se strojí. Rovněž tak rozhodně vyslovila se dvorská komora proti tomu, aby jistá část berně se odváděla místodržícím. Jen deputovaní císařští měli býti příjemci a správci berně a jen oni měli vypláceti, co komu patřilo. Místodržící a jejich úředníci měli si býti vědomi, že nejsou placeni od sněmu, nýbrž že sněm povoluje daň císaři, on si ji nezkrácenė vybere a pak sám prostředkem svých orgánů zaplatí, co komu náleží. To bylo stanovisko dvorské komory a jistě také panovníkovo. Jen v jedné věci čistě formální byla komora hotova k ústupku: deputovaní totiž měli každé čtvrtletí z došlých berní především zaplatiti místodržícím a jiným zemským úředníkům, a kdyby neměli peněz, směli si je k tomu účelu i vypůjčiti. Dvorská komora si představovala, že se uvede takto do výplaty pořádek, a když nebude stížností na neplacení, že stavové opustí princip, a dopomohou myšlence finančního absolutismu sami k vítězství. Tak se také stalo, neboť stavové vskutku potom upustili od „seperace" jedné šestiny berní pro místodržící s dodatkem, že tak činí „pro tentokráte."

Co se týkalo nabídky stavů, že místo určité summy chtěli povoliti daň osobní, dvorská komora naprosto se vyslovila proti ní a sice z velmi dobrých důvodů. Kdo prý ví, mnoho-li by berně ta-

ková vynesla, a kdo vůbec ví, kolik jest v zemi 1652
poddaných? Podle toho, jak stavové sami počet poddaných umějí přiznávati. mohlo by se státi, že se shledá všeho všudy 50 tisíc poddaných, a celý výnos daně nebude vyšší než 100 tisíc zlatých! Zkušenost prý učí, že stavové, když nejde o sehnání pevné summy, jsou velmi liknaví. Ku př. loňského roku povolili daň domovní (str. 109) a sice tak, aby z každého domu se zaplatilo několik krejcarů, a ejhle, až dosud sešly se všeho všudy 3000 zl. Z těchto důvodů radila komora, aby císař pevně stál při určité summě 250 anebo 200 tisíc, kteréž stavové měli mezi sebe rozvrhnouti a zaplatiti. Teprve v nejzazším případě, kdyžby veškerá naděje byla marná, že stavové tuto žádost přijmou, měli sněmovní komisaři od ní upustiti, a přikloniti se k původní nabídce sněmu, ale ve výši takové,*) aby svolení to aspoň trochu něco vyneslo. Ještě jednou však dvorská komora vracela se na konci svého zdání k tomu, že nikdy se neví, co takové svolení vynésti může a pravila císaři, že již by mělo konečně provésti se nějaké sčítání obyvatelstva, aby přece jednou při povolených berních se vědělo, jaký bude výsledek.

Císař dobré zdání dvorské komory schválil a bezodkladně dal odeslati do Prahy, kdež sněmovní komisaři předložili je stavům. Ti zrovna tak upjatě a nepovolně zůstali na svém jako dvorská komora. V odpovědi ze dne 12. ledna 1652 prohlásili, že peněz nemají a k určité summě se nepodvolí; raději již byli odhodláni povoliti z každého poddaného 2 zl. (polovici aby platil pán, polovici poddaní), jen když

*) Od pánů se mělo žádati, aby platili tolikrát 1 zl. 30 kr. kolik mají poddaných a z poddaných aby dal každý také 1 zl. 30 kr.

1652 nebude se od nich žádati, aby na sebe rozvrhli summu předem ustanovenou. Ale přes dva zlaté výše, prohlásili, že také již se odvážiti nemohou, protože vydržování vojska stojí je nekřesťanské peníze, až dosud 356.775 zl. Povolovali beztoho daň v té výši jen proto, že druhá polovice se měla platiti teprv tehdá, přijede-li panovník do země.

Co se týkalo „modu exigendi" a neobmezené moci exekuční — povolili stavové tlaku dvora, aby vše úplně zůstalo v rukou deputovaných, ale jen pro tentokráte a s výslovným podotknutím, že jim císař ještě před svolením dá určité ujištění, že tento mimořádný způsob výběru daně byl na místě jen v dobách válečných, k dokonání pokoje a k provedení protireformace; jestliže stavové k němu tehdáž přivolili, že jim a jejich svobodám ani privilegiím to nemá býti ke škodě. Po uplynutí pak tohoto roku a vybrání nynějšího svolení sněmovního, že má všecka mimořádnost při berních přestati a vráceno se býti k tomu, co bývalo, aby totiž berně vybírali a účtovali nejvyšší berníci od stavů na sněmě zvolení.

Sněmovní komisaři, nevědouce si rady, podali odpověď stavovskou opět do Vídně, a dvorská komora již 20. ledna vyslovila se o ní, polo záporně, polo pohrdlivě. Především znovu opakovala, aby císař nepřijímal daň povolenou z poddaných, když se neví, mnoho-li vydá, a bude-li již k tomu donucen, pak aby provedení i dozor nad tím svěřil Ferdinandovi Krištofovi z Lobkovic a Antonínovi Losimu z Losinthalu. Oba náleželi ke stavům, ale první vedle toho byl nejvyšším hofmistrem, druhý ředitelem a nejvyšším inspektorem nad tácem nápojovým a tudíž osobou od císaře placenou. — Potom žádala dvorská komora, aby zaplacení druhé lhůty berní nečinilo se odvislým od příjezdu cí-

sařova do Čech, nýbrž aby se povolila tak, aby 1652
se vybrati mohla v červnu 1652. Co pak se týče žádaného ujištění stavů ve příčině „modu exigendi“, má se sněmu krátce a jen tak všeobecně (in genere) říci, že privilegiím stavů nikdo nechce překážeti. Ostatně jestli prý si stěžují stavové na výběrčí a subdeputované, tito opět žalují na stavy, že se s nimi ledajak nakládá, ač nic jiného nečiní, leč že interesu panovníkova se zastávají. Proto přála si komora, aby dostalo se stavům na sněmě v tomto směru napomenutí.

Duch absolutismu, který z těchto rad byl zřejmý, ukazoval, že dvorské kruhy vídeňské pohybovaly se v témže myšlenkovém proudu, který po válce 30leté stal se vládnoucím v celé Evropě. Stavové čeští byli by dovedli vyhnouti se těmto snahám na úplné poklesnutí své moci, kdyby byli sestředili oposici na ty věci, kde byli anebo aspoň mohli býti v právu; v žádostech vlády spravedlivých a samozřejmých (jako sčítání obyvatelstva pro určení censu) měli však býti povolnými, aby oposice jejich nevypadala reakcionářsky proti těm pokrokovým snahám, které s fiskalním absolutismem nepopíratelně souvisely. Jak dalece stavové dovedli uhájiti toto stanovisko, ukáže další vypravování.

Sněm zasedal již dva měsíce a ač přiblížil se k přáním proposice, přece pro některé zásadní rozdíly nepřicházelo se ke konci. Teprve ve třetím měsíci sněmování podařilo se spojenému odporu vlády a těch kruhů šlechtických, které byly vládě blízkými, oposici utlumiti a provésti takové návrhy, které byly přijatelny, protože absolutistickému stanovisku vlády se nepříčily. Provedlo se to následovně:

Ve příčině nápojové daně nebylo více sporu o summu. Stavové nabídli 1 zl. ze sudu piva, 20 kr. z vědra vína a to bylo přijato. I také

1652 o způsob vybírání této berně docíleno dohodnutí. Zůstalo při tom, jak si císař přál, že jeho vlastní úředníci ji vybírati budou, sami z ní místodržícím vydají peníze na platy a sami také budou míti právo exekuce. Potom o některé podrobnosti při exekuci doděláno se shody. Deputovaní měli býti povinni k náhradě, když by dopustili se exekuce nenáležité; stížnosti stavů v tomto směru měly se vyřizovati při české dvorské kanceláři nebo u místodržících (kdyžby krále v zemi nebylo), naprosto však odmítli stavové jakékoliv zasahování dvorské komory do těchto záležitostí. Tam neměl nikdo ze stavů býti odkazován ve svých sporech s deputovanými. Deputovaní a jejich orgánové po krajích neměli také od stavů mimo povolenou berni nic jiného požadovati a měli „bez vynucení a úplatkův“ ihned vydati kvitanci na summu zaplacenou.

Jen jedna věc zůstávala ještě chvíli na
1650 sporu. Nápojová daň povolená na sněmě r. 1650 na jeden rok, začala se dle snesení vybírati za 4 neděle po skončeném sněmě. Sněm r. 1650 byl uzavřen 7. prosince, výběr daně nápojové
1651 počal tedy 7. ledna 1651 a 7. ledna 1652 přestalo se platit. Toho času nebylo však nové svolení ještě schváleno, protože sněm, o němž jednáme, sešel se 4. prosince 1651 a pro četné neshody uzavřen byl teprv 13. března 1652. Kdyby byla nová daň vstoupila v platnost opět teprv za 4 neděle potom (od 13. dubna 1652), nebyla by se tři měsíce nápojová daň platila vůbec. Četní majitelé pivovarů vskutku vařili právě toho času nejvíce piva; pilo prý se také mnoho v době sněmování, a do zásoby se vyrobila piva hojnost. Deputovaní stáli na tom, aby také z toho všeho piva se platilo a dvorská komora návrh horlivě podporovala, ukazujíc, že jinak císařský důchod bude míti velikou ujmu. Stavové však

chtěli, aby dle staré zvyklosti svolená daň nápojová platnost měla teprve za 4 neděle po sněmu a aby se z piva „interkalarního" neplatilo nic. O to vedl se boj až do konce února. Komora konečně 23. února radila, aby pivo a víno, které se během sněmu vypilo, bylo od daně osvobozeno, ale na zásoby tou dobou uvařené aby vztahovala se již platnost nynějšího snesení sněmovního. Stavové však obhájili své stanovisko a vláda i od toho upustila. Z „interkalarního" vína a piva neplatilo se nic, ať již bylo hned vypito, aneb do zásoby během sněmování navařeno. 1652

To všecko bylo uvedeno do pořádku do konce února a v tomtéž duchu i směru, jak jsme právě vyložili, dostalo se také do tištěného snesení sněmovního. Spor zůstával v otázce zásadní. Stavové chtěli míti platné a určité ujištění, že nápojová daň bude se vybírati r. 1652 naposledy prostředkem orgánů zeměpanských, odvislých jenom od komory české a dvorské, nebo od deputovaných nad tácem a solí. Po vyjití tohoto roku pak berníci od stavů volení měli býti nejvyšším úřadem pro výběr daní. Císař však stavům k radě dvorské komory takovéto ujištění dáti nechtěl. Vláda ve zlých dobách válečných uchvátila bernictví pro sebe a nemínila se této vzácné kořisti vzdáti; stavové opět cítili nyní, jak veliké právo zadali, a chtěli za každou cenu vydobiti si je zpět. Shoda dala se docíliti jen na základě nějakého kompromisu mezi stanoviskem vlády a stanoviskem stavů. Tak se také stalo.

Císař žádal, jak víme, vedle berně nápojové, ještě daň v určité sumě 300 a konečně 200 tisíc zl. Stavové odpírali zprvu vůbec, potom nabízeli jistou osobní daň z poddaných a osedlých městských, bez závazku ovšem, mnoho-li vynese. Po dlouhém, od nás vylíčeném, jednání

1652 našla se konečně v Praze, prostředkováním sněmovních komisařů, tato cesta: Stavové povolili osobní daň, ale zavázali se, že se postarají, aby vynesla určitou summu 200 tisíc zlatých. K tomu cíli měli tuto berni vybírati nejvyšší berníci od stavů zvolení, aby mohli v čas učiniti náležitá opatření. A nyní císař, k radě dvorské komory (23. února 1652), sděliti dal sněmu: Jestliže se berníci stavovští při této příležitosti jak náleží osvědčí, povolenou osobní berni v čas vyberou a aby 200 tisíc zlatých vynesla se postarají, že na příště, a sice hned od budoucího sněmu, zruší nynější způsob vybírání nápojové a jiných daní s pomocí svých úředníků, a zavede řád dřívější, aby daně se vybíraly od čtyř nejvyšších berníků stavovských a odváděly do berničního úřadu od týchž berníků spravovaného. — Stavové přijali tento zprostředkující návrh a odhlasovali následující usnesení: svolili osobní daň z poddaných a osedlých ve značné výši;*) první polovice její měla se odvésti ve třech měsících; kdoby neodvedl, měl zaplatiti dvojnásobně. Po uplynutí první lhůty předloží nejv. berníci zvláštnímu sjezdu stavovskému účty a oznámí výnos daně. Bude-li obnášeti 100 tisíc zlatých, bude dobře; ne-li, musí sjezd i s berníky to, co by se nedostávalo, tak na jednotlivé kraje rozvrhnouti, aby druhá lhůta

*) Páni z vlastního měšce měli dáti tolikrát 1 zl. 10 kr., kolik měli poddaných; každý poddaný rovněž 1 zl. 10 kr. (tedy dohromady 2 kopy míšenské z jednoho poddaného). Osedlí obyvatelé Prahy, horních a královských měst po 7 zl. rýnských: kdo v těchto městech bydlí a živnost nevede po 2 zl. 20 kr.; faráři nebo jich kollátoři po 2 zl. 20 kr.; kupci a kramáři po 18 zl.; majitelé poplužních dvorů bez poddaných, svobodníci a manové Karlšteinští i Křivoklátští po 9 zl. 20 kr.; mistři ovčáčtí po 2 zl. 20 kr.; pacholci ovčáčtí po 35 kr.; židé starší než 20 let po 4 zl. 40 kr.; židé mladší 2 zl. 20 kr. — Současný tisk snesení sněmovního.

vydala summu, která se do 200 tisíc císaři povolených nedostávati bude. Tato druhá lhůta musí pak do konce srpna 1652 zaplacena býti. Celá summa vybraná odevzdati se musí císaři, vyjímaje 6000 zl., které zůstanou na útraty a platy pro nejvyšší berníky a jejich podřízené. — Za nejvyšší berníky zvoleni pak od sněmu: probošt u sv. Víta a theologie doktor František Raš z Ašenfeldu ze stavu duchovního, Aleš Vratislav z Mitrovic ze stavu panského, Jiří Šťastný Jaroslav Víta ze Rzavého ze stavu rytířského, a primas Malostranský Jan Vavřinec Schneider z Cetwinburku ze stavu městského. 1652

Sněm hned také ustanovil řád pro královský úřad berniční. V něm především byla vyslovena žádost, aby panovník nedopouštěl nikomu moci a vlivu nad tímto úřadem, leč jen české dvorské kanceláři, nebo místodržícím. Ustanovení berničního řádu dotýkalo se pak dosazení písařů a jiných úředníků při úřadě tom, vedení pokladny a uschování klíčů k ní, schůzek nejvyšších berníků, vydávání kvitancí a t. p.*) Za hlavní zásadu přijato, že z peněz, které k první lhůtě se sejdou, nic vydávati se nemá, pokud se neuvidí, mnoho-li jest pohromadě. Potom dána příštímu sjezdu po případě sněmu moc, aby řád pro úřad berniční dle nabytých zkušeností zdokonalil.

Měla-li povolená summa býti vskutku sebrána, musila provedena býti přísná kontrolla přiznávacích listů, aby se vědělo, zdaž vrchnosti pravý stav nezamlčují a neudávají méně poddaných. Proto nejvyšším berníkům k ruce při-

*) 1. Současný tisk snesení sněmovního; Müller: Geschichte des Grundsteuerwesens in Böhmen seit der Urzeit bis zur Gegenwart str. 37. — Klíčů k pokladně berniční mělo býti pět; po jednom měl míti každý z nejv. berníků, pátý pak nejv. berniční písař. Nižší úřednictvo mohli nejv. berníci jmenovati sami.

1652 dáni byli deputovaní krajští, a sice oba hejtmani každého kraje, jedna osoba stavu duchovního*) a jeden měšťan. Těm povinen byl každý obyvatel kraje do určité lhůty předložiti přiznávací list. Deputovaní pak měli za úkol listy zkoumati. Aby měli k tomu nějaký základ, usneseno, aby se jim vydaly tak zvané krajské rolly, kteréž byly zpořízeny r 1646, když nejvyšší profiantmistr vybíral desátý mandel na potřeby vojenské.**) Jeden exemplář měl býti rozeslán po krajích, druhy odevzdán nejv. berníkům. Že tyto krajské rolly málo souhlasily se skutečností, o tom nemohlo býti pochybnosti; proto také deputovaní i jiných všech cest směli užiti, aby správnost přiznávacích listů vyzkoumali. Nesprávnosti měly býti oznamovány nejv. berníkům prostředkem místodržících. Sněm však hned ustanovil pokuty proti těm, kdož by pravý počet poddaných zatajovali: Dopustila-li se toho vrchnost, měla býti potre-

*) Za krajské deputované ustanoveni: v kraji Kouřimském děkan kapitoly u sv. Víta, v kraji Čáslavském opat Želivský, v kraji Chrudimském opat Sedlecký, v kraji Bechyňském probošt Doksanský, v kraji Vltavském opat Strahovský, v kraji Prachenském veliký převor řádu Maltánského. Byl jim tehdáž známý z 30leté války generál Rudolf hrabě Colloredo. Poněvadž i po válce zůstával ve vojenských službách císařských a tudíž v Čechách málo pobýval, usnesl se sněm, že může za sebe jiného duchovního jakožto deputovaného pro kraj Prachenský postaviti. V kraji Podbrdském ustanoven opat od sv. Mikuláše v Starém Městě Pražském, v kraji Plzenském opat Kladrubský, v kraji Rakovnickém opat Plaský, v kraji Žateckém opat Osecký, v kraji Slanském probošt kapitoly u sv Víta, v kraji Litoměřickém probošt Litoměřický, v Boleslavském probošt Staroboleslavský, v Hradeckém opat Broumovský. Také Loketsko a Chebsko připočteny při této příležitosti prostě za kraje Čech a ustanoven v nich obou za deputovaného opat Tepelský. — O prvním ustanovení deputovaných viz str. 113.

**) Viz Děje Čech a Moravy za Ferd. III str. 449.

stána placením dvojnásobné kvoty daňové; 1652
učinil-li tak vrchnostenský úředník na místě pánů svých, kteří nežili v zemi, měl také buď dvojnásobnou kvotou býti pokutován, nebo na 3 měsíce dán do vězení. Polovici pokut měli dostati deputovaní a ti, kdož podvod udali.

Tím hlavní podstata sněmovního jednání byla skončena. Dříve však, než promluvíme o finančním úspěchu a jiných dalších a důležitých následcích tohoto svolení, nutno několika slovy zmíniti se také o ostatních, byť i méně důležitějších sneseních tohoto sněmu.

Odpor k deputovaným nad tácem a solí, kteří vybírali daň nápojovou, vedl k usnesení, aby místodržící prozkoumali, co až dosud kontribuce z vína a piva vynášela. Stavové chtěli věděti o tom již proto, aby vůbec známo bylo, mnoho-li kontribuce z Čech se odvádí a pak tuším, chtěli sestrojiti z toho důkaz, že deputova nad tácem nejsou úředníci té důvěry, jakou dvůr k nim měl.

Vedle velikých berní vzali stavové na sebe také vydržování vojska v zemi rozloženého a sice „pro tím mocnější ochranu a zdržení obyvatel při pravé samospasitelné katolické religii“. Potřeby vojáků vyměřeny již předešlými sněmy a při tom i nyní zůstáno. Pokud by císař mohl některou část vojska rozpustiti, zavazovali se stavové býti mu při tom nápomocni a sice tak, že by na účet příště povolené berně složili summu k „abdankování“ vojska potřebnou; ale pokud staré anticipace nebudou splaceny, neměly nové se dávati, aby v tom nenastala nějaké „nebezpečná nepořádnost“.

Stavové při berni nápojové a při povolených 200.000 zl. také hrabství Kladské i kraje Loketský a Chebský potáhli do svolení a do repartice. Ale Chebští se proti tomu od delší doby obvyklému způsobu bránili a vymohli si z pra-

1652 vidla tolik, že s nimi zvláště, na sjezdu kraje Chebského, bylo jednáno, aby přijali kvotu od sněmu českého na ně vloženou. Tentokráte sněm český jako vždy jindy usnesl se, aby císař je k tomu přivedl, aby společně se zemí trpěly. Dříve než se tak stalo, již nejv. berníci bez sjezdu kraje Chebského dali vyšetřovati poddané v Chebsku a určili potom částku, kterou kraj zaplatiti měl. Vedlo to k nové veliké právní rozepři mezi královstvím a krajem Chebským.

Zvláštní článek snesení sněmovního týkal se židů. Co jindy ve sněmovních aktech se vykládalo o nich při svolení berně, teď vloženo do „židovského" artykule. Nařizovalo se v něm císařským rychtářům a krajským deputovaným, aby na židy bedlivý pozor měli a dobře je sečtli. Vedle povinnosti k ostatním berním a mimo povinné roční kvoty jakožto platu komorního, uvaleno na ně ještě 1000 zl. měsíčně na vychování vojska, a to hlavně proto, že židé byli prosti vojenského ubytování.

Veliké jednání bylo o tak zvané „restanty" vojenské, o nichž již loňský sněm se neshodl a odklad na rok povolil (str. 109). Osmičlenná komise, kteráž restanty měla vyšetřiti, nebyla hotova, a přání stavů směřovalo k tomu, aby věc zůstávala na dalším odkladu. Rozumno by bylo bývalo, restanty vůbec za neplatné prohlásiti, protože obyvatelstvo bez pochybnosti vojákům mnohem více dáti musilo, než bylo předepsáno; jestliže pak mimo to důstojníci a mužstvo vydírali na lidech „zápisy" a „pretense", dálo se to způsobem nenáležitým. Stavové v této záležitosti se zvláštní žádostí obrátili se ke sněmovním komisařům i k císaři. Dvorská komora navrhovala, aby se povolil odklad, ale projevila při tom strach, aby placení všech vojenských pretensí stálými odklady nespadlo

na císaře.*) Ferdinand III. svolil potom, aby konalo se v této věci ještě další šetření, a v tom smyslu usnesl se sněm na dlouhém odkladu. 1652

Co se týkalo restů berních, císař hledě ke všem předešlým nesnázím, částečně je vůbec stavům odpustil, částečně pak slíbil neupomínati jich až do příštího sněmu. V tom smyslu učinili stavové snesení.

Docela dle vzoru předešlých let povoleno další příročí čili generální moratorium všem dlužníkům a potom prodlouženo o rok speciální moratorium měst Pražských. Co pak se týkalo královských měst, odkázáni věřitelové na komisi, kteráž k „traktírování" dluhů městských byla ustanovena, ale dosud práce své neukončila. Dokud se to nestane, byla také královská města kryta před žalobami a exekucemi vyjímaje některé zvláště vytčené případy. Císaři jakožto králi udílelo se příročí již od r. 1640 každoročně a pravidelně, aby dluhů komorních platiti nemusil ani on ani jistcové jeho. To bylo ještě teď na rok prodlouženo, ale s dodatkem (také již častěji opakovaným), že má pořádnost těch dluhův „gruntovně" býti vyhledána.

Poněvadž vědělo se o brzkém příjezdu císařově do země, usnesl se také sněm na přísných pokutách proti těm, kdožby v lesích J. M. Císařské a na panstvích komorních zvěř honili. Za každý zastřelený kus červené zvěře ukládala se pokuta 40 kop míš. nebo tři měsíce vězení, za každý kus černé zvěře 20 kop míš. nebo dva měsíce vězení. V okolí měst Pražských veškerá honitba „do tenat nebo kladených ok" a všecko střílení se zapovídalo pod pokutou 20 kop míš. Polovici pokuty měl dostati udavač, polovice věnována ke zbožným nadáním ad pias causas).

Sněm r. 1649 usnesl se, že hejtmani krajští i dále (t. j. po válce) mají býti placeni a

*) Akta ve finančním archivu 29/1 a 6/2 1652.

1652 usnesení toto obnovil teď zase, poukazuje k veliké práci jejich se záležitostmi vojenskými, s vyšetřováním počtu poddaného lidu a s pomocí při výběru dávky nápojové. Za to ovšem uvedli jim stavové na paměť usnesení sněmu Budějovického o hejtmanech (str. 98), s podotknutím, aby přísně bylo zachováváno, a aby zejména při reparticích berní nedály se žádné nesprávnosti.

Poslední článek sněmovní týkal se podpory na opravu a „vyzdvižení zase starožitného kanovnictví a kostela sv. Václava v Staré Boleslavi.“ Probošt tamější Rudolf Roder požádal stavy o to. Oni usnesli se, že „ke cti tomu svatému knížeti, mučedlníku a patronu této milé vlasti“ povolují 10 krejcarův z každého poddaného; polovici měl zaplatiti pán, polovici poddaný. A dle téhož poměru měli přispěti také obyvatele královských i horních měst. Dávka tato měla se odváděti společně s berní 200.000 zl. a na příštím sjezdu mělo definitivně býti rozhodnuto, mnoho-li na vystavení Boleslavského chrámu bude se moci vydati.

Závěrek sněmu dotýkal se několika nařízení, kteráž pokaždé se opakovala, ale jak stavové doznávali, málo kdo se dle nich řídil. Obnoveny rozkazy o vyplemenění Petrovských, napravování silnic, mostů a jezů, o rovnosti v měrách a vahách, a k nim připojen artikul, aby bez císařského povolení nikdo na hranicích cizozemcům dříví neprodával.

S tím sněm 13. března 1652 ukončen a potom 12. dubna usnesení jeho uveřejněno.

---

18. Příjezd císařské rodiny do Čech (1652). Další opravy hospodářské i berní.

Při sněmě, jehož dějiny jsme právě vyložili, několikráte stala se zmínka o budoucí jízdě císařské ke sněmu do Řezna. Záležitost

tato souvisela s celým vývojem tehdejší říšské 1652
a císařské politiky.

Ve 3. paragrafu 8. článku míru Westfálského bylo ustanoveno, že za půl léta po ratifikaci míru má se sejíti říšský sněm, aby provedl revisi dosavadní říšské ústavy; celá státní správa, soudnictví, finančnictví i vojenství říšské měly dle nových poměrů nově se upraviti. Ano Westfálský mír bral v pochybnost i dosavadní volby králů římských, jak se v praxi vyvinuly, že totiž nástupce trůnu byl zvolen ještě za života panujícího císaře; rovněž tak říšská knížata chtěli provésti revisi volebního řádu, nebo s netajenou závistí pohlíželi na přednosti kurfiřtů a vedli proti nim již dlouholetý boj. Bylo pochopitelno, že císař Ferdinand III. za těchto okolností s rozepsáním říšského sněmu nespěchal. Odkládal svolání jeho od měsíce ku měsíci a odhodlal se k němu teprve, když měl naději, že splní se horoucí touha jeho, aby syn Ferdinand IV. byl při té příležitosti zvolen za římského krále. Teprv potom svolal říšský sněm k 31. říjnu 1652.

Císař o volbu syna svého jednal s kurfiřty již delší dobu. V kurfiřtském sboru byly celkem poměry příznivé. Skládal se tehdáž s 5 knížat katolických a tří protestantských. Žádný z kurfiřtů nemohl při provádění Westfálského míru obejíti se bez dobré vůle císaře; ani mohutný kurfiřt brandenburský Fridrich Vilém ne. On právě měl tuhý spor se Švédskem, kteréž zdráhalo se postoupiti mu Zadní Pomořansko, ač ve Westfálském míru bylo tak ustanoveno. Tudíž byl odkázán na dobrou vůli císařského dvora. Vedle toho ovšem také působila ke sblížení snaha kurfiřtů, aby zůstali v držení volebního práva, kteráž jim tolik výhod poskytovalo. Chtělo-li předejíti se pokusům knížat ve prospěch jiného volebního řádu, zdálo se býti k tomu

1652 nejlepším prostředkem, aby kurfiřti přišli ke sněmu s dokonanými přípravami a provedli volbu nového římského krále dříve, než by vůbec o změnách volebního řádu mluviti se začalo. Snaha Ferdinanda III., aby zjednal nástupnictví svému synovi setkala se tudíž na půl cestě s interesem kurfiřtů. Následkem toho stalo se rychlé dohodnutí o volbu Ferdinanda IV.; ku projednání pak jednotlivostí a ke konečnému uzavření volby navrhl císař společný sjezd kurfiřtů v Praze. Myšlénka tato byla přijata a císař i s rodinou musil se brzo přichystati na cestu, aby byl v Praze dříve nežli jeho hosté.

1651 Již od konce roku 1651 konány přípravy k jízdě do hlavního města král. Českého. Pro špatný stav financí šlo to zdlouhavě. Císařský dvůr dlužil se na cestu u koho právě bylo možno; částečně šlo to ve formě anticipací na berně povolené, částečně musili se však udělati půjčky na dosti vysoký úrok. Do června 1652 sehnáno 50 tisíc zlatých z Moravy, a brzo potom 100.000 zl ze Slezska. Byly to peníze půjčené na účet posledně svolené berně. Také z Čech chtěl si císař podobným způsobem vypůjčiti. Ale zde musil dříve ukliditi některé spory.

Oba deputovaní nad tácem a solí, Ant. Losi a Pavel Bartolotti zdráhali se vybírati nápojovou daň nově svolenou, patrně proto, že stavové čeští v plném sněmě byli proti nim vystoupili. Dvorní komora však radila císaři, aby jim to jakožto zvláště spolehlivým a znalým osobám bylo ponecháno. V tom smyslu stalo se pak usnesení tajné rady (18. března 1652) v přítomnosti Ferdinanda IV. a 8 rad. Hned potom (27. března) žádal císař, aby mu deputovaní opatřili 50 tisíc zlatých na nejnutnější potřeby dvora před cestou do Prahy. Oni však (3. dubna) odpověděli, že v kasách nemají ani krejcaru,

a od kupců nebo měšťanů pražských, že si toho času nelze vypůjčiti ani 100 tolarů. 1652

Patrných nesnází dvora užil Losi dvojím způsobem. Jednak nabídl sám císaři půjčku 40 tisíc zlatých na 6 procent, kteráž byla přijata a tím panovník podřízenému úředníkovi znovu zavázán, jednak vylíčena při té příležitosti nedbalost stavů českých barvami hodně křiklavými. V přípise ze dne 18. dubna 1652 vypravují oba deputovaní, že místodržící neučinili dosud pražádné opatření, co výběru daně nápojové se týká, ano že sněmovní usnesení není ještě tiskem vydáno,*) ačkoliv se prý 10. dubna mělo s vybíráním započíti. Deputovaní vyložili panovníkovi obšírně, že od té doby, co staré svolení došlo až k ukončení sněmu, uvařilo se 17.300 sudů piva, ano 9 dubna bylo prý v Praze samé 20 várek. To všecko císaři ujde a další škoda bude v tom, že teď mají sládci zásoby a nebudou dlouho vařiti. Deputovaní při tom neopomenuli podotknouti, jak bdí nad interesem panovníka a jak svým výběrčím ve městech poručili, aby od 9. dubna večer počínaje, měli na várky bedlivý pozor. Drastický tento výklad, kterýž nepochybně nejednu pravdu v sobě zavíral, neminul se při dvoře s účinkem.

Vedle peněz na cestu do Prahy a potom do Řezna bylo třeba mnohých jiných příprav na nábytku a staveních v Praze. Již v listopadu 1651 nařizováno opravení domu, který patřil dvorské komoře, protože president její chce přijeti do Prahy s celou svou rodinou. V domě tom scházela částečně okna, dvéře, kamna a byly v nepořádku i stáje. Rovněž tak dbáno o opravu hradu Pražského. Za poslední léta vydáno k tomu

*) Datum tištěného snesení jest 12. dubna. Není-li zúmysla datováno o několik dní nazpět, nemluvili deputovaní pravdu.

1652 účelu od komory české 9000 zl. a na práce truhlářské, které podniknuty za příčinou příjezdu panovníkova, vydala česká komora 1800 zl. K tomu žádal císař, aby komora dala zhotoviti sametové sesle, sedla a jiné toho druhu potřeby. Komora česká odpověděla (7. května) širokým výkladem, že nemá a tudíž nedá, aby si panovník tyto věci opatřil jinde. V důtklivém dopise vyložila, že příjmy komory z cel a
1651 mýt obnášely za rok 1651 77 tisíc zlatých; naproti tomu řádné vydaje činí 60 tisíc zlatých a mimořádných vydání jest tolik, že nikdy zbytek příjmů na ně nestačí. Co by jenom bylo třeba peněz pro nesčetné, schudlé věřitele, kteří mají pohledávky na statcích kdysi zkonfiskovaných, a dosud nedostali ani krejcarů, ač komora dluhy ty převzala! Statky komorní nevynášejí nic; co se z nich vytěží, musí se dáti na opravy, a z pravidla to ani nestačí. Panství Brandýskému bylo by pomoženo několika tisíci, ale není jich, a proto správa jeho hyne. V tomto duchu psala komora dále a častěji. Panovník pak v skutku ničehož od ní nechtěl, nýbrž pomáhal si jinými způsoby.*)

Jest viděti, že bylo třeba odstraniti příliš veliké nesnáze, nežli se rodina císařská mohla vypraviti na cestu. Výjezd z Vídně stal se 8. června 1652 a sice oklikou přes poutnické místo Maria Zell, kdež vykonána delší pobožnost za zdar následujícího jednání. Odtud vydali se císař s císařovnou, s králem Ferdinandem a velmi četnou družinou na cestu do Čech přes Linec (25. června). Po dvoudenním odpočinku postoupeno přes Budějovice, Tábor,

*) Akta v archivu ministerstva financí ze dne 15. listopadu 1651, a 20. března, 27. března, 3. dubna, 7. května 1652. Některé drobnosti také v regestech z knih dvorské komory u D'Elverta, Beiträge IV. str. 453, 454.

Votici*) ku Praze, kamž stihla císařská rodina 1652
3. července odpoledne.**) Dvorští úředníci a myslivci již od března byli v Čechách a vykonali mnoho příprav k pobytu císařské rodiny, jmenovitě zásobili z komorních panství zámeckou kuchyň hojnými potravinami. Nejvíce přispělo k tomu panství Zbirovské.

Průvod císařský vjel do Prahy branou Vyšehradskou a ubíral se kolem Emaus a radnice Novoměstské na koňský trh, odtud přes Příkopy, Celetnou ulici a Staroměstské náměstí na Malou Stranu a Hradčany. Obyvatelstvo městské vítalo radostně panovníka, ale při panující bídě celkem chudě se k tomu ozdobilo; za to šlechta vynikla neobyčejnou v těchto časech nádherou, kteráž ve příkrém byla odporu s ustavičnými nářky na sněmích. S panovníkem přijeli také někteří cizí vyslanci, jmenovitě benátský a španělský, potom množství šlechty rakouské. Kurfiřti však dlouho nepřijížděli, takže bylo potřebí nového jednání a dopisování, než jeden po druhém do Prahy se vypravili. Stalo se tak teprv ke konci měsíce září.

Císař zatím užíval pobytu v Čechách k některým zábavám, k četným pobožnostem

*) Zde císař 2. července obědval. Dopisy Zuzany Černínové (ed. Dvorský) str. 317.

**) Popis vjezdu do Prahy zachoval se v archivu ministerstva vnitra ve Vídni (1652, 3. července: Beschreibung des kaiserlichen Einzuges 1652). Mimo to zachoval se současný německý tisk: Beschreibung was anno 1652 auf den kaiserl. Reisen und in Anwesen der Herren Churfürsten zu Prag Denckwürdiges vorgangen. Vyšel dvakráte r. 1653, jednou bez místa, podruhé v Augšpurce u Ondřeje Apergra. Srovnal jsem tisky ty (dle exemplářů zachovaných ve Mnichově a v Praze) a shledal, že co do obsahu téměř ničím od sebe se neliší. Ostatně zdělán jest dle nich také článek Mikovcův, Ferdinand III. v Praze r. 1652, v Lumíru 1860 str. 734 a násl. Viz též Kráslova Kard. Harracha str. 548.

1652 a k důležitým novým pokusům o hospodářské a berní opravy. Co se zábav týče, jezdíval často na hony; jmenovitě připomínají se návštěvy jeho v Králové Dvoře u Zbirova. Nádherných pobožností bylo přes tu chvíli hojně. Dne 31. července s celou rodinou a v průvodu kardinála Harracha navštívil kollej jesuitskou v Klementině, kdež také obědval. Častěji pobýval v klášteře Augustiánském u sv. Václava na Zderaze a pak u Františkánů při kostele P. Marie Sněžné*). Celodenní náboženská slavnost vykonána 15. srpna. Téhož dne ráno položil císař základní kámen ke stavbě kostela Hibernského na Novém Městě, odpůldne byl na nešporách u P. Marie Sněžné a k večeru vykonal pobožnost u sochy P. Marie na rynku Staroměstském, kteráž byla o něco dříve (13. července) v přítomnosti jeho i celého dvora posvěcena.

Státní záležitosti přitom nebyly zanedbávány. Tajná rada mívala sezení téměř denní; císař nebýval při nich vždy, pokaždé však syn jeho král Ferdinand IV. Také kardinál Harrach přicházíval k sezením. Rovněž dvorská komora vykonávala časté porady s komorou českou a s oběma deputovanými nad tácem. Nejvíce záleželo císaři na dobrém výsledku posledně povolené berně 200 tisíc zl. Protože první lhůta této dávky měla se složiti do 12. července, svolal císař k tomu dni stavovský sjezd, aby dle snesení posledního sněmu přijal počet od nejv. berníků a učinil dle něho další opatření.

Ke sjezdu sešel se znamenitý počet šlechty v Praze tehdáž za příčinou císařova pobytu přítomné a panovník sám zahájil první schůzi v tak

*) Chudoba tohoto kostela přiměla jej k roční „almužně“ 120 zl. a 6 prostic soli pro tamější františkány. Akt ve finančním archivu 1652, 23. července.

zvaném zeleném pokoji hradu Pražského*). Když 1652
byli účastníci sjezdu především poděkovali císaři za rozhodné provádění katolické reformace a prosili, aby „na skrze, beze všeho ohledu a ušetření kteréhokoliv místa a jeho vrchnosti“ v tom pokračoval, přikročili k vlastnímu předmětu jednání. Nejvyšší berníci předložili výtahy z přiznávacích listů a oznámili, mnoho-li se až dosud peněz sešlo. Nevíme, mnoho-li to bylo, ale berníci se vyslovili, že jest podle všeho poddaných ještě menší počet než se stavové nadáli, a že tedy, když z každého poddaného dávati se budou 2 kopy míš (2 zl. 20 kr.) žádaná summa 200.000 zl. naprosto se nesejde. Poněvadž však stavové se zaručili, že ji seberou, byli nuceni najíti k tomu jinou cestu a sice tu, kterou přál si císař hned při snesení sněmovním v lednu 1652. Stavové musili 200.000 zl. mezi sebe rozvrhnouti a pak dle této repartice vybrati. Bije do očí, jaký v tom byl rozdíl, proti usnesení, kteréž předpisovalo určitou dávku z poddaných, ale nemajíc pevného základu o počtu jejich, nemohlo zaručiti, mnoho-li se vskutku sejde. — Repartice ostatně nebyly v zemi věcí neznámou; při vybírání dávek na výchovu vojska v zemi ležícího se pravidelně a zejména v posledních letech tento způsob volíval.

Stavové na sjezdu udělali tudíž repartici a sice následující: Summu, kteráž se měla vybrati, rozdělili ve dva nestejné díly. První díl činil 150 tisíc, a ten rozvržen na usedlosti poddané, pak na faráře, svobodné dvory, svobodné rychtáře, dědinníky, nápravníky, ovčácké mistry i pacholky, a sice tak, že pro každý kraj ustanovena jistá

*) Současný tisk snesení sjezdu tohoto vydán 7. srpna 1652; Tomkovy Sněmy české dle obnoveného zřízení str. 67; Riegrovo Zřízení krajské I. str. 283, 317, 323 atd.

1652 kvota, kterouž odvésti musil*). Kvoty tyto byly, jak viděti, velmi nestejné, a pro tentokráte jen tak od oka, dle bohatosti nebo chudoby, dle rozlehlosti nebo skrovnosti kraje určeny. Jediným základem pro ně byly dosavadní neúplné přiznávací listy. — Druhý díl činil 50 tisíc, a ten rozvržen jistým způsobem na Kladsko, Chebsko, Loketsko, královská, horní i věnná města a konečně na židy **).

Co takto krajům a městům uloženo, musilo na jednotlivé obyvatele býti rozvrženo, aby každý věděl, mnoho-li zaplatiti má. Práce tato ponechána krajským deputovaným, jak je poslední sněm byl ustanovil. Deputovaní měli říditi se dle počtu usedlostí, ale ne dle počtu přiznaného v listech, nýbrž dle skutečného seznání osobního. Komu se přitom přišlo na podvod, že totiž přiznání lišilo se od skutečného počtu, mohl býti pokutován rovněž dle vyměření posledního sněmu. Co na koho od deputovaných bylo uloženo, musil zaplatiti, ale mohl si pak stěžovati u tak zvané hlavní komise, jestliže se mu zdálo, že byl nespravedlivě obtížen. Aby pak každý mohl lepšího přesvědčení nabýti, zdali se mu neděje křivda, měli deputovaní celou repartici všem obyvatelům kraje od

*) Musily platiti kraje: Kouřimský 5500 zl., Čáslavský 10000 zl., Chrudimský 12000 zl., Bechyňský 20500, Vltavský 3000, Prachenský 12000, Podbrdský 5000, Plzenský 18000, Rakovnický 2000, Žatecký 9000, Slanský 3000, Litoměřický 12000, Boleslavský 14000 a Hradecký 24000.

**) Repartice učiněna následovní: Kladsko 10000 zl., Chebsko, město i kraj 4000, Loketsko s městem Loktem 4000, města Pražská (Staré, Nové i Menší) 8000, Plzeň 1000, Budějovice 1000, horní města 2500, ostatní královská města 5000, věnná města 2500, židé 12000. — Chebští protestovali, ale potom dle výkazu v knihách komorních zaplatili 3500 zl., tedy o 500 zl. méně, než jim uloženo. — Viz Kürschner, Eger und Böhmen str. 133.

panství k panství poslati k nahlédnutí. Přitom 1652
rozumělo se, že co kdo byl již na první lhůtu (do 12. července) zaplatil, to se mu nyní na kvotě jeho odečísti musilo. Do 31. srpna měla tímto způsobem berně býti rozdělena, vybrána a nejv. berníkům odvedena. Kdožby tak neučinil, mohl vojensky býti exekvován, ale vždy musilo tři dni napřed učiněno býti jemu o tom oznámení. Byl-li by celý kraj v placení nedbalý, pohroženo exekucí deputovaným, a sice na tak dlouho, až by z celého kraje kvota byla složená. — Při té příležitosti mělo se pamatovati také na sebrání 10 krejcarův z osoby na stavbu Staroboleslavského kostela; z toho, co by se k tomu účelu sešlo, mělo 6000 zl. dodati se proboštovi Roderovi.

Na tomto základě vykonáno během měsíce srpna vyšetřování ve všech krajích a určená summa rozvržena na obyvatele dle počtu poddaných*). — Neměly však tyto prohlídky panství a repartice býti vykonány a zhotoveny jen pro okamžitou potřebu, nýbrž měly se státi základem pořádného popisu obyvatelstva a spravedlivějšího rozvrhování berní. K tomu cíli nařízeno deputovaným aby dle osobního prozkoumání statků a srovnávání jich s přiznávacími listy, složili popisy krajů čili tak zvané krajské rolly. Hned tak sjezd stavovský usnesl se o způsobu jejich a vydal potom formulář, dle něhož rolla krajská měla v podobě tabulkové obsahovati v první rubrice názvy panství, sídel, statků, ve druhé jména držitelů, dále jména vesnic na každém panství a při každé vesnici počet ose-

*) Kdyby se nám tyto repartice krajské byly zachovaly, tvořily by znamenitý srovnávací a statistický materiál o populaci Čech po 30leté válce. Ale až dosud víme toliko o jedné, totiž o „Repartici čili rozvržení“ učiněném v kraji Hradeckém 24. srpna 1652, kteréž vydal K. J. Erben v Čas. Č. Musea 1844 str. 376—383.

1652 dlých poddaných. Podobně mělo se vésti při městech atd. Židé se měli rozděliti dle dvou tříd, do 20 let a přes 20 let.

Dá se dobře mysliti, že zavedení tohoto způsobu berně nemohlo se obejíti bez nesprávností, žalob a jiných nesnází všeho druhu. Kdo měl je vyšetřovati? Snad nejvyšší berníci? Ti sami opatrováním došlých peněz, a vydáváním kvitancí byli dosti obtíženi. I dohodl se sjezd stavovský s císařem o zřízení zvláštní komise tak zvané hlavní, kteráž měla míti dozor nejen nad nejvyššími berníky, ale zároveň měla rozhodovati všecky námitky a stížnosti obyvatel proti reparticím od krajských deputovaných učiněným. Na posledním sněmě vydán byl, jak vyloženo, řád pro nejv. berníky, kterýž dle potřeby a nabytých zkušeností mohl se pozměniti a rozšířiti: první změnou jeho a sice dalekosáhlou bylo právě zřízení této hlavní komise, čímž položen základ k jistému stálému zemskému výboru, který by prováděl sněmovní usnesení.

Tištěné snesení sjezdu praví, že stavové si členy hlavní komise z prostředku svého dožádali a zvolili; ale z jisté současné zprávy, dějiny hlavní komise vypisující,*) viděti jest, že sjezd osoby ty navrhl a císař schválil. To bude asi udaj přesnější, protože nešlo od samého počátku jenom o změny berního řádu, nýbrž i o jiné funkce, kteréž hlavní komisi byly přiděleny, zajisté v souhlase s panovníkem. Přede-

*) V nedatovaném ale současném aktu, uloženém v archivu ministerstva financí, vypisuje jistá stavovská komise vznik komise hlavní a sice ve formě přípisu k císaři Ferdinandovi III. Tam praví doslovně, že se shledalo za užitečné zříditi „eine Hauptkommission oder Deputation, hierzu dann aus jedem Stand fast die vornehmsten Häupter E. Mt. allergehorsambist vorgeschlagen und von Ihro placidirt worden.“

vším měla říditi práce k vyhledání kollatur 1652
a far, pak měla zkoumati, mnoho-li nápojová berně vynášela i vynáší a potom měla vůbec právo bdíti nad zachováváním artikulů posledního sněmu, a mohla konati i nařizovati, co v té příčině za dobré uznala. Konečně i co berně 200.000 zl. se týkalo, dána jí plná moc, aby při nastalých snad pochybnostech nalezla nejlepší prostředky k cíli vedoucí. — Za nedlouho obor působnosti hlavní komise byl ještě více rozšířen.

Skládala se ze 12 členů, a sice ze tří nejpřednějších osob z každého stavu.*) Pro případ, že by některý člen k poradě přijíti nemohl, bylo ustanoveno, že „principal“ každého stavu bude moci jinou osobu na místě nepřítomné jmenovati a tak počet komisařů doplniti. Platu komise za práci svou neměla; ale usneseno tolik, co by na kostel Staroboleslavský sešlo se přes 6000 zl, to že má zůstati k disposici její, na potřebné náklady a na různé expedice. — S tím byl stavovský sjezd 6. srpna 1652 uzavřen.

Usnesení sněmu 1651/52 a tohoto sjezdu směřovalo ku pronikavé reformě kontribuce t. j. daně z hlavy a pozemků, jejížto výsledky vždy až dosud byly nejisty. Panovník podporoval tuto snahu sice, ale ještě raději byl by viděl, kdyby celý berní systém byl ustoupil jinému, pro po-

---

*) Ze stavu duchovního: kardinál Harrach, probošt svatovítský Jan František Raš z Ašenfeldu, opat strahovský Krišpín Fuck z Hradiště; ze stavu panského: nejv. purkrabí Bernard Ignác z Martinic, nejv. maršálek Adam Matiáš z Trautmansdorfu, nejv. sudí dvorský Ferd. Vilém hrabě Slavata z Chlumu a Košumberka; ze stavu rytířského podkomoří Mikuláš z Gerštorfu, purkrabí kraje Hradeckého Fridrich Věžník, hejtman hradu Pražského Rudolf Tycho Gansneb Tengnagel z Kampu; ze stavu městského: Baltazar Werner z Geiersperku, Šimon Kutnauer ze Sonnenšteina a Daniel Štěpán Ories z Kolče. — Podstatné změny ve složení hlavní komise udály se pak roku 1657.

1652 kladnu jeho výnosnějšímu. V 17. století vládly v ostatní Evropě vlivem Hollandska tak zvané akcizy. Akcizem rozuměla se daň z konsumu a sice jak z plodin, tak z výrobků průmyslových a ze zboží kupeckého. Něco podobného bylo u nás i jinde ode dávna, ale ovšem v rozměrech malých a ne jako daň všeobecná. Třeba poukázati na ungelty, na cla, na komorní platy měst z piva atd. Než i akcizy po způsobu hollandském po mnohých nezdařených pokusech dostaly se k nám během války třicetileté, ku př. svolením veliké berně z konsumu r. 1646. V době nebezpečí dali si stavové říci, ale po válce byli by nejraději zůstávali při bývalé berni z poddaných či obecně tak zvané kontribucí. I není pochyby, že byli hlavně proto nakloněni k opravám při této berni, aby se vyhnuli obávaným akcizům. Panovník však a jeho finanční rádcové byli by nejraději stavům celou kontribucí vůbec odpustili, kdyby se byli přiklonili ke svolení akcizů t. j. trvalé a určité berně z konsumu.

Z pravidla boj o berní systém a o akcizy klade se u nás i od nejlepších spisovatelů do konce století 17tého a do počátku věku 18tého; kdo však jen poněkud stopoval, co až dosud bylo vyprávěno, vidí, že půtka mezi kontribucí a akcizy vznikla v zemích habsburských již ve druhé polovici 30tileté války a že ihned po válce vedla se dále, jmenovitě v Čechách, s velikou s obou stran houževnatostí. V ní a v ostatních národohospodářských poměrech našich zemí tkví také příčina, proč panovník u nás neprorazil tak rychle s akcizy, jako ku př. kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský. Ale dlouholetý vleklý boj o ně u nás byl a jak vypravování další poučí, měl na vývoj státní správy a financí mnohonásobné vlivy. Panovník v akcizech viděl lepší bezpečí pro stálost a stoupání svých příjmů,

stavové spatřovali v nich nebezpečí, pro své 1652
svobody. Neboť při akcizech nemohlo býti řeči o tom, že by svolená daň rozvrhla se jenom na poddané. Akcizy byly spravedlivější, protože rovnoměrněji rozvržený způsob daně; o další otázku, zdaž to, co prospívalo vyvinutému Hollandsku, hodí se vesměs také pro stát zemědělsky, průmyslově i obchodně zanedbaný — o tuto otázku a odpověď k ní se ovšem z finančníků Ferdinanda III. nikdo nestaral. — Stavové moravští a slezští také byli proti akcizům, a jmenovitě ve Slezsku pozorovati již od r. 1649 tuhou oposici proti těmto směrům finanční politiky.

V tomto ovzduší pohybovaly se různé snahy stavů a panovníka a z něho také vyplývaly všecky jiné národohospodářské opravy, anebo aspoň pokusy o ně.

Největší nesnáz byla se cly a mýty. Měl jsem již několikráte příležitost zmíniti se, jaké císař do Čech r. 1650 vydal o clech patenty a jak se o odstranění neoprávněných mýt staral moravský sněm r. 1651. V Čechách minuly se všecky rozkazy s účinkem, protože stavové postranních mýt nezrušili. Teď při pobytu císaře v zemi měla tato záležitost býti upravena a sice trochu jiným způsobem nežli na Moravě. Příčinu k nápravě vzal si panovník ze stížnosti stavů na posledním sněmě, a pak z prosby místodržících někdy koncem r. 1651 v téže příčině podané*).

Místodržící všeobecnými slovy opakovali totéž, co stavové na sněmě, že obchod hyne velkým clem, které z obilí se vybírá na hranicích. Dvorní komora, kteráž si již na sklonku r. 1651 dala sestaviti seznam všech obyvatel,

*) Zmínka v dobrém zdání dvorské komory ze dne 2. srpna 1652. Archiv ministerstva financí.

1652 kteří bez oprávnění cla vybírají, s nechutí podávala dobré zdání o této stížnosti místodržících. Pravila císaři, že již několikráte vyložila, kterak ne tak cla komorní, jako cla soukromá vadí obchodu. K tomu za doklad uvedla, že na Labi cla šlechtická obnášejí mnohem větší summu, nežli cla pro císaře vybíraná. Dne 2. srpna 1652 projednávána tato záležitost v tajné radě za přítomnosti samého císaře. Dosavadní postup proti majitelům neoprávněných cel byl ten, že královský prokurátor poháněl je k soudu. To nevedlo však naprosto k cíli. Proto přijato, aby vydal se veřejný patent, že každý uživatel cla má do tří měsíců prokázati, na jakém právním základě je drží. Kdo by neměl dokladů anebo nepřihlásil se do určité lhůty, proti tomu bude moci potom prokurátor mnohem snadněji zakročiti. — Při tom uvažováno také o snížení cla obilního, které se pro císaře vybíralo na hranicích. Vysoké clo vývozní, které za války zavedeno a tehdáž dobře vysvětliti se dalo, nemělo nyní smyslu. K návrhu komory a tajné rady vráceno se k původnímu nižšímu clu z r. 1628, ač dvorní komora konstatovala, že ani potom nebude ze cla vyšší výnos, protože nic více obilí ze země se nevyveze. Poznávalať ona mnohem jasněji, než stavové, že ne tak clo brání vývozu, jak nedostatek obyvatelstva městského, kteréž by obilí kupovalo. — Ve smyslu tohoto usnesení tajné rady vydán potom patent císařský 5. srpna 1652.

Také o zaplacení některých dluhů komorních jednáno za panovníkova pobytu v Čechách, se zdarem však příliš nepatrným. Nejvíce domáhali se záplaty Budějovičtí. Když odmítali biskupství, ukazovali především na veliké dluhy, které mají; nyní opakovali nářky své, a žádali, aby komora zaplatila, co jim je dlužna: potřebovaliť peněz pro své věřitele. Vypočtli, že mají

za komorou přes 71 tisíc zlatých a za mnoho 1652
let i zadržalý úrok z této summy. Císař dal s nimi jednati, aby především slevili celý úrok; kapitál pak měla jim zaplatiti komora — solí*). Ale nepřišlo se na tom základě na ten čas ke konci.

Císařova mysl byla v září cele již obrácena ku příchodu kurfiřtů do Prahy. Šlo o velikou věc: o zabezpečení volby Ferdinanda IV. za krále římského. Proto také na místě obvyklé skrovnosti zaváděna ve všem veliká nádhera, aby kurfiřti s pohostinstvím císaře i s dary od něho byli jak náleží spokojeni. Jakmile pak první z hostů se dostavil, nepřestávala Praha býti plnou nádherných slavností a bujného života, což trvalo až do odjezdu císařova do Řezna počátkem prosince 1652. Zevní lesk přikryl veškerou bídu a jakékoliv nářky. Pražané oddali se rovněž veselému životu, neboť pro ně příchod tolika vzácných hostí byl velikou vzácností a také zdrojem slušných výdělků. Neboť dle tehdejšího zvyku nepřijeli kurfiřti sami, než s hojným komonstvem, aby každý ukázati se mohl kollegům svým v plné moci a lesku.

Nejprve dostavila se do Prahy Marie Anna, vdova po kurfiřtovi bavorském Maximiliánovi. Byla vlastní sestrou císaře Ferdinanda III. a zastupovala při sjezdě nezletilého syna Ferdinanda Marii. Slavný vjezd do Prahy vykonala 29. září 1652. Po ní 5. října přijel falckrabí Karel Ludvík, syn bývalého „zimního“ krále Čechů Fridricha falckého. S jakými pocity jel Karel Ludvík kolem Hvězdy, přes Bílou Horu a Strahovskou branou do hradu Pražského? Byl dvouletým hochem, když r. 1619 otec jeho slavně

---

*) Finanční archiv 6. září 1652. Dluh komory Budějovickým obnášel z úplna 71.467 zl. 1 kr. a 4 penízky.

1652 vjížděl toutéž cestou do hlavního města království a byl tři léta stár, když prchali rodičové jeho do říše a do vyhnanství. — Pražanům Karel Ludvík líbil se nejméně, protože přijel s nepatrným komonstvem a jenom několika vozy. Bylť on velice šetrný vladař. — Rychle za sebou přijeli potom kurfiřti Trevirský (6. října) a Mohučský (9. října), teprve v listopadu kurfiřti Saský (4.) a Brandenburský (15). Jediný kurfiřt, kterýž ke schůzi se nedostavil, byl arcibiskup Kolínský. — Slavnosti, tabule, bankety, ohňostroje a hudba střídaly se s diplomatickým jednáním. Císař byl hostitelem nádherným a štědrým. Veškeré hody, ať zval k nim on, anebo ať pořádali je jiní, platil z vlastního měšce. Za to také celkem pořídil. Všichni kurfiřti se zavázali, že voliti budou Ferdinanda IV. za krále římského.

Nejdéle s příjezdem do Prahy odkládal kurfiřt Fridrich Vilém z Brandenburka*). Zprvu odmítal, a poslal toliko vyslance svého Filipa Horna. Chtěl velmi draho prodati svůj hlas. Nejenom že šlo mu o to, aby císař ve sporu Brandenburska se Švédskem o Pomořany, postavil se na stranu kurfiřtovu, nýbrž chtěl také pevnou nohou usaditi se ve — Slezsku. Domoci se vlády v něm, bylo již po dlouhá léta touženým cílem politiky brandenburské. Fridrich Vilém byl dobrý národní hospodář, a tu ovšem nemohl mu ujíti veliký význam Slezska a jmenovitě Vratislavě

*) Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Fridrich Wilhelm von Brandenburg, svazek IV. a XIV. — Zde jsou akta o jednání v Praze a také denník kurfiřtovy jízdy, kterýž však jest datován dle starého kalendáře (příjezd do Prahy 5. listopadu atd.), což mnohé novější spisovatelé zavedlo. Z literatury dávám přednost Erdmannsdörfferově spisu Graf Georg Fridrich von Waldeck (str. 85–95) před Droysenovou Gesch. der preussischen Politik III. 2.

pro veškeren obchod s východem. Proto obnovil 1652
kurfiřt nároky své na Krňovsko, ale byl hotov spokojiti se místo něho také s knížetstvím Hlohovským, které s markou braniborskou hraničilo.

Avšak císař se s vyslancem kurfiřtským o tyto věci do jednání nedal, nýbrž jen o to stál, aby kurfiřt přijel do Prahy sám. To se stalo pak 15. listopadu. Průvod kurfiřta brandenburského byl největší a nejnádhernější. Ale ani to nepomohlo. O Slezsku mluvilo se jenom všeobecně. Za to císař za hlas kurfiřtův slíbil, že Švédům nedá tak dlouho léno na Přední Pomořany a nedopustí, aby zástupce švédský zasedl mezi stavy říšskými, pokud Švédové Brandenbursku nepostoupí Zadních Pomořan. S tím se Fridrich Vilém spokojil a 26. listopadu nastoupil z Prahy přes Drážďany cestu k domovu

Sjezd kurfiřtů v Praze způsobil dvoru císařskému veliké útraty, na které veškerá předešlá svolení sněmovní nepostačovala.*) Jednalo se také ještě za pobytu některých kurfiřtů a pak hned po jejich odjezdu o svolání sněmů a velikých žádostech o nové berně. Pak také pokračováno na dráze oprav při správě komorní. Nejdůležitějším výsledkem bylo, že konečně nalezl se schopný nejvyšší hejtman nad královskými statky v Čechách. Byl to rytíř Jindřich Odkolek. Sjednáno s ním ještě za císařova pobytu v Praze; hned po Novém roce
1653 nastoupil pak službu. — Jiné záležitosti 1653

*) Jako zvláštní vydání na dary připomínám rozkazy dané deputovaným nad tácem, aby vyplatili Divišovi Miseronovi, správci císařského pokladu, 1000 říšských tolarů za všelijaké umělecké práce, a pak aby mu vyplatili 6000 zl „für das Schneiden eines Smaragdes“. — Miseroni měl dostati za tuto práci 12000 zl., ale ne najednou, nýbrž dle pohodlí a poměrů. — Archiv ministerstva financí 1/1 a 16/10 1652.

1652 musily zůstati již nevyřízeny, protože císař Ferdinand III. spěchal do Řezna k říšskému sněmu.

Dne 2. prosince 1652 opustil Prahu s manželkou i synem Ferdinandem IV., a přes Rokycany, Plzeň*) a Horšův Týn ubíral se do Řezna, kamž stihl 12. prosince, byv slavně uvítán. Císařští manželé vykonali cestu v nosítkách, mladý král Ferdinand IV. koňmo. Průvod rodiny císařské skládal se ze 3000 osob všech stavů, knížat, hrabat, rytířů, hudebníků, dvorských šašků, pidimužíků atd.

Na zahájení říšského sněmu se však prozatím nemyslilo, jednak pro různé nevyřízené spory, jednak pro volbu krále římského, již chtěl Ferdinand III. míti napřed skoncovanou. Všickni kurfiřti byli k tomu dle úmluv Pražských nakloněni, jen brandenburský dělal najednou všelijaké obtíže. Toužil opětně po knížetství Krňovském ve Slezsku, a aby snáze je dosáhl, vyhledával proti volbě námitky. Napřed chtěl, aby mluvilo se také o jiných kandidátech, potom zase osud protestantů v dědičných zemích habsburských byl příčinou k odporu. Pokud těmto souvěrcům se lépe nepovede, neměl zástupce kurfiřtův dávati Ferdinandovi IV. hlasu. — Volba se tím vším o něco protáhla,
1653 ale nezmařila. Dne 31. května 1653 byl Ferdi-

*) Plzeňští již 11. října usnesli se, aby brány městské byly dobře opatřeny, a 13 osob denně na stráž posíláno, protože císař se vzácnými hosty jest v Praze. Potom když zvěděli, že císař pojede „okolo" do Řezna, snesli se 8. listopadu, aby jarmark byl odložen do 2. prosince. Předpokládali totiž, že císař pojede z Prahy dne 16. listopadu; zatím císař jel právě 2. prosince. Manuál Plzeňský č. 23 v tamějším městském museu. — Také nešťastní Chodové čekali kdesi na hranicích a vítali císaře do Řezna jedoucího. Při té příležitosti podali mu spis o svých právech, ale nedocílili očekávaného výsledku. (Stižný spis Chodů z července r. 1654 v archivu Turnovském.)

nand IV. jednohlasně zvolen v Augšpurce za krále římského. Hned po volbě odebrali se kurfiřti i mladý král zpět do Řezna, kdež 18. června odbyta slavná korunovace. — Do Čech oznámeno zvolení Ferdinanda IV. hned v den volby a císař nařídil odbývání slavných služeb božích, což potom nejen v Praze, ale po celé zemi provedeno.*) 1653

Potom teprv (30. června 1653) zahájen byl říšský sněm. Jednání jeho naskrze bylo neplodné, pohybujíc se na větším díle v tuhých sporech o všelijaké přednosti v místě, při odevzdání hlasů a v podobných pro věcnou podstatu říšské politiky a neužitečných tretkách. Členové tajné rady a jiní radové císařští měli při těchto osobních záležitostech hojnou žeň. Každý si předcházel panovníka, aby v jeho smyslu rozhodl,

*) Dopis císařův místodržícím ze dne 31. května 1653 v archivu místodržitelském v Praze. (Laskavé sdělení p. archiváře Köpla.) Že po celé zemi slavena byla volba službami božími, soudím z přípisů několika děkanů. Děkan Turnovský (dle listu v tamějším archivu) Pavel Vojtěch Blažejovský zval ke službám božím těmito slovy: Poněvadž P. B. všemohoucí slavného domu Rakouského obzvláštní ochránce a rozmnožitel, jako někdy símě Abrahamova, takové nám krále představovati ráčí, kteří pokorou, milosrdenstvím a dobrotivostí naplněni jsou, slušně k tomu pohnuti býti máme, abychom P. B. za to skroušeným srdcem děkovali, že se neráčí zapomínati nad Israelem svým, kterého jest předraze vykoupiti ráčil, zbuzujíc mu laskavou vrchnost duchovní i světskou, vedle které by do země zaslíbené přijíti mohl" atd. — Vrcholem však nechutného slohu tehdejší doby jest latinský spis, kterýž česká jesuitská provincie k poctě volby Ferdinanda IV. vydala a jemu dedikovala. Jsou to XVIII. Heroum Christianorum spectacula. (Univ. knih. LII. A 15.) Mezi spectaculy či zrcadly jsou také básně o českých látkách ku př.: Spect. III. S. Wenceslai Bohemorum principis cum Radislao duce Kurimensi pro Bohemia certamen; pak Spect. IV.: Drahomirae Bohemorum ducis impietas prodigiose castigata, atd. Látku k těmto skladbám poskytli Hájek, Eneáš Sylvius a Dubravius.

1653 a k tomu cíli hleděl získati i jeho rádce. Ti pak z největší části byli velmi podplatní. Služné za práce s úřady jich spojené z pravidla se jim nevyplácelo pro nedostatky v komorách císařských, oni však za to dali se odměňovati jinak, a sice velikými dary od panovníka na účet budoucích berní a přijímáním peněz od dvorů cizích. Nejvíce proslul jako člověk podplatný hrabě Ferdinand Sigmund Kurz, říšský místokancléř.*) — O hospodářství pak při dvorské komoře jeden z dvorních šašků císaře Ferdinanda III. právě tehdáž prohodil: koně, který neumí žrát, že by bylo nejlépe udělat na několik měsíců presidentem dvorské komory, tam prý jistě stloustne.**) — Tak panovník při veliké skrovnosti chudnul a nejbližší okolí jeho obohacovalo se.

Pro příští postavení císaře v říšském sněmě bylo nejdůležitější, aby v něm nabyl strany sobě oddané. To se mělo státi tím, když všem do stavu říšských knížat povýšeným šlechticům zabezpečilo se místo i hlas ve knížecím kollegiu
1641 říšského sněmu. O to se císař pokusil již 1641, ale tehdáž sněm jen s jistou výminkou chtěl k tomu přivoliti, když totiž dotyční knížata nabudou bezprostředního majetku v říši. R. 1653 obnovil císař žádost svou, a sice s největším důrazem. Kteří z knížat výminku splnili, byli bez námitky do knížecího kollegia připuštěni, ale císař chtěl, aby od výminky této se vůbec

*) Od císaře obdržel časté recompensí z milosti (Gnadenrecompens): r. 1651 v únoru 70.000 zl., 1652 v říjnu 30.000 zl., při tom bral peníze od Švédska a Brandenburska. — D'Elvert: Beiträge IV. 442, 459. O recompensacích z milosti pro jiné dvorské úředníky, viz téhož Finanzen II. část str. 5 a 9.

**) Relace benátských vyslanců vydané od Fiedlera ve Fontes rer. austr. XXVI. a XXVII. (Svrchu citovaný výrok XXVII., 56.)

upustilo a každý kníže přijat byl. Spor o to 1654 vedl se až do března 1654, pak rozhodnut ve prospěch císaře. Přibylo tím celkem 9 členů do knížecího kollegia, z nichž 8 bylo katolíků císaři ve všem oddaných. Bylit to většinou šlechtici z dědičných zemí habsburských, kteří měli statky své ponejvíce v Čechách a na Moravě: Lobkovicové, Eggenbergové, Dietrichšteinové, Salmové, Auerspergové, Piccolomini a j. — Postavení nových těchto knížat bylo ostatně v říšském sněmu dosti nevýhodné; členové starších rodů knížecích neuznávali je za sobě rovné a posmívali se jim, že z bohatých hrabat stali se chudými knížaty.

Proti sesílení moci císařské v říši nejhouževnatěji pracoval Fridrich Vilém, kurfiřt brandenburský. Blížil se ob čas ke dvoru císařskému, ale jenom ve chvílích nouze a ze strachu, aby nezůstal osamocen. Jinak politika jeho spočívala na hesle, že budoucnost Brandenburska spočívá v sesílení strany Habsburkům protivné. Založení proticísařské strany pod vedením kurfiřta Fridricha Viléma stalo se na tomto říšském sněmě skutkem. A sice tím, že kurfiřt postavil se v čelo strany protestantské, a na místě Saska zaujal náčelnictví v tak zvaném „Corpus evangelicorum“.

Císař vida naprostou neplodnost říšského sněmu a věda, že pro syna svého dosáhl čeho chtěl, 17. května 1654 sněm rozpustil, přes protesty evangelíků. Ale rozpuštění tomu dán pak ráz pouhého odročení na dvě léta. Skutečně se však říšský sněm nesešel až r. 1663, a to potom k ustavičnému, nepřetržitému zasedání až do rozpadnutí říše.

1652

19. Sněmy 1652—1653.

Na rychlé svolání sněmů naléhala již od srpna 1652 dvorská komora z příčin z předešlého vypravování dobře pochopitelných. Ale přišlo k tomu v Čechách i na Moravě teprve počátkem prosince. O Moravě nemáme zpráv tak určitých, jak o Čechách. Víme sice, že ani tam stavové s fiskální politikou dvorské komory a rentmistrovského úřadu nebyli spokojeni a že občas si postěžovali, ale celkem byla tehdáž Morava již tužeji upjata a vynikající mužové mezi stavy velmi spřáteleni s novými směry, poněvadž pro sebe z nich mívali užitky, a veřejný interes musil těmto osobním zájmům ustoupiti.

Sněm moravský sešel se 2. prosince 1652 a byl ještě do Vánoc se všemi předlohami hotov. Císařskými komisaři byli při něm: Ferdinand Vilém Slavata, nejvyšší dvorský sudí v král. Českém, Jan Putz z Adlerthurnu, rada dvorské komory a Bernart Václav Bartodějský z Bartoděj *) Zemský hejtman hrabě Rotál, psal jakožto „direktor" sněmovní císaři, a upozorňoval, že půjde to tentokráte těžko na Moravě se svolováním větších sum, ale když obdržel vlastnoruční list (28. listopadu), v němž se mu vykládaly příčiny velikých potřeb dvora císařského, přičinil se tou měrou o svolení k žá-

*) Původní ustanoven vedle Slavaty Gabriel Peverelli. — Slavata jmenován „principal komisařem", proti čemuž se dvorská komora u dvorské kanceláře ohražovala, ale marně. Peverelli patrně nechtěl býti podřízen. Než přišlo k zahájení sněmu, zemřel však a na místě jeho nastoupil potom Putz. — Do Čech neposlán až dosud nikdy za komisaře sněmovního pouhý úředník dvorské komory, ale na Moravě zvyk tento již od několika let panoval. — O sněmu moravském viz regesta z knih dvorské komory u D'Elverta: Beiträge IV. 459—461, současný tisk snesení sněmovního a výtah u D'Elverta, Rebellion str. 616 č. 201.

dostem proposice, že již 13. prosince 1652 mu 1652
panovník za tuto službu děkoval. Viděti z toho, že sněm moravský velmi rychle se usnesl o vydatné pomoci; jestliže pak přece zasedal až do 23. prosince, bylo to nepochybně pro různé jiné články a také k vůli stylisaci sněmovního snesení.

Stavové moravští povolili panovníkovi určitou summu 200 tisíc zlatých k vlastní disposici; mělo se z ní však zaplatiti úředníkům zemským a dávati peníze na začatá opevňování měst moravských. Vedle toho svolili stavové na ostatní potřeby zemské 16.000 zl. — Obojí summa měla v 10 měsíčních lhůtách býti zaplacena. I rozvrhla se na giltpferdy, a sice tak, že přišlo z jednoho koně zbrojného platiti měsíčně 83 zl. 20 kr. pro císaře a 6 zl. 40 kr. na potřeby zemské. Na tyto potřeby měli také přispěti majitelé svobodných dvorů a mlýnů, i půhončí kraje Olomouckého*) a sice měsíčně po 1 zl. 12 kr. Vedle toho svolili stavové i na dále starati se o výživu vojáků v posádkách a sebrati peníze na jich rozpouštění.

Potom přijali stavové celou řadu článků buď nepatrných nebo již od dřívějška známých. Tak ujistili panovníka, že co dobývání salnitru se týče, stojí dosud i pro budoucnost při usnesení z r. 1651 (str. 103), opakovali snesení o vzájemné (z Českým královstvím) propouštění a vydávání zběhlých poddaných, zostřovali pokutami usnesení předešlého sněmu o clech a mýtech (str. 320), k čemuž přidali ještě článeček proti falešným „pascetlům“, jichž mnozí užívali, aby mýt platiti nemusili, konečně zvolili nebo doplnili několik komisí; nejdůležitější z nich, komise pro berní resty (str. 313) obdržela za odstouplého Maxmiliána Valentina z Martinic, hraběte Lva Viléma z Kounic jakožto jeho náhradníka. — Nové

*) Viz Brandlovo Glossarium str. 282.

1652 byly dva články ve snesení stavovském: první dotýkal se turecké vlny, druhý tabáku.

Jest známo, že vedle vlny saské a slezské od starodávna byla proslulou vlna česká a moravská. Proto také slavně kvetlo české soukenictví. Třicetiletá válka zadala mu hroznou ránu, z níž se po celé století nevzpamatovalo. Ale jakmile nastaly klidnější časy, hned páni na statcích a sedláci jali se pěstovati chov ovcí, pro veliký z něho užitek. Záhy po válce bylo ovčáctví opět velmi silně vyvinuto.*) Vlna prodávána soukenníkům, jakmile opět pravidelně pracovati začali. Tento zdroj příjmů pro hospodáře velkého i malého brzo však na Moravě klesal a sice nepříjemnou soutěží s vlnou tureckou, kteráž prostřednictvím chytrých spekulantů začala se na Moravu voziti a za levný peníz prodávati. Byla mnohem horší co do jakosti a mohla tudíž také býti levnější. Stavové, kteří tím škodu trpěli, ozvali se na sněmě a způsobili usnesení, aby každý pokutou byl trestán, kdo tureckou vlnu do země dováží, donáší nebo k řemeslu užívá. Přísežní výběrčí mýt byli povinni tureckou vlnu zabavovati a rovněž tak od počátku března 1653 propadaly fisku nebo vrchnosti postavy sukna z této vlny pracované. Soukenické cechy měly sukna, dříve než k nim cejchy přivěsily, prohlédnouti a jestliže při nich turecké vlny bylo užito, na trh je nepropouštěti, nýbrž k ruce vrchnosti zabaviti. Který cech by tak neučinil, měl pro ponejprv pokutován býti 5 zl., po druhé 10 zl., po třetí ztrátou svého cechovního zřízení a práv.

Tabák znám byl v Čechách jistě od druhé

*) Viz ku př. dopisy Zuzany Černínové ze dne 3. a 17. dubna 1649 (Dvorský str. 188 a 191). Nepříliš bohatá paní Černínová vypravuje tu, že ji zahynulo morem „přes 2000 ovčího dobytka." Jest viděti z toho, jak mnoho ovcí musila míti.

polovice XVI. století, ale jen jako rostlina léčivá. Kouření tabáku začalo se u nás teprve během války třicetileté. Žoldnéři přinesli tento nový mrav, kterýž z počátku setkával se s odporem, potom hojně se šířil, hlavně působením vojenských posádek po městech.*) Komorní správa chovala se k tabáku odmítavě; stavové pak zapovídali jej užívati. Nebyl to zjev neobyčejný, neboť dělo se tak téměř všude; teprv ze zápovědí vyvinul se postupem času regál a monopol.**) 1652

Určité stanovisko k tabáku zaujali v našich zemích prvně stavové moravští a sice právě na tomto sněmě. Usnesli se, aby užívání tabáku bylo naprosto zapovězeno. Odůvodnění jest následující: Ohyzdné užívání kouřícího tabáku již všude mezi obecným lidem ve zvyk přišlo, (o čemž prve ani slýcháno nebylo), tak že netoliko vojáci, ale sedláci a čeleď s ním se stále obírají, nemoci si vzbuzují a nenabyté škody vypálením měst, dvorců i vesnic působí, jakož na Moravě prý skutkem se stalo, že vznikly ohně neopatrností kuřáků. Proto usnáší se sněm, aby duchovní i světské vrchnosti užívání tabáku poddaným zapověděly a přestupníky citelně trestaly.

S tím sněm Moravský byl ukončen a 23. prosince se rozešel. Nějaké stížnosti, bohužel nám neznámé, při této příležitosti také vyslovil, a snad i podal písemně. Víme jenom, že hrabě Rotál a rada dvorské komory Jan Putz měli o nich

---

*) Zíbrt: Tabák v zemích českých, v Listech z českých dějin kulturních str. 81 a násl. D'Elvert v Notizenblattu moravsko-slezské hosp. společnosti 1858 str. 29—31. Z archivu Turnovského mám doklad, kterak jeden voják r. 1661 na „tavák" si dlužil grešli.

**) „Das Tabaksregal ist in vielen Staaten unmittelbar aus den polizeilichen Luxusverboten hervorgegangen." — W. Roscher, Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland str. 162.

1652 podati dobré zdání. — Nejspíše dotýkali se berního systému a obtíží se stálým povolováním značných kontribucí.

V Čechách bylo za to sněmování mnohem živější. Předcházelo je opětně obšírné jednání soukromé o sestavení proposice. Za základ položen výnos nápojové daně na posledním sněmě svolené. Bylo vybíráno s velikou horlivostí, tak že až i panovník musil deputované napomínati, aby se umírnili.*) Přes to výnos za první pololetí nebyl veliký, což vysvětlovali deputovaní tímže způsobem jako v loni, jenže teď naříkali ještě, že stavové, aby dani ušli, dávají si do královských měst přivážeti piva cizí a zde je prodávají. Vyšly sice patenty, že i z cizího piva musí se platili 1 zl. ze sudu, ale mnozí toho nedbali, dokud císař na samém sklonku r. 1652 přísně o tom nerozkázal.

Tudíž dvorská komora předložila dne 4. listopadu 1652 dvorské kanceláři finanční návrhy pro proposici k českému sněmu, kteréž převyšovaly veškerá dosavadní svolení.**) — Dvorská komora pravila: Sjezd kurfiřtů stál veliké peníze a rovněž tak bude s pobytem císařovým v Řezně. Platy pro císařské vyslance a residenty u cizích dvorů jsou rok co rok větší; v Uhrách množí se zápletky, způsobené bojem mezi katolíky a protestanty a pak stálými vpády tureckých vojsk na císařské území: proto nemůže ani vojsko býti rozpouštěno ani opevňování měst v Čechách zastaveno. Z těchto příčin bude třeba vznésti na stavy české trojí žádosť: 1. aby ještě na rok převzali zásobování vojska, které buď

*) Výběrčí brali totiž také 20 kr. z vědra vína, které se z Rakous vozilo skrze Čechy do Slezska, což bylo docela nesprávné a císař jim to zapověděl.

**) Archiv ministerstva financí 4/11. 1652. Odtud čerpal jsem také všecky následující udaje, pokud jiný pramen udán není.

u nich v zemi leží, nebo sice jinde, ale na Čechy je poukázáno se stravou i jinými potřebami, 2. aby povolili nápojovou daň; 3. aby dali určitou summu peněz k vlastní disposici panovníka. 1652

Co nápojové daně se týkalo, mělo se žádati tolik, co povoleno bylo předešle (20 kr. z vědra vína, 1 zl. ze sudu piva). K vlastní disposici císařské mělo se pak vymoci 30.000 zl. K tomu dodáno: stavové posledně žádali, aby způsob vybírání berně r. 1646 zavedený byl zrušen a obnoven bývalý úřad berníků stavovských. K tomu však se naprosto nesmí přihlížeti, nýbrž nutno státi na tom, aby „modus exigendi" i exekuce zůstala ještě teď i dále deputovaným nad tácem a solí. Kdyby však stavové, hledíce k ujednání na posledním sněmě, chtěli urputně státi na svém, má se raději od požadavku nápojové daně upustiti. Ale v tom případě nesmí se pak žádati toliko 300.000, nýbrž 700.000 zl., za jichž sebrání a odvedení musí se stavové zaručiti tak, jako se stalo na posledním sjezdu; kdyby stavům sjezd se nezdál, mohou plnou moc uděliti také zvláštnímu „výboru", čímž mínilia se nepochybně tak zvaná hlavní komise nedávno zřízená. Obdrží-li císař celou žádanou summu, vyjímaje platy pro nejv. berníky a jejich písaře, vzdá se nejen nápojové daně pro příště, ale také té, kterou ještě dle posledního svolení obdržeti měl. Povolenať předešle daň z piva a vína na rok a sice od 13. dubna 1652 do 12. dubna 1653. Uplynulo tedy v přítomné chvíli teprv něco přes půl léta. Kdyby stavové přivolili dati panovníkovi 700.000 zl. mělo se jim dáti na vůli, aby vybrali si až do 12. dubna 1653 nápojovou daň sami a summu takto nabytou doplnili potom reparticemi po krajích na požadovaných 700.000 zl.

Přikloní-li se stavové k těmto návrhům, bude

1652 jim však nutno vysvětliti, že inspektor Losi a deputovaný Bartolotti nebudou proto zbaveni dosavadní činnosti; neboť nehledě k tomu, že mají péči o dědičný **tác** nápojový a obchod solní, budou bdíti nad tím, aby staré berní resty **daně** pivní a vinné byly vyupomínány a odvedeny.

Dvorská komora zakončila návrh svůj obšírnějším výkladem, že požadovaná summa 700.000 zl. není tak veliká, uváží-li se, že také stavové dědičných zemí Rakouských musí hodně mnoho povolovati, a uvedou-li si stavové na paměť, že císaři z ní zbude toliko 580.000 zl. protože 120.000 zl. činí výlohy na běžné a zemské platy.*)

Dvorská kancelář po poradách ústních se dvorskou komorou sestavila v tomto smyslu proposici; ale rozhodnuto se potom, že na místě navrhovaných 700.000 zl. bude se žádati toliko 600.000 zl. Tak císař také proposici schválil. — V poslední chvíli (21. listopadu 1652) přišla ještě dvorská komora s návrhem, aby vložilo se do předlohy sněmovní, že horní města mají

*) Udala tu dvorská komora téměř o 12 tisíc více, než její vlastní rozpočet ukazuje. Dle toho, jak sestavila vydání a běžné platy pro rok 1652/53 (**Archiv ministerstva financí** 20/3 1652) musil císař do Čech platiti: na abdankování vojáků 30.000 zl., na kostel sv. Jiří 6000 zl., roční deputát nejv. purkrabí 3500 zl., appellačnímu kollegiu 15047 zl., kapitole u sv. Víta interes z půjčených kapitalií 1320 zl., úředníkům při zemské kanceláři 5782 zl., zemským medikům 3500 zl., zemským chirurgům 1750 zl., dvorním sekretářům (při české dvorské kanceláři) 2400 zl., na potřeby kancelářské 264 zl., na fortifikace v Praze 29250 zl., v Chebu 7300 zl., hejtmanovi pražské zbrojnice 1200 zl., správci zbrojnice v Chebu 480 zl., v Plzni 240 zl. To činí dohromady *108.033 zl.* Přiráží-li se k tomu plat pro nejv. berníky, a jejich kancelář, který dle posledního svolení obnášel 6000 zl. (teprv potom zvýšen na 8 tisíc), činí celá summa 114.033 zl., vždy ještě o 6 tisíc méně, než dvorská komora udávala.

býti ode všech dávek a berní osvobozena, aby se mohla poněkud pozvednouti z bídy své a byla zase jako bývala „velikým regálem a vzácným klenotem země i krále.“ Přijetím tohoto návrhu, o sobě dobrého a smutnými zprávami o stavu hor, které podával nejv. mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu, velmi odůvodněného, byly by požadavky proposice ještě větší tíhou dopadly na stavy, protože i to, co jindy horní města platívala, byli by musili na své poddané rozvrhnouti. Proto také nepochybně návrh dvorské komory do proposice pojat nebyl. Za to ovšem zavírala v sobě vedle veliké summy svrchuvzpomenuté ještě jiné dosti veliké finanční požadavky. 1652

S touto proposicí a podrobnou instrukcí (26. listopadu 1652) vypraveni ke sněmu českému jakožto královští komisaři: Maximilián Valentin hrabě z Martinic, nejvyšší sudí zemský, František Karel Libšteinský z Kolovrat, praesident appellačního soudu, a Fridrich Leopold Věžník, podkomoří v král. Českém. Sněm zahájen byl 3. prosince 1652 a trval do 14. února 1653.*)

S jakými pocity stavové přijali proposici, o tom zpráv nemáme. Zdá se však, že byl tentokráte úmysl jejich nepovoliti nic, jen peníze na výchovu vojska a sice „ještě na rok“. Smýšlení sněmovníků musilo býti velmi nevrlé, protože komisaři hned po zahájení sněmu posílali zprávy nepotěšlivé za císařem do Řezna a tam již 13. prosince učiněno rozhodnutí, že se něco sleví. Z tohoto chvatu usuzuju, že smýšlení stavů bylo nepříznivé. Císař dal psáti sněmovním komisařům, že vedle vydržování vojska chtěl sice 600.000 zl., ale že se spokojí také

*) Současný tisk snesení sněmovního (vydaný 21. února 1653).

1652 se 450.000 zl., budou-li mu odvedeny čistě a zúplna, tak aby panovník z nich nemusil nic dávati na běžné zemské potřeby, jako dosud při každé berni bývalo. Vyjímal jenom císař Ferdinand III. z ročních běžných platů peníze, které se dávaly na fortifikací a na zbrojnice; ty i dále chtěl platiti z povolené berně.

Pohledneme-li na výkaz platů za rok 1652,*) a odečteme-li, co se dávalo k fortifikačním účelům, a pak také některé osobní platy panovníkovy (jako na kostel sv. Jiří, interessy kanovníkům u sv. Víta) zbývají 62243 zlaté. K tomu-li připočteme vydání na nejv. berníky a pak na visitační komise, o jichž činnosti se právě tento sněm obšírněji usnesl, obdržíme bezmála *100·000* (doslovně 97743) zl.**) Tedy: žádal-li panovník k vlastní disposici jenom 450·000 a měli-li stavové na potřeby zemské rozvrhnouti na sebe vedle toho ještě 100·000 (které jindy panovník sám platil), obnášela celá povolená summa 550·000 zl. a skutečné zmírnění proposice toliko 50·000 zlatých. Za to chtěl ovšem panovník ustoupiti od principu ještě vloni houževnatě háјeného (str. 334), že totiž jen jeho úředníci budou vybírati berně a jen oni platiti místodržícím a na jiné zemské potřeby.

Když sněmovní komisaři obdrželi list císa-

---

*) Viz poznámku na stránce 374.

**) V dopise svrchu zmíněném de dto v Řezně 13. prosince 1652 (finanční archiv) výslovně se jmenují úřady a povinnosti, které by si pak stavové měli zvláště platiti, a sice: nejv. purkrabího, dvorní sekretáře, kancelář místodržících, zemské mediky a chirurgy, potřeby kancelářské, appellační kollegium, nejv. berníky a jejich kancelář; vedle toho peníze na abdankování vojska, a na komise, které souvisí s reformací (to byly právě komise visitační, o nichž doleji řeč bude). Císař tím nechtěl říci, že vyčerpává všecko, nýbrž výslovně se podotýká, že stavům připadnou také ostatní vydání na jiné zemské potřeby, které by se vyskytly.

řův jednali hned s nejpřednějšími osobami stavovskými ve smyslu jeho. Největší horlivost, aby se vyhovělo aspoň trochu přání panovníkovu, dával na jevo Bernard Ignác z Martinic. Byl to pomocník vydatný, protože, jakožto nejvyšší purkrabí, byl zároveň „direktorem“ čili předsedou sněmu a řídil jeho jednání. Stavové byli již ustanoveni, že svolí 350·000 zl. a nic více, když tu 18. prosince přiměl je nejv. purkrabí, že bez jakýchkoliv srážek povolili 400·000 zl. a sice na rok (od 13. dubna 1653 — 13. dubna 1654) a ve čtyřech čtvrtletních lhůtách. Komisaři sdělovali to ještě téhož dne do Řezna, se žádostí, aby se císař spokojil, protože více od stavů vskutku žádati se nemůže. Mimo to, dodávali, jest prý naděje, že povolí také nějaký dar (donativ) pro císařovnu. 1652

Ale u dvora spokojeni nebyli. Hned jak dopis komisařů došel zasedla dvorská komora k přísnému nad ním soudu (21. prosince). Radila pak císaři, aby svolení ze dne 18. prosince nepřijímal. Nesmí prý jiným zemím se dávati špatný příklad a tím méně od Čech, kde teď za pobytu císařova a kurfiřtů mnoho peněz se utratilo i vydělalo. Mimo to sluší povážiti, že stavové zase nějakému času dají proběhnouti, aby interkalarem něco vyzískali. Proto jest nutno státi na tom, aby stavové povolili 450.000 zl. a sice bez jakékoliv srážky docela ve smyslu listu císařova ze dne 13. prosince. Jen v jedné věci — nevím jakým popudem — dopouštěla dvorská komora výminku. Stavové měli převzíti sami platy na potřeby zemské a na úředníky; mezi ně v dopisu panovníkově ze dne 13. pros. počítalo se také appellační kollegium. Dvorská komora však v přítomném zdání ukázala, že appellační soud býval placen z výnosu obchodu s o l n í h o a že by tedy i pro budoucnost mělo při tom zůstati. Patrně byla

1653 si dvorská komora v tom okamžiku vědoma **zeměpanského** původu i postavení appellačního soudu.

Císař přijal a schválil dobré zdání dvorské komory a komisařům sněmovním nařízeno, aby znovu jednali se stavy. Tito sice ještě nějakou chvíli dělali oposici, ale pak konečně ke svoleným již 400·000 zl. povolili ještě 50·000 zl. a sice, jak pravili, „obzvláštně a **mimořádně**, z veliké devocí a lásky k J. M. Císařské.“ Převzetí platu na appellační kollegium odpadlo, čímž stavové ušetřili 15047 zl., tak že oproti původně žádaným 600.000 zl., skutečné slevení obnášelo něco přes 65·000 zl., vezmeme-li za základ platy na potřeby zemské dle rozvržení z r. 1652. Stavové si však udělali rozvrh jiný, dle něhož pak jeví se sleva ještě o 30·000 zl. vyšší*).

Ohrad a výhrad přičinili stavové k tomuto

*) Stavovský rozpočet pro rok 1653/54, má některé položky vyšší a o jednu více, než v rozpočtu z roku 1652, pokud platil císař sám (str. 374 pozn.). Za to není v něm 30 000 zl. na abdankování vojáků, protože r. 1653/54 vskutku žádné vojsko se nerozpouštělo, ale ovšem za to musilo živiti. — Rozpočet stavovských platů vypadal pak následovně: Pro nejv. purkrabí a celou kancelář místodržících 9282 zl., na potřeby kancelářské 720 zl. 40 kr. (položka vyšší), dvorským sekretářům 2400 zl., zemským lékařům a bradýřům (chirurgům) 5250 zl., menšímu písaři při deskách 233 zl. 20 kr. (položka nová), na ouřad nejv. berníků 8000 zl. (položka vyšší). Toto byly platy celoroční; k tomu přidáno v rozpočtu: pro visitační komisaře na „**půl léta** toliko“ 13750 zl. Tedy dohromady obnášela zemská vydání *39636 zl.* Komisařům visitačním počítalo se půl léta, protože jen v létě po zemi jezdili; kdyby se položka tato zdvojnásobnila (na celý rok), dostoupila by summa zemských vydání *53386 zl.* Viz „Poznamenání řádných zemských vydání na rok 1653 a visitačním komisařům na rok 1654 za půl léta“ v **archivu českého místodržitelství** (přepis v **archivu zemském**).

svému svolení velmi mnoho. Předně povolili 1653
určitou summu peněz, sice teď již po druhé, ale prý jen „ještě tentokráte“; pro budoucnost nemělo se z toho odvozovati nijaké právo ani povinnost. Rovněž také jen „na tentokráte“ přivolili, že sami ze zvláštního svolení zaplatí všecky potřeby zemské, jmenovitě převezmou na sebe platy úředníků, nejv. berníků i jejich písařů a zapraví útraty za „reformací v religii.“ — Tyto ohrady a výhrady „pro tentokráte“ zůstaly pouhou frásí; neboť stavové od této doby každoročně musili povoliti určitou summu pro panovníka a vedle toho převzíti zemské platy na sebe. V praxi měly všecky pozdější podobné výhrady tutéž cenu jako známá závěrečná slova každého snesení sněmovního: že svolení své učinili stavové „z dobré vůle a že k žádné ujmě a protržení privilegiím, obdarováním, svobodám, řádům, dobrým, starobylým obyčejům a zvyklostem býti nemá nyní i na časy budoucí.“

Dříve než promluvíme o tom, jakým způsobem stavové výběr povolené daně provedli, nutno promluviti ještě o jiných finančních předlohách sněmu.

Stavové svolili také vydržovati dle starého způsobu vojáky v zemi rozložené, k čemuž židé měli přispěti měsíčně 1000 zlatých rýnských. Protože však valná část vojáků byla právě poslána do Uher a stavové by tudíž byli měli velké ulehčení, žádala proposice, aby také na výživu tohoto vojska připláceli. I k tomu stavové svolili, a sice tak, že na každého pěšího slíbili dáti po 6, na každého jezdce po 12 krejcařích. Peníze měly se vybírati od krajských hejtmanů vždy na měsíc napřed a odevzdávány býti osobě od císaře k tomu nařízené. — Potom žádáno bylo od komisařů o zvláštní svolení pro císařovnu Marii Eleonoru, třetí manželku Ferdinanda III. Než

1653 si jí císař bral stavové místo svatební berně povolili raději zvýšenou daň nápojovou (str. 111); když však panovnice ponejprve s manželem svým 1652 přijela do Čech, zdálo se mnohým, že by se slušelo, aby jí byl povolen nějaký dar, čili tak zvaný donativ, a to tím spíše, ježto o mnoho dříve Moravané dali k témuž účelu 20 a Slezané 30 tisíc zlatých.*) K úvaze této přičinila snad i ta okolnost, že nová císařovna od věnných měst království Českého dostávala komorní úrok celkem nepatrný, a i ten zůstávala města za uplynulá 4 léta dlužna. Císařovna vymáhala pak úrok jen za dvě léta a druhá dvě městům odpustila, když obdržela donativ.**) — Následkem všech těchto okolností povolili stavové císařovně donativ 20·000 zl. rýnských, kteréž stejně se měly vybírati s daní povolenou panovníkovi.

Způsob výběru čili modus exigendi byl dán okolnostmi, ale podle tehdejšího zvyku stal se dosti složitým. Stavové celkem zůstali při zásadách, kteréž přijali, když loňského roku po-

---

*) Regest ze knih dvorské komory, zavírající v sobě rozkaz, aby se tyto peníze odvedly (28./2. 1651) u D'Elverta Beiträge IV. str. 441.

**) Dle aktu v arch. min. financí 26./6. 1653. — Tamtéž vyčítá se komorní úrok z věnných měst následovně (v kopách míšenských): z Chrudimi 255 kop 41 grošů, 4 denáry, z Vysokého Mýta 200 kop, z Poličky 80 kop, z Hradce Králové 263 kopy, 37 gr. 6 den, z Dvora Králové 48 kop, z Jaroměře 160 kop, z Trutnova 40 kop, z N. Bydžova 100 kop a z Mělníka 97 kop, 9 gr 5 den. V úhrnné summě 1244 kop. míš. 29 gr. 1 den Dle toho dá se dobře souditi na tehdejší velikost a hustotu obyvatel věnných měst. — K požitkům královny české patřil v 17. století také hrad Karlštein, ale ten byl, jak povědomo, od r. 1626 zastaven a dosud zůstával nevyplacen. Roku 1655 jednalo se sice o sehnání 50.000 zl. na výplatu zástavy, ale bez výsledku. Viz Sedláčkovy Hrady VI. str. 68. a arch. min. financí 19/4 1655.

nejprve zavázali se k určité summě, jenže bylo 1653
třeba některých změn, protože tentokráte se vybírati mělo daní více: předně kontribuce 450.000 zl., za druhé donativ 20.000 zl. pro císařovnu, a za třetí kvota potřebná pro zemské úředníky a úřady. Vedle toho dostali stavové do rukou výběr nápojové daně až do 13. dubna 1653; výnos z ní měl tvořiti základ pro repartici. Neboť dle proposice a svolení sněmovního stavové si ji měli vybrati na ten čas, pokud ještě byla povolená (do 13. dubna 1653) a co by se pak nedostávalo do 450.000 zl., to mělo se jiným způsobem, to jest repartici krajskou vymáhati. — V jedné věci stavové ihned se ohradili. Předešle dali se pohnouti, že povolili 200.000 zl. a pak se také za skutečné jich sebrání zaručili. Teď byli již o něco chytřejší. Povolili 450.000 zl. (i z výnosem daně nápojové), chtěli se horlivě přičiniti, aby byla tato summa dobře rozvržena; ale nějaký závazek, že by „in solidum“ měli ručiti a k „dostičinění potahováni býti“, úplně odmítali.

K zaplacení všech dávek určeny čtyry čtvrtletní lhůty*) a za základ pro proporcí, mnoho-li jednomu každému kraji se přidělí, vzat způsob předešlý, když se rozdělovalo 200.000 zl. Repartice pak kvoty jednotlivým krajům přiřknuté měla se díti skrze krajské deputované rovněž dle předešlého způsobu; jen mělo se k tomu přihlédnouti, že tentokráte byli faráři od daně osvobozeni a že tedy částky na ně připadající musili na ostatní obyvatele se rozvrhnouti. Na tomto základě stalo se pak snesení, že v prvním

*) 13. máje, 13. srpna, 13. listopadu 1653 a 13. února 1654. K tomu však doloženo, že pro větší jistotu skutečného sebrání peněz přidávají se ke každému terminu ještě dva měsíce, tak že posledními dny, kdy čtvrtina daně musila býti složena, byly: 13. červenec a 13. říjen 1653, pak 13. leden a 13. duben 1654.

1653 terminu má se vybrati pro císaře 100 tisíc zl. a pro císařovnu pět tisíc, kteréžto summy také na kraje rozděleny.*)

Největší práce byla s rozvržením těchto částek na jednotlivé usedlosti. Tu vykonati musili deputovaní. Základ měli sice, jak praveno, od předešle, ale byl celkem chatrný. Neboť hlavní komise, kteráž přiznávací listy i krajské rolle přehlížela a vyšetřovala stížnosti proti kvotám na jednotlivá panství uloženým, shledala, že jest ve přiznáních veliká nerovnost, a že jmenovitě majetníci velikých panství na záhubu malých statkářů, udávali mnohem menší počty poddaných.**) Z toho vznikla snaha o provedení velmi důkladné revise a sice ve dvojím směru: jednak aby při tomto nynějším svolení

*) Připadloť na kraje: Kouřimský 2750 zl. pro císaře a 137 zl. 30 kr. pro císařovnu, Čáslavský 5000 a 250 zl., Chrudimský 6000 a 300 zl, Bechyňský 10250 a 512 zl. 30 kr., Vltavský 1500 a 75 zl., Prachenský 6000 a 300 zl., Podbrdský 2500 a 125 zl., Plzenský 9000 a 450 zl., Rakovnický 1000 a 50 zl., Žatecký 4500 a 225 zl., Slanský 1500 a 75 zl., Litoměřický 6000 a 300 zl., Boleslavský 7000 a 350 zl., Královéhradecký 12000 a 300 zl Na hrabství Kladské uložen dvacátý díl, t. j. 5000 a 250 zl., na Chebsko „okolo“ 2000 a 100 zl., na Loketsko 2000 a 100 zl. Na města královská uloženo: na Prahu 4000 a 200 zl., na Plzeň a Budějovice po 500 a 25 zl., na horní města 1250 a 45 zl. 30 kr., na všecka ostatní královská města 2500 a 125 zl., na věnná města české králové 1250 a 62 zl. 30 kr. Konečně na židy 6000 a 300 zl

**) Ve stížném spise hlavní komise (nedatovaný akt ve finančním archivu) praví se: „Nachdem nun der Hauptkommission nicht allein die Kreisrepartition sondern auch die neue Kreisrollen von denen damaligen Kreisdeputierten zuegeschickt und erlegt worden, hieraus aber, eine augenscheinliche disproportionelle Ungleichheit, dass die grossen Herrschaften, mit äusserster Ruin der schwächer und ärmeren, die Anzahl ihrer angesessenen Unterthanen zu verschweigen und zu bedecken wol gewuszt, allzusehr und klar hervorgebrochen“ atd.

docílilo se lepší rovnosti, jednak aby provedlo 1653
se za účelem berním úřední sečtení všeho obyvatelstva a sestavila základní berní role pro veškeru budoucnost.

Obojí úkol svěřen hlavní komisí, kteráž obdržela od sněmu plnou moc, aby si sama jmenovala podřízené komise k vykonání těžké a spletité práce. Pro okamžitou potřebu nynějšího svolení zůstalo při revisích přiznávacích listů se strany tehdejších deputovaných, jimž dána celkem tatáž nařízení jako předešle, jen že byla většími pokutami proti nedbalcům zostřená. Potom poručeno deputovaným, že přiznávací listy mají tentokráte jinak býti zhotoveny, než posledně, neboť musily zavírati v sobě soupisy vesnic nejen osazených než i také pustých, a pak nejen počty osedlých poddaných celé usedlosti majících, ale také chalupníků a zahradníků. Aby pak deputovaní věděli, kdo jest osedlý, a kolik chalupníků atd. za jednoho osedlého počítati mají, ustanovil sněm pro tentokráte pevné pravidlo následující:

„Jedenkaždý nyní na gruntu svém skutečně se nacházející hospodář, který buď skrze oheň anebo jináč na živnosti své zkažen a dokonce zahuben není, nýbrž přes polovici dědin a rolí svých zdělaných, osetých, anebo hospodářství své tak zaopatřené má, že povinné roboty s potahem vykonávati může, budiž počítán za jednoho skutečně osedlého poddaného; chalupníci, kteří něco rolí svých oseti mohou, buďtež počítáni čtyři za jednoho osedlého, zahradníků, jenž toliko nějaké vyživení z dobytka mají, budiž osm počítáno za jednoho osedlého; ti pak, kdož mimo chalup ničehož nemají, nýbrž jako nádenníci práci rukou svých se živí, nebuďtež vůbec počítáni, nýbrž vypouštěni.“ Ti k placení daní nebyli potaženi. — Tato definice měla platiti „až do dalšího rozeznání hlavní komise“.

1653 Pro druhý úkol, t. j. sečtení všeho obyvatelstva a sestavení krajské rolly pro budoucnost neustanoveni krajští deputovaní, nýbrž hlavní komise měla právo zvláštní komise (tak zvané visitační, jmenovati a sice z osob schopných) nepodezřelých a víry hodných. Komise visitační byly ve všem hlavní komisi podřízeni, toliko od sněmu obdrželi instrukci pro činnost svou. Bude o nich a o výsledcích jejich řeč ve zvláštní kapitole.

Jak svrchu praveno, mělo na první lhůtu sejíti se 100 tisíc pro císaře a 5 tisíc pro císařovnu. Nic však nerozvrhli stavové na zemské potřeby, jako na platy pro úředníky a pro místodržitelskou kancelář, a to proto, že na tato vydání chtěli věnovati zbytek nápojové daně, kterou si měli právo vybrati. Ustanovili v té příčině, aby při prvním terminu, vedle sum shora uvedených a na usedlé rozvržených položil každý čtvrtý díl té částky, kteroužto složil jménem nápojové daně r. 1651. Osvobozen neměl býti nikdo, jenom faráři, kláštery mnichů žebravých, víno v kostelích spotřebované a pak ti, kdož nově se osazují, pusté grunty vyzdvihujíce. Naproti tomu však byli povinni zaplatiti i ti, jimž pivovary shořely, a pak také ti, kdož nové pivovary postavili a r. 1651 nápojovou daň ještě neplatili. Při tom však se dokládalo velmi rozhodně, že z vín platiti se bude jen z těch, která až do 13. dubna 1653 budou prodána nebo zpotřebována; poněvadž však výběrčí nápojové daně majetníky vinic k tomu přivedli, že jim musili již před tímto sněmem zaplatiti daň z celé poslední úrody, dříve než byli něco z ní prodali, má jim to teď při nynější kontribuci vynahraženo býti.

Jakmile první lhůta uplyne (13. července), měli se nejvyšší berníci sejíti a vyplatiti na kvitanci 105 tisíc pro císaře a císařovnu; co

pak z nápojové berně se sejde, mělo se zanechati v kasse, aby z toho dle rozkazů místodržících zaplatila se čtvrtina útrat zemských a platů úřednických. Kdyby pak se sešlo hned na první termín více, než bylo třeba, měla hlavní komise repartici pro následující tři lhůty o tolik snížiti, a kdyby zase hned na ponejprv sešlo se méně, musily příští repartice býti zvýšeny. Ale stavové neměli býti nuceni, aby mezi sebe rozvrhovali a platili také to, co by panovník komukoliv odpustiti nebo na berni pouleviti chtěl. 1653

Hlavní komise měla následkem těchto ustanovení plné ruce práce, nejen s dozorem nad berničným úřadem a krajskými deputovanými, nad přiznávacími listy a rollou, ale hlavně také se spory z berních záležitostí vznikajícími a s reparticemi na další termíny. Platu za to neměla; jenom ustanoveno, co by z pokut přebylo anebo při poslední lhůtě více se sešlo na dani nápojové, to že má zůstati místodržícím, aby měli z čeho platiti „na potřebné expedice a visitace“ hlavní komise. Vydání pro visitační komise započtena pak mezi potřeby zemské. — Při úřadě berničném nic sněm neproměnil, jenom jeden z nejv. berníků a sice Jan Vavřinec Schneider, primas Malostranský, odstoupil a na jeho místě zvolen Mikuláš František Turek ze Šturmfeldu a Rozenthálu, primas Starého Města Pražského. Protože nejv. berníkům přibylo valně práce, zvýšen jim a jejich úřadu plat na 8 tisíc ročně.

Viděti z dosavadního vypravování, že výběr daně dostal se tímto sněmem opět zúplna do rukou nejvyšších berníků stavovských a jim také příslušelo právo exekuce, kteréž začínalo se odtud prováděti mnohem ostřeji, nežli dříve činívali místodržící. Stavové dobře postřehli, že vlivu na výběr daní jednou již ztraceného,

1653 záhy by opět pozbyli, kdyby si počínali liknavě a kdyby svolená berně nepořádně a neúplně se scházela. — Toliko co vybírání zbytku nápojové berně se týkalo, slušelo právo exekuce deputovaným nad solí i tácem, ale ovšem jen do času, do kterého dávka tato byla povolena. Místodržící byli povinni deputovaným při vymáhání nápojové daně náležitě pomáhati.

O některé rozvržené částky vypukly ještě spory před samým skončením sněmu. Obyvatelé Kladští nebyli s tím spokojeni, že počítáni jsou za dvacátý díl království a dle toho berně na ně se rozvrhuje. V čem spočívala jejich stížnost není sice povědomo, jen tolik jest jisto, že stavové čeští usnesli se, aby „až do budoucího rozeznání“ zůstalo při tom a Kladským nikterak nebylo dopuštěno z toho se vytahovati.

K delšímu jednání zavdala podnět nespokojenost kraje Chebského. Sám panovník ujímal se tamějších stavů a komisaři jeho měli za úkol přiměti sněm český, aby ukládání kvot krajských na ně se nevztahovalo. Císař Ferdinand III. chtěl si na sjezdu kraje Chebského sám vymoci příslušnou berni a věděl, že jistě narazí na oposici, když stavové Chebští budou postaveni již před hotovou událost a určitou kvotu. Byly toho příklady z předešlých let, že Chebští nechtěli svolovati pouze, co jim již z předu bylo uloženo sněmem českým. Viděli rádi, že na zvláštním sjezdu se jim předkládaly žádosti panovníkovy, ale stáli také o to, aby kvota pro ně nebyla již před jejich sjezdem od sněmu českého ustanovena. Panovník dal Chebským stavům v té příčině jisté ubezpečení roku
1651 1651, 18. února.*) Toho však stavové čeští nedbali loňského roku a nemínili dbáti ani teď. Komisařům sněmovním, kteří je žádali, aby se

*) Kürschner, Eger und Böhmen str. 132.

Chebským kvota neurčovala, odpověděli 13. února 1653
1653, že se musilo na všecky kraje rozvrhovati, co komu dáti přijde a že není naprosto příčiny, proč by právě u Chebu se dělaly výminky. Jen ať prý si císař u nich navrženou kvotu rozhodně vymáhá.*)

Do sněmovního snesení nepřišlo nic o těchto věcech, ale z toho právě jest viděti, že zůstalo při kvotě pro Chebsko navržené. Císaři Ferdinandovi nezbývalo, leč poslati zvláštní komisaře do kraje Chebského, kteří by svolali sjezd a na něm vymohli svolení k berni předem kraji tomu určené. Komisaři jmenováni již v březnu 1653.**) Ale stavové Chebští odhodlali se tentokráte k velmi tuhé oposici. Sněm český rozvrhl na ně pro první termín „okolo“ 2000 tisíc, mimo splátku na donativ pro císařovnu. Celkem tedy bylo by přišlo na kraj Chebský ve čtyrech lhůtách asi 8000 zl. — Ale tamější sjezd stavovský svolil toliko 4000 zl. a dále se přese všecky domluvy nespustil. I žádáno od stavů českých, aby zaplatili sami, co od Chebských se nedostalo. Avšak místodržící ozvali se proti tomu, dokládajíce, že sněm nikterak se nezavázal a neusnesl, že by chtěl zaplatiti to, co Chebští na svou kvotu nedodají; jestliže se jim v tom povolí, bude prý dán

*) Archiv ministerstva financí $^{13}/_{2}$ 1653. Při té příležitosti stavové ještě jednou ulevili své nechuti, že musejí povolovati určitou summu. Pravilit v přípise ke komisařům: „Demnach wolbekannt, dasz bei denen in diesem Königreich vorgehenden allgemeinen Landtägen einige gewisse Summen zu verwilligen jedesmal bedenklich gewesen“... A pak argumentovali: když přes to jsme přece je povolili, tedy ať jen Chebští také platí, co na ně přijde.

**) Archiv místodržitelský v Praze $^{8}/_{3}$ 1653. (Opis v zemském archivu.) Jedním z komisařů byl Vít Theodor ze Steinheimu, kterýž byl také v Chebském kraji komisařem reformačním.

1653 špatný příklad i Kladsku, aby také svalovalo veškeré berně na království. Proto mělo na Chebské jen pořádně se dokročiti, aby platili. — Ve smyslu místodržících navrhovala pak dvorská kancelář, aby se schodek Chebských z berně odepsal. Dvorská komora však stála na tom, že císař nemůže a nesmí ničehož ztratiti; stavové dělají repartice a jest tudíž jejich povinností, aby to, co na jedné straně neseženou, rozvrhli znova. Tudíž navrhovala, aby se místodržícím nařídilo, že jest jejich povinností sehnati celou summu 450.000 zl. bez jakékoliv srážky. Toto mínění schválil císař v sezení tajné rady 9. prosince 1653.*) Tím nebyl však ještě spor stavů českých z Chebem vyřízen.

Po této odchylce vrátíme se opět k zasedání sněmovnímu, jehož práce ovšem, jakmile berni povolil, byly již neveliké. Důležitější jednání týkalo se ještě „restantů“ vojenských, kteréž, jak vyprávěno, osmičlenná stavovská komise vyšetřovala od r. 1650. Vedle toho vyšetřovaly se také berní resty. V obojím směru naříkal si sněm, hned v prvních dnech, když se sešel,**) že obyvatelstvu dějou se veliké křivdy, kteréž široce vykládal. — Konečně potom dohodnuto se v ten smysl, že prozatím zůstane při starém, jak na předešlých sněmích bylo svoleno, t. j. restanty měly se dále vyšetřovati, ale na ten čas neplatiti.

Ostatek jednání sněmovního dotýkal se věcí rok co rok se opakujících: nákladu na vydržování vojska v zemi ležícího, příročí všeobecného i na dluhy komorní, vzájemného propouštění zběhlých poddaných, vyplemenění loupežníkův, rovnosti v měrách a váhách, vypuzení židů, nápravy sil-

*) Archiv ministerstva financí 13/11 a 9/12 1653.
**) Archiv ministerstva financí 7/12 1652.

nic atd. — Ve všech těchto a jiných policejních věcech dal sněm vůli místodržícím, aby z moci úřadu svého čeho třeba nařídili a skrze hejtmany krajské veškeré nepořádky odstraňovali. 1653

S tím sněm 14. února 1653 ukončen a snesení jeho 21. února uveřejněno.

Spory stavovské se zástupci moci zeměpanské.

Stavové čeští musili se odhodlati k velikým obětem, aby vlivu nenáviděných deputovaných nad tácem a solí poněkud se zbavili. Jim šlo však patrně o více. Byli by pro lepší jistotu v budoucnosti nejraději viděli, kdyby vůbec úřad deputovaných pominul. Víme, že místodržící mívali s ním veliké spory; právě po sněmě, jehož dějiny tuto vylíčeny, vypukl známý konflikt (str. 206—209) o to, kdo má platiti reformačním komissím. — Na sněmě 1651/52 stalo se pak usnesení (str. 343), že mají místodržící vyšetřiti dosavadní výnos nápojové daně. Z toho měla dvoru dokázati se neužitečnost deputovaných a vyložiti všelijaké nepěkné stránky úřadování jejich. Místodržící dali se pilně do práce a s pomocí hlavní komise byli brzo po tomto sněmu s ní hotovi.

Již 1. března 1653 podávali zprávy císaři,*) kteréž především zavíraly v sobě veliké obžaloby na nehospodářství deputovaných, potom žádalo se jejich odstranění a konečně v průběhu sporu, který z toho vznikl, působeno na dvůr v ten smysl, aby funkce deputovaných jednak odevzdány byly české komoře a jednak nejv. berníkům stavovským. Boj mezi místodržícími i deputovanými vedl se s velkou prud-

---

*) Archiv ministerstva financí ve Vídni.

1653 kostí a bezohledností a po delší čas celý veřejný život, jmenovitě i sněmování okolo něho se otáčelo.

Popud k vystoupení místodržících dal panovník sám. Tázal se místodržících o radu, jak by daly se zmenšiti útraty při výběru daní a jakými způsoby bylo by lze zvýšiti komorní příjmy a nahrazovati ztráty, které při nich vznikají. Místodržící odpověděli k tomu obšírným výpočtem a dlouhým výkladem. Vzali za základ výnos veliké nápojové daně roku 1646 na tři léta povolené a k tomu pak výnos téže berně povolené na sněmu Budějovickém r. 1649. Dávka nápojová z let 1646—1649 vynesla za tři léta dle jejich výpočtu 644.400 zl. 36 kr. 1½ den. Z toho obdrželi deputovaní 5% jakožto provisi za svou práci t. j. 32.220 zl. 2½ kr. Ovšem musili si sami platiti všelijaké menší potřeby, tak že jim oběma zbylo za tři léta toliko 28.956 zl., ale i ta summa zdála se býti místodržícím právem veliká, zvláště povážíme-li, že to nebyl jediný příjem deputovaných, nýbrž že vedle toho dostávali měsíčně 300 zl., jestliže byli za účelem výběru této berně na cestách, a že dostávali také 5% z výběru dědičného tácu nápojového od měst odváděného. Vedle toho však, že z berně na tři léta povolené přes 32 tisíc zlatých obdrželi oba deputovaní, musilo se dáti také ještě 51.340 zl. různým písařům a výběrčím po krajích.

Daň povolená z nápojů roku 1649 na sněmě Budějovickém vynesla 179.985 zl. Z toho musili se dáti hojné platy výběrčím (přes 15 tisíc) a oba deputovaní dostali 8999 zl. 25 kr. provise, z čehož jim zbylo čistě 6499 zl. 25 kr., takže za 4 léta vydělali hotově a čistého zisku 35.455 zl. 25 kr.*)

---

*) Připomínám, že zpráva místodržících o výnosu nápojové daně v letech 1646—1650 zavírá v sobě ještě

Ale to nebylo všecko. Stavové vypočetli jim, 1653
že berou také poplatky za „palety“, jimiž se zaplacená daň vykazovala, že půjčují císaři peníze na 6 a více procent, a tyto anticipace že neposkytují z vlastní kapsy ani z peněz od jiných lidí zapůjčených, nýbrž z vybraných summ daně nápojové a tácu, t. j. že půjčují panovníkovi jeho vlastní peníze a berou z nich vysoký úrok.

Vedle toho vyložili stavové císaři, že deputovaní vydělávají slušné summy při vyměňování peněz a při kontrabandech, že věřitele císařské, kteří k nim jsou poukázáni, výplatou všelijak zkracují a jim strhují, ale do knih potom vepisují celou summu dlužní jakožto zaplacenou, a co věřitelům strhli, mezi sebe dělí! Když mají pro císaře něco kupovati (livreje a jiné potřeby dvorní), berou všecko na dluh, aby vybraných peněz berních hodně dlouho pro sebe mohli užívati. Vzali si úředníky pro svůj úřad, jako pokladníka, kontrolora a písaře palet i berních cedulek, kteří nejsou zavázáni císaři, nýbrž jenom deputovaným a tudíž od nich úplně jsou odvislí a ke všemu mlčeti musejí. Ostatně kontrolor a písař jsou příbuzní a s pokladníkem „na jednom řetěze“ přivázáni, aby se hýbati nemohli.

Ze žalob těchto, jichž podali potom ještě více, odvodili místodržící, že císaři nejvíce na překážku jest úřad jeho vlastní, zeměpanský, kterýž jest nesmírně drahý, připravuje panovníka na všech stranách o peníze a nedopouští, aby finanční poměry dvora lépe uspořádati se mohly. — Místodržící měli hned také lék pohotově proti této nemoci.

---

mnoho jiných zajímavých podrobností, o nichž nemohu pro nedostatek místa tuto se zmíniti, ale pojednám o nich zvláště v Čas. Č. Musea.

1653 Nápojová daň dle posledního svolení přestala se vybírati od deputovaných, a 13. dubna 1653 přestala v dosavadní způsobě vůbec. Zbýval deputovaným tedy jen výběr dědičného tácu a pak obchod solní. Místodržící prozatím činili návrh, aby s dědičným tácem učinilo se jisté opatření, které by deputované zbytečnými učinilo. Navrhovali císaři, aby se dohodl s městy o určitou kvotu na místě dědičného tácu a sice na tři léta a aby města sama přijatou kvotu čtvrtletně vybírala a odváděla. Stane-li se to, nebude potřebí výběrčích po městech a dozorců nad tím, mnoho-li se piva vařilo a vypilo, a nebude také třeba draze placených deputovaných. Mimo to bude prý míti císař výhodu, že z předu bude věděti, mnoho-li každé čtvrtletí skutečně obdrží a bude snadněji moci na účet tácu si peníze dlužiti i exekuci proti špatným plátcům prováděti. Po třech letech města jistě poněkud se zmohou a pak může znovu s nimi jednati se o tříletou kvotu a sice o poněkud zvýšenou dle zlepšených poměrů. Základu pro jednání o kvotu dá se nabyti z účtů, mnoho-li až dosud tác ročně vynášel. Účty mají u sebe deputovaní a jest na císaři, aby se postaral o jich předložení a vydání, neboť deputovaní sami všemožně je ukrývají a za sebou zdržují. — Brzo potom podán také — jak uvidíme — návrh, jak by i obchod solní na jiný úřad se převedl.

Hned na to přišla velmi tuhá obžaloba proti deputovaným také z jiné strany, ač se zdá, že ne bez popudu a bez vědomí místodržících. Jakýsi Jiří Jachym Venclovský poslal císaři 41 žalobních kusů proti Losimu. Některé z nich měly týž obsah, jako stížnosti místodržících, jiné všeobecnými slovy označovaly Ant. Losiho jakožto veskrze nepoctivého člověka, který má spolky se židy (jmenovitě s jakýmsi Prosperem Levim)

a okrádá císaře a pána svého, konečně některé 1653
kusy zavíraly v sobě určité žaloby, jako, že Losi od výběrčích ve královských městech, když jim císař odpustil staré resty, bral za to 5% provise, že pod záštitou, jakoby kupoval livreje pro dvůr, dával dovážeti do země množství látek, z nichž ani clo ani mýto neplatil, a tak komoru šidil, že když jezdí na své statky, obešle si tam venkovské výběrčí a přijímá tam od nich peníze, aby mohl jízdu k vlastní potřebě vykonanou dáti si zaplatiti jako jízdu úřední, a na konec že zpronevěřil 700 prostic soli.

Pravda jest, že deputovaní vedle pevných platů za dozor nad obchodem solním, měli veliké příjmy percentové, ale od r. 1650 ne více 5 nýbrž toliko 4 procenta z vybraného tácu a nápojové daně. Pravdou také jest, že oba deputovaní, přes bídu obecně panující, velice bohatli a že Ant. Losi byl toho času nejen držitelem několika panství ale i největším v Čechách věřitelem dvora. Že to všecko nešlo způsobem řádným, o tom není nejmenší pochybnosti; ale místodržící chybili, že ve stížnosti příliš opírali se o pouhé pověsti, které se sice jako jisté vyprávěly, ale dokázati nedaly. Rovněž tak nebyl Venclovský svědek docela neposkvrněné pověsti, ano Losi jmenuje ho „svatokrádcem, k smrti odsouzeným falešníkem a v celém království známým zlopověstným člověkem."

Venclovský dle všeho ledacos věděl, a přiměl také Losiho, že k některým kusům i přiznati se musil, jako ku př. že zboží z ciziny s obejitím cla a mýt do Čech vozil, ale celkem žaloby jeho ještě méně se daly soudně dokázati než při místodržících. K tomu byli Losi a Bartolotti lidé příliš chytří a u dvora měli velikou oporu ve dvorní komoře a u všech těch mužů, kteří na stesky místodržících pohlíželi jako na pouhé výbuchy stavovské nenávisti proti zeměpanským,

1652 dvoru a fisku bezvýminečně oddaným úředníkům. Nicméně přišlo k obšírnému vyšetřování, kteréž mělo velmi zdlouhavý a spletitý postup. Vedla je zvláštní komise ze dvorských komorních rad k tomu cíli sestavená.

Především se toho času oba deputovaní mezi sebou velmi nesnášeli. Vinu měl Losi, muž dle všeho nesmírně pánovitý a hrdý. — Již v srpnu 1652*) oznamoval do Vídně, že s Bartolottim sloužiti nebude, žádal za propuštění z povinností úředních, ale přitom také o zaplacení 80.759 zl., které mu dvůr byl dlužen. Věděl dobře, že zaplatiti nelze a tudíž chtěl nátlakem tímto způsobiti, aby císař ho uchlácholil a Bartolotta ze služby propustil. Než dvorská komora neměla chuti vyhověti tomuto záměru nejen z důvodu právě uvedeného, ale také proto, že chtěla napřed znáti příčiny, proč Losi jest nespokojen, a pak že také Bartolottovi byl dvůr dlužen téměř 60 tisíc, jež by rovněž byly se musily zaplatiti, kdyby mělo se státi po vůli Losiho. A proto napřed celá věc se vyšetřovala.

Losi neuměl proti svému kollegovi pověděti nic positivního, jen všeobecnými slovy stěžoval si, že Bartolotti nechová se k němu s náležitým „respektem.“ Teprv později dodával také některá obvinění o špatném jeho hospopaření a podivných manipulacích s penězi. Bartolotti rozhodně odmítal všecku vinu; co pak se týkalo „respektu“, poddával se ochotně k jakékoliv nápravě. Ale Losi stál na svém, o smíření nechtěl slyšeti a opakoval stále, že s ním sloužiti nebude.

Následkem toho přijat v tajné radě návrh dvorské komory, aby byla do Prahy vyslána ko-

*) Akta finančního archivu 10. září 1652 a ad 16. května 1654.

mise k vyšetření věci a narovnání protiv. Ustanoveni za členy její místopředseda dvorské komory Jiří Ludvík hrabě ze Sinzendorfu a rada Jan Putz. 1653

Než ještě do Prahy přijela, vyličoval Losi dvorské komoře, jak by docela dobře službu zastal jediný deputovaný, zvláště od té doby, co při solním obchodě zřízeno bylo nové samostatné místo kontrollorské.*) — Ve Vídni toho nedbali a komise jela do Prahy. Dlouho nemohla ničehož pořiditi, protože Losi urputně stál na svém a nechtěl povoliti. Popsalo se o to mnoho papíru bez výsledku. Teprve v dubnu nebo v květnu 1654 docíleno narovnání, které 1654 však nezpůsobila komise, nýbrž za jejími zády — kníže Piccolomini. Sinzendorf i Putz marně přemýšleli, jak tento pán k úloze prostředníka přišel, ale spokojili se s hotovou událostí. Oznámili dvorské komoře, že spor jest urovnán a navrhovali, aby oba deputovaní zůstali dále ve službách. Při tom podotýkali, že obvinění Losiho proti Bartolottovi jsou pouhé výmysly vášnivé povahy („hitzige Passiones"). Ale potrestati za to Losiho nebylo možno, protože přese všecku pánovitost a nesnášelivost svou platil patrně za velikého znalce finančnictví a za muže pro fiskální hospodářství nezbytného.

Mezi tím co oba deputovaní takto nepřátelsky proti sobě stáli a i po smíření starých kyselostí nezapomínali, bylo jím společně brániti se proti obžalobám místodržících a Jiřího Jachyma Venclovského. Šlo jim to velmi z tuha a psali také málo oba dohromady, nýbrž

*) Kontrollorem čili gegenhandlerem při soli ustanoven Petr Pavel Gepfer, dosud kancelista při dvorské komoře, a instrukci obdržel 24. května 1653. Tedy zadání Losiho pochází z doby pozdější; není datováno, ale bylo jakožto prius vloženo při aktu ze dne 21. srp. 1653. (Archiv ministerstva financí.)

1653 na větším díle každý pro sebe. Bartolotti byl ostatně pokládán za člověka více méně neškodného, proto veškerá akce místodržících jmenovitě pak Venclovského obracela se hlavně proti Losimu.

Prvně dozvěděli se deputovaní, co se u dvora proti nim podniká, z dopisu daného v Řezně 7. června 1653. Zvěděli však jenom něco a nepoznali ani dobře původy žalob. Nicméně odpověděli 18. června t. r.*) a sice tak, že na nejvyšším místě již z předu ukázali, jak všecky obžaloby proti nim mají ráz politického strannictví. — Pravilit, že stavům nejde o nic jiného, leč o to, aby vybírání dědičného tácu přešlo na úřad nejvyšších berníků, a že to chtějí vynutiti takovým způsobem, jako vynutili, že berně sněmem svolené opět stavovští bernici vybírají. Toť ovšem byla pravda nepopíratelná, že šlo při tom o důležitý princip politický, a že v tomto sporu jeví se veliký kus boje mezi absolutismem fiskálním a touhou stavů po nabytí moci a vlivu na veškeré záležitosti finanční v zemi. Tuto touhu vykládali pak ovšem deputovaní jako něco, co jest proti zájmům panovníka a toliko „nepopíratelným interessem stavovským". — Do věcného rozboru obžalob odmítli deputovaní se pustiti na tak dlouho, pokud jim dvorská komora nepošle celý obsah žalobných spisů a dokud jim nebude jmenován „denunciant".

Dvorská komora vyhověla této prosbě, ale zároveň žádala z „rozkazu císařského", aby také deputovaní, jako učinili místodržící, podali nějaké návrhy, jak by dědičný tác dal se vybí-

*) Archiv ministerstva financí 18. června 1653. Z akt tamějších jsou také čerpány všecky následující události. Datum důležitějších kusů jest vždy položeno ve vypravování.

rati s menšími útratami a jak by obchod solní 1653 dal se polepšiti. Bylotʼ přece nepochybno, že od té chvíle, co přestali deputovaní vybírati nápojovou daň, musilo se pomysliti na nějaké prostředky, aby výběr tácu se zjednodušil. Ant. Losi napsal někdy v srpnu 1653 odpověď sám. Především tvrdil, že v letech 1646—1650 vydání s výběrem spojené nečinilo více než 6434 zl. ročně, což nebylo pravda ani tehdá, když se myslí na vydání jen za tác od královských měst. Losi totiž zamlčel, mnoho-li obnášelo 5%, kteréž oba deputovaní z vybraných peněz tácových obdrželi. A to přece také bylo vydání! — Pak — a to jest pro fiskální stanovisko jeho i pro tehdejší poměry velmi zajímavo — tvrdil, že největším zlem pro císaře jest, že výběrčími tácu ve městech jsou vždy tamější měšťané, kteří z osobního kamarádství tropí veliké šmejdy. Nejlépe prý by bylo, aby za výběrčí dosadili se jen cizí lidé, kteří s poměry v dotyčných městech nikterak nejsou svázáni, a nebo — aby se výběrčí vůbec propustili a s obcemi městskými smluvil roční paušál. Kdyžby císař přiklonil se k tomu návrhu, musil by za základ pro jednání o paušál vzíti se rok 1629, poněvadž toho léta tác vynesl největší summu (186.292 zl. 3½ kr.).

Losi ocitl se tímto návrhem na témž stanovisku, které hájili i místodržící. Tito také navrhovali paušál, ale neřekli, komu by se odváděl. Mínili-li však, že by deputovaní se stali zbytečnými, chtěli zajisté, aby města odváděla paušál buď komoře nebo nejv. berníkům. V tom ovšem Losi s nimi naprosto se rozcházel. Dle něho měla města vybírati jej na své útraty a odváděti — ne dvěma, nýbrž jednomu deputovanému, jehož by pak bylo dosti pro tuto povinnost. Tedy fiskální jen dvorské komoře

1653 podřízený úředník měl i na dále v zemi zůstati, měl přijímati paušály od měst a pak míti právo exekuce proti těm obcím, kteréž by správně neplatily. — K úřadu nejvyšších berníků měly se toliko postoupiti poukázky, které u deputovaných byly odevzdány k výplatě z berně nápojové. Bylo jich v summě 80921 zl. 52 kr. Dvorská komora mohla míti ze sporu mezi místodržícími a deputovanými aspoň ten užitek, že mohla přijmouti návrh na paušál a jednoho z deputovaných propustiti. Ale nestalo se tak a víme již také proč. Bylo těžko propustiti kteréhokoliv z obou mezi sebou rozvaděných deputovaných, protože byli velikými věřiteli komory.

Teprve když Losi byl hotov se svými návrhy, dal se do vyvracení žalobných kusů proti deputovaným podaných. O místodržících mnoho nemluvil, ale za to tím ostřeji proti Venclovskému. — Spis Losiův podán byl vyšetřující komisi v prosinci 1653. Zavíral v sobě více výroků z horka nakvašeného člověka, nežli positivních dokladů o nevinně. Losi hlavně žádal, aby Venclovský byl zatčen a zavřen; pak tvrdil, že jakožto stavovská osoba není vůbec povinen odpovídati, ale on prý celému světu chce dokázati, že jest nevinen a proto se hájí. Potom rozebíral kus za kusem ze žalob Venclovského a vyšetřující komise přičiňovala k tomu své poznámky. Z nich jest viděti, že Losimu z akt nedalo se nic dokázati, čímž ovšem netvrdilo se, že jest nevinen. Losi měl při dvorské komoře mohutné příznivce a také „puchalterie“ čili účtárna dvorská se ho zastala.

Dalo by se z toho souditi snad, že dobře hospodařil a místodržící i Venclovský vědomě pravdu nemluvili? V jiných dobách a okolnostech snad ano, ale tehdá ne. Vímeť z pozdějšího případu z rentmistrem moravským Miku-

lášem Nusserem, že dvorská komora i pu- 1653
chalterie dlouho všecko u něho nalezaly v pořádku, ale potom přece se objevilo, že byl podvodníkem.

Zkrátka, když 19. prosince 1653 výsledky celého vyšetřování předloženy v tajné radě, vidělo se, že pro nedostatek důkazů nelze nic dělati. Již tím Losi nad stavy zvítězil. — Není pochyby, že stanovisko fiskálního absolutismu, které jako všude jinde tak i ve Vídni za jedině správné platilo, bylo českým deputovaným velikým pomocníkem proti stavům, k jejichž finančnímu hospodářství ode dávných let z vážných příčin bylo tuze málo důvěry. Losi uměl také v rozhodnou chvíli ukázati na platné služby své a vypočetl, že od r. 1646 do 1653 vydali deputovaní k účelům dvora, obrany říše a na různé platy 501.632 zl. 2 denáry. A to jedině z tácu nápojového!

Místodržící však po první porážce nevzdali se dalšího boje a deputovaní jim sami dali dobrou příležitost, aby znovu a ještě s větším důrazem mohli vystoupiti ve spolku se všemi skoro stavy z celé země.

Bylo již vyprávěno (str. 309), kterak většímu výnosu solního obchodu velmi překáželo rozsáhlé podloudnictví, podporované tím, že obyvatelé donášeli sůl z ciziny po postrannich stezkách, kdež nebylo a nemohlo býti pohraničních dozorců, kteří by clo byli vybírali. K odstranění tohoto zla učiněny sice během r. 1653 různé návrhy a vyšly také příslušné patenty, ale bez patrného výsledku. Deputovaní byli přesvědčeni, že vinu toho nesou vrchnosti, kteréž prý podloudnictví vesměs podporují anebo aspoň mlčky trpí. A proto žádali dvorskou komoru, aby do proposice pro sněm roku 1654 dány byly stížnosti deputovaných na nesnáze při solním obchodu. Stavové měli býti na sněmě donuceni ku přísným opa-

1654 třením ve prospěch fisku a proti sobě samým i svým poddaným. Jmenovitě přáli si deputovaní, aby stavové byli zodpovědni za své podloudnictvím se zanášející poddané, ano i za cizí kupce na jejich zboží dopadené, a aby pokutami směli býti trestáni. Jen tak prý stavové budou donuceni, hleděti si lépe poddaných a překážeti podloudnictví.

Dvorská komora se postarala, aby podobný artikul se dostal do proposice ku sněmu, kterýž se sešel v dubnu a skončil v červnu 1654.*) Ze sporu deputovaných s místodržícími vyvinul se následkem toho prudký spor se všemi stavy a sněmem, při němž šlo o vítězství idejí absolutních na jedné, a o vítězství idejí stavovských na straně druhé.

Sněm vyslechl stížnosti ve příčině soli, ale věda kdo jest jejich původcem, vzchopil se k velmi důrazné odpovědi. Bude prý dobře, když solní obchod přivede se do lepšího pořádku; ale toho, že dosud tak tomu není, nejsou vinni stavové, nýbrž všelijaké jiné příčiny. Předně se cena soli neustále zdražuje, za druhé lidé, kteří do císařských skladů pro ni dojíždějí, bývají zbytečně zdržováni a tím k velikým útratám donuceni, a pak i „prý“ za palety, na něž sůl se jim vydává, musejí zvláštní poplatek dávati. Za třetí, úředníci nad solí nechtějí od lidí bráti za sůl jakoukoli běžnou minci, nýbrž jen zlaté a tolary (stříbrné), kdežto v Bavořích se prodává sůl za obilí. — Žádostem proposice, již dříve také jinde vysloveným, aby na všech postranních stezkách pohraničných udělaly se záseky, odepřeli stavové naprosto. Pravili, že

*) Akta ve finančním archivu 27. ledna, 17. června, 22. června, 4. července, 8. srp., 12. srp., 13. října, 22. prosince 1654. S tím srovnej dotyčný artikul v současném snesení sněmovním str. XXV.

to nejde hlavně pro polohu mnohých vesnic, 1654
jichž obyvatelé nemohou konati mnoho hodin obtížné chůze, aby dostali se na cestu veřejnou, i jsou odkázáni jen na horské postranní stezičky.

S největší rozhodností však postavili se stavové proti žádosti proposice, aby ručili (i pokutami) za podloudnické přestupky svých poddaných i cizích kupců na svých gruntech. Všechno nepřátelství proti nenáviděným deputovaným a jejich pomocníkům vysloveno nyní veřejně. Stavové pravili, že oba deputovaní jsou výborně placeni a že jest proto jejich povinností bdíti nad pořádkem a míti po krajích i na hranicích dobré dozorce čili pojezdné (überreitry). Aby stavové na sebe přebírali funkce těchto dozorců, to že jim ani nenapadá, a také nikdo od nich žádati toho nemůže.

A teď sršely žaloby proti pojezdným, lidem to od obyvatelstva a zvláště od stavů nesmírně nenáviděným. Nebylo se čemu diviti. Stavům byl od jakživa každý protimyslným, kdo bděl nad pořádkem, jmenovitě ve financích, platech a berních, tím však odpornějším byli jim pojezdní, kteří nezachovávali vždy ani potřebných ohledů slušnosti k pánům, a s lidem prý pro každý nepatrný přestupek nakládali velice bezohledně. Jestliže si někdo na to stěžoval, musil se žalobou jíti k oběma deputovaným, kteříž byli představení pojezdných a zhusta i původci přísných nařízení proti podloudnictví. Tudíž ve vzniklých sporech, jsouce stranou, byli také soudci, což ovšem naprosto nebylo v pořádku.

Jeden z pojezdných nad obchodem solním dopustil se právě krátce před sněmem ještě těžšího hříchu. Přijel do Přeštic a ustanovil tamějšího jednoho souseda za místního dozorce nad dovozem a prodejem cizí soli. Byl to skutek neslýchaný, aby „poddaný člověk“ stal se

1654 úředníkem zeměpanským a dozorcem i také nad vlastním dědičným pánem, nad svou vrchností, kterouž směl stíhati, jestliže se dopouštěla věcí nedovolených! Majetník Přeštic Fridrich Švihovský hrozil pojezdnému, který se toho skutku dopustil, zabitím, tak že musil utéci a podal stížnost o tom sněmu. Stavové odkázali vyšetření věci místodržícím i hlavní komisi a sami na sněmě císařským komisařům pověděli o tom své mínění, ukazujíce k tomu, že takovým způsobem poddaným se dává příležitost, aby se vymkli z poslušnosti ku svým vrchnostem a to že jest nejen nebezpečná věc, ale čelí také proti zřízení zemskému a stavovským právům.*)

Proto žádali stavové, aby se něco podobného pro zamezení nepokojů více nestalo, nýbrž aby deputovaní vybírali si za dozorce jen lidi „svobodné“, a těm aby se rozkázalo, že musejí chovati se šetrněji k chudým lidem, kteří, v největší bídě jsouce postaveni, trochu si zapodloudničí. Ve sporech pak, které mezi zatčenými podloudníky a pojezdnými vzniknou, hlavně o kontraband, neměli rozhodovati oba deputovaní, nýbrž místodržící, jako bylo na Moravě, kde tyto věci příslušely ke tribunálu.

---

*) Doslovně: Dasz aber dieser Uiberreiter sich unterstanden bei seines Amtes Verrichtung einen so unförmlichen und weit ausstehenden neuen modus zu introducieren und einen Unterthan auf seines eigenen Erbherrn Grund und Boden, ja gleichsamb etwa wieder seinen Herrn selbst, zum Inspektoren über die Salzeinfuhr und deren Verschleissung zu konstituiren, bekundet uns ein Sach von nicht wenigen Nachdenken und schandlicher Sequenz, ... indem durch dergleichen Vorhaben und Beginnen denen Unterthanen sich ihrer Obrigkeiten aus dem schuldigen Gehorsamb zu ziehen, zu wiedersetzen und zu Kopfe zu wachsen, Mittel und Wege an die Hand gegeben werden, welches in den statum publicum et jura quaesita der Stände allzu weit und nachtheilig hineinlaufet.“ ... Finanční archiv ad 22. června 1654 (vloženo při kusu již po sněmě psaném).

A na konec ponechali si stavové poslední největší trumf. Pravilit komisařům sněmovním, že všecky snahy panovníka nesou se zajisté k tomu, aby příjmy ze soli se zvýšily. K tomu však dovede prý panovníka prostředek velmi jednoduchý. Především jest třeba nepotlačovati obyvatelstvo, a pak je třeba odstraniti „vysoce škodlivý“ dvojnásobný náklad, který na sůl se vede. Nechť prý císař jen sníží příjmy výběrčích, odstraní draze placené deputované, dá solní obchod spravovati od české komory a uvidí hned, že bude výnos ze soli větší. Neboť od komory ustanovení výběrčí cel při hranicích budou pak moci dohlížeti na sůl a vše půjde bez deputovaných levněji i lépe. Pak bude možno snížiti cenu soli a pro snadnější dovoz na všechny strany bude možno i třeba zříditi nové sklady v Prachaticích, Sušicích nebo v Klatovech,*) v Plzni, v Žatci, v Hradci Králové a v Mladé Boleslavi. 1654

Odstranění deputovaných bylo tedy i v tomto případě konečným cílem stavů. — Ale panovník měl vůči stížnostem sněmu na solní obchod těžké postavení. Šlo-li mu o rozhodné a bezohledné provedení fiskalního absolutismu, jako ku př. kurfiřtům brandenburskému a falckému, a jako králům francouzským, pak zajisté musil nehleděti k žalobám stavů a schváliti vše, co dělali deputovaní i jim podřízení pojezdní. Měl-li po dlouhé době úplného rozkladu zavládnouti pořádek, bylo třeba lidi přivykati naň přísností, kteráž třeba někdy bolela, ale byla nezbytnou. Také od ustanovování „poddaných“ za dozorce nesmělo se pak upustiti, i kdyby přišlo z toho k ústavnímu konfliktu. Až dosud jmenovalo se

*) Tak v písemném podání stavovském 17. června 1654; v tištěném sněmovním snesení: „v Sušicích a v Klatovech.“

1654 jich beztoho málo; mimo případ shora vylíčený, víme jen o několika jiných, že totiž za hajné (forstknechty) v lesích královských ustanoveni také lidé poddaní, proti čemuž stavové rovněž se ohražovali. — Zkrátka, ze stanoviska theorii, u všech tehdejších dvorů uznávaných a od dvorské komory Vídeňské dle možnosti prováděných, musily zajisté všecky stavovské stížnosti se zamítnouti, vyjímaje žádost za zřízení většího počtu skladišť a přání, aby ve sporech o kontraband nebyli deputovaní stranou a soudcem zároveň.

Avšak stalo se něco neočekávaného. Panovník poněkud ucouvl. Nepředloživ žaloby sněmu dvorské komoře a deputovaným k vyjádření, vydal o nich resoluci, kteráž dostala se potom i do sněmovního snesení. Ferdinand III. slíbil v ní, že všecky stížnosti dá vyšetřiti, uznal, že ve sporech o kontraband mají místodržící přijímati žaloby i rozhodovati, a konečně ustanovil, že za „pojezdné“ *) nesmějí se bráti lidé „poddaní“, nýbrž jen „svobodní“. — Patrno z toho, že dvůr, co poměru poddaného lidu k vrchnostem se týkalo, stál úplně na stanovisku stavovském, a tudíž raději vzdal se výhod z toho plynoucích, než by byl schválil revoluční na tehdejší dobu názor dvorské komory a deputovaných.

Vyhráno ústupem dvora mnoho nebylo. Stavové zvítězili nad deputovanými, co poddaných se týkalo; neboť z nich nikdo teď nesměl se hnouti. Ale po čem hlavně toužili, po odstranění totiž deputovaných, toho sněm nedosáhl. Nicméně při dvorské komoře a při pražském úřadě deputovaných bylo zděšení („son-

*) Tak ve snesení sněmovním. Pod pojezdnými stáli ještě místní dozorci; byli ti také zde míněni čili nic? Další vypravování ukáže na nesnáze z tohoto uzavření plynoucí.

derliche Bestürzung"), že císař neotázav se jich, 1654
vydal resoluci. Vždyť prý jest přece příliš patrno, kam stavové svými žalobami míří!

Oba deputovaní vyzbrojili se také velmi statečně k vyšetřování, které slíbil císař dle sněmovního snesení provésti. Již 4. července odpovídali k došlémudotazu dvorské komory, že není pravda, jakoby při nakládání soli byl někdo přes příliš zdržován a za palety musil zvláště platiti. Při solním obchodě úřaduje se prý déle a více než jest předepsáno, jen aby vše rychle odbýti se mohlo; co „palet" se týče, žádali deputovaní, aby jim stavové ukázali jednoho člověka, který za ně platil. Dále s důrazem prosili, aby stavové byli přinuceni jmenovati jim pojezdné či „überreitry", kteří zacházejí s lidmi nespravedlivě. S rozhorlením poukazovali k tomu, že pojezdní konají jenom svou povinnost, a jestliže zabavují podloudníkům zboží, jsou k tomu služební přísahou zavázáni; stěžovati si na to nemá nikdo práva, protože se vše děje dle předpisů. Přijde-li přece někdo se žalobou, mají jen deputovaní jí vyšetřovati, a ne místodržící. Dá-li se to těm do ruky, jak císař sněmu přiřkl, bude tuze zle; neboť potom, bude šlechta „stranou i soudcem", protože ona to jest, která na větším díle se solí obchod vede.*) A dále, jakmile budou míti místodržící spory o kontrabandy v ruce, bude císaři nutno, aby pro tyto processy vydržoval si zvláštního advokáta, které by jeho zájmy fiskální při nich zastupoval.

Co pak se týče ustanovování pojezdných a místních dozorců, tvrdili deputovaní, že páni

*) Deputovaní řekli o šlechtě, že „handluje v soli," ale mínili něco jiného, horšího. Slov při sporu tomto o kontrabandy, tedy patrně se naznačovalo, že páni podloudnickou živnost poddaných podporují a z ní také těží.

1654 na hranicích zakazují poddaným tyto služby přijímati, což jest nespravedlivé a neloyalní, neboť každý věrný obyvatel jest povinen „fedrovati službu Jeho Císařské Milosti“. V pozdějším pak zadání (při aktu ze 14. srpna 1654) vyložili dvorské komoře, že chudí lidé poddaní v pohraničném okrsku rádi slouží deputovaným za nepatrnou náhradu 6, 8, 10 zl., kdežto bude-li nutno bráti „svobodné“ lidi z měst, bude třeba platiti jim po 100 až 200 zl. A to prý jest velmi na uváženou.

Ve příčině stížnosti, že za sůl se berou jen velké mince (zlaté a stříbrné), podal zvláštní vysvětlení Jan Pavel Bartolotti (12. srpna), v němž pravil, že se přijímá vše, co kdo přinese, jenom odmítá se příliš drobná mince, jako slezské grošíčky, krejcary a dvoukrejcary; ty pak neberou se proto, že by úřadování ve skladech solních příliš se zdrželo, a pak že by císař při směně této drobotiny na velikou minci tratiti musil.

Císař nařídil, aby o žalobách stavů a námitkách deputovaných proti nim podal dobré zdání Clemens von Radolt, rada dvorské komory a vrchní komisař při generální visitační komisi nad solní komorou. Radolt byl brzo hotov. Již 14. srpna 1654 předložil obšírné dobré zdání, v němž postavil se téměř úplně na stanovisko deputovaných. Více pro smýšlení jeho a kruhů jemu blízkých než pro novotu obsahu uvádím ku př. následující: Stavové žádali, aby pojezdní chovali se k chudým lidem šetrně. Radolt praví k tomu: zajisté jest jim to předepsáno, a proti každému, kdož by tak nečinil, jest možno vésti stížnost u deputovaných. Ale aby pojezdní byli zdvořilí i k lidem, které při skutku (in flagranti) dopadnou, to prý by byl pěkný pořádek! Tu zbývá jediný prostředek: sebrati jim vše.

Co se týkalo otázky, kdo má rozhodovati 1654
ve sporech o kontraband, Radolt stál na stanovisku, že ke kontrabandu mají právo deputovaní. Jestliže by proň však někdo žaloval, jsou deputovaní stranou a nemohou vynésti nález, tudíž věc musí předložiti se místodržícím; ale úřad deputovaných musí k tomu cíli míti advokáta (jako komora má prokuratora), a to buď celoročně nebo od kusu placeného. — Žádost sněmu, aby solní obchod v Čechách se svěřil komoře české, zdála se Radoltovi téměř býti směšnou a zamítal jí docela.*)

Snaha dvorních úřadů byla patrnou. Mělo se ve všem dáti deputovaným za pravdu, a kde to již nešlo, měl resolucí císařské, která do snesení sněmovního přešla, dáti se výklad fiskálnímu stanovisku dvorské komory a deputovaných co možná málo nebezpečný. Vše dařilo se v tomto směru dobře, hlavně proto, že některé stížnosti sněmu (jako o vybírání peněz za palety a o zbytečném zdržování lidí ve skladech) nedali se naprosto dokázati, některé opět vyloženy tak, že k udržení pořádku a ku prospěchu fisku nezbytně jich bylo třeba. Z dlouhého dalšího vyšetřování nevyšlo již na jevo nic, jen že někteří dozorci ve skladech vybírali pro sebe neoprávněným způsobem mýto ze soli, čímž jí ovšem zdražovali. Vědělo se o tom již dříve, než místodržící a sněm si stěžovali, a proto také v květnu 1653 zřízen zvláštní kontrollor při solním úřadě. — Místodržící i stavové musili v těchto okolnostech při svou prohráti, kdyby i jiných všeobecných důvodů nebylo, které plynuly z tehdejšího směru politiky a z ducha času.

*) Sind der Hofkammer die erhebliche Motiva, warumb solches auf keine Weis zu gestatten, genugsamb bewusst.

1654 Dvorská komora přijala námitky deputovaných i dobré zdání Radoltovo úplně za své (22. prosince 1654), ano místy je ještě zostřila. Stavové prý na sněmě, pravila, bránili se, jakoby se od nich žádalo něco nemírného, když se chtělo, aby ručili za poddané, kteří podloudničí anebo za cizí vozky, kteří po jejich panství sůl vozí: však ale dali žádosti panovníkově přitom docela jiný ráz. Panovník prý od nich chtěl v takovýchto případech „assistenci“ t. j. pomoc proti škůdcům fisku, a tu jsou dáti povinni, neboť i v obojích Rakousích stavové tak činí. — Potom navrhovala dvorská komora, aby zmínka stavů, že jinde prodává se sůl za obilí, stala se předmětem zvláštního jednání a bude-li možno, aby se v tom obyvatelstvu vyhovělo. — Proti odevzdání solního obchodu české komoře vyslovildese dvorská komora co nejrozhodněji.

Za těchto souhlasných návrhů všech instancí, nemohla ani dvorská kancelář mnoho učiniti ve smyslu místodržících i sněmu, a ani snad také nechtěla, protože v ní duch absolutismu rovněž převládal. Snažila se udržeti jen původní resoluci císařskou v platnosti, aby panovník na venek nebyl kompromitován. — Ale i to bylo těžko proti společnému útoku všech ostatních stran, a při nemoudrých skutcích, o nichž z Prahy docházely zprávy.

Poměr mezi deputovanými a místodržícími byl následkem sporů tuto vylíčených velmi špatný a zhoršoval se den ode dne. Ponenáhlu také úřad nejv. berníků a i také komora zaujala proti Losimu a Bartolottovi postavení dosti nepřátelské. Ať deputovaní od kteréhokoliv z těchto úřadu chtěli co chtěli, všecko se jim odpíralo, anebo zůstalo po měsíce nevyřízeno; jestliže potřebovali deputovaní pro sebe nějaké opisy, neobdrželi jich jinak, leč za zvláštní plat. Císař psal v březnu 1654 ku př. deputovaným,

aby odvedli peníze, které mají na hotovosti a sice, pro ulevení útrat, společné s nejvyššími berníky, až tito budou odváděti čtvrtou kvotu poslední berně. — Deputovaní dali se několikráte ptáti, kdy berní úřad bude peníze posílati, ale bylo jim odpověděno, že se to neví.*) 1654

R. 1654 pak stavové na sněmě výslovně se usnesli, že povolená a vybraná berně odvede se jen k české komoře. Když potom dvorní komora (8. srpna) nařídila Losimu, aby přijal první lhůtu této berně, šel on k nejv. berníkovi Alešovi Vratislavovi z Mitrovic, kterýž mu však řekl, že jsou peníze sice pohromadě, ale že je vydá jen na rozkaz místodržících. Jeden z místodržících, k němuž se potom Losi obrátil, pravil, že první lhůta bude odvedena, jakmile císař nařídí, ale ne jemu, nýbrž české komoře. Tak se potom také stalo, a teprv česká komora obdržela nový rozkaz, aby peníze odvedla Losimu.

Ještě horších ústrků bylo po sněmě r. 1654 snášeti výběrčím, pojezdným a dozorcům od deputovaných ustanoveným. — Převládalo mínění, že panovník, když částečně vyhověl žádostem stavů, jest úplně stanovisku jejich získán. Lid obecný odpíral pojezdným poslušnost, týral je dle možnosti a mstil se na jich ženách i dětech, ano pojezdný nad solí v Přísečnici (Jiří Fridr. Satz) byl od lidu zabit.**) Dvorská komora již na sklonku r. 1654 (13. října) žádala při dvorské kanceláři, aby o tom bylo uvažováno a místodržícím dopsáno, aby takové výtržnosti stavili a pojezdným proti všem škůdcům byli nápomocni. Bylo u dvora přesvědčení, že šlechta mlčky trpí, co obecný lid tropí, a věc líčena tak, že

*) Komorní deputát za r. 1654, z Prahy do Vídně zaslaný, byl potom u Znojma od 5 jízdných loupežníků uloupen. D'Elvert, Finanzen II. oddíl, str. 11.

**) To se stalo snad teprv r. 1655. — Zpráva o tom při aktu finanč. archivu ze dne 31. května 1656.

1655 nebude-li brzo přítrž tomu učiněna, panovník přijde o všecky příjmy.

V těchto okolnostech po dlouhém vyšetřování konečná resoluce císařská vypadla pro stavy hubeně, a dvorská komora ještě po dvou letech s úštipkem vyslovila se, že vlastně nestalo se nic. Dne 26. dubna 1655 vydal císař řadu nařízení k místodržícím, jimiž druhý akt sporu stavovského s deputovanými byl ukončen. Vše zůstalo při starém a při snesení sněmovním. Jen kontrabandy se měly stranám vraceti, když za ně se položila kauce. Vrchnosti nebyly povinny ručiti za podloudné kousky svých poddaných a bez jejich svolení nesmělo se také užívati poddaných ke službám fiskálním. Pak obecnými slovy nařizováno zachovávání pořádku při „paletách" za sůl, a konečně místodržícím se kladlo na srdce, aby při soudech a ve sporných záležitostech věrně byli král. prokuratorovi a deputovaným nápomocni. Stavové podrželi tedy celkem to, co jim již na sněmě r. 1654 bylo zaručeno, více nic. O odstranění deputovaných a přenesení obchodu solního na komoru nebylo v resoluci ani řeči. Jednalo se o tom však ještě později. Komora česká v květnu 1655*) vykládala místodržícím, jak by to bylo pěkné, kdyby ona sůl měla ve správě, jak by jí to vlastně příslušelo a že by to lépe dovedla nežli deputovaní a také že by sůl byla potom levnější.

Zatím sněm r. 1655 (v březnu — v květnu) odbývaný po tak rozhodné porážce nepustil se více do velikých polemik. Žádal jenom v první odpovědi na proposici o slevu solní ceny a s důrazem opakoval loňskou žádost o zřízení někte-

---

*) Arch. ministerstva financí 13. dubna, 25. května, 30. června, 13. července, 5. října 1655, 31. května, 4. července, 26. července, 1. srpna 1656.

rých nových skladišť, při čemž podotknuto, že 1655
právě nedostatek skladišť je příčinou k hojnému podloudnictví, protože sůl dalekým dovozem se zdražuje, tak že mnozí lidé v odlehlých krajinách nemohouce si jí opatřiti užívají místo soli „popele ze všelijakých k tomu cíli na prach spálených rostlin.“ — Komora česká oprávněnou žádost o nových skladištích podporovala, jmenujíc za vhodná města k tomu: Sušici, Plzeň, Žatec, Litoměřice nebo Ústí a Hradec Králové. Voziti by se do těchto měst měla sůl přímo z Budějovic a nesměla by býti dražší nežli jest v Praze, což, jak komora vypočetla, dobře prý by šlo.

Dvorská komora však vše odmítala, slibujíc na nejvýše jednati o nějakou slevu v ceně solní, a v tom smyslu vyšla pak, po ukončeném sněmu, 26. července 1655 císařská resoluce. Losi a Bartolotti také si přispíšili, aby s důrazem odmítli všecky výčitky, které jim komora česká činila a vyložili příznivcům svým ve Vídni, že stavové je jen proto ustavičně souží a vždy něco nového proti nim si vymýšlejí, aby dostali jejich úřady do svých rukou. Dvorská komora referovala o tom dvorské kanceláři a císaři (13. července), docela dle přání deputovaných, že totiž solní obchod jest v Čechách v dobrých rukou a že má všechno při starém zůstati a komoře české uložiti se mlčení.

Při tom zůstalo. Porážka místodržících a stavů v boji proti čistě zeměpanským úředníkům stala se obecně známou i zjevnou, když brzo po skončení těchto půtek císař Ferdinand III. povýšil L o s i h o, listem daným dne 14. srpna 1655, do stavu říšských hrabat s predikátem „Hoch und Wolgeboren“ a to „za dlouholeté říši i domu habsburskému věrně vykonané

1655 služby." *) Aby pak i v zemích koruny české mohl titule toho užívati, dal mu císař, jakožto panující král český, vydati na to zvláštní diplom z české dvorské kanceláře, což dopisem ze dne 16. října 1655 českým místodržícím bylo intimováno, k nevelikě asi jejich radosti. **)

S jakými jinými ještě okolnostmi bylo vysoké vyznamenání pro Losiho spojeno, nedá se dobře doložiti, zdá se však, že on toho času půjčil dvoru nové veliké summy peněz, tak že byl potom předním věřitelem koruny vůbec, a ona zastavila mu veškerý důchod ze soli, z vinného i pivního tácu v Čechách na tak dlouho, dokud nebude mu všecko zaplaceno. Losi ujistil se tou měrou, že do té doby, než bude jeho dluh vyrovnán, nesměl na účet nápojového tácu a soli ode

*) Archiv minist. financí 6. září 1655.

**) Intimát zní: und seinen von uns als Römischen Kaiser erlangten Reichsgrafenstandt sammt den Praedicat „Hoch und Wolgeboren" auch jetzt als regierender König zu Beheim gnedigst beliebet und genehm gehalten, auch Ihme hierüber aus unserer k. böhm. Hofkanzlei ein absonderlich Diplom ertheilen lassen." — Srovnej k tomu J. Kalouska České státní právo, II. vydání, str. 63. Za sdělení tohoto intimátu děkuji laskavé ochotě p. místodržitelského archiváře K. Köpla. Od něho obdržel jsem také opravou a dodatkem ku předešlým zprávám o Losim (str. 63 a 229) následující sdělení: Jan Antonín Losi byl 1647 povýšen do stavu rytířského („starých rytířů"), o čemž podal císař zprávu místodržícím z Klatov dne 10. července 1647. R. 1648 (intimát ze dne 19. prosince) povýšen byl do stavu „svobodných pánů" s predikátem „Wolgeboren." — V intimátech k místodržícím píše se vždy Jan Antonín Losi, v aktech finančního archivu zhusta jen Antonín L. Přídomek jeho, r. 1647 mu udělený, vždy zní v dopisech finančního archivu „von Losinthal," v intimátech k místodržícím „von Losimthal." — Jak dokázal Losi 1647 své staré šlechtictví, nevím; pancvník konstatuje jen, že průkaz byl podán. Odkud Losi do Čech přišel, také nevím; dle jistých známek soudím, že přivedl ho do země Baltazar Marradas, dle všeho jeho krevný příbuzný.

dvora nikomu býti vydán nějaký zápis nebo platební poukázka. A až bude doplaceno Losimu, stál zde Bartolotti s pohledávkou svou, o kterou se dohodl s komorou dvorskou, že chtěl se spokojiti, bude-li mu zaplaceno 58.500 zl., ale tak, aby byl postaven v pořadí věřitelů hned za Losiho, a po něm byl z týchž důchodů uspokojován i uspokojen. I to bylo při dvoře přijato.*) 1655

Nepochopitelno jest, že místodržící po tomto konci, jehož příčiny jim přece nemohly býti neznámy, pustili se ještě jednou v boj s deputovanými. Podnětem byla opět sůl. Dle patentu z r. 1652 (str. 306) byla cena soli pevně ustanovená. V Budějovicích měla státi prostice 4 zl. 20 kr. a v Praze 5 zl. 15 kr. Skutečně však prodávala se mnohem dráže, a sice v Budějovicích za 5 zl. 50 kr., v Praze za 6 zl. 45 kr. Místodržící, opírajíce se o poslední resoluci císařskou (26. července), kde sleva solní ceny se slibovala, dopsali 5. října rozhorleně císaři, kdo že dal deputovaným právo sůl o tolik dráže prodávati a žádali o vydání patentu, jimiž by se to zapovědělo.

Ale i v této žalobě místodržící prohráli. Představovali si totiž, že v ceně, dle patentu z r. 1652 vyměřené, zahrnuty jsou již také přirážky pro solní pokladnu (15 kr. z prostice) a pro vydržování appelačního kollegia (10 kr. z prostice). Tomu však nebylo tak, nýbrž přirážky musily platiti se zvláště, přes cenu patentem ustanovenou. Ale i potom neměla prostice soli státi v Praze 6 zl. 45 kr.! Zajisté ne; ale že byla o tolik dražší, toho nezpůsobili o své ujmě

*) O zástavě veškerých tácových a solních příjmů Losimu a po něm Bartolottovi dovídáme se teprve z akt finančního archivu 26. července a 1. srpna 1656; zástava Losimu však jistě se stala r. 1655

1655 deputovaní, nýbrž dvorská komora, bezpečně že ne bez vůle panovníka. Bylo totiž ustanoveno,*) aby místo dvojí přirážky menší udělala se na sůl jediná přirážka větší, z níž se potom platilo do pokladny solní i na appellací. Aby pak to za to stálo, stanovena „jediná" přirážka na říšský tolar (= 1 zl. 30 kr.) a o tolik dráže, jak ze stížnosti místodržících jest viděti, sůl v Budějovicích i v Praze vskutku se prodávala. Bylo to ovšem prapodivné splnění resoluce ze dne 26. července 1655, kde sleva solní ceny se slibovala, kdežto nyní ku stávajícím přirážkám 15 + 10 (25) krejcarů přiraženo ještě 1 zl. 5 kr., aniž kdo věděl nač; ale deputovaní, vykonávajíce rozkaz s hůry přišlý, byli proti nové žalobě místodržících ve výhodě a také ovšem vyhráli. Stížnost místodržících zanechána při dvoře bez odpovědi.

Ale deputovaní jim nezůstali se své strany odpověď dlužni. Bartolotti z podzima 1655 a
1656 z jara 1656 prováděl „generální visitaci" nad skladišti a obchodem solním. Když potom připravovala se proposice pro sněm r. 1656, žádali deputovaní, aby se do ni vložily stížnosti proti místodržícím i stavům na základě nově nabytých zkušeností. — Především měly veškeré processy o kontrabandy býti staveny, protože se děje při nich císaři veliká ujma. Jakmile prý se teď některému podloudníkovi něco zabaví, běží hned ke krajským hejtmanům a k místodržícím a potahuje tam solní pojezdné, kteří tím přicházejí do zbytečných útrat. Jsou prý sami sotva živi, a nemohou si pro podobné processy najímati advokáty. Patrně směřovalo

*) Kdy nařízení toto bylo vydáno, nevím; že bylo na podzim 1655 věcí hotovou, viděti jest z aktu finančního archivu 5. října 1655; potom mluví se o solní přirážce jakožto o něčem stávajícím v aktu ze dne 4. července 1656.

se touto žádostí k odstranění zánovního vlivu 1656
místodržících při sporech o kontrabandy. Avšak deputovaní chtěli více. Žádalit, aby do proposice přišlo také, že lidé nerozumějí patentu z roku 1652 o ceně soli, kteráž jest tam udána bez přirážky, dále konstatovali, že sůl není zdražována fiskem, nýbrž nespravedlivými a neoprávněnými mýty stavovskými, a konečně chtěli, aby jezy Vltavské, které plavbu stěžují, byly nějak odstraněny a dovoz soli po vodě byl možný až do Ústí nad Labem.

Dvorská komora docela schválila žádosti deputovaných, ale odmítla vložiti je do návrhu sněmovní proposice, a sice proto, že by stavům, jako r. 1654, i teď zase zbytečně dala se příležitost, aby o správě soli a obchodu s ní mluvili a ji ve sněmě kritisovati mohli.*) Patrně převládala následkem posledních sporů snaha, spravovati fiskální záležitosti docela neodvisle a trpěti raději nějaký nepořádek, než by stavům se dopustil vliv na tyto věci. Tak se to také provádělo. Do sněmovní proposice nepřišlo nic; a stavové sami ve snesení jen nepatrnou zmínku učinili o — snížení solní ceny. — Ve příčině mýt a jezů Vltavských psal pak panovník místodržícím zvláště ve smyslu žádostí deputovaných.

Spory stavovské se zástupci moci zeměpanské skončily se tedy, jak se jinak ani očekávati nedalo, téměř s úplnou porážkou stavů.

---

*) „Dass die Stände hiedurch nur allerlei Gelegenheit nehmen würden, die Salzwesen-Administrierung zu kritisiren und das Werk weitläufiger zu machen.“ — Akt de dto. 4. července 1656.

21. Sčítání obyvatelstva. (Berní rolle z r. 1654.)

1653 Vyložil jsem již při sněmu r. 1652/53, že stavové usnesli se o sečtení obyvatelstva a sice za účelem berním. Dosavadní „přiznání" naprosto nepostačovala, protože namnoze byla nesprávná. I měla tedy hlavní komise, roku 1652 zřízená, provésti soupis obyvatelstva takový, aby byl z něho zřejmým pravý počet usedlostí a dalo se vypočísti, mnoho-li by se musilo na jednu usedlost uložiti, aby se docílilo sebrání požadované berní summy. K tomu účelu sněm usnesl se na jisté prozatímné definici, co jest „jeden skutečný osedlý" a kolik chalupníků a zahradníků na jednoho osedlého počítati se má (str. 383). Mimo počet zůstali pouze nádenníci, kteří neměli pražádného majetku a jen prací rukou svých se živili. Při velikém tehdejším nedostatku pracovních sil, bylo tohoto druhu lidí mnohem méně, než by se theoreticky mysliti mohlo; ze sněmovních zpráv i odjinud víme určitě, že mnoho polností se jen proto nevzdělalo, poněvadž hospodář s rodinou svou na to nestačil, a nádenníků ku výpomoci nebylo lze zjednati.

Hlavní komise nemohla práci od sněmu na ni vznešenou vykonati sama, i ustanovila k tomu tudíž ze své moci několik komisí tak zvaných visitačních*), kteréž byly jí přísahou zavázány a ve všem podřízeny. Sněm dal po-

*) Visitačních komisí nebylo tolik, jako krajů v Čechách, nýbrž méně. Dle sněmu z r. 1654 zdá se, že byly komise jen tři, protože se tam mluví o zřízení jistých osob za „čtvrtou partaj," aby práce rychleji byla dokonána. Dle druhé instrukce, visitační komisi dané (o níž doleji obšírně se promluví), pro pět krajů ustanovena jen jedna komise (Matouš Ferdinand z Bilenberka, Julius Jaroslav Libšteinský z Kolovrat, Jan Arnošt Schaffgotsch z Kinastu a Jiří Rick, primas Be-

tom visitačním komisím určitá pravidla, dle 1653
nichž se chovati měly.

Sněmovní instrukce zavírala v sobě ustanovení, že visitační komise měly vzíti za základ počet lidí poddaných dle sečtení z roku 1615, pak že všude měly si dáti předložiti urbáře a z nich neb i dle potřeby odjinud vyšetřiti rozdíl mezi rokem 1615 a nynějškem, a zdali

---

rounský) a sice pro kraje Plzenský, Prachenský, Čáslavzký, Chrudimský a Bechyňský. - Dle podpisů na originale rolle berní, v zemském archivě chované, viděti jest však, že udělána přece jenom jistá proměna, tak že potom spatřujeme komisí více, ale tak, že částečně tatáž jména se střídají, z nichž možno sestaviti komise tři, k nimž potom následkem snesení z r. 1654 přidána byla čtvrtá. V první komisi byli: Krištof opat Plasský, Krištof Karel Přehořovský, Bernard Šmerovský z Lidkovic, Max. de Cara z Rosenetu (kraje Boleslavský, Hradecký [a k tomu Kladsko], Chrudimský a Kouřimský); ve druhé: Mat. Ferd. z Bilenberku, Ferd. Arn. Hýsrle z Chodu, Jan Arnošt Schaffgotsch z Kinastu, Jiří Rick, primas Berounský (pokud víme: v kraji Čáslavském a Bechyňském); ve třetí: Matouš Ferdinand z Bilenberku, Ferd. Arnošt Hýsrle, Vojtěch Kristián Píchovský, Pavel Václav Nigrin z Liboslavě (pokud víme [Monatschrift des vaterl. Museums, 1828, I. 398], v kraji Prachenském a snad též v Plzenském); ve čtvrté: Jiří opat Sedlecký, Šebestián Ferdinand z Říčan, Mikuláš Diviš Radkovec z Mirovic, Šimon Kutnauer ze Sonnenšteina (pro kraje Podbrdský, Rakovnický a Slanský. — Ale v Berouně sčítala komise třetí a v Rakovníku zase jmenuje se místo Říčana Albrecht Kapoun). — Chybí nám jména pro kraje: Vltavský, Litoměřický, Žatecký a Loketský, ale pohledneme-li na úkol komise první ve 4 velkých krajích, dá se dobře usouditi, že komise 2—4 také v těch čtyřech krajích, o nichž určitých zpráv nemáme, sčítání vykonaly. Možno jen jest, že se tak stalo s některou (částečnou) proměnou v osobách. Ze sněmu r. 1655 dá se totiž souditi, že při visitacích byl též účasten soused Malostranský Fridrich Geörger.

Pro Pražská města byla zvláštní komise „subdelegována“ a sice: Ferdinand Rabenhaupt, Bernard Šmerovský a Theofil „Klno z Kadman“ (sic).

1653 role, domy a chalupy, tehdáž zdělané i vystavené, ještě teď jsou zdělány a stojí, či jak mnoho z nich jest spáleno a opuštěno. Na tomto základě mělo se potom provésti pořadné nové sečtení poddaných osob osedlých a nově se usazujících, svobodníků, svobodných rychtářů, nápravníků, dědinníků a jiných robotných manů; podobně mistrů i pacholků ovčáckých a židů, kteří se měli rozděliti ve dva odddíly (do 20 let a přes 20 let). Podobným způsobem měla se pak také provésti visitace a sečtení v královských, horních a věnných městech. Výsledky své práce byly povinny visitační komise předložiti komisi hlavní, k níž se také odvolati směl každý, komu se zdálo, že „subdelegovaná" komise učinila mu křivdu. *)

Víme bezpečně, že visitační komise konaly ještě také jiné úkoly než jen sčítání osedlých. Pro ně obdržely od hlavní komise ještě jednu instrukcí, nad míru důležitou. **) — Vypravovali jsme, kterak r. 1650 zřízena byla na sněmě komise pro prozkoumaní far a záduší, kteráž sloula rovněž hlavní, ale že tato práci svou prováděla z různých příčin liknavě a také nepřivedla jí ke konci tak, aby k systematické nápravě použiti se jí dalo. Tato komise také beze hluku zanikla. Potom reformační komise po kraji projíždějící zkoumaly stav far, ale ani ony, ač vyšetřily počet far pustých a osazených,

*) Současné snesení sněmovní. Stručný ale jasný přehled celé otázky u Tomka: Sněmy dle obnoveného zřízení, str. 69—71. Srovnej také přednášku A. Gindelyho: Uiber die Lage der bäuerlichen Bevölkerung in Böhmen (výr. zpráva Učené Spol. 1880) a Riegrovo Zřízení krajské I. str. 323, 324 a j.

**) Opis návrhu k ní (30. června 1653) chová se v tajném státním archivu ve Vídni, odkudž obdržel jsem kopii laskavostí J. Excellence p. Alf. rytíře Arnetha.

nešly a nemohly v každém případě vésti vy- 1653
šetřování do podrobna (str. 163, 209, 210 a násl.). Nyní tato práce, několikráte již připravována a s různým zdarem začatá, svěřena visitačním komisařům, jimž se nařizovalo: aby při svých obchůzkách zkoumali dle urbářů a register stav far a kollatur, a sice kde jsou jaké fary, kaple, filiálky, jaké důchody k nim náležejí a zdaž jsou kostelům zachovány, či odcizeny a od kollátorů zpravovány, a od které doby jest neb není na farách kněz katolický? K pořádnému vypátrání těchto všech věcí dostali visitační komisaři veškeren materiál od dřívějších komisí sebraný sebou, aby měli pokud možno dobrý základ a mohli prováděti kontrollu. Dále bylo jejich povinností odděliti všude polnosti kostelům náležející od polností farářů, aby kostelní jmění nebylo zkráceno. — Viděti z této částky instrukce, že hlavní komise v podstatě vrátila se k původnímu návrhu kardinála Harracha (str. 160) a rovněž víme, že od visitačních komisí byla věc lépe provedena, než ode všech předešlých komisí (str. 214).

Další povinností visitačních komisí bylo zkoumání náboženského života u veškerého obyvatelstva, zdaž všude jsou faráři, lidé žijí dle předpisu katolické církve a zdaž se ještě někde zdržují kacířští kněží a nebo učitelové? O tom měli visitační komisaři podávati zvláštní zprávy a posílali je také, jak jsme v kapitolách o katolické reformaci v Čechách na několika místech ukázali.

Co se však týkalo vlastní a nejdůležitější činnosti komisí visitačních, ukládala jim hlavní komise především, že při sčítání obyvatelstva veškeru práci musejí vykonati sami a na nikoho se nebezpečiti; nikomu nemělo býti ublíženo, ale tak pod jakoukoliv výmluvou nikomu nadržováno. Z Prahy měli vyjeti pohromadě, nebo

1653 určiti si místo, kde se sjedou a odkud v tom neb onom kraji práci začnou.

Když přijdou na některé panství, mají si především dáti předložiti pravý a nyní platný urbář (das rechte und wahre Urbarium), z něho udělati přepis všeho majetku a obyvatelstva (mimo nádenníky) a srovnati to s přiznáním z r. 1615 a pak s přiznávacími listy k berni svolené roku právě běžícího (1653). Ukáže-li se nějaký rozdíl, má býti poznamenán. Potom má visitační komise odebrati se do měst i vesnic panství a srovnávati skutečný stav se summarním výtahem z urbáře učiněným, při čemž budou vrchnostenští úředníci, rychtáři a konšelé povinni jim pomáhati. Komise bude potom povinna do každého statku i chalupy vejíti a především o účelu visitace lid poučiti, aby byl spíše uspokojen, než zkormoucen a dozvěděl se, že nejde o nějaké nové stížení obyvatelstva, nýbrž o rovnoměrné rozvržení břemen a tudíž vlastně o polehčení těm, kteří dosud trpěli. Potom mají se každého hospodáře, chalupníka nebo zahradníka rychle a krátce vyptati, mnoho-li má polí, mnoho-li z nich na zimu osívá, jaké řemeslo vedle toho provozuje, kolik má kusů dobytka, zdaž také kousek lesa. A když na to odpoví, mají konšelé nebo přísežní před ním dosvědčiti, že tomu tak jest, jak vyznává. — Ale poněvadž by i tu mohli komisaři býti oklamáni, bude jejich povinností, aby sami pole, lesy, i dobytek shlédli a přepočtli. Rovněž tak mají sečísti domy a srovnati s počtem z roku 1615, při čemž mají se vyptati, které z nich ještě stojí a jsou obydleny, které byly zničeny nebo scizeny, nebo jsou pusty. Výsledky celého zkoumání pak musí se zapsati.

Podobným způsobem předepsána visitačním komisařům také činnost v královských, horních

a věnných městech a při sčítání svobodníků, 1653
lenníků atd.

Když krajští deputovaní rozvrhovali berni dle usedlostí, dělo se zhusta, že hospodáři ze dvou i tří domů odstěhovali se do jednoho, z ostatních vysadili dvéře i okna a dobytek vyhnali do lesů. Tím se stalo, že mnoho usedlostí počítáno za pusté. Tudíž mají visitační komisaři pečlivě dbáti toho, aby se podobná věc nyní neopakovala, a k tomu cíli užívati pomoci deputovaných krajských a různých informací od sousedních vesnic. Kdo by se přes to podvodu dopustil a polapen byl, bude dle rozhodnutí hlavní komise náležitě potrestán. Při tom podotknuto, že sousedé v poddanských městech nesmějí býti čítáni každý za dva osedlé; ale rovněž tak nesmějí vynecháváni býti horníci, kteří vlastní domy nebo chalupy mají, nýbrž dle jmění vtěleni do některé z oněch tří tříd, které sněm ustanovil.

Protože na sněmě r. 1653 svolena nápojová daň dle přiznání z r. 1651, z čehož byly mnohé nepříjemnosti, poněvadž majitelé nových pivovarů, ač měli platiti, berni náležitě neodváděli, a od starších pivovarů některé hospody byly jinam postoupeny nebo odprodány, následkem čehož měly platiti více než vskutku vyčepily: nařizovalo se visitačním komisařům, aby na svých obchůzkách provedli také prohlídku pivovarů a změn při nich, aby se v berni pivné mohla provésti rovnost.

V krajích bývaly zhusta spory, kam některé pohraničné místo má býti počítáno; z pravidla pak v těchto případech hejtmani dvou krajů dotýčné místo vpočetli do své krajské rolle, takže potom dvojí daň mu byla uložena a při úřadě nejv. berníků vznikaly z toho veliké rozdíly a nepořádky. Protož měly komise krajské hejtmany o sporná místa smířiti a v do-

1653 brotě způsobiti narovnání, aby každý kraj při starobylé podstatě byl zachován; kde by po dobrém smíru se nedocílilo, měly učiniti oznámení ke hlavní komisi.

Konečně dostaly visitační komise ještě řadu úkolů policejních, protože starší nařízení vládní a snesení sněmovní v těchto směrech nepotkala se se zdarem. Visitační komisaři tudíž obdrželi rozkaz, aby se všude přičinili o zachovávání rozkazů ve příčině rovnosti měr a váh, opravy silnic, mostů a jezů, dohledu na hranice zemské, vyplenění loupežníků, odstranění židů, zvláště těch, kteří cla a mýta v nájmu drží a nebo proti obecnému nařízení křesťanskou čeleď mají. Všude měli komisaři zákony v těchto příčinách dané ohlašovati a zaváděti a kdo by kde tomu na odpor byl, toho měli u hlavní komise udati.

Každá z visitačních komisí dostávala 736 zl. měsíčně a sice tak, že osoba duchovní obdržela z toho 221 zl., pán rovněž 221 zl., rytíř 184 zl., měšťan 110 zl. *) Mimo to měli komisaři nárok na pokuty, které neochotným a rozkazů jejich neposlušným by od hlavní komise byly uděleny. Za to rozkazovalo se jim velmi přísně, že od nikoho nesmějí nic bráti, nikde bez příčiny se zdržovati a práci uloženou dle nejlepší možnosti bez jakýchkoliv jiných útrat brzo a dobře vykonati.

Instrukce tato osvětluje všestrannou činnost

---

*) Sněm povolil (viz str. 378) na visitační komisaře 13.750 zl. na „půl léta,“ tedy na měsíc 2291 zl.; měla-li každá komise dostati 736 zl., nesmělo jich býti více nežli tři. Něco peněz ovšem přebylo, a z toho i z dalšího svolení r. 1654 zaplatila se potom komise čtvrtá a platilo se prvním třem komisím, pokud déle než 6 měsíců byly na cestách. Instrukce udává měsíčního platu 700 zl., ale hned potom vyčítá summy pro jednotlivé členy, tak že viděti jest, že musí státi 736 zl.

komisí visitačních co nejlépe. Víme, že všecko, 1653
co se jim předpisovalo nevykonaly a při krátkosti času ani nemohly, ale hlavní věc přivedena od ní k toužebnému cíli. V ostatních pak věcech, od hlavní komise předepsaných, učiněno bylo vše, co se státi mohlo a sice ve všech směrech *).

Jisto jest, že mezi stavy mnoho bylo nespokojených s visitačními komisemi. Dosavadní způsob nejistý, neurčitý, kde ledacos bylo možno ustraniti a popříti, byl nejednomu pánu a rytíři velmi vhod. Jakmile bude jasně a přesně počet osedlých ustanoven, bylo nepochybno, že požadované berně se zvýší, protože se uvidí, že jest více lidí v zemi, než bylo až dosud obecně ve přiznávacích listech udáváno. Ale velmi překvapuje, že k nespokojencům náležel sám nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic, na sněmích horlivý podpůrce žádostí panovníkových a jakožto člen hlavní komise spolupracovník na instrukcí, kterou visitační komise na cestu obdržely **).

---

*) Že komise pátraly po kacířích a zpovědních cedulkách, víme od předešle; pro ostatní činnost uvedu za příklad, jak staraly se o odstranění židů. Visitační komise shledala, že na královských panstvích v Brandýse a v Pardubicích správu cel a mýt až dosud mají židé v ruce, a podala o tom zprávu hlavní komisi a odtud šel referát skrze českou komoru do Vídně ke komoře dvorské. Císař shledal, že je to počínání hanebné a nařídil okamžité odstranění židů, ale roku 1656 ještě, co Brandýsa se týče, věc nebyla provedena. Nájemci židovští byli sice nuceni odejíti. ale zanechali na svém místě služebníky, také židy, kteří dále cla i mýta vybírali. Bylo třeba nového rozkazu dvorské komory i císařského, než provedena náprava ve smyslu starého snesení sněmovního a židům mýto odňato. Archiv min. financí 3. února 1654 a 8. a 28. dubna 1656.

**) Instrukce tato, v tajném státním archivu chovaná, opatřena jest marginálními poznámkami, které psal nejv. purkrabí v době sice pozdější (po 1657), když jednalo se o revisitaci a nové obšírné sčítání oby-

1653 Na venek nezbývalo leč podporovati snahu o sčítání osedlých, poněvadž jinak bylo nebezpečí, že dvůr prosadí berní nápravu stavům mnohem nebezpečnější, ve formě akcízů, uvnitř však a v srdcích nemohli stavové neviděti a neuvažovati, že všecky cesty vedou do Říma, t. j. že i sečtení osedlých a upravení berní rolle na pevnějším základě statistickém, bude novou oporou dvora při provádění zásad o silné co možná absolutní moci panovnické. — Jedinou naději měli mnozí v pomoc vysokého duchovenstva a jmenovitě mocného řádu jesuitského. K nim upíral zraky nejvyšší purkrabí Martinic, ukazuje k tomu, že i statky církevní, statky kollejí a jmenovitě jmění nadační stíženo bude většími platy, nežli dosud. Tím měl býti zaujat proti sčítání řád jesuitský a působeno býti i na toho člena jeho, kterýž byl zpovědníkem císařovým. Ale nepovedlo se. Není povědomo, že by byl řád i jen prstem pohnul ve smyslu stavovském.

Visitační komise měly povolené peníze za práci svou „na půl léta“ pro r. 1654, ale započaly přes to činnost již v červnu 1653. Nejdříve ve městech Pražských a hned pak také po venkově. Komisaři měli sebou poslední přiznávací listy a krajské rolle od deputovaných dle předešlých snesení zhotovené, výtahy z přiznávacích listů r. 1646 a z rozvržení stáleho r. 1615*). Do zimy r. 1653 byly komise v některých krajích s prácí úplně ho-

---

vatelstva. Nicméně lze z nich výborně vyčísti, jak týž pán v srdci svém o celé věci od samého počátku smýšlel. A že nebyl asi sám, jest nepochybno.

*) My také můžeme s ním srovnávati, protože jest nově vydáno tiskem od A. Sedláčka (Rozvržení sbírek a berní r. 1615) v pojednáních Učené Společnosti 1869.

tovy *), z čehož usuzovati lze, že sice prohlí- 1654
žely urbáře a srovnávaly udaje jejich s přiznávacími listy, že však ne všude, nýbrž jen zde i tam, jako na zkoušku, šly také po vsích, aby se osobně přesvědčily o správnosti udajů v urbářích. R. 1654 od jara tímtéž způsobem v práci pokračováno, a když potom sněm téhož roku odbývaný usnesl se o zřízení „čtvrté partaje“ čili čtvrté visitační komise, byla práce do konce tohoto roku, co chození po venkově, prohlížení urbářů a sčítání po městech a vsích se dotýče, z největší části hotová a všecky relace sepsány a spečetěny **).

Vlastní práce nastala teprv potom, když relace u hlavní komise byly odvedeny, a když zkušenosti od visitačních komisí nabyté staly se předmětem úvah. Především obecně konstatováno, že sečtení osedlých vede docela k jiným výsledkům, než k jakým ukazovaly ještě poslední přiznávací listy stavův. V těchto někde jedna,

---

*) Viděti to z originálu berní rolle (v zemském archivu), neboť dosti veliká část závěrečných relací, podepsaných a spečetěných od komisí visitačních, má datum r. 1653. — V Turnovském archivu zachovalo se z téhož roku „Poznamenání outraty při příjezdu p. komisařův visitationis.“ Útrata činila (jídlo, pití, obrok pro koně) 45 zl. 44 kr. Mezi pokrmy a nápoji pro komisaře připravenými jmenují se: klobásy, „Plotejský štokfiš,“ uzené štiky, merunky a pak růžová voda.

**) Sama komise praví v zadání k císaři: Solchemnach ist diese Visitationskommission inkaminirt und wiederholten durch den im 1654 Jahr geschlossenen Landtag von denen Ständen einstimmig gutgeheissen und approbirt, auch selbigen Jahres vollzogen und kümmerlich geendet worden (Arch. min. financí, nedatovaný kus.) V témže smyslu vyslovuje se také sněm r. 1655 (současné snesení. str. VI). Proto také povstal obecný název: berní rolle z r. 1654. — Uvádím věc tuto zevrubněji, protože namnoze mínilo se, jakoby visitační komise několik let byly jezdily po venkově.

1654 jinde až dvě třetiny, ano místy i tři čtvrtiny osedlých byly zamlčeny. Věc osvětlí se nejlépe příkladem. V přiznávacím listě z r. 1653 udáno bylo, že v městysi Milčíně jsou 4 osedlí, 2 chalupníci a 4 zahradníci. Nově osedlí, z nichž daň se neplatila, udáni čtyři a sice dva celí osedlí a dva chalupníci. Ostatní vše prohlášeno za pusté a přiznány 4 pusté usedlosti a 1 chalupa. Visitační komise však shledala: že „nově usedlí" jsou dávno starousedlí a tedy že se z nich má platiti daň, že ze 4 pustých usedlostí 3 nejsou pusty a pustá chalupa rovněž jest obydlena a že ze 4 zahradníků 2 jsou chalupníci. Mimo to shledala, že tři usedlí byli zamlčeni. Výsledek tedy byl, že v Milčíně jest 12 plně osedlých, 7 chalupníků, 2 zahradníci, a toliko jedna celá usedlost pustá. Za účelem berním umlčelo se tedy v jediném městečku 8 usedlých a 5 chalupníků *).

Napotom doznávalo se, že místy byly komise klamány nejen od majetníků panství, kteří předkládali všelijaké urbáře a udávali libovolné počty poddaných, ale také od obyvatelstva selského, které před nimi prchalo, takže počítány i nyní ještě grunty za pusté, jenž pustými nebyly. Velké stížnosti na nesprávné udaje byly na mnohé vrchnosti ; vedle visitační komise ještě

*) Z visitační relace (17. září 1653) opata Matouše Ferd. z Bilenberka sepsané pro arcibiskupa (originál v Harrachovském archivě). Výsledků této důvěrné relace užiju obšírněji ve zvláštním článku. — V četných relacích, které jsem projíti musil, nalezl jsem také jeden případ (možno však, že jich jest několik), kde visitační komise shledala méně osedlých, než udával poslední přiznávací list. To bylo v Jindřichově Hradci. Komise napočítala tam 127½ skutečně osedlých, v přiznávacím listu uvádělo se jich 175½. Hradečtí dopustili se této „drahé" chyby z veliké naivnosti. Ostatně visitační komise pravila, že městu na tehdejší poměry výborně se vede, patrně tím míníc, že může z více osedlých platiti, nežli jich skutečně má.

hejtman Litoměřický hlučně žaloval na probošta (pozdějšího biskupa) v Litoměřicích Maximiliána Rudolfa ze Schleinic v této příčině*). 1654

Plyne z toho, že sečtení visitačních komisí nemůže býti pokládáno za naprosto spolehlivé, protože vykazuje četné nesprávnosti. Nicméně proti dosavadním přiznávacím listům jest velikým pokrokem, protože urbáře se přece tak snadno zfalšovati nedaly, jako přiznávací listy, které podlehaly kontrolle buď nedostatečné nebo nijaké.

Největší nesnáz byla, jak ukliditi veliké rozdíly v osedlých. Prozatimná definice, kterou dal sněm r. 1652—1653 (str. 383) připouštěla tuze mnoho volnosti; ve skutečnosti pak shledaly visitační komise v pojímání toho, co má slouti celou usedlostí, rozdíly převeliké, podmíněné nejen polohou a dobrotou půdy, ale také mnohými jinými okolnostmi. Sněm r. 1655 výslovně 1655
praví, že věc tato působí nesnáze, protože akta a relace visitačních komisařů velice jsou obšírná a není možno pojednou je přehlédnouti a „jistý, dokonalý počet skutečně osedlých poddaných vedle rozdílných jich jakostí neb případností vystaviti.“

Tento sněm připadl také na dobrou myšlenku, jak by nesnázi aspoň částečně mohlo býti odpomoženo. Ze „subdelegovaných“ visitačních komisí zvolen čtyřčlenný výbor,**) kterémuž dáno za úkol, aby provedl revisi veškerých akt visi-

---

*) Archiv místodržitelský 12. listop. 1653.

**) Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberku, Ferdinand Arnošt Hýzrle v Chodu, Bernard Šmerovský (či Šmerhovský) z Lidkovic a soused Malostranský Fridrich Geörger. — Vedle krátké zprávy ve sněmovním snesení poučuje nás o účelu i postupu práce jejich obšírná relace k císaři, z níž veliká (bohužel nedatovaná) část zachovala se v archivu ministerstva financí ve Vídni.

1655 tačních, vykonal spolehlivý výpočet poddaných vskutku osedlých, a určil potom, mnoho-li se jich každé vrchnosti, dle různosti půdy a jiných okolností, do berního rejstříku zanésti má, aby na příště dle toho počtu berně se vybírati mohla. A právě proto, že tento výbor obdržel funkcí s berněmi souvisící, usnesl se sněm, že členové jeho budou pro rok 1655 až 1656 zároveň nejvyššími berníky.

Tito čtyři mužové dali se velmi horlivě do práce a nalezli jistý klíč, jak by se lepší rovnost v usedlostech provésti dala a dle toho určil každé vrchnosti počet berních jednotek. Hlavní komise byla o postupu práce zpravována a schvalovala jí. Když vše bylo hotovo sestavena obšírná relace, kteráž prostředkem místodržících a hlavní komise podána 11. ledna
1656 1656 k císaři se žádostí, aby schválil elaborát nejv. berníků. Než schválení došlo, upravili si zatím nejv. berníci dle tohoto nového sečtení usedlostí berní repartice.

Zatím docházely k císaři, k místodržícím i ku hlavní komisi ze všech stran žaloby, že visitační komise napočetly jednotlivcům příliš mnoho poddaných „vskutku osedlých,“ i žádáno za nápravu, z velikého strachu, že berně nepřiměřeně budou zvyšovány. U dvora nenalezly stížnosti sluchu, nýbrž naopak císař schválil čili ratifikoval eleborát revisijního výboru a zároveň nejv. berníků. Ať již byl jaký byl, tolik dvoru vysvítalo z předložených akt, že při přiznávacích listech děly se velké nesprávnosti, kteréž nynější vyšetření částečně napravilo. Nebylo tudíž pochybnosti, že elaborát revisijního výboru přece o něco více blížil se skutečnému stavu, než libovolná přiznání z předešlých let.

Aby pak panovník přece nějak na stížnosti odpověděl, žádal, nepochybně k návrhu nejv. berníků, v šestém článku proposice na rok

1656, aby mu stavové na sněmě shromáždění 1656
dali spolehlivou definici toho, co jest jeden „vskutku osedlý?" Stavové prý, jak nejv. berníci císaři oznamovali, žádost panovníkovu vzali ve „zralou úvahu," ale na konec se přiznali, že „na ten čas žádná dokonalá a na skrz se trefující definice neboližto jisté vyměření osedlého poddaného ještě dáti a státi se nemůže." Následkem toho také sněm přijal a schválil eleborát revisijního výboru, řka, že nejv. berníci sestavili počet osedlých poddaných dle visitačních zpráv, dle různých případností lidí, kteří buď v horách nebo v kraji sídlí, dle živností a obchodu jich „dle nejvyšší možnosti". A nejen to: sněm nejv. berníky, kteří revisi vykonali, s jistou malou změnou na další rok (1656—57) opět za berníky zvolil, a za vykonanou práci ustanovil jim odměnu 4000 zl., o niž se rozděliti měli toliko tři berníci z vyšších stavů, kdežto čtvrtý (měšťan) byl za přičinění své ustanoven vrchním písařem berního úřadu, následkem čehož na jeho místo povolán jiný člen stavu městského za čtvrtého nejvyššího berníka (primas Staroměstský František Turek ze Šturmfeldu).

Proto však přece ustanovil se sněm na některých kusech, jak by spravedlivým stížnostem proti visitačním komisím nebo proti revisi mohlo dosti učiněno býti. Vláda dala předložiti sněmu celou relaci revisijní komise, aby každý viděl, jaký v krajích a také v osedlých dle polohy byl dělán rozdíl. Revisijní výbor horšil se na to, že vláda elaborát jeho sněmu předložila, a ještě větší nedůvěru k sobě spatřoval v tom, že mohlo bez odmluvy vlády státi se usnesení, aby každé vrchnosti vydán byl od berničního úřadu výtah (ale jen všeobecný = in genere), mnoho-li má vsí, a v jedné každé sedláků s potahy, chalupníkův i zahradníků, k čemuž měl býti učiněn výklad, proč jednomu každému počet osedlých

1656 poddaných ve výši od revisijního výboru stanovené byl vyměřen.

Na základě tohoto výtahu a výkladu mohly vrchnosti stěžovati si na vyměření revisijní komise, a sice, byl-li panovník v zemi, u české dvorské kanceláře, jinak také u místodržících nebo u hlavní komise. Zde měl každý případ býti vyšetřen a jestliže se „vskutku nějaké pochybení vyskytlo,“ měla státi se náprava. Aby však nikdo lehkovážně do žalob se nepouštěl, nstanoveno, že každý přísnou pokutou bude stížen, na kom by se shledalo, že by menší počet poddaných udával, nežli má, a bezpotřebně sobě stěžoval. Rovněž tak ustanovena přísná pokuta těm, kdoby o škodách nenadálými příhodami vzniklých falešná svědectví podávali, a tudíž „vyšší vrchnost“ podvésti se opovažoval.

Tím však nebyla věc ukončena. Uvidíme, že hned první sněmy za panování císaře Leopolda I. se otázkou touto znovu zabývaly, ano
1657 r. 1657, hned po smrti císaře Ferdinanda III., vystoupeno rozhodněji proti revisijní komisi, nežli státi se mohlo na sněmě r. 1656 právě uplynulém.

* * *

A nyní několik slov o číselných výsledcích visitačních komisí a o přibližném počtu obyvatelstva dle jejich sečtení *).

---

*) Jednotlivé zprávy o počtu obyvatel dle výpočtu z r. 1654 na mnoha místech jsou tiskem vydány, ku př. o Vodňanech v německém musejním časopisu r. 1828, o Praze a všech městech královských v Č. Č. Musea 1881 a 1882 sepsáním Fr. Dvorského; o Kaňku v Osvětě 1877, II. 562, ve velmi četných monografiích a článcích (viz Vávrův Kolín, II. 177, Sborník Historický, II. 106, Wintrův Rakovník v Č. Č. Musea 1889, str. 12, Šnajdrovy Příspěvky k lidnatosti země České,

Visitační komise spočetly, že jest v Čechách 1654
1364 a v hrabství Kladském 66 panství a svobodných statků; z těch 14 náleželo císaři jakožto králi českému, 174 stavu duchovnímu, 473 pánům, 623 rytířům a 70 královským městům. Měst královských napočteno 68, t. j. 3 města Pražská, 30 měst horních, 26 měst královských a 9 měst věnných; vedle toho počítala se 4 svobodná města v Kladsku. Poddanských měst spočteno 87 a v Kladsku 1, městeček 396 a v Kladsku 4, vesnic 11.203 a v Kladsku 183. Far napočteno v Čechách 1010, ve Kladsku 33.

Podle přiznávacích listů z r. 1653 bylo 1655
v Čechách *44.629* celých osedlých, na venkově i v městech. Z Kladska nám z toho roku číslo chybí. Když komise jezdily po krajích, přesvědčovaly se, že přiznání stavovské bylo nesmírně nízké; jeden stav předstihoval druhý v tom, že poddané zatajoval, a dařilo se to celkem dobře, přes to, že krajští deputovaní bděli nad pořádkem a sami v posledních letech sestavovali berní rolle. Visitační komise měly dobrý úmysl, věc napraviti, ale hlavní va-

---

Hejnovy Paměti Opočenské 10, atd., atd.). Sem také náleží veškeré číslice, o nichž jsem mluvil v kapitolách o katolické reformaci, a kteréž rovněž po různu jsou roztroušeny. Pro srovnání se stavem před válkou nalézti lze dále poučení v článku Emlerově v Památkách VIII. 186, a v úvaze Tomkově: Sněmy dle obnoveného zřízení, str. 21 atd. — Úhrnný výsledek sčítání z r. 1654 nebyl, pokud mi povědomo, uveřejněn dosud nikde. Já nabyl jsem z tajného státního archivu ve Vídni (laskavostí J. Exc. p. rytíře Arnetha) summární výtah z veškerých akt visitační komise i revisijního výboru, kterýž patrně byl spořízen pro dvůr. Odtud mám čísla, která uvozuji ve vypravování nad čárou. Rovněž z tajného státního archivu pochází „Divisor, wie viel in jedem kreysz in K. Böhmen strich Feldt auf einen Angesessenen gerechnet werden," o němž ve vypravování také se zmiňuji.

1655 dou bylo, že nestávalo pevné definice, co jest celý osedlý poddaný, a tudíž v každém kraji, ba i na každém panství různě se sčítání provádělo *). Následkem stížností, které z toho vznikly a o nichž svrchu jsem vyprávěl, musila dle „nejvyšší možnosti" díti se náprava a každé vrchnosti, respektive každému kraji, určil se přibližný počet osedlých, dle něhož potom berně naň rozvrhovány. Jak se tento přibližný počet dělal, o tom bohužel jsme nedostatečně zpraveni; víme jen s bezpečnou určitostí **), že ve výsledcích visitačních komisí prováděly se značné redukce, takže cifra osedlých poddaných, které pak se nabylo za účelem berním, nikterak neodpovídá počtu obyvatel, ani jak komise samy jej vyšetřily, a ani jak skutečně byl.

Neklamou-li mne důležité sice, ale kusé zprávy, které před rukama mám, zredukoval revisijní výbor počet osedlých i s Prahou a městy královskými na *64.304*$^{3}/_{4}$ ***).

---

*) Podle „divisoru" v tajném státním archivu ve Vídni chovaného počítalo se průměrně na jednu usedlost strychů v kraji: Bechyňském 44, ve Hradeckém 46, v Plzenském 47, Chrudimském 50 a 3 věrtele, Litoměřickém 38 a 2 věrt., Boleslavském 47, Žateckém 47 a 2 věrt., Prachenském 43 a 2 věrt., Čáslavském 55 a 3 věrt., Kouřimském 66 a 3 věrt., Slanském 55, Podbrdském 53 a 1 věrt., Vltavském 46, Loketském 34, Rakovnickém 56 a 1 věrt., v okolí Pražském 80. — Rozdíly proti našim názorům o hodnotě půdy v jednotlivých krajích bijí přímo do očí.

**) Osvětluje to poněkud akt archivu ministerstva vnitra z roku 1684, v němž se vykládá, jak r. 1655 revisijní výbor si počínal.

***) Připadlo dle redukce usedlostí na kraje: Bechyňský $9088^{11}/_{16}$, Hradecký $8259^{9}/_{16}$, Plzenský $7327^{12}/_{16}$, Chrudimský $5422^{9}/_{16}$, Litoměřický $5173^{11}/_{16}$, Boleslavský $4923^{14}/_{16}$, Žatecký $4711^{11}/_{16}$, Prachenský $4645^{14}/_{16}$, Čáslavský $3703^{15}/_{16}$, Kouřimský $3467^{9}/_{16}$, Slanský $2552^{9}/_{16}$, Podbrdský $1537^{11}/_{16}$, Vltavský $1032^{15}/_{16}$, Loketský $860^{1}/_{16}$, Rakovnický $699^{12}/_{16}$, na města Pražská $896^{9}/_{16}$. Udává se v současných pramenech také ještě summa osed-

Stavové nebyli s tím spokojeni a hned v r. 1657 začali s novými stížnostmi, nepochybně proto, že i po redukci byl počet usedlostí téměř o třetinu větší, než udávaly přiznávací listy z r. 1653. Ale dle relací visitačních komisí byl počet osedlých v zemi ještě o mnoho vyšší. 1655

Neboť dle sumarního výkazu, který byl pro císaře učiněn, napočteno na statcích komorních, duchovenských, panských, rytířských a městských 64.210 sedláků (celých osedlých), 34.827 chalupníků (4=1 osedlý) a 23.775 zahradníků, čili domkářů (8=1 osedlý). Vedle toho pak 426 svobodníků. Přidáme-li k tomu 3144 sedláků, 1643 chalupníků, 1862 zahradníků, pak 59 svobodníků v Kladsku, obdržíme pro obyvatelstvo mimo královská města číslo *129.946* hlav rodin, které měly nějaký majetek. Převedeme-li je na celé osedlé, obdržíme jen z poddaných *75.888*$^{5}/_{8}$ usedlostí. Svobodníci počítáni průměrně za něco více než dva osedlé a v Kladsku poddaní i s obyvatelstvem měst svobodných spočteni za 5880 celých osedlých, takže bez královských měst lze v Čechách i s Kladskem počítati *82.813*$^{1}/_{8}$ usedlostí starých i nově osedlých.

Ke 129.946 hlavám rodin přičísti sluší ještě 775 mistrů ovčáckých a 2609 židů starších než 20 let, žijících na venkově i v královských městech (hlavně v Praze), tak že obdržíme: 133.330 hlav rodin, čili, při tehdejším dokázaně malém počtu dětí*), asi 650.000 duší. K tomu

lých na *55.943*$^{3}/_{8}$, ale tu jistě míní se jen usedlosti poddaných (dle redukce revisijního výboru), kdežto do součtu mnou uvedeného počítají se také obyvatelé královských měst a Prahy, jistým způsobem na formu osedlých sečtení. Všechny pochybnosti tím ovšem odklizeny nejsou.

*) Doklady mám až i ještě z roku 1672, že rodiny o 5 a 6 členech byly řídky. Ostatně vysvitne to také čá-

1655 sluší přičísti: ovčácké pacholky (2609), židy mladší nežli 20 let (970) a veškerou (tehdáž nehojnou) čeládku; všeho všudy celkem 50.000 duší. Bylo tedy obyvatelstva v Čechách, bez svobodných měst, asi *700.000 duší.*

Výkaz do Vídně od komise poslaný uvádí sice počty sedláků, chalupníků i zahradníků, ale ne počty sousedů či hlav rodin ve městech královských. Má je převedené na osedlé. — Jak se tyto převody dály, o tom poučuje nás svrchu citovaný akt z archivu ministerstva vnitra (z r. 1684) dosti názorně. Počítali se: právovárečníci, kteří měli více dobytka i rolí, za plné měšťany čili za 2 osedlé, pak byli půlměšťané (= 1 osedlý), čtvrtměšťané a osminoví měšťané atd. až do zlomků šestnáctinných. Takovýmto způsobem napočetlo se v Praze (3 města) $867^1/_2$ měšťana čili 1735 osedlých, ve 30 horních městech $506^7/_8$ měšťanů čili $1113^6/_8$ osedlého, v 26 královských městech 1716 sousedů čili 3432 osedlých, v 9 věnných městech $584^3/_4$ sousedů čili $1169^1/_2$ osedlého. Tudíž dle tohoto dosti libovolného základu bylo městských usedlostí $7450^1/_4$ čítáme-li i nově osedlé atd.

Dle toho obnášel úhrnný počet usedlostí na venkově, ve městech i v Kladsku *$90.263^3/_8$*. Z nich bylo přes 13 tisíc nově osedlých nebo z jiných příčin od daně osvobozených, takže zbývalo *76904* berní povinných usedlostí v Čechách. Z toho dobře lze posouditi, jak veliká redukce se stala, když po práci od revisijního výboru vykonané klesl, jak shora praveno, počet usedlostí na *$64304^3/_4$*.

Mnoho-li asi duší žilo v Praze, v horních

---

stečně srovnáním počtu osedlých ku př. v Plzensku s počtem duší z roku 1651 v Tachovsku a Horšovotýnsku (= dobrá polovice Plzenského kraje). Dvorský v Památkách X. 676.

a ve královských městech? Dle osedlých se to 1655 ani přibližně určiti nedá. Měst bylo dle sečtení 68. O 55 z nich (i s městy Pražskými) máme po ruce seznamy a součty domů pro rok 1654*) a z těch viděti, že toho léta obývaných domů v nich bylo *10.681*. Počítáme-li dle jisté proporce, že ve zbývajících 13 městech bylo *2525* obývaných domů, obdržíme číslo *13.206*. Máme-li za to, že jen 6 duší průměrně v jednom domě bydlelo,**) obnášel by počet obyvatel městských *79.236* duší. Máme-li pak k tomu na zřeteli obyvatelstvo v zámcích (šlechtu a služebnictvo), v kollejích, v klášteřích a na farách, potom tu okolnost, že mnozí obyvatelé sčítání se uhnuli a že zejména o židech docela určitě se konstatovalo že jest jich vyšší počet, než visitační komise shledala, doplníme snadno číslo svrchu uvedené na 100 tisíc.

Dle toho by summa obyvatel v Čechách dle berní rolle z r. 1654, při opatrném a skrovném počítání, obnášela *800.000* duší. Spíše však lze za to míti, že byl počet obyvatel ještě o něco vyšší.

Ovšem nutno doznati, jak již svrchu podotknuto, že sečtení osedlých z r. 1654 k účelům berním, bylo přese všecky nedostatky značným pokrokem proti dosavadním způsobům či nezpůsobům s přiznávacími listy, ale pro sčítání duší nejsou relace visitačních komisí, ani

---

*) Dvorský: O počtu domů v Praze a v král. městech v Čechách v Čas. Česk. Musea 1881 a 1882. — (3 města Pražská, 53 měst královských a Kaňk, který přičten ke Kutné Hoře = 57. Ale o dvou městech výkazy z r. 1654 nedostávají se.) Spočítal jsem jen domy a chaloupky obydlené, a docela mimo pustil domy zbořené nebo pusté, ač i v těch někdy různí lidé chudí jakožto podruzi bydleli.

**) V Praze zajisté více, ale ve venkovských městech, i královských, na mnoze byly domky malé a nuzné, jen pro jednu rodinu.

1655 hotová a dle „nejvyšší možnosti" zredukovaná berní rolle nikterak měřítkem naprosto spolehlivým. V této věci jsme odkázáni jenom na kombinace více nebo méně pravděpodobné.

---

22 Poměry zahraničné. Berně na vojenské potřeby a fortifikace.

Dlouhého, velmi dlouhého míru bylo třeba, aby země Ferdinanda III., a zvláště země koruny České, poněkud z těžkých se ran zotavily. Císař také vše činil, aby pokoj se všemi sousedy zachoval. Ale okolnosti byly mocnější nežli nejlepší vůle. Na východě, v království Polském, stahovala se mračna, kteráž i naše země zasáhla a přetěžkým beztoho poměrům finančním zasadila novou ránu.

Veliké národohospodářské úmysly, které na několika stranách se připravovaly, zhynuly za těchto okolností v samých počátcích. Platí to jmenovitě o zajímavých a důležitých projektech dvorního kupce Gerharda Leuxe (též Leixe) z Leuxensteina, sídlícího na Malé Straně v Praze.*) Leux chtěl přiměti vládu, aby zřídila v Praze i ve Vídni veliké mezinárodní trhy, jako toho času byly ve Frankfurtě, v Lipsku a v Bozenu. Vykládal své zámysly císaři i dvorské komoře v obšírných pamětních spisech (1652 a 1653),

---

*) Leux či Leix pocházel z Lipska a měl snad toliko sklady zboží svého v Praze. Utrpěl veliké ztráty při vpádu Švédů na Malou Stranu 1648 (Děje Čech za Ferdinanda III. str. 512.) — O projektech jeho po válce zachovala se řada zpráv v archivu ministerstva financí, a něco také v archivu Harrachovském v Mostě nad Litavou (viz Kráslova Kard. Harracha str. 606, a Sborník Historický I. 34). Vyložíme je na jiném místě obšírněji; zde možno jen dotknouti se jich, protože projekty se neuskutečnily.

při čemž navrhoval všelijaké dobře míněné 1653
opravy v celnictví, ukazoval na prospěch, který by plynul Čechám z vývozu potravin do ciziny, a jmenovitě z exportu dříví do Hamburku. K tomu cíli mělo se ovšem provésti dokonalé splavnění Vltavy a Labe až ke hranici zemské. Leux za účelem poučení a jistoty, že by trhy se zdařily, konal rozsáhlé cesty a úmluvy s kupci francouzskými, hollandskými a německými. Dle jeho zdání měly trhy býti v Praze na Malé Straně, proti čemuž Staroměští i Novoměští rozhodně se stavěli. Návrhy Leuxovy byly předmětem porad ve dvorské komoře i všelijakého jiného jednání, ale skutkem nestaly se nikdy za vlády Ferdinanda III., pro různé obtíže a zejména těžké poměry politické. Až zase za Leopolda I. k nim se vráceno, ale ne s větším zdarem. — Rovněž tak nepřicházelo se ku předu s návrhy o splavnění řeky Moravy, kteréž podporovali stavové a jmenovitě zemský hejtman hrabě Rotál. Ferdinand III. sice poručil císařskému inžinýrovi Filibertu Lucheseovi, aby vykonával vše, co hejtman moravský mu v této příčině bude nařizovati,*) ale věc sama za nedlouho uvázla. Nebylo peněz a klidné mysli k těmto důležitostem.

Ti, kdož trochu přehlíželi poměry evropské, viděli, že strojí se k veliké válce na dvou stranách. Rakouští Habsburkové především byli povinni pomáhati Španělům. Mírem Westfálským nebyl skončen dlouholetý boj mezi Francií a Španělskem. Až do r. 1653 vedl se slabě. Toho roku však, po upokojení šlechtických vzpour ve Francii, začala válka proti Španělsku nabývati nebývalé prudkosti, a bojiště přeneseno do Italie. Za bídné vlády Filipa IV.

*) Regest. de dto. 13. listop. 1653 u D'Elverta Finanzen, II. oddíl, str. 8.

1654 krále španělského, nebylo lze mysliti na statečný odpor, zejména již proto ne, že Španělsko zapletlo se ještě také do sporu s Anglií. Jednalo se tedy s Ludvíkem XIV. o mír; ale král francouzský chtěl přistoupiti k němu jen za cenu velmi vysokou. Žádal důrazně o ruku slibované mu již dříve infantky Marie Terezie. Protože však Filip IV. tehdáž neměl ještě mužského potomstva, značil sňatek španělské princezny s králem francouzským pro případ nenadálé smrti Filipovy veliké nebezpečí. Rakouští Habsburkové nemohli klidně přihlížeti k tomu, jak Ludvík XIV., největší nepřítel jejich, sahá po španělském dědictví. Z té příčiny musilo se Španělům v Italii vojensky pomáhati a všecka snaha obrácena býti k nabytí peněz a vyzbrojení armádního sboru, který vskutku potom do Vlach poslán, ale neslavně se rozběhl.

Jiné nebezpečí hrozilo z Polska. — Tento stát poskytoval podívanou velmi ošklivou a odpornou. Šlechtická oligarchie přivedla jej na mizinu. Král Jan Kazimír z rodu Vásovců (vládl od r. 1648) byl však při naprosté málomocnosti své hlava nepokojná. O ochranu nad kozáky vznikla mu v letě 1654 nebezpečná válka s cářem ruským Alexejem Michajlovičem, ale on, jakoby ještě na ní neměl dosti, zaplítal se ve stálé spory se Švédskem, kteréž přátelské mocnosti marně snažily se na sjezdu v Lubeku (1652) ututlati.

K starému nepřátelství začalo se družiti nové, když určitě se vidělo, že královna švédská Marie Kristina míní zříci se trůnu a postoupiti jej svému nejbližšímu příbuznému falckrabí Karlu Gustavovi, známému nám z posledních dob války 30leté a z obléhání Prahy r. 1648. Polský král Jan Kazimír neminil nástupnictví toto uznati, čině sobě bližší

nárok na trůn švédský, anebo aspoň na některé částky švédské říše. 1654

Když potom 16. června 1654 Marie Kristina korunu švédskou složila a falckrabí, jakožto Karel X. Gustav, ještě téhož dne trůnu se ujal, byla válka přede dveřmi. Nový panovník shledával Švédsko v těžkém stavu, zejména proto, že musilo živiti velikou armádu po uzavření Westfálského míru domů se navrátivší. Vojsko i důstojnictvo toužilo po zaměstnání a král byl odhodlán dáti mu je. Bojovné povaze jeho byl velmi vhod odpor krále polského Jana Kazimíra proti změně švédského trůnu, neboť stal se mu vítanou příležitostí k válce proti spuchřelé a zbědované říši polské, kdež dala se nabývati kořist pro lačnou armádu a snadno bylo dosíci vavřínů vítězných!

Mezitím co tyto věci, jichž stručný vývoj právě jsem vyložil, se připravovaly, císař Ferdinand III. byl odhodlán pro zachování míru prostředkovati mezi nepřátelskými stranami jak dlouho bude možno, ale pro všechny případy učiniti náležité přípravy k válce. Neboť jestliže bylo jisto, že Karel X. Gustav zakročí proti Polsku, bylo rovněž nepochybno, že bude míti mocného přívržence ve Francii a že bude, jakožto odpovědný nepřítel rodu habsburského, hledati spolek také s nespokojenci uherskými, jmenovitě s knížetem Sedmihradským Jiřím II. Rákóczym. A kdož mohl předvídati, zdaž nebude opět pohnuto otazkou náboženské svobody pro evangelíky v česko-rakouských zemích dědičných?

V těchto okolnostech stalo se záhy snesení tajné rady, aby císařská armáda byla rozmnožena a sice ponenáhlu až na 50 tisíc mužů. Proto také všecky výplaty u komor a rentmistrovského úřadu byly staveny a bez přímého rozkazu komory dvorské nesměl se vydati

1654 nikomu ani krejcar.*) Rovněž roční pomoci z komor klášterům a kostelům poskytované byly částečně zdviženy, tak že po některý čas jen nejchudším řádům, jako kapucínům, františkánům a dominikánům, poskytovány.**)

Dvorská komora přičiňovala se o rychlé svolání sněmů, jmenovitě v Čechách. Již 27. ledna 1654 upozorňovala dvorskou kancelář, že loňské svolení českých stavů skončí 13. dubna, a že tedy bude v brzku třeba postarati se o svolání sněmu, aby nebylo velkých ztrát z interkaláru, t. j. za dobu, kdy jedno svolení se skončilo a druhé nebylo buď ještě povoleno anebo teprv od pozdější lhůty.

1653 Řádné sebrání berně posledně svolené způsobilo mnoho všelijakých nesnází. — Především židé neplatili částku na ně vypadající, takže byli stíženi exekucí, potom škola jim zapečetěna i „tandlmark" a židovští starší uvězněni. Židé velice si stěžovali u dvora***) a česká ko-

---

*) Nařízení o tom pro Moravu 17. listopadu 1653 u D'Elverta Finanzen, II. oddíl, str. 8.

**) Výminka v tom stala se (ale ještě r. 1653) Pražským jesuitům, což však vyplynulo ze zvláštních poměrů. Jesuité si ponenáhlu schraňovali peníze na novou stavbu kolleje Klementinské, ale potom celou summu k účelu tomu sebranou půjčili císaři Ferdinandovi II. Když se potom r. 1653 dali přece do veliké stavby (viz str. 147), žádali o zaplacení dluhu a sice v té formě, aby dostávali ročně 2000 říšských tolarů, buď v penězích nebo v stavebním materiálu, tak dlouho, pokud stavba potrvá. Císař svolil k tomu (17. listopadu 1653) a nařídil české komoře výplatu. — Vedle jesuitů dostal ještě opat na Karlově Isidor de la Cruce 300 zl. k opravám chrámu Karlovského (20. prosince 1653) a Caramuel z Lobkovic 4000 zl. „zur Erkaufung gewisser Güter" (21. ledna 1654). — Jiné žádosti (tak jmenovitě dvakráte opakavaná prosba o znovuzřízení spustlého kláštera u sv. Dobrotivé) zamítnuty. — Akta ve finančním archivu ve Vídni.

***) Archiv ministerstva financí ad 7. července a 3. srpna 1653.

mora vskutku dokládala, že jsou ve veliké bídě 1653 a nemají nikde nejmenšího úvěru. Spočítá-li se prý všecko dohromady, co jim za rok 1653 platiti přijde (berně, na vojáky, komorní plat) činí to 34 tisíc zlatých a ty prý oni zaplatiti s to nejsou. Čím déle tandlmark bude zapečetěn, tím bude hůře, protože židé bez výdělku zůstávajíce, nejen nebudou pro příště nic moci platiti, ale z nedostatku řádné potravy budou živiti se různými odpadky i nezralým ovocem, z čehož mohou povstati veliké nemoci.

Na základě těchto zpráv navrhovala dvorská komora, aby židům se slevily 2000 zl. z kvoty komorní (tedy 8000 místo 10·000), a pak aby se vyjednávalo s místodržícími o slevu v berni, a sice tak, aby co židům se sleví, na kraje se rozvrhlo, aby císař nikterak nebyl zkrácen. V sezení tajné rady (7. července 1653) přijato sice slevení platu komorního, ale o slevu berně nemělo se jednati, poněvadž prý by to bylo marné.

Členové tajné rady neklamali se. Neboť hned po jejich rozhodnutí došlo do Vídně dobré zdání místodržících (de dto. 2. července) o žalobách židovských, kteréž prohlášeny vesměs za neoprávněné a hned z předu ohražováno se proti tomu, že by se mělo židům něco sleviti v tom smyslu, aby křesťané to za ně zaplatiti musili. Místodržící znali se k tomu, že židé stíženi jsou exekucí, ale dodávali, že nebylo příčiny jich ušetřovati, protože ze zkušenosti je povědomo, že nikomu nic neplatí, dokud exekucí nedostanou. Město jejich zavříti poručili prý proto, aby o Božím Těle nepřišlo k nějakému pobouření myslí, ježto židé mají zvyk, ceremoniím církve katolické se posmívati.

Ale židé také nebyli spokojeni s usnesením tajné rady ze dne 7. července a podali novou

1653 žádost k císaři, aby aspoň 6000 zl., které sněm na ně uvalil, panovník vzal na sebe, třeba i v té formě, že by jim summa tato byla odepsána z jejich požadavku za českou komorou. O tom však nemohlo býti řeči, protože dvůr zásadně nechtěl jakékoliv částky z povolených berní na sebe převáděti z obavy, aby všickni velmi četní věřitelé komory české nežádali o totéž, jakmile by jednomu se vyhovělo. Došlo tedy k novému snesení tajné rady (1. srpna), v němž, ve formě od židů navrhované, odpuštěny jim 4000 zl. z kvoty komorní; o slevení nebo převodu berní však se nemluvilo. Teprve ke sněmu na rok 1654 svolanému připravil se v této příčině jeden článek ve proposici královské a židům skutečně potom pouleveno ve výměře i placení berní.

Jiná známá nám již nesnáz byla s Chebskými, kteříž r. 1652 nezaplatili berni od sněmu na ně uvalenou ($^1/_{50}$ celého obnosu), nýbrž méně (str. 354) a r. 1653 zase povolili na místě žádaných od sněmu asi 8000 tisíc, toliko 4000 zl. Dlouhý spor o to vzniklý (str. 387) upokojen pak tím, že Chebští přidali, nepochybně pod titulem donativu, ještě 400 zl.*)

Rovněž tak Kladští začínali jeviti nespokojenost se kvotami jim přidělovanými, jmenovitě zdálo se jim od delší doby, že jsou velmi přetíženi, když se hrabství počítá za $^1/_{20}$ celého království. Při první ze čtyř lhůt, ve kterých se berně r. 1653

*) Tak tvrdí se ve zprávě ze dne 1. srpna 1656 o povolených a odvedených berních (archiv min. financí). Dle ní dali Chebští 4400 zl. Jistý přehled z r. 1654 v archivu místodržitelském, jehož účel mi není povědom, vypisuje, že Chebští ve čtyřech lhůtách od 18. května 1653 do 13. února 1654 odvedli (spíše snad měli odvésti?) 5150 zl. a 400 zl. donativu. Vedle toho uvádějí se tam 2400 zl. nápojové daně z města Chebu, tedy dohromady 8000 bez 50 zl. To by bylo něco méně než 50. díl celé berně. Viz str. 387.

povolená platila, odvedli skutečně ještě dvacátý díl (5000 zl. berně, 250 zl. donativu), ale při ostatních lhůtách s velikým důrazem žádali i také docílili slevy takové, že celková summa, kterou zaplatili, byla ne již dvacetinou, nýbrž asi třicetinou povolené berně.*) Tím způsobem Kladští i příště za $^1/_{30}$ království žádali počítáni býti, avšak císař nesliboval jim, nýbrž psal, že musejí všemu podrobiti se, co sněm jim ustanoví; ale právě proto vyzýval je (14. února 1654), aby dostavili se sami do sněmu českého právě svolaného, a tam prokázali podrobněji „disproporcí“, která se jim děje, aby o věci mohlo býti konečně a platně rozhodnuto. 1653 1654

O těchto všech a mnohých jiných věcech přála si vláda, aby na příštím sněmě českém přišlo k dohodnutí. Proto také ze všech stran žádána dobrá zdání, co a jak by mělo v proposici postaveno býti. Každý z úřadů hleděl co nejvíce se přičiniti: místodržící in politicis, komora ve věcech finančních a záležitostech dluhů svých i dalšího příročí pro ně. Na návrh místodržících přišel potom do proposice článek o zřízení komise, která by prohlížela fortifikace; od nich vycházela také žádost o povznesení plavby po řekách českých a polepšení „komercií“, o dobré měně, i podobné jiné návrhy k obecnému dobrému a k slušnému policejnímu řádu směřující.**)

Největších starostí měl nejv. mincmistr Mikuláš ze Schönfeldu. Byl by tuze rád především

*) Že již v r. *1653–1654* Kladští byli třicetinou království, toho důkazem jsou účty odvedené berně v archivu finančním i místodržitelském. Jak svrchu uvedeno, dali Kladští v první lhůtě 5000 a 250 zl., to jest plnou dvacetinu, ve druhé lhůtě však 3000 a 250 zl., při třetí 2500 a 250, při čtvrté 2300 a 250, celkem 12.800 zl. berně a 1000 zl. donativu, což činí 13.800, t. j. méně než třicetinu svolené berně.

**) Místodržitelský archiv 14. února 1654.

1654 Kutné Hoře a pak i jiným horním městům vymohl osvobození od berní.*) Dvůr byl nakloněn prozatím jen o Kutnou Horu se přičiňovati; Jachymovským, Božidarským a Blatenským odpuštěny toliko staré berní resty (1148 zl. 40 kr. 4 den.). O celém osvobození vyžádána si z různých stran dobrá zdání velmi pozdě, z čehož se poznávalo, že při sněmě r. 1654 nebude se ještě o tom jednati.**)

Stavové se své strany měli také některé stížnosti a zvláště jednu velmi těžkou. Připočteme-li pak k tomu obšírné jednání o otázkách náboženských, o nichž již prve jsme pojednali, měl sněm pracovní program na několik měsíců. Zasedal také přes čtvrt roku. Hlavním článkem byly peníze. Dle návrhu dvorské komory mělo se žádati: a) vydržování vojska a b) 450.000 zl. k disposici císařské. Na potřeby zemské měli si stavové povoliti a vybrati potřebnou summu zvláště. Dvorská kancelář při sepsání instrukce zvýšila druhou položku o 50 tisíc, tak že žádáno potom od sněmu půl millionu.

Za komisaře královské při sněmě byli ustanoveni: nejvyšší sudí dvorský Ferdinand Vilém Slavata, appellační praesident František Karel Libštejnský z Kolovrat a purkrabí kraje Hradeckého Vilém Gerštorf z Gerštorfu. Sněm zahájen byl obvyklým způsobem dne 13 dubna 1654. Vedle záležitostí náboženských,***) zanášel se především a hlavně otázkou kontribuce, to jest zdráhal se povoliti 500.000 zlatých, a

---

*) Jest zajímavo, že Schönfeld, ač r. 1651 výslovně z jeho právomoci vyňata byla horní města v Rudohoří (str. 315), přece postupem času fakticky je spravoval, o nich dobrá zdání podával, za ně se přimlouval atd.

**) Archiv min. financí 6. a 26. února 1654.

***) O těch viz str. 223, pak 226—230.

ještě méně byl ochoten přivoliti k žádosti pro- 1654
posice, aby summa tato začínala se vybírati hned, jak dojde poslední lhůta předešlé berně (od 13. dubna 1653), tedy bez interkaláru.

Přišlo o to k prudkým debatám a sice ne v kuriích, na které se sněm dle čtyř stavů dělíval, nýbrž v plném sněmě. Císař totiž žádal skrze komisaře, aby stavové pro zrychlené jednání jali se o proposici rokovati v plenum, k čemuž stavové s některými výhradami svolili. *) Ale na zkrácení sněmu zůstávala tato novota bez vlivu, protože v plném sněmu horlilo se snad ještě více proti velikým kontribucím, nežli jindy v kuriích.

V srdcelomných nářcích líčili (16. dubna) stavové obecnou bídu následkem loňské neúrody, a konečně se vyslovili, že za těchto okolností nemohou svoliti více nežli 350.000 zl. na čtyři lhůty, z nichž první chtěli zaplatiti již 13. června 1654. Císař nabídky této nepřijal. Stavové tudíž povolili a usnesli se 4. května přidati k hořejší summě ještě 26.900 pro císaře na místě interkaláru, k čemuž doložili, že dále jíti nemohou: neboť budou-li poddaní, sotva k víře katolické obrácení, souženi velikými kontribucemi, utekou ze země (viz str. 194). Beztoho jest pracovních sil nedostatek citelný, a co se stane potom? K tomu připojen také stesk, že panovník nesídlí v Praze. — Ale Ferdinand III., na

*) Stavové píšou o tom 16. dubna 1654: Das wir die in obangeregten I. Mt. königl. Instruction enthaltene, uns insgesammt proponirte postulata nicht wie es von Alters Herkommens, ein jeder Standt absonderlich, sondern gleicher Gestalt sammentlich und unabgetheilter (jedoch mit dem abermaligen ausdrücklichen Vorbehalt, dasz solches zu keiner Consequenz und Befolgung gereichen solle) in reyfe Deliberation alsobald zu ziehen nit underlassen. — Dle akt archivu místodržitelského o tomto sněmu, o nichž viz již poznámku na str. 223.

1651 návrh dvorské komory, i toto podání odmítl. Nabídli tedy stavové 400 a po novém jednání a psaní 450.000 zlatých, s nimiž dvorská komora ve jméně císaře se spokojila. Dne 18. května*) bylo svolení s následujícími výjimkami stvrzeno.

Především byli stavové nespokojeni, že berně loňského roku svolená odvedla se do dvorské komory a dvorský pokladník (Hofzahlmeister) vydal kvitanci na ni. Proto nyní dohodnuto se, že z povolených 450.000 zlatých 350 tisíc odvede se do „královské berně zemské na hrad Pražský“ (t. j. nejv. berníkům stavovským) a od nich potom nikam jinam než do české komory na pořádnou kvitanci. Těchto peněz pak mělo se použiti k hájení hranic uherských, k fortifikačním pracem v Čechách, jmenovitě v Praze a Chebu, k opatřování prachu i nábojů a konečně k rozšíření zbrojnice čili „ceughausu“ v Praze. Zbývajících 100 tisíc zlatých zůstaveno pro panovníka k jeho osobním čili, jak sněm řekl, „tajným komorním vydáním“. Ty měly nejvyšší berníci odvésti, komu císař poručí. Ferdinand III. jmenoval potom k přijetí peněz komorníka svého Jana Ladnera z Ladenburka.

Vedle tohoto svolení vzali na sebe stavové sebrání summy, kteréž bylo třeba na vydání zemská: na správu, visitační komise, zemské úředníky atd. — Původně nemínili stavové svolovati na tyto potřeby zvláště, nýbrž měl je platiti císař, jako jindy bývalo z kontribuce. Když však viděli nezbytí, odhodlali se k tomu a sice na ten způsob jako vloni, že totiž při placení kontribuce měla se odváděti také nejv. berníkům daň z nápojů dle svolení z r. 1651, a

*) Akt finančního arch. (nedatovaný), v němž jest výtah z dopisu stavů k císaři de dto. 18. května. Odtud, z akt místodržitelských a z tištěného snesení sněmovního, jest čerpáno následující vypravování.

výnosu z ní užito býti potom na potřeby zemské. 1654
Následkem loňské neúrody však a velikého nedostatku ječmene, slevena ze svolení léta 1651 ještě čtvrtina, takže jen ³/₄ měly se odvésti a sice ve třech lhůtách.

O interkalár dohodl se panovník se sněmem následujícím způsobem. Protože prostředky dvora, následkem dlouhého pobytu v Řezně, byly vyčerpány a císaři velice na tom záleželo, aby svolenou berni měl ihned, povolili stavové, že ještě před zavřením tohoto sněmu a před publikací jeho snesení, má hlavní komise učiniti na kraje rozvržení první lhůty, kteráž se započne platiti nejvyšším berníkům 13. červnem a do 13. srpna musí býti odvedeno z ní 25 tisíc ke dvoru a ostatek do české komory. Tímto způsobem šly ostatní tři lhůty za sebou,*) tak že poslední měla odvésti se 13. července 1655. Stavové tedy platili berni déle nežli rok, a užili interkaláru na místě před svolením, teprve dodatečně čili po zaplacení, s výslovnou výhradou, že do 13. července 1655 jim žádné nové berně ukládány nebudou.**)

Poněvadž v době tohoto snesení visitační komise nebyly ještě se sčítáním usedlostí hotovy, měly repartice na kraje a v krajích pak

---

*) 13. září 1654, 13. leden a 13. duben 1655 k sebrání, 13. listopad 1654, 13. březen a 13. červenec 1655 k odvedení berně.

**) Sebrání berně provádělo se pak dle následujícího rozvrhu:

1. lhůta	13. června 1654	.	116.666 zl. 40 kr.
2. „	13. září „	.	127.777 zl. 46 kr. 4 den.
3. „	13. ledna 1655	.	127.777 zl. 46 kr. 4 den.
4. „	13. dubna „	.	127.777 zl. 46 kr. 4 den.
			500.000 zl.

Z toho odvedlo se do české komory a panovníkovi čtyřikrát 112.500 t. j. 450 tisíc a zbývajících *50.000* zůstalo v rukou nejv. berníků na potřeby zemské. — Akt finančn. archivu ve Vídni.

1654 na jednotlivá panství provedeny býti způsobem předešle obvyklým, takže i deputovaní krajští zůstali v činnosti. Jen osvobozen od placení neměl býti nikdo a pak se mělo přihlížeti bedlivě k tomu, aby z povolené summy toliko polovici platili poddaní a druhou polovici páni z vlastního měšce. Komora česká obdržela (18. června 1654) nařízení, aby peníze, které jí budou od nejv. berníků odváděny, nikam o své ujmě nevydávala, nýbrž chovala pohromadě až do dalších rozkazů císařských. Nejvyššími berníky zůstaly s týmž platem tytéž osoby, jako ve předešlých dvou letech, jenom zástupce městského stavu změněn, tak že na místě Mikuláše Františka Turka zvolen Matěj Vojtěch Miller z Mildenberka, primas Novoměstský.

Při této příležitosti stavové horlivě si postěžovali na obyvatelstvo hrabství Kladského a Chebska. Co Kladska se týče, byli stavové v principu, jak se zdá, nakloněni k jisté povolnosti v berni, ale jen tenkráte, jestliže tamější stavové „jakožto spoluoudové tohoto království“ přijdou do sněmu, což se r. 1654 obecně očekávalo. Ale Kladští nepřišli. Proto stavové rozhodli se, aby hrabství i na dále pokládáno bylo za $^1/_{20}$ království a dle toho stalo se také rozvržení právě povolené berně. Císař to schválil. Ale potom přece se nahlédlo, že Kladští platí
1655 mnoho a proto r. 1655 slibovalo se, že hlavní komise, až dle výsledků visitačních komisí zdělá generální repartici, přihlédne ku poměrům Kladska. To se stalo nepochybně teprv r. 1656 a hrabství od r. 1657 položeno za $^1/_{30}$ království a dle toho platilo.

O Chebských snesli se stavové, že mají platiti, co jim „dle slušné proporcí“ od sněmu se uloží, a kdyby nechtěli, neměli stavové čeští býti nuceni, aby za ně platili. Císař slíbil, že se o to postará. Ale Chebští přese všecky po-

kusy dvorské kanceláře na sjezdě svého kraje 1654
nesvolili nic více než opět 4000 zl. A vedle toho obnovili starou stížnost, proti placení tácu z piva a vína, protože jest jim tato dávka uložena proti jich řádům a privilegiím. Chebští totiž dokládali, že na né dotyčné články Obnoveného zřízení se nevztahují. Ale jako dříve tak i teď, na návrh komorního prokurátora, stížnost byla zamítnuta.*)

Tatáž historie opakovala se r. 1655 opět. 1655
Chebští kvotu od sněmu jim vyměřenou nepřijali, nýbrž povolili co chtěli sami, t. j. zase 4000 zl., s nimiž se císař spokojil a čeští stavové konečně také, když si byli vymohli, že nebudou povinni k náhradě za to, co se na kvotě Chebských nedostávati bude, jako se od nich žádalo r. 1653 (str. 387).

Také židé pražští přišli ke sněmu se stíž- 1654
ností, že příliš vysoká kvota na ně se rozvrhuje. Stavové uznali ji za správnou a snesli se, aby židé tentokráte (pro r. 1654/55) platili méně. A poněvadž si židovští starší mimo to naříkali, že židé mimopražští nechtějí nikdy pořádně přispívati ku placení berní, provedl sněm věc tak, že z kvoty židovské $^2/_3$ uloženo zaplatiti židům pražským a $^1/_3$ židům venkovským, od nichž měli zaplacení vymáhati krajští hejtmani.**)

---

*) Finanční archiv ad 30. září a 3. prosince 1654.

**) Dle výsledků visitačních komisí (tajný státní archiv ve Vídni) bylo židů v Pražských městech 1492 přes 20 let starých a 598 mezi 10 a 20 lety, dohromady *2090.* Na venkově bylo židů: na panstvích císařských 34 starších, 11 mladších (pod 20 let), na statcích duchovenstva 129 a 40, panského stavu 601 a 212, rytířského stavu 101 a 36. V horních městech 2 a 2, v královských městech 217 a 63, ve věnných městech 33 a 8. Celkem židů starších 1117, mladších 372, dohromady *1489.* Byli by tedy židé venkovští měli platiti mnohem více

1654 Jestliže stavové povolili a rozvrhli na sebe 450.000 zl., z nichž 350 tisíc mělo se obrátiti na vojenství a zejména pevnostní stavby v Čechách, chtěli také míti dozor nad tím, co a jak se za ty peníze pracuje.

Až dosud pevnostní stavby, zbrojnice a fortifikace jakéhokoliv jiného druhu, podřízeny byly jen dvorské vojenské radě, co týkalo se řízení, a dvorské komoře nebo komorám zemským pokud se týkalo peněz k těmto věcem potřebných. Inspekcí nad stavbami vykonávali hodnostáři vojenští, jak již r. 1652 o tom bylo ustanoveno (str. 72). Vojenský inženýr Pieroni, kterýž měl spoludozor v Čechách, vysílán také zhusta do Uher i na Moravu, kdež při stavbách dohlížel anebo dělal návrhy, co by se kde zříditi mělo. Na Moravě řídil opevňovací práce generál Ludvík Ratvit de Souches, jehož plány u dvorské vojenské rady došly schválení. Hlavně pracovalo se v Brně, na Špilberku a v Uherském Hradišti. Na Moravě přispíval sněm k těmto pracem fortifikačním a zemský hejtman měl za to také vliv i dozor na stavby.*)

V Čechách platilo se na fortifikace nejen z příspěvků berních, nýbrž hlavně z nápojové daně.
1651 Dle resoluce ze dne 14. května 1651 dávalo se z tohoto zdroje na fortifikací Pražskou od dubna do září 500 tolarů (750 zl.) týdně, od října do března 200 tolarů (300 zl.) týdně, což činilo ročně, s platem pro dozorce, 29.250 zl. Na fortifikaci Chebskou platilo se podobně, v letě 200 a v zimě 100 zl. týdně, tedy něco kolem půl osma tisíce (7300) ročně. Když bylo více peněz,

---

nežli třetinu berně. Ale přihlíželo se nepochybně k tomu, že Pražští židé měli lepší obchody a byli celkem mnohem zámožnější.

*) Regesta u D'Elverta, Beiträge IV. 363, 343, 439, 444, 450, 451, Finanzen, II. oddíl, str. 3.

účastnil se v Praze při pracích opevňovacích 1652
také ještě Vlach Santin de Bossi a to vedle stálého stavitele fortifikačního Karla Luraga. Účty fortifikační přijímal a měl ve správě bývalý písař nejv. berního úřadu František Miseron, kterýž také, protože lidem týdně mzdu vyplácel, chodil na stavbu dohlížeti, zdaž vskutku tolik dělníků a tak pracuje, jak se udávalo. Vedle něho měl ještě úřední dozor po stránce finanční rada české komory Aleš Vratislav z Mitrovic (kterýž byl zároveň nejv. berníkem).

Když nápojová daň přestala, nařídil císař 1653
(9. dubna 1653), aby se na fortifikace přece vydávaly peníze jako dříve a sice z jiných důchodů komorních, které oba deputovaní spravovaly. Co však tímto způsobem se vydalo, mělo se deputovaným nahražovati každého čtvrt roku z peněz berních, tak že fiskus vydával peníze jen jako zálohu, ale vlastně platilo se na fortifikace z berní sněmovních. Proto také sněm 1654
chtěl míti větší kontrollu a žádal k tomu cíli teď, když 350.000 k naznačenému účelu povolil, aby vedle pana Aleše Vratislava z Mitrovic a Františka Miserona ještě dva stavové, a sice jeden duchovní a druhý rytíř, od sněmu za dozorce nad stavbami byli zvoleni. Tak se stalo, a vybráni k tomu děkan svatovítský Jan Krištof Reinheld a nejv. berník Jiří Šťastný Jaroslav Víta ze Rzavého. Ti pak s Alešem Vratislavem a Miseronem tvořili komisi sněmovní či zemskou k prohlídce fortifikačních prací. Nic pak stavům nevadilo, že dva členové komise byli k témuž účelu také ustanoveni od panovníka.*)

*) Finanční archiv: 1649, 14. září; 1651, 10. února a 14. května; 1652, 23. ledna a 20. března; 1653 8 dubna, 9. dubna, 7. července a 17. července. Místodržitelský archiv 1654, 16. dubna.

1651 Pro stavbu a udržování zbrojnic měl císař zvláštního vysokého úředníka, dvorské vojenské radě podřízeného. Byl to Rudolf svobodný pán z Teuffenbachu, který měl zvučný titul: Generalobrist, Land- u. Hauszeugmeister. Ten vyžádal si již v září 1651 dobré zdání o stavu „ceughausů“ v Čechách. Jiří Baum, správce zbrojnice Pražské (zeugwart nebo zeugwarthauptmann), podal je, ale vylíčil stav zbrojnic na Malé Straně a Novém městě v Praze, v Chebu a v Plzni, jakožto velice bídný. Jen v Budějovicích byla zbrojnice jakž takž v lepším stavu. Na základě toho žádal Teuffenbach u dvorské vojenské rady (18. listop. 1651), aby starala se o postavení dvou nových zbrojnic v Praze; jedna z nich měla státi na Vyšehradě, kdež se právě s opevňovacími pracemi začínalo. Teuffenbach vypočetl stavební náklad na 76.107 zl. a mínil klidně, kdyžby se vyupomenuly staré resty berní, že budou ihned potřebné peníze pohromadě Pro Moravu nebylo tolik třeba, jen asi 18 tisíc na sklady prachu a drobnější zbroj.

Ale dvorská vojenská rada nenaléhala příliš na splnění návrhů Teuffenbachových, ne proto, že by s nimi byla nesouhlasila, nýbrž proto, že vyupomenutí berních restů mělo své zvláštní obtíže. Některé zbrojnice zkasírovány, tak že od r. 1652 stát měl v Čechách
1652 již jen tři, Pražskou (dva domy pod společnou správou), Chebskou a Plzenskou. Tato poslední však k vůli úspoře odevzdána k opatrování obci Plzenské. Zbrojnice pak Chebská i Pražská měly následkem nynějšího svolení sněmovního cele býti přestavěny a rozšířeny. I nad tím vedla dozor svrchu zmíněná fortifikační komise.

Slévač děl a hotovitel nábojů při pražské zbrojnici, Linhart Löw, měl také na paměti, aby z Čech se nevyvážel salitr, jehož k výrobě

prachu bylo třeba. Stavové byvše v tomto směru od panovníka požádáni, usnesli se na přítomném sněmě, že nikdo nemá dříve salitr ze země vyvážeti, pokud by ve zbrojnici se nepřeptal, zdaž by ho zde ku potřebě J. Mti Královské nekoupili. Pakli ano, nesměl ho jinde než v „ceughause“ prodati. Jestliže však zde nebylo poptávky, měla býti prodávači bez úplatku dána paleta, že smí salitr jinde, i za hranicemi, prodati.*) 1654

Požadavky dvora nebyly povolenou berní vyčerpány, nýbrž zbýval ještě náklad na vojsko v zemi rozložené. Také ten dle způsobu předešle obvyklého stavové převzali, k čemuž židé přispěti měli 1000 zl. měsíčně (12.000 zl. za rok), jako jindy bývalo. Kdyby císař některou část vojska „abdankovati“ chtěl, slibovali stavové sebrati k tomu účelu takovou summu peněz, co by plat za půl druhého měsíce obnášel, a zapůjčiti ji panovníkovi na účet berně příště povolené. — Vydání na vojsko páčeno na 300.000 zl., tak že sněm pro císaře, pro veřejné a zemské potřeby i pro fortifikace povolil celkem 800.000 zl.

---

23. Poslední opravy hospodářské a opatření policejní za Ferdinanda III.

Když byl sněm s předlohami berními hotov, obrátil zření své k četným žádostem proposice, kteréž byly rázu národohospodářského nebo týkaly se policejních opatření v zemi, buď za příčinou bezpečnosti, anebo také za účelem

*) Finanční archiv: 1651, 13. července, 30. září a 18. listopadu; 1652, 6. března; 1653, 27. prosince. Manuálník města Plzně (v tamějším museu) č. 23 fol. 23: 1652, 21. června.

1654 národohospodářským. Mnohé z těch článků postaveny byly do proposice ku přání místodržících anebo i komory a tudíž stavové ochotně se propůjčovali k jich vyřízení.

Především shledáváme v tištěném sněmovním snesení žádost stavů, aby se některým „řemeslníkům a jiným obchodníkům" neudělovala rozličná privilegia proti svobodám království a nabytým právům stavův. Původ této všeobecné, jinak dosti nesrozumitelné žádosti*) hledati sluší v následující události, velmi poučné pro tehdejší národohospodářské názory.

1652 Roku 1652 udal jakýsi žid dvorské komoře, že nezpracované hovězí kůže vyvážely se jindy ze země, tam se zdělaly na tuho a přišly zase zpět pod názvem pfundledru čili pevných kůží podešvových, za našich časů librovkou zvaných. Z vývozu suroviny platilo se clo a z dovozu zpracované kůže rovněž. Následkem toho fiskus vydělával mnoho peněz. — Ale tu usadil se v Praze asi před „16 lety" jakýsi Nizozemčan, maje kapitálu nejvýše 1000 zl. Ten skoupil volských koží na lacino (pár za 12 zl.), mnoho-li mohl, zpracoval je na tuho dle „cizozemské manýry" a prodával potom libru kůže za 10 grošů, čímž vydělal prý nejméně 80 pro-

---

*) Jest přidána ve snesení sněmovním na konci článku „o salitru," což zavdalo podnět k různým nedorozuměním. — Doklady k tomu, že souvisí s událostí, jak nad čárou vypravuji, mám z archivu ministerstva financí 1652, 17 března, 23. března, 13. listopadu a zvláště z nedatovaného kusu, v němž odpovídají stavové sněmovním komisařům, jak se chtějí zachovati k císaři ve příčině prodeje salitru. Slibují zde totéž, co jest obsaženo ve snesení sněmovním z r. 1654. Tedy do tohoto roku a k tomuto sněmu nedatovaný dopis náleží. Vedle salitru píše se v něm obšírně o „pfundledru" a bojuje se proti privilegiím pro obchodníka s vydělanými kůžemi zase týmž způsobem a těmi slovy, jako lze čísti ve snesení sněmovním z r. 1654.

cent. Takovýmto způsobem Nizozemčan rychle 1652
bohatl, zkupoval četné domy i jiná zboží, kdežto fiskus přicházel ke škodě, protože mu ušlo dvojí clo. Domácí řemeslník však nemohl laciněji hotoviti výrobky z kůže nežli dříve, protože Nizozemčan prodával librovku draho. Proto navrhoval udavač, aby se zřídila komise, kteráž by vyšetřila, za jakou cenu možno tuze vydělané kůže prodávati, k tomu pak aby přirazila poplatek pro císaře (v náhradu za clo) a konečně aby určila tarif, dle něhož Nizozemčan při prodeji musí se říditi. Za léta předešlá, kdy tento cizinec prodával libovolně, měl býti odsouzen k nějaké náhradě ve prospěch fisku a sice dle rozeznání téže komise.

Dvorská komora, jindy ve vynalezání nových zdrojů velmi horlivá, prohlásila udání toto za věc celkem malichernou a nechtěla učiniti nic. Ale některé vynikající osobnosti z Prahy, patrně blíže zasvěcené, ujímaly se horlivě této záležitosti. Mezi nimi na předním místě nejvyšší hofmistr Krištof Ferd. Popel z Lobkovic. Tudíž udaj židův stal se předmětem jednání v tajné radě za přítomnosti krále Ferdinanda IV. Zde 17. března 1652 rozhodnuto, k návrhu dvorské komory, aby vyšetření věci svěřilo se jmenovanému právě nejv. hofmistrovi, praesidentovi komory české Vilémovi Albrechtovi z Kolovrat a deputovanému nad tácem a solí Janu Ant. Losimu, zdaž by vyplynul z toho císaři nějaký užitek a zdaž by bylo na prospěch obecného lidu, kdyby se provedly návrhy žida-udavače. V tom smyslu 23. března 1652 dopsáno do Prahy.

Komise dala se ihned do práce a vyšetřovala několik měsíců. Dopátrala se, že onen Nizozemčan přestěhoval se do Prahy již roku 1630 a ačkoliv několikráte od vojáků těžké škody utrpěl, přece veliké jmění zanechal synu

1652 svému i nástupci v obchodě, kterýž zval se Servatius Engel a byl toho času (1652) již obdařen přídomkem z Engelfluszu za přičinění své proti Švédům r. 1648. Komise si ho zavolala a s velikými výčitkami, že ošidil fiskus, chtěla donutiti ho, aby uvolil se zaplatiti za všecka předešlá léta nějakou náhradu. Přitom mu vypočetla, že kupuje surové kůže po 5 zl., výrobní cena stojí ho při kuse nejvýše 3 zl., a on potom prodá na tuho zdělaný kus podešvový za 13 ano i 15 zl. Mnoho-li že tedy chce dáti z jednoho kusu císaři?

Servác Engel nezalekl se. Ba naopak tropil si z komise i úsměšky. Dostavil se k slyšení kdy chtěl, nepřišel pak kdykoliv se mu uzdálo. Jednou byl ochoten k náhradě a k poplatku, podruhé všecko odmítal. Konečně po dlouhém sem tam mluvení podal několik návrhů, z nichž vysvítalo, že za minulé užitky nechtěl zaplatiti nic, za budoucí pak byl nakloněn dáti poplatek, a sice napřed nabízel paušalně 500 zl. do roka, potom z každé kůže 1 zl. rýnský. Ale za to chtěl, aby se živnost jeho úplně zmonopolisovala, t. j. měl dostati výsadu, že nikdo v celém království nesmí podešvovou kůži zhotovovati, ani odjinud do Čech dovážeti; surové kůže měly se mu bez placení mýta dodávati odevšad, a pak mělo se mu dovoliti, aby směl, jako vídenští obchodníci, s řezníky ve Vídni, ve Slezsku, v Uhrách, na Moravě a v Čechách uzavírati smlouvy o dodávání suroviny na celý rok. Konečně měl dům jeho v Praze býti zproštěn všech jiných berní a veřejných břemen. Dostane-li se mu těchto všech výhod, a dovolí-li se mu, aby libru kůže o 2 krejcary dráže směl prodávati než dosud, chtěl platiti z každého prodaného kusu 1 zlatý do komory české.

Komise podala na základě toho do Vídně zprávu, a navrhovala, aby se Englovi na tak

dlouho vydělávání koží zapovědělo, pokud se 1652
s komorou nevyrovná a sice za minulost i pro budoucnost. Ostatkem zdálo se komisi, že by z toho mohl vejíti komoře veliký užitek, když by se 1 tolar (1·30 kr.) z každé kůže platil. Pak by se mohlo Englovi povoliti, aby prodával libru za 25—26 krejcarů a mohla by se mu propůjčiti výsada, již zoveme privilegium privativum, aby totiž v Čechách sám jediný surové kůže kupovati, librovku vyráběti a prodávati směl. Komise byla si vědoma, že věc dotkne se i stavů a jejich poddaných, ale mínila, že to pak již nějak samo sebou se srovná.*) Dvorská komora předložila návrh komise 13. listopadu 1652 v tajné radě a sice v tom smyslu, že za minulé doby nelze ničehož žádati, protože by z toho mohla vzniknouti dlouhá právní rozepře, ale pro budoucnost že má průmysl koželužský býti předmětem zvláštní pozornosti fiskálních orgánů, protože výnosnost jeho jest ze všech zpráv patrná. Proto měla komise dále v témže smyslu pracovati a společně s českou kanceláří se shodnouti, jak by věc nejlépe a nejprospěšněji se zařídila, aby komora měla užitky, a Engel mohl pracovati. Toto zdání nabylo vrchu v tajné radě a došlo také schválení panovníkova. Za den na to (14. listopadu) vyhotoven byl příslušný dekret pro pražskou komisi.**)

Co se dále v té věci dálo, s určitostí ne- 1654
víme. Jest jenom patrno, že po dalším novém vyjednávání blížilo se r. 1654 k uzavření smlouvy mezi koželuhem Englem a komorou; Engel zavazoval se platiti určitou roční summu z obchodu

---

*) „Was aber anbelangt unterschiedliche Geist- und weltliche Ständ, die auch auf ihren Gründen Sohlenleder arbeiten lassen, solches werde sich darnach sodann schon von sich selbst einrichten.“

**) Nenalezl jsem originálu ani přepisu, ale výtah z něho čte se u D'Elverta Beiträge IV. str. 459.

1654 svého, ale měl za to obdržeti výsadu svrchu naznačenou. Proti tomu postavili se stavové ostře na sněmě právě odbývaném, a vyložili komisařům i císaři, že takovéto monopoly jsou velmi škodné, poněvadž vedou k ochuzení všeho obyvatelstva na útraty jediného člověka. Až dosud v Čechách směl každý kůže kupovati a každý také dle potřeby a umělosti své zdělávati. Polní hospodářství bez toho až dosud leží ladem, a když teď lidu obecnému i všecky počátky průmyslu budou staveny, odkud budou bráti kontribuce, rok co rok nově na sněmích požadované? Dále poukázali stavové na to, že udílení podobných monopolů čelí proti nabytým právům stavů, proti obnovenému zřízení i smlouvě Svatováclavské z r. 1517, a žádali, aby privilegium nebylo uděleno jinak nežli „salvo jure tertii“ t. j. s výhradou stávajících práv stavovských. V tom smyslu docíleno nepochybně dohodnutí se dvorem a stížnost stavovská dostala se do snesení sněmovního.

Servác Engel z výsady, kterou jistě potom obdržel a sice s výhradou od stavů požadovanou, těžil velice velmi. S rostoucím bohatstvím přibývalo mu také titulů. R. 1658 povýšen koželuh Servác Engel „z Brabantu“ do stavu rytířského, později do téhož stavu ale mezi „rody starožitné“, konečně stal se říšským svobodným pánem a členem stavu panského.*)

Stavové při tomto případě ukázali, že dobře pochopují velmi hluboký úpadek polního hospodářství, ale po nějakých opravných poku-

*) Stal se zakladatelem bohaté rodiny šlechtické, jejíž sídlem byl Mníšek. Vymřela po meči v 18. století. Nynější držitel Mníšku Karel svobodný pán ze Schirndingu jest příbuzným po přeslici bývalých Engelfluszů a jejich následníků Unwerthů. O bohatství Serváce Engla viz článek Vávrův „Bývalé panství Mníšecké“ ve Sborníku Historickém I. 117.

sech v tomto směru neviděti přes to ani stopy. 1654
A přece v okolních zemích ukazovaly se skvělé příklady pokroku zemědělského, jako ku př. ve Falci a v Bavořích. Zde dán podnět ku zřízení první hospodářské školy, odkudž dobrá semena a rostliny po celé zemi se rozšířily. Ve Falci začalo se ve velkých rozměrech pěstování tabáku a setba brambor, kteréž tam prvně přinesli Francouzové z vlasti pro náboženství uprchnuvší. U nás, dle pověsti dosti pravděpodobné, pěstovali brambory irští Františkáni čili Hibernové v zahradě své na Novém Městě Pražském již během války 30tileté anebo za nedlouho po ní; *) že by však bylo odtud rozšířilo se pěstování zemáků po celé zemi, nedá se naprosto dokázati. O Slezsku víme z této doby, že tam ve větších rozměrech začalo se pěstění řepky,
a že r. 1651 ta společnost, která ve Slezsku 1651
s řepkou začala, obdržela privilegium, že smí pěstiti a vzdělávati tuto rostlinu ve všech dědičných zemích habsburských. **) Tudíž dostala se řepka brzo také na Moravu a do Čech.

Interes stavů soustředil se hlavně v ochranných prostředcích pro zemědělství a živnosti s ním spojené a pak v pokusech o vývoz přebývajících a v zemi samé nezpotřebovaných plodin. V tomto směru stalo se usnesení proti prodeji turecké vlny a sice v témže smyslu jako r. 1652 na Moravě (str. 370), aby domácí vlna i chov ovcí byl chráněn. Pak žádali stavové o volnost plavby po Vltavě a Labi do Němec, zejména, aby panovník pomohl odstraniti překážky od měšťanů Magdeburských volné plavbě činěné. Sněm mluvil

*) Berchtold, Die Kartoffeln; Volz, Beiträge zur Culturgeschichte str. 247 (dle laskavého sdělení Dra Zíbrta).

**) D'Elvert: Beiträge IV, 447 (Regest ze dvorské komory 6. března 1651.)

1654 o věci tak, jakoby měl na zřeteli „všelijaká commercia, obchody a handle“, ale odjinud víme, že stavové myslili hlavně na vývoz obilí.

Nářky na špatnou minci cizí, která prý se houfně do Čech drala, měly v zápětí, že panovník upozornil v proposici stavy na úřad průbíře zemského na ten čas neobsazený. Stavové přivolili úředníka takového přijmouti, hlavní komisi pak uloženo, aby dorozuměla se s místodržitelstvím a schopnou k tomu osobu vyhledala. — Hlavní komise pátrala především po starších případech, až nalezla, že r. 1574 *) a potom zase 1609—1610 na sněmě o průbíři, jeho povinnostech a platu se mluvilo. Posledním průbířem byl Jan Schuster z Goldberku, soused Staroměstský. Nyní ucházel se při hlavní komisi o týž úřad syn jeho Karel Schuster a vedle něho Krištof Margelík, jízdný sluha při puchalterii. Komise i místodržící rozhodli se pro Schustra, což císař schválil a 26. října 1654 vykázal mu plat z české komory a sice 150 kop českých ročně, jako míval jeho otec. **)

Velice stál panovník o úlevy berní pro horní města a jmenovitě při tomto sněmu pro Kutnou Horu. Snaha po pozvednutí hornictví byla při tom, jako i při jiných pokusech dvora, patrná. Stavové neměli ničehož proti tomu, pakliže císař horním městům kvotu od berníků na ně rozvrženou sleví, t. j. o tolik méně obdrží, co horní města nezaplatí. Dvorská komora představovala si naproti tomu věc tak, že to, co se horním městům sleví, nejv. berníci znovu na ostatní stavy rozvrhnou a vyberou, aby císař celou od sněmu povolenou summu obdržel. Sleva horním městům značila tudíž větší obtížení

*) Viz Sněmy české IV. str 85.
**) Finanční archiv: 19. září, 6. října a 26. října 1654.

stavů, a tomu oni již při jiných příležito- 1654
stech a nyní opět s největší houževnatostí se bránili i také ubránili, prosadivše snesení, že ničeho proti tomu nenamítají, jestliže císař ze svého chce horním městům něco sleviti anebo i dokonce celou berni odpustiti, ale na jiný způsob, pro stavy obtížný, že nelze o slevení mluviti. Protože pak dvůr pro veliké nedostatky finanční ze summy povolené ničehož postrádati ani nechtěl, ani nemohl, byla tímto snesením žádost horních měst i zvláště Kutné Hory zamítnuta.

Panovník byl velmi trapně dojat, a ještě více popudil ho nejvyšší mincmistr Schönfeld. Muž tento, povolání svému neobyčejně oddaný, nepřestával ukazovati na potřebu i možnost zvelebení českého hornictví, a ač horlivý katolík, byl hotov v horních městech i v ohledu náboženském k nějakým ústupkům. Hlavní příčinu nynějšího úpadku vždy a ustavičně shledával ve veliké nouzi a bídě horních měst, která dle jeho mínění potřebovala všestranné pomoci, a ne vyssávání „nemožnými“ prý berněmi. Velmi názorným způsobem ukázal, jak hornictví vzkvétati může, obšírným výkladem o saském městě Jana Jiřího (Johann-Georgenstadt), zřízeném od saské vlády pro uprchlíky z horních měst českých. Schönfeld sám Johann-Georgenstadt navštívil a ve dlouhém přípisu ke dvorské komoře*) vyložil příčiny vzrůstu a síly jeho, poukázav, že lidem u nás příliš utlačeným, v Sasích postavily se domy, daly polnosti, zřídila svobodná obec a provedlo se osvobození ode všech a všelijakých dávek i daní.

Císař Ferdinand III. musil horním městům sám usnesení sněmu sděliti a žádané slevy nebo osvobození odepříti,**) ale pravil, že odpírá se

*) Finanční archiv 1655, 4. ledna.
**) Archiv místodržitelský 1654, 5. července.

1654 jim jen pro tentokráte; pro budoucnost slevu sliboval.

Ale ani tento slib se nesplnil. Roku 1655 i 1656 bylo na základě dobrých zdání Schönfeldových jednáno se stavy znovu, nepřišlo se však k žádnému příznivému konci.

Ještě méně šťastné byly pak jiné projekty, kteréž horám měly pomoci k novému rozkvětu. Přihlašovali se u dvora všelijací dobrodruzi, kteří tvrdili, že znají prostředky, jak horám pomoci. Jedním z takovýchto kondottierů, ale trochu učenějších, byl Heřman Sonnemann z Utrechtu, kterýž se zavazoval právě roku 1654, když se sněmovalo, že vyčerpá veškeru vodu ze zatopených dolů Jílovských. Vláda s ním uzavřela dosti výhodnou smlouvu a Sonnemann začal pak pracovati nejen v Jílovém než i v Kutné Hoře. Schönfeld pokládal umění jeho za „řádné", ale výsledky se nedostavovaly. Jednou nebylo pořádných přístrojů, pak zase stala se jiná chyba. Na konec Sonnemann ujel a mezi tím co o jeho „kumst" i o peněžitou náhradu pro něho vedlo se obšírné jednání, vyjednávala vláda s Vlachem Pavlem Leonidou de Buono, aby jel do Čech spasit tamější zašlé hornictví. Smlouva o službu i povinnosti jeho sepsána
1655 již 1655 (21. července), ale k cestě Buonově do Čech nepřišlo až za vlády Leopolda I.*)

Jestliže stavové nepřiklonili se ani ku slevě berní, tím menší byla naděje na splnění jiných požadavků mincmistrových, s nimiž se vláda při sněmě roku 1654 ani později nevytasila. Mikuláš ze Schönfeldu chtěl totiž, aby císař nejen bděl nad starými výsadami horních měst, ale aby hornický lid, pokud pracuje v dolech, byl svobodný, a od vrchností, pod které ná-

*) Finanční archiv 1654, 5. února, 1655, 3. července, 25. srpna, 23. prosince, 1656, 1. června.

ležel, neodvislý, děti pak, které se během toho 1654
času horníkům narodí, aby byly svobodné buď na vždy neb aspoň po určitou dobu. Schönfeld dobře věděl, že návrh jeho příčí se i jistému ustanovení obnoveného zřízení (Q 5), ale jakožto úředník pro odbor svůj nadšený, který z denní zkušenosti bídu českých hor znal a jemuž o zvelebení jejich šlo nade všecko, nelekal se ani kroku, který byl v tehdejší době a při tehdejších názorech velmi revoluční.*)

Víme již z jednání o dozorce nad obchodem solním, jaké stanovisko vůči poddaným zaujímali stavové, a jak v té věci i dvůr s nimi se srovnával. — Právě ve sněmě r. 1654 začaly se nové prudké spory o zběhlé poddané, zejména o děti narozené na cizích gruntech v době, kdy poddaní před nepřítelem prchali, a bylo třeba několikaletého jednání, než byly jakž takž uklizeny.**) Při tehdejším nedostatku lidí hlídaly vrchnosti každou poddanskou duši s velikou obezřetností***): a teď by byly měly trpěti, aby lid utíkal k horám a tím sebe na čas a děti snad na vždy z poddanství svobodil? Záměry takové byly by se daly provésti jen tehdá, když by dvůr byl vůbec pomýšlel na zničení a odklizení stavovského zřízení, což byla myšlénka na tehdejší dobu tuze smělá a téměř nemožná. Proto také nestalo se pro hory nic; česká komora ne-

---

*) Finanční archiv: bezprostřední zpráva Schönfeldova k císaři. Jest nedatovaná a sluší nepochybně k r. 1656. Schönfeld podobně, s týmž důrazem, mluvil i psal již dříve, jmenovitě r. 1654.

**) Snad tehdáž (1654) z praktické potřeby vzniklo pojednání Caramuele z Lobkovic, o němž se zmiňuji v poznámce na str. 151.

***) Místy také s velikou bezohledností. — Dne 1. května 1655 žalováno na Viléma Mladotu ze Solopisk, že manželku jistého poddaného Polenského, aby mu neušla, chová na řetěze ukovanou, ač jest těhotná. — Akt v archivu arcibiskupském v Praze.

1654 přestávala jenom po léta opakovati frási, že zvelebení hor by stálo mnoho peněz, ale že jich není, a sněm občas také usnesl se na něčem o zvelebení hor, což potom z pravidla se neprovedlo.

Rovněž tak nepřišlo se na sněmé r. 1654 ani později ke konci s jinou pro obchod v zemi důležitou záležitostí. Císař přál si obdržeti pomoc na postavení mostu přes Labe u Litoměřic, nepokládaje důležitou věc tuto za čistě místní, nebo komorní, nýbrž za záležitost celého království se dotýkající. Ale stavové zdvořilým způsobem se tomu uhnuli usnesše se, že napřed bude třeba vyšetřiti, co by postavení mostu stálo. Pak již se o tom do smrti Ferdinanda III. nemluvilo.

Co již sněmů od konce války 30leté bylo odbýváno, na všech téměř jednalo se o různá opatření policejní a činěna snesení v těchto směrech hojná i podrobná. Víme však již z předešlého vypravování, že na venkově článků sněmovních dbáno nebylo, a že pro nedostatky, které tkvěly v samém zřízení zemském, málo kdo se dle snesení sněmovních řídil.

Proto přichystal panovník ke sněmu r. 1654 dlouhé články a stížnosti na nezachovávání starších nařízení, žádaje důrazně sněm, aby v těch a některých nových s nimi souvisících věcech postaral se konečně o pořádek. — Stavové měli dlouhé o to porady a konečný výsledek jejich dostal se pak do sněmovního snesení v té skoro formě, ve které napřed císaři bylo od sněmu dopsáno.

Stavové především ukázali k visitačním komisím, kteréž při obchůzkách po království ku všemu přihlížejí a v budoucnosti přihlížeti budou a také veškeré přestupníky starších sněmovních nařízení udávají místodržícím ku potrestání.

Co pak týkalo se loupežnictví velmi se opět rozmáhajícího, radili stavové, aby proti

loupežníkům sestaven byl zvláštní 5tičlenný 1654
soud, který by jezdil po zemi a měl právo zavésti řízení co nejsummarnější (sumarissime): kdo bude chycen při skutku, budiž zavřen, souzen a nejdéle ve třech dnech odsouzen, t. j. pověšen. S tím však panovník nesouhlasil a proto také do snesení sněmovního dostal se tento článek ve formě mnohem mírnější. Prosadili však stavové, aby proti Petrovským a loupežníkům užíváno bylo starodávného způsobu, tak zvaného nevodu, t. j. aby úřady obcí městských i venkovských, seberouce lid svůj a vezmouce třeba k pomoci i vojáky z nejbližších posádek, loupežníky honili a jímali; patrně měli podezřelá stavení obkličovati a nebo i lesy obstupovati, aby nikdo vyjíti a loupežníci schytáni býti mohli.

S tím souvisela nařízení stará i nyní nově opakovaná o vysekávání lesů podle cest, o opravách silnic, o přetrhování „neřádného“ života v krajích, zejména „nedorozumění“, vad a rvaček a t. p. I ukládalo se hejtmanům krajským, aby nad tím vším bděli, a „neposlušných poddaných každodenně se rozmáhající urputnost“ krotili.

Co se týkalo některých kusů ze žádostí panovníkových, jako ve příčině zběhlých poddaných, umenšení přepychu v oděvu a ustanovení pevné taxy pro nádenníky a řemeslníky, kteří právě proto, že byl nedostatek pracovních sil, velmi nadsazovali a nesmírné požadavky činili, usnesl se sněm odkázati tyto věci místodržícím, aby zřídili jisté komisaře k vyšetření toho všeho a k podání návrhů. Místodržící svěřili pak, jak se zdá, celou záležitost hlavní komisi. Ale až
do sněmu r. 1655 nebylo ještě nic hotovo, a jenom 1655
znovu slíbeno, že brzo budou návrhy hotovy a císaři k další resoluci odeslány. Stalo-li se tak,
povědomo není, soudím však že ne. Sněm r. 1656 1656
znovu zabýval se vysokými požadavky nádenníků a řemeslníků, ale neurčil pevnou taxu pro ně,

1656 nýbrž pokusil se o stanovení pevných cen za obilí, aby sedláci lépe prodávati a tudíž také lépe živi býti a pomocníkům svým platiti mohli.

Čím zaviněno bylo veliké klesání obilních cen, bylo již vyloženo. Věc horšila se rok od roku, a sedláci, kteří vzdělávali půdu po léta zanedbanou a spustlou s velikým napjetím vlastních sil (protože dobytka nebylo), za všechnu práci mřeli hladem; mnozí opouštěli vesnice a dávali se mezi Petrovské. I stalo se r. 1656 snesení, že hlavní komise zemská o každých suchých dnech, tedy čtyřikrát do roka, určí se svolením místodržících a císaře pevnou taxu, zač v každém tom období obilí se prodávati a kupovati smí. Kdo by laciněji kupoval, ztratí peníze, kdo by laciněji prodával, obilí. Dráže však než za určenou taxu bylo každému volno prodávati nebo kupovati. Podle dosavadních zkušeností dá se mysliti, že snesení o taxe obilné rozmnožilo počet oněch nařízení, která se z nedostatku exekutivné moci nezachovávala a ponenáhlu upadla v zapomenutí. — Vláda sice současně pokusila se o zostření exekutivy a sice tím, že provedlo se nové obsazování všech krajských hejtmanství. Hejtmani v krajích obnovovali se každo-
1654 ročně, ale tuším že právě od r. 1654 zavládl v tom trochu jiný pořádek, neboť tenkráte vybráni noví hejtmani pro všechny kraje a v příštích letech dálo se obnovování vždy s dosti velikými změnami v osobách. *)

*) R. 1654, 26. června ustanoveni za hejtmany krajské: v Podbrdsku Zdeněk Euseb Vratislav z Mitrovic a Ladislav Chlumčanský, v Plzensku Jan Sezima z Vrtby a Jan Karel Žakavec, v Žatecku Jan Šebestián z Pöttingu a Maximilián Elbogner ze Schönfeldu, v Loketsku Jaroslav Julius Libšt. z Kolovrat a Jan Fabián Mulz z Waldy, v Rakovnicku Karel Heřman Koc z Dobrše a Jiří Kašpar Hrobčický, v Slansku Jan Zdeněk Vratislav z Mitrovic a Jaroslav František Cukr z Tamfeldu, v Litoměřicku Ferdinand Ar-

Že však účinek tohoto kroku jevil se dlouho 1654
velmi nepatrně o tom pochybovati nelze.

Pravidelné bývalo na sněmích jednání o příročí na dluhy a sice o všeobecném pro stavy, o zvláštním pro města a pak o moratoriu pro dluhy komory královské. Vždy se při tom trochu ponaříkalo, ale příročí konečně povolilo. R. 1654 však vzniklo delší jednání, kteréž mělo za následek, že provedlo se sečtení dluhů komorních. Stavové totiž zdráhali se, jak obyčejně, povoliti moratorium komoře, žádajíce, aby aspoň vdovám, sirotkům a jiným chudým věřitelům bylo zaplaceno.*) Vlasti nebude prý zpomoženo, dokud se úvěr nepozvedne, a má-li ten se polepšiti, jest nutno, aby co možná brzo všechna příročí se zrušila. Stane-li se tak, musí všickni dlužníci platit dluhy, a budou-li oni zadost činiti své povinnosti, musí učiniti rovněž tak i komora. Aby však vláda nevzala si z toho příležitost, uvaliti aspoň část komorních dluhů na stavy, kteří byli jednou k tomu se zavázali, třeba i jen podmínečně a neurčitě, dodal sněm k této všeobecné úvaze, že stavové s bídou odvádějí berně sněmovní a že tedy na ně nebude možno se

nošt Hýzrle z Chodu a Gotfried Konst. Solhauz ze Solhauzu, v Boleslavsku Pavel hrabě Morzin ve Vrchlabí a Václav Bzenský z Prorubě, v Hradecku Václav Záruba z Hustiřan a Rudolf Dobřenský, v Chrudimsku Ferdinand Ludv. Libšt. z Kolovrat (od srpna: Jan Záruba z Hustiřan) a Adam Talacko z Ještětic, v Čáslavsku Ferdinand Frant. Robmhap ze Suché a Litmír Viduna Obitecký z Obitec, v Bechyňsku Albrecht Kapoun ze Svojkova a Jan Krištof Malovec z Chejnova, v Prachensku František Ignác z Rozdrážova a Jan Kořenský z Terešova, ve Vltavsku Šebastián Čabelický ze Soutic a Jan Jiří Radecký z Radče, v Kouřimsku Václav Jiří Holický ze Šternberka a Jan Burian Slavikovec ze Slavikova. — Z let 1655—1660 jest v archivu místodržitelském seznam, v němž viděti všechny dosti podstatné změny rok co rok při jmenování hejtmanů prováděné.

*) Finanční archiv ad 15. června 1654.

1654 bezpečiti. Jindy prý dvůr císařský měl vyživení z cel a mýt, ale ta nyní většinou jsou zastavena soukromníkům a i cizincům; následkem toho dvorská komora všecky vydaje chce uhražovati z kontribucí v dědičných královstvích a zemích povolovaných, a tudíž není naděje, žeby stavům v berních kdy pouleveno bylo tak, aby mohli odváděti ještě zvláštní berně na splácení dluhů komorních. Obšírný výklad stavovský končil potom návrhem, aby s pomocí místodržících, hlavní komise a čtyřčlenného výboru od stavů zvoleného, stalo se konečné, od roku 1650 několikráte již požadované, sečtení a roztřídění komorních dluhů, a pak aby sepsáno bylo dobrozdání, jak by se ponenáhlu platiti měly. — Až do té doby, než věc bude hotova, povolil sněm komoře příročí, a ovšem také obecné moratorium stavům i pod jistými výminkami královským městům. Pro vyrovnání dluhů městských stávala již od r. 1651 (str. 126) zvláštní komise; poněvadž však někteří členové její zemřeli, byli od hlavní komise noví na jejich místa postaveni. Vedle
1655 nařízení císařského ze dne 3. února 1655*) povoláni byli do ní také podkomoří měst královských i podkomoří měst věnných.

Císař svolil k žádosti stavů o sečtení komorních dluhů a sněmovní snesení bylo v tom smyslu učiněno i tiskem vydáno, ač způsobem pro nezasvěcené velmi temným. Hned také byl sestaven čtyřčlenný výbor, ale zdá se, že ne od sněmu, nýbrž od hlavní komise, a česká komora doplnila ho potom **) dvěma členy se své strany.

---

*) Archiv místodržitelský.

**) 1654, 29. prosince. — Členy od komory do výboru vyslanými byli: komorní radové Aleš Vratislav z Mitrovic a Kristián Iter z Adelfingen. — Archiv min. financí.

Jednání toto u četných věřitelů vzbudilo 1655
docela neoprávněné naděje, jako by vskutku šlo již o placení komorních dluhů. Věřitelé den co den přicházeli ke komoře a nabízeli veliké slevy, jen aby aspoň k částce dluhů svých přijíti mohli. Česká komora živými barvami líčí své postavení,*) a táže se u dvorské komory o radu, co by činiti měla. Neboť prý mnozí věřitelé slibují, že spokojí se 6, 7, 8 ano až i 10tým dílem dlužní summy, jiní jdou ještě dále a slevují veškerý úrok, a co kapitálu se týče, chtějí vzíti za každý zlatý — dva groše! Komoře české zdálo se, že by nezodpovídala před Bohem ani před císařem, kdyby tyto nabídky přijala, a proto žádala o resoluci a po případě také o peníze na výplatu, neboť sama neměla v pokladně ani haléře!

Zatím však dělala si zbytečné strachy, že by obtížila svědomí, neboť na placení nemyslilo se, dokud úplné sečtení dluhů se neprovede. Když pak to bylo koncem března r. 1655 hotovo, nastalo obecné poděšení. Odhadovaly se sice vždy komorní dluhy na mnoho set tisíc zlatých: ale při tehdejších nářcích nebývala nouze o superlativy, kdežto vsoukromí dosti obecně mělo se za to, že sice komora si stojí špatně, ale ne tak zle, jak se mluvilo a naříkalo. Zatím úplné sečtení dluhů překonalo všecky superlativy. Ukázaloť se, dle dlužních register zpořízených r. 1638, že komora dluhuje různým stranám přes půl deváta millionů kop míšenských, summa to v tehdejších poměrech nad pomyšlení obrovská!**)

*) Finanční archiv 1655, 20. ledna.

**) Relace od puchalterie české komory ze dne 20. března 1655 ve finančním archivu. Podrobnosti jsou tyto:

1655 K tomu dokládala účtárna české komory,
že sice něco jest na tento dluh zaplaceno, ale za to
z různých příčin všecky passivní položky do
počtu pojaty nejsou, jmenovitě dluhy komorní
městům královským, a pak také nepojat úrok
za poslední léta, od Havla r. 1637. Tudíž prý
jest celková summa dluhů vlastně o hodně („um
ein mächtiges“) větší. — Věřitelů bylo přes
1200 a veškeren dluh rozdělen dle jistého hle-
diska ve 14 tříd.

Ustrnutí nad těmito ciframi bylo tak vše-
obecné, že nikdo nevěděl si rady. Na placení
dluhů přestalo se vůbec mysliti a česká ko-
mora předem navrhovala, aby ve sněmovní
proposici pro rok 1655 žádalo se znovu o pří-
ročí. To se také stalo. Sněm pak, vyloživ širokými
slovy k dobrému komory směřující smysl svých
loňských žádostí, povolil je bez váhání ne-
1656 jen l. 1655 ale i také l. 1656 vždy na
další rok. Komora prosila panovníka, aby ze
svolené berně těchto dvou let věnovalo se po
každé aspoň 60—70 tisíc na upokojení chudých
věřitelů, ale ani tomu nemohlo býti vyhověno
pro veliké potřeby na vojáky. Na placení dluhů
komorních potom vůbec ani pomysliti se nemohlo.

1654 Sněm r. 1654 pohnul také znovu otázkou
vývozních cel, na něž již tolikráte marně si
bylo naříkáno. Ač do snesení o té věci nic ne-
přišlo, bylo přece předmětem dalšího jednání
mezi stavy a králem a vedlo k jistému výsledku.*)

Dluhů sečteno	5,804.531 kop	27 gr.	3½	den.
Zadržalých úroků až do Havla 1637	2,822 483 „	5 „	4	„
Summa . .	*8,627.014* kop	*33* gr	½	den.

Že kopami míní se míšenské, jest moje domněnka, jak myslím, správná.

*) Finanční archiv 1653, 27. června. 1654 ad 20. června, 25. listopadu a několik kusů z prosince 1654, z ledna 1655 a 8. května 1655.

Stavové stáli jmenovitě o nové snížení vývozného 1654
cla z obilí, protože začala ukazovati se naděje na slušnější prodej v cizině. V některých krajinách Německa byla totiž 1653 a 1654 dosti veliká neúroda. Kněžna Anhaltská již koncem června
1653 žádala, aby směla v Čechách koupiti 1653
10.000 strychů obilí a sice za sůl, kteroužto doufala při té příležitosti dovézti do Ústí bez pohraničného cla, což však se jí nepovedlo. Když pak z několika stran do Čech o obilí bylo psáno, rozhodl se panovník, povoliti jistým způsobem žádostem stavů. Bylo třeba jednati rychle, protože českým vývozníkům hrozilo nebezpečí ze Sas. Kurfiřt rozlobený, že saská sůl jen po velkých poplatcích může prodávati se v Čechách, chtěl na vzájem vysoké clo uvaliti na obilí a železo z Čech do Sas vyvážené. Clemens von Radolt radil císaři, aby raději hned clo na sůl saskou snížil, ale nepřišlo k tomu, nýbrž ke snížení vývozného cla z některých druhů obilí a z dobytka, aby prý čeští exportéři, i když v Sasku znovu budou muset platiti, přece mohli obilí vyvážeti a prodávati.

Panovník vyžádal si dobré zdání od zvláštních komisařů, kteří z nařízení komory vykonali cestu po hranici a podali o svém pozorování obšírnou zprávu. Ti vyslovili se proti slevě obilního cla, protože na větší a déle trvající vývoz, pro dosti veliké zásoby obilí za hranicemi, nelze mysliti. Do Míšně a do Slez bude pak se voziti, ať jest clo jakkoliv vysoké, české obilí vždy, protože jest vydatnější a jmenovitě ječmen z Čech hodí se lépe k sladování („malzreicher“). Za to přimlouvali se za slevu cla z dobytka: jindy vyšší clo mělo smysl, protože i cena dobytka byla vysoká, ale teď když klesla téměř na polovici a zůstalo stejně vysoké clo, všechen obchod v tomto směru hyne, a „handlíři“ z Bavor, z Falce, z Rakous a

1654 z Foitlandu nejezdí více do Čech na trhy kupovati čeho potřebují. Navrhli tedy snížení cla z dobytka, celkem o třetinu.*) Obilní cla měla zůstati beze změny.

Účtárna české komory schvalovala tyto návrhy a přidala k nim ještě dodatek, jak by se mělo sleviti asi o ⅓ clo ze surových koží. Na tomto základě vyšel potom patent o snížených
1655 clech 20. ledna 1655. Obecná nespokojenost s nepatrnou touto slevou propukla na sněmě r. 1655. Stavové v odpovědi na proposici důrazně žádali o větší snížení cla, jmenovitě na těch věcech, jichž se nejvíce ze země vyváželo, jak na ovčí vlně, sýru, másle, chmelu, žitě i pšenici.**) Následkem vysokých cel nejdou prý cizí peníze do země. Vlastní dobrá mince musí se posýlati za vojskem do Uher, špatná a lehká mince zůstává v zemi a ničí všecken úvěr i blahobyt.

Tím se octli stavové při jiném stesku, kterýž vyskytl se také již na sněmu r. 1654 a vedl k ustanovení zemského průbíře. Vláda byla ochotna pomoci, ale nevěděla jak. Tudíž stesk na špatnou minci odkázán komisi a tím prozatím pohřben. — Co se týkalo cel obilních, komora česká byla rozhodně proti slevě, ze strachu, že příjmy její klesnou a ona nebude míti, čímž by platila úředníkům. Když však

*) Z vola 50 krejc. místo 1 zl. 15, z býka 20 kr. místo 30, z krávy 40 kr. místo 1 zl., z krmeného prasete 16 kr. místo 25, z ovce 8 kr. místo 12 atd. Mám z finančního archivu velice poučnou a podrobnou tabulku o clech ze všeho zboží, jak se platilo od roku 1626—1655, ale mohu z ní bohužel jen něco málo cifer, jen jako ukázkou podati

**) Platilo se z těchto věcí: ze strychu chmele od r. 1625 10 kr., od r. 1627 až do nynějška 6 kr., z centu másla od r. 1625 30 kr., z centu sýra od r 1625 20 kr., z centu vlny ovčí od r. 1625 45 kr., ze strychu pšenice původně 20, potom 15 a od roku 1652 13 kr.

stavové nepřestali na sněmě dolehati na vládu, 1655
povoleno konečně zvolení tříčlenné komise (Adam Matiáš z Trantmansdorfu, Maximilián Valentin z Martinic a Mikuláš z Gerštorfu), kteráž společně s praesidentem české koruny měla zkoušeti, zdaž citelnému nedostatku peněz dá se odpomoci snížením cel obilních. K tomu účelu provedlo se na rok jisté nepatrné snížení cel, a sice při pšeničném sladu na 10 kr. místo 13 kr., při žitě na 10 místo 12 kr., při žitné mouce na 8 místo 10 kr., při sladu ječném na 10 místo 12 kr., při prose na 11 místo 13 kr. atd. vždy při jednom strychu. — Jak dopadlo za rok votum komise povědomo není, ale snížení zůstalo pak trvale.

Není pochyby, že obraz, který poskytlo toto naše vypravování, jest na veskrze neutěšený. Ale brzo přišly časy ještě horší. Události zahraničné nutily ke zbrojení a nešťastná příhoda v domě panovnickém způsobila nové a těžké zápletky. Jestliže již na sklonku r. 1654 bylo 1654
v Čechách velmi nejisto pro četné roty loupežníků, najmě Petrovských,*) zhoršily se poměry, když bylo nutno rozmnožiti posádky vojenské v zemi. Přibýváním soldatesky zdály se vraceti doby bývalého násilnictví za války třicetileté a jmenovitě z Moravy rozléhal se nářek na lupičství vojáků daleko široko.

---

24. Smrt krále Ferdinanda IV. a její následky.

Hned po rozpuštění říšského sněmu v Řezně odebral se císař Ferdinand III. se synem svým Ferdinandem IV., korunovaným již králem če-

*) Archiv místodržitelský 1654, 17. listopadu: Místodržící tázali se panovníka, jak se mají zachovati vůči tomu, že obyvatelé pro veliké nebezpečí a nejistotu na cestách nemohou jezditi do krajských měst, aby odvedli kvoty berní?

1654 ským, uherským i římským do Vídně. Před časem nemocemi týraný a tudíž rychle stárnoucí císař byl s výsledkem svého namáhání spokojen, vida, že nejstaršímu synovi ještě za živa zaručil císařskou korunu, klidné držení království Uherského i dědičného království Českého. Ale jedva že císařská rodina do Vídně se navrátila, mladý král rozstonal se neštovicemi a, následkem převráceného léčení, zemřel v náručí otcově 9. července 1654. Žal císaře Ferdinanda III. byl — dle zpráv benátských vyslanců — zdrcující. Jediným okamžikem zmařeny politické snahy celého života a churavý císař viděl pro sebe i rod svůj budoucnost velmi nejistou. Uzavřel se před celým světem, nebyl přístupen ani radě, ani rozmluvě, ani práci, která by ho k jiným myšlénkám přivedla, nýbrž s výrazem němého bolu bez slov vyseděl celé hodiny a dni ve svých komnatách. Jen v hudbě chvílemi nalézal útěchu.

Co bude nyní? Nástupcem v zemích rakouských, v Čechách i v Uhrách stal se mladší syn Leopold Ignác, narozený 9. června r. 1640, tedy právě 14tiletý. Ale co se stane s korunou císařskou? Toť byla otázka, k níž těžko bylo dáti odpověď. Jedno bylo nepochybno: jestliže volba Ferdinanda IV. stála nesmírné oběti, byla volba Leopoldova i při největších obětech nejistá, ano zdánlivě nemožná vůbec. Poměry v říši braly obrat rodu habsburskému veskrze nepřátelský a Francie se Švédskem staraly se již, aby příště měla volba jiný výsledek nežli r. 1653.

Radové císařští sice hned po nešťastné smrti Ferdinanda IV. přičinili se o vyzkoumání poměrů v říši, aby zvěděli, zdaž není vyloučena možnost brzké nové volby. Ale hrabě Volmar, vyslanec dvora Vídeňského, sděloval celkem zprávy smutné. O Leopoldovi nechtěli kurfiřti ani

slyšeti. Především vymlouvali se, že není ještě 1654
plnoletým a tím snažili se volbu pozdržeti. Pak konečně měl býti zvolen za císaře kdokoliv jiný, jenom ne některý člen rodu habsburského. V tom smyslu pracoval v říši vyslanec kardinála Mazarina, a obracel zření kurfiřtů na volbu mladého knížete-kurfiřta bavorského Ferdinanda Marii. Vliv rakouský v Mnichově udusil tuto kandidaturu v zárodku, ale z dalšího jednání bylo viděti, že ten z knížat německých, kdož by vyslovil se pro kandidaturu arciknížete Leopolda, musil se třásti před pomstou Mazarinovou. Tudíž rozhodnuto se ve Vídni pro postup velmi, velmi ponenáhlý; Ferdinand III. zdál se již tušiti, že volby syna svého Leopolda se nedočká.*)

Jestliže bídné poměry ve vlastních zemích nutily panovníka, aby vůči zápletkám na severovýchodě Evropy zachovával nestrannost a neutralitu až do nejkrajnější možnosti, stala se tato politika po smrti Ferdinanda IV. tím nutnější. Chtěl-li Ferdinand III. Leopoldovi zjednati nástupnictví v říši, musil ještě obezřetněji vystupovati ve všech záležitostech evropských, aby nikde neuvalil na sebe nepřátelství. Císař Ferdinand III. zachovával se dle toho až na samý sklonek svého života. Zemím našim však proto nevedlo se lépe, protože trapná nejistota ozbrojeného míru stála právě tolik jako válka.

Od léta r. 1654 zuřil již prudký boj mezi Ruskem a Polskem. Cár Alexej Michajlovič po zvláštním poselstvu do Vídně žádal císaře Ferdinanda III., aby Poláky v boji tomto nepodporoval. Císař to neurčitě slíbil a ihned nabídl se za prostředníka mezi bojujícími stranami, což bylo od Ruska přijato. Když po-

*) A. F. Přibram: Zur Wahl Leopold I. 1654—1658. (Archiv für öst. Geschichte LXXIII, 1.)

1655 tom v březnu r. 1655 švédský král Karel X. Gustav strojil se rovněž učiniti vpád do říše polské a učinil o tom sdělení ke dvoru vídeňskému, nabídl se ihned Ferdinand III. rovněž k úkolu prostředníka, což však bylo zamítnuto.*) Císař vypravil na to ke dvoru krále švédského nejlepšího svého diplomata Františka Lisolu, aby záhy byl zpraven o všech jeho krocích.

Průběh války švédské byl neobyčejně vítězný Švédsko vtrhlo do Polska se dvěma armádními sbory; první vedl maršálek Wittemberk, druhý sám král. Šlechta i vojsko polské prchalo před Švédy bez boje; rozháranost vlády polské i zbabělost vojska ukázala se v hrozném světle. Šlechta nekatolická vítala Karla Gustava s nadšením, k němuž připojil se také J. A. Komenský, když Švédové obsadili Lešno, tehdejší hlavní sídlo Jednoty bratrské. Rázem dobyto Velkopolsko, pak obsazena Varšava, konečně i Krakov Stejnou dobou Rusové dobyli Vilna a Lvov oblehli kozáci, kteří konali odtud nájezdy až k Lublínu. Polský král Jan Kazimír prchl do Slezska, usadil se v Opolí a dožadoval se na všech stranách o pomoc.

Císař Ferdinand III., když bylo od Švédů zamítnuto jeho prostřednictví, jednal zatím toliko s cárem Ruským a zbrojil se tak, jak toho poměry říše dopouštěly. Již na podzim r. 1654 ustanoven zvláštní dozorce (hrabě Abensberg z Traunu) nad vojenskými zásobami v Opavě,**) kteréž potom stále rozmnožovány. Na Moravu stahováno vojsko rovněž již v zimě 1654—1655.

---

*) A. F. Přibram: Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655 —1660 (Archiv für österr. Gesch. LXX); A. F. Přibram: Oesterreichische Vermittlungspolitik im polnisch-russischen Kriege 1654—1660 (tamtéž svazek LXXV). Této druhé práci Přibramově, jinak velice dobré, schází důkladnější znalost některých edicí pramenů ruských.

**) D'Elvert Finanzen, II. část, str. 11.

Pak se staral císař všemožně o peníze a zřízení 1655
nových pluků vojenských.

Český sněm byl za tím účelem svolán na 31. března 1655. Jakožto komisaři posláni k němu Krištof Ferdinand Popel z Lobkovic, Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat a Friedrich Leopold Věžník. Panovník žádal půl milionu zlatých na penězích. Stavové, poukázavše na velikou povodeň, kteráž následkem dlouho trvajících dešťů v únoru a v březnu vznikla, nabídli 400 tisíc zl. rýn., což bylo přijato, a sice tak, že začala se svolená berně vybírati od 13. července r. 1655 a měla do roka a 40 dnů býti vybrána a císaři odvedena. Platiti se mělo ve čtyrech lhůtách, a sice dle dosavadního způsobu, podle repartic krajských od deputovaných zhotovených, a od hlavní komise přijatých, protože, jak známo, sečtení poddaných nebylo ještě úplně hotovo. Jak zvoleni byli nejvyšší berníci, vyložil jsem již svrchu (str. 428).

Vedle peněz pro císaře svolil sněm ještě jistou dávku nápojovou, dle přiznání z r. 1651, na uhrazení potřeb zemských. Pak slíbili stavové, že budou po způsobu již po léta obvyklém vydržovati vojsko v zemi i v Uhrách a bude-li třeba přispějí anticipacemi k jeho částečnému rozpuštění. S tím byl sněm 29. května r. 1655 skončen.

Brzo potom svolán v Čechách zvláštní sjezd, aby povolil peníze na zaopatření zverbovaných vojínů, a půjčil císaři jistou summu peněz na nastávající útraty válečné. Ferdinand III. najímal totiž vojsko ve všech zemích; stavům tvrdilo se pro upokojení, že na vojnu nebéře se žádný osedlý poddaný, ale nebylo tomu tak. Nově najaté vojáky bylo třeba opatřiti výživou a k tomu konci sešla se dle slibu daného r. 1649 (str. 97) jistá konference, aby poradila se o proporci, mnoho-li která země vojska vydržovati má.

1655 Kdo se jí zúčastnil není mi známo. Výsledek porady byl, že na země koruny české má připadnouti 10 dílů a na země rakouské 8 dílů. Dle tohoto měřítka řídily se žádosti panovníkovy při sjezdu v Čechách, pak také na Moravě a ve Slezsku.

Stavovský sjezd český svolán na 10. června a trval do 31. srpna, tedy déle nežli mnohý sněm. Ředitelem jeho i zároveň komisařem královským byl nejvyšší purkrabí Bernard Ignác z Martinic. Stavové vůči nebezpečné situaci, kteráž jim obšírně byla vyložena, ukázali se býti ochotnými. Nebylo již pochybno a nikoho tajno, že král švédský jest dorozuměn s knížetem sedmihradským: mohla tedy snadno válka přenesena býti do zemí císařských, ač Ferdinand III. až dosud se choval docela neutrálně. Proto ve všem vládě bylo povoleno, ovšem s výminkou, že příští sněm musí snesení sjezdu schváliti, což se potom také stalo.

Především vzala na sebe země opatření bytů a stravy pro určenou částku naverbovaného vojska a sice tak, že dle starších norem mělo se dávati pěšímu vojáku 6 kr. a jezdci 12 krejcarů denně, a na „servicie“ 2 krejcary denně. Kdo chtěl, mohl dávati vše v penězích anebo také polovičku v naturaliích. Roztřídění vojska zůstaveno místodržícím, kteří také obdrželi právo k exekucí a sice směli ji prováděti prostřednictvím krajských hejtmanů. Císař zavázal se za to bdíti nad kázní vojenskou a netrpěti, aby důstojníci, všelicos předstírajíce, obyvatelstvo sužovali.

Dále žádal panovník při sjezdu o půjčku na potřeby válečné; ale stavové na místě toho povolili 200·000 zlatých v hotovosti a slibovali mimo to za 50 tisíc zl. nakoupiti obilí pro vojenské sklady. Summu tuto měli složiti stavové ve 2 měsících, avšak úplně ze svého,

bez obtěžování poddaných. Konečně pak usnesli se, že nikdo nesmí prodávati starou zvonovinu, měď a jiné kovy ze země ven, leč by komora česká sama toho nepotřebovala a ku prodeji dala svolení.*) Toto snesení opětováno pak také na sněmě r. 1656. 1655

Záhy po sjezdu sdělil nejvyšší purkrabí, že stavové se odhodlali i těch 50 tisíc, za které chtěli koupiti obilí, složiti raději v hotovosti, ovšem s tou výminkou, že komora sama vskutku obilí koupí. Císař nabídku přijal a hned nařízeno zřízení zásobáren a skoupení žita a ovsa v nejhojnější možné míře. Císařské statky obdržely rozkaz, aby všecky zásoby obilí, které mají, svezly do Prahy, kdež zřizována veliká či hlavní zásobárna. Druhá měla býti v Nisse ve Slezsku, a obě opatřeny tak, aby mohly vydržeti armádu 30 tisíc mužů po 3 měsíce. Bylo však na to málo peněz, protože Slezané nepovolili na zásobárny ani krejcaru. Ustanoveno se tedy na tom, že budou vymáhati se ve Slezsku kontribuční resty se vší přísností, ale tak, že obyvatelům bude volno, platiti je obilím, což prý — tvrdila dvorská komora — rádi uslyší, protože obilí jest velmi levné.

Ze 200 000 zlatých dalo se 10 tisíc hejtmanovi nad děly Jiřímu Ondřejovi Giglerovi na opatření hrubé střelby, za ostatní peníze verbovalo se vojsko. Z peněz pak od posledního sněmu povolených věnovaly se veliké částky na práce fortifikační v Praze, v Chebu a v Kladsku.**) Chebští žádali o slevení 1000 zl., ja-

*) Současného snesení tohoto sjezdu nemohl jsem dosíci; užil jsem toliko výtahu vydaného v Rieggerových Materialien XI, str. 130 a pak zpráv u Tomka a B. Riegra. V Rieggerově výtahu stojí, že 200.000 zl. mělo se složiti do roka, kdežto v dopise finančního archivu ze dne 4. září 1655 praví se, že „ve dvou měsících,“ což jest správnější.

**) Archiv minist. financí: 24. května, 17. čer-

1655 kožto čtvrté lhůty ze svolení učiněného r. 1654 a divno dosti, že dvorská kancelář prosbu jejich podporovala. Ale dvorská komora co nejdůrazněji se opřela proti tomu a císař rozhodl v jejím smyslu.

V měsíci září jmenován Jan Opitz z Ehrnsteina nejvyšším profiantmistrem („Obrister profiantmeisterleutnant") pro Čechy a předložil počátkem října veliký plán pro vojenské zásobení země. V Praze měla zříditi se, jak řečeno, hlavní zásobárna, ale měla ve tři částky se rozděliti; vedle toho měly zásobárny menší zaříditi se v Chebu, v Plzni, Hradci Kralové a v Kladsku. Platy pro všecky dozorce vyměřeny na 241 zl. měsíčně. *) Poněvadž české komoře přibylo tím velmi mnoho práce a bylo potřebí mužů zkušených, potvrzen touto dobou (16. října) Vilém Albrecht z Kolovrat na dalších 5 let za praesidenta komory, což by za jiných okolností sotva se bylo stalo, protože dvorská komora s náhledy jeho bývala z husta nespokojena. Zásobárny zřizovaly se ihned potom, dle návrhů Opitzových.

Na Moravě hleděl se panovník především dohodnouti se stavy o zaplacení berních restů, o nichž, jak vyprávěno, bývala již dlouhá jed-

---

vence, 4. září, 10. září, 13. října, 23. října, 26. a 28. října 1655. — Odtud také zprávy o Moravě, o nichž doleji se zmiňuji.

*) Opitz stál o to, aby za správce magazinů povoláni byli mužové, kteří se v tom již od dřívějška vyznali. I navrhoval pro Staré Město Maximiliána de Cara, pro Nové Jiřího Hermanna, inspektora nad Novoměstskými mlýny, pro Malou Stranu Jakuba Hübla. Pro Cheb tamějšího primátora Jiřího Arnošta Thumbsera, pro Plzeň Adama Šebestiána Schnobeliga. V Hradci Králové a v Kladsku měly tamější městské úřady vynajíti vhodné osoby. Platu měli míti tito profiantmistři v Praze a v Chebu po 20 zl., v ostatních městech po 15 zl. měsíčně, nádenníci po 5 zl. měsíčně, a zástupce nejv. profiantmistra 40 zl. měsíčně.

nání. Když komise s vyšetřením jich byla hotova, 1655
docílena v soukromí jistá shoda, aby totiž stavové za veškeré resty, až do konce 1651, zaplatili určitou summu peněz a tím dlouhou i mrzutou záležitost tuto zkoncovali. Císař svolal potom sjezd stavů moravských na 8. března r. 1655 do Brna. Ale pro veliké deště a povodně musil býti odložen až do 19. dubna. Komisaři císařskými byli při něm zemský hejtman hrabě Rotál a rada dvorské komory Václav Hegenmüller. Stavové brzo usjednotili se a nabídli za berní resty 100 tisíc zlatých, kteréž začínaje lednem 1656 ve čtyřech letech měly se splatiti. Komisaři přijali nabídku a usnesení o tom ihned bylo od císaře schváleno a publikováno.

Tím však sjezd se neskončil, nýbrž císař podal k němu ještě jiné žádosti, čili „extraordinární postulaty“. Poněvadž pak hrabě Rotál, hned jak záležitost berních restů byla skoncována, složil úřad zemského hejtmanství a druhý komisař Hegenmüller odejel do Vídně, ustanoven dne 21. května za komisaře ku projednání jich nejvyšší komorník Gabriel hrabě Serenyi, kterýž současně, ač s dočasným ponecháním v dosavadním úřadě, jmenován byl zemským hejtmanem moravským.

Jednání o postulaty trvalo velice dlouho, takže sjezd teprve 22. září 1655 se skončil.*) Císař postupně žádal o následující: 1. aby stavové opatřili příbytky i potravu pro vojsko naverbované k doplnění dvou pluků (jednoho pěšího a jednoho jízdného), které na Moravě posádkou ležely a

*) Současný tisk jeho, jako i o sobě vydaného snesení o berní resty, měl jsem z c. k. studijní knihovny Olomoucké. — Možno dosti, že sjezd nezasedal bez přetržení, nýbrž s přestávkami; že však teprve v září byl zavřen, viděti jest z tištěného snesení docela nepochybně.

1655 dosud byly neúplny; 2. aby po způsobu českého stavovského sjezdu a též dle vzoru stavů rakouských na místě půjčky povolili jistou summu peněz na verbování vojáků; 3. aby svolili dáti určité množství obilí pro vojenské zásobárny.

Stavové téměř bez výhrady přiklonili se k žádostem panovníka. Na verbování vojáků povolili 60 tisíc zlatých, které do Vánoc měly býti od deputovaných stavovských vybrány a sice tím způsobem, že na každý „giltpferd“ uloženo 250 zl., kteréž dáti měli páni z vlastních kapes, a vedle toho rozvržena jistá částka na duchovenstvo, nobilitované osoby, úředníky, svobodníky, kupce a jiné živnostníky. Pro zásobárny vojenské svolili pak, docela dle rozpočtu a návrhu dvorské rady vojenské, 40 tisíc měřic obilí, a sice 6 tisíc měřic pšenice, 20 tisíc měřic žita, 4 tisíce měřic ječmene a 10 tisíc měřic ovsa. Co se týkalo příbytků a stravování naverbovaných vojáků, stavové usnesli se ve smyslu přání panovníkova a povolili, dle trochu jiného měřítka, totéž jako v Čechách; vymínili sobě toliko, rovněž dle vzoru sjezdu pražského, aby rozdělení soldatesky po bytech zůstaveno bylo pouze stavům; krajští hejtmani měli přihlédnouti, aby nikdo přetěžován nebyl, pak aby zachována byla přísná kázeň, a kdo by z vojáků ji porušil a obyvatelům škody působil, aby odnětím porcí v hodnotě učiněné škody potrestán byl.

Než ještě skončil se rok 1655 a peníze právě svolené byly položeny, svolán byl zase sněm moravský a sice na 13. prosince t. r.*)

*) Tištěného snesení jsem se nedopídil. Moje vypravování zakládá se na četných aktech archivu Jindřichohradeckého (kteráž uchovala se tam proto, že jeden z hrabat Černínů byl komisařem při tomto sněmě) a pak na dvou kusech, zachovaných v archivu ministersterstva vnitra ve Vídni (zadání stavů bez datum, odpověď ze dne 25. ledna 1656).

Za komisaře císařské posláni do Brna hrabě 1655
Humprecht Jan Černín, hrabě Jan Baltazar Vetter z Lillieu a Sigmund Ferdinand Sak z Bohuňovic. Císaři šlo o velikou věc a proto vezl sebou Černín vlastnoruční dopisy k četným osobám světským i duchovním, aby proposici dvoru podporovali, a brzo snesení učinili, neboť, dle řeči hraběte Černína při otevření sněmu, bylo třeba říditi se starým prý příslovím, „kdo co dobrého brzo učiní, jest jakoby tuplem učinil".

Mnoho-li císař na penězích žádal, a stavové svolili, nevím; bezpečno jenom jest, že sněm konečně v jedné příčině od nářků postoupil k rozhodnému skutku. Že rozvrhování svolené berně dle „giltpferdů" jest nestejné a nespravedlivé, vědělo se dlouhá léta. Již roku 1650 slíbili stavové, že vykonají připravné práce pro generální „šacunk", avšak teprv na tomto sněmě zřídili visitační komisi, kteráž měla hned z jara roku 1656 započíti činnost a provésti za příčinou berní nové sečtení domů a obyvatelstva i vyšetření půdy, pokud byla vzdělávána nebo spustlá.

Již za dva dni po zahájení sněmu došel z Vídně důležitý dodatek ku proposici. Dvorská kancelář z úmysla zdržela dodání jeho, aby přijetí jiných požadavků nebylo stíženo. Šlo také vskutku o věc většího dosahu. Císař obával se, že při rostoucích zápletkách válečných bude třeba armádu ještě více sesíliti a potřeby pro zvýšený počet vojska na dědičné země rozvrhnouti. I měli sněmovní komisaři soukromě se vyptávati, zdali by stavové, pro případ velikého nebezpečí, když by nové vojsko na kvap musilo k nim do země býti vloženo a sněm nebylo možno svolati, chtěli dáti úřadu hejtmanskému plnou moc, aby sám provedl ubytování a zásobování vojska dle potřeb císařské služby i země. Příští

1655 sněm mohl by pak rozvržení zemským hejtmanem učiněné dodatečně schváliti. Vyzkoumají-li sněmovní komisaři, že by stavové nebyli tomu na odpor, měli tento dodatek předložiti sněmu a žádati o udělení eventuálné plné moci pro úřad hejtmanský; kdyžby však v soukromých rozhovorech shledali, že stavové by byli proti tomu, neměli v plném sněmu žádati ničehož, nýbrž vyzkoumati jen, k jakému jinému způsobu by stavové pro případ nenadálé potřeby nejvíce se klonili, aby panovník věděl, jak se zaříditi. — Komisaři sněmovní zajisté o šetření svém podali podrobnou zprávu císaři, ale my bohužel nevíme, jaký další osud potkal tuto část proposice panovníkovy.

1656 Za to jest nám povědomo, že stavové, učinivše zadost požadavkům dvora, sestavili řadu článků svých, přijali je na sněmě a žádali, aby také panovník je stvrdil. — První z nich dotýkal se velikých stížností na vojáky. Císař vydal již v roce 1654 přísné nařízení o kázni ve vojště i v obyvatelstvu, ale nebylo nic naplat. Vojsko obíralo sedláky po silnicích, a šel-li si kdo stěžovati, nepořídil ničehož, protože z pravidla nevěděl, ke kterému pluku nebo oddělení loupežní vojáci patřili. Žádali tedy stavové, aby za utrpěné škody směli vojákům dle snesení posledního sjezdu odpírati porce, a pak aby důstojníci byli donuceni zůstávati v místech jim vykázaných a chrániti obyvatelstvo před násilnostmi. Císař k první částce žádosti nesvolil, nýbrž slíbil vydati ještě více zostřená nařízení o kázni, což se také stalo.

Potom přáli si stavové, aby byl zaveden lepší pořádek při výběru berní. Již dávno stěžováno si, že počet výběrčích je malý, na konec byli toliko dva pro celou zemi. I žádali stavové, aby zase bylo, jak bývalo, výběrčích 5, t. j. pro

každý kraj jeden. Císař slíbil, že si vyžádá 1656
dobré zdání od dvorské komory.

Pak stavové navrátili se k staré, dávno ztracené záležitosti, a prosili císaře, aby Opavsko bylo opět přivtěleno k Moravě. Popud k této žádosti vzali z toho, že kníže Karel Euseb z Lichtenšteina, držitel knížectví, nechtěl státi k půhonům soudů moravských. Císař odvětil, aby mu stavové podali o této věci bližší vysvětlení.

Konečně žádali stavové o zřízení nových skladišť pro sůl, opětovali stížnost, že někteří obyvatelé přese všechny zákazy vybírají neoprávněná mýta, a vyslovili se, že chtějí vydati zvláštní policejní řád co oděvu a šatstva se týká. Císař první dvě věci sliboval vyšetřiti, ve příčině pak poslední výjádřil libost svou a a přál si, aby návrh policejního řádu vypracován byl od zvláštní komise a pak předložen dvoru ku schválení.

* * *

Mezi tím co ozbrojený mír vyžadoval tolik 1655
a tak velikých obětí, hledaly všecky válčící strany přátelské styky při dvoře vídeňském. Švédský král neopomenul oznamovati císaři každé ze svých vítězství, při čemž více poroučel než prosil, aby Ferdinand III. zachoval i na dále nejpřísnější neutralitu. Na druhé straně vypuzený ze své země král polský nepřestával žádati o pomoc a podporu. Jeho podporoval kurfiřt Fridrich Vilém brandenburský, kterýž dal vzkázati císaři, neutvoří-li se brzo pevný a velký spolek proti Švédsku, že ze všech stran ohrožené Brandebursko bude nuceno hledati smír s Karlem Gustavem a po případě uzavříti s ním i spolek. Jan Kazimír nabízel na konec za poskytnutou pomoc i korunu polskou.

1655 rodu habsburskému. — Naproti tomu ohledy k Francii, zření ku příští volbě císařské, a šetrnost ku vlastním zemím, nutily dvůr ku další neutralitě, již následkem přílišných úspěchů švédských i nebezpečné.

Císař Ferdinand III. pokusil se v těchto okolnostech ještě jednou prostředkovati mezi stranami. Tím mělo býti vyhověno králi švédskému a přece neopouštěno nešťastné Polsko. Ale účelu touto cestou nedosaženo. Karel Gustav z váhavosti vlády vídeňské soudil na její slabost a kurfiřt brandenburský byl okolnostmi donucen jednati se Švédskem o spojení. Polskému králi opět nebylo spomoženo pokusy o mír, nýbrž on potřeboval armádu — a spojence.

1656 Po nešťastném létu 1655 nastával zatím v roku 1656 v Polsku obrat. Šlechta styděla se za zbabělost, při vpádu švédském projevenou, a tím tížeji snášela jho divoké a nepřátelské soldatesky. Někteří mocní šlechtici uzavřeli v lednu 1656 konfederaci, sbírali vojsko, hlásali povstání proti cizímu vetřelci a zvali krále Jana Kazimíra, aby ze Slezska se navrátil a postavil opět v čelo armády. To se stalo. Z jara r. 1656 spatřujeme Švédy všude na ústupu. Poláci vytlačili je z jednoho místa po druhém a doufali do léta celou zemi osvoboditi. Při této příležitosti dobyto od Poláků 29. dubna roku 1656 Lešno a v boji se švédskou posádkou vzešel oheň, jímž celé město lehlo popelem. Jednota bratrská znovu rozptýlena a J. A. Komenský ztratil veškeren majetek, všecky spisy své, veškeré rukopisy: plody to namáhavé práce celého života!

Dvůr císařský nepřestával jednati. S Ruskem po celý čas války spojení nebylo přetrženo a v létě 1656 dařilo se již sprostředkování míru mezi cářem Alexejem a Janem Kazimírem. Mír tento obrátil se potom záhy ve společný postup

proti Švédům. Také Dánsko zbrojilo k válce. 1656
Spojené vojsko švédsko-brandenburské dobylo sice nad Poláky koncem července 1656 skvělého vítězství u Varšavy, ale ani tím se nepolepšilo o mnoho postavení švédského vojska v nepřátelské zemi. Události spěly k rozhodnutí a pro císaře Ferdinanda III. den ode dne stávalo se nezbytnějším, aby v pravé chvíli zaujal pevné a především určitější postavení k bojujícím stranám. — Dříve než se k tomu bylo odhodláno, bylo ještě nutno provésti korunovaci v Uhrách i v Čechách a rozmnožiti moc válečnou.

---

25. Korunovace Leopolda I. Spolek s Polskem. Smrt císaře Ferdinanda III.

Zdraví císaře Ferdinanda III., nikdy ne příliš pevné, horšilo se od smrti nejstaršího syna a nástupce trůnu velmi povážlivě. Také duševní pružnost ztrácela se a místo její zaujímati počala lhostejnost ke všemu. Bylo tudíž třeba pomysliti na korunování druhého syna Leopolda, aby aspoň v našich zemích nedaleká změna trůnu odbyla se hladce, když naděje na císařství den ode dne byly nejistějšími.

Především rozepsán byl sněm v Uhrách na 1655
leden 1655. Bylotʼ se co obávati bouřlivých schůzí, protože sněm již dlouho nebyl svolán a úřad palatinský zůstával neobsazen. Nicméně po delším vyjednávání spory byly uklizeny a když císař svolil k obsazení palatinátu byl pak brzo na to Leopold za krále uherského provolán (27. června 1655) a když podepsal příslušný diplom, také korunován.

S korunovací v Čechách sečkalo se až do 1656
sněmu, kterýž svolán za příčinou berní 17. července 1656. — Mělo již dříve přijíti k roze-

1656 psání jeho, ale stará nesnáz o sestavení proposice stala se příčinou několikerého odkladu. Psáno dlouho sem i tam, co všechno má býti do proposice dáno.*) Dvůr přál si co nejvíce, z Prahy od komory české a od místodržících stále docházely prosby, aby se požadovalo co nejméně. Dvůr byl ve velikých finančních nesnázích; nechtěl sice, aby o nich veřejně na sněmě se mluvilo, ale dvorská kancelář měla právě proto přičiniti se, aby stavové aspoň 450 tisíc a v nejhorším případě 400 tisíc svolili a sice bez interkaláru. Z Čech zase dopisováno, že se bude muset tentokráte hodně sleviti, protože některá města (výslovně jmenuje se Nový Bydžov) vyhořela a protože horní města v Krušných horách musejí nějaké slevy dosíci, sice že nikdo z těch, kdož do Sas utekli, se nenavrátí, a bude po dolování. Kraj Loketský se také bouřil, že na něho dle elaborátu revisijního výboru tuze mnoho chce se ukládati, což tamější obyvatelé platiti nemohou a nebudou, a vedle nich Chebští prudce útočili pro repartici od předešlého sněmu na ně uloženou.

Císař žádal dobré zdání od místodržících o těchto věcech (21. února) Ve příčině Loketska odpověděno 8., ve příčině Chebských 13. března.**) Loketsko, pravili místodržící, jest již pouhým krajem Čech, ničím více, Loket pak a Karlovy Vary svobodnými městy královskými. Tudíž musí stejné břímě nésti s ostatními. Toť bylo zajisté správné, ale v praxi nedá se popříti, že v Loketsku na jednoho osedlého počítáno bylo nepoměrně méně strychů nežli v ostatních krajích (str. 432) a že jedině tím napočten tak veliký počet usedlostí.

*) Akta finančního archivu od ledna až do září 1656.

**) Archiv místodržitelský (8. března); Kürschner, l. c. str. 133—135.

Co se týkalo Chebských, pravili místodržící, 1656
že si nemají nač stěžovati. Zdá-li se jim, že jsou přetíženi, ať svolí, aby u nich visitační komise provedla sečtení jako se stalo v celých ostatních Čechách i v Kladsku; potom bude se moci mluviti o slevě a narovnání v berni dle ostatních krajů. Ale Chebští byli proti visitačním komisím a proti sčítání: hájilit své výlučné postavení jako zástava od říše tím, že nechtěli se poddati k jakékoliv konformitě s ostatní zemí. — Že záležitost tato naprosto neměla příchuti národnostní, viděti nejlépe z toho, že česká dvorská kancelář sdílela stanovisko Chebských úplně, kdežto česká a hlavně dvorská komora, jenom z Němců složená s tuhou důsledností stála na stanovisku centralistickém a nechtěla, aby se Chebským povolilo. Již byl sněm pohromadě a spor se ještě vlekl. Konečně rozhodl jej panovník reskriptem ze dne 7. srpna 1656 ve smyslu dvorské kanceláře. Císař praví v něm, že by byl rád viděl, kdyby Chebští byli se srovnali s ostatní zemí a provedli sečtení osedlých prostřednictvím visitační komise. Ale přihlížeje k jejich výsadám a staré zvyklosti, ponechává je panovník při dosavadním způsobu a bude s nimi po sněmě českém o kontribuci zvláště jednati. — Místodržícím se potom nařídilo, aby Chebských nikdo se nedotýkal a stavové čeští rozvrhovali kontribuce jen na sebe, bez kontingentu Chebských. Toliko v případě náhlé a nenadálé potřeby válečné, když by nebylo možno stavy Chebské svolati, směli místodržící uvaliti na ně břímě platů a ubytování rovnoměrně s ostatní zemí.

Stavové vidouce na sněmě, že schyluje se spor na prospěch Chebských, velmi se horšili a žádali ještě 1. srpna r. 1656 ostře, aby pro Cheb nedělala se nějaká výminka, že patří k Čechám a tudíž musí podle nich platit. Potom však, když reskript byl vydán, učiněno snesení,

1656 které si mohl vykládati kdo jak chtěl.*) A poněvadž i reskript Ferdinanda III. postrádal přesnosti a jasnosti, nebyl tím spor stavů českých s Chebem odklizen na dobro, nýbrž jen odložen.

Obsah proposice sněmovní byl mezitím definitivně rozhodnut 10. července 1656. Byl ve všech kusech vůči přáním stavů, místodržících i české komory zamítavý; jmenovitě odmítlo se, jak již svrchu řečeno, povolení sebe menší částky na splacení dluhů komorních, a jakékoliv úlevy pro horníky. Kdo viděl trochu hlouběji, nemohl se tvrdosti této podiviti. Dvůr císařský nebyl s to vystrojiti se za včas ke korunovační jízdě do Prahy, protože nemohl ani půjčkami na vysoký úrok sehnati potřebných peněz. Všecko pohltila za poslední dvě léta armáda. Ba dále. Česká komora měla dáti ke korunovaci zhotoviti mince korunovační, které se lidu rozhazovaly a cizím vyslancům i hostům dávaly na památku. Poněvadž se dal ke korunovaci Leopolda I. očekávati větší nával hostí, nařízeno komoře, aby se zhotovilo tentokráte mincí za 3000 zl. (jindy jich bývalo za 1900 zl.).

Komora česká odpověděla, že nemá z čeho by ty mince dala udělati. Dvorská komora sdělila na to, že sama rovněž nemá ani krejcaru, aby tedy sehnal potřebný náklad mincmistr Schönfeld. Na to zase česká komora, že Schönfeld nemá praničehož, a že jen oba deputovaní nad tácem a solí mohli by pomoci. Od těch se však naprosto

*) Nadto nade všecko J. C. a K. Mt to tak milostivě naříditi ráčil, aby v jednom i druhém předřečeném místě (Kladsku i Chebsku), co se peněžité kontribuce a vychování soldatesky dotýče, vedle starobylého způsobu a obyčeje se jednalo a oni Kladští tak dobře jako Chebští s obyvateli království tohoto, jako předešle, spolu trpící byli. Spolu trpět Chebští vždy chtěli, jen že dle svého uznání a ne dle vyměření stavů českých. „Starobylý způsob a obyčej“ dopouštěl také nejméně dva výklady.

ničehož nesmělo chtíti, protože Jan Antonín 1656
Losi nebyl povinen žádnou poukázku ode dvora vyplatiti, dokud z příjmů solních a z tácu jeho dluh zaplacen nebyl. Co nyní počíti? Dvorská komora již měla strach, že k vůli mincím zdrží se korunovace. Konečně nalezena cesta: radové české komory vypůjčili si s „nasazením vlastního kreditu“ žádané 3000 zl., aby korunovační mince v čas mohly býti hotovy. Dvorská komora radila sama k tomuto kroku a slibovala, že v Praze při korunovaci bude hledati cesty, jak by se tyto peníze zaplatily.*) — Ukázka tato zajisté k porozumění situace postačí.

Sněm se sešel 17. července 1656. Poněvadž panovník nemohl od počátku býti přítomen, zastupovali ho zatím Maximilián Valentin z Martinic, Vilém Albrecht z Kolovrat a Friedrich Věžník, jakožto komisaři. Sněmovní síň měla novou tvářnost. K žádosti nejvyššího komorníka Ferdinanda Arnošta z Valdšteina povoleno již 14. prosince 1654 v tajné radě, aby sněmovna byla nově „vytapecirována“. Část útraty nesla země, část (1678 zl.) měla zaplatiti dvorská komora, ale pak také zaplatil úřad nejvyšších berníků. Tapety objednány od jistého obchodníka z Nizozemí. Hrabě Valdštein zaručil mu, že je doveze do Čech bez cla, což teprve po delší době se schválilo. Trvalo dosti dlouho než vše bylo hotovo, jistě až do samé korunovace Leopolda I., hlavně proto, že Valdštein mezi tím zemřel.**) Staré tapety věnovány k návrhu místodržících a se svolením císaře kostelu sv. Víta, kdež byl toho času veliký nedostatek

*) Finanční archiv: 26. července, 5. srpna a násl. 1656.

**) 26. května 1656. — Tělo jeho v únoru 1657 převezeno a uloženo v rodinné hrobce u Františkánů v Turnově. — Dle zpráv z tamějšího archivu františkánského, kteréž se mnou sdělil pan Šimák.

1656 ozdob a proto prý se jich při slavnostech dobře mohlo užíti.

Dne 1. srpna dali stavové odpověď na proposici. Vypočetli především, že v loni povolili 650.000 zl. v penězích a 694.643 zl. 45 kr. že stál náklad na vojsko. Tedy dohromady 1,344.643 zl. 45 kr.! A to prý jest více než dosti, hledě k tomu, že poddaní se rozbíhají, ano mnozí si sáhli i na život, a hledě k tomu, že obilí nic neplatí. Jindy byla bečka soli za strych žita, teď jest za 12—15 strychů! Protož pro Boha a jeho smilování prosili, aby císař slevil ze svých požadavků, aby slevil na soli a ještě trochu snížil clo. A teď nastalo opětné veliké smlouvání, až konečně stavové povolili — mimo útraty na potřeby zemské — dvě dosti veliké dávky.

Předně, slíbili vydržovati všecko vojsko v zemi ubytované i od posledního sněmu nově naverbované a svěřili hlavní komisí, aby spolu s místodržícími provedla roztřídění po bytech i všecky ostatní repartice tak, aby vojákům neplatilo se více než posledně bylo sneseno. Aby pak neodvádělo se peněz na více vojska nežli jest ho v zemi, měl každého čtvrt léta předsevzat býti mustruňk, a důstojník, který by při falši byl postížen, měl na příště ztratiti, co předem se mu zaplatilo na mužstvo jehož neměl. Na neplechy soldatesky byly veliké stížnosti. *) Císař vydal 28. března 1656 patent o zachování kázně, kterýž při sněmě ještě zostřen, jmenovitě tím, že zvláštní důstojník se 12—15 jízdnými měl krajským hejtmanům pomáhati k zachovávání bezpečnosti v kraji, především proti vojákům, kteří by bez „pasbrifů“ se

*) Dopis z března 1656 o škodách od vojska ve Slanském kraji způsobených z pozůstalosti páně Donebaurovy.

toulali po cestách za kořistí a loupeží. Vyměřeny také přísné tresty na všecky jiné škůdce. 1656

Za druhé svolili stavové k vlastní potřebě panovníkově 380 tisíc zlatých a sice bez přetržení, t. j. že ode dne, kdy končilo předešlé svolení (24. srpna), tato daň se počala vybírati a v roce i ve 40 dnech musila býti odvedena a sice ve čtyřech lhůtách. Generální rozvržení berně na kraje provedla hlavní komise, a sice nemůže býti nejmenší pochybnosti o tom, že stalo se tak již na základě elaborátu revisijního výboru o posledním sčítání, ač pro samé rekursy jednotlivců nebyla ještě záležitost tato skoncována. Podrobné či partikulární repartice v krajích provedli pak v mezích generálního rozvrhu krajští deputovaní. Jenom podrobněji určeno od sněmu, že majitelé svobodných dvorů pro tentokráte budou platiti za dva osedlé, pak ustanovena kvota pro židy a srážka pro ty, kdož dali anticipace na vojáky anebo utrpěli od nich škody.

Mezi tím přijel císař Ferdinand III. s manželkou svou Marii Eleonorou, synem Leopoldem a arciknížetem Leopoldem Vilémem do Prahy*). Z Vídně vyjeli s četnou družinou**) dne 17. srpna a za 10 dní (27. srpna) byli v Brandýse nad Labem, kdež je očekával nejvyšší purkrabí se všemi úředníky a s četnými zástupci šlechty. Na zejtří (28. srpna) po obědě vypravil se

*) O cestě do Prahy zachovala se zpráva v archivu ministerstva vnitra ve Vídni, potom v archivu místodržitelském. O korunovaci jest současný německý popis v archivu arcibiskupském (přepis v archivu zemském). Viz k tomu Mikovcův článek v Lumíru 1860, II, str. 808 a Kráslova Kard. Harracha str. 549, 551.

**) Z členů tajné rady připomínají se jakožto přítomní v Praze: knížata Václav Euseb z Lobkovic a Weikhard z Auersperka, president dvorské komory hrabě David Ungnad a místopresident hrabě Sinzendorf, markýz Gonzaga, hrabata Rotál, Portia, Cavriani, Stahremberg, Colloredo a Schwarzenberg.

1656 průvod do Prahy, kamž vjel Novou branou, které odtud říkalo se také „brána císařská“. Za obvyklého vítání, přerušovaného prudkým lijákem, dostali se císařští manželé na hrad; arcikníže Leopold Vilém ubytován v domě Rosenberském.

Císařovna Marie Eleonora, třetí manželka Ferdinanda III, dosud nebyla za královnu českou korunována; teprv nyní, ač churavá a ve stavu požehnaném, přijela za tím účelem do Prahy. Korunovace její ustanovena na 11. a Leopoldova na 14. září. Dříve však ještě sněm musil dokonati práce své.

Císař nepřál si ničehož více, než aby zůstala i na dále v činnosti dozorčí komise nad fortifikačními pracemi, k čemuž sněm svolil,*) a pak aby se povolila berně korunovační pro manželku jeho i pro následníka trůnu. Stavové svolili 24 tisíc zlatých rýnských, polovici pro císařovnu, polovici pro Leopolda I. Tím sněm 12. září uzavřen.

Korunovace a holdování stavů vykonány s předepsanými ceremoniemi. Marii Eleonoře vstavila 11. září korunu na hlavu abatyše od sv. Jiří (Justýna Anna Ettlová z Rosenfelsu), následníka trůnu Leopolda I. korunoval 14. září kardinál-arcibiskup Harrach, za assistence biskupa Litoměřického a probošta Vyšehradského. Hostiny a slavnosti korunovační byly celkem

*) Císař činil to proto, že oběma fortifikačním stavitelům mnoho chyb se vytýkalo. — Jeden z nich, Santin de Bossi, v zadání k císaři (ad 8. června 1656) rovněž jevil se způsobem stavby velikou nespokojenost. Vykládal obšírně, kterak na Vyšehradě se láme skála a potom staví zeď 7 loket zšíří, jakoby skála nebyla pevnější, nežli jakákoliv zeď. Ale když již se staví, stačí šířka 3 loket a může mnoho peněz se uspořiti. — Chtěl, aby se na to zvolila komise, a pro příště aby se zadávala stavba tak, že svolají se mistři, a ten kdo nejméně bude požadovati, měl práci obdržeti.

nehlučné pro neustalou churavost císařovu a také 1656
pro stav císařovny Marie Eleonory.

Ferdinand III. viděl Prahu naposledy a jako v předtuše brzké smrti, vedle nutných sezení tajné rady a vyřízení některých sporů mezi českou komorou a mincmistrem Schönfeldem, většinu času věnoval pobožnostem. Také do Staré Boleslavi zajel a když byl již na cestě z Prahy do Vídně, dne 25. září, ještě jednou se zde pozdržel celý den i s chotí svou na vroucích modlitbách. Také byl kostel i obraz P. Marie hojně obdarován.

Prostředky povolené sněmem českým nikterak dvoru nepostačovaly. Mimo to začali si nejv. berníci tuze stěžovati na nesprávnost v placení, zejména při obyvatelích kraje Plzenského a Kouřimského, napřed u místodržících, pak u samého císaře. Ferdinand III. nařídil
26. února 1657 *), aby proti nedbalcům při- 1657
kročilo se s exekucí a bude-li ještě příkřejších prostředků třeba, žádal o podání příslušného návrhu.

Proto ihned, jakmile staré svolení bylo došlo, rozepsán také sněm moravský k 19. únoru 1657. Komisaři při něm byli: Vít Jiří Holický ze Šternberka, Václav Hegenmüller a Melichar Ledenický z Ledenic. Stavové povolili, mimo vydržování vojska, 190 tisíc zlatých rýnských, z čehož 20 tisíc bylo určeno na práce fortifikační, ostatek k volně disposici panovníkově. Pro dozor nad stavbami pevností zřídili, poněkud po vzoru českém, čtyři čtyřčlenné komise, které v krajích Olomouckém, Brněnském, Jihlavském a Hradištském měly seděti a na fortifikace dohlížeti.

Ve příčině způsobu, jak by se svolená berně

---

*) Archiv místodržitelský (přepis v archivu zemském).

1657 vybírati měla, konstatoval sněm, že musí ještě zůstati při giltpferdech, protože visitační komise, loňského roku zvolená, není s prací svou ještě hotova. Nicméně musíme za to míti, že sečtení bylo během r. 1656 již vykonáno, ale nepochybně nebyly ještě relace srovnány tak, aby dle nich již teď berně rozvrhnouti se mohla.

1656 Soudím tak z toho, že z r. 1656 zachovaly se již úřední popisy domů i rolí, poněkud jiným způsobem provedené nežli se stalo v Čechách. — Podle zpráv, které o tom před rukama mám *), bylo r. 1656 na Moravě přes 96.200 domů poddanských; z nich bylo 70.300 obydlených a 25.900 pustých. V tom jsou také domy židovské, jichž spočteno 830 obydlených a 330 pustých. V 7 královských městech (v Brně, Olomouci, Jihlavě, Znojmě, Hradišti, Kyjově a Uničově) nacházelo se kolem 1800 domů obydlených a 450 pustých. Tedy úhrnem v celé zemi okolo 72.000 domův obydlených a 26.350 pustých, bez hradů, zámkův a domů vrchnostenských, jenž nebyly čítány. Počítáme-li 6—7 lidí (i s čeládkou) na jeden dům bylo na Moravě po válce něco málo přes *500.000* duší, mezi nimi 5800 židů. — Zdá se, že v těchto číslech není obsažen počet domů v moravských obvodech ve Slezsku, jichž bylo 1734 obydlených a 160 pustých, celkem s něco více než 12.000 obyvateli.

Každým způsobem sečtení toho ukazuje na počet obyvatelstva nepoměrně vysoký proti Čechám i nepoměrně vysoký proti zprávám, které máme o městech moravských po odchodu Švédů.**)

---

*) Ne na základě vlastního badání, nýbrž z laskavých sdělení p. prof. Fr. A. Slavíka v Brně, kterýž za nedlouho vydá spis o statistice Moravy po válce třicetileté dle popisů v zemské registratuře v Brně chovaných. Všecka čísla v textu uvedená pochodí tedy z této chystané publikace.

**) Dudík: Schweden in Böhmen und Mähren, 369—371, D'Elvert: Beiträge, IV. str CCLXXIV—

Bylot by připadlo r. 1656 vždy ještě na jednu čtvercovou míli asi 1250 lidí. — Spustlých částečně již lesem porostlých rolí shledáno přes 545.000 měr, t. j. téměř čtvrtina celé země. 1656

Také na Moravě, jako před tím v Čechách, přemnozí obyvatelé nebyli s výsledky tohoto sčítání spokojeni, což vedlo ke stížnostem a po letech k důkladné revisitací celé země, kteráž provedla se z nařízení sněmu v r. 1669—1679.

* * *

Poměry na bojišti polském stávaly se mezi tím den ode dne spletitějšími. Polsko, i přes statečnost během léta 1656 dokázanou, samo sobě pomoci nemohlo. Nepřispěje-li mu císař, bylo vydáno v šanc ponižujícímu míru se Švédy. Co učiní pak král Karel X. Gustav s četnými pluky svých vojínů? Rozpustiti je nechtěl, a chudá země švédská je také obživiti nemohla. Bylo tudíž vždy větší nebezpečí, že po pokoření Polska Karel Gustav ve spojení s kurfirstem brandenburským a knížetem sedmihradským přenese válku do zemí císařských, především do Slezska a pak na Moravu a do Uher. V tom smyslu byli v táboře švédském činnými agenti kardinála Mazarina, a kurfiřtovi brandenburskému, připojili se k veliké koalici proti domu habsburskému, dělala se mezi jiným naděje na — Slezsko.

Následkem toho uzavřel již 1. prosince r. 1656 císař Ferdinand III. s králem polským Janem Kazimírem smlouvu, ve které mu slíbil poslati ku pomoci 4000 mužů. Přitom však vždy Rakousko nemělo samo a zjevně vystoupiti na

CCLXXVI. Dle D'Elverta byl by počet domů ve městech královských r. 1669 týž jako 1656. — Není pochybnosti, že podrobným badáním prof. Slavíka věc tato náležitě bude objasněna.

1657 jeviště, nýbrž i dále prostředkovati, a jmenovitě vší silou starati se o to, aby kníže sedmihradský nespojil se s králem švédským.

Ale naděje tato nesplnila se. V lednu 1657 vytáhl Jiří II. Rákóczy s armádou velmi nezřízenou, avšak četnou (60 tisíc mužů) do Polska a spojil se s Karlem Gustavem švédským. Byla mu za to slíbena veliká část polského království. Teď nebylo o prostředkování více řeči. Císař měl nyní na vybranou: mohl očekávati jistou záhubu Polska a pak válku ve vlastní zemi, nebo mohl předejíti tomu a utvořiti s Ruskem, Dánskem a Polskem pevný spolek proti Švédům i jich spojencům a začíti s nimi válku offensivní — vpádem do Polska. K tomuto kroku s velikým důrazem radil císařský vyslanec František Lisola, kterýž neustále na bojišti se zdržoval.

Dvůr klonil se následkem toho po dlouhém těžkém přemítání k válce. Hned v lednu upraveno rychlé poštovní spojení mezi Nissou, Prahou a Vídní; potom od Antonína Losiho, dvorského komorního rady Václava Hegenmüllera a slezského rady při komoře Michala Wellyho vyžadováno dobré zdání o bezodkladném zjednání nových peněžitých prostředků. S moravským rentmistrem Mikulášem Nusserem, kterýž dlouho těšil se veliké přízni, nyní rovněž ostře naloženo, protože se ukazovalo, že správně nehospodaří. Počátkem února 1657 složen z úřadu on i jeho kontrollor, a za rentmistra dosazen Antonín von Heimb, kontrollorem pak jmenován František Eggel. Oba dostali přísné instrukce, že jeden bez druhého nesmí nic důležitého konati a jmenovitě bez svolení dvorské komory nikomu platy poukazovati. *)

*) Výtahy z knih dvorské komory u D'Elverta, Finanzen, část II., str. 10—16.

Dne 25. března 1657 rozhodla komise, 1657
z tajných rad pro záležitost polskou utvořená, doporučiti přijetí návrhů Lisolových císaři a začíti ve spolku s Polskem i ostatními mocnostmi ihned válku. Za dva dni (27. března) císař schválil toto usnesení a hned potom uzavřena s polským vyslancem předběžná smlouva, že Rakousko zúčastní se jakožto spojenec Polska války proti Švédům a postaví 16.000 mužů k tomu účelu do pole. Útraty s vyzbrojením vzniklé uhraditi mělo Polsko císaři částečně z dolů Věličských. Otázka dovozu soli polské na Moravu a do Slez měla tímto článkem prozatímné smlouvy dojíti rozřešení ve smyslu pro fiskus nejpříznivějším.

Kostky byly vrženy. Ale Ferdinand III., kterýž tak dlouho bránil se všemu účastenství ve válce, nedočkal se ani definitivního přijetí smlouvy, ani vtrhnutí vojska svého do Polska. Byl již dlouho churav; nešťastná příhoda, že vznikl v hradě vídeňském oheň a nejmladší syn císařův ocitl se v nebezpečí, působila na něho tou měrou, že prudce se roznemohl a za několik hodin potom, dne 2. dubna 1657, tiše skonal, maje teprv 49 let věku svého. — Mladému nástupci svému zanechal dokonání a podepsání smlouvy s Polskem, což se stalo 27. května téhož roku. — Válka nedala se více odvrátiti.



REJSTŘÍK.



Opravy hrubších omylů.

Na str. 7 řád. 2. shora místo Ludvík IX. má státi Ludvík *XI*.
„ „ 45 „ 13. zdola „ obsolutním „ „ *ab*solutním.
„ „ 46 „ 3. „ „ neměly „ „ nem*ěl*.
„ „ 66 „ 17. shora „ jmenován zároveň má státi jmenován *potom*.
„ „ 73 „ 10. „ „ 3000 zl. má státi 3000 *kop*.
„ „ 75 „ 16. zdola „ vypsáno „ „ *ve*psáno.
„ „ 94 „ 9. shora „ Jan „ „ *Jakub*.
„ „ 140 „ 10. „ „ Josef „ „ Josef *II*.
„ „ 147 „ 16. „ „ Březenské má státi Břez*nic*ké.
„ „ 163 „ 20. „ „ Reinhold „ „ Rein*e*ld.
„ „ 203 „ 15. „ „ Lichtensteině má státi *Lieben*steině.
„ „ 272 „ 6. „ „ Vilémovi „ „ *Oldřichovi*.
„ „ 276 „ 7. „ „ Jan „ „ *Jakub*.
„ „ 286 „ 15. zdola „ v l. 1661—1665 má státi v l. *1651*—1665.
„ „ 288 „ 20. shora „ všech tříd „ „ *těch* tříd.
„ „ 303 „ 9. „ „ a „ „ *ale*.
„ „ 373 „ 9. „ „ 30.000 „ „ *300*.000.
„ „ 408 „ 18. „ „ vyslovildese „ „ vyslo*vila se*.
„ „ 412 „ 15. zdola „ str. 63 a 229 „ „ *84* a *303*.
„ „ 231 „ 7. shora praví se: „Stalo se totiž snesení, aby hlavní komise r. 1650 pro věci náboženské zvolená (str. 163) opatřila si“ atd. musí však čísti se: „Stalo se snesení, aby hlavní komise r. *1652* zvolená opatřila si“ atd. — Neboť hlavní komise reformační z r. 1650 bez hluku zanikla, jak z celého ostatního vypravování viděti jest.

OBSAH.

Strana

